៕ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស៕

វិសុទ្ធិមគ្គោ

(ទុតិយោ ភាគោ)

១២. ឥទ្ធិវិធនិទ្ទេសោ

អភិញ្ញាកថា

៣៦៥. ឥទានិ យាសំ លោកិកាភិញ្ញានំ វសេន អយំ សមាធិភាវនា អភិញ្ញានិសំសាតិ វុត្តា, តា អភិញ្ញា សម្បាទេតុំ យស្មា បថវីកសិណាទីសុ អធិគតចតុត្ថជ្ឈានេន យោគិនា យោគោ កាតព្ពោ។ ឯវញ្ហិស្ស សា សមាធិភាវនា អធិគតានិសំសា ចេវ ភវិស្សតិ ថិរតរា ច, សោ អធិគតានិសំសាយ ថិរតរាយ សមាធិភាវនាយ សមន្នាគតោ សុខេនេវ បញ្ញាភាវនំ សម្បាទេស្សតិ។ តស្មា អភិញ្ញាកថំ តាវ អារភិស្សាម។

ភគវតា ហិ អធិគតចតុត្ថជ្ឈានសមាធីនំ កុលបុត្តានំ សមាធិភាវនានិសំសទស្សនត្ថញ្ចេវ ឧត្តរុត្តរិ បណីតបណីតធម្មទេសនត្ថញ្ច “សោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ បរិសុទ្ធេ បរិយោទាតេ អនង្គណេ វិគតូបក្កិលេសេ មុទុភូតេ កម្មនិយេ ឋិតេ អានេញ្ជប្បត្តេ ឥទ្ធិវិធាយ ចិត្តំ អភិនីហរតិ អភិនិន្នាមេតិ។ សោ អនេកវិហិតំ ឥទ្ធិវិធំ បច្ចនុភោតិ ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធា ហោតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៣៨) នយេន ឥទ្ធិវិធំ, ទិព្ពសោតធាតុញាណំ, ចេតោបរិយញាណំ, បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ, សត្តានំ ចុតូបបាតេ ញាណន្តិ បញ្ច លោកិកាភិញ្ញា វុត្តា។

តត្ថ ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធា ហោតីតិអាទិកំ ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ កាតុកាមេន អាទិកម្មិកេន យោគិនា ឱទាតកសិណបរិយន្តេសុ អដ្ឋសុ កសិណេសុ អដ្ឋ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ និព្ពត្តេត្វា –

កសិណានុលោមតោ, កសិណបដិលោមតោ, កសិណានុលោមបដិលោមតោ, ឈានានុលោមតោ, ឈានបដិលោមតោ, ឈានានុលោមបដិលោមតោ, ឈានុក្កន្តិកតោ, កសិណុក្កន្តិកតោ, ឈានកសិណុក្កន្តិកតោ, អង្គសង្កន្តិតោ, អារម្មណសង្កន្តិតោ, អង្គារម្មណសង្កន្តិតោ, អង្គវវត្ថាបនតោ, អារម្មណវវត្ថាបនតោតិ។

ឥមេហិ ចុទ្ទសហិ អាការេហិ ចិត្តំ បរិទមេតព្ពំ។

៣៦៦. កតមំ បនេត្ថ កសិណានុលោមំ...បេ.... កតមំ អារម្មណវវត្ថាបនន្តិ។ ឥធ ភិក្ខុ បថវីកសិណេ ឈានំ សមាបជ្ជតិ, តតោ អាបោកសិណេតិ ឯវំ បដិបាដិយា អដ្ឋសុ កសិណេសុ សតក្ខត្តុម្បិ សហស្សក្ខត្តុម្បិ សមាបជ្ជតិ, ឥទំ **កសិណានុលោមំ** នាម។

ឱទាតកសិណតោ បន បដ្ឋាយ តថេវ បដិលោមក្កមេន សមាបជ្ជនំ **កសិណបដិលោមំ** នាម។

បថវីកសិណតោ បដ្ឋាយ យាវ ឱទាតកសិណំ, ឱទាតកសិណតោបិ បដ្ឋាយ យាវ បថវីកសិណន្តិ ឯវំ អនុលោមបដិលោមវសេន បុនប្បុនំ សមាបជ្ជនំ **កសិណានុលោមបដិលោមំ** នាម។

បឋមជ្ឈានតោ បន បដ្ឋាយ បដិបាដិយា យាវ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ, តាវ បុនប្បុនំ សមាបជ្ជនំ **ឈានានុលោមំ** នាម។

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនតោ បដ្ឋាយ យាវ បឋមជ្ឈានំ, តាវ បុនប្បុនំ សមាបជ្ជនំ **ឈានបដិលោមំ** នាម។

បឋមជ្ឈានតោ បដ្ឋាយ យាវ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ, នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនតោ បដ្ឋាយ យាវ បឋមជ្ឈានន្តិ ឯវំ អនុលោមបដិលោមវសេន បុនប្បុនំ សមាបជ្ជនំ **ឈានានុលោមបដិលោមំ** នាម។

បថវីកសិណេ បន បឋមំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តត្ថេវ តតិយំ សមាបជ្ជតិ, តតោ តទេវ ឧគ្ឃាដេត្វា អាកាសានញ្ចាយតនំ, តតោ អាកិញ្ចញ្ញាយតនន្តិ ឯវំ កសិណំ អនុក្កមិត្វា ឈានស្សេវ ឯកន្តរិកភាវេន ឧក្កមនំ

ឈានុក្កន្តិកំ នាម។ ឯវំ អាបោកសិណាទិមូលិកាបិ យោជនា កាតព្ពា។

បថវីកសិណេ បឋមំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា បុន តទេវ តេជោកសិណេ, តតោ នីលកសិណេ, តតោ លោហិតកសិណេតិ ឥមិនា នយេន ឈានំ អនុក្កមិត្វា កសិណស្សេវ ឯកន្តរិកភាវេន ឧក្កមនំ **កសិណុក្កន្តិកំ** នាម។

បថវីកសិណេ បឋមំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តតោ តេជោកសិណេ តតិយំ, នីលកសិណំ ឧគ្ឃាដេត្វា អាកាសានញ្ចាយតនំ, លោហិតកសិណតោ អាកិញ្ចញ្ញាយតនន្តិ ឥមិនា នយេន ឈានស្ស ចេវ កសិណស្ស ច ឧក្កមនំ **ឈានកសិណុក្កន្តិកំ** នាម។

បថវីកសិណេ បន បឋមំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តត្ថេវ ឥតរេសម្បិ សមាបជ្ជនំ **អង្គសង្កន្តិកំ** នាម។

បថវីកសិណេ បឋមំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តទេវ អាបោកសិណេ…បេ…. តទេវ ឱទាតកសិណេតិ ឯវំ សព្ពកសិណេសុ ឯកស្សេវ ឈានស្ស សមាបជ្ជនំ **អារម្មណសង្កន្តិកំ** នាម។

បថវីកសិណេ បឋមំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា អាបោកសិណេ ទុតិយំ, តេជោកសិណេ តតិយំ, វាយោកសិណេ ចតុត្ថំ, នីលកសិណំ ឧគ្ឃាដេត្វា អាកាសានញ្ចាយតនំ, បីតកសិណតោ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ , លោហិតកសិណតោ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ, ឱទាតកសិណតោ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនន្តិ ឯវំ ឯកន្តរិកវសេន អង្គានញ្ច អារម្មណានញ្ច សង្កមនំ **អង្គារម្មណសង្កន្តិកំ** នាម។

បឋមំ ឈានំ បន បញ្ចង្គិកន្តិ វវត្ថបេត្វា ទុតិយំ តិវង្គិកំ, តតិយំ ទុវង្គិកំ, តថា ចតុត្ថំ អាកាសានញ្ចាយតនំ…បេ…. នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនន្តិ ឯវំ ឈានង្គមត្តស្សេវ វវត្ថាបនំ **អង្គវវត្ថាបនំ** នាម។

តថា ឥទំ បថវីកសិណន្តិ វវត្ថបេត្វា ឥទំ អាបោកសិណំ…បេ…. ឥទំ ឱទាតកសិណន្តិ ឯវំ អារម្មណមត្តស្សេវ វវត្ថាបនំ **អារម្មណវវត្ថាបនំ** នាម ។ អង្គារម្មណវវត្ថាបនម្បិ ឯកេ ឥច្ឆន្តិ។ អដ្ឋកថាសុ បន អនាគតត្តា អទ្ធា តំ ភាវនាមុខំ ន ហោតិ។

៣៦៧. ឥមេហិ បន ចុទ្ទសហិ អាការេហិ ចិត្តំ អបរិទមេត្វា បុព្ពេ អភាវិតភាវនោ អាទិកម្មិកោ យោគាវចរោ ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ សម្បាទេស្សតីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ អាទិកម្មិកស្ស ហិ កសិណបរិកម្មម្បិ ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ កតកសិណបរិកម្មស្ស និមិត្តុប្បាទនំ ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ ឧប្បន្នេ និមិត្តេ តំ វឌ្ឍេត្វា អប្បនាធិគមោ ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ អធិគតប្បនស្ស ចុទ្ទសហាការេហិ ចិត្តបរិទមនំ ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ ចុទ្ទសហាការេហិ បរិទមិតចិត្តស្សាបិ ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ នាម ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ វិកុព្ពនប្បត្តស្សាបិ ខិប្បនិសន្តិភាវោ នាម ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ ខិប្បនិសន្តី ហោតិ។ ថេរម្ពត្ថលេ មហារោហណគុត្តត្ថេរស្ស គិលានុបដ្ឋានំ អាគតេសុ តឹសមត្តេសុ ឥទ្ធិមន្តសហស្សេសុ ឧបសម្បទាយ អដ្ឋវស្សិកោ រក្ខិតត្ថេរោ វិយ។ តស្សានុភាវោ បថវីកសិណនិទ្ទេសេ (វិសុទ្ធិ. ១.៧៨ អាទយោ) វុត្តោយេវ។ តំ បនស្សានុភាវំ ទិស្វា ថេរោ អាហ “អាវុសោ, សចេ រក្ខិតោ នាភវិស្ស សព្ពេ គរហប្បត្តា អស្សាម ‘នាគរាជានំ រក្ខិតុំ នាសក្ខឹសូ’តិ។ តស្មា អត្តនា គហេត្វា វិចរិតព្ពំ អាវុធំ នាម មលំ សោធេត្វាវ គហេត្វា វិចរិតុំ វដ្ដតី”តិ។ តេ ថេរស្ស ឱវាទេ ឋត្វា តឹសសហស្សាបិ ភិក្ខូ ខិប្បនិសន្តិនោ អហេសុំ។

ខិប្បនិសន្តិយាបិ ច សតិ បរស្ស បតិដ្ឋាភាវោ ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ ហោតិ, គិរិភណ្ឌវាហនបូជាយ មារេន អង្គារវស្សេ បវត្តិតេ អាកាសេ បថវឹ មាបេត្វា អង្គារវស្សបរិត្តារកោ ថេរោ វិយ។

ពលវបុព្ពយោគានំ បន ពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធអគ្គសាវកាទីនំ វិនាបិ ឥមិនា វុត្តប្បការេន ភាវនានុក្កមេន អរហត្តបដិលាភេនេវ ឥទញ្ច ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ អញ្ញេ ច បដិសម្ភិទាទិភេទា គុណា ឥជ្ឈន្តិ។ តស្មា យថា បិឡន្ធនវិកតឹ កត្តុកាមោ សុវណ្ណការោ អគ្គិធមនាទីហិ សុវណ្ណំ មុទុំ កម្មញ្ញំ កត្វាវ ករោតិ, យថា ច ភាជនវិកតឹ កត្តុកាមោ កុម្ភការោ មត្តិកំ សុបរិមទ្ទិតំ មុទុំ កត្វា ករោតិ, ឯវមេវ អាទិកម្មិកេន ឥមេហិ ចុទ្ទសហាការេហិ ចិត្តំ បរិទមេត្វា ឆន្ទសីសចិត្តសីសវីរិយសីសវីមំសាសីសសមាបជ្ជនវសេន ចេវ អាវជ្ជនាទិវសីភាវវសេន ច មុទុំ កម្មញ្ញំ កត្វា ឥទ្ធិវិធាយ យោគោ ករណីយោ។ បុព្ពហេតុសម្បន្នេន បន កសិណេសុ ចតុត្ថជ្ឈានមត្តេ ចិណ្ណវសិនាបិ កាតុំ វដ្ដតិ។ យថា បនេត្ថ យោគោ កាតព្ពោ, តំ វិធឹ ទស្សេន្តោ ភគវា “សោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ”តិអាទិមាហ។

៣៦៨. តត្រាយំ បាឡិនយានុសារេនេវ វិនិច្ឆយកថា។ តត្ថ **សោតិ** សោ អធិគតចតុត្ថជ្ឈានោ យោគី។ **ឯវន្តិ** ចតុត្ថជ្ឈានក្កមនិទស្សនមេតំ។ ឥមិនា បឋមជ្ឈានាធិគមាទិនា កមេន ចតុត្ថជ្ឈានំ បដិលភិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សមាហិតេតិ** ឥមិនា ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិនា សមាហិតេ។ **ចិត្តេតិ** រូបាវចរចិត្តេ។ **បរិសុទ្ធេតិ**អាទីសុ បន ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធិភាវេន បរិសុទ្ធេ។ បរិសុទ្ធត្តាយេវ **បរិយោទាតេ**, បភស្សរេតិ វុត្តំ ហោតិ។ សុខាទីនំ បច្ចយានំ ឃាតេន វិហតរាគាទិអង្គណត្តា **អនង្គណេ**។ អនង្គណត្តាយេវ **វិគតូបក្កិលេសេ**។ អង្គណេន ហិ តំ ចិត្តំ ឧបក្កិលិស្សតិ។ សុភាវិតត្តា **មុទុភូតេ**, វសីភាវប្បត្តេតិ វុត្តំ ហោតិ។ វសេ វត្តមានំ ហិ ចិត្តំ មុទុន្តិ វុច្ចតិ។ មុទុត្តាយេវ ច **កម្មនិយេ**, កម្មក្ខមេ កម្មយោគ្គេតិ វុត្តំ ហោតិ។ មុទុំ ហិ ចិត្តំ កម្មនិយំ ហោតិ សុទន្តមិវ សុវណ្ណំ, តញ្ច ឧភយម្បិ សុភាវិតត្តាយេវាតិ។ យថាហ "នាហំ, ភិក្ខវេ, អញ្ញំ ឯកធម្មម្បិ សមនុបស្សាមិ, យំ ឯវំ ភាវិតំ ពហុលីកតំ មុទុញ្ច ហោតិ កម្មនិយញ្ច, យថយិទំ, ភិក្ខវេ, ចិត្ត"ន្តិ (អ. និ. ១.២២)។

ឯតេសុ បរិសុទ្ធភាវាទីសុ ឋិតត្តា **ឋិតេ**។ ឋិតត្តាយេវ **អានេញ្ជប្បត្តេ**, អចលេ និរិញ្ជនេតិ វុត្តំ ហោតិ។ មុទុកម្មញ្ញភាវេន វា អត្តនោ វសេ ឋិតត្តា **ឋិតេ**។ សទ្ធាទីហិ បរិគ្គហិតត្តា **អានេញ្ជប្បត្តេ** ។ សទ្ធាបរិគ្គហិតំ ហិ ចិត្តំ អស្សទ្ធិយេន ន ឥញ្ជតិ។ វីរិយបរិគ្គហិតំ កោសជ្ជេន ន ឥញ្ជតិ។ សតិបរិគ្គហិតំ បមាទេន ន ឥញ្ជតិ។ សមាធិបរិគ្គហិតំ ឧទ្ធច្ចេន ន ឥញ្ជតិ ។ បញ្ញាបរិគ្គហិតំ អវិជ្ជាយ ន ឥញ្ជតិ។ ឱភាសគតំ កិលេសន្ធការេន ន ឥញ្ជតិ។ ឥមេហិ ឆហិ ធម្មេហិ បរិគ្គហិតំ អានេញ្ជប្បត្តំ ហោតិ។ ឯវំ អដ្ឋង្គសមន្នាគតំ ចិត្តំ អភិនីហារក្ខមំ ហោតិ អភិញ្ញាសច្ឆិករណីយានំ ធម្មានំ អភិញ្ញាសច្ឆិកិរិយាយ។

អបរោ នយោ, ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិនា **សមាហិតេ**។ នីវរណទូរភាវេន **បរិសុទ្ធេ**។ វិតក្កាទិសមតិក្កមេន **បរិយោទាតេ**។ ឈានបដិលាភបច្ចយានំ ឥច្ឆាវចរានំ អភាវេន **អនង្គណេ**។ អភិជ្ឈាទីនំ ចិត្តស្ស ឧបក្កិលេសានំ វិគមេន **វិគតូបក្កិលេសេ**។ ឧភយម្បិ ចេតំ អនង្គណសុត្តវត្ថសុត្តានុសារេន (ម. និ. ១.៥៧ អាទយោ) វេទិតព្វំ។ វសិប្បត្តិយា **មុទុភូតេ**។ ឥទ្ធិបាទភាវូបគមេន **កម្មនិយេ**។ ភាវនាបារិបូរិយា បណីតភាវូបគមេន **ឋិតេ អានេញ្ជប្បត្តេ**។ យថា អានេញ្ជប្បត្តំ ហោតិ, ឯវំ ឋិតេតិ អត្ថោ។ ឯវម្បិ អដ្ឋង្គសមន្នាគតំ ចិត្តំ អភិនីហារក្ខមំ ហោតិ អភិញ្ញាសច្ឆិករណីយានំ ធម្មានំ អភិញ្ញាសច្ឆិកិរិយាយ បាទកំ បទដ្ឋានភូតន្តិ។

ទសឥទ្ធិកថា

៣៦៩. **ឥទ្ធិវិធាយ ចិត្តំ អភិនីហរតិ អភិនិន្នាមេតីតិ** ឯត្ថ ឥជ្ឈនដ្ឋេន **ឥទ្ធិ**, និប្ផត្តិអត្ថេន បដិលាភដ្ឋេន ចាតិ វុត្តំ ហោតិ។ យញ្ហិ និប្ផជ្ជតិ បដិលព្ភតិ ច, តំ ឥជ្ឈតីតិ វុច្ចតិ។ យថាហ "កាមំ កាមយមានស្ស, តស្ស ចេតំ សមិជ្ឈតី"តិ (សុ. និ. ៧៧២)។ តថា "នេក្ខម្មំ ឥជ្ឈតីតិ ឥទ្ធិ, បដិហរតីតិ បាដិហារិយំ។ អរហត្តមគ្គោ ឥជ្ឈតីតិ ឥទ្ធិ, បដិហរតីតិ បាដិហារិយ"ន្តិ (បដិ. ម. ៣.៣២)។

អបរោ នយោ, ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធិ។ ឧបាយសម្បទាយេតមធិវចនំ។ ឧបាយសម្បទា ហិ ឥជ្ឈតិ អធិប្បេតផលប្បសវនតោ។ យថាហ – "អយំ ខោ ចិត្តោ គហបតិ សីលវា កល្យាណធម្មោ, សចេ បណិទហិស្សតិ 'អនាគតមទ្ធានំ រាជា អស្សំ ចក្កវត្តី'តិ, តស្ស ខោ អយំ ឥជ្ឈិស្សតិ សីលវតោ ចេតោបណិធិ វិសុទ្ធត្តា"តិ (សំ. និ. ៤.៣៥២)។

អបរោ នយោ, ឯតាយ សត្តា ឥជ្ឈន្តីតិ ឥទ្ធិ។ **ឥជ្ឈន្តីតិ** ឥទ្ធា វុទ្ធា ឧក្កំសគតា ហោន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សា ទសវិធា។ យថាហ "**កតិ ឥទ្ធិយោតិ** ទស ឥទ្ធិយោ"។ បុន ចបរំ អាហ "កតមា ទស ឥទ្ធិយោ ? អធិដ្ឋានា ឥទ្ធិ, វិកុព្ពនា ឥទ្ធិ, មនោមយា ឥទ្ធិ, ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ, សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ, អរិយា ឥទ្ធិ, កម្មវិបាកជា ឥទ្ធិ, បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ, វិជ្ជាមយា ឥទ្ធិ, តត្ថ តត្ថ សម្មាបយោគបច្ចយា ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធី"តិ (បដិ. ម. ៣.៩)។

៣៧០. តត្ថ "បកតិយា ឯកោ ពហុកំ អាវជ្ជតិ។ សតំ វា សហស្សំ វា សតសហស្សំ វា អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតិ 'ពហុកោ ហោមី'"តិ (បដិ. ម. ៣.១០) ឯវំ វិភជិត្វា ទស្សិតា ឥទ្ធិ អធិដ្ឋានវសេន និប្ផន្នត្តា **អធិដ្ឋានា ឥទ្ធិ** នាម។

៣៧១. "សោ បកតិវណ្ណំ វិជហិត្វា កុមារកវណ្ណំ វា ទស្សេតិ នាគវណ្ណំ វា...បេ.... វិវិធម្បិ សេនាព្យូហំ ទស្សេតី"តិ (បដិ. ម. ៣.១៣) ឯវំ អាគតា ឥទ្ធិ បកតិវណ្ណវិជហនវិការវសេន បវត្តត្តា **វិកុព្ពនា ឥទ្ធិ** នាម។

៣៧២. "ឥធ ភិក្ខុ ឥមម្ហា កាយា អញ្ញំ កាយំ អភិនិម្មិនាតិ រូបិំ មនោមយ"ន្តិ (បដិ. ម. ៣.១៤) ឥមិនា នយេន អាគតា ឥទ្ធិ សរីរព្ភន្តរេ អញ្ញស្សេវ មនោមយស្ស សរីរស្ស និប្ផត្តិវសេន បវត្តត្តា **មនោមយា ឥទ្ធិ** នាម។

៣៧៣. ញាណុប្បត្តិតោ បន បុព្ពេ វា បច្ឆា វា តំខណេ វា ញាណានុភាវនិព្ពត្តោ វិសេសោ **ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ** នាម។ វុត្តញ្ហេតំ – "អនិច្ចានុបស្សនាយ និច្ចសញ្ញាយ បហានដ្ឋោ ឥជ្ឈតីតិ ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ...បេ.... អរហត្តមគ្គេន សព្ពកិលេសានំ បហានដ្ឋោ ឥជ្ឈតីតិ ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ។ អាយស្មតោ ពាក្កុលស្ស ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ។ អាយស្មតោ សំកិច្ចស្ស ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ។ អាយស្មតោ ភូតបាលស្ស ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធី"តិ (បដិ. ម. ៣.១៥)។

តត្ថ **អាយស្មា ពាក្កុលោ** ទហរោវ មង្គលទិវសេ នទិយា ន្ហាបិយមានោ ធាតិយា បមាទេន សោតេ បតិតោ។ តមេនំ មច្ឆោ គិលិត្វា ពារាណសីតិត្ថំ អគមាសិ។ តត្រ តំ មច្ឆពន្ធោ គហេត្វា សេដ្ឋិភរិយាយ វិក្កិណិ។ សា មច្ឆេ សិនេហំ ឧប្បាទេត្វា អហមេវ នំ បចិស្សាមីតិ ផាលេន្តី មច្ឆកុច្ឆិយំ សុវណ្ណពិម្ពំ វិយ ទារកំ ទិស្វា បុត្តោ មេ លទ្ធោតិ សោមនស្សជាតា អហោសិ។ ឥតិ មច្ឆកុច្ឆិយំ អរោគភាវោ អាយស្មតោ ពាក្កុលស្ស បច្ឆិមភវិកស្ស តេន អត្តភាវេន បដិលភិតព្ពអរហត្តមគ្គញាណានុភាវេន និព្ពត្តត្តា ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ នាម។ វត្ថុ បន វិត្ថារេន កថេតព្ពំ។

សំកិច្ចត្ថេរស្ស បន គព្ភគតស្សេវ មាតា កាលមកាសិ។ តស្សា ចិតកំ អារោបេត្វា សូលេហិ វិជ្ឈិត្វា ឈាបិយមានាយ ទារកោ សូលកោដិយា អក្ខិកូដេ បហារំ លភិត្វា សទ្ទំ អកាសិ។ តតោ ទារកោ ជីវតីតិ ឱតារេត្វា កុច្ឆិំ ផាលេត្វា ទារកំ អយ្យិកាយ អទំសុ។ សោ តាយ បដិជគ្គិតោ វុទ្ធិមន្វាយ បព្ពជិត្វា សហ បដិសម្ភិទាហិ អរហត្តំ បាបុណិ។ ឥតិ វុត្តនយេនេវ ទារុចិតកាយ អរោគភាវោ អាយស្មតោ សំកិច្ចស្ស ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ នាម។

ភូតបាលទារកស្ស បន បិតា រាជគហេ ទលិទ្ទមនុស្សោ។ សោ ទារូនំ អត្ថាយ សកដេន អដវិំ គន្ត្វា ទារុភារំ កត្វា សាយំ នគរទ្វារសមីបំ បត្តោ។ អថស្ស គោណា យុគំ ឱស្សជ្ជិត្វា នគរំ បវិសិំសុ។ សោ សកដមូលេ បុត្តកំ និសីទាបេត្វា គោណានំ អនុបទំ គច្ឆន្តោ នគរមេវ បាវិសិ។ តស្ស អនិក្ខន្តស្សេវ ទ្វារំ បិហិតំ។ ទារកស្ស វាឡយក្ខានុចរិតេបិ ពហិនគរេ តិយាមរត្តិំ អរោគភាវោ វុត្តនយេនេវ ញាណវិប្ផារា ឥទ្ធិ នាម។ វត្ថុ បន វិត្ថារេតព្ពំ។

៣៧៤. សមាធិតោ បុព្ពេ វា បច្ឆា វា តំខណេ វា សមថានុភាវនិព្ពត្តោ វិសេសោ **សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ**។ វុត្តញ្ហេតំ "បឋមជ្ឈានេន នីវរណានំ បហានដ្ឋោ ឥជ្ឈតីតិ សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ...បេ.... នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិយា អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញាយ បហានដ្ឋោ ឥជ្ឈតីតិ សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ។ អាយស្មតោ សារិបុត្តស្ស សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ, អាយស្មតោ សញ្ជីវស្ស, អាយស្មតោ ខាណុកោណ្ឌញ្ញស្ស, ឧត្តរាយ ឧបាសិកាយ, សាមាវតិយា ឧបាសិកាយ សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធី"តិ (បដិ. ម. ៣.១៦)។

តត្ថ យទា **អាយស្មតោ សារិបុត្តស្ស** មហាមោគ្គល្លានត្ថេរេន សទ្ធិំ កបោតកន្ទរាយំ វិហរតោ ជុណ្ហាយ រត្តិយា នវោរោបិតេហិ កេសេហិ អជ្ឈោកាសេ និសិន្នស្ស ឯកោ ទុដ្ឋយក្ខោ សហាយកេន យក្ខេន វារិយមានោបិ សីសេ បហារមទាសិ។ យស្ស មេឃស្ស វិយ គជ្ជតោ សទ្ទោ អហោសិ។ តទា ថេរោ តស្ស បហរណសមយេ សមាបត្តិំ អប្បេសិ។ អថស្ស តេន បហារេន ន កោចិ អាពាធោ អហោសិ ។ អយំ តស្សាយស្មតោ សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ។ វត្ថុ បន ឧទានេ (ឧទា. ៣៤) អាគតមេវ។

សញ្ជីវត្ថេរំ បន និរោធសមាបន្នំ កាលកតោតិ សល្លក្ខេត្វា គោបាលកាទយោ តិណកដ្ឋគោមយានិ សង្កឌ្ឍិត្វា អគ្គិំ អទំសុ។ ថេរស្ស ចីវរេ អំសុមត្តម្បិ នជ្ឈាយិត្ថ។ អយមស្ស អនុបុព្ពសមាបត្តិវសេន បវត្តសមថានុភាវនិព្ពត្តត្តា សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ។ វត្ថុ បន សុត្តេ (ម. និ. ១.៥០៧) អាគតមេវ។

ខាណុកោណ្ឌញ្ញត្ថេរោ បន បកតិយាវ សមាបត្តិពហុលោ។ សោ អញ្ញតរស្មិំ អរញ្ញេ រត្តិំ សមាបត្តិំ អប្បេត្វា និសីទិ។ បញ្ចសតា ចោរា ភណ្ឌកំ ថេនេត្វា គច្ឆន្តា "ឥទានិ អម្ហាកំ អនុបថំ អាគច្ឆន្តា នត្ថី"តិ វិស្សមិតុកាមា ភណ្ឌកំ ឱរោបយមានា "ខាណុកោ អយ"ន្តិ មញ្ញមានា ថេរស្សេវ ឧបរិ សព្ពភណ្ឌកានិ ឋបេសុំ។ តេសំ វិស្សមិត្វា គច្ឆន្តានំ បឋមំ ឋបិតភណ្ឌកស្ស គហណកាលេ កាលបរិច្ឆេទវសេន ថេរោ វុដ្ឋាសិ។ តេ ថេរស្ស ចលនាការំ ទិស្វា ភីតា វិរវិំសុ។ ថេរោ "មា ភាយិត្ថ ឧបាសកា, ភិក្ខុ អហ"ន្តិ អាហ។ តេ អាគន្ត្វា វន្ទិត្វា ថេរគតេន បសាទេន បព្ពជិត្វា សហ បដិសម្ភិទាហិ អរហត្តំ បាបុណឹសុ (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.១)។ អយមេត្ថ បញ្ចហិ ភណ្ឌកសតេហិ អជ្ឈោត្ថដស្ស ថេរស្ស អាពាធាភាវោ សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ។

ឧត្តរា បន ឧបាសិកា បុណ្ណសេដ្ឋិស្ស ធីតា។ តស្សា សិរិមា នាម គណិកា ឥស្សាបកតា តត្តតេលកដាហំ សីសេ អាសិញ្ចិ។ ឧត្តរា តំខណញ្ញេវ មេត្តំ សមាបជ្ជិ។ តេលំ បោក្ខរបត្តតោ ឧទកពិន្ទុ វិយ វិវដ្តមានំ អគមាសិ។ អយមស្សា សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ។ វត្ថុ បន វិត្ថារេតព្ពំ។

សាមាវតី នាម ឧទេនស្ស រញ្ញោ អគ្គមហេសី។ មាគណ្ឌិយព្រាហ្មណោ អត្តនោ ធីតាយ អគ្គមហេសិដ្ឋានំ បត្ថយមានោ តស្សា វីណាយ អាសីវិសំ បក្ខិបាបេត្វា រាជានំ អាហ "មហារាជ, សាមាវតី តំ មារេតុកាមា វីណាយ អាសីវិសំ គហេត្វា បរិហរតី"តិ។ រាជា តំ ទិស្វា កុបិតោ សាមាវតី វធិស្សាមីតិ ធនុំ អារោបេត្វា វិសបីតំ ខុរប្បំ សន្នយ្ហិ។ សាមាវតី សបរិវារា រាជានំ មេត្តាយ ផរិ។ រាជា នេវ សរំ ខិបិតុំ ន ឱរោបេតុំ សក្កោន្តោ វេធមានោ អដ្ឋាសិ។ តតោ នំ ទេវី អាហ "កឹ, មហារាជ, កិលមសី"តិ? "អាម កិលមាមី"តិ។ "តេន ហិ ធនុំ ឱរោបេហី"តិ។ សរោ រញ្ញោ បាទមូលេយេវ បតិ។ តតោ នំ ទេវី "មហារាជ, អប្បទុដ្ឋស្ស នប្បទុស្សិតព្ព"ន្តិ ឱវទិ។ ឥតិ រញ្ញោ សរំ មុញ្ចិតុំ អវិសហនភាវោ សាមាវតិយា ឧបាសិកាយ សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធីតិ។

៣៧៥. បដិក្កូលាទីសុ អប្បដិក្កូលសញ្ញិវិហារាទិកា បន **អរិយា ឥទ្ធិ** នាម។ យថាហ – "កតមា អរិយា ឥទ្ធិ? ឥធ – ភិក្ខុ សចេ អាកង្ខតិ 'បដិក្កូលេ អប្បដិក្កូលសញ្ញី វិហរេយ្យ'ន្តិ, អប្បដិក្កូលសញ្ញី តត្ថ វិហរតិ...បេ.... ឧបេក្ខកោ តត្ថ វិហរតិ សតោ សម្បជានោ"តិ (បដិ. ម. ៣.១៧)។ អយញ្ហិ ចេតោវសិប្បត្តានំ អរិយានំយេវ សម្ភវតោ **អរិយា ឥទ្ធី**តិ វុច្ចតិ។

ឯតាយ ហិ សមន្នាគតោ ខីណាសវោ ភិក្ខុ បដិក្កូលេ អនិដ្ឋេ វត្ថុស្មិំ មេត្តាផរណំ វា ធាតុមនសិការំ វា ករោន្តោ អប្បដិក្កូលសញ្ញី វិហរតិ។ អប្បដិក្កូលេ ឥដ្ឋេ វត្ថុស្មិំ អសុភផរណំ វា អនិច្ចន្តិ មនសិការំ វា ករោន្តោ បដិក្កូលសញ្ញី វិហរតិ។ តថា បដិក្កូលាបដិក្កូលេសុ តទេវ មេត្តាផរណំ វា ធាតុមនសិការំ វា ករោន្តោ អប្បដិក្កូលសញ្ញី វិហរតិ។ អប្បដិក្កូលបដិក្កូលេសុ ច តទេវ អសុភផរណំ វា អនិច្ចន្តិ មនសិការំ វា ករោន្តោ បដិក្កូលសញ្ញី វិហរតិ។ ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា នេវ សុមនោ ហោតីតិអាទិនា នយេន វុត្តំ បន ឆឡង្គុបេក្ខំ បវត្តយមានោ បដិក្កូលេ ច អប្បដិក្កូលេ ច តទុភយំ អភិនិវជ្ជិត្វា ឧបេក្ខកោ វិហរតិ សតោ សម្បជានោ។ បដិសម្ភិទាយញ្ហិ "កថំ បដិក្កូលេ អប្បដិក្កូលសញ្ញី វិហរតិ? អនិដ្ឋស្មិំ វត្ថុស្មិំ មេត្តាយ វា ផរតិ ធាតុសោ វា ឧបសំហរតី"តិអាទិនា (បដិ. ម. ៣.១៧) នយេន អយមេវ អត្ថោ វិភត្តោ។ អយំ ចេតោវសិប្បត្តានំ អរិយានំយេវ សម្ភវតោ អរិយា ឥទ្ធីតិ វុច្ចតិ។

៣៧៦. បក្ខីអាទីនំ បន វេហាសគមនាទិកា **កម្មវិបាកជា ឥទ្ធិ** នាម។ យថាហ – "កតមា កម្មវិបាកជា ឥទ្ធិ? សព្ពេសំ បក្ខីនំ សព្ពេសំ ទេវានំ ឯកច្ចានំ មនុស្សានំ ឯកច្ចានញ្ច វិនិបាតិកានំ អយំ កម្មវិបាកជា ឥទ្ធី"តិ (បដិ. ម. ៣.១៨)។ ឯត្ថ ហិ សព្ពេសំ បក្ខីនំ ឈានំ វា វិបស្សនំ វា វិនាយេវ អាកាសេន គមនំ។ តថា សព្ពេសំ ទេវានំ បឋមកប្បិកានញ្ច ឯកច្ចានំ មនុស្សានំ។ តថា បិយង្ករមាតា (សំ. និ. ១.២៤០) យក្ខិនី ឧត្តរមាតា ផុស្សមិត្តា ធម្មគុត្តាតិ ឯវមាទីនំ ឯកច្ចានំ វិនិបាតិកានំ អាកាសេន គមនំ កម្មវិបាកជា ឥទ្ធីតិ។

៣៧៧. ចក្កវត្តិអាទីនំ វេហាសគមនាទិកា បន **បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ** នាម។ យថាហ "កតមា បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ? រាជា ចក្កវត្តី វេហាសំ គច្ឆតិ សទ្ធិំ ចតុរង្គិនិយា សេនាយ អន្តមសោ អស្សពន្ធគោពន្ធបុរិសេ ឧបាទាយ។ ជោតិកស្ស គហបតិស្ស បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។ ជដិលកស្ស គហបតិស្ស បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។ ឃោសិតស្ស គហបតិស្ស បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។ មេណ្ឌកស្ស គហបតិស្ស បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។ បញ្ចន្នំ មហាបុញ្ញានំ បុញ្ញវតោ ឥទ្ធី"តិ។ សង្ខេបតោ បន បរិបាកំ គតេ បុញ្ញសម្ភារេ ឥជ្ឈនកវិសេសោ បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។

ឯត្ថ ច **ជោតិកស្ស** គហបតិស្ស បថវិំ ភិន្ទិត្វា មណិបាសាទោ ឧដ្ឋហិ។ ចតុសដ្ឋិ ច កប្បរុក្ខាតិ អយមស្ស បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។ **ជដិលកស្ស** អសីតិហត្ថោ សុវណ្ណបព្ពតោ និព្ពត្តិ។ **ឃោសិតស្ស** សត្តសុ ឋានេសុ មារណត្ថាយ ឧបក្កមេ កតេបិ អរោគភាវោ បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។ **មេណ្ឌកស្ស** ឯកករីសមត្តេ បទេសេ សត្តរតនមយានំ មេណ្ឌកានំ បាតុភាវោ បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។ បញ្ច មហាបុញ្ញា នាម មេណ្ឌកសេដ្ឋិ, តស្ស ភរិយា ចន្ទបទុមសិរី, បុត្តោ ធនញ្ចយសេដ្ឋិ, សុណិសា សុមនទេវី, ទាសោ បុណ្ណោ នាមាតិ។ តេសុ សេដ្ឋិស្ស សីសំ ន្ហាតស្ស អាកាសំ ឧល្លោកនកាលេ អឌ្ឍតេឡសកោដ្ឋសហស្សានិ អាកាសតោ រត្តសាលីនំ បូរេន្តិ។ ភរិយាយ នាឡិកោទនមត្តម្បិ គហេត្វា សកលជម្ពុទីបវាសិកេ បរិវិសមានាយ ភត្តំ ន ខីយតិ។ បុត្តស្ស សហស្សត្ថវិកំ គហេត្វា សកលជម្ពុទីបវាសិកានម្បិ ទេន្តស្ស កហាបណា ន ខីយន្តិ។ សុណិសាយ ឯកំ វីហិតុម្ពំ គហេត្វា សកលជម្ពុទីបវាសិកានម្បិ ភាជយមានាយ ធញ្ញំ ន ខីយតិ។ ទាសស្ស ឯកេន នង្គលេន កសតោ ឥតោ សត្ត ឥតោ សត្តាតិ ចុទ្ទស មគ្គា ហោន្តិ។ អយំ នេសំ បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ។

៣៧៨. វិជ្ជាធរាទីនំ វេហាសគមនាទិកា បន **វិជ្ជាមយា ឥទ្ធិ**។ យថាហ "កតមា វិជ្ជាមយា ឥទ្ធិ? វិជ្ជាធរា វិជ្ជំ បរិជបិត្វា វេហាសំ គច្ឆន្តិ។ អាកាសេ អន្តលិក្ខេ ហត្ថិម្បិ ទស្សេន្តិ...បេ.... វិវិធម្បិ សេនាព្យូហំ ទស្សេន្តី"តិ (បដិ. ម. ៣.១៨)។

៣៧៩. តេន តេន បន សម្មាបយោគេន តស្ស តស្ស កម្មស្ស ឥជ្ឈនំ **តត្ថ តត្ថ សម្មាបយោគបច្ចយា ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធិ**។ យថាហ – “នេក្ខម្មេន កាមច្ឆន្ទស្ស បហានដ្ឋោ ឥជ្ឈតីតិ តត្ថ តត្ថ សម្មាបយោគបច្ចយា ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធិ...បេ.... អរហត្តមគ្គេន សព្ពកិលេសានំ បហានដ្ឋោ ឥជ្ឈតីតិ តត្ថ តត្ថ សម្មាបយោគបច្ចយា ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធី”តិ (បដិ. ម. ៣.១៨)។ ឯត្ថ ច បដិបត្តិសង្ខាតស្សេវ សម្មាបយោគស្ស ទីបនវសេន បុរិមបាឡិសទិសាវ បាឡិ អាគតា។ អដ្ឋកថាយំ បន សកដព្យូហាទិករណវសេន យំកិញ្ចិ សិប្បកម្មំ យំកិញ្ចិ វេជ្ជកម្មំ តិណ្ណំ វេទានំ ឧគ្គហណំ តិណ្ណំ បិដកានំ ឧគ្គហណំ អន្តមសោ កសនវបនាទីនិ ឧបាទាយ តំ តំ កម្មំ កត្វា និព្ពត្តវិសេសោ តត្ថ តត្ថ សម្មាបយោគបច្ចយា ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធីតិ អាគតា។ (១០)

ឥតិ ឥមាសុ ទសសុ ឥទ្ធីសុ ឥទ្ធិវិធាយាតិ ឥមស្មឹ បទេ អធិដ្ឋានា ឥទ្ធិយេវ អាគតា។ ឥមស្មឹ បនត្ថេ វិកុព្ពនាមនោមយាឥទ្ធិយោបិ ឥច្ឆិតព្ពា ឯវ។

៣៨០. **ឥទ្ធិវិធាយា**តិ ឥទ្ធិកោដ្ឋាសាយ, ឥទ្ធិវិកប្បាយ វា។ **ចិត្តំ អភិនីហរតិ អភិនិន្នាមេតី**តិ សោ ភិក្ខុ វុត្តប្បការវសេន តស្មឹ ចិត្តេ អភិញ្ញាបាទកេ ជាតេ ឥទ្ធិវិធាធិគមត្ថាយ បរិកម្មចិត្តំ អភិនីហរតិ កសិណារម្មណតោ អបនេត្វា ឥទ្ធិវិធាភិមុខំ បេសេតិ។ **អភិនិន្នាមេតី**តិ អធិគន្តព្ពឥទ្ធិបោណំ ឥទ្ធិបព្ភារំ ករោតិ។ **សោ**តិ សោ ឯវំ កតចិត្តាភិនីហារោ ភិក្ខុ។ **អនេកវិហិត**ន្តិ អនេកវិធំ នានប្បការកំ។ **ឥទ្ធិវិធ**ន្តិ ឥទ្ធិកោដ្ឋាសំ។ **បច្ចនុភោតី**តិ បច្ចនុភវតិ, ផុសតិ សច្ឆិករោតិ បាបុណាតីតិ អត្ថោ។ ឥទានិស្ស អនេកវិហិតភាវំ ទស្សេន្តោ “ឯកោបិ ហុត្វា”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឯកោបិ ហុត្វា**តិ ឥទ្ធិករណតោ បុព្ពេ បកតិយា ឯកោបិ ហុត្វា។ **ពហុធា ហោតី**តិ ពហូនំ សន្តិកេ ចង្កមិតុកាមោ វា សជ្ឈាយំ វា កត្តុកាមោ បញ្ហំ វា បុច្ឆិតុកាមោ ហុត្វា សតម្បិ សហស្សម្បិ ហោតិ។ កថំ បនាយមេវំ ហោតិ? ឥទ្ធិយា ចតស្សោ ភូមិយោ ចត្តារោ បាទា អដ្ឋ បទានិ សោឡស ច មូលានិ សម្បាទេត្វា ញាណេន អធិដ្ឋហន្តោ។

៣៨១. តត្ថ **ចតស្សោ ភូមិយោ**តិ ចត្តារិ ឈានានិ វេទិតព្ពានិ។ វុត្តញ្ហេតំ ធម្មសេនាបតិនា “ឥទ្ធិយា កតមា ចតស្សោ ភូមិយោ? វិវេកជភូមិ បឋមំ ឈានំ, បីតិសុខភូមិ ទុតិយំ ឈានំ, ឧបេក្ខាសុខភូមិ តតិយំ ឈានំ, អទុក្ខមសុខភូមិ ចតុត្ថំ ឈានំ។ ឥទ្ធិយា ឥមា ចតស្សោ ភូមិយោ ឥទ្ធិលាភាយ ឥទ្ធិបដិលាភាយ ឥទ្ធិវិកុព្ពនតាយ ឥទ្ធិវិសវិតាយ ឥទ្ធិវសិតាយ ឥទ្ធិវេសារជ្ជាយ សំវត្តន្តី”តិ (បដិ. ម. ៣.៩)។ ឯត្ថ ច បុរិមានិ តីណិ ឈានានិ យស្មា បីតិផរណេន ច សុខផរណេន ច សុខសញ្ញញ្ច លហុសញ្ញញ្ច ឱក្កមិត្វា លហុមុទុកម្មញ្ញកាយោ ឥទ្ធឹ បាបុណាតិ, តស្មា ឥមិនា បរិយាយេន ឥទ្ធិលាភាយ សំវត្តនតោ សម្ភារភូមិយោតិ វេទិតព្ពានិ។ ចតុត្ថជ្ឈានំ បន ឥទ្ធិលាភាយ បកតិភូមិយេវ។

៣៨២. **ចត្តារោ បាទា**តិ ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា វេទិតព្ពា។ វុត្តញ្ហេតំ “ឥទ្ធិយា កតមេ ចត្តារោ បាទា? ឥធ ភិក្ខុ ឆន្ទសមាធិបធានសង្ខារសមន្នាគតំ ឥទ្ធិបាទំ ភាវេតិ។ វីរិយ... ចិត្ត... វីមំសាសមាធិបធានសង្ខារសមន្នាគតំ ឥទ្ធិបាទំ ភាវេតិ។ ឥទ្ធិយា ឥមេ ចត្តារោ បាទា ឥទ្ធិលាភាយ...បេ.... ឥទ្ធិវេសារជ្ជាយ សំវត្តន្តី”តិ (បដិ. ម. ៣.៩)។ ឯត្ថ ច ឆន្ទហេតុកោ ឆន្ទាធិកោ វា សមាធិ **ឆន្ទសមាធិ**។ កត្តុកម្យតាឆន្ទំ អធិបតឹ ករិត្វា បដិលទ្ធសមាធិស្សេតំ អធិវចនំ។ បធានភូតា សង្ខារា **បធានសង្ខារា**។ ចតុកិច្ចសាធកស្ស សម្មប្បធានវីរិយស្សេតំ អធិវចនំ។ **សមន្នាគត**ន្តិ ឆន្ទសមាធិនា ច បធានសង្ខារេហិ ច ឧបេតំ។ **ឥទ្ធិបាទ**ន្តិ និប្ផត្តិបរិយាយេន វា ឥជ្ឈនដ្ឋេន, ឥជ្ឈន្តិ ឯតាយ សត្តា ឥទ្ធា វុទ្ធា ឧក្កំសគតា ហោន្តីតិ ឥមិនា វា បរិយាយេន ឥទ្ធីតិ សង្ខំ គតានំ អភិញ្ញាចិត្តសម្បយុត្តានំ ឆន្ទសមាធិបធានសង្ខារានំ អធិដ្ឋានដ្ឋេន បាទភូតំ សេសចិត្តចេតសិករាសិន្តិ អត្ថោ។ វុត្តញ្ហេតំ “ឥទ្ធិបាទោតិ តថាភូតស្ស វេទនាក្ខន្ធោ...បេ.... វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិ (វិភ. ៤៣៤)។

អថ វា បជ្ជតេ អនេនាតិ បាទោ។ បាបុណីយតីតិ អត្ថោ។ ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ។ ឆន្ទាទីនមេតំ អធិវចនំ។ យថាហ – “ឆន្ទញ្ចេ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ និស្សាយ លភតិ សមាធឹ, លភតិ ចិត្តស្សេកគ្គតំ, អយំ វុច្ចតិ ឆន្ទសមាធិ។ សោ អនុប្បន្នានំ បាបកានំ...បេ.... បទហតិ, ឥមេ វុច្ចន្តិ បធានសង្ខារា។ ឥតិ អយញ្ច ឆន្ទោ អយញ្ច ឆន្ទសមាធិ ឥមេ ច បធានសង្ខារា, អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, ឆន្ទសមាធិបធានសង្ខារសមន្នាគតោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ (សំ. និ. ៥.៨២៥)។ ឯវំ សេសិទ្ធិបាទេសុបិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

៣៨៣. **អដ្ឋ បទានី**តិ ឆន្ទាទីនិ អដ្ឋ វេទិតព្ពានិ។ វុត្តញ្ហេតំ “ឥទ្ធិយា កតមានិ អដ្ឋ បទានិ? ឆន្ទញ្ចេ ភិក្ខុ និស្សាយ លភតិ សមាធឹ, លភតិ ចិត្តស្សេកគ្គតំ។ ឆន្ទោ ន សមាធិ, សមាធិ ន ឆន្ទោ។ អញ្ញោ ឆន្ទោ, អញ្ញោ សមាធិ។ វីរិយញ្ចេ ភិក្ខុ... ចិត្តញ្ចេ ភិក្ខុ... វីមំសញ្ចេ ភិក្ខុ និស្សាយ លភតិ សមាធឹ, លភតិ ចិត្តស្សេកគ្គតំ។ វីមំសា ន សមាធិ, សមាធិ ន វីមំសា។ អញ្ញា វីមំសា, អញ្ញោ សមាធិ។ ឥទ្ធិយា ឥមានិ អដ្ឋ បទានិ ឥទ្ធិលាភាយ...បេ....

ឥទ្ធិវេសារជ្ជាយ សំវត្តន្តី”តិ (បដិ. ម. ៣.៩)។ ឯត្ថ ហិ ឥទ្ធិមុប្បាទេតុកាមតាឆន្ទោ សមាធិនា ឯកតោ និយុត្តោវ ឥទ្ធិលាភាយ សំវត្តតិ; តថា វីរិយាទយោ។ តស្មា ឥមានិ អដ្ឋ បទានិ វុត្តានីតិ វេទិតព្ពានិ។

៣៨៤. សោឡស មូលានីតិ សោឡសហិ អាការេហិ អានេញ្ជតា ចិត្តស្ស វេទិតព្ពា។ វុត្តញ្ហេតំ – “ឥទ្ធិយា កតិ មូលានិ? សោឡស មូលានិ – អនោនតំ ចិត្តំ កោសជ្ជេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, អនុន្នតំ ចិត្តំ ឧទ្ធច្ចេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, អនភិនតំ ចិត្តំ រាគេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, អនបនតំ ចិត្តំ ព្យាបាទេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, អនិស្សិតំ ចិត្តំ ទិដ្ឋិយា ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, អប្បដិពទ្ធំ ចិត្តំ ឆន្ទរាគេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, វិប្បមុត្តំ ចិត្តំ កាមរាគេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, វិសំយុត្តំ ចិត្តំ កិលេសេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, វិមរិយាទិកតំ ចិត្តំ កិលេសមរិយាទេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, ឯកត្តគតំ ចិត្តំ នានត្តកិលេសេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, សទ្ធាយ បរិគ្គហិតំ ចិត្តំ អស្សទ្ធិយេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, វីរិយេន បរិគ្គហិតំ ចិត្តំ កោសជ្ជេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, សតិយា បរិគ្គហិតំ ចិត្តំ បមាទេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, សមាធិនា បរិគ្គហិតំ ចិត្តំ ឧទ្ធច្ចេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, បញ្ញាយ បរិគ្គហិតំ ចិត្តំ អវិជ្ជាយ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ, ឱភាសគតំ ចិត្តំ អវិជ្ជន្ធការេ ន ឥញ្ជតីតិ អានេញ្ជំ។ ឥទ្ធិយា ឥមានិ សោឡស មូលានិ ឥទ្ធិលាភាយ...បេ.... ឥទ្ធិវេសារជ្ជាយ សំវត្តន្តី”តិ (បដិ. ម. ៣.៩)។

កាមញ្ច ឯស អត្ថោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេតិអាទិនាបិ សិទ្ធោយេវ, បឋមជ្ឈានាទីនំ បន ឥទ្ធិយា ភូមិបាទបទមូលភាវទស្សនត្ថំ បុន វុត្តោ។ បុរិមោ ច សុត្តេសុ អាគតនយោ។ អយំ បដិសម្ភិទាយំ។ ឥតិ ឧភយត្ថ អសម្មោហត្ថម្បិ បុន វុត្តោ។

៣៨៥. ញាណេន អធិដ្ឋហន្តោតិ ស្វាយមេតេ ឥទ្ធិយា ភូមិបាទបទភូតេ ធម្មេ សម្បាទេត្វា អភិញ្ញាបាទកំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ សចេ សតំ ឥច្ឆតិ “សតំ ហោមិ សតំ ហោមី”តិ បរិកម្មំ កត្វា បុន អភិញ្ញាបាទកំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ អធិដ្ឋាតិ, អធិដ្ឋានចិត្តេន សហេវ សតំ ហោតិ។ សហស្សាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ សចេ ឯវំ ន ឥជ្ឈតិ បុន បរិកម្មំ កត្វា ទុតិយម្បិ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ អធិដ្ឋាតព្ពំ។ សំយុត្តដ្ឋកថាយំ ហិ ឯកវារំ ទ្វេវារំ សមាបជ្ជិតុំ វដ្ដតីតិ វុត្តំ។ តត្ថ បាទកជ្ឈានចិត្តំ និមិត្តារម្មណំ។ បរិកម្មចិត្តានិ សតារម្មណានិ វា សហស្សារម្មណានិ វា, តានិ ច ខោ វណ្ណវសេន, នោ បណ្ណត្តិវសេន។ អធិដ្ឋានចិត្តម្បិ តថេវ សតារម្មណំ វា សហស្សារម្មណំ វា។ តំ បុព្ពេ វុត្តំ អប្បនាចិត្តមិវ គោត្រភុអនន្តរំ ឯកមេវ ឧប្បជ្ជតិ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានិកំ។

៣៨៦. យម្បិ បដិសម្ភិទាយំ វុត្តំ “បកតិយា ឯកោ ពហុកំ អាវជ្ជតិ សតំ វា សហស្សំ វា សតសហស្សំ វា, អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតិ ‘ពហុកោ ហោមី’តិ, ពហុកោ ហោតិ, យថា **អាយស្មា ចូឡបន្ថកោ**”តិ (បដិ. ម. ៣.១០)។ តត្រាបិ **អាវជ្ជតី**តិ បរិកម្មវសេនេវ វុត្តំ។ **អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតី**តិ អភិញ្ញាញាណវសេន វុត្តំ។ តស្មា ពហុកំ អាវជ្ជតិ, តតោ តេសម្បិ បរិកម្មចិត្តានំ អវសានេ សមាបជ្ជតិ, សមាបត្តិតោ វុដ្ឋហិត្វា បុន ពហុកោ ហោមីតិ អាវជ្ជិត្វា តតោ បរំ បវត្តានំ តិណ្ណំ ចតុន្នំ វា បុព្ពភាគចិត្តានំ អនន្តរា ឧប្បន្នេន សន្និដ្ឋាបនវសេន អធិដ្ឋានន្តិ លទ្ធនាមេន ឯកេនេវ អភិញ្ញាញាណេន អធិដ្ឋាតីតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

យំ បន វុត្តំ “យថា **អាយស្មា ចូឡបន្ថកោ**”តិ, តំ ពហុធាភាវស្ស កាយសក្ខិទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ តំ បន វត្ថុនា ទីបេតព្ពំ។ តេ កិរ ទ្វេភាតរោ បន្ថេ ជាតត្តា បន្ថកាតិ នាមំ លភិំសុ។ តេសំ ជេដ្ឋោ មហាបន្ថកោ, សោ បព្ពជិត្វា សហ បដិសម្ភិទាហិ អរហត្តំ បាបុណិ។ អរហា ហុត្វា ចូឡបន្ថកំ បព្ពាជេត្វា –

> បទុមំ យថា កោកនទំ សុគន្ធំ, បាតោ សិយា ផុល្លមវីតគន្ធំ;
> អង្គីរសំ បស្ស វិរោចមានំ, តបន្តមាទិច្ចមិវន្តលិក្ខេតិ។ (អ. និ. ៥.១៩៥) –

ឥមំ គាថំ អទាសិ។ សោ តំ ចតូហិ មាសេហិ បគុណំ កាតុំ នាសក្ខិ។ អថ នំ ថេរោ អភព្ពោ ត្វំ សាសនេតិ វិហារតោ នីហរិ។ តស្មិញ្ច កាលេ ថេរោ ភត្តុទ្ទេសកោ ហោតិ។ ជីវកោ ថេរំ ឧបសង្កមិត្វា “ស្វេ, ភន្តេ, ភគវតា សទ្ធឹ បញ្ចភិក្ខុសតានិ គហេត្វា អម្ហាកំ គេហេ ភិក្ខំ គណ្ហថា”តិ អាហ។ ថេរោបិ ឋបេត្វា ចូឡបន្ថកំ សេសានំ អធិវាសេមីតិ អធិវាសេសិ។

ចូឡបន្ថកោ ទ្វារកោដ្ឋកេ ឋត្វា រោទតិ។ ភគវា ទិព្ពចក្ខុនា ទិស្វា តំ ឧបសង្កមិត្វា កស្មា រោទសីតិ អាហ។ សោ តំ បវត្តិមាចិក្ខិ។ ភគវា ន សជ្ឈាយំ កាតុំ អសក្កោន្តោ មម សាសនេ អភព្ពោ នាម ហោតិ, មា សោចិ ភិក្ខូតិ តំ ពាហាយំ គហេត្វា វិហារំ បវិសិត្វា ឥទ្ធិយា បិលោតិកខណ្ឌំ អភិនិម្មិនិត្វា អទាសិ, ហន្ទ ភិក្ខុ ឥមំ បរិមជ្ជន្តោ រជោហរណំ រជោហរណន្តិ បុនប្បុនំ សជ្ឈាយំ ករោហីតិ។ តស្ស តថា ករោតោ តំ កាឡវណ្ណំ អហោសិ។ សោ

បរិសុទ្ធំ វត្ថុំ, នត្ថេត្ថ ទោសោ, អត្តភាវស្ស បនាយំ ទោសោតិ សញ្ញំ បដិលភិត្វា បញ្ចសុ ខន្ធេសុ ញាណំ ឱតារេត្វា វិបស្សនំ វឌ្ឍេត្វា អនុលោមតោ គោត្រភុសមីបំ បាបេសិ។ អថស្ស ភគវា ឱភាសគាថា អភាសិ –

“រាគោ រជោ ន ច បន រេណុ វុច្ចតិ,
រាគស្សេតំ អធិវចនំ រជោតិ;
ឯតំ រជំ វិប្បជហិត្វា បណ្ឌិតា,
វិហរន្តិ តេ វិគតរជស្ស សាសនេ។

“ទោសោ …បេ….។

“មោហោ រជោ ន ច បន រេណុ វុច្ចតិ,
មោហស្សេតំ អធិវចនំ រជោតិ;
ឯតំ រជំ វិប្បជហិត្វា បណ្ឌិតា,
វិហរន្តិ តេ វិគតរជស្ស សាសនេ”តិ។ (មហានិ. ២០៩);

តស្ស គាថាបរិយោសានេ ចតុបដិសម្ភិទាឆឡភិញ្ញាបរិវារា នវ លោកុត្តរធម្មា ហត្ថគតាវ អហេសុំ។

សត្ថា ទុតិយទិវសេ ជីវកស្ស គេហំ អគមាសិ សទ្ធិំ ភិក្ខុសង្ឃេន។ អថ ទក្ខិណោទកាវសានេ យាគុយា ទិយ្យមានាយ ហត្ថេន បត្តំ បិទហិ។ ជីវកោ កឹ ភន្តេតិ បុច្ឆិ។ វិហារេ ឯកោ ភិក្ខុ អត្ថីតិ។ សោ បុរិសំ បេសេសិ “គច្ឆ, អយ្យំ គហេត្វា សីឃំ ឯហី”តិ។ វិហារតោ និក្ខន្តេ បន ភគវតិ,

សហស្សក្ខត្តុមត្តានំ , និម្មិនិត្វាន បន្ថកោ;
និសីទម្ពវនេ រម្មេ, យាវ កាលប្បវេទនាតិ។ (ថេរគា. ៥៦៣);

អថ សោ បុរិសោ គន្ត្វា កាសាវេហិ ឯកបជ្ជោតំ អារាមំ ទិស្វា អាគន្ត្វា ភិក្ខូហិ ភរិតោ ភន្តេ អារាមោ, នាហំ ជានាមិ កតមោ សោ អយ្យោតិ អាហ។ តតោ នំ ភគវា អាហ “គច្ឆ យំ បឋមំ បស្សសិ, តំ ចីវរកណ្ណេ គហេត្វា ‘សត្ថា តំ អាមន្តេតី’តិ វត្វា អានេហី”តិ។ សោ តំ គន្ត្វា ថេរស្សេវ ចីវរកណ្ណេ អគ្គហេសិ។ តាវទេវ សព្ពេបិ និម្មិតា អន្តរធាយឹសុ។ ថេរោ “គច្ឆ ត្វ”ន្តិ តំ ឧយ្យោជេត្វា មុខធោវនាទិសរីរកិច្ចំ និដ្ឋបេត្វា បឋមតរំ គន្ត្វា បត្តាសនេ និសីទិ។ ឥទំ សន្ធាយ វុត្តំ “យថា អាយស្មា ចូឡបន្ថកោ”តិ។

តត្រ យេ តេ ពហូ និម្មិតា តេ អនិយមេត្វា និម្មិតត្តា ឥទ្ធិមតា សទិសាវ ហោន្តិ។ ឋាននិសជ្ជាទីសុ វា ភាសិតតុណ្ហីភាវាទីសុ វា យំ យំ ឥទ្ធិមា ករោតិ, តំ តទេវ ករោន្តិ។ សចេ បន នានាវណ្ណេ កាតុកាមោ ហោតិ, កេចិ បឋមវយេ, កេចិ មជ្ឈិមវយេ, កេចិ បច្ឆិមវយេ, តថា ទីឃកេសេ, ឧបឌ្ឍមុណ្ឌេ, មុណ្ឌេ, មិស្សកេសេ, ឧបឌ្ឍរត្តចីវរេ, បណ្ឌុកចីវរេ, បទភាណធម្មកថាសរភញ្ញបញ្ហបុច្ឆនបញ្ហវិស្សជ្ជនរជនបចនចីវរសិព្ពនធោវនាទីនិ ករោន្តេ អបរេបិ វា នានប្បការកេ កាតុកាមោ ហោតិ, តេន បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ ឯត្តកា ភិក្ខូ បឋមវយា ហោន្តូតិអាទិនា នយេន បរិកម្មំ កត្វា បុន សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ អធិដ្ឋាតព្ពំ។ អធិដ្ឋានចិត្តេន សទ្ធិំ ឥច្ឆិតិច្ឆិតប្បការាយេវ ហោន្តីតិ។ ឯស នយោ ពហុធាបិ ហុត្វា ឯកោ ហោតីតិអាទីសុ។

អយំ បន វិសេសោ, ឥមិនា ភិក្ខុនា ឯវំ ពហុភាវំ និម្មិនិត្វា បុន “ឯកោវ ហុត្វា ចង្កមិស្សាមិ, សជ្ឈាយំ ករិស្សាមិ, បញ្ហំ បុច្ឆិស្សាមី”តិ ចិន្តេត្វា វា, “អយំ វិហារោ អប្បភិក្ខុកោ, សចេ កេចិ អាគមិស្សន្តិ ‘កុតោ ឥមេ ឯត្តកា ឯកសទិសា ភិក្ខូ, អទ្ធា ថេរស្ស ឯស អានុភាវោ’តិ មំ ជានិស្សន្តី”តិ អប្បិច្ឆតាយ វា អន្តរាវ “ឯកោ ហោមី”តិ ឥច្ឆន្តេន បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ “ឯកោ ហោមី”តិ បរិកម្មំ កត្វា បុន សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ “ឯកោ ហោមី”តិ អធិដ្ឋាតព្ពំ។ អធិដ្ឋានចិត្តេន សទ្ធិំយេវ ឯកោ ហោតិ។ ឯវំ អករោន្តោ បន យថា បរិច្ឆិន្នកាលវសេន សយមេវ ឯកោ ហោតិ។

៣៨៧. អាវិភាវំ តិរោភាវន្តិ ឯត្ថ អាវិភាវំ ករោតិ តិរោភាវំ ករោតីតិ អយមត្ថោ ។ ឥទមេវ ហិ សន្ធាយ បដិសម្ភិទាយំ វុត្តំ “អាវិភាវន្តិ កេនចិ អនាវដំ ហោតិ អប្បដិច្ឆន្នំ វិវដំ បាកដំ។ តិរោភាវន្តិ កេនចិ អាវដំ ហោតិ បដិច្ឆន្នំ បិហិតំ បដិកុជ្ជិត”ន្តិ (បដិ. ម. ៣.១១)។ តត្រាយំ ឥទ្ធិមា អាវិភាវំ កាតុកាមោ អន្ធការំ វា អាលោកំ ករោតិ, បដិច្ឆន្នំ វា វិវដំ, អនាបាថំ វា អាបាថំ ករោតិ។ កថំ? អយញ្ហិ យថា បដិច្ឆន្នោបិ ទូរេ ឋិតោបិ វា ទិស្សតិ, ឯវំ អត្តានំ វា បរំ វា កាតុកាមោ បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ ឥទំ អន្ធការដ្ឋានំ អាលោកជាតំ ហោតូតិ វា,

ឥទំ បដិច្ឆន្នំ វិវដំ ហោតូតិ វា, ឥទំ អនាបាថំ អាបាថំ ហោតូតិ វា អាវជ្ជិត្វា បរិកម្មំ កត្វា វុត្តនយេនេវ អធិដ្ឋាតិ, សហ អធិដ្ឋានចិត្តេន យថាធិដ្ឋិតមេវ ហោតិ។ បរេ ទូរេ ឋិតាបិ បស្សន្តិ។ សយម្បិ បស្សិតុកាមោ បស្សតិ។

៣៨៨. ឯតំ បន បាដិហារិយំ កេន កតបុព្ពន្តិ? ភគវតា។ ភគវា ហិ ចូឡសុភទ្ទាយ និមន្តិតោ វិស្សកម្មុនា និម្មិតេហិ បញ្ចហិ កូដាគារសតេហិ សាវត្ថិតោ សត្តយោជនព្ភន្តរំ សាកេតំ គច្ឆន្តោ យថា សាកេតនគរវាសិនោ សាវត្ថិវាសិកេ, សាវត្ថិវាសិនោ ច សាកេតវាសិកេ បស្សន្តិ, ឯវំ អធិដ្ឋាសិ។ នគរមជ្ឈេ ច ឱតរិត្វា បថវឹ ទ្វិធា ភិន្ទិត្វា យាវ អវីចឹ អាកាសញ្ច ទ្វិធា វិយូហិត្វា យាវ ព្រហ្មលោកំ ទស្សេសិ។

ទេវោរោហណេនបិ ច អយមត្ថោ វិភាវេតព្ពោ។ ភគវា កិរ យមកបាដិហារិយំ កត្វា ចតុរាសីតិបាណសហស្សានិ ពន្ធនា បមោចេត្វា អតីតា ពុទ្ធា យមកបាដិហារិយាវសានេ កុហឹ គតាតិ អាវជ្ជិត្វា តាវតឹសភវនំ គតាតិ អទ្ទស។ អថេកេន បាទេន បថវីតលំ អក្កមិត្វា ទុតិយំ យុគន្ធរបព្ពតេ បតិដ្ឋបេត្វា បុន បុរិមបាទំ ឧទ្ធរិត្វា សិនេរុមត្ថកំ អក្កមិត្វា តត្ថ បណ្ឌុកម្ពលសិលាតលេ វស្សំ ឧបគន្ត្វា សន្និបតិតានំ ទសសហស្សចក្កវាឡទេវតានំ អាទិតោ បដ្ឋាយ អភិធម្មកថំ អារភិ។ ភិក្ខាចារវេលាយ និម្មិតពុទ្ធំ មាបេសិ។ សោ ធម្មំ ទេសេតិ។ ភគវា នាគលតាទន្តកដ្ឋំ ខាទិត្វា អនោតត្តទហេ មុខំ ធោវិត្វា ឧត្តរកុរូសុ បិណ្ឌបាតំ គហេត្វា អនោតត្តទហតីរេ បរិភុញ្ជតិ។ សារិបុត្តត្ថេរោ តត្ថ គន្ត្វា ភគវន្តំ វន្ទតិ។ ភគវា អជ្ជ ឯត្តកំ ធម្មំ ទេសេសិន្តិ ថេរស្ស នយំ ទេតិ។ ឯវំ តយោ មាសេ អព្ពោច្ឆិន្នំ អភិធម្មកថំ កថេសិ។ តំ សុត្វា អសីតិកោដិទេវតានំ ធម្មាភិសមយោ អហោសិ។

យមកបាដិហារិយេ សន្និបតិតាបិ ទ្វាទសយោជនា បរិសា ភគវន្តំ បស្សិត្វាវ គមិស្សាមាតិ ខន្ធាវារំ ពន្ធិត្វា អដ្ឋាសិ។ តំ ចូឡអនាថបិណ្ឌិកសេដ្ឋិយេវ សព្ពបច្ចយេហិ ឧបដ្ឋាសិ។ មនុស្សា កុហឹ ភគវាតិ ជាននត្ថាយ អនុរុទ្ធត្ថេរំ យាចឹសុ។ ថេរោ អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា អទ្ទស ទិព្ពេន ចក្ខុនា តត្ថ វស្សូបគតំ ភគវន្តំ ទិស្វា អារោចេសិ។

តេ ភគវតោ វន្ទនត្ថាយ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរំ យាចឹសុ។ ថេរោ បរិសមជ្ឈេយេវ មហាបថវិយំ និមុជ្ជិត្វា សិនេរុបព្ពតំ និព្ពិជ្ឈិត្វា តថាគតបាទមូលេ ភគវតោ បាទេ វន្ទមានោវ ឧម្មុជ្ជិត្វា ភគវន្តំ ឯតទវោច “ជម្ពុទីបវាសិនោ, ភន្តេ, ភគវតោ បាទេ វន្ទិត្វា បស្សិត្វាវ គមិស្សាមាតិ វទន្តី”តិ។ ភគវា អាហ “កុហឹ បន តេ, មោគ្គល្លាន, ឯតរហិ ជេដ្ឋភាតា ធម្មសេនាបតី”តិ? “សង្កស្សនគរេ ភន្តេ”តិ។ “មោគ្គល្លាន, មំ ទដ្ឋុកាមា ស្វេ សង្កស្សនគរំ អាគច្ឆន្តុ, អហំ ស្វេ មហាបវារណបុណ្ណមាសីឧបោសថទិវសេ សង្កស្សនគរេ ឱតរិស្សាមី”តិ។ “សាធុ, ភន្តេ”តិ ថេរោ ទសពលំ វន្ទិត្វា អាគតមគ្គេនេវ ឱរុយ្ហ មនុស្សានំ សន្តិកំ សម្បាបុណិ។ គមនាគមនកាលេ ច យថា នំ មនុស្សា បស្សន្តិ, ឯវំ អធិដ្ឋាសិ។ ឥទំ តាវេត្ថ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរោ អាវិភាវបាដិហារិយំ អកាសិ។

សោ ឯវំ អាគតោ តំ បវត្តឹ អារោចេត្វា “ទូរន្តិ សញ្ញំ អកត្វា កតបាតរាសាវ និក្ខមថា”តិ អាហ។ ភគវា សក្កស្ស ទេវរញ្ញោ អារោចេសិ “មហារាជ, ស្វេ មនុស្សលោកំ គច្ឆាមី”តិ។ ទេវរាជា វិស្សកម្មំ អាណាបេសិ “តាត, ស្វេ ភគវា មនុស្សលោកំ គន្តុកាមោ, តិស្សោ សោបានបន្តិយោ មាបេហិ ឯកំ កនកមយំ, ឯកំ រជតមយំ, ឯកំ មណិមយ”ន្តិ។ សោ តថា អកាសិ។ ភគវា ទុតិយទិវសេ សិនេរុមុទ្ធនិ ឋត្វា បុរត្ថិមលោកធាតុំ ឱលោកេសិ, អនេកានិ ចក្កវាឡសហស្សានិ វិវដានិ ហុត្វា ឯកង្គណំ វិយ បកាសឹសុ។ យថា ច បុរត្ថិមេន, ឯវំ បច្ឆិមេនបិ ឧត្តរេនបិ ទក្ខិណេនបិ សព្ពំ វិវដមទ្ទស។ ហេដ្ឋាបិ យាវ អវីចិ, ឧបរិ យាវ អកនិដ្ឋភវនំ, តាវ អទ្ទស។

តំ ទិវសំ កិរ លោកវិវរណំ នាម អហោសិ។ មនុស្សាបិ ទេវេ បស្សន្តិ, ទេវាបិ មនុស្សេ។ តត្ថ នេវ មនុស្សា ឧទ្ធំ ឧល្លោកេន្តិ, ន ទេវា អធោ ឱលោកេន្តិ, សព្ពេ សម្មុខាវ អញ្ញមញ្ញំ បស្សន្តិ។ ភគវា មជ្ឈេ មណិមយេន សោបានេន ឱតរតិ, ឆកាមាវចរទេវា វាមបស្សេ កនកមយេន, សុទ្ធាវាសា ច មហាព្រហ្មា ច ទក្ខិណបស្សេ រជតមយេន។ ទេវរាជា បត្តចីវរំ អគ្គហេសិ, មហាព្រហ្មា តិយោជនិកំ សេតច្ឆត្តំ, សុយាមោ វាឡពីជនឹ, បញ្ចសិខោ គន្ធព្ពបុត្តោ តិគាវុតមត្តំ ពេឡុវបណ្ឌុវីណំ គហេត្វា តថាគតស្ស បូជំ ករោន្តោ ឱតរតិ។ តំទិវសំ ភគវន្តំ ទិស្វា ពុទ្ធភាវាយ បិហំ អនុប្បាទេត្វា ឋិតសត្តោ នាម នត្ថិ។ ឥទមេត្ថ ភគវា អាវិភាវបាដិហារិយំ អកាសិ។

អបិច តម្ពបណ្ណិទីបេ តលង្គរវាសី ធម្មទិន្នត្ថេរោបិ តិស្សមហាវិហារេ ចេតិយង្គណស្មឹ និសីទិត្វា “តីហិ, ភិក្ខវេ, ធម្មេហិ សមន្នាគតោ ភិក្ខុ អបណ្ណកបដិបទំ បដិបន្នោ ហោតី”តិ អបណ្ណកសុត្តំ (អ. និ. ៣.១៦) កថេន្តោ ហេដ្ឋាមុខំ ពីជនឹ អកាសិ, យាវ អវីចិតោ ឯកង្គណំ អហោសិ។ តតោ ឧបរិមុខំ អកាសិ, យាវ ព្រហ្មលោកា ឯកង្គណំ អហោសិ។ ថេរោ និរយភយេន តជ្ជេត្វា សគ្គសុខេន ច បលោភេត្វា ធម្មំ ទេសេសិ។ កេចិ សោតាបន្នា អហេសុំ, កេចិ សកទាគាមី អនាគាមី អរហន្តោតិ។

៣៨៩. តិរោភាវំ កាតុកាមោ បន អាលោកំ វា អន្ធការំ ករោតិ, អប្បដិច្ឆន្នំ វា បដិច្ឆន្នំ, អាបាថំ វា អនាបាថំ ករោតិ។ កថំ? អយញ្ហិ យថា អប្បដិច្ឆន្នោបិ សមីបេ ឋិតោបិ វា ន ទិស្សតិ, ឯវំ អត្តានំ វា បរំ វា កាតុកាមោ បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ "ឥទំ អាលោកដ្ឋានំ អន្ធការំ ហោតូ"តិ វា, "ឥទំ អប្បដិច្ឆន្នំ បដិច្ឆន្នំ ហោតូ"តិ វា, "ឥទំ អាបាថំ អនាបាថំ ហោតូ"តិ វា អាវជ្ជិត្វា បរិកម្មំ កត្វា វុត្តនយេនេវ អធិដ្ឋាតិ។ សហ អធិដ្ឋានចិត្តេន យថាធិដ្ឋិតមេវ ហោតិ។ បរេ សមីបេ ឋិតាបិ ន បស្សន្តិ។ សយម្បិ អបស្សិតុកាមោ ន បស្សតិ។

៣៩០. ឯតំ បន បាដិហារិយំ កេន កតបុព្ពន្តិ? ភគវតា។ ភគវា ហិ យសំ កុលបុត្តំ សមីបេ និសិន្នំយេវ យថា នំ បិតា ន បស្សតិ, ឯវមកាសិ។ តថា វីសយោជនសតំ មហាកប្បិនស្ស បច្ចុគ្គមនំ កត្វា តំ អនាគាមិផលេ, អមច្ចសហស្សញ្ចស្ស សោតាបត្តិផលេ បតិដ្ឋាបេត្វា, តស្ស អនុមគ្គំ អាគតា សហស្សិត្ថិបរិវារា អនោជាទេវី អាគន្ត្វា សមីបេ និសិន្នាបិ យថា សបរិសំ រាជានំ ន បស្សតិ, តថា កត្វា "អបិ, ភន្តេ, រាជានំ បស្សថា"តិ វុត្តេ "កិំ បន តេ រាជានំ គវេសិតុំ វរំ, ឧទាហុ អត្តាន"ន្តិ? "អត្តានំ, ភន្តេ"តិ វត្វា និសិន្នាយ តស្សា តថា ធម្មំ ទេសេសិ, យថា សា សទ្ធិំ ឥត្ថិសហស្សេន សោតាបត្តិផលេ បតិដ្ឋាសិ, អមច្ចា អនាគាមិផលេ, រាជា អរហត្តេតិ។ អបិច តម្ពបណ្ណិទីបំ អាគតទិវសេ យថា អត្តនា សទ្ធិំ អាគតេ អវសេសេ រាជា ន បស្សតិ, ឯវំ ករោន្តេន មហិន្ទត្ថេរេនាបិ ឥទំ កតមេវ (បារា. អដ្ឋ. ១.តតិយសង្គីតិកថា)។

៣៩១. អបិច សព្ពម្បិ បាកដំ បាដិហារិយំ អាវិភាវំ នាម។ អបាកដបាដិហារិយំ តិរោភាវំ នាម។ តត្ថ បាកដបាដិហារិយេ ឥទ្ធិបិ បញ្ញាយតិ ឥទ្ធិមាបិ។ តំ យមកបាដិហារិយេន ទីបេតព្ពំ។ តត្រ ហិ "ឥធ តថាគតោ យមកបាដិហារិយំ ករោតិ អសាធារណំ សាវកេហិ។ ឧបរិមកាយតោ អគ្គិក្ខន្ធោ បវត្តតិ, ហេដ្ឋិមកាយតោ ឧទកធារា បវត្តតី"តិ (បដិ. ម. ១.១១៦) ឯវំ ឧភយំ បញ្ញាយិត្ថ។ អបាកដបាដិហារិយេ ឥទ្ធិយេវ បញ្ញាយតិ, ន ឥទ្ធិមា។ តំ មហកសុត្តេន (សំ. និ. ៤.៣៤៦) ច ព្រហ្មនិមន្តនិកសុត្តេន (ម. និ. ១.៥០១ អាទយោ) ច ទីបេតព្ពំ។ តត្រ ហិ អាយស្មតោ ច មហកស្ស, ភគវតោ ច ឥទ្ធិយេវ បញ្ញាយិត្ថ, ន ឥទ្ធិមា។

យថាហ –

"ឯកមន្តំ និសិន្នោ ខោ ចិត្តោ គហបតិ អាយស្មន្តំ មហកំ ឯតទវោច 'សាធុ មេ, ភន្តេ, អយ្យោ មហកោ ឧត្តរិមនុស្សធម្មា ឥទ្ធិបាដិហារិយំ ទស្សេតូ'តិ។ តេន ហិ ត្វំ គហបតិ អាឡិន្ទេ ឧត្តរាសង្គំ បញ្ញាបេត្វា តិណកលាបំ ឱកាសេហីតិ។ 'ឯវំ, ភន្តេ'តិ ខោ ចិត្តោ គហបតិ អាយស្មតោ មហកស្ស បដិស្សុត្វា អាឡិន្ទេ ឧត្តរាសង្គំ បញ្ញាបេត្វា តិណកលាបំ ឱកាសេសិ។ អថ ខោ អាយស្មា មហកោ វិហារំ បវិសិត្វា តថារូបំ ឥទ្ធាភិសង្ខារំ អភិសង្ខាសិ, យថា តាលច្ឆិគ្គឡេន ច អគ្គឡន្តរិកាយ ច អច្ចិ និក្ខមិត្វា តិណានិ ឈាបេសិ, ឧត្តរាសង្គំ ន ឈាបេសី"តិ (សំ. និ. ៤.៣៤៦)។

យថា ចាហ –

"អថ ខ្វាហំ, ភិក្ខវេ, តថារូបំ ឥទ្ធាភិសង្ខារំ អភិសង្ខាសិំ 'ឯត្តាវតា ព្រហ្មា ច ព្រហ្មបរិសា ច ព្រហ្មបារិសជ្ជា ច សទ្ទញ្ច មេ សោស្សន្តិ, ន ច មំ ទក្ខិស្សន្តី'តិ អន្តរហិតោ ឥមំ គាថំ អភាសិំ –

'ភវេ វាហំ ភយំ ទិស្វា, ភវញ្ច វិភវេសិនំ;
ភវំ នាភិវទិំ កិញ្ចិ, នន្ទិញ្ច ន ឧបាទិយិ'"ន្តិ។ (ម. និ. ១.៥០៤);

៣៩២. តិរោកុដ្ដំ តិរោបាការំ តិរោបព្ពតំ អសជ្ជមានោ គច្ឆតិ សេយ្យថាបិ អាកាសេតិ ឯត្ថ **តិរោកុដ្ដ**ន្តិ បរកុដ្ដំ, កុដ្ដស្ស បរភាគន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯស នយោ ឥតរេសុ។ **កុដ្ដោ**តិ ច គេហភិត្តិយា ឯតមធិវចនំ។ **បាការោ**តិ គេហវិហារគាមាទីនំ បរិក្ខេបបាការោ។ **បព្ពតោ**តិ បំសុបព្ពតោ វា បាសាណបព្ពតោ វា។ **អសជ្ជមានោ**តិ អលគ្គមានោ។ **សេយ្យថាបិ អាកាសេ**តិ អាកាសេ វិយ។ ឯវំ គន្តុកាមេន បន អាកាសកសិណំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ កុដ្ដំ វា បាការំ វា សិនេរុចក្កវាឡេសុបិ អញ្ញតរំ បព្ពតំ វា អាវជ្ជិត្វា កតបរិកម្មេន អាកាសោ ហោតូតិ អធិដ្ឋាតព្ពោ។ អាកាសោយេវ ហោតិ។ អធោ ឱតរិតុកាមស្ស, ឧទ្ធំ វា អារោហិតុកាមស្ស សុសិរោ ហោតិ, វិនិវិជ្ឈិត្វា គន្តុកាមស្ស ឆិទ្ទោ។ សោ តត្ថ អសជ្ជមានោ គច្ឆតិ។

តិបិដកចូឡាភយត្ថេរោ បនេត្ថាហ – "អាកាសកសិណសមាបជ្ជនំ, អាវុសោ, កិមត្ថិយំ, កិំ ហត្ថិអស្សាទីនិ អភិនិម្មិនិតុកាមោ ហត្ថិអស្សាទិ កសិណានិ សមាបជ្ជតិ, ននុ យត្ថ កត្ថចិ កសិណេ បរិកម្មំ កត្វា អដ្ឋ

សមាបត្តិវសីភាវោយេវ បមាណំ។ យំ យំ ឥច្ឆតិ, តំ តទេវ ហោតី”តិ។ ភិក្ខូ អាហំសុ – “បាឡិយា, ភន្តេ, អាកាស កសិណំយេវ អាគតំ, តស្មា អវស្សមេតំ វត្តព្ព”ន្តិ។ តត្រាយំ បាឡិ –

> “បកតិយា អាកាសកសិណសមាបត្តិយា លាភី ហោតិ។ តិរោកុដ្ដំ តិរោបាការំ តិរោបព្ពតំ អាវជ្ជតិ។ អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតិ – ‘អាកាសោ ហោតូ’តិ។ អាកាសោ ហោតិ។ តិរោកុដ្ដំ តិរោបាការំ តិរោបព្ពតំ អសជ្ជមានោ គច្ឆតិ។ យថា មនុស្សា បកតិយា អនិទ្ធិមន្តោ កេនចិ អនាវដេ អបរិក្ខិត្តេ អសជ្ជមានា គច្ឆន្តិ, ឯវមេវ សោ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ តិរោកុដ្ដំ តិរោបាការំ តិរោបព្ពតំ អសជ្ជមានោ គច្ឆតិ, សេយ្យថាបិ អាកាសេ”តិ (បដិ. ម. ៣.១១)។

សចេ បនស្ស ភិក្ខុនោ អធិដ្ឋហិត្វា គច្ឆន្តស្ស អន្តរា បព្ពតោ វា រុក្ខោ វា ឧដ្ឋេតិ, កិំ បុន សមាបជ្ជិត្វា អធិដ្ឋាតព្ពន្តិ? ទោសោ នត្ថិ។ បុន សមាបជ្ជិត្វា អធិដ្ឋានំ ហិ ឧបជ្ឈាយស្ស សន្តិកេ និស្សយគ្គហណសទិសំ ហោតិ។ ឥមិនា ច បន ភិក្ខុនា អាកាសោ ហោតូតិ អធិដ្ឋិតត្តា អាកាសោ ហោតិយេវ។ បុរិមាធិដ្ឋានពលេនេវ ចស្ស អន្តរា អញ្ញោ បព្ពតោ វា រុក្ខោ វា ឧតុមយោ ឧដ្ឋហិស្សតីតិ អដ្ឋានមេវេតំ។ អញ្ញេន ឥទ្ធិមតា និម្មិតេ បន បឋមនិម្មានំ ពលវំ ហោតិ។ ឥតរេន តស្ស ឧទ្ធំ វា អធោ វា គន្តព្ពំ។

៣៨៣. បថវិយាបិ ឧម្មុជ្ជនិមុជ្ជន្តិ ឯត្ថ ឧម្មុជ្ជន្តិ ឧដ្ឋានំ វុច្ចតិ។ និមុជ្ជន្តិ សំសីទនំ។ ឧម្មុជ្ជញ្ច និមុជ្ជញ្ច ឧម្មុជ្ជនិមុជ្ជំ។ ឯវំ កាតុកាមេន អាបោកសិណំ សមាបជ្ជិត្វា ឧដ្ឋាយ ឯត្តកេ ឋានេ បថវី ឧទកំ ហោតូតិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា បរិកម្មំ កត្វា វុត្តនយេនេវ អធិដ្ឋាតព្ពំ។ សហ អធិដ្ឋានេន យថា បរិច្ឆិន្នេ ឋានេ បថវី ឧទកមេវ ហោតិ។ សោ តត្ថ ឧម្មុជ្ជនិមុជ្ជំ ករោតិ។ តត្រាយំ បាឡិ –

> “បកតិយា អាបោកសិណសមាបត្តិយា លាភី ហោតិ។ បថវិំ អាវជ្ជតិ។ អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតិ – ‘ឧទកំ ហោតូ’តិ។ ឧទកំ ហោតិ។ សោ បថវិយា ឧម្មុជ្ជនិមុជ្ជំ ករោតិ។ យថា មនុស្សា បកតិយា អនិទ្ធិមន្តោ ឧទកេ ឧម្មុជ្ជនិមុជ្ជំ ករោន្តិ, ឯវមេវ សោ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ បថវិយា ឧម្មុជ្ជនិមុជ្ជំ ករោតិ, សេយ្យថាបិ ឧទកេ”តិ (បដិ. ម. ៣.១១)។

ន កេវលញ្ច ឧម្មុជ្ជនិមុជ្ជមេវ, ន្ហានបានមុខធោវនភណ្ឌកធោវនាទីសុ យំ យំ ឥច្ឆតិ, តំ តំ ករោតិ។ ន កេវលញ្ច ឧទកមេវ, សប្បិតេលមធុផាណិតាទីសុបិ យំ យំ ឥច្ឆតិ, តំ តំ ឥទញ្ចិទញ្ច ឯត្តកំ ហោតូតិ អាវជ្ជិត្វា បរិកម្មំ កត្វា អធិដ្ឋហន្តស្ស យថាធិដ្ឋិតមេវ ហោតិ។ ឧទ្ធរិត្វា ភាជនគតំ ករោន្តស្ស សប្បិ សប្បិមេវ ហោតិ។ តេលាទីនិ តេលាទីនិយេវ។ ឧទកំ ឧទកមេវ។ សោ តត្ថ តេមិតុកាមោវ តេមេតិ, ន តេមិតុកាមោ ន តេមេតិ។ តស្សេវ ច សា បថវី ឧទកំ ហោតិ សេសជនស្ស បថវីយេវ។ តត្ថ មនុស្សា បត្តិកាបិ គច្ឆន្តិ, យានាទីហិបិ គច្ឆន្តិ, កសិកម្មាទីនិបិ ករោន្តិយេវ។ សចេ បនាយំ តេសម្បិ ឧទកំ ហោតូតិ ឥច្ឆតិ, ហោតិយេវ។ បរិច្ឆិន្នកាលំ បន អតិក្កមិត្វា យំ បកតិយា ឃដតឡាកាទីសុ ឧទកំ, តំ ឋបេត្វា អវសេសំ បរិច្ឆិន្នដ្ឋានំ បថវីយេវ ហោតិ។

៣៨៤. ឧទកេបិ អភិជ្ជមានេតិ ឯត្ថ យំ ឧទកំ អក្កមិត្វា សំសីទតិ, តំ ភិជ្ជមានន្តិ វុច្ចតិ។ វិបរីតំ អភិជ្ជមានំ។ ឯវំ គន្តុកាមេន បន បថវីកសិណំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ ឯត្តកេ ឋានេ ឧទកំ បថវី ហោតូតិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា បរិកម្មំ កត្វា វុត្តនយេនេវ អធិដ្ឋាតព្ពំ។ សហ អធិដ្ឋានេន យថា បរិច្ឆិន្នដ្ឋានេ ឧទកំ បថវីយេវ ហោតិ។ សោ តត្ថ គច្ឆតិ, តត្រាយំ បាឡិ –

> “បកតិយា បថវីកសិណសមាបត្តិយា លាភី ហោតិ។ ឧទកំ អាវជ្ជតិ។ អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតិ – ‘បថវី ហោតូ’តិ។ បថវី ហោតិ។ សោ អភិជ្ជមានេ ឧទកេ គច្ឆតិ។ យថា មនុស្សា បកតិយា អនិទ្ធិមន្តោ អភិជ្ជមានាយ បថវិយា គច្ឆន្តិ, ឯវមេវ សោ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ អភិជ្ជមានេ ឧទកេ គច្ឆតិ, សេយ្យថាបិ បថវិយ”ន្តិ (បដិ. ម. ៣.១១)។

ន កេវលញ្ច គច្ឆតិ, យំ យំ ឥរិយាបថំ ឥច្ឆតិ, តំ តំ ករោតិ។ ន កេវលញ្ច បថវិមេវ ករោតិ, មណិសុវណ្ណបព្ពតរុក្ខាទីសុបិ យំ យំ ឥច្ឆតិ, តំ តំ វុត្តនយេនេវ អាវជ្ជិត្វា អធិដ្ឋាតិ, យថាធិដ្ឋិតមេវ ហោតិ។ តស្សេវ ច តំ ឧទកំ បថវី ហោតិ, សេសជនស្ស ឧទកមេវ, មច្ឆកច្ឆបា ច ឧទកកាកាទយោ ច យថារុចិ វិចរន្តិ។ សចេ បនាយំ អញ្ញេសម្បិ មនុស្សានំ តំ បថវិំ កាតុំ ឥច្ឆតិ, ករោតិយេវ។ បរិច្ឆិន្នកាលាតិក្កមេន បន ឧទកមេវ ហោតិ។

៣៨៥. បល្លង្កេន កមតីតិ បល្លង្កេន គច្ឆតិ។ **បក្ខី សកុណោ**តិ បក្ខេហិ យុត្តសកុណោ។ ឯវំ កាតុកាមេន បន បថវីកសិណំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ សចេ និសិន្នោ គន្តុមិច្ឆតិ, បល្លង្កប្បមាណំ ឋានំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា បរិកម្មំ កត្វា

វុត្តនយេនេវ អធិដ្ឋាតព្ពំ។ សចេ និបន្នោ គន្តុកាមោ ហោតិ មញ្ចប្បមាណំ, សចេ បទសា គន្តុកាមោ ហោតិ មគ្គប្បមាណន្តិ ឯវំ យថានុរូបំ ឋានំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា វុត្តនយេនេវ បថវី ហោតូតិ អធិដ្ឋាតព្ពំ, សហ អធិដ្ឋានេន បថវីយេវ ហោតិ។ តត្រាយំ បាឡិ –

> “អាកាសេបិ បល្លង្កេន កមតិ, សេយ្យថាបិ បក្ខី សកុណោតិ។ បកតិយា បថវីកសិណសមាបត្តិយា លាភី ហោតិ, អាកាសំ អាវជ្ជតិ។ អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតិ – ‘បថវី ហោតូ’តិ។ បថវី ហោតិ។ សោ អាកាសេ អន្តលិក្ខេ ចង្កមតិបិ តិដ្ឋតិបិ និសីទតិបិ សេយ្យម្បិ កប្បេតិ។ យថា មនុស្សា បកតិយា អនិទ្ធិមន្តោ បថវិយំ ចង្កមន្តិបិ…បេ.… សេយ្យម្បិ កប្បេន្តិ, ឯវមេវ សោ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ អាកាសេ អន្តលិក្ខេ ចង្កមតិបិ…បេ.… សេយ្យម្បិ កប្បេតី”តិ (បដិ. ម. ៣.១១)។

អាកាសេ គន្តុកាមេន ច ភិក្ខុនា ទិព្ពចក្ខុលាភិនាបិ ភវិតព្ពំ។ កស្មា? អន្តរេ ឧតុសមុដ្ឋានា វា បព្ពតរុក្ខាទយោ ហោន្តិ, នាគសុបណ្ណាទយោ វា ឧសូយន្តា មាបេន្តិ, នេសំ ទស្សនត្ថំ។ តេ បន ទិស្វា កិំ កាតព្ពន្តិ? បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ អាកាសោ ហោតូតិ បរិកម្មំ កត្វា អធិដ្ឋាតព្ពំ។ ថេរោ បនាហ “សមាបត្តិសមាបជ្ជនំ, អាវុសោ, កិមត្ថិយំ, ននុ សមាហិតមេវស្ស ចិត្តំ, តេន យំ យំ ឋានំ អាកាសោ ហោតូតិ អធិដ្ឋាតិ, អាកាសោយេវ ហោតី”តិ។ កិញ្ចាបិ ឯវមាហ, អថ ខោ តិរោកុដ្ដបាដិហារិយេ វុត្តនយេនេវ បដិបជ្ជិតព្ពំ។

អបិច ឱកាសេ ឱរោហណត្ថម្បិ ឥមិនា ទិព្ពចក្ខុលាភិនា ភវិតព្ពំ, អយញ្ហិ សចេ អនោកាសេ ន្ហានតិត្ថេ វា គាមទ្វារេ វា ឱរោហតិ។ មហាជនស្ស បាកដោ ហោតិ។ តស្មា ទិព្ពចក្ខុនា បស្សិត្វា អនោកាសំ វជ្ជេត្វា ឱកាសេ ឱតរតីតិ។

៣៩៦. ឥមេបិ ចន្ទិមសូរិយេ ឯវំមហិទ្ធិកេ ឯវំមហានុភាវេ បាណិនា បរាមសតិ បរិមជ្ជតីតិ ឯត្ថ ចន្ទិមសូរិយានំ ទ្វាចត្តាលីសយោជនសហស្សស្ស ឧបរិ ចរណេន មហិទ្ធិកតា, តីសុ ទីបេសុ ឯកក្ខណេ អាលោកករណេន មហានុភាវតា វេទិតព្ពា។ ឯវំ ឧបរិ ចរណអាលោកករណេហិ វា មហិទ្ធិកេ តេនេវ មហានុភាវេ។ **បរាមសតី**តិ បរិគ្គណ្ហតិ ឯកទេសេ វា ឆុបតិ។ **បរិមជ្ជតី**តិ សមន្តតោ អាទាសតលំ វិយ បរិមជ្ជតិ។ អយំ បនស្ស ឥទ្ធិ អភិញ្ញាបាទកជ្ឈានវសេនេវ ឥជ្ឈតិ, នត្ថេត្ថ កសិណសមាបត្តិនិយមោ។ វុត្តញ្ហេតំ បដិសម្ភិទាយំ –

> “ឥមេបិ ចន្ទិមសូរិយេ…បេ.… បរិមជ្ជតីតិ ឥធ សោ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ ចន្ទិមសូរិយេ អាវជ្ជតិ, អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតិ – ‘ហត្ថបាសេ ហោតូ’តិ។ ហត្ថបាសេ ហោតិ។ សោ និសិន្នកោ វា និបន្នកោ វា ចន្ទិមសូរិយេ បាណិនា អាមសតិ បរាមសតិ បរិមជ្ជតិ។ យថា មនុស្សា បកតិយា អនិទ្ធិមន្តោ កិញ្ចិទេវ រូបគតំ ហត្ថបាសេ អាមសន្តិ បរាមសន្តិ បរិមជ្ជន្តិ, ឯវមេវ សោ ឥទ្ធិមា…បេ.… បរិមជ្ជតី”តិ (បដិ. ម. ៣.១២)។

ស្វាយំ យទិ ឥច្ឆតិ គន្ត្វា បរាមសិតុំ, គន្ត្វា បរាមសតិ, យទិ បន ឥធេវ និសិន្នកោ វា និបន្នកោ វា បរាមសិតុកាមោ ហោតិ, ហត្ថបាសេ ហោតូតិ អធិដ្ឋាតិ, អធិដ្ឋានពលេន វណ្ដា មុត្តតាលផលំ វិយ អាគន្ត្វា ហត្ថបាសេ ឋិតេ វា បរាមសតិ, ហត្ថំ វា វឌ្ឍេត្វា។ វឌ្ឍេន្តស្ស បន កិំ ឧបាទិណ្ណកំ វឌ្ឍតិ, អនុបាទិណ្ណកន្តិ? ឧបាទិណ្ណកំ និស្សាយ អនុបាទិណ្ណកំ វឌ្ឍតិ។

តត្ថ **តិបិដកចូឡនាគត្ថេរោ** អាហ “កិំ បនាវុសោ, ឧបាទិណ្ណកំ ខុទ្ទកម្បិ មហន្តម្បិ ន ហោតិ, ននុ យទា ភិក្ខុ តាលច្ឆិទ្ទាទីហិ និក្ខមតិ, តទា ឧបាទិណ្ណកំ ខុទ្ទកំ ហោតិ។ យទា មហន្តំ អត្តភាវំ ករោតិ, តទា មហន្តំ ហោតិ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរស្ស វិយា”តិ។

នន្ទោបនន្ទនាគទមនកថា

ឯកស្មិំ កិរ សមយេ អនាថបិណ្ឌិកោ គហបតិ ភគវតោ ធម្មទេសនំ សុត្វា “ស្វេ, ភន្តេ, បញ្ចហិ ភិក្ខុសតេហិ សទ្ធិំ អម្ហាកំ គេហេ ភិក្ខំ គណ្ហថា”តិ និមន្តេត្វា បក្កាមិ។ ភគវា អធិវាសេត្វា តំទិវសាវសេសំ រត្តិភាគញ្ច វីតិនាមេត្វា បច្ចូសសមយេ ទសសហស្សិលោកធាតុំ ឱលោកេសិ។ អថស្ស **នន្ទោបនន្ទោ** នាម នាគរាជា ញាណមុខេ អាបាថមាគច្ឆិ។ ភគវា “អយំ នាគរាជា មយ្ហំ ញាណមុខេ អាបាថមាគច្ឆិ, អត្ថិ នុ ខោ អស្ស ឧបនិស្សយោ”តិ អាវជ្ជេន្តោ “អយំ មិច្ឆាទិដ្ឋិកោ តីសុ រតនេសុ អប្បសន្នោ”តិ ទិស្វា “កោ នុ ខោ ឥមំ មិច្ឆាទិដ្ឋិតោ វិវេចេយ្យា”តិ អាវជ្ជេន្តោ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរំ អទ្ទស។

តតោ បភាតាយ រត្តិយា សរីរបដិជគ្គនំ កត្វា អាយស្មន្តំ អានន្ទំ អាមន្តេសិ – “អានន្ទ, បញ្ចន្នំ ភិក្ខុសតានំ អារោចេហិ តថាគតោ ទេវចារិកំ គច្ឆតី”តិ។ តំ ទិវសញ្ច នន្ទោបនន្ទស្ស អាបានភូមិំ សជ្ជយិំសុ។ សោ ទិព្ពរតនបល្លង្កេ ទិព្ពេន សេតច្ឆត្តេន ធារិយមានេន តិវិធនាដកេហិ ចេវ នាគបរិសាយ ច បរិវុតោ ទិព្ពភាជនេសុ ឧបដ្ឋាបិតំ អន្នបានវិធិំ ឱលោកយមានោ និសិន្នោ ហោតិ។ អថ ភគវា យថា នាគរាជា បស្សតិ, តថា កត្វា តស្ស វិតានមត្ថកេនេវ បញ្ចហិ ភិក្ខុសតេហិ សទ្ធិំ តាវតិំសទេវលោកាភិមុខោ បាយាសិ។

តេន ខោ បន សមយេន នន្ទោបនន្ទស្ស នាគរាជស្ស ឯវរូបំ បាបកំ ទិដ្ឋិគតំ ឧប្បន្នំ ហោតិ – “ឥមេ ហិ នាម មុណ្ឌកា សមណកា អម្ហាកំ ឧបរូបរិភវនេន ទេវានំ តាវតិំសានំ ភវនំ បវិសន្តិបិ និក្ខមន្តិបិ, ន ទានិ ឥតោ បដ្ឋាយ ឥមេសំ អម្ហាកំ មត្ថកេ បាទបំសុំ ឱកិរន្តានំ គន្តុំ ទស្សាមី”តិ ឧដ្ឋាយ សិនេរុបាទំ គន្ត្វា តំ អត្តភាវំ វិជហិត្វា សិនេរុំ សត្តក្ខត្តុំ ភោគេហិ បរិក្ខិបិត្វា ឧបរិ ផណំ កត្វា តាវតិំសភវនំ អវកុជ្ជេន ផណេន គហេត្វា អទស្សនំ គមេសិ។

អថ ខោ អាយស្មា រដ្ឋបាលោ ភគវន្តំ ឯតទវោច “បុព្ពេ, ភន្តេ, ឥមស្មិំ បទេសេ ឋិតោ សិនេរុំ បស្សាមិ, សិនេរុបរិភណ្ឌំ បស្សាមិ, តាវតិំសំ បស្សាមិ, វេជយន្តំ បស្សាមិ, វេជយន្តស្ស បាសាទស្ស ឧបរិ ធជំ បស្សាមិ។ កោ នុ ខោ, ភន្តេ, ហេតុ កោ បច្ចយោ, យំ ឯតរហិ នេវ សិនេរុំ បស្សាមិ...បេ.... ន វេជយន្តស្ស បាសាទស្ស ឧបរិ ធជំ បស្សាមី”តិ។ “អយំ, រដ្ឋបាល, នន្ទោបនន្ទោ នាម នាគរាជា តុម្ហាកំ កុបិតោ សិនេរុំ សត្តក្ខត្តុំ ភោគេហិ បរិក្ខិបិត្វា ឧបរិ ផណេន បដិច្ឆាទេត្វា អន្ធការំ កត្វា ឋិតោ”តិ។ “ទមេមិ នំ, ភន្តេ”តិ។ ន ភគវា អនុជានិ។ អថ ខោ អាយស្មា ភទ្ទិយោ អាយស្មា រាហុលោតិ អនុក្កមេន សព្ពេបិ ភិក្ខូ ឧដ្ឋហិំសុ។ ន ភគវា អនុជានិ។

អវសានេ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរោ “អហំ, ភន្តេ, ទមេមិ ន”ន្តិ អាហ។ “ទមេហិ មោគ្គល្លានា”តិ ភគវា អនុជានិ។ ថេរោ អត្តភាវំ វិជហិត្វា មហន្តំ នាគរាជវណ្ណំ អភិនិម្មិនិត្វា នន្ទោបនន្ទំ ចុទ្ទសក្ខត្តុំ ភោគេហិ បរិក្ខិបិត្វា តស្ស ផណមត្ថកេ អត្តនោ ផណំ ឋបេត្វា សិនេរុនា សទ្ធិំ អភិនិប្បីឡេសិ។ នាគរាជា បធូមាយិ។ ថេរោបិ ន តុយ្ហំយេវ សរីរេ ធូមោ អត្ថិ, មយ្ហម្បិ អត្ថីតិ បធូមាយិ។ នាគរាជស្ស ធូមោ ថេរំ ន ពាធតិ។ ថេរស្ស បន ធូមោ នាគរាជានំ ពាធតិ។ តតោ នាគរាជា បជ្ជលិ។ ថេរោបិ ន តុយ្ហំយេវ សរីរេ អគ្គិ អត្ថិ, មយ្ហម្បិ អត្ថីតិ បជ្ជលិ។ នាគរាជស្ស តេជោ ថេរំ ន ពាធតិ។ ថេរស្ស បន តេជោ នាគរាជានំ ពាធតិ។ នាគរាជា អយំ មំ សិនេរុនា អភិនិប្បីឡេត្វា ធូមាយតិ ចេវ បជ្ជលតិ ចាតិ ចិន្តេត្វា “ភោ ត្វំ កោសី”តិ បដិបុច្ឆិ។ “អហំ ខោ, នន្ទ, មោគ្គល្លានោ”តិ។ “ភន្តេ, អត្តនោ ភិក្ខុភាវេន តិដ្ឋាហី”តិ។

ថេរោ តំ អត្តភាវំ វិជហិត្វា តស្ស ទក្ខិណកណ្ណសោតេន បវិសិត្វា វាមកណ្ណសោតេន និក្ខមិ , វាមកណ្ណសោតេន បវិសិត្វា ទក្ខិណកណ្ណសោតេន និក្ខមិ, តថា ទក្ខិណនាសសោតេន បវិសិត្វា វាមនាសសោតេន និក្ខមិ, វាមនាសសោតេន បវិសិត្វា ទក្ខិណនាសសោតេន និក្ខមិ។ តតោ នាគរាជា មុខំ វិវរិ។ ថេរោ មុខេន បវិសិត្វា អន្តោកុច្ឆិយំ បាចីនេន ច បច្ឆិមេន ច ចង្កមតិ។ ភគវា “មោគ្គល្លាន, មនសិករោហិ មហិទ្ធិកោ ឯស នាគោ”តិ អាហ។ ថេរោ “មយ្ហំ ខោ, ភន្តេ, ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ភាវិតា ពហុលីកតា យានីកតា វត្ថុកតា អនុដ្ឋិតា បរិចិតា សុសមារទ្ធា, តិដ្ឋតុ, ភន្តេ, នន្ទោបនន្ទោ, អហំ នន្ទោបនន្ទសទិសានំ នាគរាជានំ សតម្បិ សហស្សម្បិ សតសហស្សម្បិ ទមេយ្យ”ន្តិ អាហ។

នាគរាជា ចិន្តេសិ “បវិសន្តោ តាវ មេ ន ទិដ្ឋោ, និក្ខមនកាលេ ទានិ នំ ទាឋន្តរេ បក្ខិបិត្វា សង្ខាទិស្សាមី”តិ ចិន្តេត្វា និក្ខម ភន្តេ, មា មំ អន្តោកុច្ឆិយំ អបរាបរំ ចង្កមន្តោ ពាធយិត្ថាតិ អាហ។ ថេរោ និក្ខមិត្វា ពហិ អដ្ឋាសិ។ នាគរាជា អយំ សោតិ ទិស្វា នាសវាតំ វិស្សជ្ជិ។ ថេរោ ចតុត្ថំ ឈានំ សមាបជ្ជិ។ លោមកូបម្បិស្ស វាតោ ចាលេតុំ នាសក្ខិ។ អវសេសា ភិក្ខូ កិរ អាទិតោ បដ្ឋាយ សព្ពបាដិហារិយានិ កាតុំ សក្កុណេយ្យុំ, ឥមំ បន ឋានំ បត្វា ឯវំ ខិប្បនិសន្តិនោ ហុត្វា សមាបជ្ជិតុំ ន សក្ខិស្សន្តីតិ តេសំ ភគវា នាគរាជទមនំ នានុជានិ។

នាគរាជា “អហំ ឥមស្ស សមណស្ស នាសវាតេន លោមកូបម្បិ ចាលេតុំ នាសក្ខិំ, មហិទ្ធិកោ សមណោ”តិ ចិន្តេសិ។ ថេរោ អត្តភាវំ វិជហិត្វា សុបណ្ណរូបំ អភិនិម្មិនិត្វា សុបណ្ណវាតំ ទស្សេន្តោ នាគរាជានំ អនុពន្ធិ។ នាគរាជា តំ អត្តភាវំ វិជហិត្វា មាណវកវណ្ណំ អភិនិម្មិនិត្វា “ភន្តេ, តុម្ហាកំ សរណំ គច្ឆាមី”តិ វទន្តោ ថេរស្ស បាទេ វន្ទិ។ ថេរោ “សត្ថា, នន្ទ, អាគតោ, ឯហិ គមិស្សាមា”តិ នាគរាជានំ ទមយិត្វា និព្ពិសំ កត្វា គហេត្វា ភគវតោ សន្តិកំ អគមាសិ។ នាគរាជា ភគវន្តំ វន្ទិត្វា “ភន្តេ, តុម្ហាកំ សរណំ គច្ឆាមី”តិ អាហ។ ភគវា “សុខី ហោហិ, នាគរាជា”តិ វត្វា ភិក្ខុសង្ឃបរិវុតោ អនាថបិណ្ឌិកស្ស និវេសនំ អគមាសិ។

អនាថបិណ្ឌិកោ “កិំ, ភន្តេ, អតិទិវា អាគតត្ថា”តិ អាហ។ មោគ្គល្លានស្ស ច នន្ទោបនន្ទស្ស ច សង្គាមោ អហោសីតិ។ កស្ស, ភន្តេ, ជយោ, កស្ស បរាជយោតិ។ មោគ្គល្លានស្ស ជយោ, នន្ទស្ស បរាជយោតិ។ អនាថបិណ្ឌិកោ “អធិវាសេតុ មេ, ភន្តេ, ភគវា សត្តាហំ ឯកបដិបាដិយា ភត្តំ, សត្តាហំ ថេរស្ស សក្ការំ ករិស្សាមី”តិ វត្វា សត្តាហំ ពុទ្ធបមុខានំ បញ្ចន្នំ ភិក្ខុសតានំ មហាសក្ការំ អកាសិ។ ឥតិ ឥមំ ឥមស្មិំ នន្ទោបនន្ទទមនេ កតំ មហន្តំ អត្តភាវំ សន្ធាយេតំ វុត្តំ “យទា មហន្តំ អត្តភាវំ ករោតិ, តទា មហន្តំ ហោតិ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរស្ស វិយា”តិ។ ឯវំ វុត្តេបិ ភិក្ខូ ឧបាទិណ្ណកំ និស្សាយ អនុបាទិណ្ណកមេវ វឌ្ឍតីតិ អាហំសុ។ អយមេវ ចេត្ថ យុត្តិ។

សោ ឯវំ កត្វា ន កេវលំ ចន្ទិមសូរិយេ បរាមសតិ។ សចេ ឥច្ឆតិ បាទកថលិកំ កត្វា បាទេ ឋបេតិ, បីឋំ កត្វា និសីទតិ, មញ្ចំ កត្វា និបជ្ជតិ, អបស្សេនផលកំ កត្វា អបស្សយតិ។ យថា ច ឯកោ, ឯវំ អបរោបិ។ អនេកេសុបិ ហិ ភិក្ខុសតសហស្សេសុ ឯវំ ករោន្តេសុ តេសញ្ច ឯកមេកស្ស តថេវ ឥជ្ឈតិ។ ចន្ទិមសូរិយានញ្ច គមនម្បិ អាលោកករណម្បិ តថេវ ហោតិ។ យថា ហិ បាតិសហស្សេសុ ឧទកបូរេសុ សព្ពបាតីសុ ច ចន្ទមណ្ឌលានិ ទិស្សន្តិ។ បាកតិកមេវ ច ចន្ទស្ស គមនំ អាលោកករណញ្ច ហោតិ។ តថូបមមេតំ បាដិហារិយំ។

៣៩៧. យាវ ព្រហ្មលោកាបីតិ ព្រហ្មលោកម្បិ បរិច្ឆេទំ កត្វា។ **កាយេន វសំ វត្តេតី**តិ តត្ថ ព្រហ្មលោកេ កាយេន អត្តនោ វសំ វត្តេតិ។ តស្សត្ថោ បាឡិំ អនុគន្ត្វា វេទិតព្ពោ។ អយញ្ហេត្ថ បាឡិ –

“យាវ ព្រហ្មលោកាបិ កាយេន វសំ វត្តេតីតិ។ សចេ សោ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ ព្រហ្មលោកំ គន្តុកាមោ ហោតិ, ទូរេបិ សន្តិកេ អធិដ្ឋាតិ សន្តិកេ ហោតូតិ, សន្តិកេ ហោតិ។ សន្តិកេបិ ទូរេ អធិដ្ឋាតិ ទូរេ ហោតូតិ, ទូរេ ហោតិ។ ពហុកម្បិ ថោកន្តិ អធិដ្ឋាតិ ថោកំ ហោតូតិ, ថោកំ ហោតិ។ ថោកម្បិ ពហុកន្តិ អធិដ្ឋាតិ ពហុកំ ហោតូតិ, ពហុកំ ហោតិ។ ទិព្ពេន ចក្ខុនា តស្ស ព្រហ្មុនោ រូបំ បស្សតិ។ ទិព្ពាយ សោតធាតុយា តស្ស ព្រហ្មុនោ សទ្ទំ សុណាតិ។ ចេតោបរិយញាណេន តស្ស ព្រហ្មុនោ ចិត្តំ បជានាតិ។ សចេ សោ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ ទិស្សមានេន កាយេន ព្រហ្មលោកំ គន្តុកាមោ ហោតិ, កាយវសេន ចិត្តំ បរិណាមេតិ, កាយវសេន ចិត្តំ អធិដ្ឋាតិ, កាយវសេន ចិត្តំ បរិណាមេត្វា កាយវសេន ចិត្តំ អធិដ្ឋហិត្វា សុខសញ្ញញ្ច លហុសញ្ញញ្ច ឱក្កមិត្វា ទិស្សមានេន កាយេន ព្រហ្មលោកំ គច្ឆតិ។ សចេ សោ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ អទិស្សមានេន កាយេន ព្រហ្មលោកំ គន្តុកាមោ ហោតិ, ចិត្តវសេន កាយំ បរិណាមេតិ, ចិត្តវសេន កាយំ អធិដ្ឋាតិ។ ចិត្តវសេន កាយំ បរិណាមេត្វា ចិត្តវសេន កាយំ អធិដ្ឋហិត្វា សុខសញ្ញញ្ច លហុសញ្ញញ្ច ឱក្កមិត្វា អទិស្សមានេន កាយេន ព្រហ្មលោកំ គច្ឆតិ។ សោ តស្ស ព្រហ្មុនោ បុរតោ រូបំ អភិនិម្មិនាតិ មនោមយំ សព្ពង្គបច្ចង្គិំ អហីនិន្ទ្រិយំ។ សចេ សោ ឥទ្ធិមា ចង្កមតិ, និម្មិតោបិ តត្ថ ចង្កមតិ។ សចេ សោ ឥទ្ធិមា តិដ្ឋតិ, និសីទតិ, សេយ្យំ កប្បេតិ, និម្មិតោបិ តត្ថ សេយ្យំ កប្បេតិ។ សចេ សោ ឥទ្ធិមា ធូមាយតិ, បជ្ជលតិ, ធម្មំ ភាសតិ, បញ្ហំ បុច្ឆតិ, បញ្ហំ បុដ្ឋោ វិស្សជ្ជេតិ, និម្មិតោបិ តត្ថ បញ្ហំ បុដ្ឋោ វិស្សជ្ជេតិ។ សចេ សោ ឥទ្ធិមា តេន ព្រហ្មុនា សទ្ធិំ សន្តិដ្ឋតិ, សល្លបតិ, សាកច្ឆំ សមាបជ្ជតិ, និម្មិតោបិ តត្ថ តេន ព្រហ្មុនា សទ្ធិំ សន្តិដ្ឋតិ, សល្លបតិ, សាកច្ឆំ សមាបជ្ជតិ។ យំ យទេវ ហិ សោ ឥទ្ធិមា ករោតិ, តំ តទេវ និម្មិតោ ករោតី”តិ (បដិ. ម. ៣.១២)។

តត្ថ **ទូរេបិ សន្តិកេ អធិដ្ឋាតី**តិ បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ ទូរេ ទេវលោកំ វា ព្រហ្មលោកំ វា អាវជ្ជតិ សន្តិកេ ហោតូតិ។ អាវជ្ជិត្វា បរិកម្មំ កត្វា បុន សមាបជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតិ សន្តិកេ ហោតូតិ, សន្តិកេ ហោតិ។ ឯស នយោ សេសបទេសុបិ។

តត្ថ កោ ទូរំ គហេត្វា សន្តិកំ អកាសីតិ? ភគវា។ ភគវា ហិ យមកបាដិហារិយាវសានេ ទេវលោកំ គច្ឆន្តោ យុគន្ធរញ្ច សិនេរុញ្ច សន្តិកេ កត្វា បថវីតលតោ ឯកបាទំ យុគន្ធរេ បតិដ្ឋបេត្វា ទុតិយំ សិនេរុមត្ថកេ ឋបេសិ។ អញ្ញោ កោ អកាសិ? មហាមោគ្គល្លានត្ថេរោ។ ថេរោ ហិ សាវត្ថិតោ ភត្តកិច្ចំ កត្វា និក្ខន្តំ ទ្វាទសយោជនិកំ បរិសំ តិំសយោជនំ សង្កស្សនគរមគ្គំ សង្ខិបិត្វា តង្ខណញ្ញេវ សម្បាបេសិ។

អបិច តម្ពបណ្ណិទីបេ **ចូឡសមុទ្ទត្ថេរោ**បិ អកាសិ។ ទុព្ភិក្ខសមយេ កិរ ថេរស្ស សន្តិកំ បាតោវ សត្ត ភិក្ខុសតានិ អាគមំសុ។ ថេរោ “មហា ភិក្ខុសង្ឃោ កុហិំ ភិក្ខាចារោ ភវិស្សតី”តិ ចិន្តេន្តោ សកលតម្ពបណ្ណិទីបេ អទិស្វា “បរតីរេ បាដលិបុត្តេ ភវិស្សតី”តិ ទិស្វា ភិក្ខូ បត្តចីវរំ គាហាបេត្វា “ឯថាវុសោ, ភិក្ខាចារំ គមិស្សាមា”តិ បថវិំ សង្ខិបិត្វា បាដលិបុត្តំ គតោ។ ភិក្ខូ “កតរំ, ភន្តេ, ឥមំ នគរ”ន្តិ បុច្ឆិំសុ។ បាដលិបុត្តំ, អាវុសោតិ។ បាដលិបុត្តំ នាម ទូរេ ភន្តេតិ។ អាវុសោ, មហល្លកត្ថេរា នាម ទូរេបិ គហេត្វា សន្តិកេ ករោន្តីតិ។ មហាសមុទ្ទោ កុហិំ, ភន្តេតិ? ននុ, អាវុសោ, អន្តរា ឯកំ នីលមាតិកំ អតិក្កមិត្វា អាគតត្ថាតិ? អាម, ភន្តេ។ មហាសមុទ្ទោ បន មហន្តោតិ។ អាវុសោ, មហល្លកត្ថេរា នាម មហន្តម្បិ ខុទ្ទកំ ករោន្តីតិ។

យថា ចាយំ, ឯវំ **តិស្សទត្តត្ថេរោ**បិ សាយន្ហសមយេ ន្ហាយិត្វា កតុត្តរាសង្គោ មហាពោធិំ វន្ទិស្សាមីតិ ចិត្តេ ឧប្បន្នេ សន្តិកេ អកាសិ។

សន្តិកំ បន គហេត្វា កោ ទូរមកាសីតិ? ភគវា។ ភគវា ហិ អត្តនោ ច អង្គុលិមាលស្ស (ម. និ. ២.៣៤៨) ច អន្តរំ សន្តិកម្បិ ទូរមកាសីតិ។

អថ កោ ពហុកំ ថោកំ អកាសីតិ? **មហាកស្សបត្ថេរោ**។ រាជគហេ កិរ នក្ខត្តទិវសេ បញ្ចសតា កុមារិយោ ចន្ទបូវេ គហេត្វា នក្ខត្តកីឡនត្ថាយ គច្ឆន្តិយោ ភគវន្តំ ទិស្វា កិញ្ចិ នាទំសុ។ បច្ឆតោ អាគច្ឆន្តំ បន ថេរំ ទិស្វា អម្ហាកំ ថេរោ ឯតិ បូវំ ទស្សាមាតិ សព្ពា បូវេ គហេត្វា ថេរំ ឧបសង្កមិំសុ។ ថេរោ បត្តំ នីហរិត្វា សព្ពំ ឯកបត្តបូរមត្តមកាសិ។ ភគវា ថេរំ អាគមយមានោ បុរតោ និសីទិ។ ថេរោ អាហរិត្វា ភគវតោ អទាសិ។

ឥល្លិសសេដ្ឋិវត្ថុស្មិំ បន **មហាមោគ្គល្លានត្ថេរោ** ថោកំ ពហុកមកាសិ, **កាកវលិយវត្ថុស្មិញ្ច** ភគវា។ មហាកស្សបត្ថេរោ កិរ សត្តាហំ សមាបត្តិយា វីតិនាមេត្វា ទលិទ្ទសង្គហំ ករោន្តោ កាកវលិយស្ស នាម ទុគ្គតមនុស្សស្ស ឃរទ្វារេ អដ្ឋាសិ។ តស្ស ជាយា ថេរំ ទិស្វា បតិនោ បក្កំ អលោណម្ពិលយាគុំ បត្តេ អាកិរិ។ ថេរោ តំ គហេត្វា ភគវតោ ហត្ថេ ឋបេសិ។ ភគវា មហាភិក្ខុសង្ឃស្ស បហោនកំ កត្វា អធិដ្ឋាសិ។ ឯកបត្តេន អាភតា សព្ពេសំ បហោសិ។ កាកវលិយោបិ សត្តមេ ទិវសេ សេដ្ឋិដ្ឋានំ អលត្ថាតិ។

ន កេវលញ្ច ថោកស្ស ពហុករណំ, មធុរំ អមធុរំ, អមធុរំ មធុរន្តិអាទីសុបិ យំ យំ ឥច្ឆតិ, សព្ពំ ឥទ្ធិមតោ ឥជ្ឈតិ។ តថា ហិ **មហាអនុឡត្ថេរោ** នាម សម្ពហុលេ ភិក្ខូ បិណ្ឌាយ ចរិត្វា សុក្ខភត្តមេវ លភិត្វា គង្គាតីរេ និសីទិត្វា បរិភុញ្ជមានេ ទិស្វា គង្គាយ ឧទកំ សប្បិមណ្ឌន្តិ អធិដ្ឋហិត្វា សាមណេរានំ សញ្ញំ អទាសិ។ តេ ថាលកេហិ អាហរិត្វា ភិក្ខុសង្ឃស្ស អទំសុ។ សព្ពេ មធុរេន សប្បិមណ្ឌេន ភុញ្ជិំសូតិ។

ទិព្ពេន ចក្ខុនាតិ ឥធេវ ឋិតោ អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា តស្ស ព្រហ្មុនោ រូបំ បស្សតិ។ ឥធេវ ច ឋិតោ សព្ពំ តស្ស ភាសតោ សទ្ទំ សុណាតិ។ ចិត្តំ បជានាតិ។ **កាយវសេន ចិត្តំ បរិណាមេតី**តិ ករជកាយស្ស វសេន ចិត្តំ បរិណាមេតិ។ បាទកជ្ឈានចិត្តំ គហេត្វា កាយេ អារោបេតិ។ កាយានុគតិកំ ករោតិ ទន្ធគមនំ។ កាយគមនំ ហិ ទន្ធំ ហោតិ។ **សុខសញ្ញញ្ច លហុសញ្ញញ្ច ឱក្កមតី**តិ បាទកជ្ឈានារម្មណេន ឥទ្ធិចិត្តេន សហជាតំ សុខសញ្ញញ្ច លហុសញ្ញញ្ច ឱក្កមតិ បវិសតិ ផស្សេតិ សម្បាបុណាតិ។ **សុខសញ្ញា** នាម ឧបេក្ខាសម្បយុត្តសញ្ញា។ ឧបេក្ខា ហិ សន្តំ សុខន្តិ វុត្តា។ សាយេវ ច សញ្ញា នីវរណេហិ ចេវ វិតក្កាទីហិ បច្ចនីកេហិ ច វិមុត្តត្តា **លហុសញ្ញា**តិបិ វេទិតព្ពា។ តំ ឱក្កន្តស្ស បនស្ស ករជកាយោបិ តូលបិចុ វិយ សល្លហុកោ ហោតិ។ សោ ឯវំ វាយុក្ខិត្តតូលបិចុនា វិយ សល្លហុកេន ទិស្សមានេន កាយេន ព្រហ្មលោកំ គច្ឆតិ។ ឯវំ គច្ឆន្តោ ច សចេ ឥច្ឆតិ បថវីកសិណវសេន អាកាសេ មគ្គំ និម្មិនិត្វា បទសា គច្ឆតិ។ សចេ ឥច្ឆតិ វាយោកសិណវសេន វាយុំ អធិដ្ឋហិត្វា តូលបិចុ វិយ វាយុនា គច្ឆតិ។ អបិច គន្តុកាមតា ឯវ ឯត្ថ បមាណំ។ “សតិ ហិ គន្តុកាមតាយ” ឯវំ កតចិត្តាធិដ្ឋានោ អធិដ្ឋានវេគុក្ខិត្តោវ សោ ឥស្សាសខិត្តសរោ វិយ ទិស្សមានោ គច្ឆតិ។

ចិត្តវសេន កាយំ បរិណាមេតីតិ កាយំ គហេត្វា ចិត្តេ អារោបេតិ។ ចិត្តានុគតិកំ ករោតិ សីឃគមនំ។ ចិត្តគមនំ ហិ សីឃំ ហោតិ។ **សុខសញ្ញញ្ច លហុសញ្ញញ្ច ឱក្កមតី**តិ រូបកាយារម្មណេន ឥទ្ធិចិត្តេន សហជាតំ សុខសញ្ញញ្ច លហុសញ្ញញ្ច ឱក្កមតីតិ។ សេសំ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ ឥទំ បន ចិត្តគមនមេវ ហោតិ។ ឯវំ អទិស្សមានេន កាយេន គច្ឆន្តោ បនាយំ កិំ តស្ស អធិដ្ឋានចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ គច្ឆតិ, ឧទាហុ ឋិតិក្ខណេ ភង្គក្ខណេ វាតិ វុត្តេ តីសុបិ ខណេសុ គច្ឆតីតិ ថេរោ អាហ។ កិំ បន សោ សយំ គច្ឆតិ និម្មិតំ បេសេតីតិ។ យថារុចិ ករោតិ។ ឥធ បនស្ស សយំ គមនមេវ អាគតំ។

មនោមយន្តិ អធិដ្ឋានមនេន និម្មិតត្តា មនោមយំ។ **អហីនិន្ទ្រិយ**ន្តិ ឥទំ ចក្ខុសោតាទីនំ សណ្ឋានវសេន វុត្តំ។ និម្មិតរូបេ បន បសាទោ នាម នត្ថិ។ សចេ ឥទ្ធិមា ចង្កមតិ និម្មិតោបិ តត្ថ ចង្កមតីតិអាទិ សព្ពំ សាវកនិម្មិតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ពុទ្ធនិម្មិតោ បន យំ យំ ភគវា ករោតិ, តំ តម្បិ ករោតិ។ ភគវតោ រុចិវសេន អញ្ញម្បិ ករោតីតិ។ ឯត្ថ ច យំ សោ ឥទ្ធិមា ឥធេវ ឋិតោ ទិព្ពេន ចក្ខុនា រូបំ បស្សតិ, ទិព្ពាយ សោតធាតុយា សទ្ទំ សុណាតិ, ចេតោបរិយញាណេន ចិត្តំ បជានាតិ, ន ឯត្តាវតា កាយេន វសំ វត្តេតិ។ យម្បិ សោ ឥធេវ ឋិតោ តេន ព្រហ្មុនា សទ្ធិំ សន្តិដ្ឋតិ សល្លបតិ សាកច្ឆំ សមាបជ្ជតិ, ឯត្តាវតាបិ ន កាយេន វសំ វត្តេតិ។ យម្បិស្ស ទូរេបិ សន្តិកេ អធិដ្ឋាតីតិអាទិកំ អធិដ្ឋានំ, ឯត្តាវតាបិ ន កាយេន វសំ វត្តេតិ។ យម្បិ សោ ទិស្សមានេន វា អទិស្សមានេន វា កាយេន ព្រហ្មលោកំ គច្ឆតិ, ឯត្តាវតាបិ ន កាយេន វសំ វត្តេតិ។ យញ្ច ខោ សោ តស្ស

ព្រហ្មានោ បុរតោ រូបំ អភិនិម្មិនាតីតិអាទិនា នយេន វុត្តវិធានំ អាបជ្ជតិ, ឯត្តាវតា កាយេន វសំ វត្តេតិ នាម។ សេសំ បនេត្ថ កាយេន វសំ វត្តនាយ បុព្ពភាគទស្សនត្ថំ វុត្តន្តិ អយំ តាវ អធិដ្ឋានា ឥទ្ធិ។

៣៩៨. វិកុព្ពនាយ បន មនោមយាយ ច ឥទំ នានាករណំ។ វិកុព្ពនំ តាវ ករោន្តេន "សោ បកតិវណ្ណំ វិជហិត្វា កុមារកវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, នាគវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, សុបណ្ណវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, អសុរវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, ឥន្ទវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, ទេវវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, ព្រហ្មវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, សមុទ្ទវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, បព្ពតវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, សីហវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, ព្យគ្ឃវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, ទីបិវណ្ណំ វា ទស្សេតិ, ហត្ថិម្បិ ទស្សេតិ, អស្សម្បិ ទស្សេតិ, រថម្បិ ទស្សេតិ, បត្តិម្បិ ទស្សេតិ, វិវិធម្បិ សេនាព្យូហំ ទស្សេតី"តិ (បដិ. ម. ៣.១៣) ឯវំ វុត្តេសុ កុមារកវណ្ណាទីសុ យំ យំ អាកង្ខតិ, តំ តំ អធិដ្ឋាតព្ពំ។ អធិដ្ឋហន្តេន ច បថវីកសិណាទីសុ អញ្ញតរារម្មណតោ អភិញ្ញាបាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ អត្តនោ កុមារកវណ្ណោ អាវជ្ជិតព្ពោ។ អាវជ្ជិត្វា បរិកម្មាវសានេ បុន សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ ឯវរូបោ នាម កុមារកោ ហោមីតិ អធិដ្ឋាតព្ពំ។ សហ អធិដ្ឋានចិត្តេន កុមារកោ ហោតិ ទេវទត្តោ វិយ (ចូឡវ. ៣៣៣)។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ។

ហត្ថិម្បិ ទស្សេតីតិអាទិ បនេត្ថ ពហិទ្ធាបិ ហត្ថិអាទិទស្សនវសេន វុត្តំ។ តត្ថ ហត្ថី ហោមីតិ អនធិដ្ឋហិត្វា ហត្ថី ហោតូតិ អធិដ្ឋាតព្ពំ, អស្សាទីសុបិ ឯសេវ នយោតិ។ អយំ វិកុព្ពនា ឥទ្ធិ។

៣៩៩. មនោមយំ កាតុកាមោ បន បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ កាយំ តាវ អាវជ្ជិត្វា វុត្តនយេនេវ សុសិរោ ហោតូតិ អធិដ្ឋាតិ, សុសិរោ ហោតិ។ អថស្ស អព្ភន្តរេ អញ្ញំ កាយំ អាវជ្ជិត្វា បរិកម្មំ កត្វា វុត្តនយេនេវ អធិដ្ឋាតិ, តស្ស អព្ភន្តរេ អញ្ញោ កាយោ ហោតូតិ។ សោ តំ មុញ្ជម្ហា ឦសិកំ វិយ កោសិយា អសិំ វិយ ករណ្ឌាយ អហិំ វិយ ច អព្ពាហតិ ។ តេន វុត្តំ "ឥធ ភិក្ខុ ឥមម្ហា កាយា អញ្ញំ កាយំ អភិនិម្មិនាតិ រូបិំ មនោមយំ សព្ពង្គបច្ចង្គិំ អហីនិន្ទ្រិយំ។ សេយ្យថាបិ បុរិសោ មុញ្ជម្ហា ឦសិកំ បវាហេយ្យ, តស្ស ឯវមស្ស អយំ មុញ្ជោ អយំ ឦសិកា , អញ្ញោ មុញ្ជោ អញ្ញា ឦសិកា, មុញ្ជម្ហាត្វេវ ឦសិកា បវាឡ្ហា"តិអាទិ (បដិ. ម. ៣.១៤)។ ឯត្ថ ច យថា ឦសិកាទយោ មុញ្ជាទីហិ សទិសា ហោន្តិ, ឯវំ មនោមយរូបំ ឥទ្ធិមតាសទិសមេវ ហោតីតិ ទស្សនត្ថំ ឯតា ឧបមា វុត្តាតិ។ អយំ មនោមយា ឥទ្ធិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

ឥទ្ធិវិធនិទ្ទេសោ នាម

ទ្វាទសមោ បរិច្ឆេទោ។

១៣. អភិញ្ញានិទ្ទេសោ

ទិព្ពសោតធាតុកថា

៤០០. ឥទានិ ទិព្ពសោតធាតុយា និទ្ទេសក្កមោ អនុប្បត្តោ។ តត្ថ តតោ បរាសុ ច តីសុ អភិញ្ញាសុ **សោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ**តិអាទីនំ (ទី. និ. ១.២៤០ អាទយោ) អត្ថោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ សព្ពត្ថ បន វិសេសមត្តមេវ វណ្ណយិស្សាម។ តត្រ **ទិព្ពាយ សោតធាតុយា**តិ ឯត្ថ ទិព្ពសទិសត្តា ទិព្ពា។ ទេវានំ ហិ សុចរិតកម្មនិព្ពត្តា បិត្តសេម្ហរុហិរាទីហិ អបលិពុទ្ធា ឧបក្កិលេសវិមុត្តតាយ ទូរេបិ អារម្មណំ សម្បដិច្ឆនសមត្ថា ទិព្ពបសាទសោតធាតុ ហោតិ។ អយញ្ចាបិ ឥមស្ស ភិក្ខុនោ វីរិយភាវនាពលនិព្ពត្តា ញាណសោតធាតុ តាទិសាយេវាតិ ទិព្ពសទិសត្តា ទិព្ពា។ អបិច ទិព្ពវិហារវសេន បដិលទ្ធត្តា អត្តនា ច ទិព្ពវិហារសន្និស្សិតត្តាបិ ទិព្ពា។ សវនដ្ឋេន និជ្ជីវដ្ឋេន ច សោតធាតុ។ សោតធាតុកិច្ចករណេន ច សោតធាតុ វិយាតិបិ សោតធាតុ។ តាយ ទិព្ពាយ សោតធាតុយា។

វិសុទ្ធាយាតិ បរិសុទ្ធាយ និរុបក្កិលេសាយ។ **អតិក្កន្តមានុសិកាយា**តិ មនុស្សូបចារំ អតិក្កមិត្វា សទ្ទសវនេន មានុសិកំ មំសសោតធាតុំ អតិក្កន្តាយ វីតិវត្តិត្វា ឋិតាយ។ **ឧភោ សទ្ទេ សុណាតី**តិ ទ្វេ សទ្ទេ សុណាតិ។ កតមេ ទ្វេ? ទិព្ពេ ច មានុសេ ច, ទេវានញ្ច មនុស្សានញ្ច សទ្ទេតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯតេន បទេសបរិយាទានំ វេទិតព្ពំ។ **យេ ទូរេ សន្តិកេ ចា**តិ យេ សទ្ទា ទូរេ បរចក្កវាឡេបិ យេ ច សន្តិកេ អន្តមសោ សទេហសន្និស្សិតបាណកសទ្ទាបិ, តេ សុណាតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯតេន និប្បទេសបរិយាទានំ វេទិតព្ពំ។

កថំ បនាយំ ឧប្បាទេតព្ពាតិ? តេន ភិក្ខុនា អភិញ្ញាបាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ បរិកម្មសមាធិចិត្តេន បឋមតរំ បកតិសោតបថេ ទូរេ ឱឡារិកោ អរញ្ញេ សីហាទីនំ សទ្ទោ អាវជ្ជិតព្ពោ។ វិហារេ឴ ឃណ្ឌិសទ្ទោ, ភេរិសទ្ទោ, សង្ខសទ្ទោ, សាមណេរទហរភិក្ខូនំ សព្ពថាមេន សជ្ឈាយន្តានំ សជ្ឈាយនសទ្ទោ, បកតិកថំ កថេន្តានំ “កឹ ភន្តេ, កិមាវុសោ”តិអាទិសទ្ទោ, សកុណសទ្ទោ, វាតសទ្ទោ, បទសទ្ទោ, បក្កុថិតឧទកស្ស ចិច្ចិដាយនសទ្ទោ, អាតបេ សុស្សមានតាលបណ្ណសទ្ទោ, កុន្ថកិបិល្លិកាទិសទ្ទោតិ ឯវំ សព្ពោឡារិកតោ បភុតិ យថាក្កមេន សុខុមសទ្ទា អាវជ្ជិតព្ពា។ តេន បុរត្ថិមាយ ទិសាយ សទ្ទានំ សទ្ទនិមិត្តំ មនសិកាតព្ពំ។ បច្ឆិមាយ, ឧត្តរាយ, ទក្ខិណាយ, ហេដ្ឋិមាយ, ឧបរិមាយ ទិសាយ, បុរត្ថិមាយ អនុទិសាយ, បច្ឆិមាយ, ឧត្តរាយ, ទក្ខិណាយ អនុទិសាយ សទ្ទានំ សទ្ទនិមិត្តំ មនសិកាតព្ពំ។ ឱឡារិកានម្បិ សុខុមានម្បិ សទ្ទានំ សទ្ទនិមិត្តំ មនសិកាតព្ពំ។ តស្ស តេ សទ្ទា បាកតិកចិត្តស្សាបិ បាកដា ហោន្តិ។ បរិកម្មសមាធិចិត្តស្ស បន អតិវិយ បាកដា។

តស្សេវំ សទ្ទនិមិត្តំ មនសិករោតោ ឥទានិ ទិព្ពសោតធាតុ ឧប្បជ្ជិស្សតីតិ តេសុ សទ្ទេសុ អញ្ញតរំ អារម្មណំ កត្វា មនោទ្វារាវជ្ជនំ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្មិំ និរុទ្ធេ ចត្តារិ បញ្ច វា ជវនានិ ជវន្តិ, យេសំ បុរិមានិ តីណិ ចត្តារិ វា បរិកម្មឧបចារានុលោមគោត្រភុនាមកានិ កាមាវចរានិ, ចតុត្ថំ បញ្ចមំ វា អប្បនាចិត្តំ រូបាវចរំ ចតុត្ថជ្ឈានិកំ។ តត្ថ យំ តេន អប្បនាចិត្តេន សទ្ធិំ ឧប្បន្នំ ញាណំ, អយំ ទិព្ពសោតធាតូតិ វេទិតព្ពា។ តតោ បរំ តស្មិំ សោតេ បតិតោ ហោតិ។ តំ ថាមជាតំ ករោន្តេន “ឯត្ថន្តរេ សទ្ទំ សុណាមី”តិ ឯកង្គុលមត្តំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា វឌ្ឍេតព្ពំ។ តតោ ទ្វង្គុលចតុរង្គុលអដ្ឋង្គុលវិទត្ថិរតនអន្តោគព្ភបមុខបាសាទបរិវេណសង្ឃារាមគោចរគាមជនបទាទិវសេន យាវ ចក្កវាឡំ តតោ វា ភិយ្យោបិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា បរិច្ឆិន្ទិត្វា វឌ្ឍេតព្ពំ។

ឯវំ អធិគតាភិញ្ញោ ឯស បាទកជ្ឈានារម្មណេន ផុដ្ឋោកាសព្ភន្តរគតេបិ សទ្ទេ បុន បាទកជ្ឈានំ អសមាបជ្ជិត្វាបិ អភិញ្ញាញាណេន សុណាតិយេវ។ ឯវំ សុណន្តោ ច សចេបិ យាវ ព្រហ្មលោកា សង្ខភេរិបណវាទិសទ្ទេហិ ឯកកោលាហលំ ហោតិ, បាដិយេក្កំ វវត្ថបេតុកាមតាយ សតិ អយំ សង្ខសទ្ទោ អយំ ភេរិសទ្ទោតិ វវត្ថបេតុំ សក្កោតិយេវាតិ។

ទិព្ពសោតធាតុកថា និដ្ឋិតា។

ចេតោបរិយញាណកថា

៤០១. ចេតោបរិយញាណកថាយ **ចេតោបរិយញាណាយា**តិ ឯត្ថ បរិយាតីតិ បរិយំ, បរិច្ឆិន្ទតីតិ អត្ថោ។ ចេតសោ បរិយំ ចេតោបរិយំ។ ចេតោបរិយញ្ច តំ ញាណញ្ចាតិ ចេតោបរិយញាណំ។ តទត្ថាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **បរសត្តាន**ន្តិ អត្តានំ ឋបេត្វា សេសសត្តានំ។ **បរបុគ្គលាន**ន្តិ ឥទម្បិ ឥមិនា ឯកត្ថមេវ។ វេនេយ្យវសេន បន

ទេសនាវិលាសេន ច ព្យញ្ជននានត្តំ កតំ។ **ចេតសា ចេតោ**តិ អត្តនោ ចិត្តេន តេសំ ចិត្តំ។ **បរិច្ច បជានាតី**តិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា សរាគាទិវសេន នានប្បការតោ ជានាតិ។

កថំ បនេតំ ញាណំ ឧប្បាទេតព្ពន្តិ? ឯតញ្ហិ ទិព្ពចក្ខុវសេន ឥជ្ឈតិ, តំ ឯតស្ស បរិកម្មំ។ តស្មា តេន ភិក្ខុនា អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា ទិព្ពេន ចក្ខុនា បរស្ស ហទយរូបំ និស្សាយ វត្តមានស្ស លោហិតស្ស វណ្ណំ បស្សិត្វា ចិត្តំ បរិយេសិតព្ពំ។ យទា ហិ សោមនស្សចិត្តំ វត្តតិ, តទា រត្តំ និគ្រោធបក្កសទិសំ ហោតិ។ យទា ទោមនស្សចិត្តំ វត្តតិ, តទា កាឡកំ ជម្ពុបក្កសទិសំ។ យទា ឧបេក្ខាចិត្តំ វត្តតិ, តទា បសន្នតិលតេលសទិសំ។ តស្មា តេន “ឥទំ រូបំ សោមនស្សិន្ទ្រិយសមុដ្ឋានំ, ឥទំ ទោមនស្សិន្ទ្រិយសមុដ្ឋានំ, ឥទំ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយសមុដ្ឋាន”ន្តិ បរស្ស ហទយលោហិតវណ្ណំ បស្សិត្វា ចិត្តំ បរិយេសន្តេន ចេតោបរិយញាណំ ថាមគតំ កាតព្ពំ។ ឯវំ ថាមគតេ ហិ តស្មិំ អនុក្កមេន សព្ពម្បិ កាមាវចរចិត្តំ រូបាវចរារូបាវចរចិត្តញ្ច បជានាតិ ចិត្តា ចិត្តមេវ សង្កមន្តោ វិនាបិ ហទយរូបទស្សនេន។ វុត្តម្បិ ចេតំ អដ្ឋកថាយំ “អារុប្បេ បរស្ស ចិត្តំ ជានិតុកាមោ កស្ស ហទយរូបំ បស្សតិ, កស្សិន្ទ្រិយវិការំ ឱលោកេតីតិ? ន កស្សចិ។ ឥទ្ធិមតោ វិសយោ ឯស យទិទំ យត្ថ កត្ថចិ ចិត្តំ អាវជ្ជន្តោ សោឡសប្បភេទំ ចិត្តំ ជានាតិ។ អកតាភិនិវេសស្ស បន វសេន អយំ កថា”តិ។

សរាគំ វា ចិត្តន្តិអាទីសុ បន អដ្ឋវិធំ លោភសហគតំ ចិត្តំ **សរាគំ ចិត្ត**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ អវសេសំ ចតុភូមកំ កុសលាព្យាកតំ ចិត្តំ **វីតរាគំ**។ ទ្វេ ទោមនស្សចិត្តានិ ទ្វេ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចចិត្តានីតិ ឥមានិ បន ចត្តារិ ចិត្តានិ ឥមស្មិំ ទុកេ សង្គហំ ន គច្ឆន្តិ។ កេចិ បន ថេរា តានិបិ សង្គណ្ហន្តិ។ ទុវិធំ បន ទោមនស្សចិត្តំ **សទោសំ ចិត្តំ** នាម។ សព្ពម្បិ ចតុភូមកំ កុសលាព្យាកតំ **វីតទោសំ**។ សេសានិ ទសាកុសលចិត្តានិ ឥមស្មិំ ទុកេ សង្គហំ ន គច្ឆន្តិ។ កេចិ បន ថេរា តានិបិ សង្គណ្ហន្តិ។

សមោហំ វីតមោហន្តិ ឯត្ថ បន បាដិបុគ្គលិកនយេន វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសហគតទ្វយមេវ **សមោហំ**, មោហស្ស បន សព្ពាកុសលេសុ សម្ភវតោ ទ្វាទសវិធម្បិ អកុសលចិត្តំ **សមោហំ ចិត្ត**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ អវសេសំ **វីតមោហំ**។ ថិនមិទ្ធានុគតំ បន **សំខិត្តំ**។ ឧទ្ធច្ចានុគតំ **វិក្ខិត្តំ**។ រូបាវចរារូបាវចរំ **មហគ្គតំ**។ អវសេសំ **អមហគ្គតំ**។ សព្ពម្បិ តេភូមកំ **សឧត្តរំ**។ លោកុត្តរំ **អនុត្តរំ**។ ឧបចារប្បត្តំ អប្បនាប្បត្តញ្ច **សមាហិតំ**។ ឧភយមប្បត្តំ **អសមាហិតំ**។ តទង្គវិក្ខម្ភនសមុច្ឆេទបដិបស្សទ្ធិនិស្សរណវិមុត្តិប្បត្តំ **វិមុត្តំ**។ បញ្ចវិធម្បិ ឯតំ វិមុត្តិមប្បត្តំ **អវិមុត្ត**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឥតិ ចេតោបរិយញាណលាភី ភិក្ខុ សព្ពប្បការម្បិ ឥទំ សរាគំ វា ចិត្តំ...បេ.... អវិមុត្តំ វា ចិត្តំ អវិមុត្តំ ចិត្តន្តិ បជានាតីតិ។

ចេតោបរិយញាណកថា និដ្ឋិតា។

បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណកថា

៤០២. បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណកថាយំ **បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណាយា**តិ (ទី. និ. ១.២៤៤) បុព្ពេនិវាសានុស្សតិម្ហិ យំ ញាណំ, តទត្ថាយ។ **បុព្ពេនិវាសោ**តិ បុព្ពេ អតីតជាតីសុ និវុត្ថក្ខន្ធា។ **និវុត្ថា**តិ អជ្ឈាវុត្ថា អនុភូតា អត្តនោ សន្តានេ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធា។ និវុត្ថធម្មា វា។ **និវុត្ថា**តិ គោចរនិវាសេន និវុត្ថា អត្តនោ វិញ្ញាណេន វិញ្ញាតា បរិច្ឆិន្នា, បរវិញ្ញាណវិញ្ញាតាបិ វា ឆិន្នវដុមកានុស្សរណាទីសុ, តេ ពុទ្ធានំយេវ លព្ភន្តិ។ **បុព្ពេនិវាសានុស្សតី**តិ យាយ សតិយា បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតិ, សា បុព្ពេនិវាសានុស្សតិ។ **ញាណ**ន្តិ តាយ សតិយា សម្បយុត្តញាណំ។ ឯវមិមស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អត្ថាយ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណាយ ឯតស្ស ញាណស្ស អធិគមាយ បត្តិយាតិ វុត្តំ ហោតិ។

អនេកវិហិតន្តិ អនេកវិធំ, អនេកេហិ វា បការេហិ បវត្តិតំ, សំវណ្ណិតន្តិ អត្ថោ។ **បុព្ពេនិវាស**ន្តិ សមនន្តរាតីតភវំ អាទី កត្វា តត្ថ តត្ថ និវុត្ថសន្តានំ។ **អនុស្សរតី**តិ ខន្ធបដិបាដិវសេន ចុតិបដិសន្ធិវសេន វា អនុគន្ត្វា អនុគន្ត្វា សរតិ។ ឥមញ្ហិ បុព្ពេនិវាសំ ឆ ជនា អនុស្សរន្តិ – តិត្ថិយា, បកតិសាវកា, មហាសាវកា, អគ្គសាវកា, បច្ចេកពុទ្ធា, ពុទ្ធាតិ។

តត្ថ **តិត្ថិយា** ចត្តាលីសំយេវ កប្បេ អនុស្សរន្តិ, ន តតោ បរំ។ កស្មា, ទុព្ពលបញ្ញត្តា។ តេសញ្ហិ នាមរូបបរិច្ឆេទវិរហិតត្តា ទុព្ពលា បញ្ញា ហោតិ។ **បកតិសាវកា** កប្បសតម្បិ កប្បសហស្សម្បិ អនុស្សរន្តិយេវ, ពលវបញ្ញត្តា។ **អសីតិមហាសាវកា** សតសហស្សកប្បេ អនុស្សរន្តិ។ **ទ្វេ អគ្គសាវកា** ឯកំ អសង្ខេយ្យំ សតសហស្សញ្ច។ **បច្ចេកពុទ្ធា** ទ្វេ អសង្ខេយ្យានិ សតសហស្សញ្ច។ ឯត្តកោ ហិ ឯតេសំ អភិនីហារោ។ **ពុទ្ធានំ** បន បរិច្ឆេទោ នាម នត្ថិ។

តិត្ថិយា ច ខន្ធបដិបាដិមេវ សរន្តិ, បដិបាដឹ មុញ្ចិត្វា ចុតិបដិសន្ធិវសេន សរិតុំ ន សក្កោន្តិ។ តេសញ្ហិ អន្ធានំ វិយ ឥច្ឆិតបទេសោក្កមនំ នត្ថិ។ យថា បន អន្ធា យដ្ឋឹ អមុញ្ចិត្វាវ គច្ឆន្តិ, ឯវំ តេ ខន្ធានំ បដិបាដឹ អមុញ្ចិត្វាវ សរន្តិ។ បកតិសាវកា ខន្ធបដិបាដិយាបិ អនុស្សរន្តិ ចុតិបដិសន្ធិវសេនបិ សង្កមន្តិ។ តថា អសីតិមហាសាវកា។ ទ្វិន្នំ បន អគ្គសាវកានំ ខន្ធបដិបាដិកិច្ចំ នត្ថិ។ ឯកស្ស អត្តភាវស្ស ចុតឹ ទិស្វា បដិសន្ធឹ បស្សន្តិ, បុន អបរស្ស ចុតឹ ទិស្វា បដិសន្ធិន្តិ ឯវំ ចុតិបដិសន្ធិវសេនេវ សង្កមន្តា គច្ឆន្តិ។ តថា បច្ចេកពុទ្ធា។

ពុទ្ធានំ បន នេវ ខន្ធបដិបាដិកិច្ចំ, ន ចុតិបដិសន្ធិវសេន សង្កមនកិច្ចំ អត្ថិ។ តេសញ្ហិ អនេកាសុ កប្បកោដីសុ ហេដ្ឋា វា ឧបរិ វា យំ យំ ឋានំ ឥច្ឆន្តិ, តំ តំ បាកដមេវ ហោតិ។ តស្មា អនេកាបិ កប្បកោដិយោ បេយ្យាលបាឡឹ វិយ សំខិបិត្វា យំ យំ ឥច្ឆន្តិ, តត្រ តត្រេវ ឱក្កមន្តា សីហោក្កន្តវសេន គច្ឆន្តិ។ ឯវំ គច្ឆន្តានញ្ច នេសំ ញាណំ យថា នាម កតវាលវេធបរិចយស្ស សរភង្គសទិសស្ស ធនុគ្គហស្ស ខិត្តោ សរោ អន្តរា រុក្ខលតាទីសុ អសជ្ជមានោ លក្ខេយេវ បតតិ, ន សជ្ជតិ, ន វិរជ្ឈតិ, ឯវំ អន្តរន្តរាសុ ជាតីសុ ន សជ្ជតិ, ន វិរជ្ឈតិ, អសជ្ជមានំ អវិរជ្ឈមានំ ឥច្ឆិតិច្ឆិតដ្ឋានំយេវ គណ្ហាតិ។

ឥមេសុ ច បន បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរណសត្តេសុ តិត្ថិយានំ បុព្ពេនិវាសទស្សនំ ខជ្ជុបនកបភាសទិសំ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតិ។ បកតិសាវកានំ ទីបប្បភាសទិសំ។ មហាសាវកានំ ឧក្កាបភាសទិសំ ។ អគ្គសាវកានំ ឱសធិតារកប្បភាសទិសំ។ បច្ចេកពុទ្ធានំ ចន្ទប្បភាសទិសំ។ ពុទ្ធានំ រស្មិសហស្សបដិមណ្ឌិតសរទសូរិយមណ្ឌលសទិសំ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតិ។

តិត្ថិយានញ្ច បុព្ពេនិវាសានុស្សរណំ អន្ធានំ យដ្ឋិកោដិគមនំ វិយ ហោតិ។ បកតិសាវកានំ ទណ្ឌកសេតុគមនំ វិយ។ មហាសាវកានំ ជង្ឃសេតុគមនំ វិយ។ អគ្គសាវកានំ សកដសេតុគមនំ វិយ។ បច្ចេកពុទ្ធានំ មហាជង្ឃមគ្គគមនំ វិយ។ ពុទ្ធានំ មហាសកដមគ្គគមនំ វិយ។

ឥមស្មឹ បន អធិការេ សាវកានំ បុព្ពេនិវាសានុស្សរណំ អធិប្បេតំ។ តេន វុត្តំ “អនុស្សរតីតិ ខន្ធបដិបាដិវសេន ចុតិបដិសន្ធិវសេន វា អនុគន្ត្វា អនុគន្ត្វា សរតី”តិ។

៤០៣. តស្មា ឯវមនុស្សរិតុកាមេន អាទិកម្មិកេន ភិក្ខុនា បច្ឆាភត្តំ បិណ្ឌបាតបដិក្កន្តេន រហោគតេន បដិសល្លិនេន បដិបាដិយា ចត្តារិ ឈានានិ សមាបជ្ជិត្វា អភិញ្ញាបាទកចតុត្ថជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ សព្ពបច្ឆិមា និសជ្ជា អាវជ្ជិតព្ពា។ តតោ អាសនបញ្ញាបនំ, សេនាសនប្បវេសនំ, បត្តចីវរបដិសាមនំ, ភោជនកាលោ, គាមតោ អាគមនកាលោ, គាមេ បិណ្ឌាយ ចរិតកាលោ, គាមំ បិណ្ឌាយ បវិដ្ឋកាលោ, វិហារតោ និក្ខមនកាលោ, ចេតិយង្គណពោធិយង្គណវន្ទនកាលោ, បត្តធោវនកាលោ, បត្តបដិគ្គហណកាលោ, បត្តបដិគ្គហណតោ យាវ មុខធោវនា កតកិច្ចំ, បច្ចូសកាលេ កតកិច្ចំ, មជ្ឈិមយាមេ កតកិច្ចំ, បឋមយាមេ កតកិច្ចន្តិ ឯវំ បដិលោមក្កមេន សកលំ រត្តិន្ទិវំ កតកិច្ចំ អាវជ្ជិតព្ពំ។ ឯត្តកំ បន បកតិចិត្តស្សបិ បាកដំ ហោតិ។ បរិកម្មសមាធិចិត្តស្ស បន អតិបាកដមេវ។

សចេ បនេត្ថ កិញ្ចិ ន បាកដំ ហោតិ, បុន បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ អាវជ្ជិតព្ពំ។ ឯត្តកេន ទីបេ ជលិតេ វិយ បាកដំ ហោតិ។ ឯវំ បដិលោមក្កមេនេវ ទុតិយទិវសេបិ តតិយចតុត្ថបញ្ចមទិវសេបិ ទសាហេបិ អឌ្ឍមាសេបិ មាសេបិ យាវ សំវច្ឆរាបិ កតកិច្ចំ អាវជ្ជិតព្ពំ។ ឯតេនេវ ឧបាយេន ទសវស្សានិ វីសតិវស្សានីតិ យាវ ឥមស្មឹ ភវេ អត្តនោ បដិសន្ធិ, តាវ អាវជ្ជន្តេន បុរិមភវេ ចុតិក្ខណេ បវត្តិតនាមរូបំ អាវជ្ជិតព្ពំ។ បហោតិ ហិ បណ្ឌិតោ ភិក្ខុ បឋមវារេនេវ បដិសន្ធឹ ឧគ្ឃាដេត្វា ចុតិក្ខណេ នាមរូបមារម្មណំ កាតុំ។

យស្មា បន បុរិមភវេ នាមរូបំ អសេសំ និរុទ្ធំ អញ្ញំ ឧប្បន្នំ, តស្មា តំ ឋានំ អាហុន្ទរិកំ អន្ធតមមិវ ហោតិ ទុទ្ទសំ ទុប្បញ្ញេន។ តេនាបិ “ន សក្កោមហំ បដិសន្ធឹ ឧគ្ឃាដេត្វា ចុតិក្ខណេ បវត្តិតនាមរូបមារម្មណំ កាតុ”ន្តិ ធុរនិក្ខេបោ ន កាតព្ពោ។ តទេវ បន បាទកជ្ឈានំ បុនប្បុនំ សមាបជ្ជិតព្ពំ។ តតោ ច វុដ្ឋាយ វុដ្ឋាយ តំ ឋានំ អាវជ្ជិតព្ពំ។

ឯវំ ករោន្តោ ហិ សេយ្យថាបិ នាម ពលវា បុរិសោ កូដាគារកណ្ណិកត្ថាយ មហារុក្ខំ ឆិន្ទន្តោ សាខាបលាសច្ឆេទនមត្តេនេវ ផរសុធារាយ វិបន្នាយ មហារុក្ខំ ឆិន្ទិតុំ អសក្កោន្តោបិ ធុរនិក្ខេបំ អកត្វាវ កម្មារសាលំ គន្ត្វា តិខិណំ ផរសុំ ការាបេត្វា បុន អាគន្ត្វា ឆិន្ទេយ្យ, បុន វិបន្នាយ ច បុនបិ តថេវ ការេត្វា ឆិន្ទេយ្យ។ សោ ឯវំ ឆិន្ទន្តោ ឆិន្នស្ស ឆិន្នស្ស បុន ឆេតព្ពាភាវតោ អច្ឆិន្នស្ស ច ឆេទនតោ នចិរស្សេវ មហារុក្ខំ បាតេយ្យ, ឯវមេវំ បាទកជ្ឈានា វុដ្ឋាយ បុព្ពេ អាវជ្ជិតំ អនាវជ្ជិត្វា បដិសន្ធិមេវ អាវជ្ជន្តោ នចិរស្សេវ បដិសន្ធឹ

ឧគ្ឃាដេត្វា ចុតិក្ខណេ បវត្តិតនាមរូបំ អារម្មណំ ករេយ្យាតិ។ កម្ពុផាលកកេសោហារកាទីហិបិ អយមត្ថោ ទីបេតព្ពោ។

តត្ថ បច្ឆិមនិសជ្ជតោ បភុតិ យាវ បដិសន្ធិតោ អារម្មណំ កត្វា បវត្តំ ញាណំ បុព្ពេនិវាសញាណំ នាម ន ហោតិ។ តំ បន បរិកម្មសមាធិញាណំ នាម ហោតិ។ អតីតំសញាណន្តិបិ ឯកេ វទន្តិ។ តំ រូបាវចរំ សន្ធាយ ន យុជ្ជតិ។ យទា បនស្ស ភិក្ខុនោ បដិសន្ធឹ អតិក្កម្ម ចុតិក្ខណេ បវត្តិតនាមរូបំ អារម្មណំ កត្វា មនោទ្វារាវជ្ជនំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មិញ្ច និរុទ្ធេ តទេវារម្មណំ កត្វា ចត្តារិ បញ្ច វា ជវនានិ ជវន្តិ។ សេសំ បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ បុរិមានិ បរិកម្មាទិនាមកានិ កាមាវចរានិ ហោន្តិ។ បច្ឆិមំ រូបាវចរំ ចតុត្ថជ្ឈានិកំ អប្បនាចិត្តំ។ តទាស្ស យំ តេន ចិត្តេន សហ ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តទំ **បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ** នាម។ តេន ញាណេន សម្បយុត្តាយ សតិយា អនេកវិហិតំ បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតិ។ សេយ្យថិទំ, ឯកម្បិ ជាតឹ ទ្វេបិ ជាតិយោ...បេ.... ឥតិ សាការំ សឧទ្ទេសំ អនេកវិហិតំ បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតីតិ (ទី. និ. ១.២៤៤)។

៤០៤. តត្ថ **ឯកម្បិ ជាតិ**ន្តិ ឯកម្បិ បដិសន្ធិមូលំ ចុតិបរិយោសានំ ឯកភវបរិយាបន្នំ ខន្ធសន្តានំ។ ឯស នយោ **ទ្វេបិ ជាតិយោ**តិអាទីសុបិ។ **អនេកេបិ សំវដ្ដកប្បេ**តិអាទីសុ បន បរិហាយមានោ កប្បោ **សំវដ្ដកប្បោ**, វឌ្ឍមានោ **វិវដ្ដកប្បោ**តិ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ សំវដ្ដេន **សំវដ្ដដ្ឋាយី** គហិតោ ហោតិ, តំមូលកត្តា។ វិវដ្ដេន ច **វិវដ្ដដ្ឋាយី**, ឯវញ្ហិ សតិ យានិ តានិ “ចត្តារិមានិ, ភិក្ខវេ, កប្បស្ស អសង្ខ្យេយ្យានិ។ កតមានិ ចត្តារិ? សំវដ្ដោ, សំវដ្ដដ្ឋាយី, វិវដ្ដោ, វិវដ្ដដ្ឋាយីតិ (អ. និ. ៤.១៥៦ ថោកំ វិសទិសំ) វុត្តានិ, តានិ បរិគ្គហិតានិ ហោន្តិ។

តត្ថ តយោ សំវដ្ដា – អាបោសំវដ្ដោ, តេជោសំវដ្ដោ, វាយោសំវដ្ដោតិ។ តិស្សោ សំវដ្ដសីមា – អាភស្សរា, សុភកិណ្ហា, វេហប្ផលាតិ។

យទា កប្បោ តេជេន សំវដ្ដតិ, អាភស្សរតោ ហេដ្ឋា អគ្គិនា ឌយ្ហតិ។ យទា អាបេន សំវដ្ដតិ, សុភកិណ្ហតោ ហេដ្ឋា ឧទកេន វិលីយតិ។ យទា វាយុនា សំវដ្ដតិ, វេហប្ផលតោ ហេដ្ឋា វាតេន វិទ្ធំសតិ។ វិត្ថារតោ បន សទាបិ ឯកំ ពុទ្ធខេត្តំ វិនស្សតិ។

ពុទ្ធខេត្តំ នាម តិវិធំ ហោតិ – ជាតិខេត្តំ, អាណាខេត្តំ, វិសយខេត្តញ្ច។ តត្ថ **ជាតិខេត្តំ** ទសសហស្សចក្កវាឡបរិយន្តំ ហោតិ។ យំ តថាគតស្ស បដិសន្ធិគហណាទីសុ កម្បតិ។ **អាណាខេត្តំ** កោដិសតសហស្សចក្កវាឡបរិយន្តំ, យត្ថ រតនសុត្តំ (ខុ. បា. ៦.១ អាទយោ) ខន្ធបរិត្តំ (ចូឡវ. ២៥១; អ. និ. ៤.៦៧) ធជគ្គបរិត្តំ (សំ. និ. ១.២៤៩) អាដានាដិយបរិត្តំ (ទី. និ. ៣.២៧៥ អាទយោ) មោរបរិត្តន្តិ (ជា. ១.២.១៧-១៨) ឥមេសំ បរិត្តានំ អានុភាវោ វត្តតិ។ **វិសយខេត្តំ** អនន្តមបរិមាណំ។ យំ “យាវតា វា បន អាកង្ខេយ្យា”តិ (អ. និ. ៣.៨១) វុត្តំ, យត្ថ យំ យំ តថាគតោ អាកង្ខតិ, តំ តំ ជានាតិ។ ឯវមេតេសុ តីសុ ពុទ្ធខេត្តេសុ ឯកំ អាណាខេត្តំ វិនស្សតិ។ តស្មឹ បន វិនស្សន្តេ ជាតិខេត្តម្បិ វិនដ្ឋមេវ ហោតិ។ វិនស្សន្តញ្ច ឯកតោវ វិនស្សតិ, សណ្ឋហន្តម្បិ ឯកតោ សណ្ឋហតិ។ តស្សេវំ វិនាសោ ច សណ្ឋហនញ្ច វេទិតព្ពំ។

៤០៥. យស្មឹ ហិ សមយេ កប្បោ អគ្គិនា នស្សតិ, អាទិតោវ កប្បវិនាសកមហាមេឃោ វុដ្ឋហិត្វា កោដិសតសហស្សចក្កវាឡេ ឯកំ មហាវស្សំ វស្សតិ។ មនុស្សា តុដ្ឋហដ្ឋា សព្ពពីជានិ នីហរិត្វា វបន្តិ។ សស្សេសុ បន គោខាយិតកមត្តេសុ ជាតេសុ គទ្រភរវំ រវន្តោ ឯកពិន្ទុម្បិ ន វស្សតិ, តទា បច្ឆិន្នំ បច្ឆិន្នមេវ វស្សំ ហោតិ។ ឥទំ សន្ធាយ ហិ ភគវតា “ហោតិ ខោ សោ, ភិក្ខវេ, សមយោ យំ ពហូនិ វស្សានិ ពហូនិ វស្សសតានិ ពហូនិ វស្សសហស្សានិ ពហូនិ វស្សសតសហស្សានិ ទេវោ ន វស្សតី”តិ (អ. និ. ៧.៦៦) វុត្តំ។ វស្សូបជីវិនោ សត្តា កាលង្កត្វា ព្រហ្មលោកេ និព្ពត្តន្តិ, បុប្ផផលូបជីវិនិយោ ច ទេវតា។ ឯវំ ទីឃេ អទ្ធានេ វីតិវត្តេ តត្ថ តត្ថ ឧទកំ បរិក្ខយំ គច្ឆតិ, អថានុបុព្ពេន មច្ឆកច្ឆបាបិ កាលង្កត្វា ព្រហ្មលោកេ និព្ពត្តន្តិ, នេរយិកសត្តាបិ។ តត្ថ នេរយិកា សត្តមសូរិយបាតុភាវេ វិនស្សន្តីតិ ឯកេ។

ឈានំ វិនា នត្ថិ ព្រហ្មលោកេ និព្ពត្តិ, ឯតេសញ្ច កេចិ ទុព្ភិក្ខបីឡិតា កេចិ អភព្ពា ឈានាធិគមាយ, តេ កថំ តត្ថ និព្ពត្តន្តីតិ។ ទេវលោកេ បដិលទ្ធជ្ឈានវសេន។ តទា ហិ “វស្សសតសហស្សស្សច្ចយេន កប្បុដ្ឋានំ ភវិស្សតី”តិ លោកព្យូហា នាម កាមាវចរទេវា មុត្តសិរា វិកិណ្ណកេសា រុទមុខា អស្សូនិ ហត្ថេហិ បុញ្ឆមានា រត្តវត្ថនិវត្ថា អតិវិយ វិរូបវេសធារិនោ ហុត្វា មនុស្សបថេ វិចរន្តា ឯវំ អារោចេន្តិ “មារិសា ឥតោ វស្សសតសហស្សស្សច្ចយេន កប្បវុដ្ឋានំ ភវិស្សតិ, អយំ លោកោ វិនស្សិស្សតិ, មហាសមុទ្ទោបិ ឧស្សុស្សិស្សតិ, អយញ្ច មហាបថវី សិនេរុ ច បព្ពតរាជា ឧទ្ទយ្ហិស្សន្តិ វិនស្សិស្សន្តិ។ យាវ ព្រហ្មលោកា លោកវិនាសោ ភវិស្សតិ។ មេត្តំ

មារិសា ភាវេថ, ករុណំ, មុទិតំ, ឧបេក្ខំ មារិសា ភាវេថ, មាតរំ ឧបដ្ឋហថ, បិតរំ ឧបដ្ឋហថ, កុលេ ជេដ្ឋាបចាយិនោ ហោថា’’តិ។

តេសំ វចនំ សុត្វា យេភុយ្យេន មនុស្សា ច ភុម្មទេវតា ច សំវេគជាតា អញ្ញមញ្ញំ មុទុចិត្តា ហុត្វា មេត្តាទីនិ បុញ្ញានិ ករិត្វា ទេវលោកេ និព្ពត្តន្តិ។ តត្ថ ទិព្ពសុធាភោជនំ ភុញ្ជិត្វា វាយោកសិណេ បរិកម្មំ កត្វា ឈានំ បដិលភន្តិ។ តទញ្ញេ បន អបរាបរិយវេទនីយេន កម្មេន ទេវលោកេ និព្ពត្តន្តិ។ អបរាបរិយវេទនីយកម្មរហិតោ ហិ សំសារេ សំសរមានោ សត្តោ នាម នត្ថិ។ តេបិ តត្ថ តថេវ ឈានំ បដិលភន្តិ។ ឯវំ ទេវលោកេ បដិលទ្ធជ្ឈានវសេន សព្ពេបិ ព្រហ្មលោកេ និព្ពត្តន្តីតិ។

វស្សូបច្ឆេទតោ បន ឧទ្ធំ ទីឃស្ស អទ្ធុនោ អច្ចយេន ទុតិយោ សូរិយោ បាតុភវតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ ភគវតា ‘‘ហោតិ ខោ សោ, ភិក្ខវេ, សមយោ’’តិ **សត្តសូរិយំ** (អ. និ. ៧.៦៦) វិត្ថារេតព្ពំ។ បាតុភូតេ ច បន តស្មិំ នេវ រត្តិបរិច្ឆេទោ, ន ទិវាបរិច្ឆេទោ បញ្ញាយតិ។ ឯកោ សូរិយោ ឧដ្ឋេតិ, ឯកោ អត្ថំ គច្ឆតិ។ អវិច្ឆិន្នសូរិយសន្តាបោវ លោកោ ហោតិ។ យថា ច បកតិសូរិយេ សូរិយទេវបុត្តោ ហោតិ, ឯវំ កប្បវិនាសកសូរិយេ នត្ថិ។ តត្ថ បកតិសូរិយេ វត្តមានេ អាកាសេ វលាហកាបិ ធូមសិខាបិ ចរន្តិ។ កប្បវិនាសកសូរិយេ វត្តមានេ វិគតធូមវលាហកំ អាទាសមណ្ឌលំ វិយ និម្មលំ នភំ ហោតិ។ ឋបេត្វា បញ្ច មហានទិយោ សេសកុន្នទីអាទីសុ ឧទកំ សុស្សតិ។

តតោបិ ទីឃស្ស អទ្ធុនោ អច្ចយេន តតិយោ សូរិយោ បាតុភវតិ។ យស្ស បាតុភាវា មហានទិយោបិ សុស្សន្តិ។

តតោបិ ទីឃស្ស អទ្ធុនោ អច្ចយេន ចតុត្ថោ សូរិយោ បាតុភវតិ។ យស្ស បាតុភាវា ហិមវតិ មហានទីនំ បភវា ‘‘សីហបបាតោ ហំសបាតនោ កណ្ណមុណ្ឌកោ រថការទហោ អនោតត្តទហោ ឆទ្ទន្តទហោ កុណាលទហោ’’តិ ឥមេ សត្ត មហាសរា សុស្សន្តិ។

តតោបិ ទីឃស្ស អទ្ធុនោ អច្ចយេន បញ្ចមោ សូរិយោ បាតុភវតិ។ យស្ស បាតុភាវា អនុបុព្ពេន មហាសមុទ្ទេ អង្គុលិបព្ពតេមនមត្តម្បិ ឧទកំ ន សណ្ឋាតិ។

តតោបិ ទីឃស្ស អទ្ធុនោ អច្ចយេន ឆដ្ឋោ សូរិយោ បាតុភវតិ។ យស្ស បាតុភាវា សកលចក្កវាឡំ ឯកធូមំ ហោតិ។ បរិយាទិណ្ណសិនេហំ ធូមេន។ យថា ចិទំ, ឯវំ កោដិសតសហស្សចក្កវាឡានិបិ។

តតោបិ ទីឃស្ស អទ្ធុនោ អច្ចយេន សត្តមោ សូរិយោ បាតុភវតិ។ យស្ស បាតុភាវា សកលចក្កវាឡំ ឯកជាលំ ហោតិ សទ្ធិំ កោដិសតសហស្សចក្កវាឡេហិ។ យោជនសតិកាទិភេទានិ សិនេរុកូដានិបិ បលុជ្ជិត្វា អាកាសេយេវ អន្តរធាយន្តិ។ សា អគ្គិជាលា ឧដ្ឋហិត្វា ចាតុមហារាជិកេ គណ្ហាតិ។ តត្ថ កនកវិមានរតនវិមានមណិវិមានានិ ឈាបេត្វា តាវតិំសភវនំ គណ្ហាតិ។ ឯតេនេវ ឧបាយេន យាវ បឋមជ្ឈានភូមិំ គណ្ហាតិ។ តត្ថ តយោបិ ព្រហ្មលោកេ ឈាបេត្វា អាភស្សរេ អាហច្ច តិដ្ឋតិ។ សា យាវ អណុមត្តម្បិ សង្ខារគតំ អត្ថិ, តាវ ន និព្ពាយតិ។ សព្ពសង្ខារបរិក្ខយា បន សប្បិតេលឈាបនគ្គិសិខា វិយ ឆារិកម្បិ អនវសេសេត្វា និព្ពាយតិ។ ហេដ្ឋាអាកាសេន សហ ឧបរិអាកាសោ ឯកោ ហោតិ មហន្ធការោ។

៤០៦. អថ ទីឃស្ស អទ្ធុនោ អច្ចយេន មហាមេឃោ ឧដ្ឋហិត្វា បឋមំ សុខុមំ សុខុមំ វស្សតិ ។ អនុបុព្ពេន កុមុទនាឡយដ្ឋិមុសលតាលក្ខន្ធាទិប្បមាណាហិ ធារាហិ វស្សន្តោ កោដិសតសហស្សចក្កវាឡេសុ សព្ពំ ទឌ្ឍដ្ឋានំ បូរេត្វា អន្តរធាយតិ។ តំ ឧទកំ ហេដ្ឋា ច តិរិយញ្ច វាតោ សមុដ្ឋហិត្វា ឃនំ ករោតិ បរិវដុមំ បទុមិនិបត្តេ ឧទកពិន្ទុសទិសំ។ កថំ តាវ មហន្តំ ឧទករាសិំ ឃនំ ករោតីតិ ចេ? វិវរសម្បទានតោ។ តញ្ហិស្ស តម្ហិ តម្ហិ វិវរំ ទេតិ។ តំ ឯវំ វាតេន សម្បិណ្ឌិយមានំ ឃនំ ករិយមានំ បរិក្ខយមានំ អនុបុព្ពេន ហេដ្ឋា ឱតរតិ។ ឱតិណ្ណេ ឱតិណ្ណេ ឧទកេ ព្រហ្មលោកដ្ឋានេ ព្រហ្មលោកា, ឧបរិ ចតុកាមាវចរទេវលោកដ្ឋានេ ច ទេវលោកា បាតុភវន្តិ។

បុរិមបថវិដ្ឋានំ ឱតិណ្ណេ បន ពលវវាតា ឧប្បជ្ជន្តិ។ តេ តំ បិហិតទ្វារេ ធមករណេ ឋិតឧទកមិវ និរស្សាសំ កត្វា រុន្ធន្តិ។ មធុរោទកំ បរិក្ខយំ គច្ឆមានំ ឧបរិ រសបថវិំ សមុដ្ឋាបេតិ។ សា វណ្ណសម្បន្នា ចេវ ហោតិ គន្ធរសសម្បន្នា ច និរុទកបាយាសស្ស ឧបរិ បដលំ វិយ។

តទា ច អាភស្សរព្រហ្មលោកេ បឋមតរាភិនិព្ពត្តា សត្តា អាយុក្ខយា វា បុញ្ញក្ខយា វា តតោ ចវិត្វា ឥធូបបជ្ជន្តិ។ តេ ហោន្តិ សយំបភា អន្តលិក្ខចរា។ តេ **អគ្គញ្ញសុត្តេ** (ទី. និ. ៣.១១៩) វុត្តនយេន តំ រសបថវិំ

សាយិត្វា តណ្ហាភិភូតា អាលុប្បការកំ បរិភុញ្ជិតុំ ឧបក្កមន្តិ។ អថ នេសំ សយំបភា អន្តរធាយតិ, អន្ធការោ ហោតិ។ តេ អន្ធការំ ទិស្វា ភាយន្តិ។

តតោ នេសំ ភយំ នាសេត្វា សូរភាវំ ជនយន្តំ បរិបុណ្ណបណ្ណាសយោជនំ សូរិយមណ្ឌលំ បាតុភវតិ, តេ តំ ទិស្វា “អាលោកំ បដិលភិម្ហា”តិ ហដ្ឋតុដ្ឋា ហុត្វា “អម្ហាកំ ភីតានំ ភយំ នាសេត្វា សូរភាវំ ជនយន្តោ ឧដ្ឋិតោ, តស្មា “**សូរិយោ** ហោតូ”តិ សូរិយោត្វេវស្ស នាមំ ករោន្តិ។

អថ សូរិយេ ទិវសំ អាលោកំ កត្វា អត្ថង្គតេ យម្បិ អាលោកំ លភិម្ហា, សោបិ នោ នដ្ឋោតិ បុន ភីតា ហោន្តិ។ តេសំ ឯវំ ហោតិ “សាធុ វតស្ស សចេ អញ្ញំ អាលោកំ លភេយ្យាមា”តិ។ តេសំ ចិត្តំ ញត្វា វិយ ឯកូនបណ្ណាសយោជនំ **ចន្ទមណ្ឌលំ** បាតុភវតិ។ តេ តំ ទិស្វា ភិយ្យោសោ មត្តាយ ហដ្ឋតុដ្ឋា ហុត្វា “អម្ហាកំ ឆន្ទំ ញត្វា វិយ ឧដ្ឋិតោ, តស្មា **ចន្ទោ** ហោតូ”តិ ចន្ទោត្វេវស្ស នាមំ ករោន្តិ។ ឯវំ ចន្ទិមសូរិយេសុ បាតុភូតេសុ នក្ខត្តានិ តារករូបានិ បាតុភវន្តិ។

តតោ បភុតិ រត្តិន្ទិវា បញ្ញាយន្តិ, អនុក្កមេន ច មាសឌ្ឍមាសឧតុសំវច្ឆរា។ ចន្ទិមសូរិយានំ បន បាតុភូតទិវសេយេវ សិនេរុចក្កវាឡហិមវន្តបព្ពតា បាតុភវន្តិ។ តេ ច ខោ អបុព្ពំ អចរិមំ ផគ្គុណបុណ្ណមទិវសេយេវ បាតុភវន្តិ។ កថំ? យថា នាម កង្គុភត្តេ បច្ចមានេ ឯកប្បហារេនេវ បុប្ផុឡកានិ ឧដ្ឋហន្តិ។ ឯកេ បទេសា ថូបថូបា ហោន្តិ, ឯកេ និន្ននិន្នា, ឯកេ សមសមា។ ឯវមេវំ ថូបថូបដ្ឋានេ បព្ពតា ហោន្តិ, និន្ននិន្នដ្ឋានេ សមុទ្ទា, សមសមដ្ឋានេ ទីបាតិ។

អថ តេសំ សត្តានំ រសបថវឹ បរិភុញ្ជន្តានំ កមេន ឯកច្ចេ វណ្ណវន្តោ, ឯកច្ចេ ទុព្ពណ្ណា ហោន្តិ។ តត្ថ វណ្ណវន្តោ ទុព្ពណ្ណេ អតិមញ្ញន្តិ។ តេសំ អតិមានបច្ចយា សាបិ **រសបថវី** អន្តរធាយតិ។ **ភូមិបប្បដកោ** បាតុភវតិ។ អថ នេសំ តេនេវ នយេន សោបិ អន្តរធាយតិ។ **បទាលតា** បាតុភវតិ។ តេនេវ នយេន សាបិ អន្តរធាយតិ។ អកដ្ឋបាកោ **សាលិ** បាតុភវតិ អកណោ អថុសោ សុទ្ធោ សុគន្ធោ តណ្ឌុលប្ផលោ។

តតោ នេសំ ភាជនានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តេ សាលឹ ភាជនេ ឋបេត្វា បាសាណបិដ្ឋិយា ឋបេន្តិ, សយមេវ ជាលសិខា ឧដ្ឋហិត្វា តំ បចតិ។ សោ ហោតិ ឱទនោ សុមនជាតិបុប្ផសទិសោ, ន តស្ស សូបេន វា ព្យញ្ជនេន វា ករណីយំ អត្ថិ។ យំ យំ រសំ ភុញ្ជិតុកាមា ហោន្តិ, តំ តំ រសោវ ហោតិ។ តេសំ តំ ឱឡារិកំ អាហារំ អាហរយតំ តតោ បភុតិ មុត្តករីសំ សញ្ជាយតិ។ អថ នេសំ តស្ស និក្ខមនត្ថាយ វណមុខានិ បភិជ្ជន្តិ, បុរិសស្ស បុរិសភាវោ, ឥត្ថិយាបិ ឥត្ថិភាវោ បាតុភវតិ។

តត្រ សុទំ ឥត្ថី បុរិសំ, បុរិសោ ច ឥត្ថឹ អតិវេលំ ឧបនិជ្ឈាយតិ។ តេសំ អតិវេលំ ឧបនិជ្ឈាយនបច្ចយា កាមបរិឡាហោ ឧប្បជ្ជតិ។ តតោ **មេថុនធម្មំ** បដិសេវន្តិ។ តេ អសទ្ធម្មបដិសេវនបច្ចយា វិញ្ញូហិ គរហិយមានា វិហេឋិយមានា តស្ស អសទ្ធម្មស្ស បដិច្ឆាទនហេតុ **អគារានិ** ករោន្តិ។ តេ អគារំ អជ្ឈាវសមានា អនុក្កមេន អញ្ញតរស្ស អលសជាតិកស្ស សត្តស្ស ទិដ្ឋានុគតឹ អាបជ្ជន្តា សន្និធឹ ករោន្តិ។ តតោ បភុតិ កណោបិ ថុសោបិ តណ្ឌុលំ បរិយោនន្ធតិ, លាយិតដ្ឋានម្បិ ន បដិវិរូហតិ។

តេ សន្និបតិត្វា អនុត្ថុនន្តិ “បាបកា វត ភោ ធម្មា សត្តេសុ បាតុភូតា, មយំ ហិ បុព្ពេ មនោមយា អហុម្ហា”តិ **អគ្គញ្ញសុត្តេ** (ទី. និ. ៣.១២៨) វុត្តនយេន វិត្ថារេតព្វំ។ តតោ មរិយាទំ ឋបេន្តិ។ អថ អញ្ញតរោ សត្តោ អញ្ញស្ស ភាគំ អទិន្នំ អាទិយតិ។ តំ ទ្វិក្ខត្តុំ បរិភាសេត្វា តតិយវារេ បាណិលេឌ្ឌុទណ្ឌេហិ បហរន្តិ។ តេ ឯវំ អទិន្នាទានគរហមុសាវាទទណ្ឌាទានេសុ ឧប្បន្នេសុ សន្និបតិត្វា ចិន្តយន្តិ “យំនូន មយំ ឯកំ សត្តំ សម្មន្នេយ្យាម, យោ នោ សម្មា ខីយិតព្វំ ខីយេយ្យ, គរហិតព្វំ គរហេយ្យ, បព្ពាជេតព្វំ បព្ពាជេយ្យ, មយំ បនស្ស សាលីនំ ភាគំ អនុប្បទស្សាមា”តិ។

ឯវំ កតសន្និដ្ឋានេសុ បន សត្តេសុ ឥមស្មឹ តាវ កប្បេ អយមេវ ភគវា ពោធិសត្តភូតោ តេន សមយេន តេសុ សត្តេសុ អភិរូបតរោ ច ទស្សនីយតរោ ច មហេសក្ខតរោ ច ពុទ្ធិសម្បន្នោ បដិពលោ និគ្គហបគ្គហំ កាតុំ។ តេ តំ ឧបសង្កមិត្វា យាចិត្វា សម្មន្និំសុ។ សោ តេន មហាជនេន សម្មតោតិ **មហាសម្មតោ,** ខេត្តានំ អធិបតីតិ **ខត្តិយោ,** ធម្មេន សមេន បរេ រញ្ជេតីតិ **រាជា**តិ តីហិ នាមេហិ បញ្ញាយិត្ថ។ យញ្ហិ លោកេ អច្ឆរិយដ្ឋានំ, ពោធិសត្តោវ តត្ថ អាទិបុរិសោតិ ឯវំ ពោធិសត្តំ អាទឹ កត្វា ខត្តិយមណ្ឌលេ សណ្ឋិតេ អនុបុព្ពេន ព្រាហ្មណាទយោបិ វណ្ណា សណ្ឋហឹសុ។

តត្ថ កប្បវិនាសកមហាមេឃតោ យាវ ជាលុបច្ឆេទោ, ឥទមេកំ អសង្ខេយ្យំ **សំវដ្ដោ**តិ វុច្ចតិ។

កប្បវិនាសកជាលុបច្ឆេទតោ យាវ កោដិសតសហស្សចក្កវាឡបរិបូរកោ សម្បត្តិមហាមេឃោ, ឥទំ ទុតិយំ អសង្ខេយ្យំ **សំវដ្ដដ្ឋាយី**តិ វុច្ចតិ។

សម្បត្តិមហាមេឃតោ យាវ ចន្ទិមសូរិយបាតុភាវោ, ឥទំ តតិយំ អសង្ខេយ្យំ **វិវដ្ដោ**តិ វុច្ចតិ។

ចន្ទិមសូរិយបាតុភាវតោ យាវ បុន កប្បវិនាសកមហាមេឃោ, ឥទំ ចតុត្ថំ អសង្ខេយ្យំ **វិវដ្ដដ្ឋាយី**តិ វុច្ចតិ។ ឥមានិ ចត្តារិ អសង្ខេយ្យានិ ឯកោ មហាកប្បោ ហោតិ។ ឯវំ តាវ អគ្គិនា វិនាសោ ច សណ្ឋហនញ្ច វេទិតព្ពំ។

៤០៧. យស្មិំ បន សមយេ កប្បោ ឧទកេន នស្សតិ, អាទិតោវ កប្បវិនាសកមហាមេឃោ ឧដ្ឋហិត្វាតិ បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ វិត្ថារេតព្ពំ។ អយំ បន វិសេសោ, យថា តត្ថ ទុតិយសូរិយោ, ឯវមិធ កប្បវិនាសកោ ខារុទកមហាមេឃោ វុដ្ឋាតិ។ សោ អាទិតោ សុខុមំ សុខុមំ វស្សន្តោ អនុក្កមេន មហាធារាហិ កោដិសតសហស្សចក្កវាឡានំ បូរេន្តោ វស្សតិ។ ខារុទកេន ផុដ្ឋផុដ្ឋា បថវីបព្ពតាទយោ វិលីយន្តិ, ឧទកំ សមន្តតោ វាតេហិ ធារិយតិ។ បថវិតោ យាវ ទុតិយជ្ឈានភូមិំ ឧទកំ គណ្ហាតិ។ តត្ថ តយោបិ ព្រហ្មលោកេ វិលីយាបេត្វា សុភកិណ្ហេ អាហច្ច តិដ្ឋតិ។ តំ យាវ អណុមត្តម្បិ សង្ខារគតំ អត្ថិ, តាវ ន វូបសម្មតិ។ ឧទកានុគតំ បន សព្ពសង្ខារគតំ អភិភវិត្វា សហសា វូបសម្មតិ អន្តរធានំ គច្ឆតិ។ ហេដ្ឋាអាកាសេន សហ ឧបរិអាកាសោ ឯកោ ហោតិ មហន្ធការោតិ សព្ពំ វុត្តសទិសំ។ កេវលំ បនិធ អាភស្សរព្រហ្មលោកំ អាទិំ កត្វា លោកោ បាតុភវតិ។ សុភកិណ្ហតោ ច ចវិត្វា អាភស្សរដ្ឋានាទីសុ សត្តា និព្ពត្តន្តិ។

តត្ថ កប្បវិនាសកមហាមេឃតោ យាវ កប្បវិនាសកុទកូបច្ឆេទោ, ឥទមេកំ អសង្ខេយ្យំ។ ឧទកូបច្ឆេទតោ យាវ សម្បត្តិមហាមេឃោ, ឥទំ ទុតិយំ អសង្ខេយ្យំ។ សម្បត្តិមហាមេឃតោ...បេ.... ឥមានិ ចត្តារិ អសង្ខេយ្យានិ ឯកោ មហាកប្បោ ហោតិ។ ឯវំ ឧទកេន វិនាសោ ច សណ្ឋហនញ្ច វេទិតព្ពំ។

៤០៨. យស្មិំ សមយេ កប្បោ វាតេន វិនស្សតិ, អាទិតោវ កប្បវិនាសកមហាមេឃោ ឧដ្ឋហិត្វាតិ បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ វិត្ថារេតព្ពំ។ អយំ បន វិសេសោ, យថា តត្ថ ទុតិយសូរិយោ, ឯវមិធ កប្បវិនាសនត្ថំ វាតោ សមុដ្ឋាតិ។ សោ បឋមំ ថូលរជំ ឧដ្ឋាបេតិ។ តតោ សណ្ហរជំ សុខុមវាលិកំ ថូលវាលិកំ សក្ខរបាសាណាទយោតិ យាវ កូដាគារមត្តេ បាសាណេ វិសមដ្ឋានេ ឋិតមហារុក្ខេ ច ឧដ្ឋាបេតិ។ តេ បថវិតោ នភមុគ្គតា ន ច បុន បតន្តិ។ តត្ថេវ ចុណ្ណវិចុណ្ណា ហុត្វា អភាវំ គច្ឆន្តិ។

អថានុក្កមេន ហេដ្ឋា មហាបថវិយា វាតោ សមុដ្ឋហិត្វា បថវិំ បរិវត្តេត្វា ឧទ្ធំមូលំ កត្វា អាកាសេ ខិបតិ។ យោជនសតប្បមាណាបិ បថវិប្បទេសា ទ្វិយោជនតិយោជនចតុយោជនបញ្ចយោជនសតប្បមាណាបិ ភិជ្ជិត្វា វាតវេគេន ខិត្តា អាកាសេយេវ ចុណ្ណវិចុណ្ណា ហុត្វា អភាវំ គច្ឆន្តិ។ ចក្កវាឡបព្ពតម្បិ សិនេរុបព្ពតម្បិ វាតោ ឧក្ខិបិត្វា អាកាសេ ខិបតិ។ តេ អញ្ញមញ្ញំ អភិហន្ត្វា ចុណ្ណវិចុណ្ណា ហុត្វា វិនស្សន្តិ។ ឯតេនេវ ឧបាយេន ភុម្មដ្ឋកវិមានានិ ច អាកាសដ្ឋកវិមានានិ ច វិនាសេន្តោ ឆកាមាវចរទេវលោកេ វិនាសេត្វា កោដិសតសហស្សចក្កវាឡានិ វិនាសេតិ។ តត្ថ ចក្កវាឡា ចក្កវាឡេហិ ហិមវន្តា ហិមវន្តេហិ សិនេរូ សិនេរូហិ អញ្ញមញ្ញំ សមាគន្ត្វា ចុណ្ណវិចុណ្ណា ហុត្វា វិនស្សន្តិ។ បថវិតោ យាវ តតិយជ្ឈានភូមិំ វាតោ គណ្ហាតិ។ តត្ថ តយោបិ ព្រហ្មលោកេ វិនាសេត្វា វេហប្ផលំ អាហច្ច តិដ្ឋតិ។ ឯវំ សព្ពសង្ខារគតំ វិនាសេត្វា សយម្បិ វិនស្សតិ។ ហេដ្ឋាអាកាសេន សហ ឧបរិអាកាសោ ឯកោ ហោតិ មហន្ធការោតិ សព្ពំ វុត្តសទិសំ។ ឥធ បន សុភកិណ្ហព្រហ្មលោកំ អាទិំ កត្វា លោកោ បាតុភវតិ។ វេហប្ផលតោ ច ចវិត្វា សុភកិណ្ហដ្ឋានាទីសុ សត្តា និព្ពត្តន្តិ។

តត្ថ កប្បវិនាសកមហាមេឃតោ យាវ កប្បវិនាសកវាតូបច្ឆេទោ, ឥទមេកំ អសង្ខេយ្យំ។ វាតូបច្ឆេទតោ យាវ សម្បត្តិមហាមេឃោ, ឥទំ ទុតិយំ អសង្ខេយ្យំ...បេ.... ឥមានិ ចត្តារិ អសង្ខេយ្យានិ ឯកោ មហាកប្បោ ហោតិ។ ឯវំ វាតេន វិនាសោ ច សណ្ឋហនញ្ច វេទិតព្ពំ។

៤០៩. កឹការណា ឯវំ លោកោ វិនស្សតិ? អកុសលមូលការណា។ អកុសលមូលេសុ ហិ ឧស្សន្នេសុ ឯវំ លោកោ វិនស្សតិ។ សោ ច ខោ រាគេ ឧស្សន្នតរេ អគ្គិនា វិនស្សតិ។ ទោសេ ឧស្សន្នតរេ ឧទកេន វិនស្សតិ។ កេចិ បន ទោសេ ឧស្សន្នតរេ អគ្គិនា។ រាគេ ឧស្សន្នតរេ ឧទកេនាតិ វទន្តិ។ មោហេ ឧស្សន្នតរេ វាតេន វិនស្សតិ។ ឯវំ វិនស្សន្តោបិ ច និរន្តរមេវ សត្តវារេ អគ្គិនា វិនស្សតិ។ អដ្ឋមេ វារេ ឧទកេន។ បុន សត្តវារេ អគ្គិនា។ អដ្ឋមេ វារេ ឧទកេនាតិ ឯវំ អដ្ឋមេ អដ្ឋមេ វារេ វិនស្សន្តោ សត្តក្ខត្តុំ ឧទកេន វិនស្សិត្វា បុន សត្តវារេ អគ្គិនា នស្សតិ។

ឯត្ថាវតា តេសដ្ឋិ កប្បា អតីតា ហោន្តិ។ ឯត្ថន្តរេ ឧទកេន នស្សនវារំ សម្បត្តម្បិ បដិពាហិត្វា លទ្ធោកាសោ វាតោ បរិបុណ្ណចតុសដ្ឋិកប្បាយុកេ សុភកិណ្ហេ វិទ្ធំសេន្តោ លោកំ វិនាសេតិ។

៤១០. បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរន្តោបិ ច កប្បានុស្សរណកោ ភិក្ខុ ឯតេសុ កប្បេសុ អនេកេបិ សំវដ្ដកប្បេ អនេកេបិ វិវដ្ដកប្បេ អនេកេបិ សំវដ្ដវិវដ្ដកប្បេ អនុស្សរតិ។ កថំ? “អមុត្រាសិ”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៤៤) នយេន។

តត្ថ **អមុត្រាសិ**ន្តិ អមុម្ហិ សំវដ្ដកប្បេ អហំ អមុម្ហិ ភវេ វា យោនិយា វា គតិយា វា វិញ្ញាណដ្ឋិតិយា វា សត្តាវាសេ វា សត្តនិកាយេ វា អាសឹ។ **ឯវំនាមោ**តិ តិស្សោ វា ផុស្សោ វា។ **ឯវំគោត្តោ**តិ កច្ចានោ វា កស្សបោ វា។ ឥទមស្ស អតីតភវេ អត្តនោ នាមគោត្តានុស្សរណវសេន វុត្តំ។ សចេ បន តស្មិំ កាលេ អត្តនោ វណ្ណសម្បត្តិំ វា លូខបណីតជីវិកភាវំ វា សុខទុក្ខពហុលតំ វា អប្បាយុកទីឃាយុកភាវំ វា អនុស្សរិតុកាមោ ហោតិ, តម្បិ អនុស្សរតិយេវ។ តេនាហ “ឯវំវណ្ណោ…បេ.… ឯវមាយុបរិយន្តោ”តិ។

តត្ថ **ឯវំវណ្ណោ**តិ ឱទាតោ វា សាមោ វា។ **ឯវមាហារោ**តិ សាលិមំសោទនាហារោ វា បវត្តផលភោជនោ វា។ **ឯវំសុខទុក្ខបដិសំវេទី**តិ អនេកប្បការេន កាយិកចេតសិកានំ សាមិសនិរាមិសាទិប្បភេទានំ វា សុខទុក្ខានំ បដិសំវេទី។ **ឯវមាយុបរិយន្តោ**តិ ឯវំ វស្សសតបរិមាណាយុបរិយន្តោ វា ចតុរាសីតិកប្បសតសហស្សាយុបរិយន្តោ វា។ **សោ តតោ ចុតោ អមុត្រ ឧទបាទិ**ន្តិ សោហំ តតោ ភវតោ យោនិតោ គតិតោ វិញ្ញាណដ្ឋិតិតោ សត្តាវាសតោ សត្តនិកាយតោ វា ចុតោ បុន អមុកស្មិំ នាម ភវេ យោនិយា គតិយា វិញ្ញាណដ្ឋិតិយា សត្តាវាសេ សត្តនិកាយេ វា ឧទបាទឹ។ **តត្រាបាសិ**ន្តិ អថ តត្រាបិ ភវេ យោនិយា គតិយា វិញ្ញាណដ្ឋិតិយា សត្តាវាសេ សត្តនិកាយេ វា បុន អហោសឹ។ **ឯវំនាមោ**តិអាទិ វុត្តនយមេវ។

អបិច យស្មា **អមុត្រាសិ**ន្តិ ឥទំ អនុបុព្ពេន អារោហន្តស្ស យាវទិច្ឆកំ អនុស្សរណំ។ **សោ តតោ ចុតោ**តិ បដិនិវត្តន្តស្ស បច្ចវេក្ខណំ, តស្មា “ឥធូបបន្នោ”តិ ឥមិស្សា ឥធូបបត្តិយា អនន្តរមេវស្ស ឧបបត្តិដ្ឋានំ សន្ធាយ “អមុត្រ ឧទបាទិ”ន្តិ ឥទំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **តត្រាបាសិ**ន្តិ ឯវមាទិ បនស្ស តត្រ ឥមិស្សា ឧបបត្តិយា អនន្តរេ ឧបបត្តិដ្ឋានេ នាមគោត្តាទីនំ អនុស្សរណទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ **សោ តតោ ចុតោ ឥធូបបន្នោ**តិ ស្វាហំ តតោ អនន្តរូបបត្តិដ្ឋានតោ ចុតោ ឥធ អសុកស្មិំ នាម ខត្តិយកុលេ វា ព្រាហ្មណកុលេ វា និព្ពត្តោតិ។ **ឥតី**តិ ឯវំ។ **សាការំ សឧទ្ទេស**ន្តិ នាមគោត្តវសេន សឧទ្ទេសំ, វណ្ណាទិវសេន សាការំ។ នាមគោត្តេន ហិ សត្តោ តិស្សោ កស្សបោតិ ឧទ្ទិសីយតិ។ វណ្ណាទីហិ សាមោ ឱទាតោតិ នានត្តតោ បញ្ញាយតិ។ តស្មា នាមគោត្តំ ឧទ្ទេសោ, ឥតរេ អាការា។ **អនេកវិហិតំ បុព្ពេនិវាសមនុស្សរតី**តិ ឥទំ ឧត្តានត្ថមេវាតិ។

បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណកថា និដ្ឋិតា។

ចុតូបបាតញាណកថា

៤១១. សត្តានំ ចុតូបបាតញាណកថាយ **ចុតូបបាតញាណាយា**តិ (ទី. និ. ១.២៤៧) ចុតិយា ច ឧបបាតេ ច ញាណាយ។ យេន ញាណេន សត្តានំ ចុតិ ច ឧបបាតោ ច ញាយតិ, តទត្ថំ ទិព្ពចក្ខុញាណត្ថន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ចិត្តំ អភិនីហរតិ អភិនិន្នាមេតី**តិ បរិកម្មចិត្តំ អភិនីហរតិ ចេវ អភិនិន្នាមេតិ ច។ **សោ**តិ សោ កតចិត្តាភិនីហារោ ភិក្ខុ។ **ទិព្ពេនា**តិអាទីសុ បន ទិព្ពសទិសត្តា ទិព្ពំ។ ទេវតានញ្ហិ សុចរិតកម្មនិព្ពត្តំ បិត្តសេម្ហរុហិរាទីហិ អបលិពុទ្ធំ ឧបក្កិលេសវិមុត្តតាយ ទូរេបិ អារម្មណំ សម្បដិច្ឆនសមត្ថំ ទិព្ពំ បសាទចក្ខុ ហោតិ។ ឥទញ្ចាបិ វីរិយភាវនាពលនិព្ពត្តំ ញាណចក្ខុ តាទិសមេវាតិ ទិព្ពសទិសត្តា ទិព្ពំ។ ទិព្ពវិហារវសេន បដិលទ្ធត្តា អត្តនា ច ទិព្ពវិហារសន្និស្សិតត្តាបិ ទិព្ពំ។ អាលោកបរិគ្គហេន មហាជុតិកត្តាបិ ទិព្ពំ។ តិរោកុដ្ដាទិគតរូបទស្សនេន មហាគតិកត្តាបិ ទិព្ពំ។ តំ សព្ពំ សទ្ទសត្ថានុសារេនេវ វេទិតព្ពំ។

ទស្សនដ្ឋេន **ចក្ខុ**។ ចក្ខុកិច្ចករណេន ចក្ខុមិវាតិបិ **ចក្ខុ**។ ចុតូបបាតទស្សនេន ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិហេតុត្តា **វិសុទ្ធំ**។ យោ ហិ ចុតិមត្តមេវ បស្សតិ, ន ឧបបាតំ។ សោ ឧច្ឆេទទិដ្ឋឹ គណ្ហាតិ។ យោ ឧបបាតមត្តមេវ បស្សតិ, ន ចុតឹ, សោ នវសត្តបាតុភាវទិដ្ឋឹ គណ្ហាតិ។ យោ បន តទុភយំ បស្សតិ, សោ យស្មា ទុវិធម្បិ តំ ទិដ្ឋិគតំ អតិវត្តតិ។ តស្មាស្ស តំទស្សនំ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិហេតុ ហោតិ។ ឧភយម្បិ ចេតំ ពុទ្ធបុត្តា បស្សន្តិ។ តេន វុត្តំ “ចុតូបបាតទស្សនេន ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិហេតុត្តា វិសុទ្ធ”ន្តិ។

មនុស្សូបចារំ អតិក្កមិត្វា រូបទស្សនេន **អតិក្កន្តមានុសកំ,** មានុសកំ វា មំសចក្ខុំ អតិក្កន្តត្តា អតិក្កន្តមានុសកន្តិ វេទិតព្ពំ។ តេន ទិព្ពេន ចក្ខុនា វិសុទ្ធេន អតិក្កន្តមានុសកេន។ **សត្តេ បស្សតី**តិ មនុស្សានំ មំសចក្ខុនា វិយ សត្តេ ឱលោកេតិ។

ចវមានេ ឧបបជ្ជមានេតិ ឯត្ថ ចុតិក្ខណេ ឧបបត្តិក្ខណេ វា ទិព្ពចក្ខុនា ទដ្ឋុំ ន សក្កា។ យេ បន អាសន្នចុតិកា ឥទានិ ចវិស្សន្តិ, តេ ចវមានា។ យេ ច គហិតបដិសន្ធិកា សម្បតិនិព្ពត្តាវ, តេ ឧបបជ្ជមានាតិ អធិប្បេតា។ តេ ឯវរូបេ ចវមានេ ច ឧបបជ្ជមានេ ច បស្សតីតិ ទស្សេតិ។

ហីនេតិ មោហនិស្សន្ទយុត្តត្តា ហីនានំ ជាតិកុលភោគាទីនំ វសេន ហីឡិតេ ឱហីឡិតេ ឱញ្ញាតេ អវញ្ញាតេ។ **បណីតេ**តិ អមោហនិស្សន្ទយុត្តត្តា តព្ពិបរីតេ។ **សុវណ្ណេ**តិ អទោសនិស្សន្ទយុត្តត្តា ឥដ្ឋកន្តមនាបវណ្ណយុត្តេ។ **ទុព្ពណ្ណេ**តិ ទោសនិស្សន្ទយុត្តត្តា អនិដ្ឋាកន្តអមនាបវណ្ណយុត្តេ។ អនភិរូបេ វិរូបេតិបិ អត្ថោ។ **សុគតេ**តិ សុគតិគតេ។ អលោភនិស្សន្ទយុត្តត្តា វា អឌ្ឍេ មហទ្ធនេ។ **ទុគ្គតេ**តិ ទុគ្គតិគតេ។ លោភនិស្សន្ទយុត្តត្តា វា ទលិទ្ទេ អប្បន្នបានេ។

យថាកម្មូបគេតិ យំ យំ កម្មំ ឧបចិតំ, តេន តេន ឧបគតេ។ តត្ថ បុរិមេហិ ចវមានេតិអាទីហិ ទិព្ពចក្ខុកិច្ចំ វុត្តំ។ ឥមិនា បន បទេន យថាកម្មូបគញាណកិច្ចំ។ តស្ស ច ញាណស្ស អយមុប្បត្តិក្កមោ, ឥធ ភិក្ខុ ហេដ្ឋានិរយាភិមុខំ អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា នេរយិកេ សត្តេ បស្សតិ មហាទុក្ខមនុភវមានេ។ តំ ទស្សនំ ទិព្ពចក្ខុកិច្ចមេវ។ សោ ឯវំ មនសិករោតិ “កឹ នុ ខោ កម្មំ កត្វា ឥមេ សត្តា ឯតំ ទុក្ខំ អនុភវន្តី”តិ។ អថស្ស ឥទំ នាម កត្វាតិ តំកម្មារម្មណំ ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ តថា ឧបរិទេវលោកាភិមុខំ អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា នន្ទនវនមិស្សកវនផារុសកវនាទីសុ សត្តេ បស្សតិ មហាសម្បត្តិំ អនុភវមានេ។ តម្បិ ទស្សនំ ទិព្ពចក្ខុកិច្ចមេវ។ សោ ឯវំ មនសិករោតិ “កឹ នុ ខោ កម្មំ កត្វា ឥមេ សត្តា ឯតំ សម្បត្តិំ អនុភវន្តី”តិ។ អថស្ស ឥទំ នាម កត្វាតិ តំកម្មារម្មណំ ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ ឥទំ យថាកម្មូបគញាណំ នាម។ ឥមស្ស វិសុំ បរិកម្មំ នាម នត្ថិ, យថា ចិមស្ស, ឯវំ អនាគតំសញាណស្សាបិ។ ទិព្ពចក្ខុបាទកានេវ ហិ ឥមានិ ទិព្ពចក្ខុនា សហេវ ឥជ្ឈន្តិ។

កាយទុច្ចរិតេនាតិអាទីសុ ទុដ្ឋុ ចរិតំ, ទុដ្ឋំ វា ចរិតំ កិលេសបូតិកត្តាតិ ទុច្ចរិតំ។ កាយេន ទុច្ចរិតំ, កាយតោ វា ឧប្បន្នំ ទុច្ចរិតន្តិ កាយទុច្ចរិតំ, ឥតរេសុបិ ឯសេវ នយោ។ **សមន្នាគតា**តិ សមង្គីភូតា។ **អរិយានំ ឧបវាទកា**តិ ពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធសាវកានំ អរិយានំ អន្តមសោ គិហិសោតាបន្នានម្បិ អនត្ថកាមា ហុត្វា អន្តិមវត្ថុនា វា គុណបរិធំសនេន វា ឧបវាទកា អក្កោសកា គរហកាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តត្ថ នត្ថិ ឥមេសំ សមណធម្មោ, អស្សមណា ឯតេតិ វទន្តោ អន្តិមវត្ថុនា ឧបវទតិ។ នត្ថិ ឥមេសំ ឈានំ វា វិមោក្ខោ វា មគ្គោ វា ផលំ វាតិអាទីនិ វទន្តោ គុណបរិធំសនវសេន ឧបវទតីតិ វេទិតព្ពោ។ សោ ច ជានំ វា ឧបវទេយ្យ អជានំ វា, ឧភយថាបិ អរិយូបវាទោវ ហោតិ។ ភារិយំ កម្មំ អានន្តរិយសទិសំ សគ្គាវរណញ្ច មគ្គាវរណញ្ច, សតេកិច្ឆំ បន ហោតិ។ តស្ស អាវិភាវត្ថំ ឥទំ វត្ថុ វេទិតព្ពំ។

អញ្ញតរស្មឹ កិរ គាមេ ឯកោ ថេរោ ច ទហរភិក្ខុ ច បិណ្ឌាយ ចរន្តិ។ តេ បឋមឃរេយេវ ឧឡុង្កមត្តំ ឧណ្ហយាគុំ លភឹសុ។ ថេរស្ស ច កុច្ឆិវាតោ រុជ្ជតិ។ សោ ចិន្តេសិ “អយំ យាគុ មយ្ហំ សប្បាយា, យាវ ន សីតលា ហោតិ, តាវ នំ បិវាមី”តិ។ សោ មនុស្សេហិ ឧម្មារត្ថាយ អាហដេ ទារុខណ្ឌេ និសីទិត្វា បិវិ។ ឥតរោ តំ ជិគុច្ឆន្តោ “អតិខុទ្ទាភិភូតោ មហល្លកោ, អម្ហាកំ លជ្ជិតព្ពកំ អកាសី”តិ អាហ។ ថេរោ គាមេ ចរិត្វា វិហារំ គន្ត្វា ទហរភិក្ខុំ អាហ “អត្ថិ តេ, អាវុសោ, ឥមស្មឹ សាសនេ បតិដ្ឋា”តិ? អាម, ភន្តេ, សោតាបន្នោ អហន្តិ។ តេន ហាវុសោ, ឧបរិមគ្គត្ថាយ វាយាមំ មា អកាសិ។ ខីណាសវោ តយា ឧបវទិតោតិ។ សោ តំ ខមាបេសិ។ តេនស្ស តំ កម្មំ បាកតិកំ អហោសិ។

តស្មា យោ អញ្ញោបិ អរិយំ ឧបវទតិ, តេន គន្ត្វា សចេ អត្តនា វុឌ្ឍតរោ ហោតិ, ឧក្កុដិកំ និសីទិត្វា “អហំ អាយស្មន្តំ ឥទញ្ចិទញ្ច អវចំ, តំ មេ ខមាហី”តិ ខមាបេតព្ពោ។ សចេ នវកតរោ ហោតិ, វន្ទិត្វា ឧក្កុដិកំ និសីទិត្វា អញ្ជលឹ បគ្គហេត្វា “អហំ, ភន្តេ, តុម្ហេ ឥទញ្ចិទញ្ច អវចំ, តំ មេ ខមថា”តិ ខមាបេតព្ពោ។ សចេ ទិសាបក្កន្តោ ហោតិ, សយំ វា គន្ត្វា សទ្ធិវិហារិកាទិកេ វា បេសេត្វា ខមាបេតព្ពោ។

សចេ ច នាបិ គន្តុំ, ន បេសេតុំ សក្កា ហោតិ, យេ តស្មឹ វិហារេ ភិក្ខូ វសន្តិ, តេសំ សន្តិកំ គន្ត្វា សចេ នវកតរា ហោន្តិ, ឧក្កុដិកំ និសីទិត្វា, សចេ វុឌ្ឍតរា, វុឌ្ឍេ វុត្តនយេនេវ បដិបជ្ជិត្វា “អហំ, ភន្តេ, អសុកំ នាម អាយស្មន្តំ ឥទញ្ចិទញ្ច អវចំ, ខមតុ មេ សោ អាយស្មា”តិ វត្វា ខមាបេតព្ពំ។ សម្មុខា អខមន្តេបិ ឯតទេវ កត្តព្ពំ។

សចេ ឯកចារិកភិក្ខុ ហោតិ, នេវស្ស វសនដ្ឋានំ, ន គតដ្ឋានំ បញ្ញាយតិ, ឯកស្ស បណ្ឌិតស្ស ភិក្ខុនោ សន្តិកំ គន្ត្វា “អហំ, ភន្តេ, អសុកំ នាម អាយស្មន្តំ ឥទញ្ចិទញ្ច អវចំ, តំ មេ អនុស្សរតោ វិប្បដិសារោ ហោតិ, កឹ ករោមី”តិ វត្តព្ពំ។ សោ វក្ខតិ “តុម្ហេ មា ចិន្តយិត្ថ, ថេរោ តុម្ហាកំ ខមតិ, ចិត្តំ វូបសមេថា”តិ។ តេនាបិ អរិយស្ស គតទិសាភិមុខេន អញ្ជលិំ បគ្គហេត្វា ខមតូតិ វត្តព្ពំ។ សចេ សោ បរិនិព្ពុតោ ហោតិ, បរិនិព្ពុតមញ្ចដ្ឋានំ គន្ត្វា យាវសិវថិកំ គន្ត្វាបិ ខមាបេតព្ពំ។ ឯវំ កតេ នេវ សគ្គាវរណំ, ន មគ្គាវរណំ ហោតិ, បាកតិកមេវ ហោតីតិ។

មិច្ឆាទិដ្ឋិកាតិ វិបរីតទស្សនា។ **មិច្ឆាទិដ្ឋិកម្មសមាទានា**តិ មិច្ឆាទិដ្ឋិវសេន សមាទិន្ននានាវិធកម្មា, យេ ច មិច្ឆាទិដ្ឋិមូលកេសុ កាយកម្មាទីសុ អញ្ញេបិ សមាទបេន្តិ។ ឯត្ថ ច វចីទុច្ចរិតគ្គហណេនេវ អរិយូបវាទេ មនោទុច្ចរិតគ្គហណេន ច មិច្ឆាទិដ្ឋិយា សង្គហិតាយបិ ឥមេសំ ទ្វិន្នំ បុន វចនំ មហាសាវជ្ជភាវទស្សនត្ថន្តិ វេទិតព្វំ។ មហាសាវជ្ជោ ហិ អរិយូបវាទោ, អានន្តរិយសទិសត្តា។ វុត្តម្បិ ចេតំ “សេយ្យថាបិ, សារិបុត្ត, ភិក្ខុ សីលសម្បន្នោ សមាធិសម្បន្នោ បញ្ញាសម្បន្នោ ទិដ្ឋេវ ធម្មេ អញ្ញំ អារាធេយ្យ, ឯវំសម្បទមិទំ, សារិបុត្ត, វទាមិ តំ វាចំ អប្បហាយ តំ ចិត្តំ អប្បហាយ តំ ទិដ្ឋិំ អប្បដិនិស្សជ្ជិត្វា យថាភតំ និក្ខិត្តោ, ឯវំ និរយេ”តិ (ម. និ. ១.១៤៩)។ មិច្ឆាទិដ្ឋិតោ ច មហាសាវជ្ជតរំ នាម អញ្ញំ នត្ថិ។ យថាហ “នាហំ, ភិក្ខវេ, អញ្ញំ ឯកធម្មម្បិ សមនុបស្សាមិ, យំ ឯវំ មហាសាវជ្ជំ, យថយិទំ, ភិក្ខវេ, មិច្ឆាទិដ្ឋិ។ មិច្ឆាទិដ្ឋិបរមានិ, ភិក្ខវេ, វជ្ជានី”តិ (អ. និ. ១.៣១០)។

កាយស្ស ភេទាតិ ឧបាទិណ្ណក្ខន្ធបរិច្ចាគា។ **បរម្មរណា**តិ តទនន្តរំ អភិនិព្ពត្តិក្ខន្ធគ្គហណេ។ អថ វា កាយស្ស ភេទាតិ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ឧបច្ឆេទា។ បរម្មរណាតិ ចុតិចិត្តតោ ឧទ្ធំ។ **អបាយ**ន្តិ ឯវមាទិ សព្ពំ និរយវេវចនមេវ។

និរយោ ហិ សគ្គមោក្ខហេតុភូតា បុញ្ញសម្មតា អយា អបេតត្តា, សុខានំ វា អាយស្ស អភាវា **អបាយោ**។ ទុក្ខស្ស គតិ បដិសរណន្តិ **ទុគ្គតិ**, ទោសពហុលតាយ វា ទុដ្ឋេន កម្មុនា និព្ពត្តា គតីតិ **ទុគ្គតិ**។ វិវសា និបតន្តិ ឯត្ថ ទុក្កដការិនោតិ **វិនិបាតោ**។ វិនស្សន្តា វា ឯត្ថ បតន្តិ សំភិជ្ជមានង្គបច្ចង្គាតិបិ **វិនិបាតោ**។ នត្ថិ ឯត្ថ អស្សាទសញ្ញិតោ អយោតិ **និរយោ**។

អថ វា **អបាយ**គ្គហណេន តិរច្ឆានយោនិំ ទីបេតិ។ តិរច្ឆានយោនិ ហិ អបាយោ សុគតិតោ អបេតត្តា, ន ទុគ្គតិ មហេសក្ខានំ នាគរាជាទីនំ សម្ភវតោ។ **ទុគ្គតិ**គ្គហណេន បេត្តិវិសយំ។ សោ ហិ អបាយោ ចេវ ទុគ្គតិ ច, សុគតិតោ អបេតត្តា ទុក្ខស្ស ច គតិភូតត្តា។ ន តុ វិនិបាតោ អសុរសទិសំ អវិនិបតិតត្តា។ **វិនិបាត**គ្គហណេន អសុរកាយំ។ សោ ហិ យថាវុត្តេន អត្ថេន អបាយោ ចេវ ទុគ្គតិ ច សព្ពសមុស្សយេហិ ច វិនិបតិតត្តា វិនិបាតោតិ វុច្ចតិ។ **និរយ**គ្គហណេន អវីចិអាទិអនេកប្បការំ និរយមេវាតិ។ **ឧបបន្នា**តិ ឧបគតា, តត្ថ អភិនិព្ពត្តាតិ អធិប្បាយោ។ វុត្តវិបរិយាយេន សុក្កបក្ខោ វេទិតព្ពោ។

អយំ បន វិសេសោ, តត្ថ សុគតិគ្គហណេន មនុស្សគតិបិ សង្គយ្ហតិ។ សគ្គគ្គហណេន ទេវគតិយេវ។ តត្ថ សុន្ទរា គតីតិ **សុគតិ**។ រូបាទីហិ វិសយេហិ សុដ្ឋុ អគ្គោតិ **សគ្គោ**។ សោ សព្ពោបិ លុជ្ជនបលុជ្ជនដ្ឋេន **លោកោ**តិ អយំ វចនត្ថោ។

“ឥតិ ទិព្ពេន ចក្ខុនា”តិអាទិ សព្ពំ និគមនវចនំ។ ឯវំ ទិព្ពេន ចក្ខុនា...បេ.... បស្សតីតិ អយមេត្ថ សង្ខេបត្ថោ។

៤១២. ឯវំ បស្សិតុកាមេន បន អាទិកម្មិកេន កុលបុត្តេន កសិណារម្មណំ អភិញ្ញាបាទកជ្ឈានំ សព្ពាការេន អភិនីហារក្ខមំ កត្វា “តេជោកសិណំ, ឱទាតកសិណំ, អាលោកកសិណ”ន្តិ ឥមេសុ តីសុ កសិណេសុ អញ្ញតរំ អាសន្នំ កាតព្ពំ។ ឧបចារជ្ឈានគោចរំ កត្វា វឌ្ឍេត្វា ឋបេតព្ពំ។ ន តត្ថ អប្បនា ឧប្បាទេតព្ពាតិ អធិប្បាយោ។ សចេ ហិ ឧប្បាទេតិ, បាទកជ្ឈាននិស្សយំ ហោតិ, ន បរិកម្មនិស្សយំ។ ឥមេសុ ច បន តីសុ អាលោកកសិណំយេវ សេដ្ឋតរំ។ តស្មា តំ វា ឥតរេសំ វា អញ្ញតរំ កសិណនិទ្ទេសេ វុត្តនយេន ឧប្បាទេត្វា ឧបចារភូមិយំយេវ ឋត្វា វឌ្ឍេតព្ពំ។ វឌ្ឍនានយោបិ ចស្ស តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

វឌ្ឍិតដ្ឋានស្ស អន្តោយេវ រូបគតំ បស្សិតព្ពំ។ រូបគតំ បស្សតោ បនស្ស បរិកម្មស្ស វារោ អតិក្កមតិ។ តតោ អាលោកោ អន្តរធាយតិ។ តស្មិំ អន្តរហិតេ រូបគតម្បិ ន ទិស្សតិ។ អថានេន បុនប្បុនំ បាទកជ្ឈានមេវ បវិសិត្វា តតោ វុដ្ឋាយ អាលោកោ ផរិតព្ពោ។ ឯវំ អនុក្កមេន អាលោកោ ថាមគតោ ហោតីតិ ឯត្ថ អាលោកោ ហោតូតិ យត្តកំ ឋានំ បរិច្ឆិន្ទតិ, តត្ថ អាលោកោ តិដ្ឋតិយេវ។ ទិវសម្បិ និសីទិត្វា បស្សតោ រូបទស្សនំ ហោតិ។ រត្តិំ តិណុក្កាយ មគ្គបដិបន្នោ ចេត្ថ បុរិសោ ឱបម្មំ។

ឯកោ កិរ រត្តឹ តិណុក្កាយ មគ្គំ បដិបជ្ជិ។ តស្ស សា តិណុក្កា វិជ្ឈាយិ។ អថស្ស សមវិសមានិ ន បញ្ញាយឹសុ។ សោ តំ តិណុក្កំ ភូមិយំ ឃំសិត្វា តិណុក្កា បុន ឧជ្ជាលេសិ។ សា បជ្ជលិត្វា បុរិមាលោកតោ មហន្តតរំ អាលោកំ អកាសិ។ ឯវំ បុនប្បុនំ វិជ្ឈាតំ ឧជ្ជាលយតោ កមេន សូរិយោ ឧដ្ឋាសិ។ សូរិយេ ឧដ្ឋិតេ ឧក្កាយ កម្មំ នត្ថីតិ តំ ឆឌ្ឌេត្វា ទិវសម្បិ អគមាសិ។ តត្ថ ឧក្កាលោកោ វិយ បរិកម្មកាលេ កសិណាលោកោ។ ឧក្កាយ វិជ្ឈាតាយ សមវិសមានំ អទស្សនំ វិយ រូបគតំ បស្សតោ បរិកម្មស្ស វារាតិក្កមេន អាលោកេ អន្តរហិតេ រូបគតានំ អទស្សនំ។ ឧក្កាយ ឃំសនំ វិយ បុនប្បុនំ បវេសនំ។ ឧក្កាយ បុរិមាលោកតោ មហន្តតរាលោកករណំ វិយ បុន បរិកម្មំ ករោតោ ពលវតរាលោកផរណំ។ សូរិយុដ្ឋានំ វិយ ថាមគតាលោកស្ស យថាបរិច្ឆេទេន ឋានំ។ តិណុក្កំ ឆឌ្ឌេត្វា ទិវសម្បិ គមនំ វិយ បរិត្តាលោកំ ឆឌ្ឌេត្វា ថាមគតេនាលោកេន ទិវសម្បិ រូបទស្សនំ។

តត្ថ យទា តស្ស ភិក្ខុនោ មំសចក្ខុស្ស អនាបាថគតំ អន្តោកុច្ឆិគតំ ហទយវត្ថុនិស្សិតំ ហេដ្ឋាបថវីតលនិស្សិតំ តិរោកុដ្ដបព្ពតបាការគតំ បរចក្កវាឡគតន្តិ ឥទំ រូបំ ញាណចក្ខុស្ស អាបាថំ អាគច្ឆតិ, មំសចក្ខុនា ទិស្សមានំ វិយ ហោតិ, តទា ទិព្ពចក្ខុ ឧប្បន្នំ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ តទេវ ចេត្ថ រូបទស្សនសមត្ថំ, ន បុព្ពភាគចិត្តានិ។

តំ បនេតំ បុថុជ្ជនស្ស បរិពន្ធោ ហោតិ។ កស្មា? សោ ហិ យស្មា យត្ថ យត្ថ អាលោកោ ហោតូតិ អធិដ្ឋាតិ, តំ តំ បថវីសមុទ្ទបព្ពតេ វិនិវិជ្ឈិត្វាបិ ឯកាលោកំ ហោតិ, អថស្ស តត្ថ ភយានកានិ យក្ខរក្ខសាទិរូបានិ បស្សតោ ភយំ ឧប្បជ្ជតិ។ យេន ចិត្តវិក្ខេបំ បត្វា ឈានវិព្ភន្តកោ ហោតិ, តស្មា រូបទស្សនេ អប្បមត្តេន ភវិតព្ពំ។

តត្រាយំ ទិព្ពចក្ខុនោ ឧប្បត្តិក្កមោ។ វុត្តប្បការមេតំ រូបមារម្មណំ កត្វា មនោទ្វារាវជ្ជនេ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធេ តទេវ រូបំ អារម្មណំ កត្វា ចត្តារិ បញ្ច វា ជវនានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ សព្ពំ បុរិមនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ ឥធាបិ បុព្ពភាគចិត្តានិ សវិតក្កសវិចារានិ កាមាវចរានិ។ បរិយោសានេ អត្ថសាធកចិត្តំ ចតុត្ថជ្ឈានិកំ រូបាវចរំ។ តេន សហជាតំ ញាណំ សត្តានំ ចុតូបបាតេ ញាណន្តិបិ ទិព្ពចក្ខុញាណន្តិបិ វុច្ចតីតិ។

ចុតូបបាតញាណកថា និដ្ឋិតា។

បកិណ្ណកកថា

៤១៣. ឥតិ បញ្ចក្ខន្ធវិទូ, បញ្ច អភិញ្ញា អវោច យា នាថោ;
តា ញត្វា តាសុ អយំ, បកិណ្ណកកថាបិ វិញ្ញេយ្យា។

ឯតាសុ ហិ យទេតំ ចុតូបបាតញាណសង្ខាតំ ទិព្ពចក្ខុ, តស្ស អនាគតំសញាណញ្ច យថាកម្មូបគញាណញ្ចាតិ ទ្វេបិ បរិភណ្ឌញាណានិ ហោន្តិ។ ឥតិ ឥមានិ ច ទ្វេ ឥទ្ធិវិធាទីនិ ច បញ្ចាតិ សត្ត អភិញ្ញាញាណានិ ឥធាគតានិ។ ឥទានិ តេសំ អារម្មណវិភាគេ អសម្មោហត្ថំ –

អារម្មណត្តិកា វុត្តា, យេ ចត្តារោ មហេសិនា;
សត្តន្នមបិ ញាណានំ, បវត្តិ តេសុ ទីបយេ។

តត្រាយំ ទីបនា។ ចត្តារោ ហិ អារម្មណត្តិកា មហេសិនា វុត្តា។ កតមេ ចត្តារោ? បរិត្តារម្មណត្តិកោ, មគ្គារម្មណត្តិកោ, អតីតារម្មណត្តិកោ, អជ្ឈត្តារម្មណត្តិកោតិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១៣, ១៦, ១៩, ២១)។

៤១៤. តត្ថ **ឥទ្ធិវិធញាណំ** បរិត្តមហគ្គតអតីតានាគតបច្ចុប្បន្នអជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណវសេន សត្តសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ។ កថំ? តញ្ហិ យទា កាយំ ចិត្តសន្និស្សិតំ កត្វា អទិស្សមានេន កាយេន គន្តុកាមោ ចិត្តវសេន កាយំ បរិណាមេតិ, មហគ្គតចិត្តេ សមោទហតិ សមារោបេតិ, តទា ឧបយោគលទ្ធំ អារម្មណំ ហោតីតិ កត្វា រូបកាយារម្មណតោ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ យទា ចិត្តំ កាយសន្និស្សិតំ កត្វា ទិស្សមានេន កាយេន គន្តុកាមោ កាយវសេន ចិត្តំ បរិណាមេតិ, បាទកជ្ឈានចិត្តំ រូបកាយេ សមោទហតិ សមារោបេតិ, តទា ឧបយោគលទ្ធំ អារម្មណំ ហោតីតិ កត្វា មហគ្គតចិត្តារម្មណតោ មហគ្គតារម្មណំ ហោតិ។

យស្មា បន តទេវ ចិត្តំ អតីតំ និរុទ្ធំ អារម្មណំ ករោតិ, តស្មា អតីតារម្មណំ ហោតិ។ មហាធាតុនិធានេ មហាកស្សបត្ថេរាទីនំ វិយ អនាគតំ អធិដ្ឋហន្តានំ អនាគតារម្មណំ ហោតិ។ **មហាកស្សបត្ថេរោ** កិរ មហាធាតុនិធានំ ករោន្តោ “អនាគតេ អដ្ឋារសវស្សាធិកានិ ទ្វេវស្សសតានិ ឥមេ គន្ធា មា សុស្សិំសុ, បុប្ផានិ មា មិ

លាយិសុ, ទីបា មា និព្ពាយិសូ”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤៣៤) អធិដ្ឋហិ។ សព្វំ តថេវ អហោសិ។ **អស្សគុត្តត្ថេរោ** វត្តនិយសេនាសនេ ភិក្ខុសង្ឃំ សុក្ខភត្តំ ភុញ្ជមានំ ទិស្វា ឧទកសោណ្ឌឹ ទិវសេ ទិវសេ បុរេភត្តេ ទធិរសំ ហោតូតិ អធិដ្ឋាសិ។ បុរេភត្តេ គហិតំ ទធិរសំ ហោតិ។ បច្ឆាភត្តេ បាកតិកឧទកមេវ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤៣៤)។ កាយំ បន ចិត្តសន្និស្សិតំ កត្វា អទិស្សមានេន កាយេន គមនកាលេ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ។

កាយវសេន ចិត្តំ, ចិត្តវសេន វា កាយំ បរិណាមនកាលេ អត្តនោ កុមារកវណ្ណាទិនិម្មានកាលេ ច សកាយចិត្តានំ អារម្មណករណតោ អជ្ឈត្តារម្មណំ ហោតិ។ ពហិទ្ធា ហត្ថិអស្សាទិទស្សនកាលេ បន ពហិទ្ធារម្មណន្តិ ឯវំ តាវ ឥទ្ធិវិធញាណស្ស សត្តសុ អារម្មណេសុ បវត្តិ វេទិតព្ពា។

៤១៥. ទិព្ពសោតធាតុញាណំ បរិត្តបច្ចុប្បន្នអជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណវសេន ចតូសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ។ កថំ? តញ្ហិ យស្មា សទ្ទំ អារម្មណំ ករោតិ, សទ្ទោ ច បរិត្តោ, តស្មា បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ វិជ្ជមានំយេវ បន សទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តនតោ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ។ តំ អត្តនោ កុច្ឆិសទ្ទសវនកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណំ។ បរេសំ សទ្ទសវនកាលេ ពហិទ្ធារម្មណន្តិ ឯវំ ទិព្ពសោតធាតុញាណស្ស ចតូសុ អារម្មណេសុ បវត្តិ វេទិតព្ពា។

៤១៦. ចេតោបរិយញាណំ បរិត្តមហគ្គតអប្បមាណមគ្គអតីតានាគតបច្ចុប្បន្នពហិទ្ធារម្មណវសេន អដ្ឋសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ។ កថំ? តញ្ហិ បរេសំ កាមាវចរចិត្តជាននកាលេ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ រូបាវចរអរូបាវចរចិត្តជាននកាលេ មហគ្គតារម្មណំ ហោតិ។ មគ្គផលជាននកាលេ អប្បមាណារម្មណំ ហោតិ។

ឯត្ថ ច បុថុជ្ជនោ សោតាបន្នស្ស ចិត្តំ ន ជានាតិ។ សោតាបន្នោ វា សកទាគាមិស្សាតិ ឯវំ យាវ អរហតោ នេតព្ពំ។ អរហា បន សព្ពេសំ ចិត្តំ ជានាតិ។ អញ្ញោបិ ច ឧបរិមោ ហេដ្ឋិមស្សាតិ អយំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។ មគ្គចិត្តារម្មណកាលេ មគ្គារម្មណំ ហោតិ។ យទា បន អតីតេ សត្តទិវសព្ភន្តរេ ច អនាគតេ សត្តទិវសព្ភន្តរេ ច បរេសំ ចិត្តំ ជានាតិ, តទា អតីតារម្មណំ អនាគតារម្មណញ្ច ហោតិ។

កថំ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ។ បច្ចុប្បន្នំ នាម តិវិធំ – ខណបច្ចុប្បន្នំ, សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ, អទ្ធាបច្ចុប្បន្នញ្ច។ តត្ថ ឧប្បាទដ្ឋិតិភង្គប្បត្តំ **ខណបច្ចុប្បន្នំ**។ ឯកទ្វេសន្តតិវារបរិយាបន្នំ **សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ**។ តត្ថ អន្ធការេ និសីទិត្វា អាលោកដ្ឋានំ គតស្ស ន តាវ អារម្មណំ បាកដំ ហោតិ, យាវ បន តំ បាកដំ ហោតិ , ឯត្ថន្តរេ ឯកទ្វេសន្តតិវារា វេទិតព្ពា។ អាលោកដ្ឋានេ វិចរិត្វា ឱវរកំ បវិដ្ឋស្សាបិ ន តាវ សហសា រូបំ បាកដំ ហោតិ, យាវ បន តំ បាកដំ ហោតិ, ឯត្ថន្តរេ ឯកទ្វេសន្តតិវារា វេទិតព្ពា។ ទូរេ ឋត្វា បន រជកានំ ហត្ថវិការំ, ឃណ្ឌិភេរិអាកោដនវិការញ្ច ទិស្វាបិ ន តាវ សទ្ទំ សុណាតិ, យាវ បន តំ សុណាតិ, ឯតស្មិម្បិ អន្តរេ ឯកទ្វេសន្តតិវារា វេទិតព្ពា។ ឯវំ តាវ **មជ្ឈិមភាណកា**។

សំយុត្តភាណកា បន រូបសន្តតិ អរូបសន្តតីតិ ទ្វេ សន្តតិយោ វត្វា ឧទកំ អក្កមិត្វា គតស្ស យាវ តីរេ អក្កន្តឧទកលេខា ន វិប្បសីទតិ, អទ្ធានតោ អាគតស្ស យាវ កាយេ ឧសុមភាវោ ន វូបសម្មតិ, អាតបា អាគន្ត្វា គព្ភំ បវិដ្ឋស្ស យាវ អន្ធការភាវោ ន វិគច្ឆតិ, អន្តោគព្ភេ កម្មដ្ឋានំ មនសិ ករិត្វា ទិវា វាតបានំ វិវរិត្វា ឱលោកេន្តស្ស យាវ អក្ខីនំ ផន្ទនភាវោ ន វូបសម្មតិ, អយំ **រូបសន្តតិ** នាម។ ទ្វេ តយោ ជវនវារា **អរូបសន្តតិ** នាមាតិ វត្វា តទុភយម្បិ **សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ** នាមាតិ វទន្តិ។

ឯកភវបរិច្ឆិន្នំ បន **អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ** នាម។ យំ សន្ធាយ **ភទ្ទេករត្តសុត្តេ** “យោ ចាវុសោ, មនោ យេ ច ធម្មា ឧភយមេតំ បច្ចុប្បន្នំ, តស្មឹ ចេ បច្ចុប្បន្នេ ឆន្ទរាគប្បដិពទ្ធំ ហោតិ វិញ្ញាណំ, ឆន្ទរាគប្បដិពទ្ធត្តា វិញ្ញាណស្ស តទភិនន្ទតិ, តទភិនន្ទន្តោ បច្ចុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ សំហីរតី”តិ (ម. និ. ៣.២៨៤) វុត្តំ។ សន្តតិបច្ចុប្បន្នញ្ចេត្ថ អដ្ឋកថាសុ អាគតំ។ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ សុត្តេ។

តត្ថ កេចិ ខណបច្ចុប្បន្នំ ចិត្តំ ចេតោបរិយញាណស្ស អារម្មណំ ហោតីតិ វទន្តិ។ កឹ ការណា? យស្មា ឥទ្ធិមតោ ច បរស្ស ច ឯកក្ខណេ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតីតិ។ ឥទញ្ច នេសំ ឱបម្មំ, យថា អាកាសេ ខិត្តេ បុប្ផមុដ្ឋិម្ហិ អវស្សំ ឯកំ បុប្ផំ ឯកស្ស វណ្ដេន វណ្ដំ បដិវិជ្ឈតិ, ឯវំ បរស្ស ចិត្តំ ជានិស្សាមីតិ រាសិវសេន មហាជនស្ស ចិត្តេ អាវជ្ជិតេ អវស្សំ ឯកស្ស ចិត្តំ ឯកេន ចិត្តេន ឧប្បាទក្ខណេ វា ឋិតិក្ខណេ វា ភង្គក្ខណេ វា បដិវិជ្ឈតីតិ។ តំ បន វស្សសតម្បិ វស្សសហស្សម្បិ អាវជ្ជន្តោ យេន ច ចិត្តេន អាវជ្ជតិ , យេន ច ជានាតិ។ តេសំ ទ្វិន្នំ សហឋានាភាវតោ អាវជ្ជនជវនានញ្ច អនិដ្ឋដ្ឋានេ នានារម្មណភាវប្បត្តិទោសតោ អយុត្តន្តិ អដ្ឋកថាសុ បដិក្ខិត្តំ។

សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ បន អទ្ធាបច្ចុប្បន្នញ្ច អារម្មណំ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ តត្ថ យំ វត្តមានជវនវីថិតោ អតីតានាគតវសេន ទ្វិត្តិជវនវីថិបរិមាណេ កាលេ បរស្ស ចិត្តំ, តំ សព្ពម្បិ សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ នាម។ “អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ បន ជវនវារេន ទីបេតព្ព”ន្តិ **សំយុត្តដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ តំ សុដ្ឋុ វុត្តំ។

តត្រាយំ ទីបនា, ឥទ្ធិមា បរស្ស ចិត្តំ ជានិតុកាមោ អាវជ្ជតិ, អាវជ្ជនំ ខណបច្ចុប្បន្នំ អារម្មណំ កត្វា តេនេវ សហ និរុជ្ឈតិ។ តតោ ចត្តារិ បញ្ច វា ជវនានិ។ យេសំ បច្ឆិមំ ឥទ្ធិចិត្តំ, សេសានិ កាមាវចរានិ, តេសំ សព្ពេសម្បិ តទេវ និរុទ្ធំ ចិត្តមារម្មណំ ហោតិ, ន ច តានិ នានារម្មណានិ ហោន្តិ, អទ្ធាវសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា។ ឯការម្មណត្តេបិ ច ឥទ្ធិចិត្តមេវ បរស្ស ចិត្តំ ជានាតិ, ន ឥតរានិ។ យថា ចក្ខុទ្វារេ ចក្ខុវិញ្ញាណមេវ រូបំ បស្សតិ, ន ឥតរានីតិ។ ឥតិ ឥទំ សន្តតិបច្ចុប្បន្នស្ស ចេវ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នស្ស ច វសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ។ យស្មា វា សន្តតិបច្ចុប្បន្នម្បិ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នេយេវ បតតិ, តស្មា អទ្ធាបច្ចុប្បន្នវសេនេវេតំ បច្ចុប្បន្នារម្មណន្តិ វេទិតព្ពំ។ បរស្ស ចិត្តារម្មណត្តាយេវ បន ពហិទ្ធារម្មណំ ហោតីតិ ឯវំ ចេតោបរិយញាណស្ស អដ្ឋសុ អារម្មណេសុ បវត្តិ វេទិតព្ពា។

៤១៧. បុព្ពេនិវាសញាណំ បរិត្តមហគ្គតអប្បមាណមគ្គអតីតអជ្ឈត្តពហិទ្ធានវត្តព្ពារម្មណវសេន អដ្ឋសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ។ កថំ? តញ្ហិ កាមាវចរក្ខន្ធានុស្សរណកាលេ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ រូបាវចរារូបាវចរក្ខន្ធានុស្សរណកាលេ មហគ្គតារម្មណំ។ អតីតេ អត្តនា បរេហិ វា ភាវិតមគ្គំ សច្ឆិកតផលញ្ច អនុស្សរណកាលេ អប្បមាណារម្មណំ។ ភាវិតមគ្គមេវ អនុស្សរណកាលេ មគ្គារម្មណំ។ និយមតោ បនេតំ អតីតារម្មណមេវ។

តត្ថ កិញ្ចាបិ ចេតោបរិយញាណយថាកម្មូបគញាណានិបិ អតីតារម្មណានិ ហោន្តិ, អថ ខោ តេសំ ចេតោបរិយញាណស្ស សត្តទិវសព្ភន្តរាតីតំ ចិត្តមេវ អារម្មណំ។ តញ្ហិ អញ្ញំ ខន្ធំ វា ខន្ធបដិពទ្ធំ វា ន ជានាតិ។ មគ្គសម្បយុត្តចិត្តារម្មណត្តា បន បរិយាយតោ មគ្គារម្មណន្តិ វុត្តំ។ យថាកម្មូបគញាណស្ស ច អតីតំ ចេតនាមត្តមេវ អារម្មណំ។ បុព្ពេនិវាសញាណស្ស បន អតីតា ខន្ធា ខន្ធបដិពទ្ធញ្ច កិញ្ចិ អនារម្មណំ នាម នត្ថិ ។ តញ្ហិ អតីតក្ខន្ធខន្ធបដិពទ្ធេសុ ធម្មេសុ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណគតិកំ ហោតីតិ អយំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។ អយមេត្ថ អដ្ឋកថានយោ។ យស្មា បន “កុសលា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស យថាកម្មូបគញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៤) បដ្ឋានេ វុត្តំ។ តស្មា ចត្តារោបិ ខន្ធា ចេតោបរិយញាណយថាកម្មូបគញាណានំ អារម្មណា ហោន្តិ។ តត្រាបិ យថាកម្មូបគញាណស្ស កុសលាកុសលា ឯវាតិ។

អត្តនោ ខន្ធានុស្សរណកាលេ បនេតំ អជ្ឈត្តារម្មណំ។ បរស្ស ខន្ធានុស្សរណកាលេ ពហិទ្ធារម្មណំ។ “អតីតេ វិបស្សី ភគវា អហោសិ។ តស្ស មាតា ពន្ធុមតី, បិតា ពន្ធុមា”តិអាទិនា (ទី. និ. ២.១២) នយេន នាមគោត្តបថវីនិមិត្តាទិអនុស្សរណកាលេ នវត្តព្ពារម្មណំ ហោតិ។ **នាមគោត្ត**ន្តិ ចេត្ថ ខន្ធូបនិពន្ធោ សម្មុតិសិទ្ធោ ព្យញ្ជនត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ, ន ព្យញ្ជនំ។ ព្យញ្ជនញ្ហិ សទ្ទាយតនសង្គហិតត្តា បរិត្តំ ហោតិ។ យថាហ “និរុត្តិបដិសម្ភិទា បរិត្តារម្មណា”តិ (វិភ. ៧៤៩)។ អយមេត្ថ អម្ហាកំ ខន្តិ។ ឯវំ បុព្ពេនិវាសញាណស្ស អដ្ឋសុ អារម្មណេសុ បវត្តិ វេទិតព្ពា។

៤១៨. ទិព្ពចក្ខុញាណំ បរិត្តបច្ចុប្បន្នអជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណវសេន ចតូសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ។ កថំ? តញ្ហិ យស្មា រូបំ អារម្មណំ ករោតិ, រូបញ្ច បរិត្តំ, តស្មា បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ វិជ្ជមានេយេវ ច រូបេ បវត្តត្តា បច្ចុប្បន្នារម្មណំ។ អត្តនោ កុច្ឆិគតាទិរូបទស្សនកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណំ។ បរស្ស រូបទស្សនកាលេ ពហិទ្ធារម្មណន្តិ ឯវំ ទិព្ពចក្ខុញាណស្ស ចតូសុ អារម្មណេសុ បវត្តិ វេទិតព្ពា។

៤១៩. អនាគតំសញាណំ បរិត្តមហគ្គតអប្បមាណមគ្គអនាគតអជ្ឈត្តពហិទ្ធានវត្តព្ពារម្មណវសេន អដ្ឋសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ។ កថំ? តញ្ហិ “អយំ អនាគតេ កាមាវចរេ និព្ពត្តិស្សតី”តិ ជាននកាលេ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ “រូបាវចរេ អរូបាវចរេ វា និព្ពត្តិស្សតី”តិ ជាននកាលេ មហគ្គតារម្មណំ។ “មគ្គំ ភាវេស្សតិ, ផលំ សច្ឆិករិស្សតី”តិ ជាននកាលេ អប្បមាណារម្មណំ។ “មគ្គំ ភាវេស្សតី”តិ ច្ចេវ ជាននកាលេ មគ្គារម្មណំ។ និយមតោ បន តំ អនាគតារម្មណមេវ។

តត្ថ កិញ្ចាបិ ចេតោបរិយញាណម្បិ អនាគតារម្មណំ ហោតិ, អថ ខោ តស្ស សត្តទិវសព្ភន្តរានាគតំ ចិត្តមេវ អារម្មណំ។ តញ្ហិ អញ្ញំ ខន្ធំ វា ខន្ធបដិពទ្ធំ វា ន ជានាតិ។ អនាគតំសញាណស្ស បុព្ពេនិវាសញាណេ វុត្តនយេន អនាគតេ អនារម្មណំ នាម នត្ថិ។ “អហំ អមុត្រ និព្ពត្តិស្សាមី”តិ ជាននកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណំ។ “អសុកោ អមុត្រ និព្ពត្តិស្សតី”តិ ជាននកាលេ ពហិទ្ធារម្មណំ។ “អនាគតេ មេត្តេយ្យោ ភគវា ឧប្បជ្ជិស្សតិ (ទី.

និ. ៣.១០៧)។ សុព្រហ្មា នាមស្ស ព្រាហ្មណោ បិតា ភវិស្សតិ។ ព្រហ្មវតី នាម ព្រាហ្មណី មាតា”តិអាទិនា បន នយេន នាមគោត្តជាននកាលេ បុព្ពេនិវាសញាណេ វុត្តនយេនេវ ន វត្តព្ពារម្មណំ ហោតីតិ ឯវំ អនាគតំសញាណស្ស អដ្ឋសុ អារម្មណេសុ បវត្តិ វេទិតព្ពា។

៤២០. យថាកម្មូបគញាណំ បរិត្តមហគ្គតអតីតអជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណវសេន បញ្ចសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ។ កថំ? តញ្ហិ កាមាវចរកម្មជាននកាលេ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ រូបាវចរារូបាវចរកម្មជាននកាលេ មហគ្គតារម្មណំ។ អតីតមេវ ជានាតីតិ អតីតារម្មណំ។ អត្តនោ កម្មំ ជាននកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណំ។ បរស្ស កម្មំ ជាននកាលេ ពហិទ្ធារម្មណំ ហោតិ។ ឯវំ យថាកម្មូបគញាណស្ស បញ្ចសុ អារម្មណេសុ បវត្តិ វេទិតព្ពា។ យញ្ចេត្ថ អជ្ឈត្តារម្មណញ្ចេវ ពហិទ្ធារម្មណញ្ចាតិ វុត្តំ, តំ កាលេន អជ្ឈត្តំ កាលេន ពហិទ្ធា ជាននកាលេ អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណម្បិ ហោតិយេវាតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

អភិញ្ញានិទ្ទេសោ នាម

តេរសមោ បរិច្ឆេទោ។

១៤. ខន្ធនិទ្ទេសោ

បញ្ញាកថា

៤២១. ឥទានិ យស្មា ឯវំ អភិញ្ញាវសេន អធិគតានិសំសាយ ថិរតរាយ សមាធិភាវនាយ សមន្នាគតេន ភិក្ខុនា **សីលេ បតិដ្ឋាយ នរោ សបញ្ញោ, ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយ**ន្តិ ឯត្ថ ចិត្តសីសេន និទ្ទិដ្ឋោ **សមាធិ** សព្ពាការេន ភាវិតោ ហោតិ។

តទនន្តរា បន បញ្ញា ភាវេតព្ពា។ សា ច អតិសង្ខេបទេសិតត្តា វិញ្ញាតុម្បិ តាវ ន សុករា, បគេវ ភាវេតុំ។ តស្មា តស្សា វិត្ថារំ ភាវនានយញ្ច ទស្សេតុំ ឥទំ បញ្ហាកម្មំ ហោតិ។

កា បញ្ញា, កេនដ្ឋេន បញ្ញា, កានស្សា លក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋានានិ, កតិវិធា បញ្ញា, កថំ ភាវេតព្ពា, បញ្ញាភាវនាយ កោ អានិសំសោតិ?

៤២២. តត្រិទំ វិស្សជ្ជនំ, **កា បញ្ញា**តិ បញ្ញា ពហុវិធា នានប្បការា។ តំ សព្ពំ វិភាវយិតុំ អារព្ភមានំ វិស្សជ្ជនំ អធិប្បេតញ្ចេវ អត្ថំ ន សាធេយ្យ, ឧត្តរិ ច វិក្ខេបាយ សំវត្តេយ្យ, តស្មា ឥធ អធិប្បេតមេវ សន្ធាយ វទាម។ កុសលចិត្តសម្បយុត្តំ វិបស្សនាញាណំ បញ្ញា។

៤២៣. **កេនដ្ឋេន បញ្ញា**តិ បជាននដ្ឋេន បញ្ញា។ កិមិទំ **បជាននំ** នាម? សញ្ជាននវិជាននាការវិសិដ្ឋំ នានប្បការតោ ជាននំ។ សញ្ញាវិញ្ញាណបញ្ញានំ ហិ សមានេបិ ជាននភាវេ, សញ្ញា "នីលំ បីតក"ន្តិ អារម្មណសញ្ជាននមត្តមេវ ហោតិ។ "អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា"តិ លក្ខណបដិវេធំ បាបេតុំ ន សក្កោតិ។ វិញ្ញាណំ "នីលំ បីតក"ន្តិ អារម្មណញ្ច ជានាតិ, លក្ខណបដិវេធញ្ច បាបេតិ។ ឧស្សក្កិត្វា បន មគ្គបាតុភាវំ បាបេតុំ ន សក្កោតិ។ បញ្ញា វុត្តនយវសេន អារម្មណញ្ច ជានាតិ, លក្ខណបដិវេធញ្ច បាបេតិ, ឧស្សក្កិត្វា មគ្គបាតុភាវញ្ច បាបេតិ។

យថា ហិ ហេរញ្ញិកផលកេ ឋបិតំ កហាបណរាសឹ ឯកោ អជាតពុទ្ធិទារកោ, ឯកោ គាមិកបុរិសោ, ឯកោ ហេរញ្ញិកោតិ តីសុ ជនេសុ បស្សមានេសុ អជាតពុទ្ធិទារកោ កហាបណានំ ចិត្តវិចិត្តទីឃចតុរស្សបរិមណ្ឌលភាវមត្តមេវ ជានាតិ, "ឥទំ មនុស្សានំ ឧបភោគបរិភោគំ រតនសម្មត"ន្តិ ន ជានាតិ។ គាមិកបុរិសោ ចិត្តវិចិត្តាទិភាវំ ជានាតិ, "ឥទំ មនុស្សានំ ឧបភោគបរិភោគំ រតនសម្មត"ន្តិ ច។ "អយំ ឆេកោ, អយំ កូដោ, អយំ អឌ្ឍសារោ"តិ ឥមំ បន វិភាគំ ន ជានាតិ។ ហេរញ្ញិកោ សព្ពេបិ តេ បការេ ជានាតិ, ជានន្តោ ច កហាបណំ ឱលោកេត្វាបិ ជានាតិ, អាកោដិតស្ស សទ្ទំ សុត្វាបិ, គន្ធំ ឃាយិត្វាបិ, រសំ សាយិត្វាបិ, ហត្ថេន ធារយិត្វាបិ, អសុកស្មឹ នាម គាមេ វា និគមេ វា នគរេ វា បព្ពតេ វា នទីតីរេ វា កតោតិបិ, អសុកាចរិយេន កតោតិបិ ជានាតិ, ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ។

សញ្ញា ហិ អជាតពុទ្ធិនោ ទារកស្ស កហាបណទស្សនំ វិយ ហោតិ, នីលាទិវសេន អារម្មណស្ស ឧបដ្ឋានាការមត្តគហណតោ។ វិញ្ញាណំ គាមិកស្ស បុរិសស្ស កហាបណទស្សនមិវ ហោតិ, នីលាទិវសេន អារម្មណាការគហណតោ, ឧទ្ធំបិ ច លក្ខណបដិវេធសម្បាបនតោ។ បញ្ញា ហេរញ្ញិកស្ស កហាបណទស្សនមិវ ហោតិ, នីលាទិវសេន អារម្មណាការំ គហេត្វា, លក្ខណបដិវេធញ្ច បាបេត្វា, តតោ ឧទ្ធម្បិ មគ្គបាតុភាវបាបនតោ។ តស្មា យទេតំ សញ្ជាននវិជាននាការវិសិដ្ឋំ នានប្បការតោ ជាននំ។ ឥទំ បជាននន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឥទំ សន្ធាយ ហិ ឯតំ វុត្តំ "បជាននដ្ឋេន បញ្ញា"តិ។

សា បនេសា យត្ថ សញ្ញាវិញ្ញាណានិ, ន តត្ថ ឯកំសេន ហោតិ។ យទា បន ហោតិ, តទា អវិនិព្ភុត្តា តេហិ ធម្មេហិ "អយំ សញ្ញា, ឥទំ វិញ្ញាណំ, អយំ បញ្ញា"តិ វិនិព្ភុជ្ជិត្វា អលព្ភនេយ្យនានត្តា សុខុមា ទុទ្ទសា។ តេនាហ អាយស្មា នាគសេនោ "ទុក្ករំ, មហារាជ, ភគវតា កត"ន្តិ។ កឹ, ភន្តេ, នាគសេន ភគវតា ទុក្ករំ កតន្តិ? 'ទុក្ករំ, មហារាជ, ភគវតា កតំ យំ អរូបីនំ ចិត្តចេតសិកានំ ធម្មានំ ឯការម្មណេ បវត្តមានានំ វវត្ថានំ អក្ខាតំ អយំ ផស្សោ, អយំ វេទនា, អយំ សញ្ញា, អយំ ចេតនា, ឥទំ ចិត្ត'"ន្តិ (មិ. ប. ២.៧.១៦)។

៤២៤. **កានស្សា លក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋានានី**តិ ឯត្ថ បន ធម្មសភាវបដិវេធលក្ខណា បញ្ញា, ធម្មានំ សភាវបដិច្ឆាទកមោហន្ធការវិទ្ធំសនរសា, អសម្មោហបច្ចុបដ្ឋានា។ "សមាហិតោ យថាភូតំ ជានាតិ បស្សតី"តិ (អ. និ. ១០.២) វចនតោ បន សមាធិ តស្សា បទដ្ឋានំ។

បញ្ញាបភេទកថា

៤២៥. **កតិវិធា បញ្ញា**តិ ធម្មសភាវបដិវេធលក្ខណេន តាវ ឯកវិធា។ លោកិយលោកុត្តរវសេន ទុវិធា។ តថា សាសវានាសវាទិវសេន, នាមរូបវវត្ថាបនវសេន, សោមនស្សុបេក្ខាសហគតវសេន, ទស្សនភាវនាភូមិវសេន ច។ តិវិធា ចិន្តាសុតភាវនាមយវសេន។ តថា បរិត្តមហគ្គតអប្បមាណារម្មណវសេន, អាយាបាយឧបាយកោសល្លវសេន, អជ្ឈត្តាភិនិវេសាទិវសេន ច។ ចតុព្ពិធា ចតូសុ សច្ចេសុ ញាណវសេន ចតុបដិសម្ភិទាវសេន ចាតិ។

៤២៦. តត្ថ **ឯកវិធកោដ្ឋាសោ** ឧត្តានត្ថោយេវ។ **ទុវិធកោដ្ឋាសេ** លោកិយមគ្គសម្បយុត្តា **លោកិយា**។ លោកុត្តរមគ្គសម្បយុត្តា **លោកុត្តរា**តិ ឯវំ លោកិយលោកុត្តរវសេន ទុវិធា។

ទុតិយទុកេ អាសវានំ អារម្មណភូតា **សាសវា**។ តេសំ អនារម្មណា **អនាសវា**។ អត្ថតោ បនេសា លោកិយលោកុត្តរាវ ហោតិ។ អាសវសម្បយុត្តា សាសវា។ អាសវវិប្បយុត្តា អនាសវាតិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឯវំ សាសវានាសវាទិវសេន ទុវិធា។

តតិយទុកេ យា វិបស្សនំ អារភិតុកាមស្ស ចតុន្នំ អរូបក្ខន្ធានំ វវត្ថាបនេ បញ្ញា, អយំ **នាមវវត្ថាបនបញ្ញា**។ យា រូបក្ខន្ធស្ស វវត្ថាបនេ បញ្ញា, អយំ **រូបវវត្ថាបនបញ្ញា**តិ ឯវំ នាមរូបវវត្ថាបនវសេន ទុវិធា។

ចតុត្ថទុកេ ទ្វីសុ កាមាវចរកុសលចិត្តេសុ សោឡសសុ ច បញ្ចកនយេន ចតុក្កជ្ឈានិកេសុ មគ្គចិត្តេសុ បញ្ញា **សោមនស្សសហគតា**។ ទ្វីសុ កាមាវចរកុសលចិត្តេសុ ចតូសុ ច បញ្ចមជ្ឈានិកេសុ មគ្គចិត្តេសុ បញ្ញា **ឧបេក្ខាសហគតា**តិ ឯវំ សោមនស្សុបេក្ខាសហគតវសេន ទុវិធា។

បញ្ចមទុកេ បឋមមគ្គបញ្ញា **ទស្សនភូមិ**។ អវសេសមគ្គត្តយបញ្ញា **ភាវនាភូមី**តិ ឯវំ ទស្សនភាវនាភូមិវសេន ទុវិធា។

៤២៧. **តិកេសុ** បឋមត្តិកេ បរតោ អស្សុត្វា បដិលទ្ធបញ្ញា អត្តនោ ចិន្តាវសេន និប្ផន្នត្តា **ចិន្តាមយា**។ បរតោ សុត្វា បដិលទ្ធបញ្ញា សុតវសេន និប្ផន្នត្តា **សុតមយា**។ យថា តថា វា ភាវនាវសេន និប្ផន្នា អប្បនាប្បត្តា បញ្ញា **ភាវនាមយា**។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “តត្ថ កតមា ចិន្តាមយា បញ្ញា? យោគវិហិតេសុ វា កម្មាយតនេសុ យោគវិហិតេសុ វា សិប្បាយតនេសុ យោគវិហិតេសុ វា វិជ្ជាដ្ឋានេសុ កម្មស្សកតំ វា សច្ចានុលោមិកំ វា រូបំ អនិច្ចន្តិ វា វេទនា…បេ…. សញ្ញា… សង្ខារា… វិញ្ញាណំ អនិច្ចន្តិ វា, យំ ឯវរូបឹ អនុលោមិកំ ខន្តឹ ទិដ្ឋឹ រុចឹ មុតឹ បេក្ខំ ធម្មនិជ្ឈានខន្តឹ បរតោ អស្សុត្វា បដិលភតិ, អយំ វុច្ចតិ ចិន្តាមយា បញ្ញា…បេ…. សុត្វា បដិលភតិ, អយំ វុច្ចតិ សុតមយា បញ្ញា។ សព្ពាបិ សមាបន្នស្ស បញ្ញា ភាវនាមយា បញ្ញា”តិ (វិភ. ៧៦៨)។

ឯវំ ចិន្តាសុតភាវនាមយវសេន តិវិធា។

ទុតិយត្តិកេ កាមាវចរធម្មេ អារព្ភ បវត្តា បញ្ញា **បរិត្តារម្មណា**។ រូបាវចរារូបាវចរេ អារព្ភ បវត្តា **មហគ្គតារម្មណា**។ សា លោកិយវិបស្សនា។ និព្ពានំ អារព្ភ បវត្តា **អប្បមាណារម្មណា**។ សា លោកុត្តរវិបស្សនាតិ ឯវំ បរិត្តមហគ្គតាប្បមាណារម្មណវសេន តិវិធា។

តតិយត្តិកេ **អាយោ** នាម វុឌ្ឍិ, សា ទុវិធា អនត្ថហានិតោ អត្ថុប្បត្តិតោ ច។ តត្ថ កោសល្លំ **អាយកោសល្លំ**។ យថាហ –

> “តត្ថ កតមំ អាយកោសល្លំ? ឥមេ មេ ធម្មេ មនសិករោតោ អនុប្បន្នា ចេវ អកុសលា ធម្មា ន ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា ច អកុសលា ធម្មា បហីយន្តិ, ឥមេ វា បនិមេ ធម្មេ មនសិករោតោ អនុប្បន្នា ចេវ កុសលា ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ។ ឧប្បន្នា ច កុសលា ធម្មា ភិយ្យោភាវាយ វេបុល្លាយ ភាវនាយ បារិបូរិយា សំវត្តន្តីតិ, យា តត្ថ បញ្ញា បជាននា…បេ…. អមោហោ ធម្មវិចយោ សម្មាទិដ្ឋិ, ឥទំ វុច្ចតិ អាយកោសល្ល”ន្តិ (វិភ. ៧៧១)។

អបាយោតិ បន អវុឌ្ឍិ, សាបិ ទុវិធា អត្ថហានិតោ ច អនត្ថុប្បត្តិតោ ច។ តត្ថ កោសល្លំ **អបាយកោសល្លំ**។ យថាហ “តត្ថ កតមំ អបាយកោសល្លំ? ឥមេ ធម្មេ មនសិករោតោ អនុប្បន្នា ចេវ កុសលា ធម្មា ន ឧប្បជ្ជន្តី”តិអាទិ (វិភ. ៧៧១)។

សព្ពត្ថ បន តេសំ តេសំ ធម្មានំ ឧបាយេសុ និព្ពត្តិការណេសុ តំខណប្បវត្តំ ឋានុប្បត្តិកំ កោសល្លំ ឧបាយកោសល្លំ នាម។ យថាហ – “សព្ពាបិ តត្រុបាយា បញ្ញា ឧបាយកោសល្ល”ន្តិ (វិភ. ៧៧១)។ ឯវំ អាយាបាយឧបាយកោសល្លវសេន តិវិធា។

ចតុត្ថត្តិកេ អត្តនោ ខន្ធេ គហេត្វា អារទ្ធា វិបស្សនា បញ្ញា **អជ្ឈត្តាភិនិវេសា**។ បរស្ស ខន្ធេ ពាហិរំ វា អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបំ គហេត្វា អារទ្ធា **ពហិទ្ធាភិនិវេសា**។ ឧភយំ គហេត្វា អារទ្ធា **អជ្ឈត្តពហិទ្ធាភិនិវេសា**តិ ឯវំ អជ្ឈត្តាភិនិវេសាទិវសេន តិវិធា។

៤២៨. ចតុក្កេសុ បឋមចតុក្កេ ទុក្ខសច្ចំ អារព្ភ បវត្តំ ញាណំ **ទុក្ខេ ញាណំ**។ ទុក្ខសមុទយំ អារព្ភ បវត្តំ ញាណំ **ទុក្ខសមុទយេ ញាណំ**។ ទុក្ខនិរោធំ អារព្ភ បវត្តំ ញាណំ **ទុក្ខនិរោធេ ញាណំ**។ ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទំ អារព្ភ បវត្តំ ញាណំ **ទុក្ខនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយ ញាណ**ន្តិ ឯវំ ចតូសុ សច្ចេសុ ញាណវសេន ចតុព្ពិធា។

ទុតិយចតុក្កេ ចតស្សោ បដិសម្ភិទា នាម អត្ថាទីសុ បភេទគតានិ ចត្តារិ ញាណានិ។ វុត្តញ្ហេតំ – “អត្ថេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា។ ធម្មេ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា។ តត្រធម្មនិរុត្តាភិលាបេ ញាណំ និរុត្តិបដិសម្ភិទា។ ញាណេសុ ញាណំ បដិភានបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧១៨)។

តត្ថ **អត្ថោ**តិ សង្ខេបតោ ហេតុផលស្សេតំ អធិវចនំ។ ហេតុផលំ ហិ យស្មា ហេតុអនុសារេន អរិយតិ អធិគមិយតិ សម្បាបុណិយតិ, តស្មា អត្ថោតិ វុច្ចតិ។ បភេទតោ បន យំ កិញ្ចិ បច្ចយសម្ភូតំ, និព្ពានំ, ភាសិតត្ថោ, វិបាកោ, កិរិយាតិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា អត្ថោតិ វេទិតព្ពា ។ តំ អត្ថំ បច្ចវេក្ខន្តស្ស តស្មិំ អត្ថេ បភេទគតំ ញាណំ **អត្ថបដិសម្ភិទា។ ធម្មោ**តិបិ សង្ខេបតោ បច្ចយស្សេតំ អធិវចនំ។ បច្ចយោ ហិ យស្មា តំ តំ ទហតិ បវត្តេតិ វា សម្បាបុណិតុំ វា ទេតិ, តស្មា ធម្មោតិ វុច្ចតិ។ បភេទតោ បន យោ កោចិ ផលនិព្ពត្តកោ ហេតុ, អរិយមគ្គោ, ភាសិតំ, កុសលំ, អកុសលន្តិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា ធម្មោតិ វេទិតព្ពា។ តំ ធម្មំ បច្ចវេក្ខន្តស្ស តស្មិំ ធម្មេ បភេទគតំ ញាណំ **ធម្មបដិសម្ភិទា**។

អយមេវ ហិ អត្ថោ អភិធម្មេ –

> “ទុក្ខេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា។ ទុក្ខសមុទយេ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា។ ហេតុម្ហិ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា។ ហេតុផលេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា។ យេ ធម្មា ជាតា ភូតា សញ្ជាតា និព្ពត្តា អភិនិព្ពត្តា បាតុភូតា។ ឥមេសុ ធម្មេសុ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា។ យម្ហា ធម្មា តេ ធម្មា ជាតា ភូតា សញ្ជាតា និព្ពត្តា អភិនិព្ពត្តា បាតុភូតា, តេសុ ធម្មេសុ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា។ ជរាមរណេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា។ ជរាមរណសមុទយេ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា…បេ…. សង្ខារនិរោធេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា។ សង្ខារនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា។ ឥធ ភិក្ខុ ធម្មំ ជានាតិ សុត្តំ គេយ្យំ…បេ…. វេទល្លំ។ អយំ វុច្ចតិ ធម្មបដិសម្ភិទា។ សោ តស្ស តស្សេវ ភាសិតស្ស អត្ថំ ជានាតិ ‘អយំ ឥមស្ស ភាសិតស្ស អត្ថោ, អយំ ឥមស្ស ភាសិតស្ស អត្ថោ’តិ។ អយំ វុច្ចតិ អត្ថបដិសម្ភិទា។ កតមេ ធម្មា កុសលា? យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ…បេ…. ឥមេ ធម្មា កុសលា។ ឥមេសុ ធម្មេសុ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា។ តេសំ វិបាកេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិអាទិនា (វិភ. ៧១៩ អាទយោ) នយេន វិភជិត្វា ទស្សិតោ។

តត្រធម្មនិរុត្តាភិលាបេ ញាណន្តិ តស្មិំ អត្ថេ ច ធម្មេ ច យា សភាវនិរុត្តិ អព្យភិចារី វោហារោ។ តទភិលាបេ តស្ស ភាសនេ ឧទីរណេ តំ ភាសិតំ លបិតំ ឧទីរិតំ សុត្វាវ អយំ សភាវនិរុត្តិ, អយំ ន សភាវនិរុត្តីតិ ឯវំ តស្សា ធម្មនិរុត្តិសញ្ញិតាយ សភាវនិរុត្តិយា មាគធិកាយ សព្ពសត្តានំ មូលភាសាយ បភេទគតំ ញាណំ **និរុត្តិបដិសម្ភិទា**។ និរុត្តិបដិសម្ភិទាប្បត្តោ ហិ ផស្សោ វេទនាតិ ឯវមាទិវចនំ សុត្វាវ អយំ សភាវនិរុត្តីតិ ជានាតិ។ ផស្សា វេទនោតិ ឯវមាទិកំ បន អយំ ន សភាវនិរុត្តីតិ។

ញាណេសុ ញាណន្តិ សព្ពត្ថ ញាណមារម្មណំ កត្វា បច្ចវេក្ខន្តស្ស ញាណារម្មណំ ញាណំ, យថាវុត្តេសុ វា តេសុ ញាណេសុ សគោចរកិច្ចាទិវសេន វិត្ថារតោ ញាណំ **បដិភានបដិសម្ភិទា**តិ អត្ថោ។

៤២៩. ចតស្សោបិ ចេតា បដិសម្ភិទា ទ្វីសុ ឋានេសុ បភេទំ គច្ឆន្តិ សេក្ខភូមិយញ្ច អសេក្ខភូមិយញ្ច។

តត្ថ អគ្គសាវកានំ មហាសាវកានញ្ច អសេក្ខភូមិយំ បភេទគតា។ អានន្ទត្ថេរចិត្តគហបតិធម្មិកឧបាសកឧបាលិគហបតិខុជ្ជុត្តរាឧបាសិកាទីនំ សេក្ខភូមិយំ។ ឯវំ ទ្វីសុ ភូមីសុ បភេទំ គច្ឆន្តិយោបិ ចេតា អធិគមេន បរិយត្តិយា សវនេន បរិបុច្ឆាយ បុព្ពយោគេន ចាតិ ឥមេហិ បញ្ចហាការេហិ វិសទា ហោន្តិ។

តត្ថ **អធិគមោ** នាម អរហត្តប្បត្តិ។ **បរិយត្តិ** នាម ពុទ្ធវចនស្ស បរិយាបុណនំ។ **សវនំ** នាម សក្កច្ចំ អត្ថំ កត្វា ធម្មស្សវនំ។ **បរិបុច្ឆា** នាម បាឡិអដ្ឋកថាទីសុ គណ្ឋិបទអត្ថបទវិនិច្ឆយកថា, **បុព្ពយោគោ** នាម បុព្ពពុទ្ធានំ សាសនេ គតបច្ចាគតិកភាវេន យាវ អនុលោមំ គោត្រភុសមីបំ, តាវ វិបស្សនានុយោគោ។

អបរេ អាហុ –

“បុព្ពយោគោ ពាហុសច្ចំ, ទេសភាសា ច អាគមោ;
បរិបុច្ឆា អធិគមោ, គរុសន្និស្សយោ តថា;
មិត្តសម្បត្តិ ចេវាតិ, បដិសម្ភិទបច្ចយា”តិ។

តត្ថ **បុព្ពយោគោ** វុត្តនយោវ។ **ពាហុសច្ចំ** នាម តេសុ តេសុ សត្ថេសុ ច សិប្បាយតនេសុ ច កុសលតា។ **ទេសភាសា** នាម ឯកសតវោហារកុសលតា។ វិសេសេន បន មាគធិកេ កោសល្លំ។ **អាគមោ** នាម អន្តមសោ ឱបម្មវគ្គមត្តស្សបិ ពុទ្ធវចនស្ស បរិយាបុណនំ។ **បរិបុច្ឆា** នាម ឯកគាថាយបិ អត្ថវិនិច្ឆយបុច្ឆនំ។ **អធិគមោ** នាម សោតាបន្នតា វា…បេ…. អរហត្តំ វា។ **គរុសន្និស្សយោ** នាម សុតបដិភានពហុលានំ គរូនំ សន្តិកេ វាសោ។ **មិត្តសម្បត្តិ** នាម តថារូបានំយេវ មិត្តានំ បដិលាភោតិ។

តត្ថ ពុទ្ធា ច បច្ចេកពុទ្ធា ច បុព្ពយោគញ្ចេវ អធិគមញ្ច និស្សាយ បដិសម្ភិទា បាបុណន្តិ។ សាវកា សព្ពានិបិ ឯតានិ ការណានិ។ បដិសម្ភិទាប្បត្តិយា ច បាដិយេក្កោ កម្មដ្ឋានភាវនានុយោគោ នាម នត្ថិ។ សេក្ខានំ បន សេក្ខផលវិមោក្ខន្តិកា។ អសេក្ខានំ អសេក្ខផលវិមោក្ខន្តិកាវ បដិសម្ភិទាប្បត្តិ ហោតិ។ តថាគតានំ ហិ ទសពលានិ វិយ អរិយានំ អរិយផលេនេវ បដិសម្ភិទា ឥជ្ឈន្តីតិ ឥមា បដិសម្ភិទា សន្ធាយ វុត្តំ ចតុបដិសម្ភិទាវសេន ចតុព្ពិធាតិ។

បញ្ញាភូមិ-មូល-សរីរវវត្ថានំ

៤៣០. កថំ **ភាវេតព្ពា**តិ ឯត្ថ បន យស្មា ឥមាយ បញ្ញាយ ខន្ធាយតនធាតុឥន្ទ្រិយសច្ចបដិច្ចសមុប្បាទាទិភេទា ធម្មា **ភូមិ**។ សីលវិសុទ្ធិ ចេវ ចិត្តវិសុទ្ធិ ចាតិ ឥមា ទ្វេ វិសុទ្ធិយោ **មូលំ**។ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ, កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ, មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ, បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ, ញាណទស្សនវិសុទ្ធីតិ ឥមា បញ្ច វិសុទ្ធិយោ **សរីរំ**។ តស្មា តេសុ ភូមិភូតេសុ ធម្មេសុ ឧគ្គហបរិបុច្ឆាវសេន ញាណបរិចយំ កត្វា មូលភូតា ទ្វេ វិសុទ្ធិយោ សម្បាទេត្វា សរីរភូតា បញ្ច វិសុទ្ធិយោ សម្បាទេន្តេន ភាវេតព្ពា។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។

៤៣១. អយំ បន វិត្ថារោ, យំ តាវ វុត្តំ “ខន្ធាយតនធាតុឥន្ទ្រិយសច្ចបដិច្ចសមុប្បាទាទិភេទា ធម្មា ភូមី”តិ, ឯត្ថ **ខន្ធា**តិ បញ្ច ខន្ធា រូបក្ខន្ធោ វេទនាក្ខន្ធោ សញ្ញាក្ខន្ធោ សង្ខារក្ខន្ធោ វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ។

រូបក្ខន្ធកថា

៤៣២. តត្ថ យំ កិញ្ចិ សីតាទីហិ រុប្បនលក្ខណំ ធម្មជាតំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា **រូបក្ខន្ធោ**តិ វេទិតព្ពំ។

តទេតំ រុប្បនលក្ខណេន ឯកវិធម្បិ ភូតោបាទាយភេទតោ ទុវិធំ។

តត្ថ ភូតរូបំ ចតុព្ពិធំ – បថវីធាតុ អាបោធាតុ តេជោធាតុ វាយោធាតូតិ។ តាសំ លក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានានិ ចតុធាតុវវត្ថានេ វុត្តានិ។ បទដ្ឋានតោ បន តា សព្ពាបិ អវសេសធាតុត្តយបទដ្ឋានា។

ឧបាទារូបំ ចតុវីសតិវិធំ – ចក្ខុ, សោតំ, ឃានំ, ជិវ្ហា, កាយោ, រូបំ, សទ្ទោ, គន្ធោ, រសោ, ឥត្ថិន្ទ្រិយំ, បុរិសិន្ទ្រិយំ, ជីវិតិន្ទ្រិយំ, ហទយវត្ថុ, កាយវិញ្ញត្តិ, វចីវិញ្ញត្តិ, អាកាសធាតុ, រូបស្ស លហុតា, រូបស្ស មុទុតា , រូបស្ស កម្មញ្ញតា, រូបស្ស ឧបចយោ, រូបស្ស សន្តតិ, រូបស្ស ជរតា, រូបស្ស អនិច្ចតា, កពឡីការោ អាហារោតិ។

៤៣៣. តត្ថ រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណំ វា **ចក្ខុ,** រូបេសុ អាវិញ្ឆនរសំ, ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ។

សទ្ទាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ, សោតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណំ វា **សោតំ,** សទ្ទេសុ អាវិញ្ឆនរសំ, សោតវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, សោតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ។

គន្ធាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ, ឃាយិតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណំ វា **ឃានំ,** គន្ធេសុ អាវិញ្ឆនរសំ, ឃានវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, ឃាយិតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ។

រសាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណា, សាយិតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណា វា **ជិវ្ហា,** រសេសុ អាវិញ្ឆនរសា, ជិវ្ហាវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានា, សាយិតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានា។

ផោដ្ឋព្ពាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណោ, ផុសិតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណោ វា **កាយោ,** ផោដ្ឋព្ពេសុ អាវិញ្ឆនរសោ, កាយវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានោ, ផុសិតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានោ។

៤៣៤. កេចិ បន "តេជាធិកានំ ភូតានំ បសាទោ ចក្ខុ, វាយុបថវីអាបាធិកានំ ភូតានំ បសាទា សោតឃានជិវ្ហា, កាយោ សព្ពេសម្បី"តិ វទន្តិ។ អបរេ "តេជាធិកានំ បសាទោ ចក្ខុ, វិវរវាយុអាបបថវាធិកានំ សោតឃានជិវ្ហាកាយា"តិ វទន្តិ។ តេ វត្តព្ពា "សុត្តំ អាហរថា"តិ។ អទ្ធា សុត្តមេវ ន ទក្ខិស្សន្តិ។ កេចិ បនេត្ថ "តេជាទីនំ គុណេហិ រូបាទីហិ អនុគយ្ហភាវតោ"តិ ការណំ **ទស្សេន្តិ**។ តេ វត្តព្ពា "កោ បនេវមាហ រូបាទយោ តេជាទីនំ គុណា"តិ។ អវិនិព្ភោគវុត្តីសុ ហិ ភូតេសុ អយំ ឥមស្ស គុណោ អយំ ឥមស្ស គុណោតិ ន លព្ភា វត្តុ"ន្តិ។ អថាបិ វទេយ្យុំ "យថា តេសុ តេសុ សម្ភារេសុ តស្ស តស្ស ភូតស្ស អធិកតាយ បថវីអាទីនំ សន្ធារណាទីនិ កិច្ចានិ ឥច្ឆថ, ឯវំ តេជាទិអធិកេសុ សម្ភារេសុ រូបាទីនំ អធិកភាវទស្សនតោ ឥច្ឆិតព្ពមេតំ រូបាទយោ តេសំ គុណា"តិ។ តេ វត្តព្ពា "ឥច្ឆេយ្យាម, យទិ អាបាធិកស្ស អាសវស្ស គន្ធតោ បថវីអធិកេ កប្បាសេ គន្ធោ អធិកតរោ សិយា, តេជាធិកស្ស ច ឧណ្ហោទកស្ស វណ្ណតោ សីតុទកស្ស វណ្ណោ បរិហាយេថ"។ យស្មា បនេតំ ឧភយម្បិ នត្ថិ, តស្មា បហាយេតំ ឯតេសំ និស្សយភូតានំ វិសេសកប្បនំ, "យថា អវិសេសេបិ ឯកកលាបេ ភូតានំ រូបរសាទយោ អញ្ញមញ្ញំ វិសទិសា ហោន្តិ, ឯវំ ចក្ខុបសាទាទយោ អវិជ្ជមានេបិ អញ្ញស្មិំ វិសេសការណេ"តិ គហេតព្ពមេតំ។

កឹ បន តំ យំ អញ្ញមញ្ញស្ស អសាធារណំ? កម្មមេវ នេសំ វិសេសការណំ។ តស្មា កម្មវិសេសតោ ឯតេសំ វិសេសោ, ន ភូតវិសេសតោ។ ភូតវិសេសេ ហិ សតិ បសាទោវ ន ឧប្បជ្ជតិ។ សមានានញ្ហិ បសាទោ, ន វិសមានានន្តិ បោរាណា។

៤៣៥. ឯវំ កម្មវិសេសតោ វិសេសវន្តេសុ ច ឯតេសុ ចក្ខុសោតានិ **អសម្បត្តវិសយគាហកានិ,** អត្តនោ និស្សយំ អនល្លីននិស្សយេ ឯវ វិសយេ វិញ្ញាណហេតុត្តា។ ឃានជិវ្ហាកាយា **សម្បត្តវិសយគាហកា,** និស្សយវសេន ចេវ, សយញ្ច, អត្តនោ និស្សយំ អល្លីនេយេវ វិសយេ វិញ្ញាណហេតុត្តា។

៤៣៦. **ចក្ខុ** ចេត្ថ យទេតំ លោកេ នីលបខុមសមាកិណ្ណកណ្ហសុក្កមណ្ឌលវិចិត្តំ នីលុប្បលទលសន្និភំ ចក្ខូតិ វុច្ចតិ។ តស្ស សសម្ភារចក្ខុនោ សេតមណ្ឌលបរិក្ខិត្តស្ស កណ្ហមណ្ឌលស្ស មជ្ឈេ អភិមុខេ ឋិតានំ សរីរសណ្ឋានុប្បត្តិបទេសេ សត្តសុ បិចុបដលេសុ អាសិត្តតេលំ បិចុបដលានិ វិយ សត្ត អក្ខិបដលានិព្យាបេត្វា ធារណន្ហាបនមណ្ឌនពីជនកិច្ចាហិ ចតូហិ ធាតីហិ ខត្តិយកុមារោ វិយ សន្ធារណពន្ធនបរិបាចនសមុទីរណកិច្ចាហិ ចតូហិ ធាតូហិ កតូបការំ ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានំ អាយុនា អនុបាលិយមានំ វណ្ណគន្ធរសាទីហិ បរិវុតំ បមាណតោ ឩកាសិរមត្តំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានំ តិដ្ឋតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ ធម្មសេនាបតិនា –

"យេន ចក្ខុបសាទេន, រូបានិ មនុបស្សតិ;
បរិត្តំ សុខុមំ ឯតំ, ឩកាសិរសមូបម"ន្តិ។

សសម្ភារសោតពិលស្ស អន្តោ តនុតម្ពលោមាចិតេ អង្គុលិវេធកសណ្ឋានេ បទេសេ **សោតំ** វុត្តប្បការាហិ ធាតូហិ កតូបការំ ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានំ អាយុនា អនុបាលិយមានំ វណ្ណាទីហិ បរិវុតំ សោតវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានំ តិដ្ឋតិ។

សសម្ភារឃានពិលស្ស អន្តោ អជបទសណ្ឋានេ បទេសេ **ឃានំ** យថាវុត្តប្បការុបការុបត្ថម្ភនានុបាលន បរិវារំ ឃានវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានំ តិដ្ឋតិ។

សសម្ភារជិវ្ហាមជ្ឈស្ស ឧបរិ ឧប្បលទលគ្គសណ្ឋានេ បទេសេ **ជិវ្ហា** យថាវុត្តប្បការុបការុបត្ថម្ភនានុបាលន បរិវារា ជិវ្ហាវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានា តិដ្ឋតិ។

យាវតា បន ឥមស្មឹ កាយេ ឧបាទិណ្ណរូបំ នាម អត្ថិ។ សព្ពត្ថ **កាយោ** កប្បាសបដលេ ស្នេហោ វិយ វុត្តប្ប ការុបការុបត្ថម្ភនានុបាលនបរិវារោ ហុត្វា កាយវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានោ តិដ្ឋតិ។

វម្មិកឧទកាកាសគាមសិវថិកសង្ខាតសគោចរនិន្នា វិយ ច អហិសុសុមារបក្ខីកុក្កុរសិង្គាលរូបាទិសគោចរ និន្នាវ ឯតេ ចក្ខាទយោតិ ទដ្ឋព្ពា។

៤៣៧. តតោ បរេសុ បន រូបាទីសុ ចក្ខុបដិហននលក្ខណំ **រូបំ**, ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសំ , តស្សេវ គោចរបច្ចុបដ្ឋានំ, ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ។ យថា ចេតំ តថា សព្ពានិបិ ឧបាទារូបានិ។ យត្ថ បន វិសេសោ អត្ថិ, តត្ថ វក្ខាម។ តយិទំ នីលំ បីតកន្តិអាទិវសេន អនេកវិធំ។

សោតបដិហននលក្ខណោ **សទ្ទោ**, សោតវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសោ, តស្សេវ គោចរបច្ចុបដ្ឋានោ។ ភេរិសទ្ទោ មុទិង្គសទ្ទោតិអាទិនា នយេន អនេកវិធោ។

ឃានបដិហននលក្ខណោ **គន្ធោ**, ឃានវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសោ, តស្សេវ គោចរបច្ចុបដ្ឋានោ។ មូលគន្ធោ សារគន្ធោតិអាទិនា នយេន អនេកវិធោ។

ជិវ្ហាបដិហននលក្ខណោ **រសោ**, ជិវ្ហាវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសោ, តស្សេវ គោចរបច្ចុបដ្ឋានោ។ មូលរសោ ខន្ធរសោតិអាទិនា នយេន អនេកវិធោ។

៤៣៨. ឥត្ថិភាវលក្ខណំ **ឥត្ថិន្ទ្រិយំ**, ឥត្ថីតិ បកាសនរសំ, ឥត្ថិលិង្គនិមិត្តកុត្តាកប្បានំ ការណភាវបច្ចុបដ្ឋានំ។ បុរិសភាវលក្ខណំ **បុរិសិន្ទ្រិយំ**, បុរិសោតិ បកាសនរសំ, បុរិសលិង្គនិមិត្តកុត្តាកប្បានំ ការណភាវបច្ចុបដ្ឋានំ។ តទុភយម្បិ កាយប្បសាទោ វិយ សកលសរីរំ ព្យាបកមេវ, ន ច កាយបសាទេន ឋិតោកាសេ ឋិតន្តិ វា អឋិតោកាសេ ឋិតន្តិ វាតិ វត្តព្ពតំ អាបជ្ជតិ, រូបរសាទយោ វិយ អញ្ញមញ្ញំ សង្ករោ នត្ថិ។

៤៣៩. សហជរូបានុបាលនលក្ខណំ **ជីវិតិន្ទ្រិយំ**, តេសំ បវត្តនរសំ, តេសញ្ញេវ ឋបនបច្ចុបដ្ឋានំ, យាបយិតព្ពភូតបទដ្ឋានំ។ សន្តេបិ ច អនុបាលនលក្ខណាទិម្ហិ វិធានេ អត្ថិក្ខណេយេវ តំ សហជរូបានិ អនុបាលេតិ ឧទកំ វិយ ឧប្បលាទីនិ។ យថាសកំ បច្ចយុប្បន្នេបិ ច ធម្មេ បាលេតិ ធាតិ វិយ កុមារំ។ សយំ បវត្តិតធម្មសម្ពន្ធេនេវ ច បវត្តតិ និយាមកោ វិយ។ ន ភង្គតោ ឧទ្ធំ បវត្តតិ, អត្តនោ ច បវត្តយិតព្ពានញ្ច អភាវា។ ន ភង្គក្ខណេ ឋបេតិ, សយំ ភិជ្ជមានត្តា។ ខីយមានោ វិយ វដ្ដិស្នេហោ ទីបសិខំ។ ន ច អនុបាលនបវត្តនដ្ឋបនានុភាវវិរហិតំ, យថាវុត្តក្ខណេ តស្ស តស្ស សាធនតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៤៤០. មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំ និស្សយលក្ខណំ **ហទយវត្ថុ**, តាសញ្ញេវ ធាតូនំ អាធារណរសំ , ឧព្ពហនបច្ចុបដ្ឋានំ។ ហទយស្ស អន្តោ កាយគតាសតិកថាយំ វុត្តប្បការំ លោហិតំ និស្សាយ សន្ធារណាទិកិច្ចេហិ ភូតេហិ កតូបការំ ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានំ អាយុនា អនុបាលិយមានំ មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនញ្ចេវ តំសម្បយុត្តធម្មានញ្ច វត្ថុភាវំ សាធយមានំ តិដ្ឋតិ។

៤៤១. អភិក្កមាទិបវត្តកចិត្តសមុដ្ឋានវាយោធាតុយា សហជរូបកាយថម្ភនសន្ធារណចលនស្ស បច្ចយោ អាការវិការោ **កាយវិញ្ញត្តិ**, អធិប្បាយបកាសនរសា, កាយវិប្ផន្ទនហេតុភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ចិត្តសមុដ្ឋានវាយោធាតុបទដ្ឋានា។ សា បនេសា កាយវិប្ផន្ទនេន អធិប្បាយវិញ្ញាបនហេតុត្តា, សយញ្ច តេន កាយវិប្ផន្ទនសង្ខាតេន កាយេន វិញ្ញេយ្យត្តា "កាយវិញ្ញត្តី"តិ វុច្ចតិ។ តាយ ច បន ចលិតេហិ ចិត្តជរូបេហិ អភិសម្ពន្ធានំ ឧតុជាទីនម្បិ ចលនតោ អភិក្កមាទយោ បវត្តន្តីតិ វេទិតព្ពា។

វចីភេទបវត្តកចិត្តសមុដ្ឋានបថវីធាតុយា ឧបាទិណ្ណឃដ្ដនស្ស បច្ចយោ អាការវិការោ **វចីវិញ្ញត្តិ**, អធិប្បាយប្បកាសនរសា, វចីឃោសហេតុភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ចិត្តសមុដ្ឋានបថវីធាតុបទដ្ឋានា។ សា បនេសា វចីឃោសេន អធិប្បាយវិញ្ញាបនហេតុត្តា, សយញ្ច តាយ វចីឃោសសង្ខាតាយ វាចាយ វិញ្ញេយ្យត្តា "វចីវិញ្ញត្តី"តិ

វុច្ចតិ។ យថា ហិ អរញ្ញេ ឧស្សាបេត្វា ពន្ធគោសីសាទិឧទកនិមិត្តំ ទិស្វា ឧទកមេត្ថ អត្ថីតិ វិញ្ញាយតិ, ឯវំ កាយវិប្ផន្ទនញ្ចេវ វចីឃោសញ្ច គហេត្វា កាយវចីវិញ្ញត្តិយោបិ វិញ្ញាយន្តិ។

៤៤២. រូបបរិច្ឆេទលក្ខណា **អាកាសធាតុ,** រូបបរិយន្តប្បកាសនរសា, រូបមរិយាទាបច្ចុបដ្ឋានា, អសម្ផុដ្ឋភាវច្ឆិទ្ទវិវរភាវបច្ចុបដ្ឋានា វា, បរិច្ឆិន្នរូបបទដ្ឋានា។ យាយ បរិច្ឆិន្នេសុ រូបេសុ ឥទមិតោ ឧទ្ធមធោ តិរិយន្តិ ច ហោតិ។

៤៤៣. អទន្ធតាលក្ខណា **រូបស្ស លហុតា,** រូបានំ គរុភាវវិនោទនរសា, លហុបរិវត្តិតាបច្ចុបដ្ឋានា, លហុរូបបទដ្ឋានា។ អថទ្ធតាលក្ខណា **រូបស្ស មុទុតា,** រូបានំ ថទ្ធភាវវិនោទនរសា, សព្ពកិរិយាសុ អវិរោធិតាបច្ចុបដ្ឋានា, មុទុរូបបទដ្ឋានា។ សរីរកិរិយានុកូលកម្មញ្ញភាវលក្ខណា **រូបស្ស កម្មញ្ញតា,** អកម្មញ្ញតាវិនោទនរសា, អទុព្ពលភាវបច្ចុបដ្ឋានា, កម្មញ្ញរូបបទដ្ឋានា។

ឯតា បន តិស្សោ ន អញ្ញមញ្ញំ វិជហន្តិ, ឯវំ សន្តេបិ យោ អរោគិនោ វិយ រូបានំ លហុភាវោ អទន្ធតា លហុបរិវត្តិប្បការោ រូបទន្ធត្តករធាតុក្ខោភបដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ, សោ រូបវិការោ **រូបស្ស លហុតា**។ យោ បន សុបរិមទ្ទិតចម្មស្សេវ រូបានំ មុទុភាវោ សព្ពកិរិយាវិសេសេសុ វសវត្តនភាវមទ្ទវប្បការោ រូបត្ថទ្ធត្តករធាតុក្ខោភបដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ, សោ រូបវិការោ **រូបស្ស មុទុតា**។ យោ បន សុទន្តសុវណ្ណស្សេវ រូបានំ កម្មញ្ញភាវោ សរីរកិរិយានុកូលភាវប្បការោ សរីរកិរិយានំ អននុកូលករធាតុក្ខោភបដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ, សោ រូបវិការោ **រូបស្ស កម្មញ្ញតា**តិ ឯវមេតាសំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។

៤៤៤. អាចយលក្ខណោ **រូបស្ស ឧបចយោ,** បុព្ពន្តតោ រូបានំ ឧម្មុជ្ជាបនរសោ, និយ្យាតនបច្ចុបដ្ឋានោ, បរិបុណ្ណភាវបច្ចុបដ្ឋានោ វា, ឧបចិតរូបបទដ្ឋានោ។ បវត្តិលក្ខណា **រូបស្ស សន្តតិ,** អនុប្បពន្ធនរសា, អនុបច្ឆេទបច្ចុបដ្ឋានា, អនុប្បពន្ធករូបបទដ្ឋានា។ ឧភយម្បេតំ ជាតិរូបស្សេវាធិវចនំ, អាការនានត្តតោ បន វេនេយ្យវសេន ច "ឧបចយោ សន្តតី"តិ ឧទ្ទេសទេសនា កតា។ យស្មា បនេត្ថ អត្ថតោ នានត្តំ នត្ថិ, តស្មា ឥមេសំ បទានំ និទ្ទេសេ "យោ អាយតនានំ អាចយោ, សោ រូបស្ស ឧបចយោ។ យោ រូបស្ស ឧបចយោ, សា រូបស្ស សន្តតី"តិ (ធ. ស. ៦៤១-៦៤២) វុត្តំ។ អដ្ឋកថាយម្បិ "អាចយោ នាម និព្ពត្តិ, ឧបចយោ នាម វឌ្ឍិ, សន្តតិ នាម បវត្តី"តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦៤១) វត្វា "នទីតីរេ ខតកូបកម្ហិ ឧទកុគ្គមនកាលោ វិយ អាចយោ និព្ពត្តិ, បរិបុណ្ណកាលោ វិយ ឧបចយោ វឌ្ឍិ, អជ្ឈោត្ថរិត្វា គមនកាលោ វិយ សន្តតិ បវត្តី"តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦៤១) ឧបមា កតា។

ឧបមាវសានេ ច "ឯវំ កឹ កថិតំ ហោតិ? អាយតនេន អាចយោ កថិតោ, អាចយេន អាយតនំ កថិត"ន្តិ វុត្តំ។ តស្មា យា រូបានំ បឋមាភិនិព្ពត្តិ, សា អាចយោ។ យា តេសំ ឧបរិ អញ្ញេសម្បិ និព្ពត្តមានានំ និព្ពត្តិ, សា វឌ្ឍិអាការេន ឧបដ្ឋានតោ ឧបចយោ។ យា តេសម្បិ ឧបរិ បុនប្បុនំ អញ្ញេសំ និព្ពត្តមានានំ និព្ពត្តិ, សា អនុបពន្ធាការេន ឧបដ្ឋានតោ សន្តតីតិ ច បវុច្ចតីតិ វេទិតព្ពា។

រូបបរិបាកលក្ខណា **ជរតា,** ឧបនយនរសា, សភាវានបគមេបិ នវភាវាបគមបច្ចុបដ្ឋានា វីហិបុរាណភាវោ វិយ, បរិបច្ចមានរូបបទដ្ឋានា។ ខណ្ឌិច្ចាទិភាវេន ទន្តាទីសុ វិការទស្សនតោ ឥទំ បាកដជរំ សន្ធាយ វុត្តំ។ អរូបធម្មានំ បន បដិច្ឆន្នជរា នាម ហោតិ, តស្សា ឯស វិការោ នត្ថិ, យា ច បថវី ឧទកបព្ពតចន្ទិមសូរិយាទីសុ អវីចិជរា នាម។

បរិភេទលក្ខណា **រូបស្ស អនិច្ចតា,** សំសីទនរសា, ខយវយបច្ចុបដ្ឋានា, បរិភិជ្ជមានរូបបទដ្ឋានា។

៤៤៥. ឱជាលក្ខណោ **កពឡីការោ អាហារោ,** រូបាហរណរសោ, ឧបត្ថម្ភនបច្ចុបដ្ឋានោ, កពឡំ កត្វា អាហរិតព្ពវត្ថុបទដ្ឋានោ។ យាយ ឱជាយ សត្តា យាបេន្តិ, តស្សា ឯតំ អធិវចនំ។

៤៤៦. ឥមានិ តាវ បាឡិយំ អាគតរូបានេវ។ អដ្ឋកថាយំ បន ពលរូបំ សម្ភវរូបំ ជាតិរូបំ រោគរូបំ ឯកច្ចានំ មតេន មិទ្ធរូបន្តិ ឯវំ អញ្ញានិបិ រូបានិ អាហរិត្វា "អទ្ធា មុនីសិ សម្ពុទ្ធោ, នត្ថិ នីវរណា តវា"តិអាទីនិ (សុ. និ. ៥៤៦) វត្វា មិទ្ធរូបំ តាវ នត្ថិយេវាតិ បដិក្ខិត្តំ។ ឥតរេសុ រោគរូបំ ជរតាអនិច្ចតាគ្គហណេន គហិតមេវ, ជាតិរូបំ ឧបចយសន្តតិគ្គហណេន, សម្ភវរូបំ អាបោធាតុគ្គហណេន, ពលរូបំ វាយោធាតុគ្គហណេន គហិតមេវ។ តស្មា តេសុ ឯកម្បិ វិសុំ នត្ថីតិ សន្និដ្ឋានំ កតំ។

ឥតិ ឥទំ ចតុវីសតិវិធំ ឧបាទារូបំ បុព្ពេ វុត្តំ ចតុព្ពិធំ ភូតរូបញ្ចាតិ អដ្ឋវីសតិវិធំ រូបំ ហោតិ អនូនមនធិកំ។

៤៤៧. តំ សព្ពម្បិ ន ហេតុ អហេតុកំ ហេតុវិប្បយុត្តំ សប្បច្ចយំ លោកិយំ សាសវមេវាតិអាទិនា នយេន **ឯកវិធំ**។

អជ្ឈត្តិកំ ពាហិរំ, ឱឡារិកំ សុខុមំ, ទូរេ សន្តិកេ, និប្ផន្នំ អនិប្ផន្នំ, បសាទរូបំ នបសាទរូបំ, ឥន្ទ្រិយំ អនិន្ទ្រិយំ, ឧបាទិណ្ណំ អនុបាទិណ្ណន្តិអាទិវសេន **ទុវិធំ**។

តត្ថ ចក្ខាទិបញ្ចវិធំ អត្តភាវំ អធិកិច្ច បវត្តត្តា **អជ្ឈត្តិកំ**, សេសំ តតោ ពាហិរត្តា **ពាហិរំ**។ ចក្ខាទីនិ នវ អាបោធាតុវជ្ជិតា តិស្សោ ធាតុយោ ចាតិ ទ្វាទសវិធំ ឃដ្ដនវសេន គហេតព្ពតោ **ឱឡារិកំ**, សេសំ តតោ វិបរីតត្តា **សុខុមំ**។ យំ សុខុមំ តទេវ ទុប្បដិវិជ្ឈសភាវត្តា **ទូរេ**, ឥតរំ សុប្បដិវិជ្ឈសភាវត្តា **សន្តិកេ**។ ចតស្សោ ធាតុយោ, ចក្ខាទីនិ តេរស, កពឡីការាហារោ ចាតិ អដ្ឋារសវិធំ រូបំ បរិច្ឆេទវិការលក្ខណភាវំ អតិក្កមិត្វា សភាវេនេវ បរិគ្គហេតព្ពតោ **និប្ផន្នំ**, សេសំ តព្ពិបរីតតាយ **អនិប្ផន្នំ**។ ចក្ខាទិបញ្ចវិធំ រូបាទីនំ គហណបច្ចយភាវេន អាទាសតលំ វិយ វិប្បសន្នត្តា **បសាទរូបំ**, ឥតរំ តតោ វិបរីតត្តា **នបសាទរូបំ**។ បសាទរូបមេវ ឥត្ថិន្ទ្រិយាទិត្តយេន សទ្ធឹ អធិបតិយដ្ឋេន **ឥន្ទ្រិយំ**, សេសំ តតោ វិបរីតត្តា **អនិន្ទ្រិយំ**។ យំ កម្មជន្តិ បរតោ វក្ខាម, តំ កម្មេន ឧបាទិណ្ណត្តា **ឧបាទិណ្ណំ**, សេសំ តតោ វិបរីតត្តា អនុបាទិណ្ណំ។

៤៤៨. បុន សព្ពមេវ រូបំ សនិទស្សនកម្មជាទីនំ តិកានំ វសេន **តិវិធំ** ហោតិ។ តត្ថ ឱឡារិកេ រូបំ **សនិទស្សនសប្បដិឃំ**, សេសំ **អនិទស្សនសប្បដិឃំ**។ សព្ពម្បិ សុខុមំ **អនិទស្សនអប្បដិឃំ**។ ឯវំ តាវ សនិទស្សនត្តិកវសេន តិវិធំ។ កម្មជាទិត្តិកវសេន បន កម្មតោ ជាតំ **កម្មជំ**, តទញ្ញបច្ចយជាតំ **អកម្មជំ**, នកុតោចិជាតំ **នេវ កម្មជំ នាកម្មជំ**។ ចិត្តតោ ជាតំ **ចិត្តជំ**, តទញ្ញបច្ចយជាតំ **អចិត្តជំ**, នកុតោចិជាតំ **នេវ ចិត្តជំ នាចិត្តជំ**, អាហារតោ ជាតំ **អាហារជំ**, តទញ្ញបច្ចយជាតំ **អនាហារជំ**, នកុតោចិជាតំ **នេវ អាហារជំ នអនាហារជំ**។ ឧតុតោ ជាតំ **ឧតុជំ**, តទញ្ញបច្ចយជាតំ **អនុតុជំ**, នកុតោចិជាតំ **នេវ ឧតុជំ នអនុតុជ**ន្តិ ឯវំ កម្មជាទិត្តិកវសេន តិវិធំ។

៤៤៩. បុន ទិដ្ឋាទិរូបរូបាទិវត្ថាទិចតុក្កវសេន **ចតុព្ពិធំ**។ តត្ថ រូបាយតនំ **ទិដ្ឋំ** នាម ទស្សនវិសយត្តា, សទ្ទាយតនំ **សុតំ** នាម សវនវិសយត្តា, គន្ធរសផោដ្ឋព្ពត្តយំ **មុតំ** នាម សម្បត្តគាហកឥន្ទ្រិយវិសយត្តា, សេសំ **វិញ្ញាតំ** នាម វិញ្ញាណស្សេវ វិសយត្តាតិ ឯវំ តាវ ទិដ្ឋាទិចតុក្កវសេន ចតុព្ពិធំ។

និប្ផន្នរូបំ បនេត្ថ **រូបរូបំ** នាម, អាកាសធាតុ **បរិច្ឆេទរូបំ** នាម, កាយវិញ្ញត្តិអាទិ កម្មញ្ញតាបរិយន្តំ **វិការរូបំ** នាម, ជាតិជរាភង្គំ **លក្ខណរូបំ** នាមាតិ ឯវំ រូបរូបាទិចតុក្កវសេន ចតុព្ពិធំ។

យំ បនេត្ថ ហទយរូបំ នាម, តំ **វត្ថុ** ន ទ្វារំ។ វិញ្ញត្តិទ្វយំ **ទ្វារំ** ន វត្ថុ។ បសាទរូបំ **វត្ថុ** ចេវ **ទ្វារញ្ច**។ សេសំ **នេវ វត្ថុ ន ទ្វារ**ន្តិ ឯវំ វត្ថាទិចតុក្កវសេន ចតុព្ពិធំ។

៤៥០. បុន ឯកជំ, ទ្វិជំ, តិជំ, ចតុជំ, នកុតោចិជាតន្តិ ឥមេសំ វសេន បញ្ចវិធំ។ តត្ថ កម្មជមេវ ចិត្តជមេវ ច **ឯកជំ** នាម។ តេសុ សទ្ធឹ ហទយវត្ថុនា ឥន្ទ្រិយរូបំ **កម្មជ**មេវ។ វិញ្ញត្តិទ្វយំ **ចិត្តជ**មេវ។ យំ បន ចិត្តតោ ច ឧតុតោ ច ជាតំ, តំ **ទ្វិជំ** នាម, តំ សទ្ទាយតនមេវ។ យំ ឧតុចិត្តាហារេហិ ជាតំ, តំ **តិជំ** នាម, តំ បន លហុតាទិត្តយមេវ។ យំ ចតូហិបិ កម្មាទីហិ ជាតំ, តំ **ចតុជំ** នាម, តំ លក្ខណរូបវជ្ជំ អវសេសំ ហោតិ។ លក្ខណរូបំ បន **នកុតោចិជាតំ**។ កស្មា? ន ហិ ឧប្បាទស្ស ឧប្បាទោ អត្ថិ, ឧប្បន្នស្ស ច បរិបាកភេទមត្តំ ឥតរទ្វយំ។ យម្បិ “រូបាយតនំ សទ្ទាយតនំ គន្ធាយតនំ រសាយតនំ ផោដ្ឋព្ពាយតនំ អាកាសធាតុ អាបោធាតុ រូបស្ស លហុតា, រូបស្ស មុទុតា, រូបស្ស កម្មញ្ញតា, រូបស្ស ឧបចយោ, រូបស្ស សន្តតិ, កពឡីការោ អាហារោ, ឥមេ ធម្មា ចិត្តសមុដ្ឋានា”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១២០១) ជាតិយា កុតោចិជាតត្តំ អនុញ្ញាតំ, តំ បន រូបជនកបច្ចយានំ កិច្ចានុភាវក្ខណេ ទិដ្ឋត្តាតិ វេទិតព្ពំ។

ឥទំ តាវ រូបក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខំ។

វិញ្ញាណក្ខន្ធកថា

៤៥១. ឥតរេសុ បន យំកិញ្ចិ វេទយិតលក្ខណំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា វេទនាក្ខន្ធោ; យំកិញ្ចិ សញ្ជានន លក្ខណំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា សញ្ញាក្ខន្ធោ; យំកិញ្ចិ អភិសង្ខរណលក្ខណំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា សង្ខារក្ខន្ធោ; យំកិញ្ចិ វិជាននលក្ខណំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា វិញ្ញាណក្ខន្ធោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ យស្មា វិញ្ញាណក្ខន្ធេ វិញ្ញាតេ ឥតរេ សុវិញ្ញេយ្យា ហោន្តិ, តស្មា វិញ្ញាណក្ខន្ធំ អាទី កត្វា វណ្ណនំ ករិស្សាម។

យំកិញ្ចិ វិជាននលក្ខណំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា វិញ្ញាណក្ខន្ធោ វេទិតព្ពោតិ ហិ វុត្តំ។ កិញ្ច វិជាននលក្ខណំ វិញ្ញាណំ? យថាហ “វិជានាតិ វិជានាតីតិ ខោ, អាវុសោ, តស្មា វិញ្ញាណន្តិ វុច្ចតី”តិ (ម. និ. ១.៤៤៩)។ វិញ្ញាណំ ចិត្តំ មនោតិ អត្ថតោ ឯកំ។ តទេតំ វិជាននលក្ខណេន សភាវតោ ឯកវិធម្បិ ជាតិវសេន តិវិធំ កុសលំ, អកុសលំ, អព្យាកតញ្ច។

៤៥២. តត្ថ **កុសលំ** ភូមិភេទតោ ចតុព្ពិធំ កាមាវចរំ រូបាវចរំ អរូបាវចរំ លោកុត្តរញ្ច។ តត្ថ **កាមាវចរំ** សោមនស្សុបេក្ខាញាណសង្ខារភេទតោ អដ្ឋវិធំ។ សេយ្យថិទំ – សោមនស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារំ សសង្ខារញ្ច, តថា ញាណវិប្បយុត្តំ។ ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារំ សសង្ខារញ្ច, តថា ញាណវិប្បយុត្តំ។

យទា ហិ ទេយ្យធម្មបដិគ្គាហកាទិសម្បត្តឹ អញ្ញំ វា សោមនស្សហេតុំ អាគម្ម ហដ្ឋបហដ្ឋោ “អត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិនយប្បវត្តំ (ម. និ. ១.៤៤១) សម្មាទិដ្ឋឹ បុរក្ខត្វា អសំសីទន្តោ អនុស្សាហិតោ បរេហិ ទានាទីនិ បុញ្ញានិ ករោតិ, តទាស្ស សោមនស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ ចិត្តំ អសង្ខារំ ហោតិ។ យទា បន វុត្តនយេន ហដ្ឋតុដ្ឋោ សម្មាទិដ្ឋឹ បុរក្ខត្វា អមុត្តចាគតាទិវសេន សំសីទមានោ វា បរេហិ វា ឧស្សាហិតោ ករោតិ, តទាស្ស តទេវ ចិត្តំ សសង្ខារំ ហោតិ។ ឥមស្មិញ្ហិ អត្ថេ សង្ខារោតិ ឯតំ អត្តនោ វា បរេសំ វា វសេន បវត្តស្ស បុព្ពបយោគស្សាធិវចនំ។ យទា បន ញាតិជនស្ស បដិបត្តិទស្សនេន ជាតបរិចយា ពាលទារកា ភិក្ខូ ទិស្វា សោមនស្សជាតា សហសា កិញ្ចិទេវ ហត្ថគតំ ទទន្តិ វា វន្ទន្តិ វា, តទា តតិយំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ យទា បន “ទេថ វន្ទថាតិ” ញាតីហិ ឧស្សាហិតា ឯវំ បដិបជ្ជន្តិ, តទា ចតុត្ថំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ យទា បន ទេយ្យធម្មបដិគ្គាហកាទីនំ អសម្បត្តឹ អញ្ញេសំ វា សោមនស្សហេតូនំ អភាវំ អាគម្ម ចតូសុបិ វិកប្បេសុ សោមនស្សរហិតា ហោន្តិ, តទា សេសានិ ចត្តារិ ឧបេក្ខាសហគតានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ។ ឯវំ សោមនស្សុបេក្ខាញាណសង្ខារភេទតោ អដ្ឋវិធំ កាមាវចរកុសលំ វេទិតព្ពំ។

រូបាវចរំ បន ឈានង្គយោគភេទតោ បញ្ចវិធំ ហោតិ។ សេយ្យថិទំ, វិតក្កវិចារបីតិសុខសមាធិយុត្តំ បឋមំ, អតិក្កន្តវិតក្កំ ទុតិយំ, តតោ អតិក្កន្តវិចារំ តតិយំ, តតោ វិរត្តបីតិកំ ចតុត្ថំ, អត្ថង្គតសុខំ ឧបេក្ខាសមាធិយុត្តំ បញ្ចមន្តិ។

អរូបាវចរំ ចតុន្នំ អារុប្បានំ យោគវសេន ចតុព្ពិធំ។ វុត្តប្បការេន ហិ អាកាសានញ្ចាយតនជ្ឈានេន សម្បយុត្តំ បឋមំ, វិញ្ញាណញ្ចាយតនាទីហិ ទុតិយតតិយចតុត្ថានិ ។ លោកុត្តរំ ចតុមគ្គសម្បយោគតោ ចតុព្ពិធន្តិ ឯវំ តាវ កុសលវិញ្ញាណមេវ ឯកវីសតិវិធំ ហោតិ។

៤៥៣. **អកុសលំ** បន ភូមិតោ ឯកវិធំ កាមាវចរមេវ, មូលតោ តិវិធំ លោភមូលំ ទោសមូលំ មោហមូលញ្ច។

តត្ថ **លោភមូលំ** សោមនស្សុបេក្ខាទិដ្ឋិគតសង្ខារភេទតោ អដ្ឋវិធំ។ សេយ្យថិទំ, សោមនស្សសហគតំ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តំ អសង្ខារំ សសង្ខារញ្ច, តថា ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តំ។ ឧបេក្ខាសហគតំ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តំ អសង្ខារំ សសង្ខារញ្ច, តថា ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តំ។

យទា ហិ “នត្ថិ កាមេសុ អាទីនវោ”តិ (ម. និ. ១.៤៦៩) អាទិនា នយេន មិច្ឆាទិដ្ឋឹ បុរក្ខត្វា ហដ្ឋតុដ្ឋោ កាមេ វា បរិភុញ្ជតិ, ទិដ្ឋមង្គលាទីនិ វា សារតោ បច្ចេតិ សភាវតិក្ខេនេវ អនុស្សាហិតេន ចិត្តេន, តទា បឋមំ អកុសលចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ យទា មន្ទេន សមុស្សាហិតេន ចិត្តេន, តទា ទុតិយំ។ យទា មិច្ឆាទិដ្ឋឹ អបុរក្ខត្វា កេវលំ ហដ្ឋតុដ្ឋោ មេថុនំ វា សេវតិ, បរសម្បត្តឹ វា អភិជ្ឈាយតិ, បរភណ្ឌំ វា ហរតិ សភាវតិក្ខេនេវ អនុស្សាហិតេន ចិត្តេន, តទា តតិយំ។ យទា មន្ទេន សមុស្សាហិតេន ចិត្តេន, តទា ចតុត្ថំ។ យទា បន កាមានំ វា អសម្បត្តឹ អាគម្ម អញ្ញេសំ វា សោមនស្សហេតូនំ អភាវេន ចតូសុបិ វិកប្បេសុ សោមនស្សរហិតា ហោន្តិ, តទា សេសានិ ចត្តារិ ឧបេក្ខាសហគតានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ ឯវំ សោមនស្សុបេក្ខាទិដ្ឋិគតសង្ខារភេទតោ អដ្ឋវិធំ លោភមូលំ វេទិតព្ពំ។

ទោសមូលំ បន ទោមនស្សសហគតំ បដិឃសម្បយុត្តំ អសង្ខារំ សសង្ខារន្តិ ទុវិធមេវ ហោតិ, តស្ស បាណាតិបាតាទីសុ តិក្ខមន្ទប្បវត្តិកាលេ បវត្តិ វេទិតព្ពា។

មោហមូលំ ឧបេក្ខាសហគតំ វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តំ ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តញ្ចាតិ ទុវិធំ។ តស្ស សន្និដ្ឋានវិក្ខេបកាលេ បវត្តិ វេទិតព្ពាតិ ឯវំ អកុសលវិញ្ញាណំ ទ្វាទសវិធំ ហោតិ។

៤៥៤. **អព្យាកតំ** ជាតិភេទតោ ទុវិធំ វិបាកំ កិរិយញ្ច។ តត្ថ **វិបាកំ** ភូមិតោ ចតុព្វិធំ កាមាវចរំ រូបាវចរំ អរូបាវចរំ លោកុត្តរញ្ច។ តត្ថ កាមាវចរំ ទុវិធំ កុសលវិបាកំ អកុសលវិបាកញ្ច។ កុសលវិបាកម្បិ ទុវិធំ អហេតុកំ សហេតុកញ្ច។

តត្ថ អលោភាទិវិបាកហេតុវិរហិតំ អហេតុកំ, តំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណំ , សម្បដិច្ឆនកិច្ចា មនោធាតុ, សន្តីរណាទិកិច្ចា ទ្វេ មនោវិញ្ញាណធាតុយោ ចាតិ អដ្ឋវិធំ។

តត្ថ ចក្ខុសន្និស្សិតរូបវិជាននលក្ខណំ **ចក្ខុវិញ្ញាណំ**, រូបមត្តារម្មណរសំ, រូបាភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, រូបារម្មណាយ កិរិយមនោធាតុយា អបគមបទដ្ឋានំ។ សោតាទិសន្និស្សិតសទ្ទាទិវិជាននលក្ខណានិ **សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ**, សទ្ទាទិមត្តារម្មណរសានិ, សទ្ទាទិអភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានានិ, សទ្ទារម្មណាទីនំ កិរិយមនោធាតូនំ អបគមបទដ្ឋានានិ។

ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អនន្តរំ រូបាទិវិជាននលក្ខណា **មនោធាតុ**, រូបាទិសម្បដិច្ឆនរសា, តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ចក្ខុវិញ្ញាណាទិអបគមបទដ្ឋានា។

អហេតុកវិបាកា សឡារម្មណវិជាននលក្ខណា ទុវិធាបិ សន្តីរណាទិកិច្ចា **មនោវិញ្ញាណធាតុ**, សន្តីរណាទិរសា, តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ហទយវត្ថុបទដ្ឋានា។ សោមនស្សុបេក្ខាយោគតោ បន ទ្វិបញ្ចដ្ឋានភេទតោ ច តស្សា ភេទោ។ ឯតាសុ ហិ ឯកា ឯកន្តមិដ្ឋារម្មណេ បវត្តិសព្ភាវតោ សោមនស្សសម្បយុត្តា ហុត្វា សន្តីរណតទារម្មណវសេន បញ្ចទ្វារេ ចេវ ជវនាវសានេ ច បវត្តនតោ ទ្វិដ្ឋានា ហោតិ។ ឯកា ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេ បវត្តិសព្ភាវតោ ឧបេក្ខាសម្បយុត្តា ហុត្វា សន្តីរណតទារម្មណបដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន បវត្តនតោ បញ្ចដ្ឋានា ហោតិ។

អដ្ឋវិធម្បិ ចេតំ អហេតុកវិបាកវិញ្ញាណំ និយតានិយតារម្មណត្តា ទុវិធំ។ ឧបេក្ខាសុខសោមនស្សភេទតោ តិវិធំ។ វិញ្ញាណបញ្ចកំ ហេត្ថ និយតារម្មណំ យថាក្កមំ រូបាទីសុយេវ បវត្តិតោ, សេសំ អនិយតារម្មណំ។ តត្រ ហិ មនោធាតុ បញ្ចសុបិ រូបាទីសុ បវត្តតិ, មនោវិញ្ញាណធាតុទ្វយំ ឆសូតិ។ កាយវិញ្ញាណំ បនេត្ថ សុខយុត្តំ, ទ្វិដ្ឋានា មនោវិញ្ញាណធាតុ សោមនស្សយុត្តា, សេសំ ឧបេក្ខាយុត្តន្តិ។ ឯវំ តាវ **កុសលវិបាកាហេតុកំ** អដ្ឋវិធំ វេទិតព្ពំ។

អលោភាទិវិបាកហេតុសម្បយុត្តំ បន **សហេតុកំ**, តំ កាមាវចរកុសលំ វិយ សោមនស្សាទិ ភេទតោ អដ្ឋវិធំ។ យថា បន កុសលំ ទានាទិវសេន ឆសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ, ន ឥទំ តថា។ ឥទញ្ហិ បដិសន្ធិភវង្គចុតិតទារម្មណវសេន បរិត្តធម្មបរិយាបន្នេសុយេវ ឆសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ ។ សង្ខារាសង្ខារភាវោ បនេត្ថ អាគមនាទិវសេន វេទិតព្ពោ។ សម្បយុត្តធម្មានញ្ច វិសេសេ អសតិបិ អាទាសតលាទីសុ មុខនិមិត្តំ វិយ និរុស្សាហំ វិបាកំ, មុខំ វិយ សឧស្សាហំ កុសលន្តិ វេទិតព្ពំ។

កេវលំ ហិ អកុសលវិបាកំ អហេតុកមេវ, តំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណំ, សម្បដិច្ឆនកិច្ចា មនោធាតុ, សន្តីរណាទិកិច្ចា បញ្ចដ្ឋានា មនោវិញ្ញាណធាតូតិ សត្តវិធំ។ តំ លក្ខណាទិតោ កុសលាហេតុកវិបាកេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

កេវលញ្ហិ កុសលវិបាកានិ ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណានិ, ឥមានិ អនិដ្ឋអនិដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណានិ។ តានិ ច ឧបេក្ខាសុខសោមនស្សភេទតោ តិវិធានិ, ឥមានិ ទុក្ខឧបេក្ខាវសេន ទុវិធានិ។ ឯត្ថ ហិ កាយវិញ្ញាណំ ទុក្ខសហគតមេវ, សេសានិ ឧបេក្ខាសហគតានិ។ សា ច តេសុ ឧបេក្ខា ហីនា ទុក្ខំ វិយ នាតិតិខិណា, ឥតរេសុ ឧបេក្ខា បណីតា សុខំ វិយ នាតិតិខិណា។ ឥតិ ឥមេសំ សត្តន្នំ អកុសលវិបាកានំ បុរិមានញ្ច សោឡសន្នំ កុសលវិបាកានំ វសេន កាមាវចរំ វិបាកវិញ្ញាណំ តេវីសតិវិធំ។

រូបាវចរំ បន កុសលំ វិយ បញ្ចវិធំ។ កុសលំ បន សមាបត្តិវសេន ជវនវីថិយំ បវត្តតិ។ ឥទំ ឧបបត្តិយំ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន។ យថា ច រូបាវចរំ, ឯវំ **អរូបាវចរម្បិ** កុសលំ វិយ ចតុព្ពិធំ។ បវត្តិភេទោបិស្ស រូបាវចរេ វុត្តនយោ ឯវ។ **លោកុត្តរវិបាកំ** ចតុមគ្គយុត្តចិត្តផលត្តា ចតុព្ពិធំ, តំ មគ្គវីថិវសេន ចេវ សមាបត្តិវសេន ច ទ្វិធា បវត្តតិ។ ឯវំ សព្ពម្បិ ចតូសុ ភូមីសុ ឆត្តឹសវិធំ វិបាកវិញ្ញាណំ ហោតិ។

កិរិយំ បន ភូមិភេទតោ តិវិធំ កាមាវចរំ រូបាវចរំ អរូបាវចរញ្ច។ តត្ថ កាមាវចរំ ទុវិធំ អហេតុកំ សហេតុកញ្ច។ តត្ថ អលោភាទិកិរិយហេតុវិរហិតំ អហេតុកំ, តំ មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុភេទតោ ទុវិធំ។

តត្ថ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិបុរេចររូបាទិវិជាននលក្ខណា **មនោធាតុ**, អាវជ្ជនរសា, រូបាទិអភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ភវង្គវិច្ឆេទបទដ្ឋានា, សា ឧបេក្ខាយុត្តាវ ហោតិ។

មនោវិញ្ញាណធាតុ បន ទុវិធា សាធារណា អសាធារណា ច។ តត្ថ សាធារណា ឧបេក្ខាសហគតា ហេតុកកិរិយា សឡារម្មណវិជាននលក្ខណា, កិច្ចវសេន បញ្ចទ្វារមនោទ្វារេសុ វោដ្ឋព្ពនាវជ្ជនរសា, តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា, អហេតុកវិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុ ភវង្គានំ អញ្ញតរាបគមបទដ្ឋានា។

អសាធារណា សោមនស្សសហគតាហេតុកកិរិយា សឡារម្មណវិជាននលក្ខណា, កិច្ចវសេន អរហតំ អនុឡារេសុ វត្ថូសុ ហសិតុប្បាទនរសា, តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ឯកន្តតោ ហទយវត្ថុបទដ្ឋានាតិ។ ឥតិ កាមាវចរកិរិយំ អហេតុកំ តិវិធំ។

សហេតុកំ បន សោមនស្សាទិភេទតោ កុសលំ វិយ អដ្ឋវិធំ។ កេវលញ្ហិ កុសលំ សេក្ខបុថុជ្ជនានំ ឧប្បជ្ជតិ, ឥទំ អរហតំយេវាតិ អយមេត្ថ វិសេសោ។ ឯវំ តាវ កាមាវចរំ ឯកាទសវិធំ។

រូបាវចរំ បន អរូបាវចរញ្ច កុសលំ វិយ បញ្ចវិធំ ចតុព្ពិធញ្ច ហោតិ។ អរហតំ ឧប្បត្តិវសេនេវ ចស្ស កុសលតោ វិសេសោ វេទិតព្ពោតិ។ ឯវំ សព្ពម្បិ តីសុ ភូមីសុ វីសតិវិធំ កិរិយវិញ្ញាណំ ហោតិ។

៤៥៥. ឥតិ ឯកវីសតិ កុសលានិ ទ្វាទសាកុសលានិ ឆត្តឹស វិបាកានិ វីសតិ កិរិយានីតិ សព្ពានិបិ **ឯកូននវុតិ វិញ្ញាណានិ** ហោន្តិ។ យានិ បដិសន្ធិភវង្គាវជ្ជនទស្សនសវនឃាយនសាយនផុសនសម្បដិច្ឆនសន្តីរណវោដ្ឋព្ពនជវនតទារម្មណចុតិវសេន ចុទ្ទសហិ អាការេហិ បវត្តន្តិ។

កថំ? យទា ហិ អដ្ឋន្នំ កាមាវចរកុសលានំ អានុភាវេន ទេវមនុស្សេសុ សត្តា និព្ពត្តន្តិ, តទា នេសំ មរណកាលេ បច្ចុបដ្ឋិតំ កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តានំ អញ្ញតរំ អារម្មណំ កត្វា អដ្ឋ សហេតុកកាមាវចរវិបាកានិ, មនុស្សេសុ បណ្ឌកាទិភាវំ អាបជ្ជមានានំ ទុព្ពលទ្វិហេតុកកុសលវិបាកឧបេក្ខាសហគតាហេតុកវិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុ ចាតិ បដិសន្ធិវសេន នវ វិបាកចិត្តានិ បវត្តន្តិ។ យទា រូបាវចរារូបាវចរកុសលានុភាវេន រូបារូបភវេសុ និព្ពត្តន្តិ , តទា នេសំ មរណកាលេ បច្ចុបដ្ឋិតំ កម្មនិមិត្តមេវ អារម្មណំ កត្វា នវ រូបារូបាវចរវិបាកានិ បដិសន្ធិវសេន បវត្តន្តិ។

យទា បន អកុសលានុភាវេន អបាយេ និព្ពត្តន្តិ, តទា នេសំ មរណកាលេ បច្ចុបដ្ឋិតំ កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តានំ អញ្ញតរំ អារម្មណំ កត្វា ឯកា អកុសលវិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ បដិសន្ធិវសេន បវត្តតីតិ ឯវំ តាវេត្ថ ឯកូនវីសតិយា វិបាកវិញ្ញាណានំ **បដិសន្ធិវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

បដិសន្ធិវិញ្ញាណេ បន និរុទ្ធេ តំ តំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណមនុពន្ធមានំ តស្ស តស្សេវ កម្មស្ស វិបាកភូតំ តស្មិំយេវ អារម្មណេ តាទិសមេវ ភវង្គវិញ្ញាណំ នាម បវត្តតិ, បុនបិ តាទិសន្តិ ឯវំ អសតិ សន្តានវិនិវត្តកេ អញ្ញស្មិំ ចិត្តុប្បាទេ នទីសោតំ វិយ សុបិនំ អបស្សតោ និទ្ទោក្កមនកាលាទីសុ អបរិមាណសង្ខ្យម្បិ បវត្តតិយេវាតិ ឯវំ តេសញ្ញេវ វិញ្ញាណានំ **ភវង្គវសេនា**បិ បវត្តិ វេទិតព្ពា។

ឯវំ បវត្តេ បន ភវង្គសន្តានេ យទា សត្តានំ ឥន្ទ្រិយានិ អារម្មណគហណក្ខមានិ ហោន្តិ, តទា ចក្ខុស្សាបាថគតេ រូបេ រូបំ បដិច្ច ចក្ខុបសាទស្ស ឃដ្ដនា ហោតិ, តតោ ឃដ្ដនានុភាវេន ភវង្គចលនំ ហោតិ, អថ និរុទ្ធេ ភវង្គេ តទេវ រូបំ អារម្មណំ កត្វា ភវង្គំ វិច្ឆិន្ទមានា វិយ អាវជ្ជនកិច្ចំ សាធយមានា កិរិយមនោធាតុ ឧប្បជ្ជតិ។ សោតទ្វារាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ មនោទ្វារេ បន ឆព្ពិធេបិ អារម្មណេ អាបាថគតេ ភវង្គ

ចលនានន្តរំ ភវង្គំ វិច្ឆិន្ទមានា វិយ អាវជ្ជនកិច្ចំ សាធយមានា អហេតុកកិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុ ឧប្បជ្ជតិ ឧបេក្ខាសហគតាតិ ឯវំ ទ្វិន្នំ កិរិយវិញ្ញាណានំ **អាវជ្ជនវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

អាវជ្ជនានន្តរំ បន ចក្ខុទ្វារេ តាវ ទស្សនកិច្ចំ សាធយមានំ ចក្ខុបសាទវត្ថុកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, សោតទ្វារាទីសុ សវនាទិកិច្ចំ សាធយមានានិ សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ បវត្តន្តិ។ តានិ ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ វិសយេសុ កុសលវិបាកានិ, អនិដ្ឋអនិដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ វិសយេសុ អកុសលវិបាកានីតិ ឯវំ ទសន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ **ទស្សនសវនឃាយនសាយនផុសនវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

“ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធសមនន្តរា ឧប្បជ្ជតិ ចិត្តំ មនោ មានសំ តជ្ជា មនោធាតូ”តិអាទិវចនតោ (វិភ. ១៨៤) បន ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អនន្តរា តេសញ្ញេវ វិសយំ សម្បដិច្ឆមានា កុសលវិបាកានន្តរំ កុសលវិបាកា, អកុសលវិបាកានន្តរំ អកុសលវិបាកា មនោធាតុ ឧប្បជ្ជតិ។ ឯវំ ទ្វិន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ **សម្បដិច្ឆនវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

“មនោធាតុយាបិ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធសមនន្តរា ឧប្បជ្ជតិ ចិត្តំ មនោ មានសំ តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតូ”តិ (វិភ. ១៨៤) វចនតោ បន មនោធាតុយា សម្បដិច្ឆិតមេវ វិសយំ សន្តីរយមានា អកុសលវិបាកមនោធាតុយា អនន្តរា អកុសលវិបាកា, កុសលវិបាកាយ អនន្តរា ឥដ្ឋារម្មណេ សោមនស្សសហគតា, ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេ ឧបេក្ខាសហគតា ឧប្បជ្ជតិ វិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតូតិ ឯវំ តិណ្ណំ វិបាកវិញ្ញាណានំ **សន្តីរណវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

សន្តីរណានន្តរំ បន តមេវ វិសយំ វវត្ថាបយមានា ឧប្បជ្ជតិ កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ ឧបេក្ខាសហគតាតិ ឯវំ ឯកស្សេវ កិរិយវិញ្ញាណស្ស **វោដ្ឋព្ពនវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

វោដ្ឋព្ពនានន្តរំ បន សចេ មហន្តំ ហោតិ រូបាទិអារម្មណំ, អថ យថាវវត្ថាបិតេ វិសយេ អដ្ឋន្នំ វា កាមាវចរកុសលានំ ទ្វាទសន្នំ វា អកុសលានំ នវន្នំ វា អវសេសកាមាវចរកិរិយានំ អញ្ញតរវសេន ឆ សត្ត វា ជវនានិ ជវន្តិ, ឯសោ តាវ បញ្ចទ្វារេ នយោ។

មនោទ្វារេ បន មនោទ្វារាវជ្ជនានន្តរំ តានិយេវ។ គោត្រភុតោ ឧទ្ធំ រូបាវចរតោ បញ្ច កុសលានិ បញ្ច កិរិយានិ, អរូបាវចរតោ ចត្តារិ កុសលានិ ចត្តារិ កិរិយានិ, លោកុត្តរតោ ចត្តារិ មគ្គចិត្តានិ ចត្តារិ ផលចិត្តានីតិ ឥមេសុ យំ យំ លទ្ធបច្ចយំ ហោតិ, តំ តំ ជវតីតិ ឯវំ បញ្ចបញ្ញាសាយ កុសលាកុសលកិរិយវិបាកវិញ្ញាណានំ **ជវនវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

ជវនាវសានេ បន សចេ បញ្ចទ្វារេ អតិមហន្តំ, មនោទ្វារេ ច វិភូតមារម្មណំ ហោតិ, អថ កាមាវចរសត្តានំ កាមាវចរជវនាវសានេ ឥដ្ឋារម្មណាទីនំ បុរិមកម្មជវនចិត្តាទីនញ្ច វសេន យោ យោ បច្ចយោ លទ្ធោ ហោតិ, តស្ស តស្ស វសេន អដ្ឋសុ សហេតុកកាមាវចរវិបាកេសុ តីសុ វិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតូសុ ច អញ្ញតរំ បដិសោតគតំ នាវំ អនុពន្ធមានំ កិញ្ចិ អន្តរំ ឧទកមិវ ភវង្គស្សារម្មណតោ អញ្ញស្មិំ អារម្មណេ ជវិតំ ជវនមនុពន្ធំ ទ្វិក្ខត្តុំ សកឹ វា វិបាកវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ តទេតំ ជវនាវសានេ ភវង្គស្ស អារម្មណេ បវត្តនារហំ សមានំ តស្ស ជវនស្ស អារម្មណំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តត្តា តទារម្មណន្តិ វុច្ចតិ។ ឯវំ ឯកាទសន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ **តទារម្មណវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

តទារម្មណាវសានេ បន បុន ភវង្គមេវ បវត្តតិ, ភវង្គេ វិច្ឆិន្នេ បុន អាវជ្ជនាទីនីតិ ឯវំ លទ្ធបច្ចយចិត្តសន្តានំ ភវង្គានន្តរំ អាវជ្ជនំ អាវជ្ជនានន្តរំ ទស្សនាទីនីតិ ចិត្តនិយមវសេនេវ បុនប្បុនំ តាវ បវត្តតិ, យាវ ឯកស្មិំ ភវេ ភវង្គស្ស បរិក្ខយោ។ ឯកស្មិំ ហិ ភវេ យំ សព្ពបច្ឆិមំ ភវង្គចិត្តំ, តំ តតោ ចវនត្តា ចុតីតិ វុច្ចតិ។ តស្មា តម្បិ ឯកូនវីសតិវិធមេវ ហោតិ។ ឯវំ ឯកូនវីសតិយា វិបាកវិញ្ញាណានំ **ចុតិវសេន** បវត្តិ វេទិតព្ពា។

ចុតិតោ បន បុន បដិសន្ធិ, បដិសន្ធិតោ បុន ភវង្គន្តិ ឯវំ ភវគតិឋិតិនិវាសេសុ សំសរមានានំ សត្តានំ អវិច្ឆិន្នំ ចិត្តសន្តានំ បវត្តតិយេវ។ យោ បនេត្ថ អរហត្តំ បាបុណាតិ, តស្ស ចុតិចិត្តេ និរុទ្ធេ និរុទ្ធមេវ ហោតីតិ។

ឥទំ វិញ្ញាណក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខំ។

វេទនាក្ខន្ធកថា

៤៥៦. ឥទានិ យំ វុត្តំ “យំកិញ្ចិ វេទយិតលក្ខណំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា វេទនាក្ខន្ធោ វេទិតព្ពោ”តិ, ឯត្ថាបិ វេទយិតលក្ខណំ នាម វេទនាវ។ យថាហ – “វេទយតិ វេទយតីតិ ខោ អាវុសោ, តស្មា វេទនាតិ វុច្ចតី”តិ (ម. និ. ១.៤៥០)។ សា បន វេទយិតលក្ខណេន សភាវតោ ឯកវិធាបិ ជាតិវសេន តិវិធា ហោតិ កុសលា, អកុសលា, អព្យាកតា ចាតិ។

តត្ថ កាមាវចរំ សោមនស្សុបេក្ខាញាណសង្ខារភេទតោ អដ្ឋវិធេន្តិអាទិនា នយេន វុត្តេន កុសលវិញ្ញាណេន សម្បយុត្តា កុសលា, អកុសលេន សម្បយុត្តា អកុសលា, អព្យាកតេន សម្បយុត្តា អព្យាកតាតិ វេទិតព្ពា។ សា សភាវភេទតោ បញ្ចវិធា ហោតិ – សុខំ ទុក្ខំ សោមនស្សំ ទោមនស្សំ ឧបេក្ខាតិ។

តត្ថ កុសលវិបាកេន កាយវិញ្ញាណេន សម្បយុត្តំ សុខំ។ អកុសលវិបាកេន ទុក្ខំ។ កាមាវចរតោ ចតូហិ កុសលេហិ, ចតូហិ សហេតុកវិបាកេហិ, ឯកេន អហេតុកវិបាកេន, ចតូហិ សហេតុកកិរិយេហិ, ឯកេន អហេតុកកិរិយេន, ចតូហិ អកុសលេហិ, រូបាវចរតោ ឋបេត្វា បញ្ចមជ្ឈានវិញ្ញាណំ ចតូហិ កុសលេហិ, ចតូហិ វិបាកេហិ, ចតូហិ កិរិយេហិ, លោកុត្តរំ បន យស្មា អឈានិកំ នាម នត្ថិ, តស្មា អដ្ឋ លោកុត្តរានិ បញ្ចន្នំ ឈានានំ វសេន ចត្តាលីសំ ហោន្តិ។ តេសុ ឋបេត្វា អដ្ឋ បញ្ចមជ្ឈានិកានិ សេសេហិ ទ្វត្តឹសាយ កុសលវិបាកេហីតិ ឯវំ សោមនស្សំ ទ្វាសដ្ឋិយា វិញ្ញាណេហិ សម្បយុត្តំ។ ទោមនស្សំ ទ្វីហិ អកុសលេហិ។ ឧបេក្ខា អវសេសបញ្ចបញ្ញាសាយ វិញ្ញាណេហិ សម្បយុត្តា។

តត្ថ ឥដ្ឋផោដ្ឋព្ពានុភវនលក្ខណំ **សុខំ**, សម្បយុត្តានំ ឧបព្រូហនរសំ, កាយិកអស្សាទបច្ចុបដ្ឋានំ, កាយិន្ទ្រិយបទដ្ឋានំ។

អនិដ្ឋផោដ្ឋព្ពានុភវនលក្ខណំ **ទុក្ខំ**, សម្បយុត្តានំ មិលាបនរសំ, កាយិកាពាធបច្ចុបដ្ឋានំ, កាយិន្ទ្រិយបទដ្ឋានំ។

ឥដ្ឋារម្មណានុភវនលក្ខណំ **សោមនស្សំ**, យថា តថា វា ឥដ្ឋាការសម្ភោគរសំ, ចេតសិកអស្សាទបច្ចុបដ្ឋានំ, បស្សទ្ធិបទដ្ឋានំ។

អនិដ្ឋារម្មណានុភវនលក្ខណំ **ទោមនស្សំ**, យថា តថា វា អនិដ្ឋាការសម្ភោគរសំ, ចេតសិកាពាធបច្ចុបដ្ឋានំ, ឯកន្តេនេវ ហទយវត្ថុបទដ្ឋានំ។

មជ្ឈត្តវេទយិតលក្ខណា ឧបេក្ខា, សម្បយុត្តានំ នាតិឧបព្រូហនមិលាបនរសា, សន្តភាវបច្ចុបដ្ឋានា, និប្បីតិកចិត្តបទដ្ឋានាតិ។

ឥទំ វេទនាក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខំ។

សញ្ញាក្ខន្ធកថា

៤៥៧. ឥទានិ យំ វុត្តំ “យំកិញ្ចិ សញ្ជាននលក្ខណំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា សញ្ញាក្ខន្ធោ វេទិតព្ពោ”តិ, ឯត្ថាបិ សញ្ជាននលក្ខណំ នាម សញ្ញាវ។ យថាហ – “សញ្ជានាតិ សញ្ជានាតីតិ ខោ, អាវុសោ, តស្មា សញ្ញាតិ វុច្ចតី”តិ (ម. និ. ១.៤៥០)។ សា បនេសា សញ្ជាននលក្ខណេន សភាវតោ ឯកវិធាបិ ជាតិវសេន តិវិធា ហោតិ កុសលា, អកុសលា, អព្យាកតា ច។

តត្ថ កុសលវិញ្ញាណសម្បយុត្តា កុសលា, អកុសលសម្បយុត្តា អកុសលា, អព្យាកតសម្បយុត្តា អព្យាកតា។ ន ហិ តំ វិញ្ញាណំ អត្ថិ, យំ សញ្ញាយ វិប្បយុត្តំ, តស្មា យត្តកោ វិញ្ញាណស្ស ភេទោ, តត្តកោ សញ្ញាយាតិ។

សា បនេសា ឯវំ វិញ្ញាណេន សមប្បភេទាបិ លក្ខណាទិតោ សព្ពាវ សញ្ជាននលក្ខណា, តទេវេតន្តិ បុន សញ្ជាននបច្ចយនិមិត្តករណរសា ទារុអាទីសុ តច្ឆកាទយោ វិយ, យថាគហិតនិមិត្តវសេន អភិនិវេសករណបច្ចុបដ្ឋានា ហត្ថិទស្សកអន្ធា (ឧទា. ៥៤) វិយ, យថាឧបដ្ឋិតវិសយបទដ្ឋានា តិណបុរិសកេសុ មិគបោតកានំ បុរិសាតិ ឧប្បន្នសញ្ញា វិយាតិ។

ឥទំ សញ្ញាក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខំ។

សង្ខារក្ខន្ធកថា

៤៥៨. យំ បន វុត្តំ “យំកិញ្ចិ អភិសង្ខរណលក្ខណំ, សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា សង្ខារក្ខន្ធោ វេទិតព្ពោ”តិ, ឯត្ថ អភិសង្ខរណលក្ខណំ នាម រាសិករណលក្ខណំ។ កឹ បន តន្តិ, សង្ខារាយេវ។ យថាហ – “សង្ខតមភិសង្ខរោន្តីតិ ខោ, ភិក្ខវេ, តស្មា សង្ខារាតិ វុច្ចន្តី”តិ (សំ. និ. ៣.៧៩)។ តេ អភិសង្ខរណលក្ខណា, អាយូហនរសា, វិប្ផារបច្ចុបដ្ឋានា, សេសខន្ធត្តយបទដ្ឋានា។

ឯវំ លក្ខណាទិតោ ឯកវិធាបិ ច ជាតិវសេន តិវិធា កុសលា, អកុសលា, អព្យាកតាតិ ។ តេសុ កុសលវិញ្ញាណសម្បយុត្តា កុសលា។ អកុសលសម្បយុត្តា អកុសលា។ អព្យាកតសម្បយុត្តា អព្យាកតា។

តត្ថ កាមាវចរបឋមកុសលវិញ្ញាណសម្បយុត្តា តាវ និយតា សរូបេន អាគតា សត្តវីសតិ, យេវាបនកា ចត្តារោ, អនិយតា បញ្ចាតិ ឆត្តឹស។ តត្ថ ផស្សោ, ចេតនា, វិតក្កោ, វិចារោ, បីតិ, វីរិយំ, ជីវិតំ, សមាធិ, សទ្ធា, សតិ, ហិរី, ឱត្តប្បំ, អលោភោ, អទោសោ, អមោហោ, កាយបស្សទ្ធិ, ចិត្តបស្សទ្ធិ, កាយលហុតា, ចិត្តលហុតា, កាយមុទុតា, ចិត្តមុទុតា, កាយកម្មញ្ញតា, ចិត្តកម្មញ្ញតា, កាយបាគុញ្ញតា, ចិត្តបាគុញ្ញតា, កាយុជុកតា, ចិត្តុជុកតាតិ ឥមេ សរូបេន អាគតា សត្តវីសតិ (ធ. ស. ១; ធ. ស. អដ្ឋ. ១ យេវាបនកវណ្ណនា)។ ឆន្ទោ, អធិមោក្ខោ, មនសិការោ, តត្រមជ្ឈត្តតាតិ ឥមេ យេវាបនកា ចត្តារោ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១ យេវាបនកវណ្ណនា)។ ករុណា, មុទិតា, កាយទុច្ចរិតវិរតិ, វចីទុច្ចរិតវិរតិ, មិច្ឆាជីវវិរតីតិ ឥមេ អនិយតា បញ្ច។ ឯតេ ហិ កទាចិ ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បជ្ជមានាបិ ច ន ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តិ។

៤៥៩. តត្ថ ផុសតីតិ **ផស្សោ**។ ស្វាយំ ផុសនលក្ខណោ។ សង្ឃដ្ដនរសោ, សន្និបាតបច្ចុបដ្ឋានោ, អាបាថគតវិសយបទដ្ឋានោ។ អយញ្ហិ អរូបធម្មោបិ សមានោ អារម្មណេ ផុសនាការេនេវ បវត្តតិ។ ឯកទេសេន ច អនល្លិយមានោបិ រូបំ វិយ ចក្ខុ, សទ្ទោ វិយ ច សោតំ ចិត្តំ អារម្មណញ្ច សង្ឃដ្ដេតិ, តិកសន្និបាតសង្ខាតស្ស អត្តនោ ការណស្ស វសេន បវេទិតត្តា សន្និបាតបច្ចុបដ្ឋានោ។ តជ្ជាសមន្នាហារេន ចេវ ឥន្ទ្រិយេន ច បរិក្ខតេ វិសយេ អនន្តរាយេនេវ ឧប្បជ្ជនតោ អាបាថគតវិសយបទដ្ឋានោតិ វុច្ចតិ។ វេទនាធិដ្ឋានភាវតោ បន និច្ចម្មគាវី (សំ. និ. ២.៦៣) វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

៤៦០. ចេតយតីតិ **ចេតនា**។ អភិសន្ទហតីតិ អត្ថោ។ សា ចេតនាភាវលក្ខណា, អាយូហនរសា, សំវិទហនបច្ចុបដ្ឋានា សកិច្ចបរកិច្ចសាធិកា ជេដ្ឋសិស្សមហាវឌ្ឍកីអាទយោ វិយ។ អច្ចាយិកកម្មានុស្សរណាទីសុ ច បនាយំ សម្បយុត្តានំ ឧស្សាហនភាវេន បវត្តមានា បាកដា ហោតិ។

វិតក្កវិចារបីតីសុ យំ វត្តព្ពំ សិយា, តំ សព្ពំ បថវីកសិណនិទ្ទេសេ បឋមជ្ឈានវណ្ណនាយំ (វិសុទ្ធិ. ១.៧១) វុត្តមេវ។

៤៦១. វីរភាវោ **វីរិយំ**។ តំ ឧស្សាហនលក្ខណំ, សហជាតានំ ឧបត្ថម្ភនរសំ, អសំសីទនភាវបច្ចុបដ្ឋានំ។ “សំវិគ្គោ យោនិសោ បទហតី”តិ (អ. និ. ៤.១១៣) វចនតោ សំវេគបទដ្ឋានំ, វីរិយារម្ភវត្ថុបទដ្ឋានំ វា, សម្មា អារទ្ធំ សព្ពសម្បត្តីនំ មូលំ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៤៦២. ជីវន្តិ តេន, សយំ វា ជីវតិ, ជីវនមត្តមេវ វា តន្តិ **ជីវិតំ**។ លក្ខណាទីនិ បនស្ស រូបជីវិតេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។ តញ្ហិ រូបធម្មានំ ជីវិតំ, ឥទំ អរូបធម្មានន្តិ ឥទមេវេត្ថ នានាករណំ។

៤៦៣. អារម្មណេ ចិត្តំ សមំ អាធិយតិ, សម្មា វា អាធិយតិ, សមាធានមត្តមេវ វា ឯតំ ចិត្តស្សាតិ **សមាធិ**។ សោ អវិសារលក្ខណោ, អវិក្ខេបលក្ខណោ វា, សហជាតានំ សម្បិណ្ឌនរសោ ន្ហានិយចុណ្ណានំ ឧទកំ វិយ, ឧបសមបច្ចុបដ្ឋានោ, វិសេសតោ សុខបទដ្ឋានោ, និវាតេ ទីបច្ចីនំ ឋិតិ វិយ ចេតសោ ឋិតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។

៤៦៤. សទ្ទហន្តិ ឯតាយ, សយំ វា សទ្ទហតិ, សទ្ទហនមត្តមេវ វា ឯសាតិ **សទ្ធា**។ សា សទ្ទហនលក្ខណា, ឱកប្បនលក្ខណា វា, បសាទនរសា ឧទកប្បសាទកមណិ វិយ, បក្ខន្ទនរសា វា ឱឃុត្តរណោ វិយ។ អកាលុស្សិយបច្ចុបដ្ឋានា, អធិមុត្តិបច្ចុបដ្ឋានា វា, សទ្ធេយ្យវត្ថុបទដ្ឋានា, សទ្ធម្មស្សវនាទិសោតាបត្តិយង្គ(ទី. និ. ៣.៣១១; សំ. និ. ៥.១០០១) បទដ្ឋានា វា, ហត្ថវិត្តពីជានិ វិយ ទដ្ឋព្ពា។

៤៦៥. សរន្តិ តាយ, សយំ វា សរតិ សរណមត្តមេវ វា ឯសាតិ **សតិ**។ សា អបិលាបនលក្ខណា, អសម្មោសរសា, អារក្ខបច្ចុបដ្ឋានា, វិសយាភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានា វា, ថិរសញ្ញាបទដ្ឋានា, កាយាទិសតិបដ្ឋានបទដ្ឋានា វា។ អារម្មណេ ទឡ្ហបតិដ្ឋិតត្តា បន ឯសិកា វិយ, ចក្ខុទ្វារាទិរក្ខណតោ ទោវារិកោ វិយ ច ទដ្ឋព្ពា។

៤៦៦. កាយទុច្ចរិតាទីហិ ហិរិយតីតិ **ហិរី**។ លជ្ជាយេតំ អធិវចនំ។ តេហិយេវ ឱត្តប្បតីតិ **ឱត្តប្បំ**។ បាបតោ ឧព្ពេគស្សេតំ អធិវចនំ។ តត្ថ បាបតោ ជិគុច្ឆនលក្ខណា ហិរី។ ឧត្តាសនលក្ខណំ ឱត្តប្បំ។ លជ្ជាការេន បាបានំ អករណរសា ហិរី។ ឧត្តាសាការេន ឱត្តប្បំ។ វុត្តប្បការេនេវ ច បាបតោ សង្កោចនបច្ចុបដ្ឋានា ឯតា, អត្តគារវបរគារវបទដ្ឋានា។ អត្តានំ គរុំ កត្វា ហិរិយា បាបំ ជហាតិ កុលវធូ វិយ។ បរំ គរុំ កត្វា ឱត្តប្បេន បាបំ ជហាតិ វេសិយា វិយ។ ឥមេ ច បន ទ្វេ ធម្មា លោកបាលកាតិ (អ. និ. ២.៩) ទដ្ឋព្ពា។

៤៦៧. ន លុព្ភន្តិ តេន, សយំ វា ន លុព្ភតិ, អលុព្ភនមត្តមេវ វា តន្តិ **អលោភោ**។ អទោសាមោហេសុបិ ឯសេវ នយោ។ តេសុ អលោភោ អារម្មណេ ចិត្តស្ស អគេធលក្ខណោ, អលគ្គភាវលក្ខណោ វា កមលទលេ ជលពិន្ទុ វិយ។ អបរិគ្គហរសោ មុត្តភិក្ខុ វិយ, អនល្លីនភាវបច្ចុបដ្ឋានោ អសុចិម្ហិ បតិតបុរិសោ វិយ។

៤៦៨. **អទោសោ** អចណ្ឌិក្កលក្ខណោ, អវិរោធលក្ខណោ វា អនុកូលមិត្តោ វិយ, អាឃាតវិនយរសោ, បរិឡាហវិនយរសោ វា ចន្ទនំ វិយ, សោម្មភាវបច្ចុបដ្ឋានោ បុណ្ណចន្ទោ វិយ។

៤៦៩. **អមោហោ** យថាសភាវបដិវេធលក្ខណោ, អក្ខលិតបដិវេធលក្ខណោ វា កុសលិស្សាសខិត្តឧសុបដិវេធោ វិយ, វិសយោភាសនរសោ បទីបោ វិយ។ អសម្មោហបច្ចុបដ្ឋានោ អរញ្ញគតសុទេសកោ វិយ។ តយោបិ ចេតេ សព្ពកុសលានំ មូលភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

៤៧០. កាយស្ស បស្សម្ភនំ **កាយបស្សទ្ធិ**។ ចិត្តស្ស បស្សម្ភនំ **ចិត្តបស្សទ្ធិ។ កាយោ**តិ ចេត្ថ វេទនាទយោ តយោ ខន្ធា។ ឧភោបិ បនេតា ឯកតោ កត្វា កាយចិត្តទរថវូបសមលក្ខណា កាយចិត្តបស្សទ្ធិយោ, កាយចិត្តទរថនិមទ្ទនរសា, កាយចិត្តានំ អបរិប្ផន្ទនសីតិភាវបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ អវូបសមករឧទ្ធច្ចាទិកិលេសបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស លហុភាវោ **កាយលហុតា**។ ចិត្តស្ស លហុភាវោ **ចិត្តលហុតា**។ តា កាយចិត្តគរុភាវវូបសមលក្ខណា, កាយចិត្តគរុភាវនិមទ្ទនរសា, កាយចិត្តានំ អទន្ធតាបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ គរុភាវករថិនមិទ្ធាទិកិលេសបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស មុទុភាវោ **កាយមុទុតា**។ ចិត្តស្ស មុទុភាវោ **ចិត្តមុទុតា**។ តា កាយចិត្តត្ថម្ភវូបសមលក្ខណា , កាយចិត្តថទ្ធភាវនិមទ្ទនរសា, អប្បដិឃាតបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ ថទ្ធភាវករទិដ្ឋិមានាទិកិលេសបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស កម្មញ្ញភាវោ **កាយកម្មញ្ញតា**។ ចិត្តស្ស កម្មញ្ញភាវោ **ចិត្តកម្មញ្ញតា**។ តា កាយចិត្តាកម្មញ្ញភាវវូបសមលក្ខណា, កាយចិត្តាកម្មញ្ញភាវនិមទ្ទនរសា, កាយចិត្តានំ អារម្មណករណសម្បត្តិបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ អកម្មញ្ញភាវករាវសេសនីវរណាទិបដិបក្ខភូតា, បសាទនីយវត្ថូសុ បសាទាវហា, ហិតកិរិយាសុ វិនិយោគក្ខមភាវាវហា សុវណ្ណវិសុទ្ធិ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស បាគុញ្ញភាវោ **កាយបាគុញ្ញតា**។ ចិត្តស្ស បាគុញ្ញភាវោ **ចិត្តបាគុញ្ញតា**។ តា កាយចិត្តានំ អគេលញ្ញភាវលក្ខណា, កាយចិត្តគេលញ្ញនិមទ្ទនរសា, និរាទីនវបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ គេលញ្ញករអសទ្ធិយាទិបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស ឧជុកភាវោ **កាយុជុកតា**។ ចិត្តស្ស ឧជុកភាវោ **ចិត្តុជុកតា**។ តា កាយចិត្តអជ្ជវលក្ខណា, កាយចិត្តកុដិលភាវនិមទ្ទនរសា, អជិម្ហតាបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ កុដិលភាវករមាយាសាឋេយ្យាទិបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

៤៧១. **ឆន្ទោ**តិ កត្តុកាមតាយេតំ អធិវចនំ។ តស្មា សោ កត្តុកាមតាលក្ខណោ ឆន្ទោ, អារម្មណបរិយេសនរសោ, អារម្មណេន អត្ថិកតាបច្ចុបដ្ឋានោ, តទេវស្ស បទដ្ឋានំ។ អារម្មណគ្គហណេ អយំ ចេតសោ ហត្ថប្បសារណំ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

៤៧២. អធិមុច្ចនំ **អធិមោក្ខោ**។ សោ សន្និដ្ឋានលក្ខណោ, អសំសប្បនរសោ, និច្ឆយបច្ចុបដ្ឋានោ, សន្និដ្ឋេយ្យធម្មបទដ្ឋានោ, អារម្មណេ និច្ចលភាវេន ឥន្ទខីលោ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

៤៧៣. កិរិយា ការោ។ មនម្ហិ ការោ **មនសិការោ**។ បុរិមមនតោ វិសទិសមនំ ករោតីតិបិ មនសិការោ។ ស្វាយំ អារម្មណបដិបាទកោ, វីថិបដិបាទកោ, ជវនបដិបាទកោតិ តិប្បការោ។

តត្ថ **អារម្មណបដិបាទកោ** មនម្ហិ ការោតិ មនសិការោ។ សោ សារណលក្ខណោ, សម្បយុត្តានំ អារម្មណេ សំយោជនរសោ, អារម្មណាភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានោ, អារម្មណបទដ្ឋានោ។ សង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នោ, អារម្មណបដិបាទកត្តេន សម្បយុត្តានំ សារថិ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។ **វីថិបដិបាទកោ**តិ បន បញ្ចទ្វារាវជ្ជនស្សេតំ អធិវចនំ។ **ជវនបដិបាទកោ**តិ មនោទ្វារាវជ្ជនស្សេតំ អធិវចនំ។ ន តេ ឥធ អធិប្បេតា។

៤៧៤. តេសុ ធម្មេសុ មជ្ឈត្តតា **តត្រមជ្ឈត្តតា**។ សា ចិត្តចេតសិកានំ សមវាហិតលក្ខណា, ឩនាធិកតានិវារណរសា, បក្ខបាតុបច្ឆេទនរសា វា, មជ្ឈត្តភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ចិត្តចេតសិកានំ អជ្ឈុបេក្ខនភាវេន សមប្បវត្តានំ អាជានីយានំ អជ្ឈុបេក្ខកសារថិ វិយ ទដ្ឋព្ពា។

ករុណាមុទិតា ច ព្រហ្មវិហារនិទ្ទេសេ (វិសុទ្ធិ. ១.២៦២) វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។ កេវលញ្ហិ តា អប្បនាប្បត្តា រូបាវចរា, ឥមា កាមាវចរាតិ អយមេវ វិសេសោ។

កេចិ បន មេត្តុបេក្ខាយោបិ អនិយតេសុ ឥច្ឆន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ។ អត្ថតោ ហិ អទោសោយេវ មេត្តា, តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាយេវ ឧបេក្ខាតិ។

៤៧៥. កាយទុច្ចរិតតោ វិរតិ **កាយទុច្ចរិតវិរតិ**។ ឯស នយោ សេសាសុបិ។ លក្ខណាទិតោ បនេតា តិស្សោបិ កាយទុច្ចរិតាទិវត្ថូនំ អវីតិក្កមលក្ខណា, អមទ្ទនលក្ខណាតិ វុត្តំ ហោតិ។ កាយទុច្ចរិតាទិវត្ថុតោ សង្កោចនរសា, អកិរិយបច្ចុបដ្ឋានា, សទ្ធាហិរោត្តប្បអប្បិច្ឆតាទិគុណបទដ្ឋានា, បាបកិរិយតោ ចិត្តស្ស វិមុខភាវភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

៤៧៦. ឥតិ ឥមេវ ឆត្តឹស សង្ខារា បឋមេន កាមាវចរកុសលវិញ្ញាណេន សម្បយោគំ គច្ឆន្តីតិ វេទិតព្ពា។ យថា ច បឋមេន, ឯវំ ទុតិយេនាបិ។ សសង្ខារភាវមត្តមេវ ហេត្ថ វិសេសោ។

តតិយេន បន ឋបេត្វា អមោហំ អវសេសា វេទិតព្ពា។ តថា ចតុត្ថេន។ សសង្ខារភាវមត្តមេវ ហេត្ថ វិសេសោ។

បឋមេ វុត្តេសុ បន ឋបេត្វា បីតឹ អវសេសា បញ្ចមេន សម្បយោគំ គច្ឆន្តិ។ យថា ច បញ្ចមេន, ឯវំ ឆដ្ឋេនាបិ។ សសង្ខារភាវមត្តមេវ ហេត្ថ វិសេសោ។ សត្តមេន ច បន ឋបេត្វា អមោហំ អវសេសា វេទិតព្ពា។ តថា អដ្ឋមេន។ សសង្ខារភាវមត្តមេវ ហេត្ថ វិសេសោ។

បឋមេ វុត្តេសុ ឋបេត្វា វិរតិត្តយំ សេសា រូបាវចរកុសលេសុ បឋមេន សម្បយោគំ គច្ឆន្តិ។ ទុតិយេន តតោ វិតក្កវជ្ជា។ តតិយេន តតោ វិចារវជ្ជា។ ចតុត្ថេន តតោ បីតិវជ្ជា។ បញ្ចមេន តតោ អនិយតេសុ ករុណាមុទិតាវជ្ជា។ តេយេវ ចតូសុ អារុប្បកុសលេសុ។ អរូបាវចរភាវោយេវ ហិ ឯត្ថ វិសេសោ។

លោកុត្តរេសុ បឋមជ្ឈានិកេ តាវ មគ្គវិញ្ញាណេ បឋមរូបាវចរវិញ្ញាណេ វុត្តនយេន, ទុតិយជ្ឈានិកាទិភេទេ ទុតិយរូបាវចរវិញ្ញាណាទីសុ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។ ករុណាមុទិតានំ បន អភាវោ, និយតវិរតិតា , លោកុត្តរតា ចាតិ អយមេត្ថ វិសេសោ។ ឯវំ តាវ កុសលាយេវ សង្ខារា វេទិតព្ពា។

៤៧៧. អកុសលេសុ លោភមូលេ បឋមាកុសលសម្បយុត្តា តាវ និយតា សរូបេន អាគតា តេរស, យេវាបនកា ចត្តារោតិ សត្តរស។ តត្ថ ផស្សោ, ចេតនា, វិតក្កោ, វិចារោ, បីតិ, វីរិយំ, ជីវិតំ, សមាធិ, អហិរិកំ, អនោត្តប្បំ, លោភោ, មោហោ, មិច្ឆាទិដ្ឋីតិ ឥមេ សរូបេន អាគតា តេរស (ធ. ស. ៣៦៥; ធ. ស. អដ្ឋ. ៣៦៥)។ ឆន្ទោ, អធិមោក្ខោ, ឧទ្ធច្ចំ, មនសិការោតិ ឥមេ យេវាបនកា ចត្តារោ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៣៦៥)។

៤៧៨. តត្ថ ន ហិរិយតីតិ អហិរិកោ។ អហិរិកស្ស ភាវោ **អហិរិកំ**។ ន ឱត្តប្បតីតិ **អនោត្តប្បំ**។ តេសុ **អហិរិកំ** កាយទុច្ចរិតាទីហិ អជិគុច្ឆនលក្ខណំ, អលជ្ជាលក្ខណំ វា។ **អនោត្តប្បំ** តេហេវ អសារជ្ជលក្ខណំ, អនុត្តាសលក្ខណំ

វា។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារោ បន ហិរោត្តប្បានំ វុត្តបដិបក្ខវសេន វេទិតព្ពោ។

៤៧៩. លុព្ភន្តិ តេន, សយំ វា លុព្ភតិ, លុព្ភនមត្តមេវ វា តន្តិ **លោភោ**។ មុយ្ហន្តិ តេន, សយំ វា មុយ្ហតិ, មុយ្ហនមត្តមេវ វា តន្តិ **មោហោ**។ តេសុ **លោភោ** អារម្មណគ្គហណលក្ខណោ មក្កដាលេបោ វិយ, អភិសង្គរសោ តត្តកបាលេ ខិត្តមំសបេសិ វិយ។ អបរិច្ចាគបច្ចុបដ្ឋានោ តេលញ្ជនរាគោ វិយ។ សំយោជនិយធម្មេសុ អស្សាទ ទស្សនបទដ្ឋានោ។ តណ្ហានទីភាវេន វឌ្ឍមានោ សីឃសោតា នទី ឥវ មហាសមុទ្ទំ អបាយមេវ គហេត្វា គច្ឆតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។

៤៨០. **មោហោ** ចិត្តស្ស អន្ធភាវលក្ខណោ, អញ្ញាណលក្ខណោ វា, អសម្បដិវេធរសោ, អារម្មណ សភាវច្ឆាទនរសោ វា, អសម្មាបដិបត្តិបច្ចុបដ្ឋានោ, អន្ធការបច្ចុបដ្ឋានោ វា, អយោនិសោមនសិការ បទដ្ឋានោ, សព្ពាកុសលានំ មូលន្តិ ទដ្ឋព្ពោ។

៤៨១. មិច្ឆា បស្សន្តិ តាយ, សយំ វា មិច្ឆា បស្សតិ, មិច្ឆាទស្សនមត្តំ វា ឯសាតិ **មិច្ឆាទិដ្ឋិ**។ សា អយោនិសោ អភិនិវេសលក្ខណា, បរាមាសរសា, មិច្ឆាភិនិវេសបច្ចុបដ្ឋានា, អរិយានំ អទស្សនកាមតាទិបទដ្ឋានា, បរមំ វជ្ជន្តិ ទដ្ឋព្ពា។

៤៨២. ឧទ្ធតភាវោ **ឧទ្ធច្ចំ**។ តំ អវូបសមលក្ខណំ វាតាភិឃាតចលជលំ វិយ, អនវដ្ឋានរសំ វាតាភិឃាតចលធជបដាកា វិយ, ភន្តត្តបច្ចុបដ្ឋានំ បាសាណាភិឃាតសមុទ្ធតភស្មំ វិយ, ចេតសោ អវូបសមេ អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានំ, ចិត្តវិក្ខេបោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សេសា កុសលេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។ អកុសលភាវោយេវ ហិ អកុសលភាវេន ច លាមកត្តំ ឯតេសំ តេហិ វិសេសោ។

៤៨៣. ឥតិ ឥមេ សត្តរស សង្ខារា បឋមេន អកុសលវិញ្ញាណេន សម្បយោគំ គច្ឆន្តីតិ វេទិតព្ពា។ យថា ច បឋមេន, ឯវំ ទុតិយេនាបិ។ សសង្ខារតា បនេត្ថ ថិនមិទ្ធស្ស ច អនិយតតា វិសេសោ។

តត្ថ ថិននតា **ថិនំ**។ មិទ្ធនតា **មិទ្ធំ**។ អនុស្សាហសំហននតា អសត្តិវិឃាតោ ចាតិ អត្ថោ។ ថិនញ្ច មិទ្ធញ្ច ថិនមិទ្ធំ។ តត្ថ **ថិនំ** អនុស្សាហលក្ខណំ, វីរិយវិនោទនរសំ, សំសីទនបច្ចុបដ្ឋានំ។ **មិទ្ធំ** អកម្មញ្ញតាលក្ខណំ, ឱនហនរសំ, លីនតាបច្ចុបដ្ឋានំ, បចលាយិកានិទ្ទាបច្ចុបដ្ឋានំ វា។ ឧភយម្បិ អរតិវិជម្ភិកាទីសុ អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានំ។

តតិយេន បឋមេ វុត្តេសុ ឋបេត្វា មិច្ឆាទិដ្ឋឹ អវសេសា វេទិតព្ពា។ **មានោ** បនេត្ថ អនិយតោ ហោតិ។ អយំ វិសេសោ, សោ ឧណ្ណតិលក្ខណោ, សម្បគ្គហរសោ, កេតុកម្យតាបច្ចុបដ្ឋានោ, ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តលោភបទដ្ឋានោ, ឧម្មាទោ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

ចតុត្ថេន ទុតិយេ វុត្តេសុ ឋបេត្វា មិច្ឆាទិដ្ឋឹ អវសេសា វេទិតព្ពា។ ឯត្ថាបិ ច មានោ អនិយតេសុ ហោតិយេវ។ បឋមេ វុត្តេសុ បន ឋបេត្វា បីតឹ អវសេសា បញ្ចមេន សម្បយោគំ គច្ឆន្តិ។ យថា ច បញ្ចមេន, ឯវំ ឆដ្ឋេនាបិ។ សសង្ខារតា បនេត្ថ ថិនមិទ្ធស្ស ច អនិយតភាវោ វិសេសោ។ សត្តមេន បញ្ចមេ វុត្តេសុ ឋបេត្វា ទិដ្ឋឹ អវសេសា វេទិតព្ពា។ មានោ បនេត្ថ អនិយតោ ហោតិ។ អដ្ឋមេន ឆដ្ឋេ វុត្តេសុ ឋបេត្វា ទិដ្ឋឹ អវសេសា វេទិតព្ពា។ ឯត្ថាបិ ច មានោ អនិយតេសុ ហោតិយេវាតិ។

៤៨៤. ទោសមូលេសុ បន ទ្វីសុ បឋមសម្បយុត្តា តាវ និយតា សរូបេន អាគតា ឯកាទស, យេវាបនកា ចត្តារោ, អនិយតា តយោតិ អដ្ឋារស ។ តត្ថ ផស្សោ, ចេតនា, វិតក្កោ, វិចារោ, វីរិយំ, ជីវិតំ, សមាធិ, អហិរិកំ, អនោត្តប្បំ, ទោសោ, មោហោតិ ឥមេ សរូបេន អាគតា ឯកាទស (ធ. ស. ៤១៣; ធ. ស. អដ្ឋ. ៤១៣)។ ឆន្ទោ, អធិមោក្ខោ, ឧទ្ធច្ចំ, មនសិការោតិ ឥមេ យេវាបនកា ចត្តារោ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤១៣)។ ឥស្សា, មច្ឆរិយំ, កុក្កុច្ចន្តិ ឥមេ អនិយតា តយោ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤១៣)។

៤៨៥. តត្ថ ទុស្សន្តិ តេន, សយំ វា ទុស្សតិ, ទុស្សនមត្តមេវ វា តន្តិ **ទោសោ**។ សោ ចណ្ឌិក្កលក្ខណោ បហដាសីវិសោ វិយ, វិសប្បនរសោ វិសនិបាតោ វិយ, អត្តនោ និស្សយទហនរសោ វា ទាវគ្គិ វិយ។ ទូសនបច្ចុប ដ្ឋានោ លទ្ធោកាសោ វិយ សបត្តោ, អាឃាតវត្ថុបទដ្ឋានោ, វិសសំសដ្ឋបូតិមុត្តំ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

៤៨៦. ឥស្សាយនា **ឥស្សា**។ សា បរសម្បត្តីនំ ឧសូយនលក្ខណា។ តត្ថេវ អនភិរតិរសា, តតោ វិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានា, បរសម្បត្តិបទដ្ឋានា, សំយោជនន្តិ ទដ្ឋព្ពា។

៤៨៧. មច្ឆេរភាវោ **មច្ឆរិយំ**។ តំ លទ្ធានំ វា លភិតព្ពានំ វា អត្តនោ សម្បត្តីនំ និគូហនលក្ខណំ, តាសំយេវ បរេហិ សាធារណភាវអក្ខមនរសំ, សង្កោចនបច្ចុបដ្ឋានំ, កដុកញ្ចុកតាបច្ចុបដ្ឋានំ វា, អត្តសម្បត្តិបទដ្ឋានំ, ចេតសោ វិរូបភាវោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៤៨៨. កុច្ឆិតំ កតំ កុកតំ។ តស្ស ភាវោ **កុក្កុច្ចំ**។ តំ បច្ឆានុតាបលក្ខណំ, កតាកតានុសោចនរសំ, វិប្បដិសារបច្ចុបដ្ឋានំ, កតាកតបទដ្ឋានំ, ទាសព្យមិវ ទដ្ឋព្ពំ។ សេសា វុត្តប្បការាយេវាតិ។

ឥតិ ឥមេ អដ្ឋារស សង្ខារា បឋមេន ទោសមូលេន សម្បយោគំ គច្ឆន្តីតិ វេទិតព្ពា។ យថា ច បឋមេន, ឯវំ ទុតិយេនាបិ។ សសង្ខារតា បន អនិយតេសុ ច ថិនមិទ្ធសម្ភវោវ វិសេសោ។

៤៨៩. មោហមូលេសុ ទ្វីសុ វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តេន តាវ ផស្សោ, ចេតនា, វិតក្កោ, វិចារោ, វីរិយំ, ជីវិតំ, ចិត្តដ្ឋិតិ, អហិរិកំ, អនោត្តប្បំ , មោហោ, វិចិកិច្ឆាតិ សរូបេន អាគតា ឯកាទស (ធ. ស. ៤២២; ធ. ស. អដ្ឋ. ៤២២), ឧទ្ធច្ចំ, មនសិការោតិ យេវាបនកា ទ្វេ ចាតិ តេរស។

៤៩០. តត្ថ **ចិត្តដ្ឋិតី**តិ បវត្តិដ្ឋិតិមត្តោ ទុព្ពលោ សមាធិ។ វិគតា ចិកិច្ឆាតិ **វិចិកិច្ឆា**។ សា សំសយលក្ខណា, កម្បនរសា, អនិច្ឆយបច្ចុបដ្ឋានា, អនេកំសគាហបច្ចុបដ្ឋានា វា, វិចិកិច្ឆាយំ អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានា, បដិបត្តិអន្តរាយករាតិ ទដ្ឋព្ពា។ សេសា វុត្តប្បការាយេវ។

ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តេន វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តេ វុត្តេសុ ឋបេត្វា វិចិកិច្ឆំ សេសា ទ្វាទស។ វិចិកិច្ឆាយ អភាវេន បនេត្ថ អធិមោក្ខោ ឧប្បជ្ជតិ។ តេន សទ្ធឹ តេរសេវ, អធិមោក្ខសព្ភាវតោ ច ពលវតរោ សមាធិ ហោតិ។ យញ្ចេត្ថ ឧទ្ធច្ចំ, តំ សរូបេនេវ អាគតំ។ អធិមោក្ខមនសិការា យេវាបនកវសេនាតិ ឯវំ អកុសលសង្ខារា វេទិតព្ពា។

៤៩១. អព្យាកតេសុ វិបាកាព្យាកតា តាវ អហេតុកសហេតុកភេទតោ ទុវិធា។ តេសុ អហេតុកវិបាកវិញ្ញាណសម្បយុត្តា អហេតុកា។ តត្ថ កុសលាកុសលវិបាកចក្ខុវិញ្ញាណសម្បយុត្តា តាវ ផស្សោ, ចេតនា, ជីវិតំ, ចិត្តដ្ឋិតីតិ សរូបេន អាគតា ចត្តារោ (ធ. ស. ៤៣១; ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៣១), យេវាបនកោ មនសិការោយេវាតិ បញ្ច។ សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណសម្បយុត្តាបិ ឯតេយេវ។ ឧភយវិបាកមនោធាតុយា ឯតេ ចេវ វិតក្កវិចារាធិមោក្ខា ចាតិ អដ្ឋ, តថា តិវិធាយបិ អហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុយា។ យា បនេត្ថ សោមនស្សសហគតា, តាយ សទ្ធឹ បីតិ អធិកា ហោតីតិ វេទិតព្ពា។

សហេតុកវិបាកវិញ្ញាណសម្បយុត្តា បន សហេតុកា។ តេសុ អដ្ឋកាមាវចរវិបាកសម្បយុត្តា តាវ អដ្ឋហិ កាមាវចរកុសលេហិ សម្បយុត្តសង្ខារសទិសាយេវ។ យា បន តា អនិយតេសុ ករុណាមុទិតា, តា សត្តារម្មណត្តា វិបាកេសុ ន សន្តិ។ ឯកន្តបរិត្តារម្មណា ហិ កាមាវចរវិបាកា។ ន កេវលញ្ច ករុណាមុទិតា, វិរតិយោបិ វិបាកេសុ ន សន្តិ។ “បញ្ច សិក្ខាបទា កុសលាយេវា”តិ ហិ វុត្តំ។

រូបាវចរារូបាវចរលោកុត្តរវិបាកវិញ្ញាណសម្បយុត្តា បន តេសំ កុសលវិញ្ញាណសម្បយុត្តសង្ខារេហិ សទិសាឯវ។

៤៩២. កិរិយាព្យាកតាបិ អហេតុកសហេតុកភេទតោ ទុវិធា។ តេសុ អហេតុកកិរិយវិញ្ញាណសម្បយុត្តា អហេតុកា។ តេ ច កុសលវិបាកមនោធាតុអហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុទ្វយយុត្តេហិ សមានា។ មនោវិញ្ញាណធាតុទ្វយេ បន វីរិយំ អធិកំ។ វីរិយសព្ភាវតោ ពលប្បត្តោ សមាធិ ហោតិ។ អយមេត្ថ វិសេសោ។

សហេតុកកិរិយវិញ្ញាណសម្បយុត្តា បន សហេតុកា។ តេសុ អដ្ឋកាមាវចរកិរិយវិញ្ញាណសម្បយុត្តា តាវ ឋបេត្វា វិរតិយោ អដ្ឋហិ កាមាវចរកុសលេហិ សម្បយុត្តសង្ខារសទិសា។ រូបាវចរារូបាវចរកិរិយសម្បយុត្តា បន សព្ពាការេនបិ តេសំ កុសលវិញ្ញាណសម្បយុត្តសទិសាយេវាតិ ឯវំ អព្យាកតាបិ សង្ខារា វេទិតព្ពាតិ។

ឥទំ សង្ខារក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខំ។

ឥទំ តាវ អភិធម្មេ បទភាជនីយនយេន ខន្ធេសុ វិត្ថារកថាមុខំ។

អតីតាទិវិភាគកថា

៤៩៣. ភគវតា បន –

“យំកិញ្ចិ រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ អជ្ឈត្តំ វា ពហិទ្ធា វា ឱឡារិកំ វា សុខុមំ វា ហីនំ វា បណីតំ វា យំ ទូរេ សន្តិកេ វា, តទេកជ្ឈំ អភិសំយូហិត្វា អភិសង្ខិបិត្វា អយំ វុច្ចតិ រូបក្ខន្ធោ។ យា កាចិ វេទនា... យា កាចិ សញ្ញា... យេ កេចិ សង្ខារា... យំកិញ្ចិ វិញ្ញាណំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ...បេ.... អភិសង្ខិបិត្វា អយំ វុច្ចតិ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិ (វិភ. ២,២៦) –

ឯវំ ខន្ធា វិត្ថារិតា។

តត្ថ **យំកិញ្ចីតិ** អនវសេសបរិយាទានំ។ **រូបន្តិ** អតិប្បសង្គនិយមនំ។ ឯវំ បទទ្វយេនាបិ រូបស្ស អនវសេសបរិគ្គហោ កតោ ហោតិ។ អថស្ស អតីតាទិនា វិភាគំ អារភតិ។ តញ្ហិ កិញ្ចិ អតីតំ, កិញ្ចិ អនាគតាទិភេទន្តិ។ ឯស នយោ វេទនាទីសុ។

៤៩៤. តត្ថ រូបំ តាវ អទ្ធាសន្តតិសមយខណវសេន ចតុធា អតីតំ នាម ហោតិ។ តថា អនាគតបច្ចុប្បន្នំ។

តត្ថ **អទ្ធាវសេន** តាវ ឯកស្ស ឯកស្មិំ ភវេ បដិសន្ធិតោ បុព្ពេ អតីតំ, ចុតិតោ ឧទ្ធំ អនាគតំ, ឧភិន្នមន្តរេ បច្ចុប្បន្នំ។

សន្តតិវសេន សភាគឯកឧតុសមុដ្ឋានំ ឯកាហារសមុដ្ឋានញ្ច បុព្ពាបរិយវសេន វត្តមានម្បិ បច្ចុប្បន្នំ, តតោ បុព្ពេ វិសភាគឧតុអាហារសមុដ្ឋានំ អតីតំ, បច្ឆា អនាគតំ។ ចិត្តជំ ឯកវីថិឯកជវនឯកសមាបត្តិសមុដ្ឋានំ បច្ចុប្បន្នំ, តតោ បុព្ពេ អតីតំ, បច្ឆា អនាគតំ។ កម្មសមុដ្ឋានស្ស បាដិយេក្កំ សន្តតិវសេន អតីតាទិភេទោ នត្ថិ, តេសញ្ញេវ បន ឧតុអាហារចិត្តសមុដ្ឋានានំ ឧបត្ថម្ភកវសេន តស្ស អតីតាទិភាវោ វេទិតព្ពោ។

សមយវសេន ឯកមុហុត្តបុព្ពណ្ហសាយន្ហរត្តិន្ទិវាទីសុ សមយេសុ សន្តានវសេន បវត្តមានំ តំ តំ សមយំ បច្ចុប្បន្នំ នាម, តតោ បុព្ពេ អតីតំ, បច្ឆា អនាគតំ។

ខណវសេន ឧប្បាទាទិខណត្តយបរិយាបន្នំ បច្ចុប្បន្នំ, តតោ បុព្ពេ អនាគតំ, បច្ឆា អតីតំ។ អបិច អតិក្កន្តហេតុបច្ចយកិច្ចំ អតីតំ, និដ្ឋិតហេតុកិច្ចំ អនិដ្ឋិតបច្ចយកិច្ចំ បច្ចុប្បន្នំ, ឧភយកិច្ចំ អសម្បត្តំ អនាគតំ។ សកិច្ចក្ខណេ វា បច្ចុប្បន្នំ, តតោ បុព្ពេ អនាគតំ, បច្ឆា អតីតំ។ ឯត្ថ ច ខណាទិកថាវ និប្បរិយាយា។ សេសា សបរិយាយា។

៤៩៥. អជ្ឈត្តពហិទ្ធាភេទោ វុត្តនយោ ឯវ។ អបិច ឥធ និយកជ្ឈត្តម្បិ អជ្ឈត្តំ បរបុគ្គលិកម្បិ ច ពហិទ្ធាតិ វេទិតព្ពំ។ ឱឡារិកសុខុមភេទោ វុត្តនយោវ។

៤៩៦. ហីនបណីតភេទោ ទុវិធោ បរិយាយតោ និប្បរិយាយតោ ច។ តត្ថ អកនិដ្ឋានំ រូបតោ សុទស្សីនំ រូបំ ហីនំ។ តទេវ សុទស្សានំ រូបតោ បណីតំ។ ឯវំ យាវ នរកសត្តានំ រូបំ, តាវ បរិយាយតោ ហីនបណីតតា វេទិតព្ពា។ និប្បរិយាយតោ បន យត្ថ អកុសលវិបាកំ ឧប្បជ្ជតិ, តំ ហីនំ។ យត្ថ កុសលវិបាកំ, តំ បណីតំ។

ទូរេ សន្តិកេតិ ឥទម្បិ វុត្តនយមេវ។ អបិច ឱកាសតោបេត្ថ ឧបាទាយុបាទាយ ទូរសន្តិកតា វេទិតព្ពា។

៤៩៧. **តទេកជ្ឈំ អភិសំយូហិត្វា អភិសង្ខិបិត្វាតិ** តំ អតីតាទីហិ បទេហិ វិសុំ វិសុំ និទ្ទិដ្ឋំ រូបំ សព្ពំ រុប្បនលក្ខណសង្ខាតេ ឯកវិធភាវេ បញ្ញាយ រាសិំ កត្វា រូបក្ខន្ធោតិ វុច្ចតីតិ អយមេត្ថ អត្ថោ។ ឯតេន សព្ពម្បិ រូបំ រុប្បនលក្ខណេ រាសិភាវូបគមនេន រូបក្ខន្ធោតិ ទស្សិតំ ហោតិ។ ន ហិ រូបតោ អញ្ញោ រូបក្ខន្ធោ នាម អត្ថិ។

៤៩៨. យថា ច រូបំ, ឯវំ វេទនាទយោបិ វេទយិតលក្ខណាទីសុ រាសិភាវូបគមនេន។ ន ហិ វេទនាទីហិ អញ្ញោ វេទនាក្ខន្ធាទយោ នាម អត្ថិ។

អតីតាទិវិភាគេ បនេត្ថ សន្តតិវសេន ខណាទិវសេន ច វេទនាយ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នភាវោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ **សន្តតិវសេន** ឯកវីថិឯកជវនឯកសមាបត្តិបរិយាបន្នា ឯកវិថិវិសយសមាយោគប្បវត្តា ច បច្ចុប្បន្នា, តតោ បុព្ពេ អតីតា, បច្ឆា អនាគតា។ **ខណាទិវសេន** ខណត្តយបរិយាបន្នា បុព្ពន្តាបរន្ត មជ្ឈត្តគតា សកិច្ចញ្ច កុរុមានា វេទនា បច្ចុប្បន្នា, តតោ បុព្ពេ អតីតា, បច្ឆា អនាគតា។ អជ្ឈត្តពហិទ្ធាភេទោ និយកជ្ឈត្តវសេន វេទិតព្ពោ។

៤៩៩. ឱឡារិកសុខុមភេទោ "អកុសលា វេទនា ឱឡារិកា, កុសលាព្យាកតា វេទនា សុខុមា"តិអាទិនា (វិភ. ១១) នយេន វិភង្គេ វុត្តេន ជាតិសភាវបុគ្គលលោកិយលោកុត្តរវសេន វេទិតព្ពោ។ **ជាតិវសេន** តាវ អកុសលា វេទនា សាវជ្ជកិរិយហេតុតោ, កិលេសសន្តាបភាវតោ ច អវូបសន្តវុត្តីតិ កុសលវេទនាយ ឱឡារិកា, សព្យាបារតោ, សឧស្សាហតោ, សវិបាកតោ, កិលេសសន្តាបភាវតោ, សាវជ្ជតោ ច វិបាកាព្យាកតាយ ឱឡារិកា, សវិបាកតោ, កិលេសសន្តាបភាវតោ, សព្យាពជ្ឈតោ, សាវជ្ជតោ ច កិរិយាព្យាកតាយ ឱឡារិកា។ កុសលាព្យាកតា បន វុត្តវិបរិយាយតោ អកុសលាយ សុខុមា។ ទ្វេបិ កុសលាកុសលវេទនា សព្យាបារតោ, សឧស្សាហតោ, សវិបាកតោ ច យថាយោគំ ទុវិធាយបិ អព្យាកតាយ ឱឡារិកា , វុត្តវិបរិយាយេន ទុវិធាបិ អព្យាកតា តាហិ សុខុមា។ ឯវំ តាវ ជាតិវសេន ឱឡារិកសុខុមតា វេទិតព្ពា។

៥០០. ***សភាវវសេន*** បន ទុក្ខា វេទនា និរស្សាទតោ, សវិប្ផារតោ, ខោភករណតោ, ឧព្ពេជនីយតោ, អភិភវនតោ ច ឥតរាហិ ទ្វីហិ ឱឡារិកា, ឥតរា បន ទ្វេ សាតតោ, សន្តតោ, បណីតតោ, មនាបតោ, មជ្ឈត្តតោ ច យថាយោគំ ទុក្ខាយ សុខុមា។ ឧភោ បន សុខទុក្ខា សវិប្ផារតោ, ខោភករណតោ, បាកដតោ ច អទុក្ខមសុខាយ ឱឡារិកា, សា វុត្តវិបរិយាយេន តទុភយតោ សុខុមា។ ឯវំ សភាវវសេន ឱឡារិកសុខុមតា វេទិតព្ពា។

៥០១. **បុគ្គលវសេន** បន អសមាបន្នស្ស វេទនា នានារម្មណេ វិក្ខិត្តភាវតោ សមាបន្នស្ស វេទនាយ ឱឡារិកា, វិបរិយាយេន ឥតរា សុខុមា។ ឯវំ បុគ្គលវសេន ឱឡារិកសុខុមតា វេទិតព្ពា។

លោកិយលោកុត្តរវសេន បន សាសវា វេទនា លោកិយា, សា អាសវុប្បត្តិហេតុតោ, ឱឃនិយតោ, យោគនិយតោ, គន្ថនិយតោ, នីវរណិយតោ, ឧបាទានិយតោ, សំកិលេសិកតោ, បុថុជ្ជនសាធារណតោ ច អនាសវាយ ឱឡារិកា។ សា វិបរិយាយេន សាសវាយ សុខុមា។ ឯវំ លោកិយលោកុត្តរវសេន ឱឡារិកសុខុមតា វេទិតព្ពា។

៥០២. តត្ថ ជាតិអាទិវសេន សម្ភេទោ បរិហរិតព្ពោ។ អកុសលវិបាកកាយវិញ្ញាណសម្បយុត្តា ហិ វេទនា ជាតិវសេន អព្យាកតត្តា សុខុមាបិ សមានា សភាវាទិវសេន ឱឡារិកា ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ "អព្យាកតា វេទនា សុខុមា។ ទុក្ខា វេទនា ឱឡារិកា។ សមាបន្នស្ស វេទនា សុខុមា។ អសមាបន្នស្ស វេទនា ឱឡារិកា។ សាសវា វេទនា ឱឡារិកា។ អនាសវា វេទនា សុខុមា"តិ (វិភ. ១១)។ យថា ច ទុក្ខា វេទនា, ឯវំ សុខាទយោបិ ជាតិវសេន ឱឡារិកា សភាវាទិវសេន សុខុមា ហោន្តិ។ តស្មា យថា ជាតិអាទិវសេន សម្ភេទោ ន ហោតិ, តថា វេទនានំ ឱឡារិកសុខុមតា វេទិតព្ពា។ សេយ្យថិទំ – អព្យាកតា ជាតិវសេន កុសលាកុសលាហិ សុខុមា។ តត្ថ កតមា អព្យាកតា? កឹ ទុក្ខា? កឹ សុខា? កឹ សមាបន្នស្ស? កឹ អសមាបន្នស្ស? កឹ សាសវា ? កឹ អនាសវាតិ? ឯវំ សភាវាទិភេទោ ន បរាមសិតព្ពោ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ។

អបិច តំ តំ វា បន វេទនំ ឧបាទាយុបាទាយ វេទនា ឱឡារិកសុខុមា ទដ្ឋព្ពាតិ វចនតោ អកុសលាទីសុបិ លោភសហគតាយ ទោសសហគតា វេទនា អគ្គិ វិយ អត្តនោ និស្សយទហនតោ ឱឡារិកា, លោភសហគតា សុខុមា។ ទោសសហគតាបិ និយតា ឱឡារិកា, អនិយតា សុខុមា។ និយតាបិ កប្បដ្ឋិតិកា ឱឡារិកា, ឥតរា សុខុមា។ កប្បដ្ឋិតិកាសុបិ អសង្ខារិកា ឱឡារិកា, ឥតរា សុខុមា។ លោភសហគតា បន ទិដ្ឋិសម្បយុត្តា ឱឡារិកា, ឥតរា សុខុមា។ សាបិ និយតា កប្បដ្ឋិតិកា អសង្ខារិកា ឱឡារិកា, ឥតរា សុខុមា។ អវិសេសេន ច អកុសលា ពហុវិបាកា ឱឡារិកា, អប្បវិបាកា សុខុមា។ កុសលា បន អប្បវិបាកា ឱឡារិកា, ពហុវិបាកា សុខុមា។

អបិច កាមាវចរកុសលា ឱឡារិកា។ រូបាវចរា សុខុមា។ តតោ អរូបាវចរា។ តតោ លោកុត្តរា។ កាមាវចរា ទានមយា ឱឡារិកា។ សីលមយា សុខុមា។ តតោ ភាវនាមយា។ ភាវនាមយាបិ ទុហេតុកា ឱឡារិកា។ តិហេតុកា សុខុមា។ តិហេតុកាបិ សសង្ខារិកា ឱឡារិកា។ អសង្ខារិកា សុខុមា។ រូបាវចរា ច បឋមជ្ឈានិកា ឱឡារិកា…បេ. … បញ្ចមជ្ឈានិកា សុខុមា។ អរូបាវចរា ច អាកាសានញ្ចាយតនសម្បយុត្តា ឱឡារិកា…បេ.… នេវសញ្ញានា

សញ្ញាយតនសម្បយុត្តា សុខុមាវ។ លោកុត្តរា ច សោតាបត្តិមគ្គសម្បយុត្តា ឱឡារិកា…បេ…. អរហត្តមគ្គសម្បយុត្តា សុខុមាវ។ ឯស នយោ តំ តំ ភូមិវិបាកកិរិយវេទនាសុ ច ទុក្ខាទិអសមាបន្នាទិសាសវាទិវសេន វុត្តវេទនាសុ ច។

ឱកាសវសេន ចាបិ និរយេ ទុក្ខា ឱឡារិកា។ តិរច្ឆានយោនិយំ សុខុមា…បេ…. បរនិម្មិតវសវត្តីសុ សុខុមាវ។ យថា ច ទុក្ខា, ឯវំ សុខាបិ សព្ពត្ថ យថានុរូបំ យោជេតព្ពា។ វត្ថុវសេន ចាបិ ហីនវត្ថុកា យា កាចិ វេទនា ឱឡារិកា, បណីតវត្ថុកា សុខុមា។

ហីនបណីតភេទេ យា ឱឡារិកា, សា ហីនា។ យា ច សុខុមា, សា បណីតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

៥០៣. ទូរបទំ បន “អកុសលា វេទនា កុសលាព្យាកតាហិ វេទនាហិ ទូរេ”។ សន្តិកេបទំ “អកុសលា វេទនា អកុសលាយ វេទនាយ សន្តិកេ”តិអាទិនា នយេន វិភង្គេ វិភត្តំ។ តស្មា អកុសលា វេទនា វិសភាគតោ, អសំសដ្ឋតោ, អសរិក្ខតោ ច កុសលាព្យាកតាហិ ទូរេ, តថា កុសលាព្យាកតា អកុសលាយ។ ឯស នយោ សព្ពវារេសុ។ អកុសលា បន វេទនា សភាគតោ, សរិក្ខតោ ច អកុសលាយ សន្តិកេតិ។ ឥទំ វេទនាក្ខន្ធស្ស អតីតាទិវិភាគេ វិត្ថារកថាមុខំ។ តំតំវេទនាសម្បយុត្តានំ បន សញ្ញាទីនម្បិ ឯវមេវ វេទិតព្ពំ។

កមាទិវិនិច្ឆយកថា

៥០៤. ឯវំ វិទិត្វា ច បុន ឯតេស្វេវ –

ខន្ធេសុ ញាណភេទត្ថំ, កមតោថ វិសេសតោ;
អនូនាធិកតោ ចេវ, ឧបមាតោ តថេវ ច។

ទដ្ឋព្ពតោ ទ្វិធា ឯវំ, បស្សន្តស្សត្ថសិទ្ធិតោ;
វិនិច្ឆយនយោ សម្មា, វិញ្ញាតព្ពោ វិភាវិនា។

តត្ថ **កមតោ**តិ ឥធ ឧប្បត្តិក្កមោ, បហានក្កមោ, បដិបត្តិក្កមោ, ភូមិក្កមោ, ទេសនាក្កមោតិ ពហុវិធោ កមោ។

តត្ថ “បឋមំ កលលំ ហោតិ, កលលា ហោតិ អព្ពុទ”ន្តិ (សំ. និ. ១.២៣៥) ឯវមាទិ ឧប្បត្តិក្កមោ។ “ទស្សនេន បហាតព្ពា ធម្មា, ភាវនាយ បហាតព្ពា ធម្មា”តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ៨) ឯវមាទិ បហានក្កមោ។ “សីលវិសុទ្ធិ, ចិត្តវិសុទ្ធី”តិ (ម. និ. ១.២៥៩; បដិ. ម. ៣.៤១) ឯវមាទិ បដិបត្តិក្កមោ។ “កាមាវចរា, រូបាវចរា”តិ (ធ. ស. ៩៨៧) ឯវមាទិ ភូមិក្កមោ។ “ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា, ចត្តារោ សម្មប្បធានា”តិ (ទី. និ. ៣.១៤៥) វា, “ទានកថំ, សីលកថ”ន្តិ (ទី. និ. ១.២៩៨) វា ឯវមាទិ ទេសនាក្កមោ។ តេសុ ឥធ ឧប្បត្តិក្កមោ តាវ ន យុជ្ជតិ, កលលាទីនំ វិយ ខន្ធានំ បុព្ពាបរិយវវត្ថានេន អនុប្បត្តិតោ។ ន បហានក្កមោ, កុសលាព្យាកតានំ អប្បហាតព្ពតោ។ ន បដិបត្តិក្កមោ, អកុសលានំ អប្បដិបជ្ជនីយតោ។ ន ភូមិក្កមោ, វេទនាទីនំ ចតុភូមិបរិយាបន្នត្តា។ ទេសនាក្កមោ បន យុជ្ជតិ។

អភេទេន ហិ បញ្ចសុ ខន្ធេសុ អត្តគាហបតិតំ វេនេយ្យជនំ សមូហឃនវិនិព្ភោគទស្សនេន អត្តគាហតោ មោចេតុកាមោ ភគវា ហិតកាមោ តស្ស តស្ស ជនស្ស សុខគហណត្ថំ ចក្ខុអាទីនម្បិ វិសយភូតំ ឱឡារិកំ បឋមំ រូបក្ខន្ធំ ទេសេសិ។ តតោ ឥដ្ឋានិដ្ឋរូបសំវេទិកំ វេទនំ។ “យំ វេទយតិ, តំ សញ្ជានាតី”តិ ឯវំ វេទនាវិសយស្ស អាការគាហិកំ សញ្ញំ។ សញ្ញាវសេន អភិសង្ខារកេ សង្ខារេ។ តេសំ វេទនាទីនំ និស្សយំ អធិបតិភូតញ្ច នេសំ វិញ្ញាណន្តិ ឯវំ តាវ កមតោ វិនិច្ឆយនយោ វិញ្ញាតព្ពោ។

៥០៥. ***វិសេសតោ***តិ ខន្ធានញ្ច ឧបាទានក្ខន្ធានញ្ច វិសេសតោ។ កោ បន នេសំ វិសេសោ, ខន្ធា តាវ អវិសេសតោ វុត្តា។ ឧបាទានក្ខន្ធា សាសវឧបាទានិយភាវេន វិសេសេត្វា។ យថាហ –

“បញ្ច ចេវ វោ, ភិក្ខវេ, ខន្ធេ ទេសេស្សាមិ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេ ច, តំ សុណាថ។ កតមេ ច, ភិក្ខវេ, បញ្ចក្ខន្ធា, យំកិញ្ចិ, ភិក្ខវេ, រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ…បេ…. សន្តិកេ វា, អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, រូបក្ខន្ធោ។ យា កាចិ វេទនា…បេ…. យំកិញ្ចិ វិញ្ញាណំ…បេ…. សន្តិកេ វា, អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, វិញ្ញាណក្ខន្ធោ។ ឥមេ វុច្ចន្តិ, ភិក្ខវេ, បញ្ចក្ខន្ធា។ កតមេ ច, ភិក្ខវេ, បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា។ យំកិញ្ចិ, ភិក្ខវេ,

រូបំ…បេ…. សន្តិកេ វា សាសវំ ឧបាទានិយំ, អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, រូបុបាទានក្ខន្ធោ។ យា កាចិ វេទនា… បេ…. យំកិញ្ចិ វិញ្ញាណំ…បេ…. សន្តិកេ វា សាសវំ ឧបាទានិយំ, អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, វិញ្ញាណុបាទានក្ខន្ធោ។ ឥមេ វុច្ចន្តិ, ភិក្ខវេ, បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា"តិ (សំ. និ. ៣.៤៨)។

ឯត្ថ ច យថា វេទនាទយោ អនាសវាបិ អត្ថិ, ន ឯវំ រូបំ។ យស្មា បនស្ស រាសដ្ឋេន ខន្ធភាវោ យុជ្ជតិ, តស្មា ខន្ធេសុ វុត្តំ។ យស្មា រាសដ្ឋេន ច សាសវដ្ឋេន ច ឧបាទានក្ខន្ធភាវោ យុជ្ជតិ, តស្មា ឧបាទានក្ខន្ធេសុ វុត្តំ។ វេទនាទយោ បន អនាសវាវ ខន្ធេសុ វុត្តា។ សាសវា ឧបាទានក្ខន្ធេសុ។ **ឧបាទានក្ខន្ធា**តិ ចេត្ថ ឧបាទានគោចរា ខន្ធា ឧបាទានក្ខន្ធាតិ ឯវមត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឥធ បន សព្ពេបេតេ ឯកជ្ឈំ កត្វា ខន្ធាតិ អធិប្បេតា។

៥០៦. អនូនាធិកតោតិ កស្មា បន ភគវតា បញ្ចេវ ខន្ធា វុត្តា អនូនា អនធិកាតិ។ សព្ពសង្ខតសភាគេកសង្គហតោ អត្តត្តនិយគាហវត្ថុស្ស ឯតបរមតោ អញ្ញេសញ្ច តទវរោធតោ។ អនេកប្បភេទេសុ ហិ សង្ខតធម្មេសុ សភាគវសេន សង្គយ្ហមានេសុ រូបម្បិ រូបសភាគេកសង្គហវសេន ឯកោ ខន្ធោ ហោតិ។ វេទនា វេទនាសភាគេកសង្គហវសេន ឯកោ ខន្ធោ ហោតិ។ ឯស នយោ សញ្ញាទីសុ។ តស្មា សព្ពសង្ខតសភាគេកសង្គហតោ បញ្ចេវ វុត្តា។ ឯតបរមញ្ចេតំ អត្តត្តនិយគាហវត្ថុ យទិទំ រូបាទយោ បញ្ច។ វុត្តញ្ចេតំ "រូបេ ខោ, ភិក្ខវេ, សតិ រូបំ ឧបាទាយ រូបំ អភិនិវិស្ស ឯវំ ទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជតិ 'ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា'តិ។ វេទនាយ, សញ្ញាយ, សង្ខារេសុ, វិញ្ញាណេ សតិ វិញ្ញាណំ ឧបាទាយ វិញ្ញាណំ អភិនិវិស្ស ឯវំ ទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជតិ 'ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា"តិ (សំ. និ. ៣.២០៧)។ តស្មា អត្តត្តនិយគាហវត្ថុស្ស ឯតបរមតោបិ បញ្ចេវ វុត្តា។ យេបិ ចញ្ញេ សីលាទយោ បញ្ច ធម្មក្ខន្ធា វុត្តា, តេបិ សង្ខារក្ខន្ធេ បរិយាបន្នត្តា ឯត្ថេវ អវរោធំ គច្ឆន្តិ។ តស្មា អញ្ញេសំ តទវរោធតោបិ បញ្ចេវ វុត្តាតិ ឯវំ អនូនាធិកតោ វិនិច្ឆយនយោ វិញ្ញាតព្ពោ។

៥០៧. ឧបមាតោតិ ឯត្ថ ហិ គិលានសាលុបមោ រូបុបាទានក្ខន្ធោ, គិលានុបមស្ស វិញ្ញាណុបាទានក្ខន្ធស្ស វត្ថុទ្វារារម្មណវសេន និវាសដ្ឋានតោ។ គេលញ្ញុបមោ វេទនុបាទានក្ខន្ធោ, អាពាធកត្តា។ គេលញ្ញសមុដ្ឋានុបមោ សញ្ញុបាទានក្ខន្ធោ, កាមសញ្ញាទិវសេន រាគាទិសម្បយុត្តវេទនាសព្ភាវា។ អសប្បាយសេវនុបមោ សង្ខារុបាទានក្ខន្ធោ, វេទនាគេលញ្ញស្ស និទានត្តា។ "វេទនំ វេទនត្តាយ អភិសង្ខរោន្តី"តិ (សំ. និ. ៣.៧៩) ហិ វុត្តំ។ តថា "អកុសលស្ស កម្មស្ស កតត្តា ឧបចិតត្តា វិបាកំ កាយវិញ្ញាណំ ឧប្បន្នំ ហោតិ ទុក្ខសហគត"ន្តិ (ធ. ស. ៥៥៦)។ គិលានុបមោ វិញ្ញាណុបាទានក្ខន្ធោ, វេទនាគេលញ្ញេន អបរិមុត្តត្តា។ អបិច ចារកការណអបរាធការណការកអបរាធិកុបមា ឯតេ ភាជនភោជនព្យញ្ជនបរិវេសកភុញ្ជកូបមា ចាតិ ឯវំ ឧបមាតោ វិនិច្ឆយនយោ វិញ្ញាតព្ពោ។

៥០៨. ទដ្ឋព្ពតោ ទ្វិធាតិ សង្ខេបតោ វិត្ថារតោ ចាតិ ឯវំ ទ្វិធា ទដ្ឋព្ពតោបេត្ថ វិនិច្ឆយនយោ វិញ្ញាតព្ពោ។ **សង្ខេបតោ** ហិ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា អាសីវិសូបមេ (សំ. និ. ៤.២៣៨) វុត្តនយេន ឧក្ខិត្តាសិកបច្ចត្ថិកតោ, ភារសុត្តវសេន (សំ. និ. ៣.២២) ភារតោ, ខជ្ជនីយបរិយាយវសេន (សំ. និ. ៣.៧៩) ខាទកតោ, យមកសុត្តវសេន (សំ. និ. ៣.៨៥) អនិច្ចទុក្ខានត្តសង្ខតវធកតោ ទដ្ឋព្ពា។ **វិត្ថារតោ** បនេត្ថ ផេណបិណ្ឌោ វិយ រូបំ ទដ្ឋព្ពំ, បរិមទ្ទនាសហនតោ។ ឧទកបុព្ពុឡំ វិយ វេទនា, មុហុត្តរមណីយតោ។ មរីចិកា វិយ សញ្ញា, វិប្បលម្ភនតោ។ កទលិក្ខន្ធោ វិយ សង្ខារា, អសារកតោ។ មាយា វិយ វិញ្ញាណំ, វញ្ចកតោ។ វិសេសតោ ច សុឡារម្បិ អជ្ឈត្តិកំ រូបំ អសុភន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ វេទនា តីហិ ទុក្ខតាហិ អវិនិមុត្តតោ ទុក្ខាតិ។ សញ្ញាសង្ខារា អវិធេយ្យតោ អនត្តាតិ។ វិញ្ញាណំ ឧទយព្ពយធម្មតោ អនិច្ចន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

៥០៩. ឯវំ បស្សន្តស្សត្ថសិទ្ធិតោតិ ឯវញ្ច សង្ខេបវិត្ថារវសេន ទ្វិធា បស្សតោ យា អត្ថសិទ្ធិ ហោតិ, តតោបិ វិនិច្ឆយនយោ វិញ្ញាតព្ពោ។ សេយ្យថិទំ – សង្ខេបតោ តាវ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេ ឧក្ខិត្តាសិកបច្ចត្ថិកាទិភាវេន បស្សន្តោ ខន្ធេហិ ន វិហញ្ញតិ។ វិត្ថារតោ បន រូបាទីនិ ផេណបិណ្ឌាទិសទិសភាវេន បស្សន្តោ ន អសារេសុ សារទស្សី ហោតិ។

វិសេសតោ ច **អជ្ឈត្តិករូបំ អសុភតោ** បស្សន្តោ កពឡីការាហារំ បរិជានាតិ, អសុភេ សុភន្តិ វិបល្លាសំ បជហតិ។ កាមោឃំ ឧត្តរតិ, កាមយោគេន វិសំយុជ្ជតិ, កាមាសវេន អនាសវោ ហោតិ, អភិជ្ឈាកាយគន្ថំ ភិន្ទតិ, កាមុបាទានំ ន ឧបាទិយតិ។

វេទនំ ទុក្ខតោ បស្សន្តោ ផស្សាហារំ បរិជានាតិ, ទុក្ខេ សុខន្តិ វិបល្លាសំ បជហតិ, ភវោឃំ ឧត្តរតិ, ភវយោគេន វិសំយុជ្ជតិ, ភវាសវេន អនាសវោ ហោតិ, ព្យាបាទកាយគន្ថំ ភិន្ទតិ, សីលព្ពតុបាទានំ ន ឧបាទិយតិ។

សញ្ញំ សង្ខារេ ច អនត្តតោ បស្សន្តោ មនោសញ្ចេតនាហារំ បរិជានាតិ, អនត្តនិ អត្តាតិ វិបល្លាសំ បជហតិ, ទិដ្ឋោឃំ ឧត្តរតិ, ទិដ្ឋិយោគេន វិសំយុជ្ជតិ, ទិដ្ឋាសវេន អនាសវោ ហោតិ។ ឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថំ ភិន្ទតិ, អត្តវាទុបាទានំ ន ឧបាទិយតិ។

វិញ្ញាណំ អនិច្ចតោ បស្សន្តោ វិញ្ញាណាហារំ បរិជានាតិ, អនិច្ចេ និច្ចន្តិ វិបល្លាសំ បជហតិ, អវិជ្ជោឃំ ឧត្តរតិ, អវិជ្ជាយោគេន វិសំយុជ្ជតិ, អវិជ្ជាសវេន អនាសវោ ហោតិ, សីលព្ពតបរាមាសកាយគន្ថំ ភិន្ទតិ, ទិដ្ឋុបាទានំ ន ឧបាទិយតិ។

ឯវំ មហានិសំសំ, វធកាទិវសេន ទស្សនំ យស្មា;
តស្មា ខន្ធេ ធីរោ, វធកាទិវសេន បស្សេយ្យាតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

ខន្ធនិទ្ទេសោ នាម

ចុទ្ទសមោ បរិច្ឆេទោ។

១៥. អាយតនធាតុនិទ្ទេសោ

អាយតនវិត្ថារកថា

៥១០. **អាយតនានី**តិ ទ្វាទសាយតនានិ – ចក្ខាយតនំ, រូបាយតនំ, សោតាយតនំ, សទ្ទាយតនំ, ឃានាយតនំ, គន្ធាយតនំ, ជិវ្ហាយតនំ, រសាយតនំ, កាយាយតនំ, ផោដ្ឋព្ពាយតនំ, មនាយតនំ, ធម្មាយតនន្តិ។ តត្ថ –

អត្ថ លក្ខណ តាវត្វ, កម សង្ខេប វិត្ថារា;
តថា ទដ្ឋព្ពតោ ចេវ, វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

តត្ថ វិសេសតោ តាវ ចក្ខតីតិ **ចក្ខុ**, រូបំ អស្សាទេតិ វិភាវេតិ ចាតិ អត្ថោ។ រូបយតីតិ **រូបំ**, វណ្ណវិការំ អាបជ្ជមានំ ហទយង្គតភាវំ បកាសេតីតិ អត្ថោ។ សុណាតីតិ **សោតំ**។ សប្បតីតិ **សទ្ទោ**, ឧទាហរិយតីតិ អត្ថោ។ ឃាយតីតិ **ឃានំ**។ គន្ធយតីតិ **គន្ធោ**។ អត្តនោ វត្ថុំ សូចយតីតិ អត្ថោ។ ជីវិតំ អវ្ហយតីតិ **ជិវ្ហា**។ រសន្តិ តំ សត្តាតិ **រសោ**, អស្សាទេន្តីតិ អត្ថោ។ កុច្ឆិតានំ សាសវធម្មានំ អាយោតិ **កាយោ**។ **អាយោ**តិ ឧប្បត្តិទេសោ។ ផុសិយតីតិ **ផោដ្ឋព្ពំ**។ មុនាតីតិ **មនោ**។ អត្តនោ លក្ខណំ ធារេន្តីតិ **ធម្មា**។

៥១១. អវិសេសតោ បន អាយតនតោ, អាយានំ តននតោ, អាយតស្ស ច នយនតោ **អាយតន**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ ចក្ខុរូបាទីសុ ហិ តំតំទ្វារម្មណា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា សេន សេន អនុភវនាទិនា កិច្ចេន អាយតន្តិ ឧដ្ឋហន្តិ ឃដន្តិ, វាយមន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ តេ ច អាយភូតេ ធម្មេ ឯតានិ តនោន្តិ, វិត្ថារេន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ, តទញ្ច អនមតគ្គេ សំសារេ បវត្តំ អតីវ អាយតំ សំសារទុក្ខំ យាវ ន និវត្តតិ, តាវ នយន្តេវ, បវត្តយន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឥតិ សព្ពេបិមេ ធម្មា អាយតនតោ, អាយានំ តននតោ, អាយតស្ស ច នយនតោ អាយតនំ អាយតនន្តិ វុច្ចន្តិ។

៥១២. អបិច និវាសដ្ឋានដ្ឋេន អាករដ្ឋេន សមោសរណដ្ឋានដ្ឋេន សញ្ជាតិទេសដ្ឋេន ការណដ្ឋេន ច **អាយតនំ** វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ លោកេ "ឥស្សរាយតនំ វាសុទេវាយតន"ន្តិអាទីសុ និវាសដ្ឋានំ អាយតនន្តិ វុច្ចតិ។ "សុវណ្ណាយតនំ រជតាយតន"ន្តិអាទីសុ អាករោ។ សាសនេ បន "មនោរមេ អាយតនេ សេវន្តិ នំ វិហង្គមា"តិអាទីសុ (អ. និ. ៥.៣៨) សមោសរណដ្ឋានំ។ "ទក្ខិណាបថោ គុន្នំ អាយតន"ន្តិអាទីសុ សញ្ជាតិទេសោ។ "តត្រ តត្រេវ សក្ខិភព្ពតំ បាបុណាតិ សតិ សតិអាយតនេ"តិអាទីសុ (អ. និ. ៣.១០២) ការណំ។

ចក្ខុអាទីសុ ចាបិ តេ តេ ចិត្តចេតសិកា ធម្មា និវសន្តិ តទាយត្តវុត្តិតាយាតិ ចក្ខាទយោ ច នេសំ និវាសដ្ឋានំ។ ចក្ខាទីសុ ច តេ អាកិណ្ណា តន្និស្សិតត្តា តទារម្មណត្តា ចាតិ ចក្ខាទយោ នេសំ អាករោ។ ចក្ខាទយោ ច នេសំ សមោសរណដ្ឋានំ, តត្ថ តត្ថ វត្ថុទ្វារារម្មណវសេន សមោសរណតោ។ ចក្ខាទយោ ច នេសំ សញ្ជាតិទេសោ, តន្និស្សយារម្មណភាវេន តត្ថេវ ឧប្បត្តិតោ។ ចក្ខាទយោ ច នេសំ ការណំ, តេសំ អភាវេ អភាវតោតិ។ ឥតិ និវាសដ្ឋានដ្ឋេន, អាករដ្ឋេន, សមោសរណដ្ឋានដ្ឋេន, សញ្ជាតិទេសដ្ឋេន, ការណដ្ឋេនចាតិ ឥមេហិបិ ការណេហិ ឯតេ ធម្មា អាយតនំ អាយតនន្តិ វុច្ចន្តិ។

តស្មា យថាវុត្តេន អត្ថេន ចក្ខុ ច តំ អាយតនញ្ចាតិ **ចក្ខាយតនំ**...បេ.... ធម្មា ច តេ អាយតនញ្ចាតិ **ធម្មាយតន**ន្តិ ឯវំ តាវេត្ថ **អត្ថតោ** វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥១៣. **លក្ខណា**តិ ចក្ខាទីនំ លក្ខណតោបេត្ថ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។ តានិ ច បន តេសំ លក្ខណានិ ខន្ធនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។

តាវត្វតោតិ តាវភាវតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ចក្ខាទយោបិ ហិ ធម្មា ឯវ, ឯវំ សតិ ធម្មាយតនមិច្ចេវ អវត្វា កស្មា ទ្វាទសាយតនានីតិ វុត្តានីតិ ចេ។ ឆវិញ្ញាណកាយុប្បត្តិទ្វារារម្មណវវត្ថានតោ ឥធ ឆន្នំ វិញ្ញាណកាយានំ ទ្វារភាវេន អារម្មណភាវេន ច វវត្ថានតោ អយមេតេសំ ភេទោ ហោតីតិ ទ្វាទស វុត្តានិ, ចក្ខុវិញ្ញាណវីថិបរិយាបន្នស្ស ហិ វិញ្ញាណកាយស្ស ចក្ខាយតនមេវ ឧប្បត្តិទ្វារំ, រូបាយតនមេវ ចារម្មណំ, តថា ឥតរានិ ឥតរេសំ។ ឆដ្ឋស្ស បន ភវង្គមនសង្ខាតោ មនាយតនេកទេសោវ ឧប្បត្តិទ្វារំ, អសាធារណមេវ ច ធម្មាយតនំ អារម្មណន្តិ ។ ឥតិ ឆន្នំ វិញ្ញាណកាយានំ ឧប្បត្តិទ្វារារម្មណវវត្ថានតោ ទ្វាទស វុត្តានីតិ ឯវមេត្ថ តាវត្វតោ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥១៤. **កមតោ**តិ ឥធាបិ បុព្ពេ វុត្តេសុ ឧប្បត្តិក្កមាទីសុ ទេសនាក្កមោវ យុជ្ជតិ។ អជ្ឈត្តិកេសុ ហិ អាយតនេសុ សនិទស្សនសប្បដិឃវិសយត្តា ចក្ខាយតនំ បាកដន្តិ បឋមំ ទេសិតំ, តតោ អនិទស្សនសប្បដិឃវិសយានិ សោតាយតនាទីនិ។ អថ វា ទស្សនានុត្តរិយសវនានុត្តរិយហេតុភាវេន ពហូបការត្តា អជ្ឈត្តិកេសុ ចក្ខាយតនសោតាយតនានិ បឋមំ ទេសិតានិ, តតោ ឃានាយតនាទីនិ តីណិ, បញ្ចន្នម្បិ គោចរវិសយត្តា អន្តេ មនាយតនំ, ចក្ខាយតនាទីនំ បន គោចរត្តា តស្ស តស្ស អន្តរន្តរានិ ពាហិរេសុ រូបាយតនាទីនិ។ អបិច វិញ្ញាណុប្បត្តិការណវវត្ថានតោបិ អយមេតេសំ កមោ វេទិតព្ពោ។ វុត្តញ្ហេតំ “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ...បេ.... មនញ្ច បដិច្ច ធម្មេ ច ឧប្បជ្ជតិ មនោវិញ្ញាណ”ន្តិ (ម. និ. ៣.៤២១; សំ. និ. ២.៤៣)។ ឯវំ កមតោបេត្ថ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥១៥. ***សង្ខេបវិត្ថារា***តិ សង្ខេបតោ ហិ មនាយតនស្ស ចេវ ធម្មាយតនេកទេសស្ស ច នាមេន តទវសេសានញ្ច អាយតនានំ រូបេន សង្គហិតត្តា ទ្វាទសាបិ អាយតនានិ នាមរូបមត្តមេវ ហោន្តិ។ ***វិត្ថារតោ*** បន អជ្ឈត្តិកេសុ តាវ ចក្ខាយតនំ ជាតិវសេន ចក្ខុបសាទមត្តមេវ, បច្ចយគតិនិកាយបុគ្គលភេទតោ បន អនន្តប្បភេទំ។ តថា សោតាយតនាទីនិ ចត្តារិ។ មនាយតនំ កុសលាកុសលវិបាកកិរិយវិញ្ញាណភេទេន ឯកូននវុតិប្បភេទំ ឯកវីសុត្តរសតប្បភេទញ្ច។ វត្ថុបដិបទាទិភេទតោ បន អនន្តប្បភេទំ។ រូបសទ្ទគន្ធរសាយតនានិ វិសភាគបច្ចយាទិភេទតោ អនន្តប្បភេទានិ។ ផោដ្ឋព្ពាយតនំ បថវីធាតុតេជោធាតុវាយោធាតុវសេន តិប្បភេទំ។ បច្ចយាទិភេទតោ អនេកប្បភេទំ។ ធម្មាយតនំ វេទនាសញ្ញាសង្ខារក្ខន្ធសុខុមរូបនិព្ពានានំ សភាវនានត្តភេទតោ អនេកប្បភេទន្តិ។ ឯវំ សង្ខេបវិត្ថារា វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥១៦. **ទដ្ឋព្ពតោ**តិ ឯត្ថ បន សព្ពានេវ សង្ខតានិ អាយតនានិ អនាគមនតោ អនិគ្គមនតោ ច ទដ្ឋព្ពានិ។ ន ហិ តានិ បុព្ពេ ឧទយា កុតោចិ អាគច្ឆន្តិ, នបិ ឧទ្ធំ វយា កុហិញ្ចិ គច្ឆន្តិ, អថ ខោ បុព្ពេ ឧទយា អប្បដិលទ្ធសភាវានិ , ឧទ្ធំ វយា បរិភិន្នសភាវានិ, បុព្ពន្តាបរន្តវេមជ្ឈេ បច្ចយាយត្តវុត្តិតាយ អវសានិ បវត្តន្តិ។ តស្មា អនាគមនតោ អនិគ្គមនតោ ច ទដ្ឋព្ពានិ។ តថា និរីហកតោ អព្យាបារតោ ច។ ន ហិ ចក្ខុរូបាទីនំ ឯវំ ហោតិ “អហោ វត អម្ហាកំ សាមគ្គិយំ វិញ្ញាណំ នាម ឧប្បជ្ជេយ្យា”តិ, ន ច តានិ វិញ្ញាណុប្បាទនត្ថំ ទ្វារភាវេន វត្ថុភាវេន អារម្មណភាវេន វា ឦហន្តិ, ន ព្យាបារមាបជ្ជន្តិ, អថ ខោ ធម្មតាវេសា, យំ ចក្ខុរូបាទិសាមគ្គិយំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ សម្ភវន្តីតិ។ តស្មា និរីហកតោ អព្យាបារតោ ច ទដ្ឋព្ពានិ។ អបិច អជ្ឈត្តិកានិ សុញ្ញគាមោ វិយ ទដ្ឋព្ពានិ, ធុវសុភសុខត្តភាវវិរហិតត្តា។ ពាហិរានិ គាមឃាតកចោរា វិយ, អជ្ឈត្តិកានំ អភិឃាតកត្តា។ វុត្តញ្ហេតំ “ចក្ខុ, ភិក្ខវេ, ហញ្ញតិ មនាបាមនាបេហិ រូបេហី”តិ វិត្ថារោ។ អបិច អជ្ឈត្តិកានិ ឆ បាណកា វិយ ទដ្ឋព្ពានិ, ពាហិរានិ តេសំ គោចរា វិយាតិ។ ឯវមេត្ថ ទដ្ឋព្ពតោ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

ឥទំ តាវ អាយតនានំ វិត្ថារកថាមុខំ។

ធាតុវិត្ថារកថា

៥១៧. តទនន្តរា បន **ធាតុយោ**តិ អដ្ឋារស ធាតុយោ – ចក្ខុធាតុ, រូបធាតុ, ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ, សោតធាតុ, សទ្ទធាតុ, សោតវិញ្ញាណធាតុ, ឃានធាតុ, គន្ធធាតុ, ឃានវិញ្ញាណធាតុ, ជិវ្ហាធាតុ, រសធាតុ, ជិវ្ហាវិញ្ញាណធាតុ, កាយធាតុ, ផោដ្ឋព្ពធាតុ, កាយវិញ្ញាណធាតុ, មនោធាតុ, ធម្មធាតុ, មនោវិញ្ញាណធាតូតិ។ តត្ថ –

អត្ថតោ លក្ខណាទីហិ, កម តាវត្វសង្ខតោ;
បច្ចយា អថ ទដ្ឋព្ពា, វេទិតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

តត្ថ **អត្ថតោ**តិ ចក្ខតីតិ ចក្ខុ។ រូបយតីតិ រូបំ។ ចក្ខុស្ស វិញ្ញាណំ ចក្ខុវិញ្ញាណន្តិ ឯវមាទិនា តាវ នយេន ចក្ខាទីនំ វិសេសត្ថតោ វេទិតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។ អវិសេសេន បន វិទហតិ, ធីយតេ, វិធានំ, វិធីយតេ ឯតាយ, ឯត្ថ វា ធីយតីតិ ធាតុ។ លោកិយា ហិ ធាតុយោ ការណភាវេន វវត្ថិតា ហុត្វា សុវណ្ណរជតាទិធាតុយោ វិយ សុវណ្ណរជតាទី , អនេកប្បការំ សំសារទុក្ខំ វិទហន្តិ។ ភារហារេហិ ច ភារោ វិយ, សត្តេហិ ធីយន្តេ, ធារិយន្តីតិ អត្ថោ។ ទុក្ខវិធានមត្តមេវ ចេសា, អវសវត្តនតោ។ ឯតាហិ ច ករណភូតាហិ សំសារទុក្ខំ សត្តេហិ អនុវិធីយតិ។ តថាវិហិតញ្ច តំ ឯតាស្វេវ ធីយតិ, ឋបិយតីតិ អត្ថោ។ ឥតិ ចក្ខាទីសុ ឯកេកោ ធម្មោ យថាសម្ភវំ វិទហតិ, ធីយតីតិអាទិនា អត្ថវសេន ធាតូតិ វុច្ចតិ។

៥១៨. អបិច យថា តិត្ថិយានំ អត្តា នាម សភាវតោ នត្ថិ, ន ឯវមេតា, ឯតា បន អត្តនោ សភាវំ ធារេន្តីតិ ធាតុយោ។ យថា លោកេ វិចិត្តា ហរិតាលមនោសិលាទយោ សេលាវយវា ធាតុយោតិ វុច្ចន្តិ, ឯវមេតាបិ

ធាតុយោ វិយ ធាតុយោ។ វិចិត្តា ហេតេ ញាណញេយ្យាវយវាតិ។ យថា វា សរីរសង្ខាតស្ស សមុទាយស្ស អវយវ ភូតេសុ រសសោណិតាទីសុ អញ្ញមញ្ញវិសភាគលក្ខណបរិច្ឆិន្នេសុ ធាតុសមញ្ញា, ឯវមេតេសុបិ បញ្ចក្ខន្ធសង្ខាតស្ស អត្តភាវស្ស អវយវេសុ ធាតុសមញ្ញា វេទិតព្វា។ អញ្ញមញ្ញវិសភាគលក្ខណបរិច្ឆិន្នា ហេតេ ចក្ខាទយោតិ។ អបិច ធាតូតិ និជ្ជីវមត្តស្សេវេតំ អធិវចនំ។ តថា ហិ ភគវា "ឆ ធាតុរោ អយំ ភិក្ខុ បុរិសោ"តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.៣៤៤) ជីវសញ្ញាសមូហននត្ថំ ធាតុទេសនំ អកាសីតិ។

តស្មា យថាវុត្តេន អត្ថេន ចក្ខុ ច តំ ធាតុ ច ចក្ខុធាតុ...បេ.... មនោវិញ្ញាណញ្ច តំ ធាតុ ច មនោវិញ្ញាណធាតូតិ។ ឯវំ តាវេត្ថ អត្ថតោ វេទិតព្វោ វិនិច្ឆយោ។

៥១៩. លក្ខណាទិតោតិ ចក្ខាទីនំ លក្ខណាទិតោបេត្ថ វេទិតព្វោ វិនិច្ឆយោ។ តានិ ច បន នេសំ លក្ខណាទីនិ ខន្ធនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្វានិ។

កមតោតិ ឥធាបិ បុព្វេ វុត្តេសុ ឧប្បត្តិក្កមាទីសុ ទេសនាក្កមោវ យុជ្ជតិ។ សោ ច បនាយំ ហេតុផលានុបុព្វវវត្ថានវសេន វុត្តោ។ ចក្ខុធាតុ រូបធាតូតិ ឥទញ្ហិ ទ្វយំ ហេតុ, ចក្ខុវិញ្ញាណធាតូតិ ផលំ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។

៥២០. តាវត្វតោតិ តាវភាវតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – តេសុ តេសុ ហិ សុត្តាភិធម្មប្បទេសេសុ "អាភាធាតុ, សុភធាតុ, អាកាសានញ្ចាយតនធាតុ, វិញ្ញាណញ្ចាយតនធាតុ, អាកិញ្ចញ្ញាយតនធាតុ, នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនធាតុ, សញ្ញាវេទយិតនិរោធធាតុ" (សំ. និ. ២.៩៥), "កាមធាតុ , ព្យាបាទធាតុ, វិហឹសាធាតុ, នេក្ខម្មធាតុ, អព្យាបាទធាតុ, អវិហឹសាធាតុ" (វិភ. ១៨២; ទី. និ. ៣.៣០៥; ម. និ. ៣.១២៥), "សុខធាតុ, ទុក្ខធាតុ, សោមនស្សធាតុ, ទោមនស្សធាតុ, ឧបេក្ខាធាតុ, អវិជ្ជាធាតុ" (វិភ. ១៨០; ម. និ. ៣.១២៥), "អារម្ភធាតុ, និក្កមធាតុ, បរក្កមធាតុ" (សំ. និ. ៥.១៨៣), "ហីនធាតុ, មជ្ឈិមធាតុ, បណីតធាតុ" (ទី. និ. ៣.៣០៥), "បឋវីធាតុ, អាបោធាតុ, តេជោធាតុ, វាយោធាតុ (ទី. និ. ៣.៣១១), អាកាសធាតុ, វិញ្ញាណធាតុ" (ម. និ. ៣.១២៥; វិភ. ១៧២), "សង្ខតធាតុ, អសង្ខតធាតុ" (ម. និ. ៣.១២៥), "អនេកធាតុ នានាធាតុ លោកោ"តិ (ទី. និ. ២.៣៦៦; ម. និ. ១.១៤៨) ឯវមាទយោ អញ្ញាបិ ធាតុយោ ទិស្សន្តិ។ ឯវំ សតិ សព្ពាសំ វសេន បរិច្ឆេទំ អកត្វា កស្មា អដ្ឋារសាតិ អយមេវ បរិច្ឆេទោ កតោតិ ចេ។ សភាវតោ វិជ្ជមានានំ សព្ពធាតូនំ តទន្តោគធត្តា។

រូបធាតុយេវ ហិ អាភាធាតុ, សុភធាតុ បន រូបាទិបដិពទ្ធា។ កស្មា, សុភនិមិត្តត្តា។ សុភនិមិត្តញ្ហិ សុភធាតុ។ តញ្ច រូបាទិវិនិមុត្តំ ន វិជ្ជតិ។ កុសលវិបាការម្មណា វា រូបាទយោ ឯវ សុភធាតូតិ រូបាទិមត្តមេវេសា។ អាកាសានញ្ចាយតនធាតុអាទីសុ ចិត្តំ មនោវិញ្ញាណធាតុយេវ, សេសា ធម្មធាតុ។ សញ្ញាវេទយិតនិរោធធាតុ បន សភាវតោ នត្ថិ។ ធាតុទ្វយនិរោធមត្តមេវ ហិ សា។

កាមធាតុ ធម្មធាតុមត្តំ វា ហោតិ។ យថាហ – "តត្ថ កតមា កាមធាតុ? កាមបដិសំយុត្តោ តក្កោ វិតក្កោ មិច្ឆាសង្កប្បោ"តិ (វិភ. ១៨២)។ អដ្ឋារសាបិ វា ធាតុយោ។ យថាហ – "ហេដ្ឋតោ អវីចិនិរយំ បរិយន្តំ ករិត្វា ឧបរិតោ បរនិម្មិតវសវត្តី ទេវេ អន្តោករិត្វា យំ ឯតស្មឹ អន្តរេ ឯត្ថាវចរា ឯត្ថ បរិយាបន្នា ខន្ធធាតុអាយតនា រូបា វេទនា សញ្ញា សង្ខារា វិញ្ញាណំ, អយំ វុច្ចតិ កាមធាតូ"តិ (វិភ. ១៨២)។

នេក្ខម្មធាតុ ធម្មធាតុ ឯវ, "សព្ពេបិ កុសលា ធម្មា នេក្ខម្មធាតូ"តិ (វិភ. ១៨២) វចនតោ មនោវិញ្ញាណធាតុបិ ហោតិយេវ។ ព្យាបាទវិហឹសា-អព្យាបាទ-អវិហឹសាសុខ-ទុក្ខ-សោមនស្ស-ទោមនស្សុបេក្ខា-អវិជ្ជាអារម្ភ-និក្កម-បរក្កមធាតុយោ ធម្មធាតុយេវ។

ហីនមជ្ឈិមបណីតធាតុយោ អដ្ឋារស ធាតុមត្តមេវ។ ហីនា ហិ ចក្ខាទយោ ហីនា ធាតុ, មជ្ឈិមបណីតា មជ្ឈិមា ចេវ បណីតា ច។ និប្បរិយាយេន បន អកុសលា ធម្មធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុយោ ហីនធាតុ, លោកិយា កុសលាព្យាកតា ឧភោបិ ចក្ខុធាតុអាទយោ ច មជ្ឈិមធាតុ, លោកុត្តរា បន ធម្មធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុយោ បណីតធាតុ។

បឋវីតេជោវាយោធាតុយោ ផោដ្ឋព្ពធាតុយេវ, អាបោធាតុ អាកាសធាតុ ច ធម្មធាតុយេវ។ វិញ្ញាណធាតុ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិសត្តវិញ្ញាណធាតុសង្ខេបោយេវ។

សត្តរស ធាតុយោ ធម្មធាតុឯកទេសោ ច សង្ខតធាតុ, អសង្ខតា បន ធាតុ ធម្មធាតុឯកទេសោវ។ អនេកធាតុនានាធាតុលោកោ បន អដ្ឋារស ធាតុប្បភេទមត្តមេវាតិ។ ឥតិ សភាវតោ វិជ្ជមានានំ សព្ពធាតូនំ តទន្តោគធត្តា អដ្ឋារសេវ វុត្តាតិ។

៥២១. អបិច វិជាននសភាវេ វិញ្ញាណេ ជីវសញ្ញីនំ សញ្ញាសមូហននត្ថម្បិ អដ្ឋារសេវ វុត្តា។ សន្តិ ហិ សត្តា វិជាននសភាវេ វិញ្ញាណេ ជីវសញ្ញិនោ, តេសំ ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយមនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុភេទេន តស្ស អនេកតំ ចក្ខុរូបាទិបច្ចយាយត្តវុត្តិតាយ អនិច្ចតញ្ច បកាសេត្វា ទីឃរត្តានុសយិតំ ជីវសញ្ញំ សមូហនិតុកាមេន ភគវតា អដ្ឋារស ធាតុយោ បកាសិតា។ កិញ្ច ភិយ្យោ តថា វេនេយ្យជ្ឈាសយវសេន ច។ យេ ច ឥមាយ អនតិសង្ខេបវិត្ថារាយ ទេសនាយ វេនេយ្យសត្តា, តទជ្ឈាសយវសេន ច អដ្ឋារសេវ បកាសិតា។

សង្ខេបវិត្ថារនយេន តថា តថា ហិ,
ធម្មំ បកាសយតិ ឯស យថា យថាស្ស;
សទ្ធម្មតេជវិហតំ វិលយំ ខណេន,
វេនេយ្យសត្តហទយេសុ តមោ បយាតីតិ។

ឯវមេត្ថ តាវត្វតោ វេទិតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥២២. **សង្ខតោ**តិ ចក្ខុធាតុ តាវ ជាតិតោ ឯកោ ធម្មោត្វេវ សង្ខំ គច្ឆតិ ចក្ខុបសាទវសេន, តថា សោតឃានជិវ្ហាកាយរូបសទ្ទគន្ធរសធាតុយោ សោតប្បសាទាទិវសេន, ផោដ្ឋព្ពធាតុ បន បថវីតេជោវាយោវសេន តយោ ធម្មាតិ សង្ខំ គច្ឆតិ។ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ កុសលាកុសលវិបាកវសេន ទ្វេ ធម្មាតិ សង្ខំ គច្ឆតិ, តថា សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណធាតុយោ។ មនោធាតុ បន បញ្ចទ្វារាវជ្ជនកុសលាកុសលវិបាកសម្បដិច្ឆនវសេន តយោ ធម្មាតិ សង្ខំ គច្ឆតិ។ ធម្មធាតុ តិណ្ណំ អរូបក្ខន្ធានំ សោឡសន្នំ សុខុមរូបានំ អសង្ខតាយ ច ធាតុយា វសេន វីសតិ ធម្មាតិ សង្ខំ គច្ឆតិ។ មនោវិញ្ញាណធាតុ សេសកុសលាកុសលាព្យាកតវិញ្ញាណវសេន ឆសត្តតិ ធម្មាតិ សង្ខំ គច្ឆតិ។ ឯវមេត្ថ សង្ខតោបិ វេទិតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥២៣. **បច្ចយា**តិ ឯត្ថ ច ចក្ខុធាតុ តាវ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា វិប្បយុត្តបុរេជាតអត្ថិអវិគតនិស្សយិន្ទ្រិយបច្ចយានំ វសេន ឆហិ បច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ, រូបធាតុ បុរេជាតអត្ថិអវិគតារម្មណបច្ចយានំ វសេន ចតូហិ បច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ។ ឯវំ សោតវិញ្ញាណធាតុអាទីនំ សោតធាតុសទ្ទធាតុអាទយោ។ បញ្ចន្នំ បន នេសំ អាវជ្ជនមនោធាតុ អនន្តរសមនន្តរនត្ថិវិគតានន្តរូបនិស្សយវសេន បញ្ចហិ បច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ, តា ច បញ្ចបិ សម្បដិច្ឆនមនោធាតុយា។ តថា សម្បដិច្ឆនមនោធាតុ សន្តីរណមនោវិញ្ញាណធាតុយា, សា ច វោដ្ឋព្ពនមនោវិញ្ញាណធាតុយា, វោដ្ឋព្ពនមនោវិញ្ញាណធាតុ ច ជវនមនោវិញ្ញាណធាតុយា។ ជវនមនោវិញ្ញាណធាតុ បន អនន្តរាយ ជវនមនោវិញ្ញាណធាតុយា តេហិ ចេវ បញ្ចហិ អាសេវនបច្ចយេន ចាតិ ឆហិ បច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ។ ឯស តាវ បញ្ចទ្វារេ នយោ។

មនោទ្វារេ បន ភវង្គមនោវិញ្ញាណធាតុ អាវជ្ជនមនោវិញ្ញាណធាតុយា។ អាវជ្ជនមនោវិញ្ញាណធាតុ ច ជវនមនោវិញ្ញាណធាតុយា បុរិមេហិ បញ្ចហិ បច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ។ ធម្មធាតុ បន សត្តន្នម្បិ វិញ្ញាណធាតូនំ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតាទីហិ ពហុធា បច្ចយោ ហោតិ។ ចក្ខុធាតុអាទយោ បន ឯកច្ចា ច ធម្មធាតុ ឯកច្ចាយ មនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណបច្ចយាទីហិបិ បច្ចយា ហោន្តិ។ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុអាទីនញ្ច ន កេវលំ ចក្ខុរូបាទយោ បច្ចយា ហោន្តិ, អថ ខោ អាលោកាទយោបិ។ តេនាហុ បុព្ពាចរិយា –

“ចក្ខុរូបាលោកមនសិការេ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ។ សោតសទ្ទវិវរមនសិការេ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ សោតវិញ្ញាណំ។ ឃានគន្ធវាយុមនសិការេ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ ឃានវិញ្ញាណំ។ ជិវ្ហារសអាបមនសិការេ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ ជិវ្ហាវិញ្ញាណំ។ កាយផោដ្ឋព្ពបថវីមនសិការេ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ កាយវិញ្ញាណំ។ ភវង្គមនធម្មមនសិការេ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ មនោវិញ្ញាណ”ន្តិ។

អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារតោ បន បច្ចយប្បភេទោ បដិច្ចសមុប្បាទនិទ្ទេសេ អាវិភវិស្សតីតិ ឯវមេត្ថ បច្ចយតោបិ វេទិតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥២៤. ទដ្ឋព្ពតោតិ ទដ្ឋព្ពតោបេត្ថ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោតិ អត្ថោ។ សព្ពា ឯវ ហិ សង្ខតធាតុយោ បុព្ពន្តាបរន្តវិវិត្តតោ ធុវសុភសុខត្តភាវសុញ្ញតោ បច្ចយាយត្តវុត្តិតោ ច ទដ្ឋព្ពា។

វិសេសតោ បនេត្ថ ភេរិតលំ វិយ ចក្ខុធាតុ ទដ្ឋព្ពា, ទណ្ឌោ វិយ រូបធាតុ, សទ្ទោ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ។ តថា អាទាសតលំ វិយ ចក្ខុធាតុ, មុខំ វិយ រូបធាតុ, មុខនិមិត្តំ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ។ អថ វា ឧច្ឆុតិលា វិយ ចក្ខុធាតុ, យន្តចក្កយដ្ឋិ វិយ រូបធាតុ, ឧច្ឆុរសតេលានិ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ។ តថា អធរារណី វិយ ចក្ខុធាតុ, ឧត្តរារណី វិយ រូបធាតុ, អគ្គិ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ។ ឯស នយោ សោតធាតុអាទីសុ។

មនោធាតុ បន យថាសម្ភវតោ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុអាទីនំ បុរេចរានុចរា វិយ ទដ្ឋព្ពា។

ធម្មធាតុយា វេទនាក្ខន្ធោ សល្លមិវ សូលមិវ ច ទដ្ឋព្ពោ។ សញ្ញាសង្ខារក្ខន្ធា វេទនាសល្លសូលយោគាអាតុរា វិយ, បុថុជ្ជនានំ វា សញ្ញា អាសាទុក្ខជននតោ រិត្តមុដ្ឋិ វិយ។ អយថាភុច្ចនិមិត្តគាហកតោ វនមិគោ វិយ។ សង្ខារា បដិសន្ធិយំ បក្ខិបនតោ អង្គារកាសុយំ ខិបនកបុរិសា វិយ។ ជាតិ ទុក្ខានុពន្ធតោ រាជបុរិសានុពន្ធចោរា វិយ។ សព្ពានត្ថាវហស្ស ខន្ធសន្តានស្ស ហេតុតោ វិសរុក្ខពីជានិ វិយ។ រូបំ នានាវិធុបទ្ទវនិមិត្តតោ ខុរចក្កំ វិយ ទដ្ឋព្ពំ។ អសង្ខតា បន ធាតុ អមតតោ សន្តតោ ខេមតោ ច ទដ្ឋព្ពា។ កស្មា? សព្ពានត្ថាវហស្ស បដិបក្ខភូតត្តា។

មនោវិញ្ញាណធាតុ អារម្មណេសុ វវត្ថានាភាវតោ អរញ្ញមក្កដោ វិយ, ទុទ្ទមនតោ អស្សខឡុង្កោ វិយ, យត្ថកាមនិបាតិតោ វេហាសក្ខិត្តទណ្ឌោ វិយ, លោភទោសាទិនានប្បការកិលេសវេសយោគតោ រង្គនដោ វិយ ទដ្ឋព្ពាតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

អាយតនធាតុនិទ្ទេសោ នាម

បន្នរសមោ បរិច្ឆេទោ។

១៦. ឥន្ទ្រិយសច្ចនិទ្ទេសោ

ឥន្ទ្រិយវិត្ថារកថា

៥២៥. ធាតូនំ អនន្តរំ ឧទ្ទិដ្ឋានិ បន **ឥន្ទ្រិយានី**តិ ពាវីសតិន្ទ្រិយានិ – ចក្ខុន្ទ្រិយំ សោតិន្ទ្រិយំ ឃានិន្ទ្រិយំ ជិវ្ហិន្ទ្រិយំ កាយិន្ទ្រិយំ មនិន្ទ្រិយំ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ បុរិសិន្ទ្រិយំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ សុខិន្ទ្រិយំ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ សោមនស្សិន្ទ្រិយំ ទោមនស្សិន្ទ្រិយំ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយំ សទ្ធិន្ទ្រិយំ វីរិយិន្ទ្រិយំ សតិន្ទ្រិយំ សមាធិន្ទ្រិយំ បញ្ញិន្ទ្រិយំ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ អញ្ញិន្ទ្រិយំ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយន្តិ។ តត្ថ –

អត្ថតោ លក្ខណាទីហិ, កមតោ ច វិជានិយា;
ភេទាភេទា តថា កិច្ចា, ភូមិតោ ច វិនិច្ឆយំ។

តត្ថ ចក្ខាទីនំ តាវ ចក្ខតីតិ ចក្ខុតិអាទិនា នយេន អត្ថោ បកាសិតោ។ បច្ឆិមេសុ បន តីសុ បឋមំ បុព្ពភាគេ អនញ្ញាតំ អមតំ បទំ ចតុសច្ចធម្មំ វា ជានិស្សាមីតិ ឯវំ បដិបន្នស្ស ឧប្បជ្ជនតោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋសម្ភវតោ ច អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយន្តិ វុត្តំ។ ទុតិយំ អាជាននតោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋសម្ភវតោ ច អញ្ញិន្ទ្រិយំ។ តតិយំ អញ្ញាតាវិនោ ចតូសុ សច្ចេសុ និដ្ឋិតញ្ញាណកិច្ចស្ស ខីណាសវស្ស ឧប្បជ្ជនតោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋសម្ភវតោ ច អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ។

កោ បន នេសំ **ឥន្ទ្រិយដ្ឋោ** នាមាតិ? ឥន្ទលិង្គដ្ឋោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋោ។ ឥន្ទទេសិតដ្ឋោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋោ។ ឥន្ទទិដ្ឋដ្ឋោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋោ។ ឥន្ទសិដ្ឋដ្ឋោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋោ។ ឥន្ទជុដ្ឋដ្ឋោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋោ។ សោ សព្ពោបិ ឥធ យថាយោគំ យុជ្ជតិ។ ភគវា ហិ សម្មាសម្ពុទ្ធោ បរមិស្សរិយភាវតោ ឥន្ទោ។ កុសលាកុសលញ្ច កម្មំ, កម្មេសុ កស្សចិ ឥស្សរិយាភាវតោ។ តេនេវេត្ថ កម្មសញ្ជនិតានិ តាវ ឥន្ទ្រិយានិ កុសលាកុសលកម្មំ ឧល្លិង្គេន្តិ។ តេន ច សិដ្ឋានីតិ ឥន្ទលិង្គដ្ឋេន ឥន្ទសិដ្ឋដ្ឋេន ច ឥន្ទ្រិយានិ។ សព្ពានេវ បនេតានិ ភគវតា យថាភូតតោ បកាសិតានិ អភិសម្ពុទ្ធានិ ចាតិ ឥន្ទទេសិតដ្ឋេន ឥន្ទទិដ្ឋដ្ឋេន ច ឥន្ទ្រិយានិ។ តេនេវ ភគវតា មុនិន្ទេន កានិចិ គោចរាសេវនាយ កានិចិ ភាវនាសេវនាយ សេវិតានីតិ ឥន្ទជុដ្ឋដ្ឋេនាបិ ឥន្ទ្រិយានិ។

អបិច អាធិបច្ចសង្ខាតេន ឥស្សរិយដ្ឋេនាបិ ឯតានិ ឥន្ទ្រិយានិ។ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិប្បវត្តិយញ្ហិ ចក្ខាទីនំ សិទ្ធំ អាធិបច្ចំ, តស្មិំ តិក្ខេ តិក្ខត្តា មន្ទេ ច មន្ទត្តាតិ។ អយំ តាវេត្ថ អត្ថតោ វិនិច្ឆយោ។

លក្ខណាទីហីតិ លក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋានេហិបិ ចក្ខាទីនំ វិនិច្ឆយំ វិជានិយាតិ អត្ថោ។ តានិ ច នេសំ លក្ខណាទីនិ ខន្ធនិទ្ទេសេ វុត្តានេវ។ បញ្ញិន្ទ្រិយាទីនិ ហិ ចត្តារិ អត្ថតោ អមោហោយេវ។ សេសានិ តត្ថ សរូបេនេវ អាគតានិ។

៥២៦. **កមតោ**តិ អយម្បិ ទេសនាក្កមោវ។ តត្ថ អជ្ឈត្តធម្មេ បរិញ្ញាយ អរិយភូមិបដិលាភោ ហោតីតិ អត្តភាវបរិយាបន្នានិ ចក្ខុន្ទ្រិយាទីនិ បឋមំ ទេសិតានិ។ សោ បន អត្តភាវោ យំ ធម្មំ ឧបាទាយ ឥត្ថីតិ វា បុរិសោតិ វា សង្ខំ គច្ឆតិ, អយំ សោតិ និទស្សនត្ថំ តតោ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ បុរិសិន្ទ្រិយញ្ច។ សោ ទុវិធោបិ ជីវិតិន្ទ្រិយបដិពទ្ធវុត្តីតិ ញាបនត្ថំ តតោ ជីវិតិន្ទ្រិយំ។ យាវ តស្ស បវត្តិ, តាវ ឯតេសំ វេទយិតានំ អនិវត្តិ។ យញ្ច កិញ្ចិ វេទយិតំ, សព្ពំ តំ ទុក្ខន្តិ ញាបនត្ថំ តតោ សុខិន្ទ្រិយាទីនិ។ តំនិរោធត្ថំ បន ឯតេ ធម្មា ភាវេតព្ពាតិ បដិបត្តិទស្សនត្ថំ តតោ សទ្ធាទីនិ។ ឥមាយ បដិបត្តិយា ឯស ធម្មោ បឋមំ អត្តនិ បាតុភវតីតិ បដិបត្តិយា អមោឃភាវទស្សនត្ថំ តតោ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ។ តស្សេវ ផលត្តា តតោ អនន្តរំ ភាវេតព្ពតោ ច តតោ អញ្ញិន្ទ្រិយំ។ តតោ បរំ ភាវនាយ ឥមស្ស អធិគមោ, អធិគតេ ច បន ឥមស្មិំ នត្ថិ កិញ្ចិ ឧត្តរិ ករណីយន្តិ ញាបនត្ថំ អន្តេ បរមស្សាសភូតំ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ ទេសិតន្តិ អយមេត្ថ កមោ។

ភេទាភេទាតិ ជីវិតិន្ទ្រិយស្សេវ ចេត្ថ ភេទោ។ តញ្ហិ រូបជីវិតិន្ទ្រិយំ អរូបជីវិតិន្ទ្រិយន្តិ ទុវិធំ ហោតិ។ សេសានំ អភេទោតិ ឯវមេត្ថ ភេទាភេទតោ វិនិច្ឆយំ វិជានិយា។

៥២៧. **កិច្ចា**តិ កី ឥន្ទ្រិយានំ កិច្ចន្តិ ចេ។ ចក្ខុន្ទ្រិយស្ស តាវ "ចក្ខាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយេន បច្ចយោ"តិ វចនតោ យំ តំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេន សាធេតព្ពំ អត្តនោ តិក្ខមន្ទាទិភាវេន ចក្ខុវិញ្ញាណាទិធម្មានំ តិក្ខមន្ទាទិសង្ខាតំ អត្តាការានុវត្តាបនំ, ឥទំ កិច្ចំ។ ឯវំ

សោតឃានជិវ្ហាកាយានំ។ មនិន្ទ្រិយស្ស បន សហជាតធម្មានំ អត្តនោ វសវត្តាបនំ។ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស សហជាតធម្មានុបាលនំ។ ឥត្ថិន្ទ្រិយបុរិសិន្ទ្រិយានំ ឥត្ថិបុរិសលិង្គនិមិត្តកុត្តាកប្បាការានុវិធានំ។ សុខទុក្ខសោមនស្សទោមនស្សិន្ទ្រិយានំ សហជាតធម្មេ អភិភវិត្វា យថាសកំ ឱឡារិកាការានុបាបនំ។ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយស្ស សន្តបណីតមជ្ឈត្តាការានុបាបនំ។ សទ្ធាទីនំ បដិបក្ខាភិភវនំ សម្បយុត្តធម្មានញ្ច បសន្នាការាទិភាវសម្បាបនំ។ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយស្ស សំយោជនត្តយប្បហានញ្ចេវ សម្បយុត្តានញ្ច តប្បហានាភិមុខភាវករណំ។ អញ្ញិន្ទ្រិយស្ស កាមរាគព្យាបាទាទិតនុករណប្បហានញ្ចេវ សហជាតានញ្ច អត្តនោ វសានុវត្តាបនំ។ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយស្ស សព្ពកិច្ចេសុ ឧស្សុក្កប្បហានញ្ចេវ អមតាភិមុខភាវបច្ចយតា ច សម្បយុត្តានន្តិ ឯវមេត្ថ កិច្ចតោ វិនិច្ឆយំ វិជានិយា។

៥២៨. ***ភូមិតោ***តិ ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយឥត្ថិបុរិសសុខទុក្ខទោមនស្សិន្ទ្រិយានិ ចេត្ថ កាមាវចរានេវ។ មនិន្ទ្រិយជីវិតិន្ទ្រិយឧបេក្ខិន្ទ្រិយានិ សទ្ធាវីរិយសតិសមាធិបញ្ញិន្ទ្រិយានិ ច ចតុភូមិបរិយាបន្នានិ។ សោមនស្សិន្ទ្រិយំ កាមាវចររូបាវចរលោកុត្តរវសេន ភូមិត្តយបរិយាបន្នំ។ អវសានេ តីណិ លោកុត្តរានេវាតិ ឯវមេត្ថ ភូមិតោបិ វិនិច្ឆយំ វិជានេយ្យ។ ឯវំ ហិ វិជានន្តោ –

> សំវេគពហុលោ ភិក្ខុ, ឋិតោ ឥន្ទ្រិយសំវរេ;
> ឥន្ទ្រិយានិ បរិញ្ញាយ, ទុក្ខស្សន្តំ ករិស្សតីតិ។

ឥទំ ឥន្ទ្រិយានំ វិត្ថារកថាមុខំ។

សច្ចវិត្ថារកថា

៥២៩. តទនន្តរានិ បន **សច្ចានី**តិ ចត្តារិ អរិយសច្ចានិ – ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ, ទុក្ខសមុទយោ អរិយសច្ចំ, ទុក្ខនិរោធោ អរិយសច្ចំ, ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទា អរិយសច្ចន្តិ។ តត្ថ –

> វិភាគតោ និព្ពចន, លក្ខណាទិប្បភេទតោ;
> អត្ថត្ថុទ្ធារតោ ចេវ, អនូនាធិកតោ តថា។
>
> កមតោ ជាតិអាទីនំ, និច្ឆយា ញាណកិច្ចតោ;
> អន្តោគធានំ បភេទា, ឧបមាតោ ចតុក្កតោ។
>
> សុញ្ញតេកវិធាទីហិ, សភាគវិសភាគតោ;
> វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ, វិញ្ញុនា សាសនក្កមេ។

តត្ថ ***វិភាគតោ***តិ ទុក្ខាទីនំ ហិ ចត្តារោ ចត្តារោ អត្ថា វិភត្តា តថា អវិតថា អនញ្ញថា, យេ ទុក្ខាទីនិ អភិសមេន្តេហិ អភិសមេតព្ពា។ យថាហ – “ទុក្ខស្ស បីឡនដ្ឋោ សង្ខតដ្ឋោ សន្តាបដ្ឋោ វិបរិណាមដ្ឋោ, ឥមេ ចត្តារោ ទុក្ខស្ស ទុក្ខដ្ឋា តថា អវិតថា អនញ្ញថា។ សមុទយស្ស អាយូហនដ្ឋោ និទានដ្ឋោ សំយោគដ្ឋោ បលិពោធដ្ឋោ។ និរោធស្ស និស្សរណដ្ឋោ វិវេកដ្ឋោ អសង្ខតដ្ឋោ អមតដ្ឋោ។ មគ្គស្ស និយ្យានដ្ឋោ ហេតុដ្ឋោ ទស្សនដ្ឋោ អធិបតេយ្យដ្ឋោ។ ឥមេ ចត្តារោ មគ្គស្ស មគ្គដ្ឋា តថា អវិតថា អនញ្ញថា”តិ (បដិ. ម. ២.៨)។ តថា “ទុក្ខស្ស បីឡនដ្ឋោ សង្ខតដ្ឋោ សន្តាបដ្ឋោ វិបរិណាមដ្ឋោ អភិសមយដ្ឋោ”តិ (បដិ. ម. ២.១១) ឯវមាទិ។ ឥតិ ឯវំ វិភត្តានំ ចតុន្នំ ចតុន្នំ អត្ថានំ វសេន ទុក្ខាទីនិ វេទិតព្ពានីតិ។ អយំ តាវេត្ថ វិភាគតោ វិនិច្ឆយោ។

៥៣០. និព្ពចនលក្ខណាទិប្បភេទតោតិ ឯត្ថ បន **និព្ពចនតោ** តាវ ឥធ **ទុ**-ឥតិ អយំ សទ្ទោ កុច្ឆិតេ ទិស្សតិ។ កុច្ឆិតំ ហិ បុត្តំ ទុប្បុត្តោតិ វទន្តិ។ **ខំ**-សទ្ទោ បន តុច្ឆេ។ តុច្ឆំ ហិ អាកាសំ “ខ”ន្តិ វុច្ចតិ។ ឥទញ្ច បឋមសច្ចំ កុច្ឆិតំ អនេកឧបទ្ទវាធិដ្ឋានតោ។ តុច្ឆំ ពាលជនបរិកប្បិតធុវសុភសុខត្តភាវវិរហិតតោ។ តស្មា កុច្ឆិតត្តា តុច្ឆត្តា ច **ទុក្ខ**ន្តិ វុច្ចតិ។

សំ-ឥតិ ច អយំ សទ្ទោ “សមាគមោ សមេត”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៣៩៦; វិភ. ១៩៩) សំយោគំ ទីបេតិ។ **ឧ**-ឥតិ អយំ “ឧប្បន្នំ ឧទិត”ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ១; មហាវ. ៨៤) ឧប្បត្តិំ។ **អយ**-សទ្ទោ ការណំ ទីបេតិ។ ឥទញ្ចាបិ ទុតិយសច្ចំ អវសេសបច្ចយសមាយោគេ សតិ ទុក្ខស្សុប្បត្តិការណំ។ ឥតិ ទុក្ខស្ស សំយោគេ ឧប្បត្តិការណត្តា **ទុក្ខសមុទយ**ន្តិ វុច្ចតិ។

តតិយសច្ចំ បន យស្មា **និ**-សទ្ទោ អភាវំ, **រោធ**-សទ្ទោ ច ចារកំ ទីបេតិ។ តស្មា អភាវោ ឯត្ថ សំសារចារកសង្ខាតស្ស ទុក្ខរោធស្ស សព្ពគតិសុញ្ញត្តា, សមធិគតេ វា តស្មិំ សំសារចារកសង្ខាតស្ស ទុក្ខរោធស្ស អភាវោ ហោតិ, តប្បដិបក្ខត្តាតិបិ **ទុក្ខនិរោធ**ន្តិ វុច្ចតិ។ ទុក្ខស្ស វា អនុប្បាទនិរោធបច្ចយត្តា ទុក្ខនិរោធន្តិ។

ចតុត្ថសច្ចំ បន យស្មា ឯតំ ទុក្ខនិរោធំ គច្ឆតិ អារម្មណវសេន តទភិមុខភូតត្តា, បដិបទា ច ហោតិ ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា។ តស្មា ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទាតិ វុច្ចតិ។

៥៣១. យស្មា បនេតានិ ពុទ្ធាទយោ អរិយា បដិវិជ្ឈន្តិ, តស្មា **អរិយសច្ចានី**តិ វុច្ចន្តិ។ យថាហ “ចត្តារិមានិ, ភិក្ខវេ, អរិយសច្ចានិ។ កតមានិ…បេ…. ឥមានិ ខោ, ភិក្ខវេ, ចត្តារិ អរិយសច្ចានិ។ អរិយា ឥមានិ បដិវិជ្ឈន្តិ, តស្មា អរិយសច្ចានីតិ វុច្ចន្តី”តិ។ អបិច អរិយស្ស សច្ចានីតិបិ អរិយសច្ចានិ។ យថាហ “សទេវកេ, ភិក្ខវេ, លោកេ…បេ…. មនុស្សាយ តថាគតោ អរិយោ, តស្មា អរិយសច្ចានីតិ វុច្ចន្តី”តិ (សំ. និ. ៥.១០៩៨)។ អថ វា ឯតេសំ អភិសម្ពុទ្ធត្តា អរិយភាវសិទ្ធិតោបិ អរិយសច្ចានិ។ យថាហ – “ឥមេសំ ខោ, ភិក្ខវេ, ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ យថាភូតំ អភិសម្ពុទ្ធត្តា តថាគតោ អរហំ សម្មាសម្ពុទ្ធោ អរិយោតិ វុច្ចតី”តិ។ អបិច ខោ បន អរិយានិ សច្ចានីតិបិ អរិយសច្ចានិ។ អរិយានីតិ តថានិ អវិតថានិ អវិសំវាទកានីតិ អត្ថោ។ យថាហ – “ឥមានិ ខោ, ភិក្ខវេ, ចត្តារិ អរិយសច្ចានិ តថានិ អវិតថានិ អនញ្ញថានិ, តស្មា អរិយសច្ចានីតិ វុច្ចន្តី”តិ (សំ. និ. ៥.១០៩៧) ឯវមេត្ថ និព្ពចនតោ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៣២. កថំ **លក្ខណាទិប្បភេទតោ**? ឯត្ថ ហិ ពាធនលក្ខណំ **ទុក្ខសច្ចំ**, សន្តាបនរសំ, បវត្តិបច្ចុបដ្ឋានំ។ បភវលក្ខណំ **សមុទយសច្ចំ**, អនុបច្ឆេទករណរសំ, បលិពោធបច្ចុបដ្ឋានំ។ សន្តិលក្ខណំ **និរោធសច្ចំ**, អច្ចុតិរសំ, អនិមិត្តបច្ចុបដ្ឋានំ។ និយ្យានលក្ខណំ **មគ្គសច្ចំ**, កិលេសប្បហានរសំ, វុដ្ឋានបច្ចុបដ្ឋានំ។ អបិច បវត្តិបវត្តន និវត្តិនិវត្តនលក្ខណានិ បដិបាដិយា។ តថា សង្ខតតណ្ហា អសង្ខតទស្សនលក្ខណានិ ចាតិ ឯវមេត្ថ លក្ខណាទិប្បភេទតោ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៣៣. **អត្ថត្ថុទ្ធារតោ ចេវា**តិ ឯត្ថ បន អត្ថតោ តាវ កោ សច្ចដ្ឋោតិ ចេ? យោ បញ្ញាចក្ខុនា ឧបបរិក្ខមានានំ មាយាវ វិបរីតោ, មរីចិវ វិសំវាទកោ, តិត្ថិយានំ អត្តាវ អនុបលព្ភសភាវោ ច ន ហោតិ, អថ ខោ ពាធនប្បភវសន្តិនិយ្យានប្បការេន តច្ឆាវិបរីតភូតភាវេន អរិយញាណស្ស គោចរោ ហោតិយេវ។ ឯស អគ្គិលក្ខណំ វិយ, លោកបកតិ វិយ ច តច្ឆាវិបរីតភូតភាវោ សច្ចដ្ឋោតិ វេទិតព្ពោ។ យថាហ – “ឥទំ ទុក្ខន្តិ, ភិក្ខវេ, តថមេតំ អវិតថមេតំ អនញ្ញថមេត”ន្តិ (សំ. និ. ៥.១០៩០) វិត្ថារោ។ អបិច –

នាពាធកំ យតោ ទុក្ខំ, ទុក្ខា អញ្ញំ ន ពាធកំ;
ពាធកត្តនិយាមេន, តតោ សច្ចមិទំ មតំ។

តំ វិនា នាញ្ញតោ ទុក្ខំ, ន ហោតិ ន ច តំ តតោ;
ទុក្ខហេតុនិយាមេន, ឥតិ សច្ចំ វិសត្តិកា។

នាញ្ញា និព្ពានតោ សន្តិ, សន្តំ ន ច ន តំ យតោ;
សន្តភាវនិយាមេន, តតោ សច្ចមិទំ មតំ។

មគ្គា អញ្ញំ ន និយ្យានំ, អនិយ្យានោ ន ចាបិ សោ;
តច្ឆនិយ្យានភាវត្តា, ឥតិ សោ សច្ចសម្មតោ។

ឥតិ តច្ឆាវិបល្លាស, ភូតភាវំ ចតូស្វបិ;
ទុក្ខាទីស្វវិសេសេន, សច្ចដ្ឋំ អាហុ បណ្ឌិតាតិ។

ឯវំ អត្ថតោ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៣៤. កថំ **អត្ថុទ្ធារតោ**? ឥធាយំ **សច្ច**-សទ្ទោ អនេកេសុ អត្ថេសុ ទិស្សតិ។ សេយ្យថិទំ – “សច្ចំ ភណេ ន កុជ្ឈេយ្យា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ២២៤) វាចាសច្ចេ។ “សច្ចេ ឋិតា សមណព្រាហ្មណា ចា”តិអាទីសុ (ជា. ២.២១.៤៣៣) វិរតិសច្ចេ។ “កស្មា នុ សច្ចានិ វទន្តិ នានា បវាទិយាសេ កុសលាវទានា”តិអាទីសុ (សុ. និ. ៨៩១) ទិដ្ឋិសច្ចេ។ “ឯកំ ហិ សច្ចំ ន ទុតិយ”ន្តិអាទីសុ (សុ. និ. ៨៩០) បរមត្ថសច្ចេ និព្ពានេ ចេវ មគ្គេ ច។ “ចតុន្នំ

អរិយសច្ចានំ កតិ កុសលា"តិអាទីសុ (វិភ. ២១៦) អរិយសច្ចេ។ ស្វាយមិធាបិ អរិយសច្ចេ វត្តតីតិ ឯវមេត្ថ អត្ថុទ្ធារតោបិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៣៥. អនូនាធិកតោតិ កស្មា បន ចត្តារេវ អរិយសច្ចានិ វុត្តានិ អនូនានិ អនធិកានីតិ ចេ? អញ្ញស្សា សម្ភវតោ អញ្ញតរស្ស ច អបនេយ្យាភាវតោ។ ន ហិ ឯតេហិ អញ្ញំ អធិកំ វា, ឯតេសំ វា ឯកម្បិ អបនេតព្ពំ សម្ភោតិ។ យថាហ – "ឥធ, ភិក្ខវេ, អាគច្ឆេយ្យ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា 'នេតំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ, អញ្ញំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ។ អហមេតំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ ឋបេត្វា អញ្ញំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ បញ្ញបេស្សាមី'តិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី"តិអាទិ។ យថាចាហ – "យោ ហិ កោចិ, ភិក្ខវេ, សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា ឯវំ វទេយ្យ 'នេតំ ទុក្ខំ បឋមំ អរិយសច្ចំ យំ សមណេន គោតមេន ទេសិតំ, អហមេតំ ទុក្ខំ បឋមំ អរិយសច្ចំ បច្ចក្ខាយ អញ្ញំ ទុក្ខំ បឋមំ អរិយសច្ចំ បញ្ញបេស្សាមី'តិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី"តិអាទិ (សំ. និ. ៥.១០៨៦)។

អបិច បវត្តិមាចិក្ខន្តោ ភគវា សហេតុកំ អាចិក្ខិ, និវត្តិញ្ច សឧបាយំ។ ឥតិ បវត្តិនិវត្តិតទុភយហេតូនំ ឯតបរមតោ ចត្តារេវ វុត្តានិ។ តថា បរិញ្ញេយ្យបហាតព្ពសច្ឆិកាតព្ពភាវេតព្ពានំ, តណ្ហាវត្ថុតណ្ហាតណ្ហានិរោធតណ្ហានិរោធុបាយានំ, អាលយអាលយារាមតាអាលយសមុគ្ឃាតអាលយសមុគ្ឃាតុបាយានញ្ច វសេនាបិ ចត្តារេវ វុត្តានីតិ ឯវមេត្ថ អនូនាធិកតោ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៣៦. កមតោតិ អយម្បិ ទេសនាក្កមោវ។ ឯត្ថ ច ឱឡារិកត្តា, សព្ពសត្តសាធារណត្តា ច សុវិញ្ញេយ្យន្តិ ទុក្ខសច្ចំ បឋមំ វុត្តំ។ តស្សេវ ហេតុទស្សនត្ថំ តទនន្តរំ សមុទយសច្ចំ។ ហេតុនិរោធា ផលនិរោធោតិ ញាបនត្ថំ តតោ និរោធសច្ចំ។ តទធិគមុបាយទស្សនត្ថំ អន្តេ មគ្គសច្ចំ។ ភវសុខស្សាទគធិតានំ វា សត្តានំ សំវេគជននត្ថំ បឋមំ ទុក្ខមាហ។ តំ នេវ អកតំ អាគច្ឆតិ , ន ឥស្សរនិម្មានាទិតោ ហោតិ, ឥតោ បន ហោតីតិ ញាបនត្ថំ តទនន្តរំ សមុទយំ។ តតោ សហេតុកេន ទុក្ខេន អភិភូតត្តា សំវិគ្គមានសានំ ទុក្ខនិស្សរណគវេសីនំ និស្សរណទស្សនេន អស្សាសជននត្ថំ និរោធំ។ តតោ និរោធាធិគមត្ថំ និរោធសម្បាបកំ មគ្គន្តិ ឯវមេត្ថ កមតោ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៣៧. ជាតិអាទីនំ និច្ឆយាតិ យេ តេ អរិយសច្ចានិ និទ្ទិសន្តេន ភគវតា "ជាតិបិ ទុក្ខា, ជរាបិ ទុក្ខា, មរណម្បិ ទុក្ខំ, សោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សុបាយាសាបិ ទុក្ខា, អប្បិយេហិ សម្បយោគោ ទុក្ខោ, បិយេហិ វិប្បយោគោ ទុក្ខោ, យម្បិច្ឆំ ន លភតិ តម្បិ ទុក្ខំ, សំខិត្តេន បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា ទុក្ខា"តិ (វិភ. ១៩០) ទុក្ខនិទ្ទេសេ ទ្វាទស ធម្មា, "យាយំ តណ្ហា បោនោព្ភវិកា នន្ទីរាគសហគតា តត្រតត្រាភិនន្ទិនី។ សេយ្យថិទំ, កាមតណ្ហា, ភវតណ្ហា, វិភវតណ្ហា"តិ (វិភ. ២០៣) សមុទយនិទ្ទេសេ តិវិធា តណ្ហា, "យោ តស្សាយេវ តណ្ហាយ អសេសវិរាគនិរោធោ ចាគោ បដិនិស្សគ្គោ មុត្តិ អនាលយោ"តិ (វិភ. ២០៤) ឯវំ និរោធនិទ្ទេសេ អត្ថតោ ឯកមេវ និព្ពានំ, "កតមំ ទុក្ខនិរោធគាមិនីបដិបទា អរិយសច្ចំ, អយមេវ អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ។ សេយ្យថិទំ – សម្មាទិដ្ឋិ… បេ…. សម្មាសមាធី"តិ (វិភ. ២០៥) ឯវំ មគ្គនិទ្ទេសេ អដ្ឋ ធម្មាតិ ឥតិ ចតុន្នំ សច្ចានំ និទ្ទេសេ ជាតិអាទយោ ធម្មា វុត្តា, តេសំ ជាតិអាទីនំ និច្ឆយាបិ ឯត្ថ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

ទុក្ខនិទ្ទេសកថា

ជាតិនិទ្ទេសោ

សេយ្យថិទំ, អយញ្ហិ **ជាតិ**-សទ្ទោ អនេកត្ថោ។ តថា ហេស "ឯកម្បិ ជាតិំ ទ្វេបិ ជាតិយោ"តិ (ទី. និ. ១.២៤៤; បារា. ១២) ឯត្ថ ភវេ អាគតោ។ "អត្ថិ, វិសាខេ, និគណ្ឋា នាម សមណជាតី"តិ (អ. និ. ៣.៧១) ឯត្ថ និកាយេ។ "ជាតិ ទ្វីហិ ខន្ធេហិ សង្គហិតា"តិ (ធាតុ. ៧១) ឯត្ថ សង្ខតលក្ខណេ។ "យំ មាតុកុច្ឆិស្មិំ បឋមំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ, បឋមំ វិញ្ញាណំ បាតុភូតំ, តទុបាទាយ សាវស្ស ជាតី"តិ (មហាវ. ១២៤) ឯត្ថ បដិសន្ធិយំ។ "សម្បតិជាតោ, អានន្ទ, ពោធិសត្តោ"តិ (ម. និ. ៣.២០៧) ឯត្ថ បសូតិយំ។ "អក្ខិត្តោ អនុបកុដ្ឋោ ជាតិវាទេនា"តិ (ទី. និ. ១.៣៣១) ឯត្ថ កុលេ។ "យតោហំ, ភគិនិ, អរិយាយ ជាតិយា ជាតោ"តិ (ម. និ. ២.៣៥១) ឯត្ថ អរិយសីលេ។

៥៣៨. ស្វាយមិធ គព្ភសេយ្យកានំ បដិសន្ធិតោ បដ្ឋាយ យាវ មាតុកុច្ឆិម្ហា និក្ខមនំ, តាវ បវត្តេសុ ខន្ធេសុ។ ឥតរេសំ បដិសន្ធិខន្ធេស្វេវាតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អយម្បិ ច បរិយាយកថាវ។ និប្បរិយាយតោ បន តត្ថ តត្ថ និព្ពត្តមានានំ សត្តានំ យេ យេ ខន្ធា បាតុភវន្តិ, តេសំ តេសំ បឋមបាតុភាវោ ជាតិ នាម។

សា បនេសា តត្ថ តត្ថ ភវេ បឋមាភិនិព្ពត្តិលក្ខណា, និយ្យាតនរសា, អតីតភវតោ ឥធ ឧម្មុជ្ជនបច្ចុបដ្ឋានា, ទុក្ខវិចិត្តតាបច្ចុបដ្ឋានា វា។

៥៣៩. កស្មា បនេសា ទុក្ខាតិ ចេ? អនេកេសំ ទុក្ខានំ វត្ថុភាវតោ។ អនេកានិ ហិ ទុក្ខានិ។ សេយ្យថិទំ – ទុក្ខទុក្ខំ, វិបរិណាមទុក្ខំ, សង្ខារទុក្ខំ, បដិច្ឆន្នទុក្ខំ, អប្បដិច្ឆន្នទុក្ខំ, បរិយាយទុក្ខំ, និប្បរិយាយទុក្ខន្តិ។

តត្ថ កាយិកចេតសិកា ទុក្ខា វេទនាសភាវតោ ច នាមតោ ច ទុក្ខត្តា **ទុក្ខទុក្ខ**ន្តិ វុច្ចតិ។

សុខា វេទនា វិបរិណាមេន ទុក្ខុប្បត្តិហេតុតោ **វិបរិណាមទុក្ខំ**។

ឧបេក្ខា វេទនា ចេវ អវសេសា ច តេភូមកា សង្ខារា ឧទយព្ពយប្បដិបីឡិតត្តា **សង្ខារទុក្ខំ**។ កណ្ណសូលទន្តសូលរាគជបរិឡាហទោសជបរិឡាហាទិ កាយិកចេតសិកោ អាពាធោ បុច្ឆិត្វា ជានិតព្ពតោ ឧបក្កមស្ស ច អបាកដភាវតោ **បដិច្ឆន្នទុក្ខំ** នាម។ អបាកដទុក្ខន្តិបិ វុច្ចតិ។

ទ្វត្តឹសកម្មការណាទិសមុដ្ឋានោ អាពាធោ អបុច្ឆិត្វាវ ជានិតព្ពតោ ឧបក្កមស្ស ច បាកដភាវតោ **អប្បដិច្ឆន្នទុក្ខំ** នាម។ បាកដទុក្ខន្តិបិ វុច្ចតិ។

ឋបេត្វា ទុក្ខទុក្ខំ សេសំ ទុក្ខសច្ចវិភង្គេ អាគតំ ជាតិអាទិ សព្ពម្បិ តស្ស តស្ស ទុក្ខស្ស វត្ថុភាវតោ **បរិយាយទុក្ខំ**។ ទុក្ខទុក្ខំ បន **និប្បរិយាយទុក្ខ**ន្តិ វុច្ចតិ។

តត្រាយំ ជាតិ យំ តំ ពាលបណ្ឌិតសុត្តាទីសុ (ម. និ. ៣.២៤៦ អាទយោ) ភគវតាបិ ឧបមាវសេន បកាសិតំ អាបាយិកំ ទុក្ខំ, យញ្ច សុគតិយម្បិ មនុស្សលោកេ គព្ភោក្កន្តិមូលកាទិភេទំ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស វត្ថុភាវតោ ទុក្ខា។

៥៤០. តត្រិទំ គព្ភោក្កន្តិមូលកាទិភេទំ ទុក្ខំ – អយំ ហិ សត្តោ មាតុកុច្ឆិម្ហិ និព្ពត្តមានោ ន ឧប្បលបទុមបុណ្ឌរីកាទីសុ និព្ពត្តតិ, អថ ខោ ហេដ្ឋា អាមាសយស្ស ឧបរិ បក្កាសយស្ស ឧទរបដលបិដ្ឋិកណ្ដកានំ វេមជ្ឈេ បរមសម្ពាធេ តិព្ពន្ធការេនានាកុណបគន្ធបរិភាវិតបរមទុគ្គន្ធបវនវិចរិតេ អធិមត្តជេគុច្ឆេ កុច្ឆិបទេសេ បូតិមច្ឆបូតិកុម្មាសចន្ទនិកាទីសុ កិមិ វិយ និព្ពត្តតិ។ សោ តត្ថ និព្ពត្តោ ទស មាសេ មាតុកុច្ឆិសម្ភវេន ឧស្មនា បុដបាកំ វិយ បច្ចមានោ បិដ្ឋបិណ្ឌិ វិយ សេទិយមានោ សមិញ្ជនបសារណាទិរហិតោ អធិមត្តំ ទុក្ខមនុភោតីតិ, ឥទំ តាវ **គព្ភោក្កន្តិមូលកំ** ទុក្ខំ។

យំ បន សោ មាតុ សហសា ឧបក្ខលនគមននិសីទនវុដ្ឋានបរិវត្តនាទីសុ សុរាធុត្តហត្ថគតោ ឯឡកោ វិយ អហិតុណ្ឌិកហត្ថគតោ សប្បបោតកោ វិយ ច អាកឌ្ឍនបរិកឌ្ឍនឱធូននិទ្ធូននាទិនា ឧបក្កមេន អធិមត្តំ ទុក្ខមនុភវតិ, យញ្ច មាតុ សីតូទកបានកាលេ សីតនរកុបបន្នោ វិយ, ឧណ្ហយាគុភត្តាទិអជ្ឈោហរណកាលេ អង្គារវុដ្ឋិសម្បរិកិណ្ណោ វិយ, លោណម្ពិលាទិអជ្ឈោហរណកាលេ ខារាបដិច្ឆកាទិកម្មការណបត្តោ វិយ តិព្ពំ ទុក្ខមនុភោតិ, ឥទំ **គព្ភបរិហរណមូលកំ** ទុក្ខំ។

យំ បនស្ស មូឡ្ហគព្ភាយ មាតុយា មិត្តាមច្ចសុហជ្ជាទីហិបិ អទស្សនារហេ ទុក្ខុប្បត្តិដ្ឋានេ ឆេទនផាលនាទីហិ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, ឥទំ **គព្ភវិបត្តិមូលកំ** ទុក្ខំ។

យំ វិជាយមានាយ មាតុយា កម្មជេហិ វាតេហិ បរិវត្តេត្វា នរកបបាតំ វិយ អតិភយានកំ យោនិមគ្គំ បដិបាតិយមានស្ស បរមសម្ពាធេន យោនិមុខេន តាឡច្ឆិគ្គឡេន វិយ និក្កឌ្ឍិយមានស្ស មហានាគស្ស នរកសត្តស្ស វិយ ច សង្ឃាតបព្ពតេហិ វិចុណ្ណិយមានស្ស ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, ឥទំ **វិជាយនមូលកំ** ទុក្ខំ។

យំ បន ជាតស្ស តរុណវណសទិសសុខុមាលសរីរស្ស ហត្ថគហណនហាបនធោវនចោឡបរិមជ្ជនាទិកាលេ សូចិមុខខុរធារាហិ វិជ្ឈនផាលនសទិសំ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, ឥទំ មាតុកុច្ឆិតោ **ពហិនិក្ខមនមូលកំ** ទុក្ខំ។

យំ តតោ បរំ បវត្តិយំ អត្តនាវ អត្តានំ វធេន្តស្ស អចេលកវតាទិវសេន អាតាបនបរិតាបនានុយោគមនុយុត្តស្ស, កោធវសេន អភុញ្ជន្តស្ស, ឧព្ពន្ធន្តស្ស ច ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, ឥទំ **អត្តូបក្កមមូលកំ** ទុក្ខំ។ យំ បន បរតោ វធពន្ធនាទីនិ អនុភវន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ, ឥទំ **បរូបក្កមមូលកំ** ទុក្ខន្តិ។

ឥតិ ឥមស្ស សព្ពស្សាបិ ទុក្ខស្ស អយំ ជាតិ វត្ថុមេវ ហោតិ។

៥៤១. តេនេតំ វុច្ចតិ –

ជាយេថ នោ ចេ នរកេសុ សត្តោ,
តត្ថគ្គិទាហាទិកមប្បសយ្ហំ;
លភេថ ទុក្ខំ នុ កុហឹ បតិដ្ឋំ,
ឥច្ចាហ ទុក្ខាតិ មុនីធ ជាតឹ។

ទុក្ខំ តិរច្ឆេសុ កសាបតោទ-
ទណ្ឌាភិឃាតាទិភវំ អនេកំ;
យំ តំ កថំ តត្ថ ភវេយ្យ ជាតឹ,
វិនា តហឹ ជាតិ តតោបិ ទុក្ខា។

បេតេសុ ទុក្ខំ បន ខុប្បិបាសា-
វាតាតបាទិប្បភវំ វិចិត្តំ;
យស្មា អជាតស្ស ន តត្ថ អត្ថិ,
តស្មាបិ ទុក្ខំ មុនិ ជាតិមាហ។

តិព្ពន្ធការេ ច អសយ្ហសីតេ,
លោកន្តរេ យំ អសុរេសុ ទុក្ខំ;
ន តំ ភវេ តត្ថ ន ចស្ស ជាតិ,
យតោ អយំ ជាតិ តតោបិ ទុក្ខា។

យញ្ចាបិ គូថនរកេ វិយ មាតុគព្ភេ,
សត្តោ វសំ ចិរមតោ ពហិ និក្ខមញ្ច;
បប្បោតិ ទុក្ខមតិឃោរមិទម្បិ នត្ថិ,
ជាតឹ វិនា ឥតិបិ ជាតិ អយញ្ហិ ទុក្ខា។

កឹ ភាសិតេន ពហុនា ននុ យំ កុហិញ្ចិ,
អត្ថីធ កិញ្ចិទបិ ទុក្ខមិទំ កទាចិ;
នេវត្ថិ ជាតិវិរហេន យតោ មហេសិ,
ទុក្ខាតិ សព្ពបឋមំ ឥមមាហ ជាតិន្តិ។

អយំ តាវ ជាតិយំ វិនិច្ឆយោ។

ជរានិទ្ទេសោ

៥៤២. **ជរាបិ ទុក្ខា**តិ ឯត្ថ ទុវិធា ជរា សង្ខតលក្ខណញ្ច, ខណ្ឌិច្ចាទិសម្មតោ សន្តតិយំ ឯកភវបរិយាបន្នខន្ធបុរាណភាវោ ច, សា ឥធ អធិប្បេតា។ សា បនេសា ជរា ខន្ធបរិបាកលក្ខណា, មរណូបនយនរសា, យោព្ពនវិនាសបច្ចុបដ្ឋានា។ ទុក្ខា សង្ខារទុក្ខភាវតោ ចេវ ទុក្ខវត្ថុតោ ច ។ យំ ហិ អង្គបច្ចង្គសិថិលីភាវឥន្ទ្រិយវិការវិរូបតាយោព្ពនវិនាសពលូបឃាតសតិមតិវិប្បវាសបរបរិភវាទិអនេកបច្ចយំ កាយិកចេតសិកទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, ជរា តស្ស វត្ថុ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“អង្គានំ សិថិលីភាវា, ឥន្ទ្រិយានំ វិការតោ;
យោព្ពនស្ស វិនាសេន, ពលស្ស ឧបឃាតតោ។

“វិប្បវាសា សតាទីនំ, បុត្តទារេហិ អត្តនោ;
អបសាទនីយតោ ចេវ, ភិយ្យោ ពាលត្តបត្តិយា។

“បប្បោតិ ទុក្ខំ យំ មច្ចោ, កាយិកំ មានសំ តថា;

សព្ពមេតំ ជរាហេតុ, យស្មា តស្មា ជរា ទុខា”តិ។

អយំ ជរាយំ វិនិច្ឆយោ។

មរណនិទ្ទេសោ

៥៤៣. **មរណម្បិ ទុក្ខ**ន្តិ ឯត្ថាបិ ទុវិធំ មរណំ សង្ខតលក្ខណញ្ច, យំ សន្ធាយ វុត្តំ “ជរាមរណំ ទ្វីហិ ខន្ធេហិ សង្គហិត”ន្តិ (ធាតុ. ៧១)។ ឯកភវបរិយាបន្នជីវិតិន្ទ្រិយប្បពន្ធវិច្ឆេទោ ច, យំ សន្ធាយ វុត្តំ “និច្ចំ មរណតោ ភយ”ន្តិ (សុ. និ. ៥៨១)។ តំ ឥធ អធិប្បេតំ។ ជាតិបច្ចយា មរណំ ឧបក្កមមរណំ សរសមរណំ អាយុក្ខយមរណំ បុញ្ញក្ខយមរណន្តិបិ តស្សេវ នាមំ។ តយិទំ ចុតិលក្ខណំ, វិយោគរសំ, គតិវិប្បវាសបច្ចុបដ្ឋានំ។ ទុក្ខស្ស បន វត្ថុភាវតោ ទុក្ខន្តិ វេទិតព្ពំ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“បាបស្ស បាបកម្មាទិ-និមិត្តមនុបស្សតោ;
ភទ្ទស្សាបសហន្តស្ស, វិយោគំ បិយវត្ថុកំ;
មីយមានស្ស យំ ទុក្ខំ, មានសំ អវិសេសតោ។

សព្ពេសញ្ចាបិ យំ សន្ធិ-ពន្ធនច្ឆេទនាទិកំ;
វិតុជ្ជមានមម្មានំ, ហោតិ ទុក្ខំ សរីរជំ។

អសយ្ហមប្បតិការំ, ទុក្ខស្សេតស្សិទំ យតោ;
មរណំ វត្ថុ តេនេតំ, ទុក្ខមិច្ចេវ ភាសិត”ន្តិ។

អយំ មរណេ វិនិច្ឆយោ។

សោកាទិនិទ្ទេសា

៥៤៤. សោកាទីសុ **សោកោ** នាម ញាតិព្យសនាទីហិ ផុដ្ឋស្ស ចិត្តសន្តាបោ។ សោ កិញ្ចាបិ អត្ថតោ ទោមនស្សមេវ ហោតិ។ ឯវំ សន្តេបិ អន្តោនិជ្ឈានលក្ខណោ, ចេតសោ បរិជ្ឈាបនរសោ, អនុសោចនបច្ចុបដ្ឋានោ។ ទុក្ខោ បន ទុក្ខទុក្ខតោ ទុក្ខវត្ថុតោ ច។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“សត្តានំ ហទយំ សោកោ, វិសសល្លំវ តុជ្ជតិ;
អគ្គិតត្តោវ នារាចោ, ភុសំវ ទហតេ បុន។

“សមាវហតិ ច ព្យាធិ-ជរាមរណភេទនំ;
ទុក្ខម្បិ វិវិធំ យស្មា, តស្មា ទុក្ខោតិ វុច្ចតី”តិ។

អយំ សោកេ វិនិច្ឆយោ។

បរិទេវោ

៥៤៥. **បរិទេវោ** នាម ញាតិព្យសនាទីហិ ផុដ្ឋស្ស វចីបលាបោ។ សោ លាលប្បនលក្ខណោ, គុណទោសកិត្តនរសោ, សម្ភមបច្ចុបដ្ឋានោ។ ទុក្ខោ បន សង្ខារទុក្ខភាវតោ ទុក្ខវត្ថុតោ ច។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“យំ សោកសល្លវិហតោ បរិទេវមានោ,
កណ្ឋោដ្ឋតាលុតលសោសជមប្បសយ្ហំ;
ភិយ្យោធិមត្តមធិគច្ឆតិយេវ ទុក្ខំ,
ទុក្ខោតិ តេន ភគវា បរិទេវមាហា”តិ។

អយំ បរិទេវេ វិនិច្ឆយោ។

ទុក្ខំ

៥៤៦. ទុក្ខំ នាម កាយិកំ ទុក្ខំ, តំ កាយបីឡនលក្ខណំ, ទុប្បញ្ញានំ ទោមនស្សករណរសំ, កាយិកាពាធបច្ចុបដ្ឋានំ។ ទុក្ខំ បន ទុក្ខទុក្ខតោ មានសទុក្ខាវហនតោ ច។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“បីឡេតិ កាយិកមិទំ, ទុក្ខញ្ច មានសំ ភិយ្យោ;
ជនយតិ យស្មា តស្មា, ទុក្ខន្តិ វិសេសតោ វុត្ត”ន្តិ។

អយំ ទុក្ខេ វិនិច្ឆយោ។

ទោមនស្សំ

៥៤៧. ទោមនស្សំ នាម មានសំ ទុក្ខំ។ តំ ចិត្តបីឡនលក្ខណំ, មនោវិឃាតរសំ, មានសព្យាធិបច្ចុបដ្ឋានំ។ ទុក្ខំ បន ទុក្ខទុក្ខតោ កាយិកទុក្ខាវហនតោ ច។ ចេតោទុក្ខសមប្បិតា ហិ កេសេ បកិរិយ កន្ទន្តិ, ឧរានិ បដិបិសន្តិ, អាវដ្តន្តិ, វិវដ្តន្តិ, ឧទ្ធំបាទំ បបតន្តិ, សត្ថំ អាហរន្តិ, វិសំ ខាទន្តិ, រជ្ជុយា ឧព្ពន្ធន្តិ, អគ្គិំ បវិសន្តីតិ តំ នានប្បការកំ ទុក្ខមនុភវន្តិ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“បីឡេតិ យតោ ចិត្តំ, កាយស្ស ច បីឡនំ សមាវហតិ;
ទុក្ខន្តិ ទោមនស្សំ, វិទោមនស្សា តតោ អាហូ”តិ។

អយំ ទោមនស្សេ វិនិច្ឆយោ។

ឧបាយាសោ

៥៤៨. ឧបាយាសោ នាម ញាតិព្យសនាទីហិ ផុដ្ឋស្ស អធិមត្តចេតោទុក្ខប្បភាវិតោ ទោសោយេវ។ **សង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នោ ឯកោ ធម្មោតិ ឯកេ**។ សោ ចិត្តបរិទហនលក្ខណោ, និត្ថុននរសោ , វិសាទបច្ចុបដ្ឋានោ។ ទុក្ខោ បន សង្ខារទុក្ខភាវតោ ចិត្តបរិទហនតោ កាយវិសាទនតោ ច។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“ចិត្តស្ស ច បរិទហនា, កាយស្ស វិសាទនា ច អធិមត្តំ;
យំ ទុក្ខមុបាយាសោ, ជនេតិ ទុក្ខោ តតោ វុត្តោ”តិ។

អយំ ឧបាយាសេ វិនិច្ឆយោ។

ឯត្ថ ច មន្ទគ្គិនា អន្តោភាជនេ បាកោ វិយ **សោកោ**។ តិក្ខគ្គិនា បច្ចមានស្ស ភាជនតោ ពហិនិក្ខមនំ វិយ **បរិទេវោ**។ ពហិនិក្ខន្តាវសេសស្ស និក្ខមិតុំ អប្បហោន្តស្ស អន្តោភាជនេយេវ យាវ បរិក្ខយា បាកោ វិយ **ឧបាយាសោ** ទដ្ឋព្ពោ។

អប្បិយសម្បយោគោ

៥៤៩. អប្បិយសម្បយោគោ នាម អមនាបេហិ សត្តសង្ខារេហិ សមោធានំ។ សោ អនិដ្ឋសមោធានលក្ខណោ, ចិត្តវិឃាតករណរសោ, អនត្ថភាវបច្ចុបដ្ឋានោ។ ទុក្ខោ បន ទុក្ខវត្ថុតោ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“ទិស្វាវ អប្បិយេ ទុក្ខំ, បឋមំ ហោតិ ចេតសិ;
តទុបក្កមសម្ភូត-មថកាយេ យតោ ឥធ។

“តតោ ទុក្ខទ្វយស្សាបិ, វត្ថុតោ សោ មហេសិនា;
ទុក្ខោ វុត្តោតិ វិញ្ញេយ្យោ, អប្បិយេហិ សមាគមោ”តិ។

អយំ អប្បិយសម្បយោគេ វិនិច្ឆយោ។

បិយវិប្បយោគោ

៥៥០. បិយវិប្បយោគោ នាម មនាបេហិ សត្តសង្ខារេហិ វិនាភាវោ។ សោ ឥដ្ឋវត្ថុវិយោគលក្ខណោ , សោកុប្បាទនរសោ, ព្យសនបច្ចុបដ្ឋានោ។ ទុក្ខោ បន សោកទុក្ខស្ស វត្ថុតោ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“ញាតិធនាទិវិយោគា,
សោកសរសមប្បិតា វិតុជ្ជន្តិ;
ពាលា យតោ តតោ យំ,
ទុក្ខោតិ មតោ បិយវិប្បយោគោ”តិ។

អយំ បិយវិប្បយោគេ វិនិច្ឆយោ។

ឥច្ឆិតាលាភោ

៥៥១. យម្បិច្ឆំ ន លភតីតិ ឯត្ថ “អហោ វត មយំ ន ជាតិធម្មា អស្សាមា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៣៩៨; វិភ. ២០១) អលព្ភនេយ្យវត្ថូសុ ឥច្ឆាវ យម្បិច្ឆំ ន លភតិ, តម្បិ ទុក្ខន្តិ វុត្តា។ សា អលព្ភនេយ្យវត្ថុឥច្ឆនលក្ខណា, តប្បរិយេសនរសា, តេសំ អប្បត្តិបច្ចុបដ្ឋានា។ ទុក្ខា បន ទុក្ខវត្ថុតោ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“តំ តំ បត្ថយមានានំ, តស្ស តស្ស អលាភតោ;
យំ វិឃាតមយំ ទុក្ខំ, សត្តានំ ឥធ ជាយតិ។

“អលព្ភនេយ្យវត្ថូនំ, បត្ថនា តស្ស ការណំ;
យស្មា តស្មា ជិនោ ទុក្ខំ, ឥច្ឆិតាលាភមព្រវី”តិ។

អយំ ឥច្ឆិតាលាភេ វិនិច្ឆយោ។

បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា

៥៥២. សំខិត្តេន បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា ទុក្ខាតិ ឯត្ថ បន –

ជាតិប្បភុតិកំ ទុក្ខំ, យំ វុត្តមិធ តាទិនា;
អវុត្តំ យញ្ច តំ សព្ពំ, វិនា ឯតេ ន វិជ្ជតិ។

យស្មា តស្មា ឧបាទាន-ក្ខន្ធា សង្ខេបតោ ឥមេ;
ទុក្ខាតិ វុត្តា ទុក្ខន្ត-ទេសកេន មហេសិនា។

តថា ហិ ឥន្ធនមិវ បាវកោ, លក្ខមិវ បហរណានិ, គោរូបំ វិយ ឌំសមកសាទយោ, ខេត្តមិវ លាយកា, គាមំ វិយ គាមឃាតកា ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកមេវ ជាតិអាទយោ នានប្បការេហិ វិពាធេន្តា តិណលតាទីនិ វិយ ភូមិយំ, បុប្ផផលបល្លវានិ វិយ រុក្ខេសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុយេវ និព្ពត្តន្តិ។ ឧបាទានក្ខន្ធានញ្ច អាទិទុក្ខំ ជាតិ, មជ្ឈេ ទុក្ខំ ជរា, បរិយោសានទុក្ខំ មរណំ, មារណន្តិកទុក្ខាភិឃាតេន បរិឌយ្ហនទុក្ខំ សោកោ, តទសហនតោ លាលប្បនទុក្ខំ បរិទេវោ, តតោ ធាតុក្ខោភសង្ខាតអនិដ្ឋផោដ្ឋព្ពសមាយោគតោ កាយស្ស អាពាធនទុក្ខំ ទុក្ខំ, តេន ពាធិយមានានំ បុថុជ្ជនានំ តត្ថ បដិឃុប្បត្តិតោ ចេតោពាធនទុក្ខំ ទោមនស្សំ, សោកាទិវុទ្ធិយា ជនិតវិសាទានំ អនុត្ថុននទុក្ខំ ឧបាយាសោ, មនោរថវិឃាតប្បត្តានំ ឥច្ឆាវិឃាតទុក្ខំ ឥច្ឆិតាលាភោតិ ឯវំ នានប្បការតោ ឧបបរិក្ខិយមានា ឧបាទានក្ខន្ធាវ ទុក្ខាតិ។ យទេតំ ឯកមេកំ ទស្សេត្វា វុច្ចមានំ អនេកេហិបិ កប្បេហិ ន សក្កា អសេសតោ វត្តុំ, តស្មា តំ សព្ពម្បិ ទុក្ខំ ឯកជលពិន្ទុម្ហិ សកលសមុទ្ទជលរសំ វិយ យេសុ កេសុចិ បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ សំខិបិត្វា ទស្សេតុំ “សំខិត្តេន បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា ទុក្ខា”តិ ភគវា អវោចាតិ។ អយំ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ វិនិច្ឆយោ។

អយំ តាវ ទុក្ខនិទ្ទេសេ នយោ។

សមុទយនិទ្ទេសកថា

៥៥៣. សមុទយនិទ្ទេសេ បន **យាយំ តណ្ហា**តិ យា អយំ តណ្ហា។ **បោនោព្ភវិកា**តិ បុនព្ភវករណំ បុនោព្ភវោ, បុនោព្ភវោ សីលមេតិស្សាតិ បោនោព្ភវិកា។ **នន្ទីរាគេន សហគតា**តិ នន្ទីរាគសហគតា, នន្ទីរាគេន សទ្ធិំ អត្ថតោ ឯកត្តមេវ គតាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **តត្រ តត្រាភិនន្ទិនី**តិ យត្រ យត្រ អត្តភាវោ និព្ពត្តតិ, តត្រ តត្រាភិនន្ទិនី។ **សេយ្យថិទ**ន្តិ និបាតោ , តស្ស សា កតមាតិ ចេតិ អត្ថោ។ កាមតណ្ហា ភវតណ្ហា វិភវតណ្ហាតិ ឥមា បដិច្ចសមុប្បាទនិទ្ទេសេ អាវិភវិស្សន្តិ។ ឥធ បនាយំ តិវិធាបិ ទុក្ខសច្ចស្ស និព្ពត្តកដ្ឋេន ឯកត្តំ ឧបនេត្វា ទុក្ខសមុទយំ អរិយសច្ចន្តិ វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

អយំ សមុទយនិទ្ទេសេ នយោ។

និរោធនិទ្ទេសកថា

៥៥៤. ទុក្ខនិរោធនិទ្ទេសេ យោ តស្សាយេវ តណ្ហាយាតិអាទិនា នយេន សមុទយនិរោធោ វុត្តោ, សោ កស្មាតិ ចេ? សមុទយនិរោធេន ទុក្ខនិរោធោ។ សមុទយនិរោធេន ហិ ទុក្ខំ និរុជ្ឈតិ, ន អញ្ញថា។ តេនាហ –

> “យថាបិ មូលេ អនុបទ្ទវេ ទឡ្ហេ,
> ឆិន្នោបិ រុក្ខោ បុនទេវ រូហតិ;
> ឯវម្បិ តណ្ហានុសយេ អនូហតេ,
> និព្ពត្តតី ទុក្ខមិទំ បុនប្បុន”ន្តិ។ (ធ. ប. ៣៣៨);

ឥតិ យស្មា សមុទយនិរោធេនេវ ទុក្ខំ និរុជ្ឈតិ, តស្មា ភគវា ទុក្ខនិរោធំ ទេសេន្តោ សមុទយនិរោធេនេវ ទេសេសិ។ សីហសមានវុត្តិនោ ហិ តថាគតា។ តេ ទុក្ខំ និរោធេន្តា ទុក្ខនិរោធញ្ច ទេសេន្តា ហេតុម្ហិ បដិបជ្ជន្តិ, ន ផលេ។ សុវានវុត្តិនោ បន តិត្ថិយា។ តេ ទុក្ខំ និរោធេន្តា ទុក្ខនិរោធញ្ច ទេសេន្តា អត្តកិលមថានុយោគទេសនាទីហិ ផលេ បដិបជ្ជន្តិ, ន ហេតុម្ហីតិ។ ឯវំ តាវ ទុក្ខនិរោធស្ស សមុទយនិរោធវសេន ទេសនាយ បយោជនំ វេទិតព្ពំ។

៥៥៥. អយំ បនត្ថោ – **តស្សាយេវ តណ្ហាយា**តិ តស្សា “បោនោព្ភវិកា”តិ វត្វា កាមតណ្ហាទិវសេន វិភត្តតណ្ហាយ។ **វិរាគោ** វុច្ចតិ មគ្គោ។ “វិរាគា វិមុច្ចតី”តិ (ម. និ. ១.២៤៥; សំ. និ. ៣.១៤) ហិ វុត្តំ។ វិរាគេន និរោធោ វិរាគនិរោធោ។ អនុសយសមុគ្ឃាតតោ អសេសោ វិរាគនិរោធោ **អសេសវិរាគនិរោធោ**។ អថ វា **វិរាគោ**តិ បហានំ វុច្ចតិ, តស្មា អសេសោ វិរាគោ អសេសោ និរោធោតិ ឯវម្បេត្ថ យោជនា ទដ្ឋព្ពា។ អត្ថតោ បន សព្ពានេវ ឯតានិ និព្ពានស្ស វេវចនានិ។ បរមត្ថតោ ហិ ទុក្ខនិរោធោ អរិយសច្ចន្តិ និព្ពានំ វុច្ចតិ។ យស្មា បន តំ អាគម្ម តណ្ហា វិរជ្ជតិ ចេវ និរុជ្ឈតិ ច, តស្មា វិរាគោតិ ច និរោធោតិ ច វុច្ចតិ។ យស្មា ច តទេវ អាគម្ម តស្សា ចាគាទយោ ហោន្តិ, កាមគុណាលយេសុ ចេត្ថ ឯកោបិ អាលយោ នត្ថិ, តស្មា “ចាគោ បដិនិស្សគ្គោ មុត្តិ អនាលយោ”តិ វុច្ចតិ។

៥៥៦. តយិទំ សន្តិលក្ខណំ, អច្ចុតិរសំ, អស្សាសករណរសំ វា, អនិមិត្តបច្ចុបដ្ឋានំ, និប្បបញ្ចបច្ចុបដ្ឋានំ វា។

និព្ពានកថា

៥៥៧. នត្ថេវ និព្ពានំ, សសវិសាណំ វិយ អនុបលព្ភនីយតោតិ ចេ? ន, ឧបាយេន ឧបលព្ភនីយតោ។ ឧបលព្ភតិ ហិ តំ តទនុរូបបដិបត្តិសង្ខាតេន ឧបាយេន, ចេតោបរិយញាណេន បរេសំ លោកុត្តរចិត្តំ វិយ, តស្មា “អនុបលព្ភនីយតោ នត្ថី”តិ ន វត្តព្ពំ។ ន ហិ “យំ ពាលបុថុជ្ជនា ន ឧបលភន្តិ, តំ នត្ថី”តិ វត្តព្ពំ។

៥៥៨. អបិច និព្ពានំ នត្ថីតិ ន វត្តព្ពំ, កស្មា? បដិបត្តិយា វញ្ឈភាវាបជ្ជនតោ។ អសតិ ហិ និព្ពានេ សម្មាទិដ្ឋិបុរេជវាយ សីលាទិខន្ធត្តយសង្គហាយ សម្មាបដិបត្តិយា វញ្ឈភាវោ អាបជ្ជតិ។ ន ចាយំ វញ្ឈា, និព្ពានបាបនតោតិ។ ន បដិបត្តិយា វញ្ឈភាវាបត្តិ, អភាវបាបកត្តាតិ ចេ។ ន, អតីតានាគតាភាវេបិ និព្ពានបត្តិយា អភាវតោ។ វត្តមានានម្បិ អភាវោ និព្ពានន្តិ ចេ។ ន, តេសំ អភាវាសម្ភវតោ, អភាវេ ច អវត្តមានភាវាបជ្ជនតោ, វត្តមានក្ខន្ធនិស្សិតមគ្គក្ខណេ ច សោបាទិសេសនិព្ពានធាតុប្បត្តិយា អភាវទោសតោ។ តទា កិលេសានំ អវត្តមានត្តា ន ទោសោតិ ចេ។ ន, អរិយមគ្គស្ស និរត្ថកភាវាបជ្ជនតោ។ ឯវញ្ហិ សតិ អរិយមគ្គក្ខណតោ បុព្ពេបិ កិលេសា ន សន្តីតិ អរិយមគ្គស្ស និរត្ថកភាវោ អាបជ្ជតិ។ តស្មា អការណមេតំ។

៥៥៩. “យោ ខោ, អាវុសោ, រាគក្ខយោ”តិអាទិវចនតោ (សំ. និ. ៤.៣១៥) “ខយោ និព្ពាន”ន្តិ ចេ។ ន, អរហត្តស្សាបិ ខយមត្តាបជ្ជនតោ។ តម្បិ ហិ “យោ ខោ, អាវុសោ , រាគក្ខយោ”តិអាទិនា (ស. និ. ៤.៣១៥) នយេន និទ្ទិដ្ឋំ។ កិញ្ច ភិយ្យោ និព្ពានស្ស ឥត្តរកាលាទិប្បត្តិទោសតោ។ ឯវញ្ហិ សតិ និព្ពានំ ឥត្តរកាលំ, សង្ខតលក្ខណំ, សម្មាវាយាមនិរបេក្ខាធិគមនីយភាវញ្ច អាបជ្ជតិ។ សង្ខតលក្ខណត្តាយេវ ច សង្ខតបរិយាបន្នំ, សង្ខតបរិយាបន្នត្តា រាគាទីហិ អគ្គីហិ អាទិត្តំ, អាទិត្តត្តា ទុក្ខញ្ចាតិបិ អាបជ្ជតិ។ យស្មា ខយា បដ្ឋាយ ន ភិយ្យោ បវត្តិ នាម ហោតិ, តស្ស និព្ពានភាវតោ ន ទោសោតិ ចេ។ ន, តាទិសស្ស ខយស្ស អភាវតោ។ ភាវេបិ ចស្ស វុត្តប្បការទោសានតិវត្តនតោ, អរិយមគ្គស្ស ច និព្ពានភាវាបជ្ជនតោ។ អរិយមគ្គោ ហិ ទោសេ ខីណេតិ, តស្មា ខយោតិ វុច្ចតិ។ តតោ ច បដ្ឋាយ ន ភិយ្យោ ទោសានំ បវត្តីតិ។

អនុប្បត្តិនិរោធសង្ខាតស្ស បន ខយស្ស បរិយាយេន ឧបនិស្សយត្តា, យស្ស ឧបនិស្សយោ ហោតិ តទុបចារេន “ខយោ”តិ វុត្តំ។ សរូបេនេវ កស្មា ន វុត្តន្តិ ចេ។ អតិសុខុមត្តា។ អតិសុខុមតា ចស្ស ភគវតោ អប្បោសុក្កភាវាវហនតោ, អរិយេន ចក្ខុនា បស្សិតព្ពតោ ច សិទ្ធាតិ។

៥៦០. តយិទំ មគ្គសមង្គិនា បត្តព្ពតោ **អសាធារណំ**, បុរិមកោដិយា អភាវតោ **អប្បភវំ**។ មគ្គភាវេ ភាវតោ ន អប្បភវន្តិ ចេ។ ន, មគ្គេន អនុប្បាទនីយតោ។ បត្តព្ពមេវ ហេតំ មគ្គេន, ន ឧប្បាទេតព្ពំ។ តស្មា អប្បភវមេវ។ អប្បភវត្តា **អជរាមរណំ**។ បភវជរាមរណានំ អភាវតោ **និច្ចំ**។

និព្ពានស្សេវ អណុអាទីនម្បិ និច្ចភាវាបត្តីតិ ចេ។ ន, ហេតុនោ អភាវា។ និព្ពានស្ស និច្ចត្តា តេ និច្ចាតិ ចេ។ ន, ហេតុលក្ខណស្ស អនុបបត្តិតោ។ និច្ចា ឧប្បាទាទីនំ អភាវតោ និព្ពានំ វិយាតិ ចេ។ ន, អណុអាទីនំ អសិទ្ធត្តា។

៥៦១. យថាវុត្តយុត្តិសព្ភាវតោ បន ឥទមេវ និច្ចំ, រូបសភាវាតិក្កមតោ **អរូបំ**។ ពុទ្ធាទីនំ និដ្ឋាយ វិសេសាភាវតោ **ឯកាវ និដ្ឋា**។ យេន ភាវនាយ បត្តំ, តស្ស កិលេសវូបសមំ, ឧបាទិសេសញ្ច ឧបាទាយ បញ្ញាបនីយត្តា សហ ឧបាទិសេសេន បញ្ញាបិយតីតិ **សឧបាទិសេសំ**។ យោ ចស្ស សមុទយប្បហានេន ឧបហតាយតិកម្មផលស្ស ចរិមចិត្តតោ ច ឧទ្ធំ បវត្តិខន្ធានំ អនុប្បាទនតោ, ឧប្បន្នានញ្ច អន្តរធានតោ ឧបាទិសេសាភាវោ , តំ ឧបាទាយ បញ្ញាបនីយតោ នត្ថិ ឯត្ថ ឧបាទិសេសោតិ **អនុបាទិសេសំ**។

អសិថិលបរក្កមសិទ្ធេន ញាណវិសេសេន អធិគមនីយតោ, សព្ពញ្ញុវចនតោ ច បរមត្ថេន សភាវតោ និព្ពានំ នាវិជ្ជមានំ។ វុត្តញ្ហេតំ “អត្ថិ, ភិក្ខវេ, អជាតំ អភូតំ អកតំ អសង្ខត”ន្តិ។

ឥទំ ទុក្ខនិរោធនិទ្ទេសេ វិនិច្ឆយកថាមុខំ។

មគ្គនិទ្ទេសកថា

៥៦២. ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទានិទ្ទេសេ វុត្តា បន អដ្ឋ ធម្មា កាមំ ខន្ធនិទ្ទេសេបិ អត្ថតោ បកាសិតាយេវ, ឥធ បន នេសំ ឯកក្ខណេ បវត្តមានានំ វិសេសាវពោធនត្ថំ វទាម។ សង្ខេបតោ ហិ ចតុសច្ចបដិវេធាយ បដិបន្នស្ស យោគិនោ និព្ពានារម្មណំ អវិជ្ជានុសយសមុគ្ឃាតកំ បញ្ញាចក្ខុ **សម្មាទិដ្ឋិ**។ សា សម្មាទស្សនលក្ខណា, ធាតុប្បកាសនរសា, អវិជ្ជន្ធការវិទ្ធំសនបច្ចុបដ្ឋានា។ តថា សម្បន្នទិដ្ឋិនោ តំសម្បយុត្តំ មិច្ឆាសង្កប្បនិឃាតកំ ចេតសោ និព្ពានបទាភិនិរោបនំ **សម្មាសង្កប្បោ**។ សោ សម្មា ចិត្តាភិនិរោបនលក្ខណោ, អប្បនារសោ, មិច្ឆាសង្កប្បប្បហានបច្ចុបដ្ឋានោ។

តថា បស្សតោ វិតក្កយតោ ច តំសម្បយុត្តាវ វចីទុច្ចរិតសមុគ្ឃាតិកា មិច្ឆាវាចាយ វិរតិ **សម្មាវាចា** នាម។ សា បរិគ្គហលក្ខណា, វិរមណរសា, មិច្ឆាវាចាប្បហានបច្ចុបដ្ឋានា។ តថា វិរមតោ តំសម្បយុត្តាវ មិច្ឆាកម្មន្តសមុច្ឆេទិកា បាណាតិបាតាទិវិរតិ **សម្មាកម្មន្តោ** នាម។ សោ សមុដ្ឋាបនលក្ខណោ, វិរមណរសោ, មិច្ឆាកម្មន្តប្បហានបច្ចុបដ្ឋានោ។ យា បនស្ស តេសំ សម្មាវាចាកម្មន្តានំ វិសុទ្ធិភូតា តំសម្បយុត្តាវ កុហនាទិឧបច្ឆេទិកា មិច្ឆាជីវវិរតិ, សោ **សម្មាអាជីវោ** នាម។ សោ វោទានលក្ខណោ, ញាយាជីវបវត្តិរសោ, មិច្ឆាជីវប្បហានបច្ចុបដ្ឋានោ។

អថស្ស យោ តស្សា សម្មាវាចាកម្មន្តាជីវសង្ខាតាយ សីលភូមិយំ បតិដ្ឋិតស្ស តទនុរូបោ តំសម្បយុត្តោវ កោសជ្ជសមុច្ឆេទកោ វីរិយារម្ភោ, ឯស **សម្មាវាយាមោ** នាម។ សោ បគ្គហលក្ខណោ, អនុប្បន្ន

អកុសលានុប្បាទនាទិរសោ, មិច្ឆាវាយាមប្បហានបច្ចុបដ្ឋានោ។ តស្សេវ វាយមតោ តំសម្បយុត្តោវ មិច្ឆាសតិវិនិទ្ធុននោ ចេតសោ អសម្មោសោ **សម្មាសតិ** នាម។ សា ឧបដ្ឋានលក្ខណា, អសម្មុស្សនរសា, មិច្ឆាសតិប្បហានបច្ចុបដ្ឋានា។ ឯវំ អនុត្តរាយ សតិយា សំរក្ខិយមានចិត្តស្ស តំសម្បយុត្តាវ មិច្ឆាសមាធិវិទ្ធំសិកា ចិត្តេកគ្គតា **សម្មាសមាធិ** នាម។ សោ អវិក្ខេបលក្ខណោ, សមាធានរសោ, មិច្ឆាសមាធិប្បហានបច្ចុបដ្ឋានោតិ។ អយំ ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទានិទ្ទេសេ នយោ។ ឯវមេត្ថ ជាតិអាទីនំ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៦៣. ញាណកិច្ចតោតិ សច្ចញាណស្ស កិច្ចតោបិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។ ទុវិធំ ហិ សច្ចញាណំ – អនុពោធញាណំ បដិវេធញាណញ្ច។ តត្ថ អនុពោធញាណំ លោកិយំ អនុស្សវាទិវសេន និរោធេ មគ្គេ ច បវត្តតិ។ បដិវេធញាណំ លោកុត្តរំ និរោធមារម្មណំ កត្វា កិច្ចតោ ចត្តារិ សច្ចានិ បដិវិជ្ឈតិ។ យថាហ – "យោ, ភិក្ខវេ, ទុក្ខំ បស្សតិ, ទុក្ខសមុទយម្បិ សោ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធម្បិ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទម្បិ បស្សតី"តិ (សំ. និ. ៥.១១០០) សព្ពំ វត្តព្ពំ។ តំ បនស្ស កិច្ចំ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិយំ អាវិភវិស្សតិ។

យំ បនេតំ លោកិយំ, តត្ថ ទុក្ខញាណំ បរិយុដ្ឋានាភិភវវសេន បវត្តមានំ សក្កាយទិដ្ឋឹ និវត្តេតិ។ សមុទយញាណំ ឧច្ឆេទទិដ្ឋឹ។ និរោធញាណំ សស្សតទិដ្ឋឹ។ មគ្គញាណំ អកិរិយទិដ្ឋឹ។ ទុក្ខញាណំ វា ធុវសុភសុខត្តភាវរហិតេសុ ខន្ធេសុ ធុវសុភសុខត្តភាវសញ្ញាសង្ខាតំ ផលេ វិប្បដិបត្តឹ។ សមុទយញាណំ ឥស្សរបធានកាលសភាវាទីហិ លោកោ បវត្តតីតិ អការណេ ការណាភិមានប្បវត្តំ ហេតុម្ហិ វិប្បដិបត្តឹ។ និរោធញាណំ អរូបលោកលោកថូបិកាទីសុ អបវគ្គគាហភូតំ និរោធេ វិប្បដិបត្តឹ។ មគ្គញាណំ កាមសុខល្លិកអត្តកិលមថានុយោគប្បភេទេ អវិសុទ្ធិមគ្គេ វិសុទ្ធិមគ្គគាហវសេន បវត្តំ ឧបាយេ វិប្បដិបត្តឹ និវត្តេតិ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

"លោកេ លោកប្បភវេ, លោកត្ថគមេ សិវេ ច តទុបាយេ;
សម្មុយ្ហតិ តាវ នរោ, ន វិជានាតិ យាវ សច្ចានី"តិ។

ឯវមេត្ថ ញាណកិច្ចតោបិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៦៤. អន្តោគធានំ បភេទាតិ ទុក្ខសច្ចស្មឹ ហិ ឋបេត្វា តណ្ហញ្ចេវ អនាសវធម្មេ ច សេសា សព្ពធម្មា អន្តោគធា។ សមុទយសច្ចេ ឆត្តឹស តណ្ហាវិចរិតានិ។ និរោធសច្ចំ អសម្មិស្សំ។ មគ្គសច្ចេ សម្មាទិដ្ឋិមុខេន វីមំសិទ្ធិបាទបញ្ញិន្ទ្រិយបញ្ញាពលធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គានិ។ សម្មាសង្កប្បាបទេសេន តយោ នេក្ខម្មវិតក្កាទយោ។ សម្មាវាចាបទេសេន ចត្តារិ វចីសុចរិតានិ ។ សម្មាកម្មន្តាបទេសេន តីណិ កាយសុចរិតានិ។ សម្មាជីវមុខេន អប្បិច្ឆតា សន្តុដ្ឋិតា ច។ សព្ពេសំយេវ វា ឯតេសំ សម្មាវាចាកម្មន្តាជីវានំ អរិយកន្តសីលត្តា អរិយកន្តសីលស្ស ច សទ្ធាហត្ថេន បដិគ្គហេតព្ពត្តា តេសំ អត្ថិតាយ អត្ថិភាវតោ សទ្ធិន្ទ្រិយសទ្ធាពលឆន្ទិទ្ធិបាទា។ សម្មាវាយាមាបទេសេន ចតុព្ពិធសម្មប្បធានវីរិយិន្ទ្រិយវីរិយពលវីរិយសម្ពោជ្ឈង្គានិ។ សម្មាសតិអបទេសេន ចតុព្ពិធសតិបដ្ឋានសតិន្ទ្រិយសតិពលសតិសម្ពោជ្ឈង្គានិ។ សម្មាសមាធិអបទេសេន សវិតក្កសវិចារាទយោ តយោ សមាធី ចិត្តសមាធិ សមាធិន្ទ្រិយសមាធិពលបីតិបស្សទ្ធិសមាធិឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គានិ អន្តោគធានីតិ ឯវមេត្ថ អន្តោគធានំ បភេទតោបិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៦៥. ឧបមាតោតិ ភារោ វិយ ហិ ទុក្ខសច្ចំ ទដ្ឋព្ពំ, ភារាទានមិវ សមុទយសច្ចំ, ភារនិក្ខេបនមិវ និរោធសច្ចំ, ភារនិក្ខេបនុបាយោ វិយ មគ្គសច្ចំ។ រោគោ វិយ ច ទុក្ខសច្ចំ, រោគនិទានមិវ សមុទយសច្ចំ, រោគវូបសមោ វិយ និរោធសច្ចំ, ភេសជ្ជមិវ មគ្គសច្ចំ។ ទុព្ភិក្ខមិវ វា ទុក្ខសច្ចំ, ទុព្ពុដ្ឋិ វិយ សមុទយសច្ចំ, សុភិក្ខមិវ និរោធសច្ចំ, សុវុដ្ឋិ វិយ មគ្គសច្ចំ។ អបិច វេរិ-វេរមូល-វេរសមុគ្ឃាត-វេរសមុគ្ឃាតុបាយេហិ, វិសរុក្ខ-រុក្ខមូល-មូលុបច្ឆេទ-តទុបច្ឆេទុបាយេហិ, ភយ-ភយមូល-និព្ភយ-តទធិគមុបាយេហិ, ឱរិមតីរ-មហោឃបារិមតីរ-តំសម្បាបកវាយាមេហិ ច យោជេត្វាបេតានិ ឧបមាតោ វេទិតព្ពានីតិ ឯវមេត្ថ ឧបមាតោ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៦៦. ចតុក្កតោតិ អត្ថិ ចេត្ថ ទុក្ខំ ន អរិយសច្ចំ, អត្ថិ អរិយសច្ចំ ន ទុក្ខំ, អត្ថិ ទុក្ខញ្ចេវ អរិយសច្ចញ្ច, អត្ថិ នេវ ទុក្ខំ ន អរិយសច្ចំ។ ឯស នយោ សមុទយាទីសុ។ តត្ថ មគ្គសម្បយុត្តា ធម្មា សាមញ្ញផលានិ ច "យទនិច្ចំ តំ ទុក្ខ"ន្តិ (សំ. និ. ៣.១៥) វចនតោ សង្ខារទុក្ខតាយ ទុក្ខំ, ន អរិយសច្ចំ។ និរោធោ អរិយសច្ចំ, ន ទុក្ខំ។ ឥតរំ បន អរិយសច្ចទ្វយំ សិយា ទុក្ខំ អនិច្ចតោ, ន បន យស្ស បរិញ្ញាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្តេន។ សព្ពាការេន បន ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកំ ទុក្ខញ្ចេវ អរិយសច្ចញ្ច អញ្ញត្រ តណ្ហាយ។ មគ្គសម្បយុត្តា ធម្មា សាមញ្ញផលានិ ច យស្ស បរិញ្ញត្ថំ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្តេន នេវ ទុក្ខំ ន អរិយសច្ចំ។ ឯវំ សមុទយាទីសុបិ យថាយោគំ យោជេត្វា ចតុក្កតោបេត្ថ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៦៧. សុញ្ញតេកវិធាទីហីតិឯត្ថ **សុញ្ញតោ** តាវ បរមត្ថេន ហិ សព្ពានេវ សច្ចានិ វេទក ការកនិព្ពុតគមកាភាវតោ សុញ្ញានីតិ វេទិតព្ពានិ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“ទុក្ខមេវ ហិ, ន កោចិ ទុក្ខិតោ;
ការកោ ន, កិរិយាវ វិជ្ជតិ។
អត្ថិ និព្ពុតិ, ន និព្ពុតោ បុមា;
មគ្គមត្ថិ, គមកោ ន វិជ្ជតី”តិ។

អថ វា,

ធុវសុភសុខត្តសុញ្ញំ, បុរិមទ្វយមត្តសុញ្ញមមតបទំ;
ធុវសុខអត្តវិរហិតោ, មគ្គោឥតិ សុញ្ញតា តេសុ។

និរោធសុញ្ញានិ វា តីណិ, និរោធោ ច សេសត្តយសុញ្ញោ។ ផលសុញ្ញោ វា ឯត្ថ ហេតុ សមុទយេ ទុក្ខស្សាភាវតោ, មគ្គេ ច និរោធស្ស, ន ផលេន សគព្ភោ បកតិវាទីនំ បកតិ វិយ។ ហេតុសុញ្ញញ្ច ផលំ ទុក្ខ សមុទយានំ និរោធមគ្គានញ្ច អសមវាយា, ន ហេតុសមវេតំ ហេតុផលំ សមវាយវាទីនំ ទ្វិអណុកាទិ វិយ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“តយមិធ និរោធសុញ្ញំ, តយេន តេនាបិ និព្ពុតិ សុញ្ញា;
សុញ្ញោ ផលេន ហេតុ, ផលម្បិ តំហេតុនា សុញ្ញ”ន្តិ។

ឯវំ តាវ សុញ្ញតោ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

ឯកវិធាទិវិនិច្ឆយកថា

៥៦៨. **ឯកវិធាទីហី**តិ សព្ពមេវ ចេត្ថ ទុក្ខំ ឯកវិធំ បវត្តិភាវតោ។ ទុវិធំ នាមរូបតោ។ តិវិធំ កាមរូបា រូបូបបត្តិភវភេទតោ។ ចតុព្ពិធំ ចតុអាហារភេទតោ។ បញ្ចវិធំ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធភេទតោ។

សមុទយោបិ ឯកវិធោ បវត្តកភាវតោ។ ទុវិធោ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តាសម្បយុត្តតោ។ តិវិធោ កាមភវវិ ភវតណ្ហាភេទតោ។ ចតុព្ពិធោ ចតុមគ្គប្បហេយ្យតោ។ បញ្ចវិធោ រូបាភិនន្ទនាទិភេទតោ។ ឆព្ពិធោ ឆតណ្ហា កាយភេទតោ។

និរោធោបិ ឯកវិធោ អសង្ខតធាតុភាវតោ។ បរិយាយេន បន ទុវិធោ សឧបាទិសេសអនុ បាទិសេសភេទតោ។ តិវិធោ ភវត្តយវូបសមតោ។ ចតុព្ពិធោ ចតុមគ្គាធិគមនីយតោ។ បញ្ចវិធោ បញ្ចាភិនន្ទនវូបសមតោ។ ឆព្ពិធោ ឆតណ្ហាកាយក្ខយភេទតោ។

មគ្គោបិ ឯកវិធោ ភាវេតព្ពតោ។ ទុវិធោ សមថវិបស្សនាភេទតោ, ទស្សនភាវនាភេទតោ វា។ តិវិធោ ខន្ធត្តយភេទតោ។ អយញ្ហិ សប្បទេសត្តា នគរំ វិយ រជ្ជេន និប្បទេសេហិ តីហិ ខន្ធេហិ សង្គហិតោ។ យថាហ –

“ន ខោ, អាវុសោ វិសាខ, អរិយេន អដ្ឋង្គិកេន មគ្គេន តយោ ខន្ធា សង្គហិតា, តីហិ ច ខោ, អាវុសោ វិសាខ, ខន្ធេហិ អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ សង្គហិតោ។ យា ចាវុសោ វិសាខ, សម្មាវាចា, យោ ច សម្មាកម្មន្តោ, យោ ច សម្មាអាជីវោ, ឥមេ ធម្មា សីលក្ខន្ធេ សង្គហិតា។ យោ ច សម្មាវាយាមោ, យា ច សម្មាសតិ, យោ ច សម្មាសមាធិ, ឥមេ ធម្មា សមាធិក្ខន្ធេ សង្គហិតា។ យា ច សម្មាទិដ្ឋិ, យោ ច សម្មា សង្កប្បោ, ឥមេ ធម្មា បញ្ញាក្ខន្ធេ សង្គហិតា”តិ (ម. និ. ១.៤៦២)។

ឯត្ថ ហិ សម្មាវាចាទយោ តយោ សីលមេវ, តស្មា តេ សជាតិតោ សីលក្ខន្ធេន សង្គហិតា។ កិញ្ចាបិ ហិ បាឡិយំ សីលក្ខន្ធេតិ ភុម្មេន និទ្ទេសោ កតោ, អត្ថោ បនករណវសេនេវ វេទិតព្ពោ។ សម្មាវាយាមាទីសុ បន តីសុ សមាធិ អត្តនោ ធម្មតាយ អារម្មណេ ឯកគ្គភាវេន អប្បេតុំ ន សក្កោតិ, វីរិយេ បន បគ្គហកិច្ចំ សាធេន្តេ សតិយា ច អបិលាបនកិច្ចំ សាធេន្តិយា លទ្ធុបការោ ហុត្វា សក្កោតិ។

តត្រាយំ ឧបមា – យថា ហិ នក្ខត្តំ កីឡិស្សាមាតិ ឧយ្យានំ បវិដ្ឋេសុ តីសុ សហាយេសុ ឯកោ សុបុប្ផិតំ ចម្បករុក្ខំ ទិស្វា ហត្ថំ ឧក្ខិបិត្វា គហេតុម្បិ ន សក្កុណេយ្យ។ អថស្ស ទុតិយោ ឱនមិត្វា បិដ្ឋឹ ទទេយ្យ, សោ តស្ស បិដ្ឋិយំ ឋត្វាបិ កម្បមានោ គហេតុំ ន សក្កុណេយ្យ។ អថស្ស ឥតរោ អំសកូដំ ឧបនាមេយ្យ។ សោ ឯកស្ស បិដ្ឋិយំ ឋត្វា ឯកស្ស អំសកូដំ ឱលុព្ភ យថារុចិ បុប្ផានិ ឱចិនិត្វា បិឡន្ធិត្វា នក្ខត្តំ កីឡេយ្យ។ ឯវំសម្បទមិទំ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯកតោ ឧយ្យានំ បវិដ្ឋា តយោ សហាយា វិយ ហិ ឯកតោ ជាតា សម្មាវាយាមាទយោ តយោ ធម្មា។ សុបុប្ផិតចម្បកោ វិយ អារម្មណំ។ ហត្ថំ ឧក្ខិបិត្វាបិ គហេតុំ អសក្កោន្តោ វិយ អត្តនោ ធម្មតាយ អារម្មណេ ឯកគ្គភាវេន អប្បេតុំ អសក្កោន្តោ សមាធិ។ បិដ្ឋឹ ទត្វា ឱនតសហាយោ វិយ វាយាមោ។ អំសកូដំ ទត្វា ឋិតសហាយោ វិយ សតិ។ យថា តេសុ ឯកស្ស បិដ្ឋិយំ ឋត្វា ឯកស្ស អំសកូដំ ឱលុព្ភ ឥតរោ យថារុចិ បុប្ផំ គហេតុំ សក្កោតិ, ឯវមេវ វីរិយេ បគ្គហកិច្ចំ សាធេន្តេ សតិយា ច អបិលាបនកិច្ចំ សាធេន្តិយា លទ្ធុបការោ សមាធិ សក្កោតិ អារម្មណេ ឯកគ្គភាវេន អប្បេតុំ។ តស្មា សមាធិយេវេត្ថ សជាតិតោ សមាធិក្ខន្ធេន សង្គហិតោ, វាយាមសតិយោ បន កិរិយតោ សង្គហិតា ហោន្តិ។

សម្មាទិដ្ឋិសម្មាសង្កប្បេសុបិ បញ្ញា អត្តនោ ធម្មតាយ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ អារម្មណំ និច្ឆេតុំ ន សក្កោតិ។ វិតក្កេ បន អាកោដេត្វា អាកោដេត្វា ទេន្តេ សក្កោតិ។ កថំ? យថា ហិ ហេរញ្ញិកោ កហាបណំ ហត្ថេ ឋបេត្វា សព្ពភាគេសុ ឱលោកេតុកាមោ សមានោបិ ន ចក្ខុតលេនេវ បរិវត្តេតុំ សក្កោតិ។ អង្គុលិបព្ពេហិ បន បរិវត្តេត្វា បរិវត្តេត្វា ឥតោ ចិតោ ច ឱលោកេតុំ សក្កោតិ, ឯវមេវ ន បញ្ញា អត្តនោ ធម្មតាយ អនិច្ចាទិវសេន អារម្មណំ និច្ឆេតុំ សក្កោតិ។ អភិនិរោបនលក្ខណេន បន អាហននបរិយាហននរសេន វិតក្កេន អាកោដេន្តេន វិយ បរិវត្តេន្តេន វិយ ច អាទាយាទាយ ទិន្នមេវ និច្ឆេតុំ សក្កោតិ។ តស្មា ឥធាបិ សម្មាទិដ្ឋិយេវ សជាតិតោ បញ្ញាក្ខន្ធេន សង្គហិតា, សម្មាសង្កប្បោ បន កិរិយវសេន សង្គហិតោ ហោតិ។

ឥតិ ឥមេហិ តីហិ ខន្ធេហិ មគ្គោ សង្គហំ គច្ឆតិ។ តេន វុត្តំ “តិវិធោ ខន្ធត្តយភេទតោ”តិ។ ចតុព្ពិធោ សោតាបត្តិមគ្គាទិវសេនេវ។

អបិច សព្ពានេវ សច្ចានិ ឯកវិធានិ អវិតថត្តា, អភិញ្ញេយ្យត្តា វា។ ទុវិធានិ លោកិយលោកុត្តរតោ, សង្ខតាសង្ខតតោ វា។ តិវិធានិ ទស្សន-ភាវនាហិ បហាតព្ពតោ, អប្បហាតព្ពតោ ច។ ចតុព្ពិធានិ បរិញ្ញេយ្យាទិភេទតោតិ ឯវមេត្ថ ឯកវិធាទីហិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៥៦៩. សភាគវិសភាគតោតិ សព្ពានេវ សច្ចានិ អញ្ញមញ្ញំ សភាគានិ អវិតថតោ អត្តសុញ្ញតោ ទុក្ករបដិវេធតោ ច។ យថាហ –

> “តំ កឹ មញ្ញសិ, អានន្ទ, កតមំ នុ ខោ ទុក្ករតរំ វា ទុរភិសម្ភវតរំ វា, យោ វា ទូរតោវ សុខុមេន តាឡច្ឆិគ្គឡេន អសនំ អតិបាតេយ្យ បោង្ខានុបោង្ខំ អវិរាធិតំ, យោ វា សតធា ភិន្នស្ស វាលស្ស កោដិយា កោដឹ បដិវិជ្ឈេយ្យាតិ? ឯតទេវ, ភន្តេ, ទុក្ករតរញ្ចេវ ទុរភិសម្ភវតរញ្ច, យោ វា សតធា ភិន្នស្ស វាលស្ស កោដិយា កោដឹ បដិវិជ្ឈេយ្យាតិ។ តតោ ខោ តេ, អានន្ទ, ទុប្បដិវិជ្ឈតរំ បដិវិជ្ឈន្តិ។ យេ ឥទំ ទុក្ខន្តិ យថាភូតំ បដិវិជ្ឈន្តិ...បេ.... អយំ ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទាតិ យថាភូតំ បដិវិជ្ឈន្តី”តិ (សំ. និ. ៥.១១១៥)។

វិសភាគានិ សលក្ខណវវត្ថានតោ។ បុរិមានិ ច ទ្វេ សភាគានិ ទុរវគាហត្តេន គម្ភីរត្តា លោកិយត្តា សាសវត្តា ច។ វិសភាគានិ ផលហេតុភេទតោ បរិញ្ញេយ្យប្បហាតព្ពតោ ច។ បច្ឆិមានិបិ ទ្វេ សភាគានិ គម្ភីរត្តេន ទុរវគាហត្តា លោកុត្តរត្តា អនាសវត្តា ច។ វិសភាគានិ វិសយវិសយីភេទតោ សច្ឆិកាតព្ពភាវេតព្ពតោ ច។ បឋមតតិយានិ ចាបិ សភាគានិ ផលាបទេសតោ។ វិសភាគានិ សង្ខតាសង្ខតតោ។ ទុតិយចតុត្ថានិ ចាបិ សភាគានិ ហេតុអបទេសតោ។ វិសភាគានិ ឯកន្តកុសលាកុសលតោ។ បឋមចតុត្ថានិ ចាបិ សភាគានិ សង្ខតតោ។ វិសភាគានិ លោកិយលោកុត្តរតោ។ ទុតិយតតិយានិ ចាបិ សភាគានិ នេវសេក្ខានាសេក្ខភាវតោ។ វិសភាគានិ សារម្មណានារម្មណតោ។

> ឥតិ ឯវំ បការេហិ, នយេហិ ច វិចក្ខណោ;
> វិជញ្ញា អរិយសច្ចានំ, សភាគវិសភាគតន្តិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

ឥន្ទ្រិយសច្ចនិទ្ទេសោ នាម

សោឡសមោ បរិច្ឆេទោ។

១៧. បញ្ញាភូមិនិទ្ទេសោ

បដិច្ចសមុប្បាទកថា

៥៧០. ឥទានិ “ខន្ធាយតនធាតុឥន្ទ្រិយសច្ចបដិច្ចសមុប្បាទាទិភេទា ធម្មា ភូមី”តិ ឯវំ វុត្តេសុ ឥមិស្សា បញ្ញាយ ភូមិភូតេសុ ធម្មេសុ យស្មា បដិច្ចសមុប្បាទោចេវ, អាទិសទ្ទេន សង្គហិតា បដិច្ចសមុប្បន្នា ធម្មា ច អវសេសា ហោន្តិ, តស្មា តេសំ វណ្ណនាក្កមោ អនុប្បត្តោ។

តត្ថ អវិជ្ជាទយោ តាវ ធម្មា **បដិច្ចសមុប្បាទោ**តិ វេទិតព្ពា។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា –

“កតមោ ច, ភិក្ខវេ, បដិច្ចសមុប្បាទោ? អវិជ្ជាបច្ចយា, ភិក្ខវេ, សង្ខារា, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ, វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ, នាមរូបបច្ចយា សឡាយតនំ, សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ, ផស្សបច្ចយា វេទនា, វេទនាបច្ចយា តណ្ហា, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទានំ, ឧបាទានបច្ចយា ភវោ, ភវបច្ចយា ជាតិ, ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ សោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សុបាយាសា សម្ភវន្តិ។ ឯវមេតស្ស កេវលស្ស ទុក្ខក្ខន្ធស្ស សមុទយោ ហោតិ។ អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ (សំ. និ. ២.១)។

ជរាមរណាទយោ បន **បដិច្ចសមុប្បន្នា ធម្មា**តិ វេទិតព្ពា។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា –

“កតមេ ច, ភិក្ខវេ, បដិច្ចសមុប្បន្នា ធម្មា? ជរាមរណំ, ភិក្ខវេ, អនិច្ចំ សង្ខតំ បដិច្ចសមុប្បន្នំ ខយធម្មំ វយធម្មំ វិរាគធម្មំ និរោធធម្មំ។ ជាតិ, ភិក្ខវេ…បេ…. ភវោ… ឧបាទានំ… តណ្ហា… វេទនា… ផស្សោ… សឡាយតនំ… នាមរូបំ… វិញ្ញាណំ… សង្ខារា… អវិជ្ជា, ភិក្ខវេ, អនិច្ចា សង្ខតា បដិច្ចសមុប្បន្នា ខយធម្មា វយធម្មា វិរាគធម្មា និរោធធម្មា។ ឥមេ វុច្ចន្តិ, ភិក្ខវេ, បដិច្ចសមុប្បន្នា ធម្មា”តិ (សំ. និ. ២.២០)។

៥៧១. អយំ បនេត្ថ សង្ខេបោ។ **បដិច្ចសមុប្បាទោ**តិ បច្ចយធម្មា វេទិតព្ពា។ **បដិច្ចសមុប្បន្នា ធម្មា**តិ តេហិ តេហិ បច្ចយេហិ និព្ពត្តធម្មា។ កថមិទំ ជានិតព្ពន្តិ ចេ? ភគវតោ វចនេន។ ភគវតា ហិ បដិច្ចសមុប្បាទបដិច្ចសមុប្បន្នធម្មទេសនាសុត្តេ –

“កតមោ ច, ភិក្ខវេ, បដិច្ចសមុប្បាទោ? ជាតិបច្ចយា, ភិក្ខវេ, ជរាមរណំ, ឧប្បាទា វា តថាគតានំ អនុប្បាទា វា តថាគតានំ ឋិតាវ សា ធាតុ ធម្មដ្ឋិតតា ធម្មនិយាមតា ឥទប្បច្ចយតា។ តំ តថាគតោ អភិសម្ពុជ្ឈតិ អភិសមេតិ, អភិសម្ពុជ្ឈិត្វា អភិសមេត្វា អាចិក្ខតិ ទេសេតិ បញ្ញបេតិ បដ្ឋបេតិ វិវរតិ វិភជតិ ឧត្តានីករោតិ, បស្សថាតិ ចាហ។ ជាតិបច្ចយា, ភិក្ខវេ, ជរាមរណំ។ ភវបច្ចយា, ភិក្ខវេ, ជាតិ…បេ…. អវិជ្ជាបច្ចយា, ភិក្ខវេ, សង្ខារា ឧប្បាទា វា តថាគតានំ…បេ…. ឧត្តានីករោតិ បស្សថាតិ ចាហ។ អវិជ្ជាបច្ចយា, ភិក្ខវេ, សង្ខារា។ ឥតិ ខោ, ភិក្ខវេ, យា តត្រ តថតា អវិតថតា អនញ្ញថតា ឥទប្បច្ចយតា។ អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ (សំ. និ. ២.២០)។

៥៧២. ឯវំ បដិច្ចសមុប្បាទំ ទេសេន្តេន តថតាទីហិ វេវចនេហិ បច្ចយធម្មាវ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ វុត្តា។ តស្មា ជរាមរណាទីនំ ធម្មានំ បច្ចយលក្ខណោ បដិច្ចសមុប្បាទោ, ទុក្ខានុពន្ធនរសោ, កុម្មគ្គបច្ចុបដ្ឋានោតិ វេទិតព្ពោ។

សោ បនាយំ តេហិ តេហិ បច្ចយេហិ អនូនាធិកេហេវ តស្ស តស្ស ធម្មស្ស សម្ភវតោ **តថតា**តិ, សាមគ្គឹ ឧបគតេសុ បច្ចយេសុ មុហុត្តម្បិ តតោ និព្ពត្តធម្មានំ អសម្ភវាភាវតោ **អវិតថតា**តិ, អញ្ញធម្មបច្ចយេហិ អញ្ញធម្មានុប្បត្តិតោ **អនញ្ញថតា**តិ, យថាវុត្តានំ ឯតេសំ ជរាមរណាទីនំ បច្ចយតោ វា បច្ចយសមូហតោ វា **ឥទប្បច្ចយតា**តិ វុត្តោ។

៥៧៣. តត្រាយំ វចនត្ថោ, ឥមេសំ បច្ចយា ឥទប្បច្ចយា។ ឥទប្បច្ចយា ឯវ **ឥទប្បច្ចយតា**។ ឥទប្បច្ចយានំ វា សមូហោ **ឥទប្បច្ចយតា**។ លក្ខណំ បនេត្ថ សទ្ទសត្ថតោ បរិយេសិតព្ពំ។

៥៧៤. កេចិ បន បដិច្ច សម្មា ច តិត្ថិយបរិកប្បិតបកតិបុរិសាទិការណនិរបេក្ខោ ឧប្បាទោ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ ឯវំ ឧប្បាទមត្តំ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ វទន្តិ , តំ ន យុជ្ជតិ។ កស្មា? សុត្តាភាវតោ, សុត្ត

វិរោធតោ, គម្ភីរនយាសម្ភវតោ, សទ្ទភេទតោ ច។ “ឧប្បាទមត្តំ បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ ហិ សុត្តំ នត្ថិ។ តំ “បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ ច វទន្តស្ស បទេសវិហារសុត្តវិរោធោ អាបជ្ជតិ។ កថំ? ភគវតោ ហិ “អថ ខោ ភគវា រត្តិយា បឋមំ យាមំ បដិច្ចសមុប្បាទំ អនុលោមបដិលោមំ មនសាកាសី”តិ (មហាវ. ១) អាទិវចនតោ បដិច្ចសមុប្បាទមនសិការោ បឋមាភិសម្ពុទ្ធវិហារោ, បទេសវិហារោ ច តស្សេកទេសវិហារោ។ យថាហ “យេន ស្វាហំ, ភិក្ខវេ, វិហារេន បឋមាភិសម្ពុទ្ធោ វិហរាមិ, តស្ស បទេសេន វិហាសិ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.១១)។ តត្រ ច បច្ចយាការទស្សនេនេវ វិហាសិ, ន ឧប្បាទមត្តទស្សនេនាតិ។ យថាហ “សោ ឯវំ បជានាមិ មិច្ឆាទិដ្ឋិបច្ចយាបិ វេទយិតំ សម្មាទិដ្ឋិបច្ចយាបិ វេទយិតំ មិច្ឆាសង្កប្បបច្ចយាបិ វេទយិត”ន្តិ (សំ. និ. ៥.១១) សព្ពំ វិត្ថារេតព្ពំ។ ឯវំ ឧប្បាទមត្តំ “បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ វទន្តស្ស បទេសវិហារសុត្តវិរោធោ អាបជ្ជតិ។ តថា កច្ចានសុត្តវិរោធោ។

កច្ចានសុត្តេបិ ហិ “លោកសមុទយំ ខោ, កច្ចាន, យថាភូតំ សម្មប្បញ្ញាយ បស្សតោ យា លោកេ នត្ថិតា, សា ន ហោតី”តិ (សំ. និ. ២.១៥) អនុលោមបដិច្ចសមុប្បាទោ លោកបច្ចយតោ “លោកសមុទយោ”តិ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិសមុគ្ឃាតត្ថំ បកាសិតោ, ន ឧប្បាទមត្តំ។ ន ហិ ឧប្បាទមត្តទស្សនេន ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា សមុគ្ឃាតោ ហោតិ។ បច្ចយានុបរមទស្សនេន បន ហោតិ។ បច្ចយានុបរមេ ផលានុបរមតោតិ។ ឯវំ ឧប្បាទមត្តំ “បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ វទន្តស្ស កច្ចានសុត្តវិរោធោបិ អាបជ្ជតិ។

គម្ភីរនយាសម្ភវតោតិ វុត្តំ ខោ បនេតំ ភគវតា “គម្ភីរោ ចាយំ, អានន្ទ, បដិច្ចសមុប្បាទោ គម្ភីរាវភាសោ ចា”តិ (ទី. និ. ២.៩៥; សំ. និ. ២.៦០)។ គម្ភីរត្តញ្ច នាម ចតុព្ពិធំ, តំ បរតោ វណ្ណយិស្សាម។ តំ ឧប្បាទមត្តេ នត្ថិ។ ចតុព្ពិធនយបដិមណ្ឌិតញ្ចេតំ បដិច្ចសមុប្បាទំ វណ្ណយន្តិ, តម្បិ នយចតុក្កំ ឧប្បាទមត្តេ នត្ថីតិ គម្ភីរនយាសម្ភវតោបិ ន ឧប្បាទមត្តំ បដិច្ចសមុប្បាទោ។

៥៧៥. សទ្ទភេទតោតិ បដិច្ចសទ្ទោ ច បនាយំ សមានេ កត្តរិ បុព្ពកាលេ បយុជ្ជមានោ អត្ថសិទ្ធិករោ ហោតិ។ សេយ្យថិទំ, “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណ”ន្តិ (សំ. និ. ២.៤៣)។ ឥធ បន ភាវសាធនេន ឧប្បាទសទ្ទេន សទ្ធឹ បយុជ្ជមានោ សមានស្ស កត្តុ អភាវតោ សទ្ទភេទំ គច្ឆតិ, ន ច កិញ្ចិ អត្ថំ សាធេតីតិ សទ្ទភេទតោបិ ន ឧប្បាទមត្តំ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ។

តត្ថ សិយា – “ហោតិ-សទ្ទេន សទ្ធឹ យោជយិស្សាម ‘បដិច្ចសមុប្បាទោ ហោតី’តិ”, តំ ន យុត្តំ។ កស្មា? យោគាភាវតោ ចេវ, ឧប្បាទស្ស ច ឧប្បាទបត្តិទោសតោ។ “បដិច្ចសមុប្បាទំ វោ, ភិក្ខវេ, ទេសេស្សាមិ។ កតមោ ច, ភិក្ខវេ, បដិច្ចសមុប្បាទោ…បេ.… អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ (សំ. និ. ២.១)។ ឥមេសុ ហិ បទេសុ ឯកេនបិ សទ្ធឹ ហោតិ-សទ្ទោ យោគំ ន គច្ឆតិ, ន ច ឧប្បាទោ ហោតិ។ សចេ ភវេយ្យ, ឧប្បាទស្សាបិ ឧប្បាទោ បាបុណេយ្យាតិ។

៥៧៦. យេបិ មញ្ញន្តិ “ឥទប្បច្ចយានំ ភាវោ ឥទប្បច្ចយតា, **ភាវោ** ច នាម យោ អាការោ អវិជ្ជាទីនំ សង្ខារាទិបាតុភាវេ ហេតុ, សោ។ តស្មិញ្ច សង្ខារវិការេ បដិច្ចសមុប្បាទសញ្ញា”តិ, តេសំ តំ ន យុជ្ជតិ។ កស្មា? អវិជ្ជាទីនំ ហេតុវចនតោ។ ភគវតា ហិ “តស្មាតិហ, អានន្ទ, ឯសេវ ហេតុ, ឯតំ និទានំ, ឯស សមុទយោ, ឯស បច្ចយោ ជរាមរណស្ស យទិទំ ជាតិ…បេ.… សង្ខារានំ, យទិទំ អវិជ្ជា”តិ (ទី. និ. ២.៩៨ អាទយោ) ឯវំ អវិជ្ជាទយោវ ហេតូតិ វុត្តា, ន តេសំ វិការោ។ តស្មា “បដិច្ចសមុប្បាទោតិ បច្ចយធម្មា វេទិតព្ពា”តិ ឥតិ យំ តំ វុត្តំ, តំ សម្មា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

៥៧៧. យា បនេត្ថ “បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ ឥមាយ ព្យញ្ជនច្ឆាយាយ ឧប្បាទោយេវាយំ វុត្តោតិ សញ្ញា ឧប្បជ្ជតិ, សា ឥមស្ស បទស្ស ឯវមត្ថំ គហេត្វា វូបសមេតព្ពា។ ភគវតា ហិ,

> ទ្វេធា តតោ បវត្តេ, ធម្មសមូហេ យតោ ឥទំ វចនំ;
> តប្បច្ចយោ តតោយំ, ផលោបចារេន ឥតិ វុត្តោ។

យោ ហិ អយំ បច្ចយតាយ បវត្តោ ធម្មសមូហោ, តត្ថ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ ឥទំ វចនំ ទ្វិធា ឥច្ឆន្តិ។ សោ ហិ យស្មា បតីយមានោ ហិតាយ សុខាយ ច សំវត្តតិ, តស្មា បច្ចេតុមរហន្តិ នំ បណ្ឌិតាតិ បដិច្ចោ។ ឧប្បជ្ជមានោ ច សហ សម្មា ច ឧប្បជ្ជតិ, ន ឯកេកតោ, នាបិ អហេតុតោតិ សមុប្បាទោ។ ឯវំ បដិច្ចោ ច សោ សមុប្បាទោ ចាតិ បដិច្ចសមុប្បាទោ ។ អបិច សហ ឧប្បជ្ជតីតិ សមុប្បាទោ, បច្ចយសាមគ្គឹ បន បដិច្ច អបច្ចក្ខាយាតិ ឯវម្បិ បដិច្ចសមុប្បាទោ។ តស្ស ចាយំ ហេតុសមូហោ បច្ចយោតិ តប្បច្ចយត្តា អយម្បិ, យថា លោកេ សេម្ហស្ស

បច្ចយោ គុឡោ **សេម្ហោ គុឡោ**តិ វុច្ចតិ, យថា ច សាសនេ សុខប្បច្ចយោ ពុទ្ធានំ ឧប្បាទោ “សុខោ ពុទ្ធានំ ឧប្បាទោ”តិ វុច្ចតិ, តថា បដិច្ចសមុប្បាទោ តច្ចេវ ផលវោហារេន វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

៥៧៨. អថ វា,

បដិមុខមិតោតិ វុត្តោ, ហេតុសមូហោ អយំ បដិច្ចោតិ;
សហិតេ ឧប្បាទេតិ ច, ឥតិ វុត្តោ សោ សមុប្បាទោ។

យោ ហិ ឯស សង្ខារាទីនំ បាតុភាវាយ អវិជ្ជាទិឯកេកហេតុសីសេន និទ្ទិដ្ឋោ ហេតុសមូហោ, សោ សាធារណផលនិប្ផាទកង្គេន អវេកល្លង្គេន ច សាមគ្គិអង្គានំ អញ្ញមញ្ញេន បដិមុខំ ឥតោ គតោតិ កត្វា បដិច្ចោតិ វុច្ចតិ។ ស្វាយំ សហិតេយេវ អញ្ញមញ្ញំ អវិនិព្ភោគវុត្តិធម្មេ ឧប្បាទេតីតិ សមុប្បាទោតិបិ វុត្តោ។ ឯវម្បិ បដិច្ចោ ច សោ សមុប្បាទោ ចាតិ បដិច្ចសមុប្បាទោ។

៥៧៩. អបរោ នយោ –

បច្ចយតា អញ្ញោញ្ញំ, បដិច្ច យស្មា សមំ សហ ច ធម្មេ;
អយមុប្បាទេតិ តតោបិ, ឯវមិធ ភាសិតា មុនិនា។

អវិជ្ជាទិសីសេន និទ្ទិដ្ឋបច្ចយេសុ ហិ យេ បច្ចយា យំ សង្ខារាទិកំ ធម្មំ ឧប្បាទេន្តិ, ន តេ អញ្ញមញ្ញំ អបដិច្ច អញ្ញមញ្ញវេកល្លេ សតិ ឧប្បាទេតុំ សមត្ថាតិ។ តស្មា បដិច្ច សមំ សហ ច ន ឯកេកទេសំ, នាបិ បុព្ពាបរភាវេន អយំ បច្ចយតា ធម្មេ ឧប្បាទេតីតិ អត្ថានុសារវោហារកុសលេន មុនិនា ឯវមិធ ភាសិតា, បដិច្ចសមុប្បាទោត្វេវ ភាសិតាតិ អត្ថោ។

៥៨០. ឯវំ ភាសមានេន ច,

បុរិមេន សស្សតាទីន, មភាវោ បច្ឆិមេន ច បទេន;
ឧច្ឆេទាទិវិឃាតោ, ទ្វយេន បរិទីបិតោ ញាយោ។

បុរិមេនាតិ បច្ចយសាមគ្គិបរិទីបកេន បដិច្ចបទេន បវត្តិធម្មានំ បច្ចយសាមគ្គិយំ អាយត្តវុត្តិត្តា សស្សតាហេតុវិសមហេតុវសវត្តិវាទប្បភេទានំ សស្សតាទីនំ អភាវោ បរិទីបិតោ ហោតិ? កឹ ហិ សស្សតានំ, អហេតុអាទិវសេន វា បវត្តានំ បច្ចយសាមគ្គិយាតិ? **បច្ឆិមេន ច បទេនា**តិ ធម្មានំ ឧប្បាទបរិទីបកេន សមុប្បាទបទេន បច្ចយសាមគ្គិយំ ធម្មានំ ឧប្បត្តិតោ វិហតា ឧច្ឆេទនត្ថិកអកិរិយវាទាតិ ឧច្ឆេទាទិវិឃាតោ បរិទីបិតោ ហោតិ។ បុរិមបុរិមបច្ចយវសេន ហិ បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជមានេសុ ធម្មេសុ កុតោ ឧច្ឆេទោ, នត្ថិកាកិរិយវាទា ចាតិ។ **ទ្វយេនា**តិ សកលេន បដិច្ចសមុប្បាទវចនេន តស្សា តស្សា បច្ចយសាមគ្គិយា សន្តតឹ អវិច្ឆិន្ទិត្វា តេសំ តេសំ ធម្មានំ សម្ភវតោ មជ្ឈិមា បដិបទា, “សោ ករោតិ សោ បដិសំវេទេតិ, អញ្ញោ ករោតិ អញ្ញោ បដិសំវេទេតី”តិ វាទប្បហានំ, ជនបទនិរុត្តិយា អនភិនិវេសោ, សមញ្ញាយ អនតិធាវនន្តិ អយំ ញាយោ បរិទីបិតោ ហោតីតិ អយំ តាវ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ វចនមត្តស្ស អត្ថោ។

៥៨១. យា បនាយំ ភគវតា បដិច្ចសមុប្បាទំ ទេសេន្តេន “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិនា នយេន និក្ខិត្តា តន្តិ, តស្សា អត្ថសំវណ្ណនំ ករោន្តេន វិភជ្ជវាទិមណ្ឌលំ ឱតរិត្វា អាចរិយេ អនព្ភាចិក្ខន្តេន សកសមយំ អវោក្កមន្តេន បរសមយំ អនាយូហន្តេន សុត្តំ អប្បដិពាហន្តេន វិនយំ អនុលោមេន្តេន មហាបទេសេ ឱលោកេន្តេន ធម្មំ ទីបេន្តេន អត្ថំ សង្គាហេន្តេន តមេវត្ថំ បុនរាវត្តេត្វា អបរេហិបិ បរិយាយន្តរេហិ និទ្ទិសន្តេន ច យស្មា អត្ថសំវណ្ណនា កាតព្ពា ហោតិ, បកតិយាបិ ច ទុក្ករាវ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស អត្ថសំវណ្ណនា។ យថាហុ បោរាណា –

“សច្ចំ សត្តោ បដិសន្ធិ, បច្ចយាការមេវ ច;
ទុទ្ទសា ចតុរោ ធម្មា, ទេសេតុំ ច សុទុក្ករា”តិ។

តស្មា អញ្ញត្រ អាគមាធិគមប្បត្តេហិ ន សុករា បដិច្ចសមុប្បាទស្សត្ថវណ្ណនាតិ បរិតុលយិត្វា,

វត្តុកាមោ អហំ អជ្ជ, បច្ចយាការវណ្ណនំ;

បតិដ្ឋំ នាធិគច្ឆាមិ, អជ្ឈោគាឡ្ហោវ សាគរំ។

សាសនំ បនិទំ នានា, ទេសនានយមណ្ឌិតំ;
បុព្ពាចរិយមគ្គោ ច, អព្ពោច្ឆិន្នោ បវត្តតិ។

យស្មា តស្មា តទុភយំ, សន្និស្សាយត្ថវណ្ណនំ;
អារភិស្សាមិ ឯតស្ស, តំ សុណាថ សមាហិតា។

វុត្តញ្ហេតំ បុព្ពាចរិយេហិ –

“យោ កោចិ មំ អដ្ឋិកត្វា សុណេយ្យ,
លភេថ បុព្ពាបរិយំ វិសេសំ;
លទ្ធាន បុព្ពាបរិយំ វិសេសំ,
អទស្សនំ មច្ចុរាជស្ស គច្ឆេ”តិ។

៥៨២. ឥតិ **អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា**តិអាទីសុ ហិ អាទិតោយេវ តាវ,

ទេសនាភេទតោ អត្ថ, លក្ខណេកវិធាទិតោ។ អង្គានញ្ច វវត្ថានា, វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

តត្ថ **ទេសនាភេទតោ**តិ ភគវតោ ហិ វល្លិហារកានំ ចតុន្នំ បុរិសានំ វល្លិគហណំ វិយ អាទិតោ វា មជ្ឈតោ វា បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានំ, តថា បរិយោសានតោ វា មជ្ឈតោ វា បដ្ឋាយ យាវ អាទីតិ ចតុព្ពិធា បដិច្ចសមុប្បាទទេសនា។

យថា ហិ វល្លិហារកេសុ ចតូសុ បុរិសេសុ ឯកោ វល្លិយា មូលមេវ បឋមំ បស្សតិ, សោ តំ មូលេ ឆេត្វា សព្ពំ អាកឌ្ឍិត្វា អាទាយ កម្មេ ឧបនេតិ, ឯវំ ភគវា “ឥតិ ខោ, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា…បេ… ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ”ន្តិ (ម. និ. ១.៤០២; សំ. និ. ២.២) អាទិតោ បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានាបិ បដិច្ចសមុប្បាទំ ទេសេតិ។

យថា បន តេសុ បុរិសេសុ ឯកោ វល្លិយា មជ្ឈំ បឋមំ បស្សតិ, សោ មជ្ឈេ ឆិន្ទិត្វា ឧបរិភាគញ្ញេវ អាកឌ្ឍិត្វា អាទាយ កម្មេ ឧបនេតិ, ឯវំ ភគវា “តស្ស តំ វេទនំ អភិនន្ទតោ អភិវទតោ អជ្ឈោសាយ តិដ្ឋតោ ឧប្បជ្ជតិ នន្ទី។ យា វេទនាសុ នន្ទី, តទុបាទានំ។ តស្សុបាទានបច្ចយា ភវោ, ភវបច្ចយា ជាតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៩; សំ. និ. ៣.៥) មជ្ឈតោ បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានាបិ ទេសេតិ។

យថា ច តេសុ បុរិសេសុ ឯកោ វល្លិយា អគ្គំ បឋមំ បស្សតិ, សោ អគ្គេ គហេត្វា អគ្គានុសារេន យាវ មូលា សព្ពំ អាទាយ កម្មេ ឧបនេតិ, ឯវំ ភគវា “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណន្តិ ឥតិ ខោ បនេតំ វុត្តំ, ជាតិបច្ចយា នុ ខោ, ភិក្ខវេ, ជរាមរណំ នោ វា កថំ វោ ឯត្ថ ហោតីតិ? ជាតិបច្ចយា, ភន្តេ, ជរាមរណំ។ ឯវំ នោ ឯត្ថ ហោតិ ជាតិបច្ចយា ជរាមរណន្តិ។ ភវបច្ចយា ជាតិ…បេ… អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាតិ ឥតិ ខោ បនេតំ វុត្តំ, អវិជ្ជាបច្ចយា នុ ខោ, ភិក្ខវេ, សង្ខារា នោ វា កថំ វោ ឯត្ថ ហោតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៣) បរិយោសានតោ បដ្ឋាយ យាវ អាទិតោបិ បដិច្ចសមុប្បាទំ ទេសេតិ។

យថា បនេតេសុ បុរិសេសុ ឯកោ វល្លិយា មជ្ឈមេវ បឋមំ បស្សតិ, សោ មជ្ឈេ ឆិន្ទិត្វា ហេដ្ឋា ឱតរន្តោ យាវ មូលា អាទាយ កម្មេ ឧបនេតិ, ឯវំ ភគវា “ឥមេ ច, ភិក្ខវេ, ចត្តារោ អាហារា កិំនិទានា, កឹសមុទយា, កឹជាតិកា, កឹបភវា? ឥមេ ចត្តារោ អាហារា តណ្ហានិទានា, តណ្ហាសមុទយា, តណ្ហាជាតិកា, តណ្ហាបភវា។ តណ្ហា កិំនិទានា… វេទនា… ផស្សោ… សឡាយតនំ… នាមរូបំ… វិញ្ញាណំ… សង្ខារា កិំនិទានា…បេ… សង្ខារា អវិជ្ជានិទានា…បេ… អវិជ្ជាបភវា”តិ (សំ. និ. ២.១១) មជ្ឈតោ បដ្ឋាយ យាវ អាទិតោ ទេសេតិ។

៥៨៣. កស្មា បនេវំ ទេសេតីតិ? បដិច្ចសមុប្បាទស្ស សមន្តភទ្ទកត្តា សយញ្ច ទេសនាវិលាសប្បត្តត្តា។ សមន្តភទ្ទកោ ហិ បដិច្ចសមុប្បាទោ, តតោ តតោ ញាយបដិវេធាយ សំវត្តតិយេវ ។ ទេសនាវិលាសប្បត្តោ ច ភគវា ចតុវេសារជ្ជបដិសម្ភិទាយោគេន ចតុព្ពិធគម្ភីរភាវប្បត្តិយា ច។ សោ ទេសនាវិលាសប្បត្តត្តា នានានយេហេវ ធម្មំ ទេសេតិ។

វិសេសតោ បនស្ស យា អាទិតោ បដ្ឋាយ អនុលោមទេសនា, សា បវត្តិការណវិភាគសំមូឡ្ហំ វេនេយ្យជនំ សមនុបស្សតោ យថាសកេហិ ការណេហិ បវត្តិសន្ទស្សនត្ថំ ឧប្បត្តិក្កមសន្ទស្សនត្ថញ្ច បវត្តាតិ វិញ្ញាតព្ពា។ យា បរិយោសានតោ បដ្ឋាយ បដិលោមទេសនា, សា “កិច្ឆំ វតាយំ លោកោ អាបន្នោ ជាយតិ ច ជីយតិ ច មីយតិ ច ចវតិ ច ឧបបជ្ជតិ ចា”តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៥៧; សំ. និ. ២.៤) នយេន កិច្ឆាបន្នំ លោកំ អនុវិលោកយតោ បុព្ពភាគបដិវេធានុសារេន តស្ស តស្ស ជរាមរណាទិកស្ស ទុក្ខស្ស អត្តនា អធិគតការណសន្ទស្សនត្ថំ។ យា មជ្ឈតោ បដ្ឋាយ យាវ អាទិ បវត្តា, សា អាហារនិទានវវត្ថាបនានុសារេន យាវ អតីតំ អទ្ធានំ អតិហរិត្វា បុន អតីតទ្ធតោ បភុតិ ហេតុផលបដិបាដិសន្ទស្សនត្ថំ។ យា បន មជ្ឈតោ បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានំ បវត្តា, សា បច្ចុប្បន្នេ អទ្ធានេ អនាគតទ្ធហេតុសមុដ្ឋានតោ បភុតិ អនាគតទ្ធសន្ទស្សនត្ថំ។ តាសុ យា បវត្តិការណសម្មូឡ្ហស្ស វេនេយ្យជនស្ស យថាសកេហិ ការណេហិ បវត្តិសន្ទស្សនត្ថំ ឧប្បត្តិក្កមសន្ទស្សនត្ថញ្ច អាទិតោ បដ្ឋាយ អនុលោមទេសនា វុត្តា, សា ឥធ និក្ខិត្តាតិ វេទិតព្ពា។

៥៨៤. កស្មា បនេត្ថ អវិជ្ជា អាទិតោ វុត្តា, កឹ បកតិវាទីនំ បកតិ វិយ អវិជ្ជាបិ អការណំ មូលការណំ លោកស្សាតិ? ន អការណំ។ “អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៣) ហិ អវិជ្ជាយ ការណំ វុត្តំ។ អត្ថិ បន បរិយាយោ យេន មូលការណំ សិយា, កោ បន សោតិ? វដ្ដកថាយ សីសភាវោ។

ភគវា ហិ វដ្ដកថំ កថេន្តោ ទ្វេ ធម្មេ សីសំ កត្វា កថេតិ, អវិជ្ជំ វា។ យថាហ – “បុរិមា, ភិក្ខវេ, កោដិ ន បញ្ញាយតិ អវិជ្ជាយ ‘ឥតោ បុព្ពេ អវិជ្ជា នាហោសិ, អថ បច្ឆា សមភវី’តិ, ឯវញ្ចេតំ, ភិក្ខវេ, វុច្ចតិ, អថ ច បន បញ្ញាយតិ ឥទប្បច្ចយា អវិជ្ជា”តិ (អ. និ. ១០.៦១)។ ភវតណ្ហំ វា។ យថាហ – “បុរិមា, ភិក្ខវេ, កោដិ ន បញ្ញាយតិ ភវតណ្ហាយ ‘ឥតោ បុព្ពេ ភវតណ្ហា នាហោសិ, អថ បច្ឆា សមភវី’តិ, ឯវញ្ចេតំ, ភិក្ខវេ, វុច្ចតិ, អថ ច បន បញ្ញាយតិ ឥទប្បច្ចយា ភវតណ្ហា”តិ (អ. និ. ១០.៦២)។

៥៨៥. កស្មា បន ភគវា វដ្ដកថំ កថេន្តោ ឥមេ ទ្វេ ធម្មេ សីសំ កត្វា កថេតីតិ? សុគតិទុគ្គតិគាមិនោ កម្មស្ស វិសេសហេតុភូតត្តា។ ទុគ្គតិគាមិនោ ហិ កម្មស្ស វិសេសហេតុ អវិជ្ជា។ កស្មា? យស្មា អវិជ្ជាភិភូតោ បុថុជ្ជនោ អគ្គិសន្តាបលគុឡាភិឃាតបរិស្សមាភិភូតា វជ្ឈគាវី តាយ បរិស្សមាតុរតាយ និរស្សាទម្បិ អត្តនោ អនត្ថាវហម្បិ ច ឧណ្ហោទកបានំ វិយ កិលេសសន្តាបតោ និរស្សាទម្បិ ទុគ្គតិនិបាតនតោ ច អត្តនោ អនត្ថាវហម្បិ បាណាតិបាតាទឹ អនេកប្បការំ ទុគ្គតិគាមិកម្មំ អារភតិ។ សុគតិគាមិនោ បន កម្មស្ស វិសេសហេតុ ភវតណ្ហា។ កស្មា? យស្មា ភវតណ្ហាភិភូតោ បុថុជ្ជនោ សា វុត្តប្បការា គាវី សីតូទកតណ្ហាយ សអស្សាទំ អត្តនោ បរិស្សមវិនោទនញ្ច សីតូទកបានំ វិយ កិលេសសន្តាបវិរហតោ សអស្សាទំ សុគតិសម្បាបនេន អត្តនោ ទុគ្គតិទុក្ខបរិស្សមវិនោទនញ្ច បាណាតិបាតា វេរមណិអាទឹ អនេកប្បការំ សុគតិគាមិកម្មំ អារភតិ។

៥៨៦. ឯតេសុ បន វដ្ដកថាយ សីសភូតេសុ ធម្មេសុ កត្ថចិ ភគវា ឯកធម្មមូលិកំ ទេសនំ ទេសេតិ។ សេយ្យថិទំ, “ឥតិ ខោ, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជូបនិសា សង្ខារា, សង្ខារូបនិសំ វិញ្ញាណ”ន្តិអាទិ (សំ. និ. ២.២៣)។ តថា “ឧបាទានិយេសុ, ភិក្ខវេ, ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ វិហរតោ តណ្ហា បវឌ្ឍតិ, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិអាទិ (សំ. និ. ២.៥២)។ កត្ថចិ ឧភយមូលិកម្បិ។ សេយ្យថិទំ, “អវិជ្ជានីវរណស្ស, ភិក្ខវេ, ពាលស្ស តណ្ហាយ សម្បយុត្តស្ស ឯវមយំ កាយោ សមុទាគតោ។ ឥតិ អយញ្ចេវ កាយោ ពហិទ្ធា ច នាមរូបំ ឥត្ថេតំ ទ្វយំ។ ទ្វយំ បដិច្ច ផស្សោ សឡេវាយតនានិ, យេហិ ផុដ្ឋោ ពាលោ សុខទុក្ខំ បដិសំវេទេតី”តិអាទិ (សំ. និ. ២.១៩)។ តាសុ ទេសនាសុ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ អយមិធ អវិជ្ជាវសេន ឯកធម្មមូលិកា ទេសនាតិ វេទិតព្ពា។ ឯវំ តាវេត្ថ ទេសនាភេទតោ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥៨៧. **អត្ថតោ**តិ អវិជ្ជាទីនំ បទានំ អត្ថតោ។ សេយ្យថិទំ, បូរេតុំ អយុត្តដ្ឋេន កាយទុច្ចរិតាទិ អវិន្ទិយំ នាម, អលទ្ធព្ពន្តិ អត្ថោ។ តំ អវិន្ទិយំ វិន្ទតីតិ **អវិជ្ជា**។ តព្ពិបរីតតោ កាយសុចរិតាទិ វិន្ទិយំ នាម, តំ វិន្ទិយំ ន វិន្ទតីតិ **អវិជ្ជា**។ ខន្ធានំ រាសដ្ឋំ, អាយតនានំ អាយតនដ្ឋំ, ធាតូនំ សុញ្ញដ្ឋំ, ឥន្ទ្រិយានំ អធិបតិយដ្ឋំ, សច្ចានំ តថដ្ឋំ អវិទិតំ ករោតីតិបិ **អវិជ្ជា**។ ទុក្ខាទីនំ បីឡនាទិវសេន វុត្តំ ចតុព្ពិធំ អត្ថំ អវិទិតំ ករោតីតិបិ **អវិជ្ជា**។ អន្តវិរហិតេ សំសារេ សព្ពយោនិគតិភវវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសេសុ សត្តេ ជវាបេតីតិ **អវិជ្ជា**។ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានេសុ ឥត្ថិបុរិសាទីសុ ជវតិ, វិជ្ជមានេសុបិ ខន្ធាទីសុ ន ជវតីតិ **អវិជ្ជា**។ អបិច ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ វត្ថារម្មណានំ បដិច្ចសមុប្បាទបដិច្ចសមុប្បន្នានញ្ច ធម្មានំ ឆាទនតោបិ **អវិជ្ជា**។

យំ បដិច្ច ផលមេតិ, សោ **បច្ចយោ**។ **បដិច្ចា**តិ ន វិនា អបច្ចក្ខិត្វាតិ អត្ថោ។ **ឯតី**តិ ឧប្បជ្ជតិ ចេវ បវត្តតិ ចាតិ អត្ថោ។ អបិច ឧបការកដ្ឋោ បច្ចយដ្ឋោ។ អវិជ្ជា ច សា បច្ចយោ ចាតិ អវិជ្ជាបច្ចយោ។ តស្មា **អវិជ្ជាបច្ចយា**។

សង្ខតមភិសង្ខរោន្តីតិ **សង្ខារា**។ អបិច អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារាតិ ទុវិធា សង្ខារា។ តត្ថ បុញ្ញាបុញ្ញានេញ្ជាភិសង្ខារា តយោ, កាយវចីចិត្តសង្ខារា តយោតិ ឥមេ ឆ **អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា**។ តេ សព្ពេបិ លោកិយកុសលាកុសលចេតនាមត្តមេវ ហោន្តិ។

សង្ខតសង្ខារោ, អភិសង្ខតសង្ខារោ, អភិសង្ខរណកសង្ខារោ, បយោគាភិសង្ខារោតិ ឥមេ បន ចត្តារោ សង្ខារ-សទ្ទេន អាគតសង្ខារា។ តត្ថ "អនិច្ចា វត សង្ខារា"តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.២២១, ២៧២; សំ. និ. ១.១៨៦) វុត្តា សព្ពេបិ សប្បច្ចយា ធម្មា **សង្ខតសង្ខារា** នាម។ កម្មនិព្ពត្តា តេភូមកា រូបារូបធម្មា **អភិសង្ខតសង្ខារា**តិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តា, តេបិ "អនិច្ចា វត សង្ខារា"តិ (ទី. និ. ២.២២១; ២៧២; សំ. និ. ១.១៨៦) ឯត្ថេវ សង្គហំ គច្ឆន្តិ។ វិសុំ បន នេសំ អាគតដ្ឋានំ ន បញ្ញាយតិ។ តេភូមិកកុសលាកុសលចេតនា បន **អភិសង្ខរណកសង្ខារោ**តិ វុច្ចតិ, តស្ស "អវិជ្ជាគតោយំ, ភិក្ខវេ, បុរិសបុគ្គលោ បុញ្ញញ្ចេវ សង្ខារំ អភិសង្ខរោតី"តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.៥១) អាគតដ្ឋានំ បញ្ញាយតិ។ កាយិកចេតសិកំ បន វីរិយំ **បយោគាភិសង្ខារោ**តិ វុច្ចតិ, សោ "យាវតិកា អភិសង្ខារស្ស គតិ, តាវតិកា គន្ត្វា អក្ខាហតំ មញ្ញេ អដ្ឋាសី"តិអាទីសុ (អ. និ. ៣.១៥) អាគតោ។

ន កេវលញ្ច ឯតេយេវ, អញ្ញេបិ "សញ្ញាវេទយិតនិរោធំ សមាបជ្ជន្តស្ស ខោ, អាវុសោ វិសាខ, ភិក្ខុនោ បឋមំ និរុជ្ឈតិ វចីសង្ខារោ, តតោ កាយសង្ខារោ, តតោ ចិត្តសង្ខារោ"តិអាទិនា (ម. និ. ១.៤៦៤) នយេន សង្ខារ-សទ្ទេន អាគតា អនេកេ សង្ខារា។ តេសុ នត្ថិ សោ សង្ខារោ, យោ សង្ខតសង្ខារេហិ សង្គហំ ន គច្ឆេយ្យ, ឥតោ បរំ សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណន្តិអាទីសុ វុត្តំ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

អវុត្តេ បន វិជានាតីតិ **វិញ្ញាណំ**។ នមតីតិ **នាមំ**។ រុប្បតីតិ **រូបំ**។ អាយេ តនោតិ អាយតញ្ច នយតីតិ **អាយតនំ**។ ផុសតីតិ **ផស្សោ**។ វេទយតីតិ **វេទនា**។ បរិតស្សតីតិ **តណ្ហា**។ ឧបាទិយតីតិ **ឧបាទានំ**។ ភវតិ ភាវយតិ ចាតិ **ភវោ**។ ជននំ **ជាតិ**។ ជីរណំ **ជរា**។ មរន្តិ ឯតេនាតិ **មរណំ**។ សោចនំ **សោកោ**។ បរិទេវនំ **បរិទេវោ**។ ទុក្ខយតីតិ **ទុក្ខំ**។ ឧប្បាទដ្ឋិតិវសេន វា ទ្វិធា ខណតីតិបិ **ទុក្ខំ**។ ទុម្មនភាវោ **ទោមនស្សំ**។ ភុសោ អាយាសោ **ឧបាយាសោ**។

សម្ភវន្តីតិ អភិនិព្ពត្តន្តិ។ ន កេវលញ្ច សោកាទីហេវ, អថ ខោ សព្ពបទេហិ សម្ភវន្តិ-សទ្ទស្ស យោជនា កាតព្ពា។ ឥតរថា ហិ "អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា"តិ វុត្តេ កឹ ករោន្តីតិ ន បញ្ញាយេយ្យ, សម្ភវន្តីតិ បន យោជនាយ សតិ អវិជ្ជា ច សា បច្ចយោ ចាតិ អវិជ្ជាបច្ចយោ។ តស្មា អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា សម្ភវន្តីតិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នវវត្ថានំ កតំ ហោតិ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ។

ឯវន្តិ និទ្ទិដ្ឋនយនិទស្សនំ។ តេន អវិជ្ជាទីហេវ ការណេហិ, ន ឥស្សរនិម្មានាទីហីតិ ទស្សេតិ។ **ឯតស្សា**តិ យថាវុត្តស្ស។ **កេវលស្សា**តិ អសម្មិស្សស្ស, សកលស្ស វា។ **ទុក្ខក្ខន្ធស្សា**តិ ទុក្ខសមូហស្ស, ន សត្តស្ស, ន សុខសុភាទីនំ។ **សមុទយោ**តិ និព្ពត្តិ។ **ហោតី**តិ សម្ភវតិ។ ឯវមេត្ថ អត្ថោ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥៨៨. លក្ខណាទិតោតិ អវិជ្ជាទីនំ លក្ខណាទិតោ។ សេយ្យថិទំ – អញ្ញាណលក្ខណា **អវិជ្ជា**, សម្មោហនរសា, ឆាទនបច្ចុបដ្ឋានា, អាសវបទដ្ឋានា។ អភិសង្ខរណលក្ខណា **សង្ខារា**, អាយូហនរសា, ចេតនាបច្ចុបដ្ឋានា, អវិជ្ជាបទដ្ឋានា។ វិជាននលក្ខណំ **វិញ្ញាណំ**, បុព្ពង្គមរសំ, បដិសន្ធិបច្ចុបដ្ឋានំ, សង្ខារបទដ្ឋានំ, វត្ថារម្មណបទដ្ឋានំ វា។ នមនលក្ខណំ **នាមំ**, សម្បយោគរសំ, អវិនិព្ភោគបច្ចុបដ្ឋានំ, វិញ្ញាណបទដ្ឋានំ។ រុប្បនលក្ខណំ **រូបំ**, វិកិរណរសំ, អព្យាកតបច្ចុបដ្ឋានំ, វិញ្ញាណបទដ្ឋានំ។ អាយតនលក្ខណំ **សឡាយតនំ**, ទស្សនាទិរសំ, វត្ថុទ្វារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, នាមរូបបទដ្ឋានំ។ ផុសនលក្ខណោ **ផស្សោ**, សង្ឃដ្ដនរសោ, សង្គតិបច្ចុបដ្ឋានោ, សឡាយតនបទដ្ឋានោ។ អនុភវនលក្ខណា **វេទនា**, វិសយរសសម្ភោគរសា, សុខទុក្ខបច្ចុបដ្ឋានា, ផស្សបទដ្ឋានា។ ហេតុលក្ខណា **តណ្ហា**, អភិនន្ទនរសា, អតិត្តភាវបច្ចុបដ្ឋានា, វេទនាបទដ្ឋានា។ គហណលក្ខណំ **ឧបាទានំ**, អមុញ្ចនរសំ, តណ្ហាទឡ្ហត្តទិដ្ឋិបច្ចុបដ្ឋានំ, តណ្ហាបទដ្ឋានំ។ កម្មកម្មផលលក្ខណោ **ភវោ**, ភាវនភវនរសោ, កុសលាកុសលាព្យាកតបច្ចុបដ្ឋានោ , ឧបាទានបទដ្ឋានោ។ ជាតិអាទីនំ លក្ខណាទីនិ សច្ចនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។ ឯវមេត្ថ លក្ខណាទិតោបិ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥៨៩. ឯកវិធាទិតោតិ ឯត្ថ អវិជ្ជា អញ្ញាណាទស្សនមោហាទិភាវតោ ឯកវិធា។ អប្បដិបត្តិមិច្ឆាបដិបត្តិតោ ទុវិធា។ តថា សសង្ខារាសង្ខារតោ។ វេទនត្តយសម្បយោគតោ តិវិធា។ ចតុសច្ចបដិវេធតោ ចតុព្ពិធា។ គតិបញ្ចកាទីនវច្ឆាទនតោ បញ្ចវិធា។ ទ្វារារម្មណតោ បន សព្ពេសុបិ អរូបធម្មេសុ ឆព្ពិធតា វេទិតព្ពា។

សង្ខារា សាសវវិបាកធម្មធម្មាទិភាវតោ ឯកវិធា។ កុសលាកុសលតោ ទុវិធា។ តថា បរិត្តមហគ្គតហីនមជ្ឈិមមិច្ឆត្តនិយតានិយតតោ។ តិវិធា បុញ្ញាភិសង្ខារាទិភាវតោ។ ចតុព្ពិធា ចតុយោនិសំវត្តនតោ។ បញ្ចវិធា បញ្ចគតិគាមិតោ។

វិញ្ញាណំ លោកិយវិបាកាទិភាវតោ ឯកវិធំ។ សហេតុកាហេតុកាទិតោ ទុវិធំ។ ភវត្តយបរិយាបន្នតោ, វេទនត្តយសម្បយោគតោ, អហេតុកទ្វិហេតុកតិហេតុកតោ ច តិវិធំ។ យោនិគតិវសេន ចតុព្ពិធំ, បញ្ចវិធញ្ច។

នាមរូបំ វិញ្ញាណសន្និស្សយតោ កម្មបច្ចយតោ ច ឯកវិធំ។ សារម្មណានារម្មណតោ ទុវិធំ។ អតីតាទិតោ តិវិធំ។ យោនិគតិវសេន ចតុព្ពិធំ, បញ្ចវិធញ្ច។

សឡាយតនំ សញ្ជាតិសមោសរណដ្ឋានតោ ឯកវិធំ។ ភូតប្បសាទវិញ្ញាណាទិតោ ទុវិធំ។ សម្បត្តាសម្បត្តនោភយគោចរតោ តិវិធំ។ យោនិគតិបរិយាបន្នតោ ចតុព្ពិធំ បញ្ចវិធញ្ចាតិ ឥមិនា នយេន ផស្សាទីនម្បិ ឯកវិធាទិភាវោ វេទិតព្ពោតិ ឯវមេត្ថ ឯកវិធាទិតោបិ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៥៩០. អង្គានញ្ច វវត្ថានាតិ សោកាទយោ ចេត្ថ ភវចក្កស្ស អវិច្ឆេទទស្សនត្ថំ វុត្តា។ ជរាមរណព្ភាហតស្ស ហិ ពាលស្ស តេ សម្ភវន្តិ។ យថាហ – “អស្សុតវា, ភិក្ខវេ, បុថុជ្ជនោ សារីរិកាយ ទុក្ខាយ វេទនាយ ផុដ្ឋោ សមានោ សោចតិ កិលមតិ បរិទេវតិ ឧរត្តាឡិ កន្ទតិ សម្មោហមាបជ្ជតី”តិ (សំ. និ. ៤.២៥២)។ យាវ ច តេសំ បវត្តិ, តាវ អវិជ្ជាយាតិ បុនបិ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាតិ សម្ពន្ធមេវ ហោតិ ភវចក្កំ។ តស្មា តេសំ ជរាមរណេនេវ ឯកសង្ខេបំ កត្វា ទ្វាទសេវ បដិច្ចសមុប្បាទង្គានីតិ វេទិតព្ពានិ។ ឯវមេត្ថ អង្គានំ វវត្ថានតោបិ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

អយំ តាវេត្ថ សង្ខេបកថា។

អវិជ្ជាបច្ចយាសង្ខារបទកថា

៥៩១. អយំ បន វិត្ថារនយោ – **អវិជ្ជា**តិ សុត្តន្តបរិយាយេន ទុក្ខាទីសុ ចតូសុ ឋានេសុ អញ្ញាណំ, អភិធម្មបរិយាយេន បុព្ពន្តាទីហិ សទ្ធឹ អដ្ឋសុ។ វុត្តញ្ហេតំ “តត្ថ កតមា អវិជ្ជា, ទុក្ខេ អញ្ញាណំ...បេ.... ទុក្ខនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយ អញ្ញាណំ, បុព្ពន្តេ អញ្ញាណំ, អបរន្តេ, បុព្ពន្តាបរន្តេ, ឥទប្បច្ចយតាបដិច្ចសមុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ អញ្ញាណ”ន្តិ (ធ. ស. ១១០៦)។ តត្ថ កិញ្ចាបិ ឋបេត្វា លោកុត្តរំ សច្ចទ្វយំ សេសដ្ឋានេសុ អារម្មណវសេន អវិជ្ជា ឧប្បជ្ជតិ, ឯវំ សន្តេបិ បដិច្ឆាទនវសេនេវ ឥធ អធិប្បេតា។ សា ហិ ឧប្បន្នា ទុក្ខសច្ចំ បដិច្ឆាទេត្វា តិដ្ឋតិ, យាថាវសរសលក្ខណំ បដិវិជ្ឈិតុំ ន ទេតិ, តថា សមុទយំ, និរោធំ, មគ្គំ, បុព្ពន្តសង្ខាតំ អតីតំ ខន្ធបញ្ចកំ, អបរន្តសង្ខាតំ អនាគតំ ខន្ធបញ្ចកំ, បុព្ពន្តាបរន្តសង្ខាតំ តទុភយំ, ឥទប្បច្ចយតាបដិច្ចសមុប្បន្នធម្មសង្ខាតំ ឥទប្បច្ចយតញ្ចេវ បដិច្ចសមុប្បន្នធម្មេ ច បដិច្ឆាទេត្វា តិដ្ឋតិ។ “អយំ អវិជ្ជា, ឥមេ សង្ខារា”តិ ឯវំ យាថាវសរសលក្ខណមេត្ថ បដិវិជ្ឈិតុំ ន ទេតិ។ តស្មា ទុក្ខេ អញ្ញាណំ...បេ.... ឥទប្បច្ចយតាបដិច្ចសមុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ អញ្ញាណន្តិ វុច្ចតិ។

៥៩២. សង្ខារាតិ បុញ្ញាទយោ តយោ កាយសង្ខារាទយោ តយោតិ ឯវំ បុព្ពេ សង្ខេបតោ វុត្តា ឆ, វិត្ថារតោ បនេត្ថ **បុញ្ញាភិសង្ខារោ** ទានសីលាទិវសេន បវត្តា អដ្ឋ កាមាវចរកុសលចេតនា ចេវ ភាវនាវសេន បវត្តា បញ្ច រូបាវចរកុសលចេតនា ចាតិ តេរស ចេតនា ហោន្តិ។ **អបុញ្ញាភិសង្ខារោ** បាណាតិបាតាទិវសេន បវត្តា ទ្វាទស អកុសលចេតនា ។ **អានេញ្ជាភិសង្ខារោ** ភាវនាវសេនេវ បវត្តា ចតស្សោ អរូបាវចរកុសលចេតនា ចាតិ តយោបិ សង្ខារា ឯកូនតឹស ចេតនា ហោន្តិ។

ឥតរេសុ បន តីសុ កាយសញ្ចេតនា **កាយសង្ខារោ**, វចីសញ្ចេតនា **វចីសង្ខារោ**, មនោសញ្ចេតនា **ចិត្តសង្ខារោ**។ អយំ តិកោ កម្មាយូហនក្ខណេ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ ទ្វារតោ បវត្តិទស្សនត្ថំ វុត្តោ។ កាយវិញ្ញត្តិំ សមុដ្ឋាបេត្វា ហិ កាយទ្វារតោ បវត្តា អដ្ឋ កាមាវចរកុសលចេតនា, ទ្វាទស អកុសលចេតនាតិ សមវីសតិ ចេតនា កាយសង្ខារោ នាម។ តា ឯវ វចីវិញ្ញត្តិំ សមុដ្ឋាបេត្វា វចីទ្វារតោ បវត្តា វចីសង្ខារោ នាម។ អភិញ្ញាចេតនា បនេត្ថ បរតោ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ន ហោតីតិ ន គហិតា។ យថា ច អភិញ្ញាចេតនា, ឯវំ ឧទ្ធច្ចចេតនាបិ ន ហោតិ។ តស្មា សាបិ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយភាវេ អបនេតព្ពា, អវិជ្ជាបច្ចយា បន សព្ពាបេតា ហោន្តិ។ ឧភោបិ វិញ្ញត្តិយោ អសមុដ្ឋាបេត្វា មនោទ្វារេ ឧប្បន្នា បន សព្ពាបិ ឯកូនតឹសតិ ចេតនា ចិត្តសង្ខារោតិ។ ឥតិ អយំ តិកោ បុរិមត្តិកមេវ បវិសតីតិ អត្ថតោ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំយេវ វសេន អវិជ្ជាយ បច្ចយភាវោ វេទិតព្ពោ។

៥៨៣. តត្ថ សិយា – កថំ បនេតំ ជានិតព្ពំ "ឥមេ សង្ខារា អវិជ្ជា បច្ចយា ហោន្តី"តិ? អវិជ្ជាភាវេ ភាវតោ។ យស្ស ហិ ទុក្ខាទីសុ អវិជ្ជាសង្ខាតំ អញ្ញាណំ អប្បហីនំ ហោតិ, សោ ទុក្ខេ តាវ បុព្ពន្តាទីសុ ច អញ្ញាណេន សំសារទុក្ខំ សុខសញ្ញាយ គហេត្វា តស្សេវ ហេតុភូតេ តិវិធេបិ សង្ខារេ អារភតិ។ សមុទយេ អញ្ញាណេន ទុក្ខហេតុភូតេបិ តណ្ហាបរិក្ខារេ សង្ខារេ សុខហេតុតោ មញ្ញមានោ អារភតិ។ និរោធេ បន មគ្គេ ច អញ្ញាណេន ទុក្ខស្ស អនិរោធភូតេបិ គតិវិសេសេ ទុក្ខនិរោធសញ្ញី ហុត្វា និរោធស្ស ច អមគ្គភូតេសុបិ យញ្ញាមរតបាទីសុ និរោធមគ្គសញ្ញី ហុត្វា ទុក្ខនិរោធំ បត្ថយមានោ យញ្ញាមរតបាទិមុខេន តិវិធេបិ សង្ខារេ អារភតិ។

អបិច សោ តាយ ចតូសុ សច្ចេសុ អប្បហីនាវិជ្ជតាយ វិសេសតោ ជាតិជរារោគមរណាទិអនេកាទីនវវោកិណ្ណម្បិ បុញ្ញផលសង្ខាតំ ទុក្ខំ ទុក្ខតោ អជានន្តោ តស្ស អធិគមាយ កាយវចីចិត្តសង្ខារភេទំ បុញ្ញាភិសង្ខារំ អារភតិ ទេវច្ឆរកាមកោ វិយ មរុប្បបាតំ។ សុខសម្មតស្សាបិ ច តស្ស បុញ្ញផលស្ស អន្តេ មហាបរិឡាហជនិកំ វិបរិណាមទុក្ខតំ អប្បស្សាទតញ្ច អបស្សន្តោបិ តប្បច្ចយំ វុត្តប្បការមេវ បុញ្ញាភិសង្ខារំ អារភតិ សលភោ វិយ ទីបសិខាភិនិបាតំ, មធុពិន្ទុគិទ្ធោ វិយ ច មធុលិត្តសត្ថធារាលេហនំ។ កាមុបសេវនាទីសុ ច សវិបាកេសុ អាទីនវំ អបស្សន្តោ សុខសញ្ញាយ ចេវ កិលេសាភិភូតតាយ ច ទ្វារត្តយប្បវត្តម្បិ អបុញ្ញាភិសង្ខារំ អារភតិ, ពាលោ វិយ គូថកីឡនំ, មរិតុកាមោ វិយ ច វិសខាទនំ។ អារុប្បវិបាកេសុ ចាបិ សង្ខារវិបរិណាមទុក្ខតំ អនវពុជ្ឈមានោ សស្សតាទិវិបល្លាសេន ចិត្តសង្ខារភូតំ អានេញ្ជាភិសង្ខារំ អារភតិ, ទិសាមូឡ្ហោ វិយ បិសាចនគរាភិមុខមគ្គគមនំ។

ឯវំ យស្មា អវិជ្ជាភាវតោវ សង្ខារភាវោ, ន អភាវតោ។ តស្មា ជានិតព្ពមេតំ "ឥមេ សង្ខារា អវិជ្ជាបច្ចយា ហោន្តី"តិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ "អវិទ្វា, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជាគតោ បុញ្ញាភិសង្ខារម្បិ អភិសង្ខរោតិ, អបុញ្ញាភិសង្ខារម្បិ អភិសង្ខរោតិ, អានេញ្ជាភិសង្ខារម្បិ អភិសង្ខរោតិ។ យតោ ច ខោ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុនោ អវិជ្ជា បហីនា, វិជ្ជា ឧប្បន្នា; សោ អវិជ្ជាវិរាគា វិជ្ជុប្បាទា នេវ បុញ្ញាភិសង្ខារំ អភិសង្ខរោតី"តិ។

បដ្ឋានបច្ចយកថា

៥៨៤. ឯត្ថាហ – គណ្ហាម តាវ ឯតំ អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយោតិ, ឥទំ បន វត្តព្ពំ កតមេសំ សង្ខារានំ កថំ បច្ចយោ ហោតីតិ? តត្រិទំ វុច្ចតិ, ភគវតា ហិ "ហេតុបច្ចយោ, អារម្មណបច្ចយោ, អធិបតិបច្ចយោ, អនន្តរបច្ចយោ, សមនន្តរបច្ចយោ, សហជាតបច្ចយោ, អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ, និស្សយបច្ចយោ, ឧបនិស្សយបច្ចយោ, បុរេជាតបច្ចយោ, បច្ឆាជាតបច្ចយោ, អាសេវនបច្ចយោ, កម្មបច្ចយោ, វិបាកបច្ចយោ, អាហារបច្ចយោ, ឥន្ទ្រិយបច្ចយោ, ឈានបច្ចយោ, មគ្គបច្ចយោ, សម្បយុត្តបច្ចយោ, វិប្បយុត្តបច្ចយោ, អត្ថិបច្ចយោ, នត្ថិបច្ចយោ, វិគតបច្ចយោ, អវិគតបច្ចយោ"តិ (បដ្ឋា. ១.១.បច្ចយុទ្ទេស) ចតុវីសតិ បច្ចយា វុត្តា។

តត្ថ ហេតុ ច សោ បច្ចយោ ចាតិ **ហេតុបច្ចយោ**, ហេតុ ហុត្វា បច្ចយោ, ហេតុភាវេន បច្ចយោតិ វុត្តំ ហោតិ។ អារម្មណបច្ចយាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

៥៨៥. តត្ថ **ហេតូ**តិ វចនាវយវការណមូលានមេតំ អធិវចនំ។ "បដិញ្ញា, ហេតូ"តិអាទីសុ ហិ លោកេ វចនាវយវោ ហេតូតិ វុច្ចតិ។ សាសនេ បន "យេ ធម្មា ហេតុប្បភវា"តិអាទីសុ (មហាវ. ៦០) ការណំ។ "តយោ កុសលហេតូ, តយោ អកុសលហេតូ"តិអាទីសុ (ធ. ស. ១០៥៩) មូលំ ហេតូតិ វុច្ចតិ, តំ ឥធ អធិប្បេតំ។ **បច្ចយោ**តិ ឯត្ថ បន អយំ វចនត្ថោ, បដិច្ច ឯតស្មា ឯតីតិ បច្ចយោ។ អបច្ចក្ខាយ នំ វត្តតីតិ អត្ថោ។ យោ ហិ ធម្មោ យំ ធម្មំ អបច្ចក្ខាយ តិដ្ឋតិ វា ឧប្បជ្ជតិ វា, សោ តស្ស បច្ចយោតិ វុត្តំ ហោតិ។ លក្ខណតោ បន ឧបការកលក្ខណោ បច្ចយោ។ យោ ហិ ធម្មោ យស្ស ធម្មស្ស ឋិតិយា វា ឧប្បត្តិយា វា ឧបការកោ ហោតិ, សោ តស្ស បច្ចយោតិ វុច្ចតិ។ បច្ចយោ, ហេតុ, ការណំ, និទានំ, សម្ភវោ, បភវោតិអាទិ អត្ថតោ ឯកំ, ព្យញ្ជនតោ នានំ។ ឥតិ មូលដ្ឋេន ហេតុ, ឧបការកដ្ឋេន បច្ចយោតិ សង្ខេបតោ មូលដ្ឋេន ឧបការកោ ធម្មោ ហេតុបច្ចយោ។

សោ សាលិអាទីនំ សាលិពីជាទីនិ វិយ, មណិបភាទីនំ វិយ ច មណិវណ្ណាទយោ កុសលាទីនំ កុសលាទិភាវសាធកោតិ អាចរិយានំ អធិប្បាយោ។ ឯវំ សន្តេ បន តំសមុដ្ឋានរូបេសុ ហេតុបច្ចយតា ន សម្បជ្ជតិ។ ន ហិ សោ តេសំ កុសលាទិភាវំ សាធេតិ, ន ច បច្ចយោ ន ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ "ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ"តិ (បដ្ឋា. ១.១.១)។ អហេតុកចិត្តានញ្ច វិនា ឯតេន អព្យាកតភាវោ សិទ្ធោ, សហេតុកានម្បិ ច យោនិសោមនសិការាទិបដិពទ្ធោ កុសលាទិភាវោ, ន សម្បយុត្តហេតុបដិពទ្ធោ។ យទិ ច សម្បយុត្តហេតូសុ សភាវតោវ កុសលាទិភាវោ សិយា, សម្បយុត្តេសុ ហេតុបដិពទ្ធោ

អលោភោ កុសលោ វា សិយា អព្យាកតោ វា។ យស្មា បន ឧភយថាបិ ហោតិ, តស្មា យថា សម្បយុត្តេសុ, ឯវំ ហេតូសុបិ កុសលាទិតា បរិយេសិតព្ពា។

កុសលាទិភាវសាធនវសេន បន ហេតូនំ មូលដ្ឋំ អគហេត្វា សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនវសេន គយ្ហមានេ ន កិញ្ចិ វិរុជ្ឈតិ។ លទ្ធហេតុបច្ចយា ហិ ធម្មា វិរូឡ្ហមូលា វិយ បាទបា ថិរា ហោន្តិ សុប្បតិដ្ឋិតា, អហេតុកា តិលពីជកាទិសេវាលា វិយ ន សុប្បតិដ្ឋិតា។ ឥតិ មូលដ្ឋេន ឧបការកោតិ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនេន ឧបការកោ ធម្មោ ហេតុបច្ចយោតិ វេទិតព្ពោ។

៥៩៦. តតោ បរេសុ អារម្មណភាវេន ឧបការកោ ធម្មោ **អារម្មណបច្ចយោ**។ សោ “រូបាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា”តិ (បដ្ឋា. ១.១.២) អារភិត្វាបិ “យំ យំ ធម្មំ អារព្ភ យេ យេ ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ ចិត្តចេតសិកា ធម្មា, តេ តេ ធម្មា តេសំ តេសំ ធម្មានំ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.២) ឱសាបិតត្តា ន កោចិ ធម្មោ ន ហោតិ។ យថា ហិ ទុព្ពលោ បុរិសោ ទណ្ឌំ វា រជ្ជុំ វា អាលម្ពិត្វាវ ឧដ្ឋហតិ ចេវ តិដ្ឋតិ ច, ឯវំ ចិត្តចេតសិកា ធម្មា រូបាទិអារម្មណំ អារព្ភេវ ឧប្បជ្ជន្តិ ចេវ តិដ្ឋន្តិ ច។ តស្មា សព្ពេបិ ចិត្តចេតសិកានំ អារម្មណភូតា ធម្មា អារម្មណបច្ចយោតិ វេទិតព្ពា។

៥៩៧. ជេដ្ឋកដ្ឋេន ឧបការកោ ធម្មោ **អធិបតិបច្ចយោ**, សោ សហជាតារម្មណវសេន ទុវិធោ។ តត្ថ “ឆន្ទាធិបតិ ឆន្ទសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ អធិបតិបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិវចនតោ (បដ្ឋា. ១.៣.៣) ឆន្ទវីរិយចិត្តវីមំសាសង្ខាតា ចត្តារោ ធម្មា អធិបតិបច្ចយោតិ វេទិតព្ពា, នោ ច ខោ ឯកតោ។ យទា ហិ ឆន្ទំ ធុរំ ឆន្ទំ ជេដ្ឋកំ កត្វា ចិត្តំ បវត្តតិ, តទា ឆន្ទោវ អធិបតិ, ន ឥតរេ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។

យំ បន ធម្មំ គរុំ កត្វា អរូបធម្មា បវត្តន្តិ, សោ នេសំ អារម្មណាធិបតិ។ តេន វុត្តំ “យំ យំ ធម្មំ គរុំ កត្វា យេ យេ ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ ចិត្តចេតសិកា ធម្មា, តេ តេ ធម្មា តេសំ តេសំ ធម្មានំ អធិបតិបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៣)។

៥៩៨. អនន្តរភាវេន ឧបការកោ ធម្មោ **អនន្តរបច្ចយោ**។ សមនន្តរភាវេន ឧបការកោ ធម្មោ **សមនន្តរបច្ចយោ**។ ឥទញ្ច បច្ចយទ្វយំ ពហុធា បបញ្ចយន្តិ។ អយំ បនេត្ថ សារោ, យោ ហិ ឯស ចក្ខុវិញ្ញាណានន្តរា មនោធាតុ, មនោធាតុអនន្តរា មនោវិញ្ញាណធាតូតិអាទិ ចិត្តនិយមោ, សោ យស្មា បុរិមបុរិមចិត្តវសេនេវ ឥជ្ឈតិ, ន អញ្ញថា, តស្មា អត្តនោ អត្តនោ អនន្តរំ អនុរូបស្ស ចិត្តុប្បាទស្ស ឧប្បាទនសមត្ថោ ធម្មោ អនន្តរបច្ចយោ។ តេនេវាហ – “អនន្តរបច្ចយោតិ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ តំសម្បយុត្តកា ច ធម្មា មនោធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិ (បដ្ឋា. ១.១.៤)។ យោ អនន្តរបច្ចយោ, ស្វេវ សមនន្តរបច្ចយោ។ ព្យញ្ជនមត្តមេវ ហេត្ថ នានំ, ឧបចយសន្តតីសុ វិយ អធិវចននិរុត្តិទុកាទីសុ វិយ ច។ អត្ថតោ បន នានំ នត្ថិ។

យម្បិ “អត្ថានន្តរតាយ អនន្តរបច្ចយោ, កាលានន្តរតាយ សមនន្តរបច្ចយោ”តិ អាចរិយានំ មតំ, តំ “និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលំ ផលសមាបត្តិយា សមនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទីហិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៨) វិរុជ្ឈតិ។ យម្បិ តត្ថ វទន្តិ “ធម្មានំ សមុដ្ឋាបនសមត្ថតា ន បរិហាយតិ, ភាវនាពលេន បន វារិតត្តា ធម្មា សមនន្តរា នុប្បជ្ជន្តី”តិ, តម្បិ កាលានន្តរតាយ អភាវមេវ សាធេតិ។ ភាវនាពលេន ហិ តត្ថ កាលានន្តរតា នត្ថីតិ, មយម្បិ ឯតទេវ វទាម។ យស្មា ច កាលានន្តរតា នត្ថិ, តស្មា សមនន្តរបច្ចយតា ន យុជ្ជតិ។ កាលានន្តរតាយ ហិ តេសំ សមនន្តរបច្ចយោ ហោតីតិ លទ្ធិ។ តស្មា អភិនិវេសំ អកត្វា ព្យញ្ជនមត្តតោវេត្ថ នានាករណំ បច្ចេតព្ពំ, ន អត្ថតោ។ កថំ? នត្ថិ ឯតេសំ អន្តរន្តិ ហិ អនន្តរា។ សណ្ឋានាភាវតោ សុដ្ឋុ អនន្តរាតិ សមនន្តរា។

៥៩៩. ឧប្បជ្ជមានោវ សហ ឧប្បាទនភាវេន ឧបការកោ ធម្មោ **សហជាតបច្ចយោ** បកាសស្ស បទីបោ វិយ។ សោ អរូបក្ខន្ធាទិវសេន ឆព្ពិធោ ហោតិ។ យថាហ – “ចត្តារោ ខន្ធា អរូបិនោ អញ្ញមញ្ញំ សហជាតបច្ចយេន បច្ចយោ។ ចត្តារោ មហាភូតា អញ្ញមញ្ញំ, ឱក្កន្តិក្ខណេ នាមរូបំ អញ្ញមញ្ញំ, ចិត្តចេតសិកា ធម្មា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ, មហាភូតា ឧបាទារូបានំ, រូបិនោ ធម្មា អរូបីនំ ធម្មានំ កិញ្ចិកាលេ សហជាតបច្ចយេន បច្ចយោ, កិញ្ចិ កាលេ ន សហជាតបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៦)។ ឥទំ ហទយវត្ថុមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។

៦០០. អញ្ញមញ្ញំ ឧប្បាទនុបត្ថម្ភនភាវេន ឧបការកោ ធម្មោ **អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ** អញ្ញមញ្ញូបត្ថម្ភកំ តិទណ្ឌកំ វិយ។ សោ អរូបក្ខន្ធាទិវសេន តិវិធោ ហោតិ។ យថាហ – “ចត្តារោ ខន្ធា អរូបិនោ អញ្ញមញ្ញបច្ចយេន

បច្ចយោ។ ចត្តារោ មហាភូតា ឱក្កន្តិក្ខណេ នាមរូបំ អញ្ញមញ្ញបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៧)។

៦០១. អធិដ្ឋានាការេន និស្សយាការេន ច ឧបការកោ ធម្មោ **និស្សយបច្ចយោ** តរុចិត្តកម្មាទីនំ បថវីបដាទយោ វិយ។ សោ “ចត្តារោ ខន្ធា អរូបិនោ អញ្ញមញ្ញំ និស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឯវំ សហជាតេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្វោ។ ឆដ្ឋោ បនេត្ថ កោដ្ឋាសោ “ចក្ខាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា...បេ.... សោត... ឃាន... ជិវ្ហា... កាយាយតនំ កាយវិញ្ញាណធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ និស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ។ យំ រូបំ និស្សាយ មនោធាតុ ច មនោវិញ្ញាណធាតុ ច វត្តន្តិ, តំ រូបំ មនោធាតុយា ច មនោវិញ្ញាណធាតុយា ច តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ និស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៨) ឯវំ វិភត្តោ។

៦០២. **ឧបនិស្សយបច្ចយោ**តិ ឯត្ថ បន អយំ តាវ វចនត្ថោ, តទធីនវុត្តិតាយ អត្តនោ ផលេន និស្សិតោ ន បដិក្ខិត្តោតិ និស្សយោ។ យថា បន ភុសោ អាយាសោ ឧបាយាសោ, ឯវំ ភុសោ និស្សយោ ឧបនិស្សយោ, ពលវការណស្សេតំ អធិវចនំ។ តស្មា ពលវការណភាវេន ឧបការកោ ធម្មោ ឧបនិស្សយបច្ចយោតិ វេទិតព្វោ។

សោ អារម្មណូបនិស្សយោ អនន្តរូបនិស្សយោ បកតូបនិស្សយោតិ តិវិធោ ហោតិ។ តត្ថ “ទានំ ទត្វា សីលំ សមាទិយិត្វា ឧបោសថកម្មំ កត្វា តំ គរុំកត្វា បច្ចវេក្ខតិ, បុព្ពេ សុចិណ្ណានិ គរុំកត្វា បច្ចវេក្ខតិ, ឈានា វុដ្ឋហិត្វា ឈានំ គរុំកត្វា បច្ចវេក្ខតិ, សេក្ខា គោត្រភុំ គរុំកត្វា បច្ចវេក្ខន្តិ, វោទានំ គរុំកត្វា បច្ចវេក្ខន្តិ។ សេក្ខា មគ្គា វុដ្ឋហិត្វា មគ្គំ គរុំកត្វា បច្ចវេក្ខន្តី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៣) ឯវមាទិនា នយេន **អារម្មណូបនិស្សយោ** តាវ អារម្មណាធិបតិនា សទ្ធឹ នានត្តំ អកត្វាវ វិភត្តោ។ តត្ថ យំ អារម្មណំ គរុំកត្វា ចិត្តចេតសិកា ឧប្បជ្ជន្តិ, តំ និយមតោ តេសុ អារម្មណេសុ ពលវារម្មណំ ហោតិ។ ឥតិ គរុកត្តព្ពមត្តដ្ឋេន អារម្មណាធិបតិ, ពលវការណដ្ឋេន អារម្មណូបនិស្សយោតិ ឯវមេតេសំ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

អនន្តរូបនិស្សយោបិ “បុរិមា បុរិមា កុសលា ខន្ធា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ កុសលានំ ខន្ធានំ ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៩) នយេន អនន្តរបច្ចយេន សទ្ធឹ នានត្តំ អកត្វាវ វិភត្តោ។ មាតិកានិក្ខេបេ បន នេសំ “ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ តំសម្បយុត្តកា ច ធម្មា មនោធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤) នយេន អនន្តរស្ស, “បុរិមា បុរិមា កុសលា ធម្មា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ កុសលានំ ធម្មានំ ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៩) នយេន ឧបនិស្សយស្ស អាគតត្តា និក្ខេបេ វិសេសោ អត្ថិ។ សោបិ អត្ថតោ ឯកីភាវមេវ គច្ឆតិ។ ឯវំ សន្តេបិ អត្តនោ អត្តនោ អនន្តរា អនុរូបស្ស ចិត្តុប្បាទស្ស បវត្តនសមត្ថតាយ អនន្តរតា, បុរិមចិត្តស្ស បច្ឆិមចិត្តុប្បាទនេ ពលវតាយ អនន្តរូបនិស្សយតា វេទិតព្ពា។ យថា ហិ ហេតុបច្ចយាទីសុ កិញ្ចិ ធម្មំ វិនាបិ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, ន ឯវំ អនន្តរចិត្តំ វិនា ចិត្តស្ស ឧប្បត្តិ នាម អត្ថិ។ តស្មា ពលវបច្ចយោ ហោតិ។ ឥតិ អត្តនោ អត្តនោ អនន្តរា អនុរូបចិត្តុប្បាទនវសេន អនន្តរបច្ចយោ, ពលវការណវសេន អនន្តរូបនិស្សយោតិ ឯវមេតេសំ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

បកតូបនិស្សយោ បន បកតោ ឧបនិស្សយោ បកតូបនិស្សយោ។ បកតោ នាម អត្តនោ សន្តានេ និប្ផាទិតោ វា សទ្ធាសីលាទិ ឧបសេវិតោ វា ឧតុភោជនាទិ។ បកតិយា ឯវ វា ឧបនិស្សយោ បកតូបនិស្សយោ, អារម្មណានន្តរេហិ អសម្មិស្សោតិ អត្ថោ។ តស្ស បកតូបនិស្សយោ “សទ្ធំ ឧបនិស្សាយ ទានំ ទេតិ, សីលំ សមាទិយតិ, ឧបោសថកម្មំ ករោតិ, ឈានំ ឧប្បាទេតិ, វិបស្សនំ ឧប្បាទេតិ, មគ្គំ ឧប្បាទេតិ, អភិញ្ញំ ឧប្បាទេតិ, សមាបត្តឹ ឧប្បាទេតិ។ សីលំ, សុតំ, ចាគំ, បញ្ញំ ឧបនិស្សាយ ទានំ ទេតិ...បេ.... សមាបត្តឹ ឧប្បាទេតិ។ សទ្ធា, សីលំ, សុតំ, ចាគោ, បញ្ញា សទ្ធាយ, សីលស្ស, សុតស្ស, ចាគស្ស, បញ្ញាយ, ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤២៣) នយេន អនេកប្បការតោ បភេទោ វេទិតព្វោ។ ឥតិ ឥមេ សទ្ធាទយោ បកតា ចេវ ពលវការណដ្ឋេន ឧបនិស្សយា ចាតិ បកតូបនិស្សយោតិ។

៦០៣. បឋមតរំ ឧប្បជ្ជិត្វា វត្តមានភាវេន ឧបការកោ ធម្មោ **បុរេជាតបច្ចយោ**។ សោ បញ្ចទ្វារេ វត្ថារម្មណហទយវត្ថុវសេន ឯកាទសវិធោ ហោតិ។ យថាហ – “ចក្ខាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ។ សោត...បេ.... ឃាន, ជិវ្ហា, កាយាយតនំ, រូប, សទ្ទ, គន្ធ, រស, ផោដ្ឋព្ពាយតនំ កាយវិញ្ញាណធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ។ រូប, សទ្ទ, គន្ធ, រស, ផោដ្ឋព្ពាយតនំ មនោធាតុយា។ យំ រូបំ និស្សាយ មនោធាតុ ច មនោវិញ្ញាណធាតុ ច វត្តន្តិ, តំ រូបំ មនោធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ។ មនោវិញ្ញាណធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ កិញ្ចិកាលេ បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ។ កិញ្ចិកាលេ ន បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១០)។

៦០៤. បុរេជាតានំ រូបធម្មានំ ឧបត្ថម្ភកត្តេន ឧបការកោ អរូបធម្មោ **បច្ឆាជាតបច្ចយោ** គិជ្ឈបោតក សរីរានំ អាហារាសាចេតនា វិយ។ តេន វុត្តំ “បច្ឆាជាតា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្ស បច្ឆាជាតបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១១)។

៦០៥. អាសេវនដ្ឋេន អនន្តរានំ បគុណពលវភាវាយ ឧបការកោ ធម្មោ **អាសេវនបច្ចយោ** គន្ថាទីសុ បុរិមបុរិមាភិយោគោ វិយ។ សោ កុសលាកុសលកិរិយជវនវសេន តិវិធោ ហោតិ។ យថាហ – “បុរិមា បុរិមា កុសលា ធម្មា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ កុសលានំ ធម្មានំ អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ។ បុរិមា បុរិមា អកុសលា… បេ.... កិរិយាព្យាកតា ធម្មា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ កិរិយាព្យាកតានំ ធម្មានំ អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១២)។

៦០៦. ចិត្តបយោគសង្ខាតេន កិរិយភាវេន ឧបការកោ ធម្មោ **កម្មបច្ចយោ**។ សោ នានក្ខណិកាយ ចេវ កុសលាកុសលចេតនាយ សហជាតាយ ច សព្ពាយបិ ចេតនាយ វសេន ទុវិធោ ហោតិ ។ យថាហ – “កុសលា កុសលំ កម្មំ វិបាកានំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ។ ចេតនា សម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១៣)។

៦០៧. និរុស្សាហសន្តភាវេន និរុស្សាហសន្តភាវាយ ឧបការកោ វិបាកធម្មោ **វិបាកបច្ចយោ**។ សោ បវត្តេ តំសមុដ្ឋានានំ, បដិសន្ធិយំ កដត្តា ច រូបានំ, សព្ពត្ថ ច សម្បយុត្តធម្មានំ បច្ចយោ ហោតិ។ យថាហ –“វិបាកាព្យាកតោ ឯកោ ខន្ធោ តិណ្ណន្នំ ខន្ធានំ ចិត្តសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ វិបាកបច្ចយេន បច្ចយោ…បេ.... បដិសន្ធិក្ខណេ វិបាកាព្យាកតោ ឯកោ ខន្ធោ តិណ្ណន្នំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ។ តយោ ខន្ធា ឯកស្ស ខន្ធស្ស។ ទ្វេ ខន្ធា ទ្វិន្នំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ វិបាកបច្ចយេន បច្ចយោ។ ខន្ធា វត្ថុស្ស វិបាកបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ។

៦០៨. រូបារូបានំ ឧបត្ថម្ភកដ្ឋេន ឧបការកា ចត្តារោ អាហារា **អាហារបច្ចយោ**។ យថាហ –“កពឡីការោ អាហារោ ឥមស្ស កាយស្ស អាហារបច្ចយេន បច្ចយោ។ អរូបិនោ អាហារា សម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ អាហារបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១៥)។ បញ្ហាវារេ បន “បដិសន្ធិក្ខណេ វិបាកាព្យាកតា អាហារា សម្បយុត្តកានំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ អាហារបច្ចយេន បច្ចយោ”តិបិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៩) វុត្តំ។

៦០៩. អធិបតិយដ្ឋេន ឧបការកា ឥត្ថិន្ទ្រិយបុរិសិន្ទ្រិយវជ្ជា វីសតិន្ទ្រិយា **ឥន្ទ្រិយបច្ចយោ**។ តត្ថ ចក្ខុន្ទ្រិយាទយោ អរូបធម្មានំយេវ, សេសា រូបារូបានំ បច្ចយា ហោន្តិ។ យថាហ – “ចក្ខុន្ទ្រិយំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា…បេ.... សោត… ឃាន… ជិវ្ហា… កាយិន្ទ្រិយំ កាយវិញ្ញាណធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយេន បច្ចយោ។ រូបជីវិតិន្ទ្រិយំ កដត្តារូបានំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយេន បច្ចយោ។ អរូបិនោ ឥន្ទ្រិយា សម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១៦)។ បញ្ហាវារេ បន “បដិសន្ធិក្ខណេ វិបាកាព្យាកតា ឥន្ទ្រិយា សម្បយុត្តកានំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិបិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣០) វុត្តំ។

៦១០. ឧបនិជ្ឈាយនដ្ឋេន ឧបការកានិ ឋបេត្វា ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណេ សុខទុក្ខវេទនាទ្វយំ សព្ពានិបិ កុសលាទិភេទានិ សត្ត ឈានង្គានិ **ឈានបច្ចយោ**។ យថាហ –“ឈានង្គានិ ឈានសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ឈានបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១៧)។ បញ្ហាវារេ បន “បដិសន្ធិក្ខណេ វិបាកាព្យាកតានិ ឈានង្គានិ សម្បយុត្តកានំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ ឈានបច្ចយេន បច្ចយោ”តិបិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣១) វុត្តំ។

៦១១. យតោ តតោ វា និយ្យានដ្ឋេន ឧបការកានិ កុសលាទិភេទានិ ទ្វាទស មគ្គង្គានិ **មគ្គបច្ចយោ**។ យថាហ – “មគ្គង្គានិ មគ្គសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ មគ្គបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១៨)។ បញ្ហាវារេ បន “បដិសន្ធិក្ខណេ វិបាកាព្យាកតានិ មគ្គង្គានិ សម្បយុត្តកានំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ មគ្គបច្ចយេន បច្ចយោ”តិបិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣២) វុត្តំ។ ឯតេ បន ទ្វេបិ ឈានមគ្គបច្ចយា ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណាហេតុកចិត្តេសុ ន លព្ភន្តីតិ វេទិតព្ពា។

៦១២. ឯកវត្ថុកឯការម្មណឯកុប្បាទេកនិរោធសង្ខាតេន សម្បយុត្តភាវេន ឧបការកា អរូបធម្មា **សម្បយុត្តបច្ចយោ**។ យថាហ – “ចត្តារោ ខន្ធា អរូបិនោ អញ្ញមញ្ញំ សម្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១៩)។

៦១៣. ឯកវត្ថុកាទិភាវានុបគមេន ឧបការកា រូបិនោ ធម្មា អរូបីនំ ធម្មានំ, អរូបិនោបិ រូបីនំ **វិប្បយុត្តបច្ចយោ**។ សោ សហជាតបច្ឆាជាតបុរេជាតវសេន តិវិធោ ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ “សហជាតា កុសលា ខន្ធា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ។ បច្ឆាជាតា កុសលា ខន្ធា បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្ស វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣៤)។ អព្យាកតបទស្ស បន សហជាតវិភង្គេ “បដិសន្ធិក្ខណេ វិបាកាព្យាកតា ខន្ធា កដត្តារូបានំ វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ។ ខន្ធា វត្ថុស្ស។ វត្ថុ ខន្ធានំ វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ”តិបិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣៤) វុត្តំ។ បុរេជាតំ បន ចក្ខុន្ទ្រិយាទិវត្ថុវសេនេវ វេទិតព្ពំ។ យថាហ – “បុរេជាតំ ចក្ខាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស...បេ.... កាយាយតនំ កាយវិញ្ញាណស្ស វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ។ វត្ថុ វិបាកាព្យាកតានំ កិរិយាព្យាកតានំ ខន្ធានំ...បេ.... វត្ថុ កុសលានំ ខន្ធានំ...បេ.... វត្ថុ អកុសលានំ ខន្ធានំ វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣៤)។

៦១៤. បច្ចុប្បន្នលក្ខណេន អត្ថិភាវេន តាទិសស្សេវ ធម្មស្ស ឧបត្ថម្ភកត្តេន ឧបការកោ ធម្មោ **អត្ថិបច្ចយោ**។ តស្ស អរូបក្ខន្ធមហាភូតនាមរូបចិត្តចេតសិកមហាភូតអាយតនវត្ថុវសេន សត្តធា មាតិកា និក្ខិត្តា។ យថាហ –“ចត្តារោ ខន្ធា អរូបិនោ អញ្ញមញ្ញំ អត្ថិបច្ចយេន បច្ចយោ, ចត្តារោ មហាភូតា, ឱក្កន្តិក្ខណេ នាមរូបំ អញ្ញមញ្ញំ។ ចិត្តចេតសិកា ធម្មា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ។ មហាភូតា ឧបាទារូបានំ។ ចក្ខាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា...បេ.... កាយាយតនំ...បេ.... រូបាយតនំ...បេ.... ផោដ្ឋព្ពាយតនំ កាយវិញ្ញាណធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ អត្ថិបច្ចយេន បច្ចយោ។ រូបាយតនំ...បេ.... ផោដ្ឋព្ពាយតនំ មនោធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ។ យំ រូបំ និស្សាយ មនោធាតុ ច មនោវិញ្ញាណធាតុ ច វត្តន្តិ, តំ រូបំ មនោធាតុយា ច មនោវិញ្ញាណធាតុយា ច តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ អត្ថិបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.២១)។

បញ្ហាវារេ បន សហជាតំ បុរេជាតំ បច្ឆាជាតំ អាហារំ ឥន្ទ្រិយន្តិបិ និក្ខិបិត្វា **សហជាតេ** តាវ “ឯកោ ខន្ធោ តិណ្ណន្នំ ខន្ធានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ អត្ថិបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤៣៥) នយេន និទ្ទេសោ កតោ, **បុរេជាតេ** បុរេជាតានំ ចក្ខាទីនំ វសេន និទ្ទេសោ កតោ។ **បច្ឆាជាតេ** បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្ស បច្ឆាជាតានំ ចិត្តចេតសិកានំ បច្ចយវសេន និទ្ទេសោ កតោ។ **អាហារិន្ទ្រិយេសុ** “កពឡីការោ អាហារោ ឥមស្ស កាយស្ស អត្ថិបច្ចយេន បច្ចយោ។ រូបជីវិតិន្ទ្រិយំ កដត្តារូបានំ អត្ថិបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣៥) ឯវំ និទ្ទេសោ កតោតិ។

៦១៥. អត្តនោ អនន្តរា ឧប្បជ្ជមានានំ អរូបធម្មានំ បវត្តិឱកាសទានេន ឧបការកា សមនន្តរនិរុទ្ធា អរូបធម្មា **នត្ថិបច្ចយោ**។ យថាហ –“សមនន្តរនិរុទ្ធា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា បដុប្បន្នានំ ចិត្តចេតសិកានំ ធម្មានំ នត្ថិបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ។

តេ ឯវ វិគតភាវេន ឧបការកត្តា **វិគតបច្ចយោ**។ យថាហ – “សមនន្តរវិគតា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា បដុប្បន្នានំ ចិត្តចេតសិកានំ ធម្មានំ វិគតបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ។

អត្ថិ បច្ចយធម្មា ឯវ ច អវិគតភាវេន ឧបការកត្តា **អវិគតបច្ចយោ**តិ វេទិតព្ពា។ ទេសនាវិលាសេន បន តថា វិនេតព្ពវេនេយ្យវសេន វា អយំ ទុកោ វុត្តោ, អហេតុកទុកំ វត្វាបិ ហេតុវិប្បយុត្តទុកោ វិយាតិ។

អវិជ្ជាបច្ចយាសង្ខារបទវិត្ថារកថា

៦១៦. ឯវមិមេសុ ចតុវីសតិយា បច្ចយេសុ អយំ អវិជ្ជា,

> បច្ចយោ ហោតិ បុញ្ញានំ, ទុវិធានេកធា បន;
> បរេសំ បច្ឆិមានំ សា, ឯកធា បច្ចយោ មតាតិ។

តត្ថ **បុញ្ញានំ ទុវិធា**តិ អារម្មណបច្ចយេន ច ឧបនិស្សយបច្ចយេន ចាតិ ទ្វេធា បច្ចយោ ហោតិ។ សា ហិ អវិជ្ជំ ខយតោ វយតោ សម្មសនកាលេ កាមាវចរានំ បុញ្ញាភិសង្ខារានំ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ ហោតិ។ អភិញ្ញាចិត្តេន សមោហចិត្តំ ជាននកាលេ រូបាវចរានំ។ អវិជ្ជាសមតិក្កមត្ថាយ បន ទានាទីនិ ចេវ កាមាវចរបុញ្ញកិរិយវត្ថូនិ បូរេន្តស្ស, រូបាវចរជ្ឈានានិ ច ឧប្បាទេន្តស្ស ទ្វិន្នម្បិ តេសំ ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ ហោតិ។ តថា អវិជ្ជាសម្មូឡ្ហត្តា កាមភវរូបភវសម្បត្តិយោ បត្ថេត្វា តានេវ បុញ្ញានិ ករោន្តស្ស។

អនេកធា បន បរេសន្តិ អបុញ្ញាភិសង្ខារានំ អនេកធា បច្ចយោ ហោតិ។ កថំ? ឯសា ហិ អវិជ្ជំ អារព្ភ រាគាទីនំ ឧប្បជ្ជនកាលេ អារម្មណបច្ចយេន, គរុំកត្វា អស្សាទនកាលេ អារម្មណាធិបតិអារម្មណូបនិស្សយេហិ, អវិជ្ជាសម្មូឡ្ហស្ស អនាទីនវទស្សាវិនោ បាណាតិបាតាទីនិ ករោន្តស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយេន, ទុតិយជវនាទីនំ អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយាសេវននត្ថិវិគតបច្ចយេហិ, យំកិញ្ចិ អកុសលំ ករោន្តស្ស ហេតុ សហជាត អញ្ញមញ្ញ និស្សយ សម្បយុត្ត អត្ថិ អវិគតបច្ចយេហីតិ អនេកធា បច្ចយោ ហោតិ។

បច្ឆិមានំ សា ឯកធា បច្ចយោ មតាតិ អានេញ្ជាភិសង្ខារានំ ឧបនិស្សយបច្ចយេនេវ ឯកធា បច្ចយោ មតា។ សោ បនស្សា ឧបនិស្សយភាវោ បុញ្ញាភិសង្ខារេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោតិ។

៦១៧. ឯត្ថាហ – កិំ បនាយមេកាវ អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយោ, ឧទាហុ អញ្ញេបិ បច្ចយា សន្តីតិ? កិំ បនេត្ថ, យទិ តាវ ឯកាវ, ឯកការណវាទោ អាបជ្ជតិ។ អថញ្ញេបិ សន្តិ, “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ ឯកការណនិទ្ទេសោ នុបបជ្ជតីតិ? ន នុបបជ្ជតិ។ កស្មា? យស្មា –

ឯកំ ន ឯកតោ ឥធ, នានេកមនេកតោបិ នោ ឯកំ;
ផលមត្ថិ អត្ថិ បន ឯក-ហេតុផលទីបនេ អត្ថោ។

ឯកតោ ហិ ការណតោ ន ឥធ កិញ្ចិ ឯកំ ផលមត្ថិ, ន អនេកំ។ នាបិ អនេកេហិ ការណេហិ ឯកំ។ អនេកេហិ បន ការណេហិ អនេកមេវ ហោតិ។ តថា ហិ អនេកេហិ ឧតុបថវីពីជសលិលសង្ខាតេហិ ការណេហិ អនេកមេវ រូបគន្ធរសាទិកំ អង្កុរសង្ខាតំ ផលំ ឧប្បជ្ជមានំ ទិស្សតិ។ យំ បនេតំ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិ ឯកេកហេតុផលទីបនំ កតំ, តត្ថ អត្ថោ អត្ថិ, បយោជនំ វិជ្ជតិ។

ភគវា ហិ កត្ថចិ បធានត្តា, កត្ថចិ បាកដត្តា, កត្ថចិ អសាធារណត្តា ទេសនាវិលាសស្ស ច វេនេយ្យានញ្ច អនុរូបតោ ឯកមេវ ហេតុំ វា ផលំ វា ទីបេតិ។ “ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិ ហិ បធានត្តា ឯកមេវ ហេតុផលមាហ។ ផស្សោ ហិ វេទនាយ បធានហេតុ យថាផស្សំ វេទនា វវត្ថានតោ។ វេទនា ច ផស្សស្ស បធានផលំ យថាវេទនំ ផស្សវវត្ថានតោ។ “សេម្ហសមុដ្ឋានា អាពាធា”តិ (អ. និ. ១០.៦០) បាកដត្តា ឯកំ ហេតុមាហ។ បាកដោ ហិ ឯត្ថ សេម្ហោ, ន កម្មាទយោ។ “យេ កេចិ, ភិក្ខវេ, អកុសលា ធម្មា, សព្ពេ តេ អយោនិសោមនសិការមូលកា”តិ អសាធារណត្តា ឯកំ ហេតុមាហ។ អសាធារណោ ហិ អយោនិសោមនសិការោ អកុសលានំ, សាធារណានិ វត្ថារម្មណាទីនីតិ។ តស្មា អយមិធ អវិជ្ជា វិជ្ជមានេសុបិ អញ្ញេសុ វត្ថារម្មណសហជាតធម្មាទីសុ សង្ខារការណេសុ “អស្សាទានុបស្សិនោ តណ្ហា បវឌ្ឍតី”តិ (សំ. និ. ២.៥២) ច “អវិជ្ជាសមុទយា អាសវសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៤) ច វចនតោ អញ្ញេសម្បិ តណ្ហាទីនំ សង្ខារហេតូនំ ហេតូតិ បធានត្តា, “អវិទ្វា, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជាគតោ បុញ្ញាភិសង្ខារម្បិ អភិសង្ខរោតី”តិ បាកដត្តា, អសាធារណត្តា ច សង្ខារានំ ហេតុភាវេន ទីបិតាតិ វេទិតព្ពា។ ឯតេនេវ ច ឯកេកហេតុផលទីបនបរិហារវចនេន សព្ពត្ថ ឯកេកហេតុផលទីបនេ បយោជនំ វេទិតព្ពន្តិ។

៦១៨. ឯត្ថាហ – ឯវំ សន្តេបិ ឯកន្តានិដ្ឋផលាយ សាវជ្ជាយ អវិជ្ជាយ កថំ បុញ្ញានេញ្ជាភិសង្ខារបច្ចយត្តំ យុជ្ជតិ? ន ហិ និម្ពពីជតោ ឧច្ឆុ ឧប្បជ្ជតីតិ។ កថំ ន យុជ្ជិស្សតិ? លោកស្មិញ្ហិ –

វិរុទ្ធោ ចាវិរុទ្ធោ ច, សទិសាសទិសោ តថា;
ធម្មានំ បច្ចយោ សិទ្ធោ, វិបាកា ឯវ តេ ច ន។

ធម្មានំ ហិ ឋានសភាវកិច្ចាទិវិរុទ្ធោ ចាវិរុទ្ធោ ច បច្ចយោ លោកេ សិទ្ធោ។ បុរិមចិត្តំ ហិ អបរចិត្តស្ស ឋានវិរុទ្ធោ បច្ចយោ, បុរិមសិប្បាទិសិក្ខា ច បច្ឆា បវត្តមានានំ សិប្បាទិកិរិយានំ។ កម្មំ រូបស្ស សភាវវិរុទ្ធោ បច្ចយោ, ខីរាទីនិ ច ទធិអាទីនំ។ អាលោកោ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស កិច្ចវិរុទ្ធោ, គុឡាទយោ ច អាសវាទីនំ។ ចក្ខុរូបាទយោ បន ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ ឋានាវិរុទ្ធា បច្ចយា។ បុរិមជវនាទយោ បច្ឆិមជវនាទីនំ សភាវាវិរុទ្ធា កិច្ចាវិរុទ្ធា ច។

យថា ច វិរុទ្ធាវិរុទ្ធា បច្ចយា សិទ្ធា, ឯវំ សទិសាសទិសាបិ។ សទិសមេវ ហិ ឧតុអាហារសង្ខាតំ រូបំ រូបស្ស បច្ចយោ, សាលិពីជាទីនិ ច សាលិផលាទីនំ។ អសទិសម្បិ រូបំ អរូបស្ស, អរូបញ្ច រូបស្ស បច្ចយោ ហោតិ, គោលោមាវិលោម-វិសាណ-ទធិតិលបិដ្ឋាទីនិ ច ទុព្ពា-សរភូតិណកាទីនំ។ យេសញ្ច ធម្មានំ តេ វិរុទ្ធាវិរុទ្ធសទិសាសទិសបច្ចយា, ន តេ ធម្មា តេសំ ធម្មានំ វិបាកា ឯវ។

ឥតិ អយំ អវិជ្ជា វិបាកវសេន ឯកន្តានិដ្ឋផលា, សភាវវសេន ច សាវជ្ជាបិ សមានា សព្ពេសម្បិ ឯតេសំ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ យថានុរូបំ ឋានកិច្ចសភាវវិរុទ្ធាវិរុទ្ធបច្ចយវសេន, សទិសាសទិសបច្ចយវសេន ច បច្ចយោ ហោតីតិ វេទិតព្ពា។ សោ ចស្សា បច្ចយភាវោ "យស្ស ហិ ទុក្ខាទីសុ អវិជ្ជាសង្ខាតំ អញ្ញាណំ អប្បហីនំ ហោតិ, សោ ទុក្ខេ តាវ បុព្ពន្តាទីសុ ច អញ្ញាណេន សំសារទុក្ខំ សុខសញ្ញាយ គហេត្វា តស្ស ហេតុភូតេ តិវិធេបិ សង្ខារេ អារភតី"តិអាទិនា នយេន វុត្តោ ឯវ។

៦១៩. អបិច អយំ អញ្ញោបិ បរិយាយោ –

ចុតូបបាតេ សំសារេ, សង្ខារានញ្ច លក្ខណេ;
យោ បដិច្ចសមុប្បន្ន-ធម្មេសុ ច វិមុយ្ហតិ។

អភិសង្ខរោតិ សោ ឯតេ, សង្ខារេ តិវិធេ យតោ;
អវិជ្ជា បច្ចយោ តេសំ, តិវិធានម្បយំ តតោតិ។

កថំ បន យោ ឯតេសុ វិមុយ្ហតិ, សោ តិវិធេបេតេ សង្ខារេ ករោតីតិ ចេ។ **ចុតិយា** តាវ វិមូឡ្ហោ "សព្ពត្ថ ខន្ធានំ ភេទោ មរណ"ន្តិ ចុតឹ អគណ្ហន្តោ "សត្តោ មរតិ, សត្តស្ស ទេហន្តរសង្កមន"ន្តិអាទីនិ វិកប្បេតិ។

ឧបបាតេ វិមូឡ្ហោ "សព្ពត្ថ ខន្ធានំ បាតុភាវោ ជាតី"តិ ឧបបាតំ អគណ្ហន្តោ "សត្តោ ឧបបជ្ជតិ, សត្តស្ស នវសរីរបាតុភាវោ"តិអាទីនិ វិកប្បេតិ។

សំសារេ វិមូឡ្ហោ យោ ឯស,

"ខន្ធានញ្ច បដិបាដិ, ធាតុអាយតនាន ច;
អព្ពោច្ឆិន្នំ វត្តមានា, សំសារោតិ បវុច្ចតី"តិ។ –

ឯវំ វណ្ណិតោ **សំសារោ,** តំ ឯវំ អគណ្ហន្តោ "អយំ សត្តោ អស្មា លោកា បរំ លោកំ គច្ឆតិ, បរស្មា លោកា ឥមំ លោកំ អាគច្ឆតី"តិអាទីនិ វិកប្បេតិ។

សង្ខារានំ លក្ខណេ វិមូឡ្ហោ សង្ខារានំ សភាវលក្ខណំ សាមញ្ញលក្ខណញ្ច អគណ្ហន្តោ សង្ខារេ អត្តតោ អត្តនិយតោ ធុវតោ សុខតោ សុភតោ វិកប្បេតិ។

បដិច្ចសមុប្បន្នធម្មេសុ វិមូឡ្ហោ អវិជ្ជាទីហិ សង្ខារាទីនំ បវត្តឹ អគណ្ហន្តោ "អត្តា ជានាតិ វា ន ជានាតិ វា, សោ ឯវ ករោតិ ច ការេតិ ច។ សោ បដិសន្ធិយំ ឧបបជ្ជតិ, តស្ស អណុឥស្សរាទយោ កលលាទិភាវេន សរីរំ សណ្ឋបេន្តោ ឥន្ទ្រិយានិ សម្បាទេន្តិ។ សោ ឥន្ទ្រិយសម្បន្នោ ផុសតិ, វេទិយតិ, តណ្ហីយតិ, ឧបាទិយតិ, ឃដិយតិ។ សោ បុន ភវន្តរេ ភវតី"តិ វា, "សព្ពេ សត្តា និយតិសង្គតិភាវបរិណតា"តិ (ទី. និ. ១.១៦៨) វា វិកប្បេតិ។

សោ អវិជ្ជាយ អន្ធីកតោ ឯវំ វិកប្បេន្តោ យថា នាម អន្ធោ បថវិយំ វិចរន្តោ មគ្គម្បិ អមគ្គម្បិ ថលម្បិ និន្នម្បិ សមម្បិ វិសមម្បិ បដិបជ្ជតិ, ឯវំ បុញ្ញម្បិ អបុញ្ញម្បិ អានេញ្ជាភិសង្ខារម្បិ អភិសង្ខរោតីតិ។

តេនេតំ វុច្ចតិ –

"យថាបិ នាម ជច្ចន្ធោ, នរោ អបរិណាយកោ;
ឯកទា យាតិ មគ្គេន, ឧម្មគ្គេនាបិ ឯកទា។

"សំសារេ សំសរំ ពាលោ, តថា អបរិណាយកោ;
ករោតិ ឯកទា បុញ្ញំ, អបុញ្ញមបិ ឯកទា។

"យទា ច ញត្វា សោ ធម្មំ, សច្ចានិ អភិសមេស្សតិ;
តទា អវិជ្ជូបសមា, ឧបសន្តោ ចរិស្សតី"តិ។

អយំ "អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា"តិ បទស្មឹ វិត្ថារកថា។

សង្ខារបច្ចយាវិញ្ញាណបទវិត្ថារកថា

៦២០. សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណបទេ – **វិញ្ញាណ**ន្តិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិ ឆព្ពិធំ។ តត្ថ ចក្ខុវិញ្ញាណំ កុសលវិបាកំ អកុសលវិបាកន្តិ ទុវិធំ ហោតិ។ តថា សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ។ មនោវិញ្ញាណំ កុសលាកុសលវិបាកា ទ្វេ មនោធាតុយោ, តិស្សោ អហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុយោ, អដ្ឋ សហេតុកានិ កាមាវចរវិបាកចិត្តានិ, បញ្ច រូបាវចរានិ, ចត្តារិ អរូបាវចរានីតិ ពាវីសតិវិធំ ហោតិ។ ឥតិ ឥមេហិ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ សព្ពានិបិ ពាត្តឹស លោកិយវិបាកវិញ្ញាណានិ សង្គហិតានិ ហោន្តិ។ លោកុត្តរានិ បន វដ្ដកថាយ ន យុជ្ជន្តីតិ ន គហិតានិ។

តត្ថ សិយា "កថំ បនេតំ ជានិតព្ពំ ឥទំ វុត្តប្បការំ វិញ្ញាណំ សង្ខារបច្ចយា ហោតី"តិ? ឧបចិតកម្មាភាវេ វិបាកាភាវតោ។ វិបាកំ ហេតំ, វិបាកញ្ច ន ឧបចិតកម្មាភាវេ ឧប្បជ្ជតិ។ យទិ ឧប្បជ្ជេយ្យ សព្ពេសំ សព្ពវិបាកានិ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, ន ច ឧប្បជ្ជន្តីតិ ជានិតព្ពមេតំ សង្ខារបច្ចយា ឥទំ វិញ្ញាណំ ហោតីតិ។

កតរសង្ខារបច្ចយា កតរំ វិញ្ញាណន្តិ ចេ។ **កាមាវចរបុញ្ញាភិសង្ខារបច្ចយា** តាវ កុសលវិបាកានិ បញ្ច ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ, មនោវិញ្ញាណេ ឯកា មនោធាតុ, ទ្វេ មនោវិញ្ញាណធាតុយោ, អដ្ឋ កាមាវចរមហាវិបាកានីតិ សោឡស។ យថាហ –

"កាមាវចរស្ស កុសលស្ស កម្មស្ស កដត្តា ឧបចិតត្តា វិបាកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ឧប្បន្នំ ហោតិ… សោត… ឃាន… ជិវ្ហា… កាយវិញ្ញាណំ … វិបាកា មនោធាតុ ឧប្បន្នា ហោតិ។ សោមនស្សសហគតា មនោវិញ្ញាណធាតុ ឧប្បន្នា ហោតិ។ ឧបេក្ខាសហគតា មនោវិញ្ញាណធាតុ ឧប្បន្នា ហោតិ។ សោមនស្សសហគតា ញាណសម្បយុត្តា។ សោមនស្សសហគតា ញាណសម្បយុត្តា សសង្ខារេន។ សោមនស្សសហគតា ញាណវិប្បយុត្តា។ សោមនស្សសហគតា ញាណវិប្បយុត្តា សសង្ខារេន។ ឧបេក្ខាសហគតា ញាណសម្បយុត្តា។ ឧបេក្ខាសហគតា ញាណសម្បយុត្តា សសង្ខារេន។ ឧបេក្ខាសហគតា ញាណវិប្បយុត្តា។ ឧបេក្ខាសហគតា ញាណវិប្បយុត្តា សសង្ខារេនា"តិ (ធ. ស. ៤៣១, ៤៩៨)។

រូបាវចរបុញ្ញាភិសង្ខារបច្ចយា បន បញ្ច រូបាវចរវិបាកានិ។ យថាហ –

"តស្សេវ រូបាវចរស្ស កុសលស្ស កម្មស្ស កដត្តា ឧបចិតត្តា វិបាកំ វិវិច្ចេវ កាមេហិ បឋមំ ឈានំ… បេ…. បញ្ចមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី"តិ (ធ. ស. ៤៩៩)។ ឯវំ បុញ្ញាភិសង្ខារបច្ចយា ឯកវីសតិវិធំ វិញ្ញាណំ ហោតិ។

អបុញ្ញាភិសង្ខារបច្ចយា បន អកុសលវិបាកានិ បញ្ច ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ, ឯកា មនោធាតុ, ឯកា មនោវិញ្ញាណធាតូតិ ឯវំ សត្តវិធំ វិញ្ញាណំ ហោតិ។ យថាហ –

"អកុសលស្ស កម្មស្ស កដត្តា ឧបចិតត្តា វិបាកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ឧប្បន្នំ ហោតិ… សោត… ឃាន… ជិវ្ហា… កាយវិញ្ញាណំ… វិបាកា មនោធាតុ វិបាកា មនោវិញ្ញាណធាតុ ឧប្បន្នា ហោតី"តិ (ធ. ស. ៥៥៦)។

អានេញ្ជាភិសង្ខារបច្ចយា បន ចត្តារិ អរូបវិបាកានីតិ ឯវំ ចតុព្ពិធំ វិញ្ញាណំ ហោតិ។ យថាហ –

"តស្សេវ អរូបាវចរស្ស កុសលស្ស កម្មស្ស កដត្តា ឧបចិតត្តា វិបាកំ សព្ពសោ រូបសញ្ញានំ សមតិក្កមា អាកាសានញ្ចាយតនសញ្ញាសហគតំ…បេ…. វិញ្ញាណញ្ចា…បេ…. អាកិញ្ចញ្ញា…បេ…. នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសហគតំ សុខស្ស ច ទុក្ខស្ស ច បហានា ចតុត្ថំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី"តិ (ធ. ស. ៥០១)។

៦២១. ឯវំ យំ សង្ខារបច្ចយា យំ វិញ្ញាណំ ហោតិ, តំ ញត្វា ឥទានិស្ស ឯវំ បវត្តិ វេទិតព្ពា – សព្ពមេវ ហិ ឥទំ បវត្តិបដិសន្ធិវសេន ទ្វេធា បវត្តតិ។ តត្ថ ទ្វេ បញ្ចវិញ្ញាណានិ, ទ្វេ មនោធាតុយោ, សោមនស្សសហគតា អហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតូតិ ឥមានិ តេរស បញ្ចវោការភវេ បវត្តិយញ្ញេវ បវត្តន្តិ។ សេសានិ ឯកូនវីសតិ តីសុ ភវេសុ យថានុរូបំ បវត្តិយម្បិ បដិសន្ធិយម្បិ បវត្តន្តិ។

កថំ? កុសលវិបាកានិ តាវ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ បញ្ច កុសលវិបាកេន អកុសលវិបាកេន វា និព្ពត្តស្ស យថាក្កមំ បរិបាកំ ឧបគតិន្ទ្រិយស្ស ចក្ខាទីនំ អាបាថគតំ ឥដ្ឋំ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តំ វា រូបាទិអារម្មណំ អារព្ភ ចក្ខាទិបសាទំ និស្សាយ ទស្សនសវនឃាយនសាយនផុសនកិច្ចំ សាធយមានានិ បវត្តន្តិ។ តថា អកុសលវិបាកានិ

បញ្ច។ កេវលញ្ហិ តេសំ អនិដ្ឋំ អនិដ្ឋមជ្ឈត្តំ វា អារម្មណំ ហោតិ។ អយមេវ វិសេសោ។ ទសបិ ចេតានិ និយត ទ្វារារម្មណវត្ថុដ្ឋានានិ និយតកិច្ចានេវ ច ភវន្តិ។

តតោ កុសលវិបាកានំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អនន្តរា កុសលវិបាកា មនោធាតុ តេសំយេវ អារម្មណំ អារព្ភ ហទយវត្ថុំ និស្សាយ សម្បដិច្ឆនកិច្ចំ សាធយមានា បវត្តតិ។ តថា អកុសលវិបាកានំ អនន្តរា អកុសលវិបាកា។ ឥទញ្ច បន ទ្វយំ អនិយតទ្វារារម្មណំ និយតវត្ថុដ្ឋានំ និយតកិច្ចញ្ច ហោតិ។

សោមនស្សសហគតា បន អហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ កុសលវិបាកមនោធាតុយា អនន្តរា តស្សា ឯវ អារម្មណំ អារព្ភ ហទយវត្ថុំ និស្សាយ សន្តីរណកិច្ចំ សាធយមានា ឆសុ ទ្វារេសុ ពលវារម្មណេ កាមាវចរសត្តានំ យេភុយ្យេន លោភសម្បយុត្តជវនាវសានេ ភវង្គវីថឹ បច្ឆិន្ទិត្វា ជវនេន គហិតារម្មណេ តទារម្មណវសេន ច សកឹ វា ទ្វិក្ខត្តុំ វា បវត្តតីតិ មជ្ឈិមដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ អភិធម្មដ្ឋកថាយំ បន តទារម្មណេ ទ្វេ ចិត្តវារា អាគតា។ ឥទំ បន ចិត្តំ តទារម្មណន្តិ ច បិដ្ឋិភវង្គន្តិ ចាតិ ទ្វេ នាមានិ លភតិ។ អនិយតទ្វារារម្មណំ និយតវត្ថុកំ អនិយតដ្ឋាន កិច្ចញ្ច ហោតីតិ។ ឯវំ តាវ តេរស បញ្ចវោការភវេ បវត្តិយញ្ញេវ បវត្តន្តីតិ វេទិតព្ពានិ។

សេសេសុ ឯកូនវីសតិយា ន កិញ្ចិ អត្តនោ អនុរូបាយ បដិសន្ធិយា ន បវត្តតិ។ បវត្តិយំ បន កុសលាកុសល វិបាកា តាវ ទ្វេ អហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុយោ បញ្ចទ្វារេ កុសលាកុសលវិបាកមនោធាតូនំ អនន្តរា សន្តីរណ កិច្ចំ, ឆសុ ទ្វារេសុ បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ តទារម្មណកិច្ចំ, អត្តនា ទិន្នបដិសន្ធិតោ ឧទ្ធំ អសតិ ភវង្គុបច្ឆេទកេ ចិត្តុប្បាទេ ភវង្គកិច្ចំ, អន្តេ ចុតិកិច្ចញ្ចាតិ ចត្តារិ កិច្ចានិ សាធយមានា និយតវត្ថុកា អនិយតទ្វារារម្មណដ្ឋាន កិច្ចា ហុត្វា បវត្តន្តិ។

អដ្ឋ កាមាវចរសហេតុកចិត្តានិ វុត្តនយេនេវ ឆសុ ទ្វារេសុ តទារម្មណកិច្ចំ, អត្តនា ទិន្នបដិសន្ធិតោ ឧទ្ធំ អសតិ ភវង្គុបច្ឆេទកេ ចិត្តុប្បាទេ ភវង្គកិច្ចំ, អន្តេ ចុតិកិច្ចញ្ចាតិ តីណិ កិច្ចានិ សាធយមានានិ និយតវត្ថុកានិ អនិយតទ្វារារម្មណដ្ឋានកិច្ចានិ ហុត្វា បវត្តន្តិ។

បញ្ច រូបាវចរានិ ចត្តារិ ច អារុប្បានិ អត្តនា ទិន្នបដិសន្ធិតោ ឧទ្ធំ អសតិ ភវង្គុបច្ឆេទកេ ចិត្តុប្បាទេ ភវង្គ កិច្ចំ, អន្តេ ចុតិកិច្ចញ្ចាតិ កិច្ចទ្វយំ សាធយមានានិ បវត្តន្តិ ។ តេសុ រូបាវចរានិ និយតវត្ថារម្មណានិ អនិយត ដ្ឋានកិច្ចានិ, ឥតរានិ និយតវត្ថុកានិ និយតារម្មណានិ អនិយតដ្ឋានកិច្ចានិ ហុត្វា បវត្តន្តីតិ ឯវំ តាវ ពាត្តឹសវិធម្បិ វិញ្ញាណំ បវត្តិយំ សង្ខារបច្ចយា បវត្តតិ។ តត្រាស្ស តេ តេ សង្ខារា កម្មបច្ចយេន ច ឧបនិស្សយបច្ចយេន ច បច្ចយា ហោន្តិ។

៦២២. យំ បន វុត្តំ “សេសេសុ ឯកូនវីសតិយា ន កិញ្ចិ អត្តនោ អនុរូបាយ បដិសន្ធិយា ន បវត្តតី”តិ, តំ អតិសំខិត្តត្តា ទុព្ពិជានំ។ តេនស្ស វិត្ថារនយទស្សនត្ថំ វុច្ចតិ – កតិ បដិសន្ធិយោ, កតិ បដិសន្ធិចិត្តានិ, កេន កត្ថ បដិសន្ធិ ហោតិ, កឹ បដិសន្ធិយា អារម្មណន្តិ?

អសញ្ញបដិសន្ធិយា សទ្ធឹ វីសតិ បដិសន្ធិយោ។ វុត្តប្បការានេវ ឯកូនវីសតិ បដិសន្ធិចិត្តានិ។ តត្ថ អកុសល វិបាកាយ អហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុយា អបាយេសុ បដិសន្ធិ ហោតិ។ កុសលវិបាកាយ មនុស្សលោកេ ជច្ចន្ធ ជាតិពធិរជាតិឧម្មត្តកជាតិឯឡមូគនបុំសកាទីនំ។ អដ្ឋហិ សហេតុកកាមាវចរវិបាកេហិ កាមាវចរទេវេសុ ចេវ មនុស្សេសុ ច បុញ្ញវន្តានំ បដិសន្ធិ ហោតិ។ បញ្ចហិ រូបាវចរវិបាកេហិ រូបីព្រហ្មលោកេ។ ចតូហិ អរូបាវចរ វិបាកេហិ អរូបលោកេតិ។ យេន ច យត្ថ បដិសន្ធិ ហោតិ , សា ឯវ តស្ស អនុរូបា បដិសន្ធិ នាម។ សង្ខេបតោ បន បដិសន្ធិយា តីណិ អារម្មណានិ ហោន្តិ អតីតំ បច្ចុប្បន្នំ នវត្តព្ពញ្ច។ អសញ្ញា បដិសន្ធិ អនារម្មណាតិ។

តត្ថ វិញ្ញាណញ្ចាយតននេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនបដិសន្ធីនំ អតីតមេវ អារម្មណំ។ ទសន្នំ កាមាវចរានំ អតីតំ វា បច្ចុប្បន្នំ វា។ សេសានំ នវត្តព្ពមេវ។ ឯវំ តីសុ អារម្មណេសុ បវត្តមានា បន បដិសន្ធិ យស្មា អតីតារម្មណស្ស វា នវត្តព្ពារម្មណស្ស វា ចុតិចិត្តស្ស អនន្តរមេវ បវត្តតិ។ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ បន ចុតិចិត្តំ នាម នត្ថិ។ តស្មា ទ្វីសុ អារម្មណេសុ អញ្ញតរារម្មណាយ ចុតិយា អនន្តរា តីសុ អារម្មណេសុ អញ្ញតរារម្មណាយ បដិសន្ធិយា សុគតិទុគ្គតិវសេន បវត្តនាការោ វេទិតព្ពោ។

៦២៣. សេយ្យថិទំ – កាមាវចរសុគតិយំ តាវ ឋិតស្ស បាបកម្មិនោ បុគ្គលស្ស “តានិស្ស តស្មឹ សមយេ ឱលម្ពន្តី”តិអាទិវចនតោ (ម. និ. ៣.២៤៨) មរណមញ្ចេ និបន្នស្ស យថូបចិតំ បាបកម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា មនោ ទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតិ។ តំ អារព្ភ ឧប្បន្នាយ តទារម្មណបរិយោសានាយ ជវនវីថិយា អនន្តរំ ភវង្គវិសយំ

អារម្មណំ កត្វា ចុតិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្មឹ និរុទ្ធេ តទេវ អាបាថគតំ កម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា អារព្ភ អនុបច្ឆិន្ន កិលេសពលវិនាមិតំ ទុគ្គតិបរិយាបន្នំ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អយំ អតីតារម្មណាយ ចុតិយា អនន្តរា អតីតារម្មណា បដិសន្ធិ។

អបរស្ស មរណសមយេ វុត្តប្បការកម្មវសេន នរកាទីសុ អគ្គិជាលវណ្ណាទិកំ ទុគ្គតិនិមិត្តំ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតិ, តស្ស ទ្វិក្ខត្តុំ ភវង្គេ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធេ តំ អារម្មណំ អារព្ភ ឯកំ អាវជ្ជនំ, មរណស្ស អាសន្នភាវេន មន្ទីភូតវេគត្តា បញ្ច ជវនានិ, ទ្វេ តទារម្មណានីតិ តីណិ វីថិចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តតោ ភវង្គវិសយំ អារម្មណំ កត្វា ឯកំ ចុតិចិត្តំ។ ឯត្តាវតា ឯកាទស ចិត្តក្ខណា អតីតា ហោន្តិ។ អថស្ស អវសេសបញ្ច ចិត្តក្ខណាយុកេ តស្មិញ្ញេវ អារម្មណេ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អយំ អតីតារម្មណាយ ចុតិយា អនន្តរា បច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធិ។

អបរស្ស មរណសមយេ បញ្ចន្នំ ទ្វារានំ អញ្ញតរស្មឹ រាគាទិហេតុភូតំ ហីនមារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ។ តស្ស យថាក្កមេន ឧប្បន្នេ វោដ្ឋព្ពនាវសានេ មរណស្ស អាសន្នភាវេន មន្ទីភូតវេគត្តា បញ្ច ជវនានិ, ទ្វេ តទារម្មណានិ ច ឧប្បជ្ជន្តិ។ តតោ ភវង្គវិសយំ អារម្មណំ កត្វា ឯកំ ចុតិចិត្តំ។ ឯត្តាវតា ច ទ្វេ ភវង្គានិ, អាវជ្ជនំ, ទស្សនំ, សម្បដិច្ឆនំ, សន្តីរណំ, វោដ្ឋព្ពនំ, បញ្ច ជវនានិ, ទ្វេ តទារម្មណានិ, ឯកំ ចុតិចិត្តន្តិ បញ្ចទស ចិត្តក្ខណា អតីតា ហោន្តិ។ អថាវសេសឯកចិត្តក្ខណាយុកេ តស្មិញ្ញេវ អារម្មណេ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អយម្បិ អតីតារម្មណាយ ចុតិយា អនន្តរា បច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធិ។ ឯស តាវ អតីតារម្មណាយ សុគតិចុតិយា អនន្តរា អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណាយ ទុគ្គតិបដិសន្ធិយា បវត្តនាការោ។

៦២៤. ទុគ្គតិយំ ឋិតស្ស បន ឧបចិតានវជ្ជកម្មស្ស វុត្តនយេនេវ តំ អនវជ្ជកម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតីតិ កណ្ហបក្ខេ សុក្កបក្ខំ ឋបេត្វា សព្វំ បុរិមនយេនេវ វេទិតព្វំ។ អយំ អតីតារម្មណាយ ទុគ្គតិចុតិយា អនន្តរា អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណាយ សុគតិបដិសន្ធិយា បវត្តនាការោ។

៦២៥. សុគតិយំ ឋិតស្ស បន ឧបចិតានវជ្ជកម្មស្ស “តានិស្ស តស្មឹ សមយេ ឱលម្ពន្តី”តិអាទិវចនតោ មរណមញ្ចេ និបន្នស្ស យថូបចិតំ អនវជ្ជកម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតិ។ តញ្ច ខោ ឧបចិតកាមាវចរានវជ្ជកម្មស្សេវ។ ឧបចិតមហគ្គតកម្មស្ស បន កម្មនិមិត្តមេវ អាបាថមាគច្ឆតិ។ តំ អារព្ភ ឧប្បន្នាយ តទារម្មណបរិយោសានាយ សុទ្ធាយ វា ជវនវីថិយា អនន្តរំ ភវង្គវិសយំ អារម្មណំ កត្វា ចុតិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្មឹ និរុទ្ធេ តមេវ អាបាថគតំ កម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា អារព្ភ អនុបច្ឆិន្នកិលេសពលវិនាមិតំ សុគតិបរិយាបន្នំ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អយំ អតីតារម្មណាយ ចុតិយា អនន្តរា អតីតារម្មណា វា នវត្តព្ពារម្មណា វា បដិសន្ធិ។

អបរស្ស មរណសមយេ កាមាវចរអនវជ្ជកម្មវសេន មនុស្សលោកេ មាតុកុច្ឆិវណ្ណសង្ខាតំ វា ទេវលោកេ ឧយ្យានវិមានកប្បរុក្ខាទិវណ្ណសង្ខាតំ វា សុគតិនិមិត្តំ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតិ, តស្ស ទុគ្គតិនិមិត្តេ ទស្សិតានុក្កមេនេវ ចុតិចិត្តានន្តរំ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អយំ អតីតារម្មណាយ ចុតិយា អនន្តរា បច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធិ។

អបរស្ស មរណសមយេ ញាតកា “អយំ តាត តវត្ថាយ ពុទ្ធបូជា ករិយតិ ចិត្តំ បសាទេហី”តិ វត្វា បុប្ផទាមបដាកាទិវសេន រូបារម្មណំ វា, ធម្មស្សវនតូរិយបូជាទិវសេន សទ្ទារម្មណំ វា, ធូមវាសគន្ធាទិវសេន គន្ធារម្មណំ វា, “ឥទំ តាត សាយស្សុ តវត្ថាយ ទាតព្ពទេយ្យធម្ម”ន្តិ វត្វា មធុផាណិតាទិវសេន រសារម្មណំ វា, “ឥទំ តាត ផុសស្សុ តវត្ថាយ ទាតព្ពទេយ្យធម្ម”ន្តិ វត្វា ចីនបដ្ដសោមារបដ្ដាទិវសេន ផោដ្ឋព្ពារម្មណំ វា បញ្ចទ្វារេ ឧបសំហរន្តិ, តស្ស តស្មឹ អាបាថគតេ រូបាទិអារម្មណេ យថាក្កមេន ឧប្បន្នវោដ្ឋព្ពនាវសានេ មរណស្ស អាសន្នភាវេន មន្ទីភូតវេគត្តា បញ្ច ជវនានិ, ទ្វេ តទារម្មណានិ ច ឧប្បជ្ជន្តិ។ តតោ ភវង្គវិសយំ អារម្មណំ កត្វា ឯកំ ចុតិចិត្តំ, តទវសានេ តស្មិញ្ញេវ ឯកចិត្តក្ខណដ្ឋិតិកេ អារម្មណេ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អយម្បិ អតីតារម្មណាយ ចុតិយា អនន្តរា បច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធិ។

៦២៦. អបរស្ស បន បឋវីកសិណជ្ឈានាទិវសេន បដិលទ្ធមហគ្គតស្ស សុគតិយំ ឋិតស្ស មរណសមយេ កាមាវចរកុសលកម្ម-កម្មនិមិត្ត-គតិនិមិត្តានំ វា អញ្ញតរំ, បឋវីកសិណាទិកំ វា និមិត្តំ, មហគ្គតចិត្តំ វា មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតិ, ចក្ខុសោតានំ វា អញ្ញតរស្មឹ កុសលុប្បត្តិហេតុភូតំ បណីតមារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ, តស្ស យថាក្កមេន ឧប្បន្នវោដ្ឋព្ពនាវសានេ មរណស្ស អាសន្នភាវេន មន្ទីភូតវេគត្តា បញ្ច ជវនានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ មហគ្គតគតិកានំ បន តទារម្មណំ នត្ថិ, តស្មា ជវនានន្តរំយេវ ភវង្គវិសយំ អារម្មណំ កត្វា ឯកំ ចុតិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្សាវសានេ កាមាវចរមហគ្គតសុគតីនំ អញ្ញតរសុគតិបរិយាបន្នំ យថូបនិស្សិតេសុ អារម្មណេសុ

អញ្ញតរារម្មណំ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អយំ នវត្តព្ពារម្មណាយ សុគតិចុតិយា អនន្តរា អតីតបច្ចុប្បន្ននវត្តព្ពារម្មណានំ អញ្ញតរារម្មណា បដិសន្ធិ។

ឯតេនានុសារេន អារុប្បចុតិយាបិ អនន្តរា បដិសន្ធិ វេទិតព្ពា។ អយំ អតីតនវត្តព្ពារម្មណាយ សុគតិចុតិយា អនន្តរា អតីតនវត្តព្ពបច្ចុប្បន្នារម្មណាយ បដិសន្ធិយា បវត្តនាការោ។

៦២៧. ទុគ្គតិយំ ឋិតស្ស បន បាបកម្មិនោ វុត្តនយេនេវ តំ កម្មំ កម្មនិមិត្តំ គតិនិមិត្តំ វា មនោទ្វារេ។ បញ្ចទ្វារេ វា បន អកុសលុប្បត្តិ ហេតុភូតំ អារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ, អថស្ស យថាក្កមេន ចុតិចិត្តាវសានេ ទុគ្គតិបរិយាបន្នំ តេសុ អារម្មណេសុ អញ្ញតរារម្មណំ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អយំ អតីតារម្មណាយ ទុគ្គតិចុតិយា អនន្តរា អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណាយ បដិសន្ធិយា បវត្តនាការោតិ។ ឯត្តាវតា ឯកូនវីសតិវិធស្សាបិ វិញ្ញាណស្ស បដិសន្ធិវសេន បវត្តិ ទីបិតា ហោតិ។

៦២៨. តយិទំ សព្ពម្បិ ឯវំ,

បវត្តមានំ សន្ធិម្ហិ, ទ្វេធា កម្មេន វត្តតិ;
មិស្សាទីហិ ច ភេទេហិ, ភេទស្ស ទុវិធាទិកោ។

តទេតំ ឯកូនវីសតិវិធម្បិ វិបាកវិញ្ញាណំ បដិសន្ធិម្ហិ បវត្តមានា ទ្វេធា កម្មេន វត្តតិ។ យថាសកញ្ហិ ឯកស្ស ជនកកម្មំ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយេន ចេវ ឧបនិស្សយបច្ចយេន ច បច្ចយោ ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ “កុសលាកុសលំ កម្មំ វិបាកស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៣)។ ឯវំ វត្តមានស្ស បនស្ស មិស្សាទីហិ ភេទេហិ ទុវិធាទិកោបិ ភេទោ វេទិតព្ពោ។

សេយ្យថិទំ – តទេតញ្ហិ បដិសន្ធិវសេន ឯកធា បវត្តមានម្បិ រូបេន សហ មិស្សាមិស្សភេទតោ ទុវិធំ។ កាមរូបារូបភវភេទតោ តិវិធំ។ អណ្ឌជជលាពុជ-សំសេទជ-ឱបបាតិកយោនិវសេន ចតុព្ពិធំ។ គតិវសេន បញ្ចវិធំ។ វិញ្ញាណដ្ឋិតិវសេន សត្តវិធំ។ សត្តាវាសវសេន អដ្ឋវិធំ ហោតិ។

៦២៩. តត្ថ,

មិស្សំ ទ្វិធា ភាវភេទា, សភាវំ តត្ថ ច ទ្វិធា;
ទ្វេ វា តយោ វា ទសកា, ឱមតោ អាទិនា សហ។

មិស្សំ ទ្វិធា ភាវភេទាតិ យំ ហេតំ ឯត្ថ អញ្ញត្រ អរូបភវា រូបមិស្សំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តំ រូបភវេ ឥត្ថិន្ទ្រិយបុរិសិន្ទ្រិយសង្ខាតេន ភាវេន វិនា ឧប្បត្តិតោ។ កាមភវេ អញ្ញត្រ ជាតិបណ្ឌកបដិសន្ធិយា ភាវេន សហ ឧប្បត្តិតោ ស-ភាវំ, អ-ភាវន្តិ ទុវិធំ ហោតិ។

សភាវំ តត្ថ ច ទ្វិធាតិ តត្ថាបិ ច យំ ស-ភាវំ, តំ ឥត្ថិបុរិសភាវានំ អញ្ញតរេន សហ ឧប្បត្តិតោ ទុវិធមេវ ហោតិ។

ទ្វេ វា តយោ វា ទសកា ឱមតោ អាទិនា សហាតិ យំ ហេតមេត្ថ “មិស្សំ អមិស្ស”ន្តិ ទុកេ អាទិភូតំ រូបមិស្សំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ, តេន សហ វត្ថុកាយទសកវសេន ទ្វេ វា, វត្ថុកាយភាវទសកវសេន តយោ វា ទសកា ឱមតោ ឧប្បជ្ជន្តិ, នត្ថិ តតោ បរំ រូបបរិហានីតិ។ តំ បនេតំ ឯវំ ឱមកបរិមាណំ ឧប្បជ្ជមានំ អណ្ឌជជលាពុជនាមិកាសុ ទ្វីសុ យោនីសុ ជាតិឧណ្ណាយ ឯកេន អំសុនា ឧទ្ធដសប្បិមណ្ឌប្បមាណំ កលលន្តិ លទ្ធសង្ខំ ហុត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ តត្ថ យោនីនំ គតិវសេន សម្ភវភេទោ វេទិតព្ពោ។

៦៣០. ឯតាសុ ហិ,

និរយេ ភុម្មវជ្ជេសុ, ទេវេសុ ច ន យោនិយោ;
តិស្សោ បុរិមិកា ហោន្តិ, ចតស្សោបិ គតិត្តយេ។

តត្ថ **ទេវេសុ ចា**តិ ចសទ្ទេន យថា និរយេ ច ភុម្មវជ្ជេសុ ច ទេវេសុ, ឯវំ និជ្ឈាមតណ្ហិកបេតេសុ ច បុរិមិកា តិស្សោ យោនិយោ ន សន្តីតិ វេទិតព្ពា។ ឱបបាតិកា ឯវ ហិ តេ ហោន្តិ។ សេសេ បន តិរច្ឆានបេត្តិវិសយមនុស្ស

សង្ខាតេ គតិត្តយេ បុព្ពេ វដ្ដិតកុម្មទេវេសុ ច ចតស្សោបិ យោនិយោ ហោន្តិ។ តត្ថ,

តីស នវ ចេវ រូបីសុ, សត្តតិ ឧក្កំសតោថ រូបានិ;
សំសេទុបបាតយោនិសុ, អថ វា អវកំសតោ តីស។

រូបីព្រហ្មេសុ តាវ ឱបបាតិកយោនិកេសុ ចក្ខុសោតវត្ថុទសកានំ ជីវិតនវកស្ស ចាតិ ចតុន្នំ កលាបានំ វសេន តីស ច នវ ច បដិសន្ធិវិញ្ញាណេន សហ រូបានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ រូបី ព្រហ្មេ បន ឋបេត្វា អញ្ញេសុ សំសេទជឱបបាតិកយោនិកេសុ ឧក្កំសតោ ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយវត្ថុភាវទសកានំ វសេន សត្តតិ, តានិ ច និច្ចំ ទេវេសុ។ តត្ថ វណ្ណោ គន្ធោ រសោ ឱជា ចតស្សោ ចាបិ ធាតុយោ ចក្ខុបសាទោ ជីវិតន្តិ អយំ ទសរូបបរិមាណោ រូបបុញ្ជោ ចក្ខុទសកោ នាម។ ឯវំ សេសា វេទិតព្ពា ។ អវកំសតោ បន ជច្ចន្ធពធិរអឃានកនបុំសកស្ស ជិវ្ហាកាយវត្ថុទសកានំ វសេន តីស រូបានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ឧក្កំសាវកំសានំ បន អន្តរេ អនុរូបតោ វិកប្បោ វេទិតព្ពោ។

៦៣១. ឯវំ វិទិត្វា បុន,

ខន្ធារម្មណគតិហេតុ-វេទនាបីតិវិតក្កវិចារេហិ;
ភេទាភេទវិសេសោ, ចុតិសន្ធីនំ បរិញ្ញេយ្យោ។

យា ហេសា មិស្សាមិស្សតោ ទុវិធា បដិសន្ធិ, យា ចស្សា អតីតានន្តរា ចុតិ, តាសំ ឥមេហិ ខន្ធាទីហិ ភេទាភេទវិសេសោ ញាតព្ពោតិ អត្ថោ។

កថំ? កទាចិ ហិ ចតុក្ខន្ធាយ អារុប្បចុតិយា អនន្តរា ចតុក្ខន្ធាវ អារម្មណតោបិ អភិន្នា បដិសន្ធិ ហោតិ។ កទាចិ អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាយ មហគ្គតអជ្ឈត្តារម្មណា។ អយំ តាវ អរូបភូមីសុយេវ នយោ។ កទាចិ បន ចតុក្ខន្ធាយ អរូបចុតិយា អនន្តរា បញ្ចក្ខន្ធា កាមាវចរបដិសន្ធិ ។ កទាចិ បញ្ចក្ខន្ធាយ កាមាវចរចុតិយា រូបាវចរចុតិយា វា អនន្តរា ចតុក្ខន្ធា អរូបបដិសន្ធិ។ ឯវំ អតីតារម្មណាយ ចុតិយា បច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធិ។ ឯកច្ចសុគតិចុតិយា ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធិ។ អហេតុកចុតិយា សហេតុកបដិសន្ធិ។ ទុហេតុកចុតិយា តិហេតុកបដិសន្ធិ។ ឧបេក្ខាសហគតចុតិយា សោមនស្សសហគតបដិសន្ធិ។ អប្បីតិកចុតិយា សប្បីតិកបដិសន្ធិ។ អវិតក្កចុតិយា សវិតក្កបដិសន្ធិ។ អវិចារចុតិយា សវិចារបដិសន្ធិ។ អវិតក្កាវិចារចុតិយា សវិតក្កសវិចារបដិសន្ធីតិ តស្ស តស្ស វិបរីតតោ ច យថាយោគំ យោជេតព្ពំ។

៦៣២. លទ្ធបច្ចយមិតិ ធម្មមត្តមេតំ ភវន្តរមុបេតិ;
នាស្ស តតោ សង្កន្តិ, ន តតោ ហេតុំ វិនា ហោតិ។

ឥតិ ហេតំ លទ្ធបច្ចយំ រូបារូបធម្មមត្តំ ឧប្បជ្ជមានំ ភវន្តរមុបេតីតិ វុច្ចតិ, ន សត្តោ, ន ជីវោ។ តស្ស ច នាបិ អតីតភវតោ ឥធ សង្កន្តិ អត្ថិ។ នាបិ តតោ ហេតុំ វិនា ឥធ បាតុភាវោ។ តយិទំ បាកដេន មនុស្សចុតិបដិសន្ធិក្កមេន បកាសយិស្សាម។

អតីតភវស្មឹ ហិ សរសេន ឧបក្កមេន វា សមាសន្នមរណស្ស អសយ្ហានំ សព្ពង្គបច្ចង្គសន្ធិពន្ធនច្ឆេទកានំ មារណន្តិកវេទនាសត្ថានំ សន្និបាតំ អសហន្តស្ស អាតបេ បក្ខិត្តហរិតតាលបណ្ណមិវ កមេន ឧបសុស្សមានេ សរីរេ និរុទ្ធេសុ ចក្ខាទីសុ ឥន្ទ្រិយេសុ ហទយវត្ថុមត្តេ បតិដ្ឋិតេសុ កាយិន្ទ្រិយមនិន្ទ្រិយជីវិតិន្ទ្រិយេសុ តង្ខណាវសេសហទយវត្ថុសន្និស្សិតំ វិញ្ញាណំ គរុកសមាសេវិតាសន្នបុព្ពកតានំ អញ្ញតរំ លទ្ធាវសេសបច្ចយសង្ខារសង្ខាតំ កម្មំ, តទុបដ្ឋាបិតំ វា កម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តសង្ខាតំ វិសយំ អារព្ភ បវត្តតិ។ តទេវំ បវត្តមានំ តណ្ហាវិជ្ជានំ អប្បហីនត្តា អវិជ្ជាបដិច្ឆាទិតាទីនវេ តស្មឹ វិសយេ តណ្ហា នាមេតិ, សហជាតសង្ខារា ខិបន្តិ។ តំ សន្តតិវសេន តណ្ហាយ នាមិយមានំ សង្ខារេហិ ខិប្បមានំ ឱរិមតីររុក្ខវិនិពទ្ធរជ្ជុមាលម្ពិត្វា មាតិកាតិក្កមកោ វិយ បុរិមញ្ច និស្សយំ ជហតិ, អបរញ្ច កម្មសមុដ្ឋាបិតំ និស្សយំ អស្សាទយមានំ វា អនស្សាទយមានំ វា អារម្មណាទីហិយេវ បច្ចយេហិ បវត្តតីតិ។

ឯត្ថ ច បុរិមំ ចវនតោ ចុតិ។ បច្ឆិមំ ភវន្តរាទិបដិសន្ធានតោ បដិសន្ធីតិ វុច្ចតិ ។ តទេតំ នាបិ បុរិមភវា ឥធាគតំ, នាបិ តតោ កម្មសង្ខារនតិវិសយាទិហេតុំ វិនា បាតុភូតន្តិ វេទិតព្ពំ។

៦៣៣. សិយុំ និទស្សនានេត្ថ, បដិឃោសាទិកា អថ;

សន្តានពន្ធតោ នត្ថិ, ឯកតា នាបិ នានតា។

ឯត្ថ ចេតស្ស វិញ្ញាណស្ស បុរិមភវតោ ឥធ អនាគមនេ, អតីតភវបរិយាបន្នហេតូតិ ច ឧប្បាទេ បដិឃោស-បទីប-មុទ្ទា-បដិពិម្ពប្បការា ធម្មា និទស្សនានិ សិយុំ។ យថា ហិ បដិឃោស-បទីប-មុទ្ទា-ឆាយា សទ្ទាទិហេតុកា ហោន្តិ អញ្ញត្រ អគន្ត្វា ឯវមេវំ ឥទំ ចិត្តំ។

ឯត្ថ ច **សន្តានពន្ធតោ នត្ថិ ឯកតា នាបិ នានតា**។ យទិ ហិ សន្តានពន្ធេ សតិ ឯកន្តមេកតា ភវេយ្យ, ន ខីរតោ ទធិ សម្ភូតំ សិយា។ អថាបិ ឯកន្តនានតា ភវេយ្យ, ន ខីរស្សាធីនោ ទធិ សិយា។ ឯស នយោ សព្ពហេតុហេតុសមុប្បន្នេសុ។ ឯវញ្ច សតិ សព្ពលោកវោហារលោបោ សិយា, សោ ច អនិដ្ឋោ។ តស្មា ឯត្ថ ន ឯកន្តមេកតា វា នានតា វា ឧបគន្តព្ពាតិ។

៦៣៤. ឯត្ថាហ – ននុ ឯវំ អសង្កន្តិបាតុភាវេ សតិ យេ ឥមស្មិំ មនុស្សត្តភាវេ ខន្ធា, តេសំ និរុទ្ធត្តា, ផលបច្ចយស្ស ច កម្មស្ស តត្ថ អគមនតោ អញ្ញស្ស អញ្ញតោ ច តំ ផលំ សិយា, ឧបភុញ្ជកេ ច អសតិ កស្ស តំ ផលំ សិយា, តស្មា ន សុន្ទរមិទំ វិធានន្តិ។ តត្រិទំ វុច្ចតិ –

សន្តានេ យំ ផលំ ឯតំ, នាញ្ញស្ស ន ច អញ្ញតោ;
ពីជានំ អភិសង្ខារោ, ឯតស្សត្ថស្ស សាធកោ។

ឯកសន្តានស្មិំ ហិ ផលំ ឧប្បជ្ជមានំ តត្ថ ឯកន្តឯកត្តនានត្តានំ បដិសិទ្ធត្តា អញ្ញស្សាតិ វា អញ្ញតោតិ វា ន ហោតិ។ ឯតស្ស ច បនត្ថស្ស ពីជានំ អភិសង្ខារោ សាធកោ។ អម្ពពីជាទីនំ ហិ អភិសង្ខារេសុ កតេសុ តស្ស ពីជស្ស សន្តានេ លទ្ធបច្ចយោ កាលន្តរេ ផលវិសេសោ ឧប្បជ្ជមានោ ន អញ្ញពីជានំ, នាបិ អញ្ញាភិសង្ខារបច្ចយា ឧប្បជ្ជតិ , ន ច តានិ ពីជានិ, តេ អភិសង្ខារា វា ផលដ្ឋានំ បាបុណន្តិ, ឯវំ សម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ។ វិជ្ជាសិប្បោសធាទីហិ ចាបិ ពាលសរីរេ ឧបយុត្តេហិ កាលន្តរេ វុឌ្ឍសរីរាទីសុ ផលទេហិ អយមត្ថោ វេទិតព្ពោ។

យម្បិ វុត្តំ "ឧបភុញ្ជកេ ច អសតិ កស្ស តំ ផលំ សិយា"តិ, តត្ថ,

ផលស្សុប្បត្តិយា ឯវ, សិទ្ធា ភុញ្ជកសម្មុតិ;
ផលុប្បាទេន រុក្ខស្ស, យថា ផលតិ សម្មុតិ។

យថា ហិ រុក្ខសង្ខាតានំ ធម្មានំ ឯកទេសភូតស្ស រុក្ខផលស្ស ឧប្បត្តិយា ឯវ រុក្ខោ ផលតីតិ វា ផលិតោតិ វា វុច្ចតិ, តថា ទេវមនុស្សសង្ខាតានំ ខន្ធានំ ឯកទេសភូតស្ស ឧបភោគសង្ខាតស្ស សុខទុក្ខផលស្ស ឧប្បាទេនេវ ទេវោ, មនុស្សោ វា ឧបភុញ្ជតីតិ វា, សុខិតោ, ទុក្ខិតោតិ វា វុច្ចតិ។ តស្មា ន ឯត្ថ អញ្ញេន ឧបភុញ្ជកេន នាម កោចិ អត្ថោ អត្ថីតិ។

៦៣៥. យោបិ វទេយ្យ "ឯវំ សន្តេបិ ឯតេ សង្ខារា វិជ្ជមានា វា ផលស្ស បច្ចយា សិយុំ, អវិជ្ជមានា វា, យទិ ច វិជ្ជមានា បវត្តិក្ខណេយេវ នេសំ វិបាកេន ភវិតព្ពំ, អថ អវិជ្ជមានា បវត្តិតោ បុព្ពេ បច្ឆា ច និច្ចំ ផលាវហា សិយុ"ន្តិ, សោ ឯវំ វត្តព្ពោ –

កតត្តា បច្ចយា ឯតេ, ន ច និច្ចំ ផលាវហា;
បាដិភោគាទិកំ តត្ថ, វេទិតព្ពំ និទស្សនំ។

កតត្តាយេវ ហិ សង្ខារា អត្តនោ ផលស្ស បច្ចយា ហោន្តិ, ន វិជ្ជមានត្តា, អវិជ្ជមានត្តា វា។ យថាហ – "កាមាវចរស្ស កុសលស្ស កម្មស្ស កតត្តា ឧបចិតត្តា វិបាកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ឧប្បន្នំ ហោតី"តិអាទិ (ធ. ស. ៤៣១)។ យថារហស្ស ច អត្តនោ ផលស្ស បច្ចយា ហុត្វា ន បុន ផលាវហា ហោន្តិ វិបាកត្តា។ ឯតស្ស ចត្ថស្ស វិភាវនេ ឥទំ បាដិភោគាទិកំ និទស្សនំ វេទិតព្ពំ។ យថា ហិ លោកេ យោ កស្សចិ អត្ថស្ស និយ្យាតនត្ថំ បាដិភោគោ ហោតិ, ភណ្ឌំ វា កិណាតិ, ឥណំ វា គណ្ហាតិ, តស្ស តំ កិរិយាករណមត្តមេវ តទត្ថនិយ្យាតនាទិម្ហិ បច្ចយោ ហោតិ, ន កិរិយាយ វិជ្ជមានត្តំ, អវិជ្ជមានត្តំ វា, ន ច តទត្ថនិយ្យាតនាទិតោ បរម្បិ ធារកោវ ហោតិ។ កស្មា? និយ្យាតនាទីនំ កតត្តា។ ឯវំ កតត្តាវ សង្ខារាបិ អត្តនោ ផលស្ស បច្ចយា ហោន្តិ, ន ច យថារហំ ផលទានតោ បរម្បិ ផលាវហា ហោន្តីតិ។ ឯត្តាវតា មិស្សាមិស្សវសេន ទ្វេធាបិ វត្តមានស្ស បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស សង្ខារបច្ចយា បវត្តិ ទីបិតា ហោតិ។

៦៣៦. ឥទានិ សព្ពេស្វេវ តេសុ ពាត្តឹសវិបាកវិញ្ញាណេសុ សម្មោហវិឃាតត្ថំ,

> បដិសន្ធិបវត្តីនំ, វសេនេតេ ភវាទិសុ;
> វិជានិតព្ពា សង្ខារា, យថា យេសញ្ច បច្ចយា។

តត្ថ តយោ ភវា, ចតស្សោ យោនិយោ, បញ្ច គតិយោ, សត្ត វិញ្ញាណដ្ឋិតិយោ, នវ សត្តាវាសាតិ ឯតេ **ភវាទយោ** នាម។ ឯតេសុ ភវាទីសុ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ច ឯតេ យេសំ វិបាកវិញ្ញាណានំ បច្ចយា, យថា ច បច្ចយា ហោន្តិ, តថា វិជានិតព្ពាតិ អត្ថោ។

តត្ថ បុញ្ញាភិសង្ខារេ តាវ កាមាវចរអដ្ឋចេតនាភេទោ បុញ្ញាភិសង្ខារោ អវិសេសេន កាមភវេ សុគតិយំ នវន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ បដិសន្ធិយំ នានក្ខណិកកម្មបច្ចយេន ចេវ ឧបនិស្សយបច្ចយេន ចាតិ ទ្វេធា បច្ចយោ។ រូបាវចរបញ្ចកុសលចេតនាភេទោ បុញ្ញាភិសង្ខារោ រូបភវេ បដិសន្ធិយំ ឯវ បញ្ចន្នំ។

វុត្តប្បភេទកាមាវចរោ បន កាមភវេ សុគតិយំ ឧបេក្ខាសហគតាហេតុមនោវិញ្ញាណធាតុវជ្ជានំ សត្តន្នំ បរិត្តវិបាកវិញ្ញាណានំ វុត្តនយេនេវ ទ្វេធា បច្ចយោ បវត្តេ, នោ បដិសន្ធិយំ។ ស្វេវ រូបភវេ បញ្ចន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ តថេវ បច្ចយោ បវត្តេ, នោ បដិសន្ធិយំ។ កាមភវេ បន ទុគ្គតិយំ អដ្ឋន្នម្បិ បរិត្តវិបាកវិញ្ញាណានំ តថេវ បច្ចយោ បវត្តេ, នោ បដិសន្ធិយំ។ តត្ថ និរយេ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរស្ស នរកចារិកាទីសុ ឥដ្ឋារម្មណសមាយោគេ សោ បច្ចយោ ហោតិ, តិរច្ឆានេសុ បន បេតមហិទ្ធិកេសុ ច ឥដ្ឋារម្មណំ លព្ភតិយេវ។

ស្វេវ កាមភវេ សុគតិយំ សោឡសន្នម្បិ កុសលវិបាកវិញ្ញាណានំ តថេវ បច្ចយោ បវត្តេ ច បដិសន្ធិយញ្ច។ អវិសេសេន បន បុញ្ញាភិសង្ខារោ រូបភវេ ទសន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ តថេវ បច្ចយោ បវត្តេ ច បដិសន្ធិយញ្ច។

ទ្វាទសាកុសលចេតនាភេទោ អបុញ្ញាភិសង្ខារោ កាមភវេ ទុគ្គតិយំ ឯកស្ស វិញ្ញាណស្ស តថេវ បច្ចយោ បដិសន្ធិយំ, នោ បវត្តេ។ ឆន្នំ បវត្តេ, នោ បដិសន្ធិយំ។ សត្តន្នម្បិ អកុសលវិបាកវិញ្ញាណានំ បវត្តេ ច បដិសន្ធិយញ្ច។

កាមភវេ បន សុគតិយំ តេសំយេវ សត្តន្នំ តថេវ បច្ចយោ បវត្តេ, នោ បដិសន្ធិយំ។ រូបភវេ ចតុន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ តថេវ បច្ចយោ បវត្តេ, នោ បដិសន្ធិយំ។ សោ ច ខោ កាមាវចរេ អនិដ្ឋរូបទស្សនសទ្ទសវនវសេន, ព្រហ្មលោកេ បន អនិដ្ឋរូបាទយោ នាម នត្ថិ។ តថា កាមាវចរទេវលោកេបិ។

អានេញ្ជាភិសង្ខារោ អរូបភវេ ចតុន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ តថេវ បច្ចយោ បវត្តេ ច បដិសន្ធិយញ្ច។

ឯវំ តាវ ភវេសុ បដិសន្ធិបវត្តីនំ វសេន ឯតេ សង្ខារា យេសំ បច្ចយា, យថា ច បច្ចយា ហោន្តិ, តថា វិជានិតព្ពា។ ឯតេនេវ នយេន យោនិអាទីសុបិ វេទិតព្ពា។

៦៣៧. តត្រិទំ អាទិតោ បដ្ឋាយ មុខមត្តបកាសនំ – ឥមេសុ ហិ សង្ខារេសុ យស្មា បុញ្ញាភិសង្ខារោ តាវ ទ្វីសុ ភវេសុ បដិសន្ធឹ ទត្វា សព្ពមត្តនោ វិបាកំ ជនេតិ។ តថា អណ្ឌជាទីសុ ចតូសុ យោនីសុ, ទេវមនុស្សសង្ខាតាសុ ទ្វីសុ គតីសុ, នានត្តកាយនានត្តសញ្ញីនានត្តកាយឯកត្តសញ្ញី-ឯកត្តកាយនានត្តសញ្ញី-ឯកត្តកាយឯកត្តសញ្ញីសង្ខាតាសុ ចតូសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ។ អសញ្ញសត្តាវាសេ បនេស រូបមត្តមេវាភិសង្ខរោតីតិ ចតូសុយេវ សត្តាវាសេសុ ច បដិសន្ធឹ ទត្វា សព្ពមត្តនោ វិបាកំ ជនេតិ។ តស្មា ឯស ឯតេសុ ទ្វីសុ ភវេសុ, ចតូសុ យោនីសុ, ទ្វីសុ គតីសុ, ចតូសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ, ចតូសុ សត្តាវាសេសុ ច ឯកវីសតិយា វិបាកវិញ្ញាណានំ វុត្តនយេនេវ បច្ចយោ ហោតិ យថាសម្ភវំ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ច។

អបុញ្ញាភិសង្ខារោ បន យស្មា ឯកស្មឹយេវ កាមភវេ ចតូសុ យោនីសុ, អវសេសាសុ តីសុ គតីសុ , នានត្តកាយឯកត្តសញ្ញីសង្ខាតាយ ឯកិស្សា វិញ្ញាណដ្ឋិតិយា, តាទិសេយេវ ច ឯកស្មឹ សត្តាវាសេ បដិសន្ធិវសេន វិបច្ចតិ, តស្មា ឯស ឯកស្មឹ ភវេ, ចតូសុ យោនីសុ, តីសុ គតីសុ, ឯកិស្សា វិញ្ញាណដ្ឋិតិយា, ឯកម្ហិ ច សត្តាវាសេ សត្តន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានំ វុត្តនយេនេវ បច្ចយោ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ច។

អានេញ្ជាភិសង្ខារោ បន យស្មា ឯកស្មឹយេវ អរូបភវេ, ឯកិស្សា ឱបបាតិកយោនិយា, ឯកិស្សា ទេវគតិយា, អាកាសានញ្ចាយតនាទិកាសុ តីសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ, អាកាសានញ្ចាយតនាទិកេសុ ច ចតូសុ សត្តាវាសេសុ

បដិសន្ធិវសេន វិបច្ចតិ, តស្មា ឯស ឯកស្មិំ ភវេ, ឯកិស្សា យោនិយា, ឯកិស្សា គតិយា, តីសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ, ចតូសុ សត្តាវាសេសុ ចតុន្នំ វិញ្ញាណានំ វុត្តនយេនេវ បច្ចយោ ហោតិ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ចាតិ។ ឯវំ,

> បដិសន្ធិបវត្តីនំ , វសេនេតេ ភវាទិសុ;
> វិជានិតព្ពា សង្ខារា, យថា យេសញ្ច បច្ចយាតិ។

អយំ “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិ បទស្មិំ វិត្ថារកថា។

វិញ្ញាណបច្ចយានាមរូបបទវិត្ថារកថា

៦៣៨. វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបបទេ –

> វិភាគា នាមរូបានំ, ភវាទីសុ បវត្តិតោ;
> សង្គហា បច្ចយនយា, វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

វិភាគា នាមរូបានំតិ ឯត្ថ ហិ **នាម**ន្តិ អារម្មណាភិមុខំ នមនតោ វេទនាទយោ តយោ ខន្ធា, **រូប**ន្តិ ចត្តារិ មហាភូតានិ ចតុន្នញ្ច មហាភូតានំ ឧបាទាយរូបំ។ តេសំ វិភាគោ ខន្ធនិទ្ទេសេ វុត្តោយេវាតិ។ ឯវំ តាវេត្ថ វិភាគា នាមរូបានំ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

ភវាទីសុ បវត្តិតោតិ ឯត្ថ ច នាមំ ឯកំ សត្តាវាសំ ឋបេត្វា សព្ពភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសេសសត្តាវាសេសុ បវត្តតិ, រូបំ ទ្វីសុ ភវេសុ, ចតូសុ យោនីសុ, បញ្ចសុ គតីសុ, បុរិមាសុ ចតូសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ, បញ្ចសុ សត្តាវាសេសុ បវត្តតិ។

ឯវំ បវត្តមានេ ច ឯតស្មិំ នាមរូបេ យស្មា អភាវកគព្ភសេយ្យកានំ អណ្ឌជានញ្ច បដិសន្ធិក្ខណេ វត្ថុកាយទសកវសេន រូបតោ ទ្វេសន្តតិសីសានិ, តយោ ច អរូបិនោ ខន្ធា បាតុភវន្តិ, តស្មា តេសំ វិត្ថារេន រូបរូបតោ វីសតិ ធម្មា, តយោ ច អរូបិនោ ខន្ធាតិ ឯតេ តេវីសតិ ធម្មា វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបន្តិ វេទិតព្ពា។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន ឯកសន្តតិសីសតោ នវ រូបធម្មេ អបនេត្វា ចុទ្ទស។ សភាវកានំ ភាវទសកំ បក្ខិបិត្វា តេត្តឹស, តេសម្បិ អគ្គហិតគ្គហណេន សន្តតិសីសទ្វយតោ អដ្ឋារស រូបធម្មេ អបនេត្វា បន្នរស។

យស្មា ច ឱបបាតិកសត្តេសុ ព្រហ្មកាយិកាទីនំ បដិសន្ធិក្ខណេ ចក្ខុសោតវត្ថុទសកានំ, ជីវិតិន្ទ្រិយនវកស្ស ច វសេន រូបតោ ចត្តារិ សន្តតិសីសានិ, តយោ ច អរូបិនោ ខន្ធា បាតុភវន្តិ, តស្មា តេសំ វិត្ថារេន រូបរូបតោ ឯកូនចត្តាលីស ធម្មា, តយោ ច អរូបិនោ ខន្ធាតិ ឯតេ ពាចត្តាលីស ធម្មា វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបន្តិ វេទិតព្ពា។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន សន្តតិសីសត្តយតោ សត្តវីសតិ ធម្មេ អបនេត្វា បន្នរស។

កាមភវេ បន យស្មា សេសឱបបាតិកានំ, សំសេទជានំ វា សភាវកបរិបុណ្ណាយតនានំ បដិសន្ធិក្ខណេ រូបតោ សត្ត សន្តតិសីសានិ, តយោ ច អរូបិនោ ខន្ធា បាតុភវន្តិ, តស្មា តេសំ វិត្ថារេន រូបរូបតោ សត្តតិ ធម្មា, តយោ ច អរូបិនោ ខន្ធាតិ ឯតេ តេសត្តតិ ធម្មា វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបន្តិ វេទិតព្ពា។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន រូបសន្តតិសីសឆក្កតោ ចតុបញ្ញាស ធម្មេ អបនេត្វា ឯកូនវីសតិ។ ឯស ឧក្កំសោ។ អវកំសេន បន តំតំរូបសន្តតិសីសវិកលានំ តស្ស តស្ស វសេន ហាបេត្វា ហាបេត្វា សង្ខេបតោ វិត្ថារតោ ច បដិសន្ធិយំ វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបសង្ខា វេទិតព្ពា។

អរូបីនំ បន តយោវ អរូបិនោ ខន្ធា។ អសញ្ញីនំ រូបតោ ជីវិតិន្ទ្រិយនវកមេវាតិ។ ឯស តាវ បដិសន្ធិយំ នយោ។

បវត្តេ បន សព្ពត្ថ រូបប្បវត្តិទេសេ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណេ បដិសន្ធិចិត្តេន សហ បវត្តឧតុតោ ឧតុសមុដ្ឋានំ សុទ្ធដ្ឋកំ បាតុភវតិ។ បដិសន្ធិចិត្តំ បន រូបំ ន សមុដ្ឋាបេតិ។ តញ្ហិ យថា បបាតេ បតិតបុរិសោ បរស្ស បច្ចយោ ហោតុំ ន សក្កោតិ, ឯវំ វត្ថុទុព្ពលតាយ ទុព្ពលត្តា រូបំ សមុដ្ឋាបេតុំ ន សក្កោតិ។ បដិសន្ធិចិត្តតោ បន ឧទ្ធំ បឋមភវង្គតោ បភុតិ ចិត្តសមុដ្ឋានំ សុទ្ធដ្ឋកំ, សទ្ទបាតុភាវកាលេ បដិសន្ធិក្ខណតោ ឧទ្ធំ បវត្តឧតុតោ ចេវ ចិត្តតោ ច សទ្ទនវកំ, យេ បន កពឡីការាហារូបជីវិនោ គព្ភសេយ្យកសត្តា, តេសំ,

> “យញ្ចស្ស ភុញ្ជតិ មាតា, អន្នំ បានញ្ច ភោជនំ;

តេន សោ តត្ថ យាបេតិ, មាតុកុច្ឆិគតោ នរោ”តិ។ –

វចនតោ មាតរា អជ្ឈោហរិតាហារេន អនុគតេ សរីរេ, ឱបបាតិកានំ សព្ពបឋមំ អត្តនោ មុខគតំ ខេឡំ អជ្ឈោហរណកាលេ អាហារសមុដ្ឋានំ សុទ្ធដ្ឋកន្តិ ឥទំ អាហារសមុដ្ឋានស្ស សុទ្ធដ្ឋកស្ស, ឧតុចិត្តសមុដ្ឋានានញ្ច ឧក្កំសតោ ទ្វិន្នំ នវកានំ វសេន ឆព្ពីសតិវិធំ, បុព្ពេ ឯកេកចិត្តក្ខណេ តិក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជមានំ វុត្តំ កម្មសមុដ្ឋានញ្ច សត្តតិវិធន្តិ ឆន្នវុតិវិធំ រូបំ, តយោ ច អរូបិនោ ខន្ធាតិ សមាសតោ នវនវុតិ ធម្មា។ យស្មា វា សទ្ទោ អនិយតោ កទាចិទេវ បាតុភាវតោ, តស្មា ទុវិធម្បិ តំ អបនេត្វា ឥមេ សត្តនវុតិ ធម្មា យថាសម្ភវំ សព្ពសត្តានំ វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបន្តិ វេទិតព្ពំ។ តេសំ ហិ សុត្តានម្បិ បមត្តានម្បិ ខាទន្តានម្បិ បិវន្តានម្បិ ទិវា ច រត្តិញ្ច ឯតេ វិញ្ញាណបច្ចយា បវត្តន្តិ។ តញ្ច នេសំ វិញ្ញាណបច្ចយភាវំ បរតោ វណ្ណយិស្សាម។

យម្បនេតមេត្ថ កម្មជរូបំ, តំ ភវយោនិគតិឋិតិសត្តាវាសេសុ សព្ពបឋមំ បតិដ្ឋហន្តម្បិ តិសមុដ្ឋានិករូបេន អនុបត្ថទ្ធំ ន សក្កោតិ សណ្ឋាតុំ, នាបិ តិសមុដ្ឋានិកំ តេន អនុបត្ថទ្ធំ។ អថ ខោ វាតព្ភាហតាបិ ចតុទ្ទិសា វវត្ថាបិតា នឡកលាបិយោ វិយ, ឩមិវេគព្ភាហតាបិ មហាសមុទ្ទេ កត្ថចិ លទ្ធបតិដ្ឋា ភិន្នវាហនិកា វិយ ច អញ្ញមញ្ញុបត្ថទ្ធានេវេតានិ អបតមានានិ សណ្ឋហិត្វា ឯកម្បិ វស្សំ ទ្វេបិ វស្សានិ…បេ…. វស្សសតម្បិ យាវ តេសំ សត្តានំ អាយុក្ខយោ វា បុញ្ញក្ខយោ វា, តាវ បវត្តន្តីតិ។ ឯវំ ភវាទីសុ បវត្តិតោបេត្ថ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៦៣៩. សង្គហាតិ ឯត្ថ ច យំ អារុប្បេ បវត្តិបដិសន្ធីសុ, បញ្ចវោការភវេ ច បវត្តិយំ វិញ្ញាណបច្ចយា នាមមេវ, យញ្ច អសញ្ញេសុ សព្ពត្ថ, បញ្ចវោការភវេ ច បវត្តិយំ វិញ្ញាណបច្ចយា រូបមេវ, យញ្ច បញ្ចវោការភវេ សព្ពត្ថ វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ, តំ សព្ពំ នាមញ្ច រូបញ្ច នាមរូបញ្ច នាមរូបន្តិ ឯវំ ឯកទេសសរូបេកសេសនយេន សង្គហេត្វា វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបន្តិ វេទិតព្ពំ។

អសញ្ញេសុ វិញ្ញាណាភាវា អយុត្តន្តិ ចេ, នាយុត្តំ។ ឥទម្បិ,

នាមរូបស្ស យំ ហេតុ, វិញ្ញាណំ តំ ទ្វិធា មតំ;
វិបាកមវិបាកញ្ច, យុត្តមេវ យតោ ឥទំ។

យញ្ហិ នាមរូបស្ស ហេតុ វិញ្ញាណំ, តំ វិបាកាវិបាកភេទតោ ទ្វេធា មតំ។ ឥទញ្ច អសញ្ញសត្តេសុ កម្មសមុដ្ឋានត្តា បញ្ចវោការភវេ បវត្តអភិសង្ខារវិញ្ញាណបច្ចយា រូបំ។ តថា បញ្ចវោការេ បវត្តិយំ កុសលាទិចិត្តក្ខណេ កម្មសមុដ្ឋានន្តិ យុត្តមេវ ឥទំ។ ឯវំ សង្គហតោបេត្ថ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៦៤០. បច្ចយនយាតិ ឯត្ថ ហិ,

នាមស្ស បាកវិញ្ញាណំ, នវធា ហោតិ បច្ចយោ;
វត្ថុរូបស្ស នវធា, សេសរូបស្ស អដ្ឋធា។

អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ, ហោតិ រូបស្ស ឯកធា;
តទញ្ញំ បន វិញ្ញាណំ, តស្ស តស្ស យថារហំ។

យញ្ហេតំ បដិសន្ធិយំ បវត្តិយំ វា វិបាកសង្ខាតំ នាមំ, តស្ស រូបមិស្សស្ស វា អមិស្សស្ស វា បដិសន្ធិកំ វា អញ្ញំ វា វិបាកវិញ្ញាណំ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តវិបាកាហារិន្ទ្រិយអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ នវធា បច្ចយោ ហោតិ។

វត្ថុរូបស្ស បដិសន្ធិយំ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយវិបាកាហារិន្ទ្រិយវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ នវធា បច្ចយោ ហោតិ។ ឋបេត្វា បន វត្ថុរូបំ សេសរូបស្ស ឥមេសុ នវសុ អញ្ញមញ្ញបច្ចយំ អបនេត្វា សេសេហិ អដ្ឋហិ បច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ។

អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ បន អសញ្ញសត្តរូបស្ស វា បញ្ចវោការភវេ វា កម្មជស្ស រូបស្ស សុត្តន្តិកបរិយាយតោ ឧបនិស្សយវសេន ឯកធាវ បច្ចយោ ហោតិ។ អវសេសំ បឋមភវង្គតោ បភុតិ សព្ពម្បិ វិញ្ញាណំ តស្ស តស្ស នាមរូបស្ស យថារហំ បច្ចយោ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ វិត្ថារតោ បន តស្ស បច្ចយនយេ ទស្សិយមានេ សព្ពាបិ បដ្ឋានកថា វិត្ថារេតព្ពា ហោតីតិ ន នំ អារភាម។

តត្ថ សិយា – កថំ បនេតំ ជានិតព្ពំ “បដិសន្ធិនាមរូបំ វិញ្ញាណបច្ចយា ហោតី”តិ? សុត្តតោ យុត្តិតោ ច។ សុត្តេ ហិ “ចិត្តានុបរិវត្តិនោ ធម្មា”តិអាទិនា (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៦២) នយេន ពហុធា វេទនាទីនំ វិញ្ញាណបច្ចយតា សិទ្ធា។ យុត្តិតោ បន,

ចិត្តជេន ហិ រូបេន, ឥធ ទិដ្ឋេន សិជ្ឈតិ;
អទិដ្ឋស្សាបិ រូបស្ស, វិញ្ញាណំ បច្ចយោ ឥតិ។

ចិត្តេ ហិ បសន្នេ អប្បសន្នេ វា តទនុរូបានិ រូបានិ ឧប្បជ្ជមានានិ ទិដ្ឋានិ។ ទិដ្ឋេន ច អទិដ្ឋស្ស អនុមានំ ហោតីតិ ឥមិនា ឥធ ទិដ្ឋេន ចិត្តជរូបេន អទិដ្ឋស្សាបិ បដិសន្ធិរូបស្ស វិញ្ញាណំ បច្ចយោ ហោតីតិ ជានិតព្ពមេតំ។ កម្មសមុដ្ឋានស្សាបិ ហិ តស្ស ចិត្តសមុដ្ឋានស្សេវ វិញ្ញាណបច្ចយតា បដ្ឋានេ អាគតាតិ។ ឯវំ បច្ចយនយតោបេត្ថ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោតិ។

អយំ “វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ បទស្មិំ វិត្ថារកថា។

នាមរូបបច្ចយាសឡាយតនបទវិត្ថារកថា

៦៤១. នាមរូបបច្ចយា សឡាយតនបទេ –

នាមំ ខន្ធត្តយំ រូបំ, ភូតវត្ថាទិកំ មតំ;
កតេកសេសំ តំ តស្ស, តាទិសស្សេវ បច្ចយោ។

យញ្ហេតំ សឡាយតនស្សេវ បច្ចយភូតំ នាមរូបំ, តត្ថ នាមន្តិ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយំ, រូបំ បន សសន្តតិបរិយាបន្នំ និយមតោ ចត្តារិ ភូតានិ ឆ វត្ថូនិ ជីវិតិន្ទ្រិយន្តិ ឯវំ ភូតវត្ថាទិកំ មតន្តិ វេទិតព្ពំ។ តំ បន នាមញ្ច រូបញ្ច នាមរូបញ្ច នាមរូបន្តិ ឯវំ កតេកសេសំ ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ច សឡាយតនន្តិ ឯវំ កតេកសេសស្សេវ សឡាយតនស្ស បច្ចយោតិ វេទិតព្ពំ។ កស្មា? យស្មា អារុប្បេ នាមមេវ បច្ចយោ, តញ្ច ឆដ្ឋាយតនស្សេវ ន អញ្ញស្ស។ “នាមបច្ចយា ឆដ្ឋាយតន”ន្តិ (វិភ. ៣២២) ហិ វិភង្គេ វុត្តំ។

តត្ថ សិយា – កថំ បនេតំ ជានិតព្ពំ “នាមរូបំ សឡាយតនស្ស បច្ចយោ”តិ? នាមរូបភាវេ ភាវតោ។ តស្ស តស្ស ហិ នាមស្ស រូបស្ស ច ភាវេ តំ តំ អាយតនំ ហោតិ, ន អញ្ញថា។ សា បនស្ស តព្ភាវភាវិតា បច្ចយនយស្មិំយេវ អាវិភវិស្សតិ។ តស្មា,

បដិសន្ធិយា បវត្តេ វា, ហោតិ យំ យស្ស បច្ចយោ;
យថា ច បច្ចយោ ហោតិ, តថា នេយ្យំ វិភាវិនា។

តត្រាយមត្ថទីបនា –

នាមមេវ ហិ អារុប្បេ, បដិសន្ធិបវត្តិសុ;
បច្ចយោ សត្តធា ឆធា, ហោតិ តំ អវកំសតោ។

កថំ? **បដិសន្ធិយំ** តាវ អវកំសតោ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តវិបាកអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ សត្តធា នាមំ ឆដ្ឋាយតនស្ស បច្ចយោ ហោតិ។ កិញ្ចិ បនេត្ថ ហេតុបច្ចយេន, កិញ្ចិ អាហារបច្ចយេនាតិ ឯវំ អញ្ញថាបិ បច្ចយោ ហោតិ, តស្ស វសេន ឧក្កំសាវកំសោ វេទិតព្ពោ។

បវត្តេបិ វិបាកំ វុត្តនយេនេវ បច្ចយោ ហោតិ, ឥតរំ បន អវកំសតោ វុត្តប្បការេសុ បច្ចយេសុ វិបាកបច្ចយវជ្ជេហិ ឆហិ បច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ។ កិញ្ចិ បនេត្ថ ហេតុបច្ចយេន, កិញ្ចិ អាហារបច្ចយេនាតិ ឯវំ អញ្ញថាបិ បច្ចយោ ហោតិ, តស្ស វសេន ឧក្កំសាវកំសោ វេទិតព្ពោ។

អញ្ញស្មិម្បិ ភវេ នាមំ, តថេវ បដិសន្ធិយំ;
ឆដ្ឋស្ស ឥតរេសំ តំ, ឆហាការេហិ បច្ចយោ។

អារុប្បតោ ហិ អញ្ញស្មិម្បិ បញ្ចវោការភវេ តំ វិបាកនាមំ ហទយវត្ថុនោ សហាយំ ហុត្វា ឆដ្ឋស្ស មនាយតនស្ស យថា អារុប្បេ វុត្តំ, តថេវ អវកំសតោ សត្តធា បច្ចយោ ហោតិ។ ឥតរេសំ បន តំ បញ្ចន្នំ ចក្ខាយតនាទីនំ ចតុមហាភូតសហាយំ ហុត្វា សហជាតនិស្សយវិបាកវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន ឆហាការេហិ បច្ចយោ ហោតិ។ កិញ្ចិ បនេត្ថ ហេតុបច្ចយេន, កិញ្ចិ អាហារបច្ចយេនាតិ ឯវំ អញ្ញថាបិ បច្ចយោ ហោតិ, តស្ស វសេន ឧក្កំសាវកំសោ វេទិតព្ពោ។

បវត្តេបិ តថា ហោតិ, បាកំ បាកស្ស បច្ចយោ;
អបាកំ អវិបាកស្ស, ឆធា ឆដ្ឋស្ស បច្ចយោ។

បវត្តេបិ ហិ បញ្ចវោការភវេ យថា បដិសន្ធិយំ, តថេវ វិបាកនាមំ វិបាកស្ស ឆដ្ឋាយតនស្ស អវកំសតោ សត្តធា បច្ចយោ ហោតិ។ អវិបាកំ បន អវិបាកស្ស ឆដ្ឋស្ស អវកំសតោវ តតោ វិបាកបច្ចយំ អបនេត្វា ឆធា បច្ចយោ ហោតិ។ វុត្តនយេនេវ បនេត្ថ ឧក្កំសាវកំសោ វេទិតព្ពោ។

តត្ថេវ សេសបញ្ចន្នំ, វិបាកំ បច្ចយោ ភវេ;
ចតុធា អវិបាកម្បិ, ឯវមេវ បកាសិតំ។

តត្ថេវ ហិ បវត្តេ សេសានំ ចក្ខាយតនាទីនំ បញ្ចន្នំ ចក្ខុបសាទាទិវត្ថុកំ ឥតរម្បិ វិបាកនាមំ បច្ឆាជាតវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ ចតុធា បច្ចយោ ហោតិ។ យថា ច វិបាកំ, អវិបាកម្បិ ឯវមេវ បកាសិតំ។ តស្មា កុសលាទិភេទម្បិ តេសំ ចតុធា បច្ចយោ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ តាវ នាមមេវ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ វា យស្ស យស្ស អាយតនស្ស បច្ចយោ ហោតិ, យថា ច បច្ចយោ ហោតិ, តថា វេទិតព្ពំ។

រូបំ បនេត្ថ អារុប្បេ, ភវេ ភវតិ បច្ចយោ;
ន ឯកាយតនស្សាបិ, បញ្ចក្ខន្ធភវេ បន។

រូបតោ សន្ធិយំ វត្ថុ, ឆធា ឆដ្ឋស្ស បច្ចយោ;
ភូតានិ ចតុធា ហោន្តិ, បញ្ចន្នំ អវិសេសតោ។

រូបតោ ហិ បដិសន្ធិយំ វត្ថុរូបំ ឆដ្ឋស្ស មនាយតនស្ស សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ ឆធា បច្ចយោ ហោតិ។ ចត្តារិ បន ភូតានិ អវិសេសតោ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ច យំ យំ អាយតនំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស តស្ស វសេន បញ្ចន្នម្បិ ចក្ខាយតនាទីនំ សហជាតនិស្សយអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ ចតុធា បច្ចយា ហោន្តិ។

តិធា ជីវិតមេតេសំ, អាហារោ ច បវត្តិយំ;
តានេវ ឆធា ឆដ្ឋស្ស, វត្ថុ តស្សេវ បញ្ចធា។

ឯតេសំ បន ចក្ខាទីនំ បញ្ចន្នំ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ច អត្ថិ អវិគតឥន្ទ្រិយវសេន រូបជីវិតំ តិធា បច្ចយោ ហោតិ។ អាហារោ ច អត្ថិអវិគតាហារវសេន តិវិធា បច្ចយោ ហោតិ, សោ ច ខោ យេ សត្តា អាហារូបជីវិនោ, តេសំ អាហារានុគតេ កាយេ បវត្តិយំយេវ, នោ បដិសន្ធិយំ។ តានិ បន បញ្ច ចក្ខាយតនាទីនិ ឆដ្ឋស្ស ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណសង្ខាតស្ស មនាយតនស្ស និស្សយបុរេជាតឥន្ទ្រិយវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន ឆហាការេហិ បច្ចយា ហោន្តិ បវត្តេ, នោ បដិសន្ធិយំ។ ឋបេត្វា បន បញ្ចវិញ្ញាណានិ តស្សេវ អវសេសមនាយតនស្ស វត្ថុរូបំ និស្សយបុរេជាតវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន បញ្ចធា បច្ចយោ ហោតិ បវត្តេយេវ, នោ បដិសន្ធិយំ។ ឯវំ រូបមេវ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ វា យស្ស យស្ស អាយតនស្ស បច្ចយោ ហោតិ, យថា ច បច្ចយោ ហោតិ, តថា វេទិតព្ពំ។

នាមរូបំ បនុភយំ, ហោតិ យំ យស្ស បច្ចយោ;
យថា ច តម្បិ សព្ពត្ថ, វិញ្ញាតព្ពំ វិភាវិនា។

សេយ្យថិទំ ។ បដិសន្ធិយំ តាវ បញ្ចវោការភវេ ខន្ធត្តយវត្ថុរូបសង្ខាតំ នាមរូបំ ឆដ្ឋាយតនស្ស សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយវិបាកសម្បយុត្តវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយាទីហិ បច្ចយោ ហោតីតិ។ ឥទមេត្ថ មុខមត្តំ។ វុត្តនយានុសារេន បន សក្កា សព្ពំ យោជេតុន្តិ ន ឯត្ថ វិត្ថារោ ទស្សិតោតិ។

អយំ “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ បទស្មិំ វិត្ថារកថា។

សឡាយតនបច្ចយាផស្សបទវិត្ថារកថា

៦៤២. សឡាយតនបច្ចយា ផស្សបទេ –

សឡេវ ផស្សា សង្ខេបា, ចក្ខុសម្ផស្សអាទយោ;
វិញ្ញាណមិវ ពាត្តឹស, វិត្ថារេន ភវន្តិ តេ។

សង្ខេបេន ហិ សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោតិ ចក្ខុសម្ផស្សោ, សោតសម្ផស្សោ, ឃានសម្ផស្សោ, ជិវ្ហាសម្ផស្សោ, កាយសម្ផស្សោ, មនោសម្ផស្សោតិ ឥមេ ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ ឆ ឯវ ផស្សា ភវន្តិ។ វិត្ថារេន បន ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ បញ្ច កុសលវិបាកា, បញ្ច អកុសលវិបាកាតិ ទស, សេសា ពាវីសតិ-លោកិយវិបាកវិញ្ញាណសម្បយុត្តា ច ពាវីសតីតិ ឯវំ សព្ពេបិ សង្ខារបច្ចយា វុត្តវិញ្ញាណមិវ ពាត្តឹស ហោន្តិ។

យំ បនេតស្ស ពាត្តឹសវិធស្សាបិ ផស្សស្ស បច្ចយោ សឡាយតនំ, តត្ថ,

ឆដ្ឋេន សហ អជ្ឈត្តំ, ចក្ខាទឹ ពាហិរេហិបិ;
សឡាយតនមិច្ឆន្តិ, ឆហិ សទ្ធឹ វិចក្ខណា។

តត្ថ យេ តាវ "ឧបាទិណ្ណកបវត្តិកថា អយ"ន្តិ សកសន្តតិបរិយាបន្នមេវ បច្ចយំ បច្ចយុប្បន្នញ្ច ទីបេន្តិ, តេ "ឆដ្ឋាយតនបច្ចយា ផស្សោ"តិ (វិភ. ៣២២) បាឡិអនុសារតោ អារុប្បេ ឆដ្ឋាយតនញ្ច, អញ្ញត្ថ សព្ពសង្គហតោ សឡាយតនញ្ច ផស្សស្ស បច្ចយោតិ ឯកទេសសរូបេកសេសំ កត្វា ឆដ្ឋេន សហ អជ្ឈត្តំ ចក្ខាទឹ សឡាយតនន្តិ ឥច្ឆន្តិ។ តញ្ហិ ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ច សឡាយតនន្ត្វេវ សង្ខំ គច្ឆតិ។

យេ បន បច្ចយុប្បន្នមេវ ឯកសន្តតិបរិយាបន្នំ ទីបេន្តិ, បច្ចយំ បន ភិន្នសន្តានម្បិ, តេ យំ យំ អាយតនំ ផស្សស្ស បច្ចយោ ហោតិ, តំ សព្ពម្បិ ទីបេន្តា ពាហិរម្បិ បរិគ្គហេត្វា តទេវ ឆដ្ឋេន សហ អជ្ឈត្តំ ពាហិរេហិបិ រូបាយតនាទីហិ សទ្ធឹ សឡាយតនន្តិ ឥច្ឆន្តិ។ តម្បិ ហិ ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ច សឡាយតនន្តិ ឯតេសំ ឯកសេសេ កតេ សឡាយតនន្ត្វេវ សង្ខំ គច្ឆតិ។

ឯត្ថាហ – ន សព្ពាយតនេហិ ឯកោ ផស្សោ សម្ភោតិ, នាបិ ឯកម្ហា អាយតនា សព្ពេ ផស្សា, អយញ្ច សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោតិ ឯកោវ វុត្តោ, សោ កស្មាតិ។ តត្រិទំ វិស្សជ្ជនំ – សច្ចមេតំ, សព្ពេហិ ឯកោ, ឯកម្ហា វា សព្ពេ ន សម្ភោន្តិ, សម្ភោតិ បន អនេកេហិ ឯកោ។ យថា ចក្ខុសម្ផស្សោ ចក្ខាយតនា រូបាយតនា ចក្ខុវិញ្ញាណសង្ខាតា មនាយតនា អវសេសសម្បយុត្តធម្មាយតនា ចាតិ ឯវំ សព្ពត្ថ យថានុរូបំ យោជេតព្ពំ។ តស្មា ឯវំ ហិ,

ឯកោបនេកាយតនប្បភវោ ឥតិ ទីបិតោ;
ផស្សោយំ ឯកវចននិទ្ទេសេនីធ តាទិនា។

ឯកវចននិទ្ទេសេនាតិ សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោតិ ឥមិនា ឯកវចននិទ្ទេសេន អនេកេហិ អាយតនេហិ ឯកោ ផស្សោ ហោតីតិ តាទិនា ទីបិតោតិ អត្ថោ។ អាយតនេសុ បន,

ឆធា បញ្ច តតោ ឯកំ, នវធា ពាហិរានិ ឆ;
យថាសម្ភវមេតស្ស, បច្ចយត្តេ វិភាវយេ។

តត្រាយំ វិភាវនា – ចក្ខាយតនាទីនិ តាវ បញ្ច ចក្ខុសម្ផស្សាទិភេទតោ បញ្ចវិធស្ស ផស្សស្ស និស្សយបុរេជាតិន្ទ្រិយវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន ឆធា បច្ចយា ហោន្តិ។ តតោ បរំ ឯកំ វិបាកមនាយតនំ អនេកភេទស្ស វិបាកមនោសម្ផស្សស្ស សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយវិបាកាហារឥន្ទ្រិយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន នវធា បច្ចយោ ហោតិ។ ពាហិរេសុ បន រូបាយតនំ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស អារម្មណបុរេជាតអត្ថិអវិគតវសេន ចតុធា បច្ចយោ ហោតិ។ តថា សទ្ទាយតនាទីនិ សោតសម្ផស្សាទីនំ។ មនោសម្ផស្សស្ស បន តានិ ច ធម្មាយតនញ្ច តថា ច អារម្មណបច្ចយមត្តេនេវ ចាតិ ឯវំ ពាហិរានិ ឆ យថាសម្ភវមេតស្ស បច្ចយត្តេ វិភាវយេតិ។

អយំ "សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ"តិ បទស្មឹ វិត្ថារកថា។

ផស្សបច្ចយាវេទនាបទវិត្ថារកថា

៦៤៣. ផស្សបច្ចយា វេទនាបទេ –

ទ្វារតោ វេទនា វុត្តា, ចក្ខុសម្ផស្សជាទិកា;
សឡេវ តា បភេទេន, ឯកូនន៉វុតី មតា។

ឯតស្សាបិ បទស្ស វិភង្គេ “ចក្ខុសម្ផស្សជា វេទនា។ សោត... ឃាន... ជិវ្ហា... កាយ... មនោសម្ផស្សជា វេទនា”តិ (វិភ. ២៣១) ឯវំ ទ្វារតោ សឡេវ វេទនា វុត្តា, តា បន បភេទេន ឯកូនន៉វុតិយា ចិត្តេហិ សម្បយុត្តត្តា ឯកូនន៉វុតិ មតា។

វេទនាសុ បនេតាសុ, ឥធ ពាត្តឹស វេទនា;
វិបាកចិត្តយុត្តាវ, អធិប្បេតាតិ ភាសិតា។

អដ្ឋធា តត្ថ បញ្ចន្នំ, បញ្ចទ្វារម្ហិ បច្ចយោ;
សេសានំ ឯកធា ផស្សោ, មនោទ្វារេបិ សោ តថា។

តត្ថ ហិ បញ្ចទ្វារេ ចក្ខុបសាទាទិវត្ថុកានំ បញ្ចន្នំ វេទនានំ ចក្ខុសម្ផស្សាទិកោ ផស្សោ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយវិបាកអាហារសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន អដ្ឋធា បច្ចយោ ហោតិ។ សេសានំ បន ឯកេកស្មឹ ទ្វារេ សម្បដិច្ឆនសន្តីរណតទារម្មណវសេន បវត្តានំ កាមាវចរវិបាកវេទនានំ សោ ចក្ខុសម្ផស្សាទិកោ ផស្សោ ឧបនិស្សយវសេន ឯកធាវ បច្ចយោ ហោតិ។

មនោទ្វារេបិ សោ តថាតិ មនោទ្វារេបិ ហិ តទារម្មណវសេន បវត្តានំ កាមាវចរវិបាកវេទនានំ សោ សហជាតមនោសម្ផស្សសង្ខាតោ ផស្សោ តថេវ អដ្ឋធា បច្ចយោ ហោតិ, បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន បវត្តានំ តេភូមកវិបាកវេទនានម្បិ។ យា បន តា មនោទ្វារេ តទារម្មណវសេន បវត្តា កាមាវចរវេទនា, តាសំ មនោទ្វារាវជ្ជនសម្បយុត្តោ មនោសម្ផស្សោ ឧបនិស្សយវសេន ឯកធាវ បច្ចយោ ហោតីតិ។

អយំ “ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិ បទស្មឹ វិត្ថារកថា។

វេទនាបច្ចយាតណ្ហាបទវិត្ថារកថា

៦៤៤. វេទនាបច្ចយា តណ្ហាបទេ –

រូបតណ្ហាទិភេទេន, ឆ តណ្ហា ឥធ ទីបិតា;
ឯកេកា តិវិធា តត្ថ, បវត្តាការតោ មតា។

ឥមស្មឹ ហិ បទេ សេដ្ឋិបុត្តោ ព្រាហ្មណបុត្តោតិ បិតិតោ នាមវសេន បុត្តោ វិយ “រូបតណ្ហា។ សទ្ទ... គន្ធ... រស... ផោដ្ឋព្ព... ធម្មតណ្ហា”តិ (វិភ. ២៣២) អារម្មណតោ នាមវសេន វិភង្គេ ឆ តណ្ហា ទីបិតា។

តាសុ បន តណ្ហាសុ ឯកេកា តណ្ហា បវត្តិអាការតោ កាមតណ្ហា, ភវតណ្ហា, វិភវតណ្ហាតិ ឯវំ តិវិធា មតា។ រូបតណ្ហាយេវ ហិ យទា ចក្ខុស្ស អាបាថមាគតំ រូបារម្មណំ កាមស្សាទវសេន អស្សាទយមានា បវត្តតិ, តទា **កាមតណ្ហា** នាម ហោតិ។ យទា តទេវារម្មណំ “ធុវំ សស្សត”ន្តិ បវត្តាយ សស្សតទិដ្ឋិយា សទ្ធឹ បវត្តតិ, តទា **ភវតណ្ហា** នាម ហោតិ។ សស្សតទិដ្ឋិសហគតោ ហិ រាគោ ភវតណ្ហាតិ វុច្ចតិ។ យទា បន តទេវារម្មណំ “ឧច្ឆិជ្ជតិ វិនស្សតី”តិ បវត្តាយ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា សទ្ធឹ បវត្តតិ, តទា **វិភវតណ្ហា** នាម ហោតិ។ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិសហគតោ ហិ រាគោ វិភវតណ្ហាតិ វុច្ចតិ។ ឯស នយោ សទ្ទតណ្ហាទីសុបីតិ។ ឯតា អដ្ឋារស តណ្ហា ហោន្តិ។

តា អជ្ឈត្តរូបាទីសុ អដ្ឋារស, ពហិទ្ធា អដ្ឋារសាតិ ឆត្តឹស។ ឥតិ អតីតា ឆត្តឹស, អនាគតា ឆត្តឹស, បច្ចុប្បន្នា ឆត្តឹសាតិ អដ្ឋសតំ តណ្ហា ហោន្តិ។ តា បុន សង្ខេប្បមាណា រូបាទិអារម្មណវសេន ឆ, កាមតណ្ហាទិវសេន វា តិស្សោវ តណ្ហា ហោន្តីតិ វេទិតព្ពា។

យស្មា បនិមេ សត្តា បុត្តំ អស្សាទេន្តា បុត្តេ មមត្តេន ធាតិយា វិយ រូបាទិអារម្មណវសេន ឧប្បជ្ជមានំ វេទនំ អស្សាទេន្តា វេទនាយ មមត្តេន រូបាទិអារម្មណទាយកានំ ចិត្តការ-គន្ធព្ព-គន្ធិក-សូទ-តន្តវាយរសាយនវិធាយកវេជ្ជាទីនំ មហាសក្ការំ ករោន្តិ។ តស្មា សព្ពាបេសា វេទនាបច្ចយា តណ្ហា ហោតីតិ វេទិតព្ពា។

យស្មា ចេត្ថ អធិប្បេតា, វិបាកសុខវេទនា;
ឯកាវ ឯកធា វេសា, តស្មា តណ្ហាយ បច្ចយោ។

ឯកធាតិ ឧបនិស្សយបច្ចយេនេវ បច្ចយោ ហោតិ។ យស្មា វា,

ទុក្ខី សុខំ បត្ថយតិ, សុខី ភិយ្យោបិ ឥច្ឆតិ;
ឧបេក្ខា បន សន្តត្តា, សុខមិច្ចេវ ភាសិតា។

តណ្ហាយ បច្ចយា តស្មា, ហោន្តិ តិស្សោបិ វេទនា;
វេទនាបច្ចយា តណ្ហា, ឥតិ វុត្តា មហេសិនា។

វេទនាបច្ចយា ចាបិ, យស្មា នានុសយំ វិនា;
ហោតិ តស្មា ន សា ហោតិ, ព្រាហ្មណស្ស វុសិមតោតិ។

អយំ “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិ បទស្មិំ វិត្ថារកថា។

តណ្ហាបច្ចយាឧបាទានបទវិត្ថារកថា

៦៤៥. តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទានបទេ –

ឧបាទានានិ ចត្តារិ, តានិ អត្ថវិភាគតោ;
ធម្មសង្ខេបវិត្ថារា, កមតោ ច វិភាវយេ។

តត្រាយំ វិភាវនា – កាមុបាទានំ, ទិដ្ឋុបាទានំ, សីលព្ពតុបាទានំ, អត្តវាទុបាទានន្តិ ឥមានិ តាវេត្ថ ចត្តារិ ឧបាទានានិ។ តេសំ អយំ **អត្ថវិភាគោ** – វត្ថុសង្ខាតំ កាមំ ឧបាទិយតីតិ **កាមុបាទានំ**, កាមោ ច សោ ឧបាទានញ្ចាតិបិ កាមុបាទានំ។ **ឧបាទាន**ន្តិ ទឡ្ហគ្គហណំ។ ទឡ្ហត្ថោ ហេត្ថ ឧបសទ្ទោ ឧបាយាសឧបកដ្ឋាទីសុ វិយ។ តថា ទិដ្ឋិ ច សា ឧបាទានញ្ចាតិ **ទិដ្ឋុបាទានំ**។ ទិដ្ឋិំ ឧបាទិយតីតិ វា ទិដ្ឋុបាទានំ។ “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៣១) ហិ បុរិមទិដ្ឋិំ ឧត្តរទិដ្ឋិ ឧបាទិយតិ។ តថា សីលព្ពតំ ឧបាទិយតីតិ **សីលព្ពតុបាទានំ**។ សីលព្ពតញ្ច តំ ឧបាទានញ្ចាតិបិ សីលព្ពតុបាទានំ។ គោសីលគោវតាទីនិ ហិ “ឯវំ សុទ្ធី”តិ អភិនិវេសតោ សយមេវ ឧបាទានានិ។ តថា វទន្តិ ឯតេនាតិ វាទោ។ ឧបាទិយន្តិ ឯតេនាតិ ឧបាទានំ។ កិំ វទន្តិ, ឧបាទិយន្តិ វា? អត្តានំ។ អត្តនោ វាទុបាទានំ **អត្តវាទុបាទានំ**។ អត្តវាទមត្តមេវ វា អត្តាតិ ឧបាទិយន្តិ ឯតេនាតិ អត្តវាទុបាទានំ។ អយំ តាវ តេសំ អត្ថវិភាគោ។

ធម្មសង្ខេបវិត្ថារេ បន កាមុបាទានំ តាវ “តត្ថ កតមំ កាមុបាទានំ? យោ កាមេសុ កាមច្ឆន្ទោ កាមរាគោ កាមនន្ទី កាមតណ្ហា កាមស្នេហោ កាមបរិឡាហោ កាមមុច្ឆា កាមជ្ឈោសានំ, ឥទំ វុច្ចតិ កាមុបាទាន”ន្តិ (ធ. ស. ១២២០; វិភ. ៩៣៨) អាគតត្តា សង្ខេបតោ តណ្ហាទឡ្ហត្តំ វុច្ចតិ។ **តណ្ហាទឡ្ហត្តំ** នាម បុរិមតណ្ហាឧបនិស្សយបច្ចយេន ទឡ្ហសម្ភូតា ឧត្តរតណ្ហាវ។ កេចិ បនាហុ “អប្បត្តវិសយបត្ថនា តណ្ហា អន្ធការេ ចោរស្ស ហត្ថប្បសារណំ វិយ, សម្បត្តវិសយគ្គហណំ ឧបាទានំ តស្សេវ ភណ្ឌគ្គហណំ វិយ។ អប្បិច្ឆតាសន្តុដ្ឋិតាបដិបក្ខា ច តេ ធម្មា។ តថា បរិយេសនារក្ខទុក្ខមូលា”តិ។ សេសុបាទានត្តយំ បន សង្ខេបតោ ទិដ្ឋិមត្តមេវ។

វិត្ថារតោ បន បុព្ពេ រូបាទីសុ វុត្តអដ្ឋសតប្បភេទាយបិ តណ្ហាយ ទឡ្ហភាវោ កាមុបាទានំ។ ទសវត្ថុកា មិច្ឆាទិដ្ឋិ ទិដ្ឋុបាទានំ។ យថាហ – “តត្ថ កតមំ ទិដ្ឋុបាទានំ? នត្ថិ ទិន្នំ, នត្ថិ យិដ្ឋំ...បេ.... សច្ឆិកត្វា បវេទេន្តីតិ យា ឯវរូបា ទិដ្ឋិ...បេ.... វិបរិយេសគ្គាហោ។ ឥទំ វុច្ចតិ ទិដ្ឋុបាទាន”ន្តិ (ធ. ស. ១២២១; វិភ. ៩៣៨)។ សីលព្ពតេហិ សុទ្ធីតិ បរាមសនំ បន សីលព្ពតុបាទានំ។ យថាហ – “តត្ថ កតមំ សីលព្ពតុបាទានំ? សីលេន សុទ្ធិ, វតេន សុទ្ធិ, សីលព្ពតេន សុទ្ធីតិ យា ឯវរូបា ទិដ្ឋិ...បេ.... វិបរិយេសគ្គាហោ។ ឥទំ វុច្ចតិ សីលព្ពតុបាទាន”ន្តិ (ធ. ស. ១២២២; វិភ. ៩៣៨)។ វីសតិវត្ថុកា សក្កាយទិដ្ឋិ អត្តវាទុបាទានំ។ យថាហ – “តត្ថ កតមំ អត្តវាទុបាទានំ? ឥធ អស្សុតវា

បុថុជ្ជនោ…បេ… សប្បុរិសធម្មេ អវិនីតោ រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ…បេ… វិបរិយេសគ្គាហោ, ឥទំ វុច្ចតិ អត្តវាទុបាទាន”ន្តិ (ធ. ស. ១២២៣; វិភ. ៩៣៨)។ អយមេត្ថ ធម្មសង្ខេបវិត្ថារោ។

កមតោតិ ឯត្ថ បន តិវិធោ កមោ ឧប្បត្តិក្កមោ បហានក្កមោ ទេសនាក្កមោ ច។ តត្ថ អនមតគ្គេ សំសារេ ឥមស្ស បឋមំ ឧប្បត្តីតិ អភាវតោ កិលេសានំ និប្បរិយាយេន ឧប្បត្តិក្កមោ ន វុច្ចតិ។ បរិយាយេន បន យេភុយ្យេន ឯកស្មិំ ភវេ អត្តគ្គាហបុព្ពង្គមោ សស្សតុច្ឆេទាភិនិវេសោ, តតោ “សស្សតោ អយំ អត្តា”តិ គណ្ហតោ អត្តវិសុទ្ធត្ថំ សីលព្ពតុបាទានំ, “ឧច្ឆិជ្ជតី”តិ គណ្ហតោ បរលោកនិរបេក្ខស្ស កាមុបាទានន្តិ ឯវំ បឋមំ អត្តវាទុបាទានំ, តតោ ទិដ្ឋិសីលព្ពតកាមុបាទានានីតិ អយមេតេសំ ឯកស្មិំ ភវេ ឧប្បត្តិក្កមោ។

ទិដ្ឋុបាទានាទីនិ ចេត្ថ បឋមំ បហីយន្តិ សោតាបត្តិមគ្គវជ្ឈត្តា។ កាមុបាទានំ បច្ឆា, អរហត្តមគ្គវជ្ឈត្តាតិ អយមេតេសំ បហានក្កមោ។

មហាវិសយត្តា បន បាកដត្តា ច ឯតេសុ កាមុបាទានំ បឋមំ ទេសិតំ។ មហាវិសយំ ហិ តំ អដ្ឋចិត្តសម្បយោគា, អប្បវិសយានិ ឥតរានិ ចតុចិត្តសម្បយោគា, យេភុយ្យេន ច អាលយរាមត្តា បជាយ បាកដំ កាមុបាទានំ, ន ឥតរានិ។ កាមុបាទាន វា កាមានំ សមធិគមត្ថំ កោតូហលមង្គលាទិពហុលោ ហោតិ, សាស្ស ទិដ្ឋីតិ តទនន្តរំ ទិដ្ឋុបាទានំ, តំ បភិជ្ជមានំ សីលព្ពតអត្តវាទុបាទានវសេន ទុវិធំ ហោតិ។ តស្មិំ ទ្វយេ គោកិរិយំ កុក្កុរកិរិយំ វា ទិស្វាបិ វេទិតព្ពតោ ឱឡារិកន្តិ សីលព្ពតុបាទានំ បឋមំ ទេសិតំ។ សុខុមត្តា អន្តេ អត្តវាទុបាទានន្តិ អយមេតេសំ ទេសនាក្កមោ។

តណ្ហា ច បុរិមស្សេត្ថ, ឯកធា ហោតិ បច្ចយោ;
សត្តធា អដ្ឋធា វាបិ, ហោតិ សេសត្តយស្ស សា។

ឯត្ថ ច ឯវំ ទេសិតេ ឧបាទានចតុក្កេ បុរិមស្ស កាមុបាទានស្ស កាមតណ្ហា ឧបនិស្សយវសេន ឯកធាវ បច្ចយោ ហោតិ, តណ្ហាភិនន្ទិតេសុ វិសយេសុ ឧប្បត្តិតោ។ សេសត្តយស្ស បន សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតហេតុវសេន សត្តធា វា, ឧបនិស្សយេន សហ អដ្ឋធា វាបិ បច្ចយោ ហោតិ។ យទា ច សា ឧបនិស្សយវសេន បច្ចយោ ហោតិ, តទា អសហជាតាវ ហោតីតិ។

អយំ “តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិ បទស្មិំ វិត្ថារកថា។

ឧបាទានបច្ចយាភវបទវិត្ថារកថា

៦៤៦. ឧបាទានបច្ចយា ភវបទេ –

អត្ថតោ ធម្មតោ ចេវ, សាត្ថតោ ភេទសង្គហា;
យំ យស្ស បច្ចយោ ចេវ, វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

តត្ថ ភវតីតិ ភវោ។ សោ កម្មភវោ ឧបបត្តិភវោ ចាតិ ទុវិធោ ហោតិ។ យថាហ – “ភវោ ទុវិធេន អត្ថិ កម្មភវោ, អត្ថិ ឧបបត្តិភវោ”តិ (វិភ. ២៣៤)។ តត្ថ កម្មមេវ ភវោ កម្មភវោ, តថា ឧបបត្តិយេវ ភវោ ឧបបត្តិភវោ។ ឯត្ថ ច ឧបបត្តិ ភវតីតិ ភវោ។ កម្មំ បន យថា សុខការណត្តា “សុខោ ពុទ្ធានំ ឧប្បាទោ”តិ (ធ. ប. ១៩៤) វុត្តោ, ឯវំ ភវការណត្តា ផលវោហារេន ភវោតិ វេទិតព្ពន្តិ។ ឯវំ តាវេត្ថ **អត្ថតោ** វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៦៤៧. **ធម្មតោ** បន កម្មភវោ តាវ សង្ខេបតោ ចេតនា ចេវ ចេតនាសម្បយុត្តា ច អភិជ្ឈាទយោ កម្មសង្ខាតា ធម្មា។ យថាហ – “តត្ថ កតមោ កម្មភវោ? បុញ្ញាភិសង្ខារោ អបុញ្ញាភិសង្ខារោ អានេញ្ជាភិសង្ខារោ (វិភ. ២៣៤) បរិត្តភូមកោ វា មហាភូមកោ វា, អយំ វុច្ចតិ កម្មភវោ។ សព្ពម្បិ ភវគាមិកម្មំ កម្មភវោ”តិ (វិភ. ២៣៤)។ ឯត្ថ ហិ **បុញ្ញាភិសង្ខារោ**តិ តេរស ចេតនា។ **អបុញ្ញាភិសង្ខារោ**តិ ទ្វាទស។ **អានេញ្ជាភិសង្ខារោ**តិ ចតស្សោ ចេតនា។ ឯវំ **បរិត្តភូមកោ វា មហាភូមកោ វា**តិ ឯតេន តាសំយេវ ចេតនានំ មន្ទពហុវិបាកតា វុត្តា។ **សព្ពម្បិ ភវគាមិកម្ម**ន្តិ ឥមិនា បន ចេតនាសម្បយុត្តា អភិជ្ឈាទយោ វុត្តា។

ឧបបត្តិភវោ បន សង្ខេបតោ កម្មាភិនិព្ពត្តា ខន្ធា, បភេទតោ នវវិធោ ហោតិ។ យថាហ – “តត្ថ កតមោ ឧបបត្តិភវោ? កាមភវោ រូបភវោ អរូបភវោ សញ្ញាភវោ អសញ្ញាភវោ នេវសញ្ញានាសញ្ញាភវោ, ឯកវោការភវោ ចតុវោការភវោ បញ្ចវោការភវោ, អយំ វុច្ចតិ ឧបបត្តិភវោ”តិ (វិភ. ២៣៤)។ តត្ថ កាមសង្ខាតោ ភវោ

កាមភវោ។ ឯស នយោ រូបារូបភវេសុ។ សញ្ញាវតំ ភវោ, សញ្ញា វា ឯត្ថ ភវេ អត្ថីតិ សញ្ញាភវោ។ វិបរិយាយេន អសញ្ញាភវោ។ ឱឡារិកាយ សញ្ញាយ អភាវា សុខុមាយ ច ភាវា នេវសញ្ញា, នាសញ្ញា អស្មិំ ភវេតិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាភវោ។ ឯកេន រូបក្ខន្ធេន វោកិណ្ណោ ភវោ ឯកវោការភវោ។ ឯកោ វា វោការោ អស្ស ភវស្សាតិ ឯកវោការភវោ។ ឯស នយោ ចតុវោការបញ្ចវោការភវេសុ។ តត្ថ កាមភវោ បញ្ច ឧបាទិណ្ណក្ខន្ធា។ តថា រូបភវោ។ អរូបភវោ ចត្តារោ , សញ្ញាភវោ បញ្ច។ អសញ្ញាភវោ ឯកោ ឧបាទិណ្ណក្ខន្ធោ។ នេវសញ្ញានាសញ្ញាភវោ ចត្តារោ។ ឯកវោការភវាទយោ ឯកចតុបញ្ចក្ខន្ធា ឧបាទិណ្ណក្ខន្ធេហីតិ ឯវមេត្ថ ធម្មតោបិ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៦៤៨. សាត្ថតោតិ យថា ច ភវនិទ្ទេសេ, តថេវ កាមំ សង្ខារនិទ្ទេសេបិ បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោវ វុត្តា, ឯវំ សន្តេបិ បុរិមេ អតីតកម្មវសេន ឥធ បដិសន្ធិយា បច្ចយត្តា, ឥមេ បច្ចុប្បន្នកម្មវសេន អាយតិំ បដិសន្ធិយា បច្ចយត្តាតិ បុនវចនំ សាត្ថកមេវ, បុព្ពេ វា "តត្ថ កតមោ បុញ្ញាភិសង្ខារោ? កុសលា ចេតនា កាមាវចរា"តិ (វិភ. ២២៦) ឯវមាទិនា នយេន ចេតនាវ សង្ខារាតិ វុត្តា។ ឥធ បន "សព្ពម្បិ ភវគាមិកម្ម"ន្តិ (វិភ. ២៣៤) វចនតោ ចេតនាសម្បយុត្តាបិ។ បុព្ពេ ច វិញ្ញាណបច្ចយមេវ កម្មំ "សង្ខារា"តិ វុត្តំ។ ឥទានិ អសញ្ញាភវនិព្ពត្តកម្បិ។ កឹ វា ពហុនា, "អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា"តិ ឯត្ថ បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោវ កុសលាកុសលា ធម្មា វុត្តា។ "ឧបាទានបច្ចយា ភវោ"តិ ឥធ បន ឧបបត្តិភវស្សាបិ សង្គហិតត្តា កុសលាកុសលាព្យាកតា ធម្មា វុត្តា។ តស្មា សព្ពថាបិ សាត្ថកមេវិទំ បុនវចនន្តិ ឯវមេត្ថ សាត្ថតោបិ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៦៤៩. ភេទសង្គហាតិ ឧបាទានបច្ចយា ភវស្ស ភេទតោ ចេវ សង្គហតោ ច។ យញ្ហិ កាមុបាទានបច្ចយា កាមភវនិព្ពត្តកំ កម្មំ ករិយតិ, សោ កម្មភវោ។ តទភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោ។ ឯស នយោ រូបារូបភវេសុ។ ឯវំ កាមុបាទានបច្ចយា ទ្វេ កាមភវា, តទន្តោគធា ច សញ្ញាភវបញ្ចវោការភវា, ទ្វេ រូបភវា, តទន្តោគធា ច សញ្ញាភវអសញ្ញាភវឯកវោការភវបញ្ចវោការភវា, ទ្វេ អរូបភវា, តទន្តោគធា ច សញ្ញាភវនេវសញ្ញានាសញ្ញាភវចតុវោការភវាតិ សទ្ធឹ អន្តោគធេហិ ឆ ភវា។ យថា ច កាមុបាទានបច្ចយា សទ្ធឹ អន្តោគធេហិ ឆ ភវា។ តថា សេសុបាទានបច្ចយាបីតិ ឯវំ ឧបាទានបច្ចយា **ភេទតោ** សទ្ធឹ អន្តោគធេហិ ចតុវីសតិ ភវា។

សង្គហតោ បន កម្មភវំ ឧបបត្តិភវញ្ច ឯកតោ កត្វា កាមុបាទានបច្ចយា សទ្ធឹ អន្តោគធេហិ ឯកោ កាមភវោ។ តថា រូបារូបភវាតិ តយោ ភវា។ តថា សេសុបាទានបច្ចយា បីតិ។ ឯវំ ឧបាទានបច្ចយា សង្គហតោ សទ្ធឹ អន្តោគធេហិ ទ្វាទស ភវា។ អបិច អវិសេសេន ឧបាទានបច្ចយា កាមភវូបគំ កម្មំ កម្មភវោ។ តទភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោ។ ឯស នយោ រូបារូបភវេសុ។ ឯវំ ឧបាទានបច្ចយា សទ្ធឹ អន្តោគធេហិ ទ្វេ កាមភវា, ទ្វេ រូបភវា, ទ្វេ អរូបភវាតិ អបរេន បរិយាយេន សង្គហតោ ឆ ភវា។ កម្មភវឧបបត្តិភវភេទំ វា អនុបគម្ម សទ្ធឹ អន្តោគធេហិ កាមភវាទិវសេន តយោ ភវា ហោន្តិ។ កាមភវាទិភេទម្បិ អនុបគម្ម កម្មភវឧបបត្តិភវវសេន ទ្វេ ភវា ហោន្តិ។ កម្មុបបត្តិភេទញ្ចាបិ អនុបគម្ម ឧបាទានបច្ចយា ភវោតិ ភវវសេន ឯកោវ ភវោ ហោតីតិ ឯវមេត្ថ ឧបាទានបច្ចយស្ស ភវស្ស ភេទសង្គហាបិ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

៦៥០. យំ យស្ស បច្ចយោ ចេវាតិ យញ្ចេត្ថ ឧបាទានំ យស្ស បច្ចយោ ហោតិ, តតោបិ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោតិ អត្ថោ។ កឹ បនេត្ថ កស្ស បច្ចយោ ហោតិ? យំកិញ្ចិ យស្ស កស្សចិ បច្ចយោ ហោតិយេវ។ ឧម្មត្តកោ វិយ ហិ បុថុជ្ជនោ។ សោ ឥទំ យុត្តំ ឥទំ អយុត្តន្តិ អវិចារេត្វា យស្ស កស្សចិ ឧបាទានស្ស វសេន យំកិញ្ចិ ភវំ បត្ថេត្វា យំកិញ្ចិ កម្មំ ករោតិយេវ។ តស្មា យទេកច្ចេ សីលព្ពតុបាទានេន រូបារូបភវា ន ហោន្តីតិ វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ។ សព្ពេន បន សព្ពោ ហោតីតិ គហេតព្ពំ។

សេយ្យថិទំ – ឥធេកច្ចោ អនុស្សវវសេន វា ទិដ្ឋានុសារេន វា "កាមា នាមេតេ មនុស្សលោកេ ចេវ ខត្តិយមហាសាលកុលាទីសុ, ឆ កាមាវចរទេវលោកេ ច សមិទ្ធា"តិ ចិន្តេត្វា តេសំ អធិគមត្ថំ អសទ្ធម្មស្សវនាទីហិ វញ្ចិតោ "ឥមិនា កម្មេន កាមា សម្បជ្ជន្តី"តិ មញ្ញមានោ កាមុបាទានវសេន កាយទុច្ចរិតាទីនិបិ ករោតិ, សោ ទុច្ចរិតបារិបូរិយា អបាយេ ឧបបជ្ជតិ។ សន្ទិដ្ឋិកេ វា បន កាមេ បត្ថយមានោ បដិលទ្ធេ ច គោបយមានោ កាមុបាទានវសេន កាយទុច្ចរិតាទីនិ ករោតិ, សោ ទុច្ចរិតបារិបូរិយា អបាយេ ឧបបជ្ជតិ។ តត្រាស្ស ឧបបត្តិហេតុភូតំ កម្មំ កម្មភវោ។ កម្មាភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោ។ សញ្ញាភវបញ្ចវោការភវា បន តទន្តោគធា ឯវ។

អបរោ បន សទ្ធម្មស្សវនាទីហិ ឧបព្រូហិតញាណោ "ឥមិនា កម្មេន កាមា សម្បជ្ជន្តី"តិ មញ្ញមានោ កាមុបាទានវសេន កាយសុចរិតាទីនិ ករោតិ។ សោ សុចរិតបារិបូរិយា ទេវេសុ វា មនុស្សេសុ វា ឧបបជ្ជតិ។ តត្រាស្ស ឧបបត្តិហេតុភូតំ កម្មំ កម្មភវោ។ កម្មាភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោ។ សញ្ញាភវបញ្ចវោការភវា បន តទន្តោគធា ឯវ។ ឥតិ កាមុបាទានំ សប្បភេទស្ស សាន្តោគធស្ស កាមភវស្ស បច្ចយោ ហោតិ។

អបរោ “រូបារូបភវេសុ តតោ សមិទ្ធតរា កាមា”តិ សុត្វា បរិកប្បេត្វា វា កាមុបាទានវសេនេវ រូបារូបសមាបត្តិយោ និព្ពត្តេត្វា សមាបត្តិពលេន រូបារូបព្រហ្មលោកេ ឧបបជ្ជតិ។ តត្រាស្ស ឧបបត្តិហេតុភូតំ កម្មំ កម្មភវោ។ កម្មាភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោ។ សញ្ញា-អសញ្ញា-នេវសញ្ញានាសញ្ញា-ឯក-ចតុ-បញ្ចវោការភវា បន តទន្តោគធា ឯវ។ ឥតិ កាមុបាទានំ សប្បភេទានំ សាន្តោគធានំ រូបារូបភវានម្បិ បច្ចយោ ហោតិ។

អបរោ “អយំ អត្តា នាម កាមាវចរសម្បត្តិភវេ វា រូបារូបភវានំ វា អញ្ញតរស្មឹ ឧច្ឆិន្នេ សុឧច្ឆិន្នោ ហោតី”តិ ឧច្ឆេទទិដ្ឋឹ ឧបាទាយ តទុបគំ កម្មំ ករោតិ, តស្ស តំ កម្មំ កម្មភវោ។ កម្មាភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោ។ សញ្ញាភវាទយោ បន តទន្តោគធា ឯវ។ ឥតិ ទិដ្ឋុបាទានំ សប្បភេទានំ សាន្តោគធានំ តិណ្ណម្បិ កាមរូបារូបភវានំ បច្ចយោ ហោតិ។

អបរោ “អយំ អត្តា នាម កាមាវចរសម្បត្តិភវេ វា រូបារូបភវានំ វា អញ្ញតរស្មឹ សុខី ហោតិ វិគតបរិឡាហោ”តិ អត្តវាទុបាទានេន តទុបគំ កម្មំ ករោតិ, តស្ស តំ កម្មំ កម្មភវោ។ តទភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោ។ សញ្ញាភវាទយោ បន តទន្តោគធា ឯវ។ ឥតិ អត្តវាទុបាទានំ សប្បភេទានំ សាន្តោគធានំ តិណ្ណំ ភវានំ បច្ចយោ ហោតិ។

អបរោ “ឥទំ សីលព្ពតំ នាម កាមាវចរសម្បត្តិភវេ វា រូបារូបភវានំ វា អញ្ញតរស្មឹ បរិបូរេន្តស្ស សុខំ បារិបូរិំ គច្ឆតី”តិ សីលព្ពតុបាទានវសេន តទុបគំ កម្មំ ករោតិ, តស្ស តំ កម្មំ កម្មភវោ។ តទភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោ។ សញ្ញាភវាទយោ បន តទន្តោគធា ឯវ។ ឥតិ សីលព្ពតុបាទានំ សប្បភេទានំ សាន្តោគធានំ តិណ្ណំ ភវានំ បច្ចយោ ហោតិ។ ឯវមេត្ថ យំ យស្ស បច្ចយោ ហោតិ, តតោបិ វិញ្ញាតព្ពោ វិនិច្ឆយោ។

កឹ បនេត្ថ កស្ស ភវស្ស កថំ បច្ចយោ ហោតីតិ ចេ?

រូបារូបភវានំ , ឧបនិស្សយបច្ចយោ ឧបាទានំ;
សហជាតាទីហិបិ តំ, កាមភវស្សាតិ វិញ្ញេយ្យំ។

រូបារូបភវានំ ហិ, កាមភវបរិយាបន្នស្ស ច កម្មភវេ កុសលកម្មស្សេវ, ឧបបត្តិភវស្ស ចេតំ ចតុព្ពិធម្បិ ឧបាទានំ ឧបនិស្សយបច្ចយវសេន ឯកធាវ បច្ចយោ ហោតិ។ កាមភវេ អត្តនា សម្បយុត្តាកុសលកម្មភវស្ស សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតហេតុបច្ចយប្បភេទេហិ សហជាតាទីហិ បច្ចយោ ហោតិ។ វិប្បយុត្តស្ស បន ឧបនិស្សយបច្ចយេនេវាតិ។

អយំ “ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ បទស្មឹ វិត្ថារកថា។

ភវបច្ចយាជាតិអាទិវិត្ថារកថា

៦៥១. ភវបច្ចយា ជាតីតិអាទីសុ ជាតិអាទីនំ វិនិច្ឆយោ សច្ចនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ **ភវោ**តិ បនេត្ថ កម្មភវោវ អធិប្បេតោ។ សោ ហិ ជាតិយា បច្ចយោ, ន ឧបបត្តិភវោ។ សោ ច បន កម្មបច្ចយឧបនិស្សយបច្ចយវសេន ទ្វេធា បច្ចយោ ហោតីតិ។

តត្ថ សិយា – កថំ បនេតំ ជានិតព្ពំ ភវោ ជាតិយា បច្ចយោតិ ចេ? ពាហិរបច្ចយសមត្តេបិ ហីនបណីតតាទិវិសេសទស្សនតោ។ ពាហិរានំ ហិ ជនកជននីសុក្កសោណិតាហារាទីនំ បច្ចយានំ សមត្តេបិ សត្តានំ យមកានម្បិ សតំ ហីនបណីតតាទិវិសេសោ ទិស្សតិ។ សោ ច ន អហេតុកោ សព្ពទា ច សព្ពេសញ្ច អភាវតោ, ន កម្មភវតោ អញ្ញហេតុកោ តទភិនិព្ពត្តកសត្តានំ អជ្ឈត្តសន្តានេ អញ្ញស្ស ការណស្ស អភាវតោតិ កម្មភវហេតុកោវ។ កម្មំ ហិ សត្តានំ ហីនបណីតតាទិវិសេសស្ស ហេតុ។ តេនាហ ភគវា “កម្មំ សត្តេ វិភជតិ យទិទំ ហីនប្បណីតតាយា”តិ (ម. និ. ៣.២៨៩)។ តស្មា ជានិតព្ពមេតំ “ភវោ ជាតិយា បច្ចយោ”តិ។

យស្មា ច អសតិ ជាតិយា ជរាមរណំ នាម, សោកាទយោ វា ធម្មា ន ហោន្តិ។ ជាតិយា បន សតិ ជរាមរណញ្ចេវ, ជរាមរណសង្ខាតទុក្ខធម្មផុដ្ឋស្ស ច ពាលជនស្ស ជរាមរណាភិសម្ពន្ធា វា តេន តេន ទុក្ខធម្មេន ផុដ្ឋស្ស អនភិសម្ពន្ធា វា សោកាទយោ ច ធម្មា ហោន្តិ។ តស្មា អយម្បិ ជាតិ ជរាមរណស្ស ចេវ សោកាទីនញ្ច បច្ចយោ ហោតីតិ វេទិតព្ពា។ សា បន ឧបនិស្សយកោដិយា ឯកធាវ បច្ចយោ ហោតីតិ។

អយំ “ភវបច្ចយា ជាតី”តិអាទីសុ វិត្ថារកថា។

ភវចក្កកថា

៦៥២. យស្មា បនេត្ថ សោកាទយោ អវសានេ វុត្តា, តស្មា យា សា អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាតិ ឯវមេតស្ស ភវចក្កស្ស អាទិម្ហិ វុត្តា, សា,

សោកាទីហិ អវិជ្ជា, សិទ្ធា ភវចក្កមវិទិតាទិមិទំ;
ការកវេទករហិតំ, ទ្វាទសវិធសុញ្ញតាសុញ្ញំ។

សតតំ សមិតំ បវត្តតីតិ វេទិតព្ពំ។

កថំ បនេត្ថ សោកាទីហិ អវិជ្ជា សិទ្ធា, កថមិទំ ភវចក្កំ អវិទិតាទិ, កថំ ការកវេទករហិតំ, កថំ ទ្វាទសវិធសុញ្ញតាសុញ្ញន្តិ ចេ? ឯត្ថ ហិ សោកទោមនស្សុបាយាសា អវិជ្ជាយ អវិយោគិនោ, បរិទេវោ ច នាម មូឡ្ហស្សាតិ តេសុ តាវ សិទ្ធេសុ សិទ្ធា ហោតិ អវិជ្ជា។ អបិច “អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៣) វុត្តំ។ អាសវសមុទយា ចេតេ សោកាទយោ ហោន្តិ។

កថំ? វត្ថុកាមវិយោគេ តាវ សោកោ កាមាសវសមុទយា ហោតិ។ យថាហ –

“តស្ស ចេ កាមយានស្ស, ឆន្ទជាតស្ស ជន្តុនោ;
តេ កាមា បរិហាយន្តិ, សល្លវិទ្ធោវ រុប្បតី”តិ។ (សុ. និ. ៧៧៣);

យថា ចាហ – “កាមតោ ជាយតិ សោកោ”តិ។ (ធ. ប. ២១៥)។

សព្ពេបិ ចេតេ ទិដ្ឋាសវសមុទយា ហោន្តិ។ យថាហ –

“តស្ស ‘អហំ រូបំ មម រូប’ន្តិ បរិយុដ្ឋដ្ឋាយិនោ រូបវិបរិណាមញ្ញថាភាវា ឧប្បជ្ជន្តិ សោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សុបាយាសា”តិ (សំ. និ. ៣.១)។

យថា ច ទិដ្ឋាសវសមុទយា, ឯវំ ភវាសវសមុទយាបិ។ យថាហ –

“យេបិ តេ ទេវា ទីឃាយុកា វណ្ណវន្តោ សុខពហុលា ឧច្ចេសុ វិមានេសុ ចិរដ្ឋិតិកា, តេបិ តថាគតស្ស ធម្មទេសនំ សុត្វា ភយំ សន្តាសំ សំវេគមាបជ្ជន្តី”តិ (សំ. និ. ៣.៧៨)។ បញ្ច បុព្ពនិមិត្តានិ ទិស្វា មរណភយេន សន្តជ្ជិតានំ ទេវានំ វិយ។

យថា ច ភវាសវសមុទយា, ឯវំ អវិជ្ជាសវសមុទយាបិ។ យថាហ –

“ស ខោ សោ, ភិក្ខវេ, ពាលោ តិវិធំ ទិដ្ឋេវ ធម្មេ ទុក្ខំ ទោមនស្សំ បដិសំវេទេតី”តិ (ម. និ. ៣.២៤៦)។

ឥតិ យស្មា អាសវសមុទយា ឯតេ ធម្មា ហោន្តិ, តស្មា ឯតេ សិជ្ឈមានា អវិជ្ជាយ ហេតុភូតេ អាសវេ សាធេន្តិ។ អាសវេសុ ច សិទ្ធេសុ បច្ចយភាវេ ភាវតោ អវិជ្ជាបិ សិទ្ធាវ ហោតីតិ។ ឯវំ តាវេត្ថ **សោកាទីហិ អវិជ្ជា សិទ្ធា** ហោតីតិ វេទិតព្ពា។

យស្មា បន ឯវំ បច្ចយភាវេ ភាវតោ អវិជ្ជាយ សិទ្ធាយ បុន អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណន្តិ ឯវំ ហេតុផលបរម្បរាយ បរិយោសានំ នត្ថិ។ តស្មា តំ ហេតុផលសម្ពន្ធវសេន បវត្តំ ទ្វាទសង្គំ **ភវចក្កំ អវិទិតាទី**តិ សិទ្ធំ ហោតិ។

ឯវំ សតិ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាតិ ឥទំ អាទិមត្តកថនំ វិរុជ្ឈតីតិ ចេ។ នយិទំ អាទិមត្តកថនំ។ បធានធម្មកថនំ បនេតំ។ តិណ្ណន្នំ ហិ វដ្ដានំ អវិជ្ជា បធានា។ អវិជ្ជាគ្គហណេន ហិ អវសេសកិលេសវដ្ដញ្ច កម្មាទីនិ ច ពាលំ បលិពោធេន្តិ។ សប្បសិរគ្គហណេន សេសសប្បសរីរំ វិយ ពាហំ។ អវិជ្ជាសមុច្ឆេទេ បន កតេ តេហិ វិមោក្ខោ ហោតិ ។ សប្បសិរច្ឆេទេ កតេ បលិពោធិតពាហាវិមោក្ខោ វិយ។ យថាហ – “អវិជ្ជាយត្វេវ អសេសវិរាគនិរោធា សង្ខារនិរោធោ”តិអាទិ (សំ. និ. ២.១; មហាវ. ១)។ ឥតិ យំ គណ្ហតោ ពន្ធោ, មុច្ចតោ ច មោក្ខោ ហោតិ, តស្ស បធានធម្មស្ស កថនមិទំ, ន អាទិមត្តកថនន្តិ។ ឯវមិទំ **ភវចក្កំ អវិទិតាទី**តិ វេទិតព្ពំ។

តយិទំ យស្មា អវិជ្ជាទីហិ ការណេហិ សង្ខារាទីនំ បវត្តិ, តស្មា តតោ អញ្ញេន “ព្រហ្មា មហាព្រហ្មា សេដ្ឋោ សជិតា”តិ (ទី. និ. ១.៤២) ឯវំ បរិកប្បិតេន ព្រហ្មាទិនា វា សំសារស្ស ការកេន, “សោ ខោ បន មេ អយំ អត្តា វទោ វេទេយ្យោ”តិ ឯវំ បរិកប្បិតេន អត្តនា វា សុខទុក្ខានំ វេទកេន រហិតំ។ ឥតិ **ការកវេទករហិត**ន្តិ វេទិតព្ពំ។

យស្មា បនេត្ថ អវិជ្ជា ឧទយព្ពយធម្មកត្តា ធុវភាវេន, សំកិលិដ្ឋត្តា សំកិលេសិកត្តា ច សុភភាវេន, ឧទយព្ពយបដិបីឡិតត្តា សុខភាវេន, បច្ចយាយត្តវុត្តិត្តា វសវត្តនភូតេន អត្តភាវេន ច សុញ្ញា។ តថា សង្ខារាទីនិបិ អង្គានិ។ យស្មា វា អវិជ្ជា ន អត្តា, ន អត្តនោ, ន អត្តនិ, ន អត្តវតី។ តថា សង្ខារាទីនិបិ អង្គានិ។ តស្មា **ទ្វាទសវិធសុញ្ញតាសុញ្ញ**មេតំ ភវចក្កន្តិ វេទិតព្ពំ។

៦៥៣. ឯវញ្ច វិទិត្វា បុន,

តស្សាវិជ្ជាតណ្ហា, មូលមតីតាទយោ តយោ កាលា;
ទ្វេ អដ្ឋ ទ្វេ ឯវ ច, សរូបតោ តេសុ អង្គានិ។

តស្ស ខោ បនេតស្ស ភវចក្កស្ស អវិជ្ជា តណ្ហា ចាតិ ទ្វេ ធម្មា **មូល**ន្តិ វេទិតព្ពា។ តទេតំ បុព្ពន្តាហរណតោ អវិជ្ជាមូលំ វេទនាវសានំ, អបរន្តសន្តានតោ តណ្ហាមូលំ ជរាមរណាវសានន្តិ ទុវិធំ ហោតិ។ តត្ថ បុរិមំ ទិដ្ឋិចរិតវសេន វុត្តំ, បច្ឆិមំ តណ្ហាចរិតវសេន។ ទិដ្ឋិចរិតានំ ហិ អវិជ្ជា, តណ្ហាចរិតានញ្ច តណ្ហា សំសារនាយិកា។ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិសមុគ្ឃាតាយ វា បឋមំ, ផលុប្បត្តិយា ហេតូនំ អនុបច្ឆេទប្បកាសនតោ, សស្សតទិដ្ឋិសមុគ្ឃាតាយ ទុតិយំ, ឧប្បន្នានំ ជរាមរណប្បកាសនតោ។ គព្ភសេយ្យកវសេន វា បុរិមំ, អនុបុព្ពបវត្តិទីបនតោ, ឱបបាតិកវសេន បច្ឆិមំ, សហុប្បត្តិទីបនតោ។

អតីតបច្ចុប្បន្នានាគតា ចស្ស **តយោ កាលា**។ តេសុ បាឡិយំ សរូបតោ អាគតវសេន “អវិជ្ជា, សង្ខារា ចា”តិ **ទ្វេ** អង្គានិ អតីតកាលានិ។ វិញ្ញាណាទីនិ ភវាវសានានិ **អដ្ឋ** បច្ចុប្បន្នកាលានិ។ ជាតិ ចេវ ជរាមរណញ្ច **ទ្វេ** អនាគតកាលានីតិ វេទិតព្ពានិ។

៦៥៤. បុន ,

“ហេតុផលហេតុបុព្ពក-តិសន្ធិចតុភេទសង្គហញ្ចេតំ;
វីសតិ អាការារំ, តិវដ្ដមនវដ្ឋិតំ ភមតិ”។

ឥតិបិ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ សង្ខារានញ្ច បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស ច អន្តរា ឯកោ ហេតុផលសន្ធិ នាម។ វេទនាយ ច តណ្ហាយ ច អន្តរា ឯកោ ផលហេតុសន្ធិ នាម។ ភវស្ស ច ជាតិយា ច អន្តរា ឯកោ ហេតុផលសន្ធីតិ ឯវមិទំ **ហេតុផលហេតុបុព្ពកតិសន្ធី**តិ វេទិតព្ពំ។

សន្ធីនំ អាទិបរិយោសានវវត្ថិតា បនស្ស **ចត្តារោ សង្គហា** ហោន្តិ។ សេយ្យថិទំ – អវិជ្ជាសង្ខារា ឯកោ សង្គហោ។ វិញ្ញាណនាមរូបសឡាយតនផស្សវេទនា ទុតិយោ។ តណ្ហុបាទានភវា តតិយោ។ ជាតិជរាមរណំ ចតុត្ថោតិ។ ឯវមិទំ ចតុភេទសង្គហន្តិ វេទិតព្ពំ។

អតីតេ ហេតវោ បញ្ច, ឥទានិ ផលបញ្ចកំ;
ឥទានិ ហេតវោ បញ្ច, អាយតិំ ផលបញ្ចកន្តិ។

ឯតេហិ បន វីសតិយា អាការសង្ខាតេហិ អរេហិ **វីសតិអាការារ**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ តត្ថ **អតីតេ ហេតវោ បញ្ចា**តិ អវិជ្ជា សង្ខារា ចាតិ ឥមេ តាវ ទ្វេ វុត្តា ឯវ។ យស្មា បន អវិទ្វា បរិតស្សតិ, បរិតស្សិតោ ឧបាទិយតិ, តស្ស ឧបាទានបច្ចយា ភវោ។ តស្មា តណ្ហុបាទានភវាបិ គហិតា ហោន្តិ។ តេនាហ “បុរិមកម្មភវស្មិំ មោហោ អវិជ្ជា, អាយូហនា សង្ខារា, និកន្តិ តណ្ហា, ឧបគមនំ ឧបាទានំ, ចេតនា ភវោតិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា បុរិមកម្មភវស្មិំ ឥធ បដិសន្ធិយា បច្ចយា”តិ (បដិ. ម. ១.៤៧)។

តត្ថ **បុរិមកម្មភវស្មិ**ន្តិ បុរិមេ កម្មភវេ, អតីតជាតិយំ កម្មភវេ ករិយមានេតិ អត្ថោ។ **មោហោ អវិជ្ជា**តិ យោ តទា ទុក្ខាទីសុ មោហោ, យេន មូឡ្ហោ កម្មំ ករោតិ, សា អវិជ្ជា។ **អាយូហនា សង្ខារា**តិ តំ កម្មំ ករោតោ យា

បុរិមចេតនាយោ, យថា “ទានំ ទស្សាមី”តិ ចិត្តំ ឧប្បាទេត្វា មាសម្បិ សំវច្ឆរម្បិ ទានុបករណានិ សជ្ជេន្តស្ស ឧប្បន្នា បុរិមចេតនាយោ។ បដិគ្គាហកានំ បន ហត្ថេ ទក្ខិណំ បតិដ្ឋាបយតោ ចេតនា ភវោតិ វុច្ចតិ។ ឯកាវជ្ជនេសុ វា ឆសុ ជវនេសុ ចេតនា អាយូហនា សង្ខារា នាម ។ សត្តមេ ភវោ។ យា កាចិ វា បន ចេតនា ភវោ។ សម្បយុត្តា អាយូហនា សង្ខារា នាម។ **និកន្តិ តណ្ហា**តិ យា កម្មំ ករោន្តស្ស ផលេ ឧបបត្តិភវេ និកាមនា បត្ថនា, សា តណ្ហា នាម។ **ឧបគមនំ ឧបាទាន**ន្តិ យំ កម្មភវស្ស បច្ចយភូតំ “ឥទំ កត្វា អសុកស្មិំ នាម ឋានេ កាមេ សេវិស្សាមិ ឧច្ឆិជ្ជិស្សាមី”តិអាទិនា នយេន បវត្តំ ឧបគមនំ គហណំ បរាមសនំ, ឥទំ ឧបាទានំ នាម។ **ចេតនា ភវោ**តិ អាយូហនាវសានេ វុត្តា ចេតនា ភវោតិ ឯវមត្ថោ វេទិតព្ពោ។

ឥទានិ ផលបញ្ចកន្តិ វិញ្ញាណាទិវេទនាវសានំ បាឡិយំ អាគតមេវ។ យថាហ – “ឥធ បដិសន្ធិ វិញ្ញាណំ, ឱក្កន្តិ នាមរូបំ, បសាទោ អាយតនំ, ផុដ្ឋោ ផស្សោ, វេទយិតំ វេទនា, ឥមេ បញ្ច ធម្មា ឥធូបបត្តិភវស្មិំ បុរេកតស្ស កម្មស្ស បច្ចយា”តិ (បដិ. ១.៤៧)។ តត្ថ **បដិសន្ធិ វិញ្ញាណ**ន្តិ យំ ភវន្តរបដិសន្ធានវសេន ឧប្បន្នត្តា បដិសន្ធីតិ វុច្ចតិ, តំ វិញ្ញាណំ។ **ឱក្កន្តិ នាមរូប**ន្តិ យា គព្ភេ រូបារូបធម្មានំ ឱក្កន្តិ អាគន្ត្វា បវិសនំ វិយ, ឥទំ នាមរូបំ។ **បសាទោ អាយតន**ន្តិ ឥទំ ចក្ខាទិបញ្ចាយតនវសេន វុត្តំ។ **ផុដ្ឋោ ផស្សោ**តិ យោ អារម្មណំ ផុដ្ឋោ ផុសន្តោ ឧប្បន្នោ, អយំ ផស្សោ។ **វេទយិតំ វេទនា**តិ យំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណេន វា សឡាយតនបច្ចយេន វា ផស្សេន សហ ឧប្បន្នំ វិបាកវេទយិតំ, សា វេទនាតិ ឯវមត្ថោ វេទិតព្ពោ។

ឥទានិ ហេតវោ បញ្ចាតិ តណ្ហាទយោ បាឡិយំ អាគតា តណ្ហុបាទានភវា។ ភវេ បន គហិតេ តស្ស បុព្ពភាគា តំសម្បយុត្តា វា សង្ខារា គហិតាវ ហោន្តិ។ តណ្ហុបាទានគ្គហណេន ច តំសម្បយុត្តា, យាយ វា មូឡ្ហោ កម្មំ ករោតិ, សា អវិជ្ជា គហិតាវ ហោតីតិ។ ឯវំ បញ្ច។ តេនាហ “ឥធ បរិបក្កត្តា អាយតនានំ មោហោ អវិជ្ជា, អាយូហនា សង្ខារា, និកន្តិ តណ្ហា, ឧបគមនំ ឧបាទានំ, ចេតនា ភវោតិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា ឥធ កម្មភវស្មិំ អាយតិំ បដិសន្ធិយា បច្ចយា”តិ (បដិ. ម. ១.៤៧)។ តត្ថ **ឥធ បរិបក្កត្តា អាយតនាន**ន្តិ បរិបក្កាយតនស្ស កម្មករណកាលេ សម្មោហោ ទស្សិតោ។ សេសំ ឧត្តានត្ថមេវ។

អាយតិំ ផលបញ្ចកន្តិ វិញ្ញាណាទីនិ បញ្ច។ តានិ ជាតិគ្គហណេន វុត្តានិ។ ជរាមរណំ បន តេសំយេវ ជរាមរណំ។ តេនាហ – “អាយតិំ បដិសន្ធិ វិញ្ញាណំ , ឱក្កន្តិ នាមរូបំ, បសាទោ អាយតនំ, ផុដ្ឋោ ផស្សោ, វេទយិតំ វេទនា, ឥមេ បញ្ច ធម្មា អាយតិំ ឧបបត្តិភវស្មិំ ឥធ កតស្ស កម្មស្ស បច្ចយា”តិ (បដិ. ម. ១.៤៧)។ ឯវមិទំ វីសតិ អាការាំ ហោតិ។

តិវដ្ដមនវដ្ឋិតំ ភមតីតិ ឯត្ថ បន សង្ខារភវា កម្មវដ្ដំ, អវិជ្ជាតណ្ហុបាទានានិ កិលេសវដ្ដំ, វិញ្ញាណនាមរូបសឡាយតនផស្សវេទនា វិបាកវដ្ដន្តិ ឥមេហិ តីហិ វដ្ដេហិ តិវដ្ដមិទំ ភវចក្កំ យាវ កិលេសវដ្ដំ ន ឧបច្ឆិជ្ជតិ, តាវ អនុបច្ឆិន្នបច្ចយត្តា អនវដ្ឋិតំ បុនប្បុនំ បរិវត្តនតោ ភមតិយេវាតិ វេទិតព្ពំ។

៦៥៥. តយិទមេវំ ភមមានំ,

> សច្ចប្បភវតោ កិច្ចា, វារណា ឧបមាហិ ច;
> គម្ភីរនយភេទា ច, វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

តត្ថ យស្មា កុសលាកុសលំ កម្មំ អវិសេសេន សមុទយសច្ចន្តិ សច្ចវិភង្គេ វុត្តំ, តស្មា អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាតិ អវិជ្ជាយ សង្ខារា ទុតិយសច្ចប្បភវំ ទុតិយសច្ចំ។ សង្ខារេហិ វិញ្ញាណំ ទុតិយសច្ចប្បភវំ បឋមសច្ចំ។ វិញ្ញាណាទីហិ នាមរូបាទីនិ វិបាកវេទនាបរិយោសានានិ បឋមសច្ចប្បភវំ បឋមសច្ចំ។ វេទនាយ តណ្ហា បឋមសច្ចប្បភវំ ទុតិយសច្ចំ។ តណ្ហាយ ឧបាទានំ ទុតិយសច្ចប្បភវំ ទុតិយសច្ចំ។ ឧបាទានតោ ភវោ ទុតិយសច្ចប្បភវំ បឋមទុតិយសច្ចទ្វយំ។ ភវតោ ជាតិ ទុតិយសច្ចប្បភវំ បឋមសច្ចំ។ ជាតិយា ជរាមរណំ បឋមសច្ចប្បភវំ បឋមសច្ចន្តិ ឯវំ តាវិទំ **សច្ចប្បភវតោ** វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

៦៥៦. យស្មា បនេត្ថ អវិជ្ជា វត្ថូសុ ច សត្តេ សម្មោហេតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ សង្ខារានំ បាតុភាវាយ។ តថា សង្ខារា សង្ខតញ្ច អភិសង្ខរោន្តិ, បច្ចយា ច ហោន្តិ វិញ្ញាណស្ស។ វិញ្ញាណម្បិ វត្ថុញ្ច បដិវិជានាតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ នាមរូបស្ស។ នាមរូបម្បិ អញ្ញមញ្ញញ្ច ឧបត្ថម្ភេតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ សឡាយតនស្ស។ សឡាយតនម្បិ សវិសយេ ច បវត្តតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ ផស្សស្ស។ ផស្សោបិ អារម្មណញ្ច ផុសតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ វេទនាយ។ វេទនាបិ អារម្មណរសញ្ច អនុភវតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ តណ្ហាយ។ តណ្ហាបិ រជ្ជនីយេ ច ធម្មេ រជ្ជតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ ឧបាទានស្ស។ ឧបាទានម្បិ ឧបាទានិយេ ច ធម្មេ ឧបាទិយតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ ភវស្ស។ ភវោបិ

នានាគតីសុ ច វិក្ខិបតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ ជាតិយា។ ជាតិបិ ខន្ធេ ច ជនេតិ តេសំ អភិនិព្ពត្តិភាវេន ប វត្តត្តា, បច្ចយោ ច ហោតិ ជរាមរណស្ស។ ជរាមរណម្បិ ខន្ធានំ បាកភេទភាវញ្ច អធិតិដ្ឋតិ, បច្ចយោ ច ហោតិ ភវន្តរបាតុភាវាយ សោកាទីនំ អធិដ្ឋានត្តា។ តស្មា សព្ពបទេសុ ទ្វេធា បវត្តិ**កិច្ចតោ**បិ ឥទំ វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

៦៥៧. យស្មា ចេត្ថ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាតិ ឥទំ ការកទស្សននិវារណំ។ សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណន្តិ អត្តសង្កន្តិទស្សននិវារណំ។ វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបន្តិ “អត្តា”តិបរិកប្បិតវត្ថុភេទទស្សនតោ ឃនសញ្ញានិវារណំ។ នាមរូបបច្ចយា សឡាយតនន្តិអាទិ អត្តា បស្សតិ…បេ.… វិជានាតិ, ផុសតិ, វេទយតិ, តណ្ហិយតិ, ឧបាទិយតិ, ភវតិ, ជាយតិ, ជីយតិ, មីយតីតិឯវមាទិទស្សននិវារណំ។ តស្មា មិច្ឆាទស្សន**និវារណតោ**បេតំ ភវចក្កំ វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

៦៥៨. យស្មា បនេត្ថ សលក្ខណសាមញ្ញលក្ខណវសេន ធម្មានំ អទស្សនតោ អន្ធោ វិយ អវិជ្ជា។ អន្ធស្ស ឧបក្ខលនំ វិយ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា។ ឧបក្ខលិតស្ស បតនំ វិយ សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ។ បតិតស្ស គណ្ឌបាតុភាវោ វិយ វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ។ គណ្ឌភេទបីឡកា វិយ នាមរូបបច្ចយា សឡាយតនំ។ គណ្ឌបីឡកាឃដ្ដនំ វិយ សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ។ ឃដ្ដនទុក្ខំ វិយ ផស្សបច្ចយា វេទនា, ទុក្ខស្ស បដិការាភិលាសោ វិយ វេទនាបច្ចយា តណ្ហា។ បដិការាភិលាសេន អសប្បាយគ្គហណំ វិយ តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទានំ។ ឧបាទិណ្ណអសប្បាយាលេបនំ វិយ ឧបាទានបច្ចយា ភវោ។ អសប្បាយាលេបនេន គណ្ឌវិការបាតុភាវោ វិយ ភវបច្ចយា ជាតិ។ គណ្ឌវិការតោ គណ្ឌភេទោ វិយ ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ។ យស្មា វា បនេត្ថ អវិជ្ជា អប្បដិបត្តិមិច្ឆាបដិបត្តិភាវេន សត្តេ អភិភវតិ បដលំ វិយ អក្ខីនិ ។ តទភិភូតោ ច ពាលោ បុនព្ភវិកេហិ សង្ខារេហិ អត្តានំ វេឋេតិ កោសការកិមិ វិយ កោសប្បទេសេហិ។ សង្ខារបរិគ្គហិតំ វិញ្ញាណំ គតីសុ បតិដ្ឋំ លភតិ បរិណាយកបរិគ្គហិតោ វិយ រាជកុមារោ រជ្ជេ។ ឧបបត្តិនិមិត្តបរិកប្បនតោ វិញ្ញាណំ បដិសន្ធិយំ អនេកប្បការំ នាមរូបំ អភិនិព្ពត្តេតិ មាយាការោ វិយ មាយំ។ នាមរូបេ បតិដ្ឋិតំ សឡាយតនំ វុទ្ធឹ វិរុឡ្ហឹ វេបុល្លំ បាបុណាតិ សុភូមិយំ បតិដ្ឋិតោ វនប្បគុម្ពោ វិយ។ អាយតនឃដ្ដនតោ ផស្សោ ជាយតិ អរណិសហិតាភិមន្ថនតោ អគ្គិ វិយ។ ផស្សេន ផុដ្ឋស្ស វេទនា បាតុភវតិ អគ្គិនា ផុដ្ឋស្ស ទាហោ វិយ។ វេទយមានស្ស តណ្ហា បវឌ្ឍតិ លោណូទកំ បិវតោ បិបាសា វិយ។ តសិតោ ភវេសុ អភិលាសំ ករោតិ បិបាសិតោ វិយ បានីយេ។ តទស្សុបាទានំ, ឧបាទានេន ភវំ ឧបាទិយតិ អាមិសលោភេន មច្ឆោ ពឡិសំ វិយ។ ភវេ សតិ ជាតិ ហោតិ ពីជេ សតិ អង្កុរោ វិយ។ ជាតស្ស អវស្សំ ជរាមរណំ ឧប្បន្នស្ស រុក្ខស្ស បតនំ វិយ។ តស្មា ឯវំ **ឧបមាហិ**បេតំ ភវចក្កំ វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

៦៥៩. យស្មា ច ភគវតា អត្ថតោបិ ធម្មតោបិ ទេសនតោបិ បដិវេធតោបិ គម្ភីរភាវំ សន្ធាយ “គម្ភីរោ ចាយំ, អានន្ទ, បដិច្ចសមុប្បាទោ គម្ភីរាវភាសោ ចា”តិ (ទី. និ. ២.៩៥; សំ. និ. ២.៦០) វុត្តំ, តស្មា **គម្ភីរភេទតោ**បេតំ ភវចក្កំ វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

តត្ថ យស្មា ន ជាតិតោ ជរាមរណំ ន ហោតិ, ន ច ជាតឹ វិនា អញ្ញតោ ហោតិ, ឥត្ថញ្ច ជាតិតោ សមុទាគច្ឆតីតិ ឯវំ ជាតិបច្ចយសមុទាគតដ្ឋស្ស ទុរវពោធនីយតោ ជរាមរណស្ស ជាតិបច្ចយសម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ គម្ភីរោ។ តថា ជាតិយា ភវបច្ចយ…បេ.… សង្ខារានំ អវិជ្ជាបច្ចយសម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ គម្ភីរោ។ តស្មា ឥទំ ភវចក្កំ អត្ថគម្ភីរន្តិ អយំ តាវេត្ថ **អត្ថគម្ភីរតា**។ ហេតុផលញ្ហិ អត្ថោតិ វុច្ចតិ។ យថាហ – “ហេតុផលេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧២០)។

យស្មា បន យេនាការេន យទវត្ថា ច អវិជ្ជា តេសំ តេសំ សង្ខារានំ បច្ចយោ ហោតិ, តស្ស ទុរវពោធនីយតោ អវិជ្ជាយ សង្ខារានំ បច្ចយដ្ឋោ គម្ភីរោ។ តថា សង្ខារានំ…បេ.… ជាតិយា ជរាមរណស្ស បច្ចយដ្ឋោ គម្ភីរោ, តស្មា ឥទំ ភវចក្កំ ធម្មគម្ភីរន្តិ អយមេត្ថ **ធម្មគម្ភីរតា**។ ហេតុនោ ហិ ធម្មោតិ នាមំ។ យថាហ – “ហេតុម្ហិ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧២០)។

យស្មា ចស្ស តេន តេន ការណេន តថា តថា បវត្តេតព្ពត្តា ទេសនាបិ គម្ភីរា, ន តត្ថ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណតោ អញ្ញំ ញាណំ បតិដ្ឋំ លភតិ។ តថាហេតំ កត្ថចិ សុត្តេ អនុលោមតោ, កត្ថចិ បដិលោមតោ, កត្ថចិ អនុលោមបដិលោមតោ, កត្ថចិ វេមជ្ឈតោ បដ្ឋាយ អនុលោមតោ វា បដិលោមតោ វា, កត្ថចិ តិសន្ធិចតុសង្ខេបំ, កត្ថចិ ទ្វិសន្ធិតិសង្ខេបំ, កត្ថចិ ឯកសន្ធិទ្វិសង្ខេបំ ទេសិតំ, តស្មា ឥទំ ភវចក្កំ ទេសនាគម្ភីរន្តិ អយំ **ទេសនាគម្ភីរតា**។

យស្មា ចេត្ថ យោ សោ អវិជ្ជាទីនំ សភាវោ, យេន បដិវិទ្ធេន អវិជ្ជាទយោ សម្មា សលក្ខណតោ បដិវិទ្ធា ហោន្តិ, សោ ទុប្បរិយោគាហត្តា គម្ភីរោ, តស្មា ឥទំ ភវចក្កំ បដិវេធគម្ភីរំ។ តថា ហេត្ថ អវិជ្ជាយ អញ្ញាណាទស្សន

សច្ចាសម្បដិវេធដ្ឋោ គម្ភីរោ, សង្ខារានំ អភិសង្ខរណាយូហនសរាគវិរាគដ្ឋោ, វិញ្ញាណស្ស សុញ្ញតអព្យាបារអសង្កន្តិបដិសន្ធិបាតុភាវដ្ឋោ, នាមរូបស្ស ឯកុប្បាទវិនិព្ភោគាវិនិព្ភោគនមនរុប្បនដ្ឋោ, សឡាយតនស្ស អធិបតិលោកទ្វារខេត្តវិសយិភាវដ្ឋោ, ផស្សស្ស ផុសនសង្ឃដ្ដនសង្គតិសន្និបាតដ្ឋោ , វេទនាយ អារម្មណរសានុភវនសុខទុក្ខមជ្ឈត្តភាវនិជ្ជីវវេទយិតដ្ឋោ។ តណ្ហាយ អភិនន្ទិតជ្ឈោសានសរិតាលតានទីតណ្ហាសមុទ្ទទុប្បូរដ្ឋោ, ឧបាទានស្ស អាទានគ្គហណាភិនិវេសបរាមាសទុរតិក្កមដ្ឋោ, ភវស្ស អាយូហនាភិសង្ខរណយោនិគតិឋិតិនិវាសេសុខិបនដ្ឋោ, ជាតិយា ជាតិ សញ្ជាតិ ឱក្កន្តិ និព្ពត្តិ បាតុភាវដ្ឋោ, ជរាមរណស្ស ខយវយភេទវិបរិណាមដ្ឋោ គម្ភីរោតិ អយមេត្ថ **បដិវេធគម្ភីរតា**។

៦៦០. យស្មា បនេត្ថ ឯកត្តនយោ, នានត្តនយោ, អព្យាបារនយោ, ឯវំធម្មតានយោតិ ចត្តារោ អត្ថនយា ហោន្តិ, តស្មា **នយភេទតោ**បេតំ ភវចក្កំ វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

តត្ថ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណន្តិ ឯវំ ពីជស្ស អង្កុរាទិភាវេន រុក្ខភាវប្បត្តិ វិយ សន្តានានុបច្ឆេទោ **ឯកត្តនយោ** នាម។ យំ សម្មា បស្សន្តោ ហេតុផលសម្ពន្ធេន សន្តានស្ស អនុបច្ឆេទាវពោធតោ ឧច្ឆេទទិដ្ឋឹ បជហតិ។ មិច្ឆា បស្សន្តោ ហេតុផលសម្ពន្ធេន បវត្តមានស្ស សន្តានានុបច្ឆេទស្ស ឯកត្តគហណតោ សស្សតទិដ្ឋឹ ឧបាទិយតិ។

អវិជ្ជាទីនំ បន យថាសកំលក្ខណវវត្ថានំ **នានត្តនយោ** នាម។ យំ សម្មា បស្សន្តោ នវនវានំ ឧប្បាទទស្សនតោ សស្សតទិដ្ឋឹ បជហតិ។ មិច្ឆា បស្សន្តោ ឯកសន្តានបតិតស្ស ភិន្នសន្តានស្សេវ នានត្តគ្គហណតោ ឧច្ឆេទទិដ្ឋឹ ឧបាទិយតិ។

អវិជ្ជាយ សង្ខារា មយា ឧប្បាទេតព្ពា, សង្ខារានំ វា វិញ្ញាណំ អម្ហេហីតិ ឯវមាទិព្យាបារាភាវោ **អព្យាបារនយោ** នាម។ យំ សម្មា បស្សន្តោ ការកស្ស អភាវាវពោធតោ អត្តទិដ្ឋឹ បជហតិ។ មិច្ឆា បស្សន្តោ យោ អសតិបិ ព្យាបារេ អវិជ្ជាទីនំ សភាវនិយមសិទ្ធោ ហេតុភាវោ, តស្ស អគ្គហណតោ អកិរិយទិដ្ឋឹ ឧបាទិយតិ។

អវិជ្ជាទីហិ បន ការណេហិ សង្ខារាទីនំយេវ សម្ភវោ ខីរាទីហិ ទធិអាទីនំ វិយ, ន អញ្ញេសន្តិ អយំ **ឯវំធម្មតានយោ** នាម។ យំ សម្មា បស្សន្តោ បច្ចយានុរូបតោ ផលាវពោធា អហេតុកទិដ្ឋឹ អកិរិយទិដ្ឋិញ្ច បជហតិ។ មិច្ឆា បស្សន្តោ បច្ចយានុរូបំ ផលប្បវត្តឹ អគ្គហេត្វា យតោ កុតោចិ យស្ស កស្សចិ អសម្ភវគ្គហណតោ អហេតុកទិដ្ឋិញ្ចេវ និយតវាទញ្ច ឧបាទិយតីតិ ឯវមិទំ ភវចក្កំ,

សច្ចប្បភវតោ កិច្ចា, វារណាឧបមាហិ ច;
គម្ភីរនយភេទា ច, វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

៦៦១. ឥទញ្ហិ អតិគម្ភីរតោ អគាធំ។ នានានយគហនតោ ទុរតិយានំ។ ញាណាសិនា សមាធិបវរសិលាយំ សុនិសិតេន,

ភវចក្កមបទាលេត្វា, អសនិវិចក្កមិវ និច្ចនិម្មថនំ;
សំសារភយមតីតោ, ន កោចិ សុបិនន្តរេប្យត្ថិ។

វុត្តម្បិ ហេតំ ភគវតា – “គម្ភីរោ ចាយំ, អានន្ទ, បដិច្ចសមុប្បាទោ គម្ភីរាវភាសោ ច។ ឯតស្ស ចានន្ទ, ធម្មស្ស អននុពោធា អប្បដិវេធា ឯវមយំ បជា តន្តាកុលកជាតា កុលាគណ្ឋិកជាតា មុញ្ជបព្ពជភូតា អបាយំ ទុគ្គតឹ វិនិបាតំ សំសារំ នាតិវត្តតី”តិ (មហាវ. ៩៥; សំ. និ. ២.៦០)។ តស្មា អត្តនោ វា បរេសំ វា ហិតាយ ច សុខាយ ច បដិបន្នោ អវសេសកិច្ចានិ បហាយ,

គម្ភីរេ បច្ចយាការប្បភេទេ ឥធ បណ្ឌិតោ;
យថា គាធំ លភេថេវមនុយុញ្ជេ សទា សតោតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

បញ្ញាភូមិនិទ្ទេសោ នាម

សត្ថុសមោ បរិច្ឆេទោ។

១៨. ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ

នាមរូបបរិគ្គហកថា

៦៦២. ឥទានិ យា “ឥមេសុ ភូមិភូតេសុ ធម្មេសុ ឧគ្គហបរិបុច្ឆាវសេន ញាណបរិចយំ កត្វា ‘សីលវិសុទ្ធិ ចេវ ចិត្តវិសុទ្ធិ ចា’តិ ទ្វេ មូលភូតា វិសុទ្ធិយោ សម្បាទេតព្ពា”តិ វុត្តា។ តត្ថ **សីលវិសុទ្ធិ** នាម សុបរិសុទ្ធំ បាតិមោក្ខសំវរាទិចតុព្ពិធំ សីលំ, តញ្ច **សីលនិទ្ទេសេ** វិត្ថារិតមេវ។ **ចិត្តវិសុទ្ធិ** នាម សឧបចារា អដ្ឋ សមាបត្តិយោ, តាបិ ចិត្តសីសេន វុត្ត**សមាធិនិទ្ទេសេ** សព្ពាការេន វិត្ថារិតា ឯវ។ តស្មា តា តត្ថ វិត្ថារិតនយេនេវ វេទិតព្ពា។

យំ បន វុត្តំ “ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ, កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ, មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ, បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ, ញាណទស្សនវិសុទ្ធីតិ ឥមា បន បញ្ច វិសុទ្ធិយោ សរីរ”ន្តិ, តត្ថ **នាមរូបានំ យាថាវទស្សនំ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ** នាម។

៦៦៣. តំ សម្បាទេតុកាមេន **សមថយានិកេន** តាវ ឋបេត្វា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ អវសេសរូបារូបាវចរជ្ឈានានំ អញ្ញតរតោ វុដ្ឋាយ វិតក្កាទីនិ ឈានង្គានិ, តំសម្បយុត្តា ច ធម្មា **លក្ខណរសាទិវសេន** បរិគ្គហេតព្ពា។ បរិគ្គហេត្វា សព្ពម្បេតំ អារម្មណាភិមុខំ នមនតោ នមនដ្ឋេន **នាម**ន្តិ វវត្ថបេតព្ពំ។

តតោ យថា នាម បុរិសោ អន្តោគេហេ សប្បំ ទិស្វា តំ អនុពន្ធមានោ តស្ស អាសយំ បស្សតិ, ឯវមេវ អយម្បិ យោគាវចរោ តំ នាមំ ឧបបរិក្ខន្តោ “ឥទំ នាមំ កឹ និស្សាយ បវត្តតី”តិ បរិយេសមានោ តស្ស និស្សយំ ហទយរូបំ បស្សតិ។ តតោ ហទយរូបស្ស និស្សយភូតានិ, ភូតនិស្សិតានិ ច សេសុបាទាយរូបានីតិ រូបំ បរិគ្គណ្ហាតិ។ សោ សព្ពម្បេតំ រុប្បនតោ **រូប**ន្តិ វវត្ថបេតិ។ តតោ នមនលក្ខណំ នាមំ, រុប្បនលក្ខណំ រូបន្តិ **សង្ខេបតោ នាមរូបំ វវត្ថបេតិ**។

៦៦៤. **សុទ្ធវិបស្សនាយានិកោ** បន អយមេវ វា **សមថយានិកោ** ចតុធាតុវវត្ថានេ វុត្តានំ តេសំ តេសំ ធាតុបរិគ្គហមុខានំ អញ្ញតរមុខវសេន សង្ខេបតោ វា វិត្ថារតោ វា ចតស្សោ ធាតុយោ បរិគ្គណ្ហាតិ។ អថស្ស យាថាវសរសលក្ខណតោ អាវិភូតាសុ ធាតូសុ កម្មសមុដ្ឋានម្ហិ តាវ កេសេ “ចតស្សោ ធាតុយោ, វណ្ណោ, គន្ធោ, រសោ, ឱជា, ជីវិតំ, កាយប្បសាទោ”តិ ឯវំ កាយទសកវសេន ទស រូបានិ, តត្ថេវ ភាវស្ស អត្ថិតាយ ភាវទសកវសេន ទស, តត្ថេវ អាហារសមុដ្ឋានំ ឱជដ្ឋមកំ, ឧតុសមុដ្ឋានំ, ចិត្តសមុដ្ឋានន្តិ អបរានិបិ ចតុវីសតីតិ ឯវំ ចតុសមុដ្ឋានេសុ ចតុវីសតិកោដ្ឋាសេសុ ចតុចត្តាលីស ចតុចត្តាលីស រូបានិ, សេទោ, អស្សុ, ខេឡោ, សិង្ឃាណិកាតិ ឥមេសុ បន ចតូសុ ឧតុចិត្តសមុដ្ឋានេសុ ទ្វិន្នំ ឱជដ្ឋមកានំ វសេន សោឡស សោឡស រូបានិ, ឧទរិយំ, ករីសំ, បុព្ពោ, មុត្តន្តិ ឥមេសុ ចតូសុ ឧតុសមុដ្ឋានេសុ ឧតុសមុដ្ឋានស្សេវ ឱជដ្ឋមកស្ស វសេន អដ្ឋ អដ្ឋ រូបានិ បាកដានិ ហោន្តីតិ។ ឯស តាវ **ទ្វត្តឹសាការេ** នយោ។

យេ បន ឥមស្មឹ ទ្វត្តឹសាការេ អាវិភូតេ អបរេ ទស អាការា អាវិភវន្តិ។ តត្ថ អសិតាទិបរិបាចកេ តាវ កម្មជេ តេជោកោដ្ឋាសម្ហិ ឱជដ្ឋមកញ្ចេវ ជីវិតញ្ចាតិ នវ រូបានិ, តថា ចិត្តជេ អស្សាសបស្សាសកោដ្ឋាសេបិ ឱជដ្ឋមកញ្ចេវ សទ្ទោ ចាតិ នវ, សេសេសុ ចតុសមុដ្ឋានេសុ អដ្ឋសុ ជីវិតនវកញ្ចេវ តីណិ ច ឱជដ្ឋមកានីតិ តេត្តឹស រូបានិ បាកដានិ ហោន្តិ។

តស្សេវំ វិត្ថារតោ ទ្វាចត្តាលីសាការវសេន ឥមេសុ ភូតុបាទាយរូបេសុ បាកដេសុ ជាតេសុ វត្ថុទ្វារវសេន បញ្ច ចក្ខុទសកាទយោ, ហទយវត្ថុទសកញ្ចាតិ អបរានិបិ សដ្ឋិរូបានិ បាកដានិ ហោន្តិ។ សោ សព្ពានិបិ តានិ **រុប្បនលក្ខណេន** ឯកតោ កត្វា “ឯតំ **រូប**”ន្តិ បស្សតិ។

តស្សេវំ បរិគ្គហិតរូបស្ស ទ្វារវសេន អរូបធម្មា បាកដា ហោន្តិ។ សេយ្យថិទំ – ទ្វេបញ្ចវិញ្ញាណានិ, តិស្សោ មនោធាតុយោ, អដ្ឋសដ្ឋិ មនោវិញ្ញាណធាតុយោតិ ឯកាសីតិ លោកិយចិត្តានិ, អវិសេសេន ច តេហិ ចិត្តេហិ សហជាតោ ផស្សោ, វេទនា, សញ្ញា, ចេតនា, ជីវិតំ, ចិត្តដ្ឋិតិ, មនសិការោតិ ឥមេ សត្ត សត្ត ចេតសិកាតិ។ លោកុត្តរចិត្តានិ បន នេវ សុទ្ធវិបស្សកស្ស , ន សមថយានិកស្ស បរិគ្គហំ គច្ឆន្តិ អនធិគតត្តាតិ។ សោ សព្ពេបិ តេ អរូបធម្មេ **នមនលក្ខណេន** ឯកតោ កត្វា “ឯតំ **នាម**”ន្តិ បស្សតិ។ ឯវមេកោ **ចតុធាតុវវត្ថានមុខេន វិត្ថារតោ នាមរូបំ វវត្ថបេតិ**។

៦៦៥. អបរោ **អដ្ឋារសធាតុវសេន**។ កថំ? ឥធ ភិក្ខុ អត្ថិ ឥមស្មិំ អត្តភាវេ ចក្ខុធាតុ...បេ.... មនោវិញ្ញាណធាតូតិ ធាតុយោ អាវជ្ជិត្វា យំ លោកោ សេតកណ្ហមណ្ឌលវិចិត្តំ អាយតវិត្ថតំ អក្ខិកូបកេ ន្ហារុសុត្តកេន អាពទ្ធំ មំសបិណ្ឌំ "ចក្ខូ"តិ សញ្ជានាតិ, តំ អគ្គហេត្វា ខន្ធនិទ្ទេសេ ឧបាទារូបេសុ វុត្តប្បការំ ចក្ខុបសាទំ "ចក្ខុធាតូ"តិ វវត្ថបេតិ។

យានិ បនស្ស និស្សយភូតា ចតស្សោ ធាតុយោ, បរិវារកានិ ចត្តារិ វណ្ណ-គន្ធ-រស-ឱជា-រូបានិ, អនុបាលកំ ជីវិតិន្ទ្រិយន្តិ នវ សហជាតរូបានិ, តត្ថេវ ឋិតានិ កាយទសកភាវទសកវសេន វីសតិ កម្មជរូបានិ, អាហារសមុដ្ឋានាទីនំ តិណ្ណំ ឱជដ្ឋមកានំ វសេន ចតុវីសតិ អនុបាទិន្នរូបានីតិ ឯវំ សេសានិ តេបណ្ណាស រូបានិ ហោន្តិ, ន តានិ ច "ចក្ខុធាតូ"តិ វវត្ថបេតិ។ ឯស នយោ សោតធាតុអាទីសុបិ។ កាយធាតុយំ បន អវសេសានិ តេចត្តាលីស រូបានិ ហោន្តិ។ កេចិ បន ឧតុចិត្តសមុដ្ឋានានិ សទ្ទេន សហ នវ នវ កត្វា បញ្ចចត្តាលីសាតិ វទន្តិ។

ឥតិ ឥមេ បញ្ច បសាទា, តេសញ្ច វិសយា រូបសទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពា បញ្ចាតិ ទស រូបានិ ទស ធាតុយោ ហោន្តិ។ អវសេសរូបានិ ធម្មធាតុយេវ ហោន្តិ។ ចក្ខុំ បន និស្សាយ រូបំ អារព្ភ បវត្តំ ចិត្តំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ នាមាតិ ឯវំ ទ្វេបញ្ចវិញ្ញាណានិ បញ្ច វិញ្ញាណធាតុយោ ហោន្តិ។ តីណិ មនោធាតុចិត្តានិ ឯកា មនោធាតុ, អដ្ឋសដ្ឋិ មនោវិញ្ញាណធាតុចិត្តានិ មនោវិញ្ញាណធាតូតិ សព្ពានិបិ ឯកាសីតិ លោកិយចិត្តានិ សត្ត វិញ្ញាណធាតុយោ។ តំសម្បយុត្តា ផស្សាទយោ ធម្មធាតូតិ ឯវមេត្ថ អឌ្ឍេកាទស ធាតុយោ រូបំ, អឌ្ឍដ្ឋមា ធាតុយោ នាមន្តិ ឯវមេកោ អដ្ឋារសធាតុវសេន នាមរូបំ វវត្ថបេតិ។

៦៦៦. អបរោ **ទ្វាទសាយតនវសេន**។ កថំ? ចក្ខុធាតុយំ វុត្តនយេនេវ ឋបេត្វា តេបណ្ណាស រូបានិ ចក្ខុបសាទមត្តំ "ចក្ខាយតន"ន្តិ វវត្ថបេតិ។ តត្ថ វុត្តនយេនេវ ច សោតឃានជិវ្ហាកាយធាតុយោ "សោតឃានជិវ្ហាកាយាយតនានី"តិ, តេសំ វិសយភូតេ បញ្ចធម្មេ "រូបសទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពាយតនានី"តិ , លោកិយសត្តវិញ្ញាណធាតុយោ "មនាយតន"ន្តិ, តំសម្បយុត្តា ផស្សាទយោ សេសរូបញ្ច "ធម្មាយតន"ន្តិ ឯវមេត្ថ អឌ្ឍេកាទស អាយតនានិ រូបំ, ទិយឌ្ឍអាយតនានិ នាមន្តិ ឯវមេកោ ទ្វាទសាយតនវសេន នាមរូបំ វវត្ថបេតិ។

៦៦៧. អបរោ តតោ សំខិត្តតរំ **ខន្ធវសេន** វវត្ថបេតិ។ កថំ? ឥធ ភិក្ខុ ឥមស្មិំ សរីរេ ចតុសមុដ្ឋានា ចតស្សោ ធាតុយោ, តំនិស្សិតោ វណ្ណោ, គន្ធោ, រសោ, ឱជា, ចក្ខុបសាទាទយោ បញ្ច បសាទា, វត្ថុរូបំ, ភាវោ, ជីវិតិន្ទ្រិយំ, ទ្វិសមុដ្ឋានោ សទ្ទោតិ ឥមានិ សត្តរស រូបានិ **សម្មសនុបគានិ** និប្ផន្នានិ រូបរូបានិ។ កាយវិញ្ញត្តិ, វចីវិញ្ញត្តិ, អាកាសធាតុ, រូបស្ស លហុតា, មុទុតា, កម្មញ្ញតា, ឧបចយោ, សន្តតិ, ជរតា, អនិច្ចតាតិ ឥមានិ បន ទស រូបានិ **ន សម្មសនុបគានិ,** អាការវិការអន្តរបរិច្ឆេទមត្តកានិ, ន និប្ផន្នរូបានិ, ន រូបរូបានិ។ អបិច ខោ រូបានំ អាការវិការអន្តរបរិច្ឆេទមត្តតោ រូបន្តិ សង្ខំ គតានិ។ ឥតិ សព្ពានិ បេតានិ សត្តវីសតិ រូបានិ រូបក្ខន្ធោ, ឯកាសីតិយា លោកិយចិត្តេហិ សទ្ធិំ ឧប្បន្នា វេទនា វេទនាក្ខន្ធោ, តំសម្បយុត្តា សញ្ញា សញ្ញាក្ខន្ធោ, សង្ខារា សង្ខារក្ខន្ធោ, វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ។ ឥតិ រូបក្ខន្ធោ រូបំ, ចត្តារោ អរូបិនោ ខន្ធា នាមន្តិ ឯវមេកោ បញ្ចក្ខន្ធវសេន នាមរូបំ វវត្ថបេតិ។

៦៦៨. អបរោ "យំកិញ្ចិ រូបំ សព្ពំ រូបំ ចត្តារិ មហាភូតានិ ចតុន្នញ្ច មហាភូតានំ ឧបាទាយរូប"ន្តិ (ម. និ. ១.៣៤៧; អ. និ. ១១.១៧) ឯវំ សំខិត្តេនេវ ឥមស្មិំ អត្តភាវេ រូបំ បរិគ្គហេត្វា, តថា មនាយតនញ្ចេវ ធម្មាយតនេកទេសញ្ច នាមន្តិ បរិគ្គហេត្វា "ឥតិ ឥទញ្ច នាមំ ឥទញ្ច រូបំ, ឥទំ វុច្ចតិ នាមរូប"ន្តិ **សង្ខេបតោ** នាមរូបំ វវត្ថបេតិ។

៦៦៩. សចេ បនស្ស តេន តេន មុខេន រូបំ បរិគ្គហេត្វា អរូបំ បរិគ្គណ្ហតោ សុខុមត្តា អរូបំ ន ឧបដ្ឋាតិ, តេន ធុរនិក្ខេបំ អកត្វា រូបមេវ បុនប្បុនំ សម្មសិតព្ពំ មនសិកាតព្ពំ បរិគ្គហេតព្ពំ វវត្ថបេតព្ពំ។ យថា យថា ហិស្ស រូបំ សុវិក្ខាលិតំ ហោតិ និជ្ជដំ សុបរិសុទ្ធំ, តថា តថា តទារម្មណា អរូបធម្មា សយមេវ បាកដា ហោន្តិ។

យថា ហិ ចក្ខុមតោ បុរិសស្ស អបរិសុទ្ធេ អាទាសេ មុខនិមិត្តំ ឱលោកេន្តស្ស និមិត្តំ ន បញ្ញាយតិ, សោ "និមិត្តំ ន បញ្ញាយតី"តិ ន អាទាសំ ឆឌ្ឌេតិ, អថ ខោ នំ បុនប្បុនំ បរិមជ្ជតិ ។ តស្ស បរិសុទ្ធេ អាទាសេ និមិត្តំ សយមេវ បាកដំ ហោតិ។ យថា ច តេលត្ថិកោ តិលបិដ្ឋំ ទោណិយំ អាកិរិត្វា ឧទកេន បរិប្ផោសេត្វា ឯកវារំ ទ្វេវារំ បីឡនមត្តេន តេលេ អនិក្ខមន្តេ ន តិលបិដ្ឋំ ឆឌ្ឌេតិ, អថ ខោ នំ បុនប្បុនំ ឧណ្ហោទកេន បរិប្ផោសេត្វា មទ្ទិត្វា បីឡេតិ។ តស្សេវំ ករោតោ វិប្បសន្នំ តិលតេលំ និក្ខមតិ។ យថា វា បន ឧទកំ បសាទេតុកាមោ កតកដ្ឋិំ គហេត្វា អន្តោឃដេ ហត្ថំ ឱតារេត្វា ឯកទ្វេវារេ ឃំសនមត្តេន ឧទកេ អវិប្បសីទន្តេ ន កតកដ្ឋិំ ឆឌ្ឌេតិ, អថ

ខោ នំ បុនប្បុនំ យំសតិ។ តស្សេវ ករោន្តស្ស កលលកទ្ទមំ សន្និសីទតិ។ ឧទកំ អច្ឆំ ហោតិ វិប្បសន្នំ, ឯវមេវ តេន ភិក្ខុនា ធុរនិក្ខេបំ អកត្វា រូបមេវ បុនប្បុនំ សម្មសិតព្ពំ មនសិកាតព្ពំ បរិគ្គហេតព្ពំ វវត្ថបេតព្ពំ។

យថា យថា ហិស្ស រូបំ សុវិក្ខាលិតំ ហោតិ និជ្ជដំ សុបរិសុទ្ធំ, តថា តថា តប្បច្ចនីកកិលេសា សន្និសីទន្តិ, កទ្ទមុបរិ ឧទកំ វិយ ចិត្តំ បសន្នំ ហោតិ។ តទារម្មណា អរូបធម្មា សយមេវ បាកដា ហោន្តិ។ ឯវំ អញ្ញាហិបិ ឧច្ឆុចោរគោណទធិមច្ឆាទីហិ ឧបមាហិ អយមត្ថោ បកាសេតព្ពោ។

អរូបធម្មានំ ឧបដ្ឋានាការកថា

៦៧០. ឯវំ សុវិសុទ្ធរូបបរិគ្គហស្ស បនស្ស អរូបធម្មា តីហិ អាការេហិ ឧបដ្ឋហន្តិ ផស្សវសេន វា វេទនាវសេន វា វិញ្ញាណវសេន វា។ កថំ? ឯកស្ស តាវ “បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា”តិអាទិនា នយេន ធាតុយោ បរិគ្គណ្ហន្តស្ស បឋមាភិនិបាតោ ផស្សោ, តំសម្បយុត្តា វេទនា វេទនាក្ខន្ធោ, សញ្ញា សញ្ញាក្ខន្ធោ, សទ្ធិំ ផស្សេន ចេតនា សង្ខារក្ខន្ធោ, ចិត្តំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ ឧបដ្ឋាតិ។ តថា “កេសេ បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា…បេ…. អស្សាសបស្សាសេ បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា”តិ (វិសុទ្ធិ. ១.៣០៧) បឋមាភិនិបាតោ ផស្សោ, តំសម្បយុត្តា វេទនា វេទនាក្ខន្ធោ…បេ…. ចិត្តំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ ឧបដ្ឋាតិ។ ឯវំ អរូបធម្មា **ផស្សវសេន** ឧបដ្ឋហន្តិ។

ឯកស្ស “បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា”តិ តទារម្មណរសានុភវនកវេទនា វេទនាក្ខន្ធោ, តំសម្បយុត្តា សញ្ញា សញ្ញាក្ខន្ធោ, តំសម្បយុត្តោ ផស្សោ ច ចេតនា ច សង្ខារក្ខន្ធោ, តំសម្បយុត្តំ ចិត្តំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ ឧបដ្ឋាតិ។ តថា “កេសេ បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា …បេ…. អស្សាសបស្សាសេ បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា”តិ តទារម្មណរសានុភវនកវេទនា វេទនាក្ខន្ធោ…បេ…. តំសម្បយុត្តំ ចិត្តំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ ឧបដ្ឋាតិ។ ឯវំ **វេទនាវសេន** អរូបធម្មា ឧបដ្ឋហន្តិ។

អបរស្ស “បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា”តិ អារម្មណបដិវិជាននំ វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ, តំសម្បយុត្តា វេទនា វេទនាក្ខន្ធោ, សញ្ញា សញ្ញាក្ខន្ធោ, ផស្សោ ច ចេតនា ច សង្ខារក្ខន្ធោតិ ឧបដ្ឋាតិ។ តថា “កេសេ បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា…បេ…. អស្សាសបស្សាសេ បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា”តិ អារម្មណបដិវិជាននំ វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ, តំសម្បយុត្តា វេទនា វេទនាក្ខន្ធោ, សញ្ញា សញ្ញាក្ខន្ធោ, ផស្សោ ច ចេតនា ច សង្ខារក្ខន្ធោតិ ឧបដ្ឋាតិ។ ឯវំ **វិញ្ញាណវសេន** អរូបធម្មា ឧបដ្ឋហន្តិ។

ឯតេនេវ ឧបាយេន “កម្មសមុដ្ឋានេ កេសេ បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា”តិអាទិនា នយេន ទ្វាចត្តាលីសាយ ធាតុកោដ្ឋាសេសុ ចតុន្នំ ចតុន្នំ ធាតូនំ វសេន, សេសេសុ ច ចក្ខុធាតុអាទីសុ រូបបរិគ្គហមុខេសុ សព្ពំ នយភេទំ អនុគន្ត្វា យោជនា កាតព្ពា។

៦៧១. យស្មា ច ឯវំ សុវិសុទ្ធរូបបរិគ្គហស្សេវ តស្ស អរូបធម្មា តីហាការេហិ បាកដា ហោន្តិ។ តស្មា សុវិសុទ្ធរូបបរិគ្គហេនេវ អរូបបរិគ្គហាយ យោគោ កាតព្ពោ, ន ឥតរេន។ សចេ ហិ ឯកស្មិំ វា រូបធម្មេ ឧបដ្ឋិតេ ទ្វីសុ វា រូបំ បហាយ អរូបបរិគ្គហំ អារភតិ កម្មដ្ឋានតោ បរិហាយតិ, បថវីកសិណភាវនាយ វុត្តប្បការា បព្ពតេយ្យា គាវី វិយ។ សុវិសុទ្ធរូបបរិគ្គហស្ស បន អរូបបរិគ្គហាយ យោគំ ករោតោ កម្មដ្ឋានំ វុឌ្ឍិំ វិរូឡ្ហិំ វេបុល្លំ បាបុណាតិ។

សោ ឯវំ ផស្សាទីនំ វសេន ឧបដ្ឋិតេ ចត្តារោ អរូបិនោ ខន្ធេ នាមន្តិ, តេសំ អារម្មណភូតានិ ចត្តារិ មហាភូតានិ, ចតុន្នញ្ច មហាភូតានំ ឧបាទាយរូបំ រូបន្តិ វវត្ថបេតិ។ ឥតិ អដ្ឋារស ធាតុយោ ទ្វាទសាយតនានិ បញ្ចក្ខន្ធាតិ សព្ពេបិ តេភូមកេ ធម្មេ ខគ្គេន សមុគ្គំ វិវរមានោ វិយ យមកតាលកន្ទំ ផាលយមានោ វិយ ច នាមញ្ច រូបញ្ចាតិ ទ្វេធា វវត្ថបេតិ។ នាមរូបមត្តតោ ឧទ្ធំ អញ្ញោ សត្តោ វា បុគ្គលោ វា ទេវោ វា ព្រហ្មា វា នត្ថីតិ និដ្ឋំ គច្ឆតិ។

សម្ពហុលសុត្តន្តសំសន្ទនា

៦៧២. សោ ឯវំ យាថាវសរសតោ នាមរូបំ វវត្ថបេត្វា សុដ្ឋុតរំ “សត្តោ បុគ្គលោ”តិ ឥមិស្សា លោកសមញ្ញាយ បហានត្ថាយ សត្តសម្មោហស្ស សមតិក្កមត្ថាយ អសម្មោហភូមិយំ ចិត្តំ ឋបនត្ថាយ សម្ពហុលសុត្តន្តវសេន “នាមរូបមត្តមេវិទំ, ន សត្តោ, ន បុគ្គលោ អត្ថី”តិ ឯតមត្ថំ សំសន្ទេត្វា វវត្ថបេតិ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“យថាបិ អង្គសម្ភារា, ហោតិ សទ្ទោ រថោ ឥតិ;

ឯវំ ខន្ធេសុ សន្តេសុ, ហោតិ សត្តោតិ សម្មុតី’’តិ។ (សំ. និ. ១.១៧១);

អបរម្បិ វុត្តំ, ‘‘សេយ្យថាបិ, អាវុសោ, កដ្ឋញ្ច បដិច្ច វល្លិញ្ច បដិច្ច មត្តិកញ្ច បដិច្ច តិណញ្ច បដិច្ច អាកាសោ បរិវារិតោ អគារន្តេ្វវ សង្ខំ គច្ឆតិ, ឯវមេវ ខោ, អាវុសោ, អដ្ឋិញ្ច បដិច្ច ន្ហារុញ្ច បដិច្ច មំសញ្ច បដិច្ច ចម្មញ្ច បដិច្ច អាកាសោ បរិវារិតោ រូបន្តេ្វវ សង្ខំ គច្ឆតី’’តិ (ម. និ. ១.៣០៦)។

អបរម្បិ វុត្តំ –

‘‘ទុក្ខមេវ ហិ សម្ភោតិ, ទុក្ខំ តិដ្ឋតិ វេតិ ច;
នាញ្ញត្រ ទុក្ខា សម្ភោតិ, នាញ្ញំ ទុក្ខា និរុជ្ឈតី’’តិ។ (សំ. និ. ១.១៧១);

ឧបមាហិ នាមរូបវិភាវនា

៦៧៣. ឯវំ អនេកសតេហិ សុត្តន្តេហិ នាមរូបមេវ ទីបិតំ, ន សត្តោ ន បុគ្គលោ។ តស្មា យថា អក្ខចក្កបញ្ជរឦសាទីសុ អង្គសម្ភារេសុ ឯកេនាការេន សណ្ឋិតេសុ **រថោ**តិ វោហារមត្តំ ហោតិ, បរមត្ថតោ ឯកេកស្មិំ អង្គេ ឧបបរិក្ខិយមានេ រថោ នាម នត្ថិ។ យថា ច កដ្ឋាទីសុ គេហសម្ភារេសុ ឯកេនាការេន អាកាសំ បរិវារេត្វា ឋិតេសុ **គេហ**ន្តិ វោហារមត្តំ ហោតិ, បរមត្ថតោ គេហំ នាម នត្ថិ។ យថា ច អង្គុលិអង្គុដ្ឋាទីសុ ឯកេនាការេន ឋិតេសុ **មុដ្ឋី**តិ វោហារមត្តំ ហោតិ។ ទោណិតន្តិអាទីសុ **វីណា**តិ។ ហត្ថិអស្សាទីសុ **សេនា**តិ។ បាការគេហគោបុរាទីសុ **នគរ**ន្តិ។ ខន្ធសាខាបលាសាទីសុ ឯកេនាការេន ឋិតេសុ **រុក្ខោ**តិ វោហារមត្តំ ហោតិ, បរមត្ថតោ ឯកេកស្មិំ អវយវេ ឧបបរិក្ខិយមានេ រុក្ខោ នាម នត្ថិ។ ឯវមេវំ បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ សតិ **‘‘សត្តោ, បុគ្គលោ’’**តិ វោហារមត្តំ ហោតិ, បរមត្ថតោ ឯកេកស្មិំ ធម្មេ ឧបបរិក្ខិយមានេ ‘‘អស្មីតិ វា អហន្តិ វា’’តិ គាហស្ស វត្ថុភូតោ សត្តោ នាម នត្ថិ។ បរមត្ថតោ បន នាមរូបមត្តមេវ អត្ថីតិ។ ឯវំ បស្សតោ ហិ ទស្សនំ **យថាភូតទស្សនំ** នាម ហោតិ។

៦៧៤. យោ បនេតំ យថាភូតទស្សនំ បហាយ ‘‘សត្តោ អត្ថី’’តិ គណ្ហាតិ។ សោ តស្ស វិនាសំ អនុជានេយ្យ អវិនាសំ វា។ អវិនាសំ អនុជានន្តោ សស្សតេ បតតិ។ វិនាសំ អនុជានន្តោ ឧច្ឆេទេ បតតិ។ កស្មា? ខីរន្វយស្ស ទធិនោ វិយ តទន្វយស្ស អញ្ញស្ស អភាវតោ។ សោ ‘‘សស្សតោ សត្តោ’’តិ គណ្ហន្តោ ឱលីយតិ នាម។ ‘‘ឧច្ឆិជ្ជតី’’តិ គណ្ហន្តោ អតិធាវតិ នាម។ តេនាហ ភគវា –

‘‘ទ្វីហិ, ភិក្ខវេ, ទិដ្ឋិគតេហិ បរិយុដ្ឋិតា ទេវមនុស្សា ឱលីយន្តិ ឯកេ, អតិធាវន្តិ ឯកេ, ចក្ខុមន្តោ ច បស្សន្តិ។

‘‘កថញ្ច, ភិក្ខវេ, ឱលីយន្តិ ឯកេ? ភវារាមា, ភិក្ខវេ, ទេវមនុស្សា ភវរតា ភវសម្មុទិតា។ តេសំ ភវនិរោធាយ ធម្មេ ទេសិយមានេ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ នប្បសីទតិ ន សន្តិដ្ឋតិ នាធិមុច្ចតិ។ ឯវំ ខោ, ភិក្ខវេ, ឱលីយន្តិ ឯកេ។

‘‘កថញ្ច, ភិក្ខវេ, អតិធាវន្តិ ឯកេ? ភវេនេវ ខោ បនេកេ អដ្ដីយមានា ហរាយមានា ជិគុច្ឆមានា វិភវំ អភិនន្ទន្តិ, យតោ កិរ ភោ អយំ អត្តា កាយស្ស ភេទា ឧច្ឆិជ្ជតិ វិនស្សតិ, ន ហោតិ បរំមរណា, ឯតំ សន្តំ, ឯតំ បណីតំ, ឯតំ យាថាវន្តិ។ ឯវំ ខោ, ភិក្ខវេ, អតិធាវន្តិ ឯកេ។

‘‘កថញ្ច, ភិក្ខវេ, ចក្ខុមន្តោ បស្សន្តិ? ឥធ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ ភូតំ ភូតតោ បស្សតិ, ភូតំ ភូតតោ ទិស្វា ភូតស្ស និព្ពិទាយ វិរាគាយ និរោធាយ បដិបន្នោ ហោតិ។ ឯវំ ខោ, ភិក្ខវេ, ចក្ខុមន្តោ បស្សន្តី’’តិ (ឥតិវុ. ៤៩)។

៦៧៥. តស្មា យថា ទារុយន្តំ សុញ្ញំ និជ្ជីវំ និរីហកំ, អថ ច បន ទារុរជ្ជុកសមាយោគវសេន គច្ឆតិបិ តិដ្ឋតិបិ។ សឦហកំ សព្យាបារំ វិយ ខាយតិ, ឯវមិទំ នាមរូបម្បិ សុញ្ញំ និជ្ជីវំ និរីហកំ, អថ ច បន អញ្ញមញ្ញសមាយោគវសេន គច្ឆតិបិ តិដ្ឋតិបិ។ សឦហកំ សព្យាបារំ វិយ ខាយតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនាហុ បោរាណា –

‘‘នាមញ្ច រូបញ្ច ឥធត្ថិ សច្ចតោ,
ន ហេត្ថ សត្តោ មនុជោ ច វិជ្ជតិ;
សុញ្ញំ ឥទំ យន្តមិវាភិសង្ខតំ,

ទុក្ខស្ស បុញ្ជោ តិណកដ្ឋសាទិសោ’’តិ។

ន កេវលញ្ចេតំ ទារុយន្តុបមាយ, អញ្ញាហិបិ នឡកលាបីអាទីហិ ឧបមាហិ វិភាវេតព្ពំ – យថា ហិ ទ្វីសុ នឡកលាបីសុ អញ្ញមញ្ញំ និស្សាយ ឋបិតាសុ ឯកា ឯកិស្សា ឧបត្ថម្ភោ ហោតិ, ឯកិស្សា បតមានាយ ឥតរាបិ បតតិ, ឯវមេវំ បញ្ចវោការភវេ នាមរូបំ អញ្ញមញ្ញំ និស្សាយ បវត្តតិ, ឯកំ ឯកស្ស ឧបត្ថម្ភោ ហោតិ។ មរណវសេន ឯកស្មិំ បតមានេ ឥតរម្បិ បតតិ។ តេនាហុ បោរាណា –

“យមកំ នាមរូបញ្ច, ឧភោ អញ្ញោញ្ញនិស្សិតា;
ឯកស្មិំ ភិជ្ជមានស្មិំ, ឧភោ ភិជ្ជន្តិ បច្ចយា’’តិ។

៦៧៦. យថា ច ទណ្ឌាភិហតំ ភេរិំ និស្សាយ សទ្ទេ បវត្តមានេ អញ្ញា ភេរី, អញ្ញោ សទ្ទោ, ភេរិសទ្ទា អសម្មិស្សា, ភេរី សទ្ទេន សុញ្ញា, សទ្ទោ ភេរិយា សុញ្ញោ, ឯវមេវំ វត្ថុទ្វារារម្មណសង្ខាតំ រូបំ និស្សាយ នាមេ បវត្តមានេ អញ្ញំ រូបំ, អញ្ញំ នាមំ, នាមរូបា អសម្មិស្សា, នាមំ រូបេន សុញ្ញំ, រូបំ នាមេន សុញ្ញំ, អបិច ខោ ភេរិំ បដិច្ច សទ្ទោ វិយ រូបំ បដិច្ច នាមំ បវត្តតិ។ តេនាហុ បោរាណា –

“ន ចក្ខុតោ ជាយរេ ផស្សបញ្ចមា,
ន រូបតោ នោ ច ឧភិន្នមន្តរា;
ហេតុំ បដិច្ចប្បភវន្តិ សង្ខតា,
យថាបិ សទ្ទោ បហដាយ ភេរិយា។

“ន សោតតោ ជាយរេ ផស្សបញ្ចមា,
ន សទ្ទតោ នោ ច ឧភិន្នមន្តរា…បេ.…។

“ន ឃានតោ ជាយរេ ផស្សបញ្ចមា,
ន គន្ធតោ នោ ច ឧភិន្នមន្តរា…បេ.…។

“ន ជិវ្ហាតោ ជាយរេ ផស្សបញ្ចមា,
ន រសតោ នោ ច ឧភិន្នមន្តរា…បេ.…។

“ន កាយតោ ជាយរេ ផស្សបញ្ចមា,
ន ផស្សតោ នោ ច ឧភិន្នមន្តរា…បេ.…។

“ន វត្ថុរូបា បភវន្តិ សង្ខតា,
ន ចាបិ ធម្មាយតនេហិ និគ្គតា;
ហេតុំ បដិច្ចប្បភវន្តិ សង្ខតា,
យថាបិ សទ្ទោ បហដាយ ភេរិយា’’តិ។

៦៧៧. អបិចេត្ថ នាមំ និត្តេជំ ន សកេន តេជេន បវត្តិតុំ សក្កោតិ, ន ខាទតិ, ន បិវតិ, ន ព្យាហរតិ, ន ឥរិយាបថំ កប្បេតិ។ រូបម្បិ និត្តេជំ ន សកេន តេជេន បវត្តិតុំ សក្កោតិ។ ន ហិ តស្សា ខាទិតុកាមតា, នាបិ បិវិតុកាមតា, ន ព្យាហរិតុកាមតា, ន ឥរិយាបថំ កប្បេតុកាមតា, អថ ខោ នាមំ និស្សាយ រូបំ បវត្តតិ, រូបំ និស្សាយ នាមំ បវត្តតិ, នាមស្ស ខាទិតុកាមតាយ បិវិតុកាមតាយ ព្យាហរិតុកាមតាយ ឥរិយាបថំ កប្បេតុកាមតាយ សតិ រូបំ ខាទតិ, បិវតិ, ព្យាហរតិ, ឥរិយាបថំ កប្បេតិ។

ឥមស្ស បនត្ថស្ស វិភាវនត្ថាយ ឥមំ ឧបមំ ឧទាហរន្តិ – យថា ជច្ចន្ធោ ច បីឋសប្បី ច ទិសាបក្កមិតុកាមា អស្សុ, ជច្ចន្ធោ បីឋសប្បិំ ឯវមាហ “អហំ ខោ ភណេ, សក្កោមិ បាទេហិ បាទករណីយំ កាតុំ, នត្ថិ ច មេ ចក្ខូនិ យេហិ សមវិសមំ បស្សេយ្យ’’ន្តិ។ បីឋសប្បីបិ ជច្ចន្ធំ ឯវមាហ “អហំ ខោ ភណេ, សក្កោមិ ចក្ខុនា ចក្ខុករណីយំ កាតុំ, នត្ថិ ច មេ បាទានិ យេហិ អភិក្កមេយ្យំ វា បដិក្កមេយ្យំ វា’’តិ។ សោ តុដ្ឋហដ្ឋោ ជច្ចន្ធោ បីឋសប្បិំ អំសកូដំ អារោបេសិ។ បីឋសប្បី ជច្ចន្ធស្ស អំសកូដេ និសីទិត្វា ឯវមាហ “វាមំ មុញ្ច ទក្ខិណំ គណ្ហ, ទក្ខិណំ មុញ្ច វាមំ គណ្ហា’’តិ។ តត្ថ ជច្ចន្ធោបិ និត្តេជោ ទុព្ពលោ ន សកេន តេជេន សកេន ពលេន គច្ឆតិ, បីឋសប្បីបិ និត្តេជោ ទុព្ពលោ ន សកេន តេជេន សកេន ពលេន គច្ឆតិ, ន ច តេសំ អញ្ញមញ្ញំ និស្សាយ គមនំ នប្បវត្តតិ,

ឯវមេវ នាមម្បិ និត្តេជំ ន សកេន តេជេន ឧប្បជ្ជតិ, ន តាសុ តាសុ កិរិយាសុ បវត្តតិ។ រូបម្បិ និត្តេជំ ន សកេន តេជេន ឧប្បជ្ជតិ, ន តាសុ តាសុ កិរិយាសុ បវត្តតិ, ន ច តេសំ អញ្ញមញ្ញំ និស្សាយ ឧប្បត្តិ វា បវត្តិ វា ន ហោតិ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

“ន សកេន ពលេន ជាយរេ,
នោបិ សកេន ពលេន តិដ្ឋរេ;
បរធម្មវសានុវត្តិនោ,
ជាយរេ សង្ខតា អត្តទុព្ពលា។

“បរបច្ចយតោ ច ជាយរេ,
បរអារម្មណតោ សមុដ្ឋិតា;
អារម្មណបច្ចយេហិ ច,
បរធម្មេហិ ចិមេ បភាវិតា។

“យថាបិ នាវំ និស្សាយ, មនុស្សា យន្តិ អណ្ណវេ;
ឯវមេវ រូបំ និស្សាយ, នាមកាយោ បវត្តតិ។

“យថា ច មនុស្សេ និស្សាយ, នាវា គច្ឆតិ អណ្ណវេ;
ឯវមេវ នាមំ និស្សាយ, រូបកាយោ បវត្តតិ។

“ឧភោ និស្សាយ គច្ឆន្តិ, មនុស្សា នាវា ច អណ្ណវេ;
ឯវំ នាមញ្ច រូបញ្ច, ឧភោ អញ្ញោញ្ញនិស្សិតា”តិ។

ឯវំ នានានយេហិ នាមរូបំ វវត្ថាបយតោ សត្តសញ្ញំ អភិភវិត្វា អសម្មោហភូមិយំ ឋិតំ នាមរូបានំ យាថាវទស្សនំ **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធី**តិ វេទិតព្ពំ។ **នាមរូបវវត្ថាន**ន្តិបិ **សង្ខារបរិច្ឆេទោ**តិបិ ឯតស្សេវ អធិវចនំ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ នាម

អដ្ឋារសមោ បរិច្ឆេទោ។

១៩. កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ

បច្ចយបរិគ្គហកថា

៦៧៨. ឯតស្សេវ បន នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហណេន តីសុ អទ្ធាសុ កង្ខំ វិតរិត្វា ឋិតំ ញាណំ **កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ** នាម។

តំ សម្បាទេតុកាមោ ភិក្ខុ យថា នាម កុសលោ ភិសក្កោ រោគំ ទិស្វា តស្ស សមុដ្ឋានំ បរិយេសតិ។ យថា វា បន អនុកម្បកោ បុរិសោ ទហរំ កុមារំ មន្ទំ ឧត្តានសេយ្យកំ រថិកាយ និបន្នំ ទិស្វា “កស្ស នុ ខោ អយំ បុត្តកោ”តិ តស្ស មាតាបិតរោ អាវជ្ជតិ, ឯវមេវ តស្ស នាមរូបស្ស ហេតុបច្ចយបរិយេសនំ អាបជ្ជតិ។

សោ អាទិតោវ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ “ន តាវិទំ នាមរូបំ អហេតុកំ, សព្ពត្ថ សព្ពទា សព្ពេសញ្ច ឯកសទិសភាវាបត្តិតោ, ន ឥស្សរាទិហេតុកំ, នាមរូបតោ ឧទ្ធំ ឥស្សរាទីនំ អភាវតោ។ យេបិ នាមរូបមត្តមេវ ឥស្សរាទយោតិ វទន្តិ, តេសំ ឥស្សរាទិសង្ខាតនាមរូបស្ស អហេតុកភាវប្បត្តិតោ។ តស្មា ភវិតព្ពមស្ស ហេតុបច្ចយេហិ, កេ នុ ខោ តេ”តិ។

៦៧៩. សោ ឯវំ នាមរូបស្ស ហេតុបច្ចយេ អាវជ្ជេត្វា ឥមស្ស តាវ រូបកាយស្ស ឯវំ ហេតុបច្ចយេ បរិគ្គណ្ហាតិ – “អយំ កាយោ និព្ពត្តមានោ នេវ ឧប្បលបទុមបុណ្ឌរីកសោគន្ធិកាទីនំ អព្ភន្តរេ និព្ពត្តតិ, ន មណិមុត្តាហារាទីនំ, អថ ខោ អាមាសយបក្កាសយានំ អន្តរេ ឧទរបដលំ បច្ឆតោ បិដ្ឋិកណ្ដកំ បុរតោ កត្វា អន្តអន្តគុណបរិវារិតោ សយម្បិ ទុគ្គន្ធជេគុច្ឆបដិក្កូលោ ទុគ្គន្ធជេគុច្ឆបដិក្កូលេ បរមសម្ពាធេ ឱកាសេ បូតិមច្ឆបូតិកុម្មាសឱឡិគល្លចន្ទនិកាទីសុ កិមិវ និព្ពត្តតិ។ តស្សេវំ និព្ពត្តមានស្ស ‘អវិជ្ជា តណ្ហា ឧបាទានំ កម្ម’ន្តិ ឥមេ ចត្តារោ ធម្មា និព្ពត្តកត្តា **ហេតុ,** អាហារោ ឧបត្ថម្ភកត្តា **បច្ចយោ**តិ បញ្ច ធម្មា ហេតុបច្ចយា ហោន្តិ។ តេសុបិ អវិជ្ជាទយោ តយោ ឥមស្ស កាយស្ស មាតា វិយ ទារកស្ស ឧបនិស្សយា ហោន្តិ។ កម្មំ បិតា វិយ បុត្តស្ស ជនកំ ។ អាហារោ ធាតិ វិយ ទារកស្ស សន្ធារកោ”តិ។ ឯវំ រូបកាយស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ កត្វា, បុន “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណ”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៤៣) នយេន នាមកាយស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ ករោតិ។

សោ ឯវំ បច្ចយតោ នាមរូបស្ស បវត្តិំ ទិស្វា យថា ឥទំ ឯតរហិ, ឯវំ អតីតេបិ អទ្ធានេ បច្ចយតោ បវត្តិត្ថ, អនាគតេបិ បច្ចយតោ បវត្តិស្សតីតិ សមនុបស្សតិ។

៦៨០. តស្សេវំ សមនុបស្សតោ យា សា បុព្ពន្តំ អារព្ភ “អហោសិំ នុ ខោ អហំ អតីតមទ្ធានំ, ន នុ ខោ អហោសិំ អតីតមទ្ធានំ, កិំ នុ ខោ អហោសិំ អតីតមទ្ធានំ, កថំ នុ ខោ អហោសិំ អតីតមទ្ធានំ, កិំ ហុត្វា កិំ អហោសិំ នុ ខោ អហំ អតីតមទ្ធាន”ន្តិ (ម. និ. ១.១៨; សំ. និ. ២.២០) បញ្ចវិធា វិចិកិច្ឆា វុត្តា, យាបិ អបរន្តំ អារព្ភ “ភវិស្សាមិ នុ ខោ អហំ អនាគតមទ្ធានំ, ន នុ ខោ ភវិស្សាមិ អនាគតមទ្ធានំ, កិំ នុ ខោ ភវិស្សាមិ អនាគតមទ្ធានំ, កថំ នុ ខោ ភវិស្សាមិ អនាគតមទ្ធានំ, កិំ ហុត្វា កិំ ភវិស្សាមិ នុ ខោ អហំ អនាគតមទ្ធាន”ន្តិ បញ្ចវិធា វិចិកិច្ឆា វុត្តា, យាបិ បច្ចុប្បន្នំ អារព្ភ “ឯតរហិ វា បន បច្ចុប្បន្នំ អទ្ធានំ អជ្ឈត្តំ កថំកថី ហោតិ – អហំ នុ ខោស្មិ, នោ នុ ខោស្មិ, កិំ នុ ខោស្មិ, កថំ នុ ខោស្មិ, អយំ នុ ខោ សត្តោ កុតោ អាគតោ, សោ កុហិំ គាមី ភវិស្សតី”តិ (ម. និ. ១.១៨) ឆព្ពិធា វិចិកិច្ឆា វុត្តា, សា សព្ពាបិ បហីយតិ។

៦៨១. អបរោ **សាធារណាសាធារណវសេន** ទុវិធំ នាមស្ស បច្ចយំ បស្សតិ, កម្មាទិវសេន ចតុព្ពិធំ រូបស្ស។ ទុវិធោ ហិ នាមស្ស បច្ចយោ សាធារណោ អសាធារណោ ច។ តត្ថ ចក្ខាទីនិ ឆ ទ្វារានិ, រូបាទីនិ ឆ អារម្មណានិ នាមស្ស សាធារណោ បច្ចយោ, កុសលាទិភេទតោ សព្ពប្បការស្សាបិ តតោ បវត្តិតោ។ មនសិការាទិកោ អសាធារណោ។ យោនិសោ មនសិការសទ្ធម្មស្សវនាទិកោ ហិ កុសលស្សេវ ហោតិ, វិបរីតោ អកុសលស្ស, កម្មាទិកោ វិបាកស្ស, ភវង្គាទិកោ កិរិយស្សាតិ។

រូបស្ស បន កម្មំ ចិត្តំ ឧតុ អាហារោតិ អយំ កម្មាទិកោ ចតុព្ពិធោ បច្ចយោ។ តត្ថ កម្មំ អតីតមេវ កម្មសមុដ្ឋានស្ស រូបស្ស បច្ចយោ ហោតិ ។ ចិត្តំ ចិត្តសមុដ្ឋានស្ស ឧប្បជ្ជមានំ។ ឧតុអាហារា ឧតុអាហារសមុដ្ឋានស្ស ឋិតិក្ខណេ បច្ចយា ហោន្តីតិ។ ឯវមេវេកោ នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ ករោតិ។

សោ ឯវំ បច្ចយតោ នាមរូបស្ស បវត្តិំ ទិស្វា យថា ឥទំ ឯតរហិ, ឯវំ អតីតេបិ អទ្ធានេ បច្ចយតោ បវត្តិត្ថ, អនាគតេបិ បច្ចយតោ បវត្តិស្សតីតិ សមនុបស្សតិ។ តស្សេវំ សមនុបស្សតោ វុត្តនយេនេវ តីសុបិ អទ្ធាសុ វិចិកិច្ឆា បហីយតិ។

៦៨២. អបរោ តេសំយេវ នាមរូបសង្ខាតានំ សង្ខារានំ ជរាបត្តិំ ជិណ្ណានញ្ច ភង្គំ ទិស្វា ឥទំ សង្ខារានំ ជរាមរណំ នាម ជាតិយា សតិ ហោតិ, ជាតិ ភវេ សតិ, ភវោ ឧបាទានេ សតិ, ឧបាទានំ តណ្ហាយ សតិ, តណ្ហា វេទនាយ សតិ, វេទនា ផស្សេ សតិ, ផស្សោ សឡាយតនេ សតិ, សឡាយតនំ នាមរូបេ សតិ, នាមរូបំ វិញ្ញាណេ សតិ, វិញ្ញាណំ សង្ខារេសុ សតិ, សង្ខារា អវិជ្ជាយ សតីតិ ឯវំ **បដិលោមបដិច្ចសមុប្បាទវសេន** នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ ករោតិ។ អថស្ស វុត្តនយេនេវ វិចិកិច្ឆា បហីយតិ។

៦៨៣. អបរោ “ឥតិ ខោ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ (សំ. និ. ២.២) បុព្ពេ វិត្ថារេត្វា ទស្សិត**អនុលោមបដិច្ចសមុប្បាទវសេនេវ** នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ ករោតិ។ អថស្ស វុត្តនយេនេវ កង្ខា បហីយតិ។

៦៨៤. អបរោ “បុរិមកម្មភវស្មិំ មោហោ អវិជ្ជា, អាយូហនា សង្ខារា, និកន្តិ តណ្ហា, ឧបគមនំ ឧបាទានំ, ចេតនា ភវោតិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា បុរិមកម្មភវស្មិំ ឥធ បដិសន្ធិយា បច្ចយា, ឥធ បដិសន្ធិ វិញ្ញាណំ, ឱក្កន្តិ នាមរូបំ, បសាទោ អាយតនំ, ផុដ្ឋោ ផស្សោ, វេទយិតំ វេទនាតិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា ឥធូបបត្តិភវស្មិំ បុរេកតស្ស កម្មស្ស បច្ចយា។ ឥធ បរិបក្កត្តា អាយតនានំ មោហោ អវិជ្ជា…បេ… ចេតនា ភវោតិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា ឥធ កម្មភវស្មិំ អាយតិំ បដិសន្ធិយា បច្ចយា”តិ (បដិ. ម. ១.៤៧) ឯវំ **កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេន** នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ ករោតិ។

៦៨៥. តត្ថ ចតុព្ពិធំ កម្មំ – ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ, ឧបបជ្ជវេទនីយំ, អបរាបរិយវេទនីយំ, អហោសិកម្មន្តិ។ តេសុ ឯកជវនវីថិយំ សត្តសុ ចិត្តេសុ កុសលា វា អកុសលា វា បឋមជវនចេតនា **ទិដ្ឋធម្មវេទនីយកម្មំ** នាម។ តំ ឥមស្មិញ្ញេវ អត្តភាវេ វិបាកំ ទេតិ។ តថា អសក្កោន្តំ បន “អហោសិកម្មំ នាហោសិ កម្មវិបាកោ, ន ភវិស្សតិ កម្មវិបាកោ, នត្ថិ កម្មវិបាកោ”តិ (បដិ. ម. ១.២៣៤) ឥមស្ស តិកស្ស វសេន អហោសិកម្មំ នាម ហោតិ។ អត្ថសាធិកា បន សត្តមជវនចេតនា **ឧបបជ្ជវេទនីយកម្មំ** នាម។ តំ អនន្តរេ អត្តភាវេ វិបាកំ ទេតិ។ តថា អសក្កោន្តំ វុត្តនយេនេវ អហោសិកម្មំ នាម ហោតិ។ ឧភិន្នំ អន្តរេ បញ្ច ជវនចេតនា **អបរាបរិយវេទនីយកម្មំ** នាម។ តំ អនាគតេ យទា ឱកាសំ លភតិ, តទា វិបាកំ ទេតិ។ សតិ សំសារប្បវត្តិយា អហោសិកម្មំ នាម ន ហោតិ។

៦៨៦. អបរម្បិ ចតុព្ពិធំ កម្មំ – យំ គរុកំ, យំ ពហុលំ, យទាសន្នំ, កដត្តា វា បន កម្មន្តិ។ តត្ថ កុសលំ វា ហោតុ អកុសលំ វា, គរុកាគរុកេសុ **យំ គរុកំ** មាតុឃាតាទិកម្មំ វា មហគ្គតកម្មំ វា, តទេវ បឋមំ វិបច្ចតិ។ តថា ពហុលាពហុលេសុបិ **យំ ពហុលំ** ហោតិ សុសីល្យំ វា ទុស្សីល្យំ វា, តទេវ បឋមំ វិបច្ចតិ។ **យទាសន្នំ** នាម មរណកាលេ អនុស្សរិតកម្មំ។ យញ្ហិ អាសន្នមរណោ អនុស្សរិតុំ សក្កោតិ, តេនេវ ឧបបជ្ជតិ។ ឯតេហិ បន តីហិ មុត្តំ បុនប្បុនំ លទ្ធាសេវនំ **កដត្តា វា បន កម្មំ** នាម ហោតិ, តេសំ អភាវេ តំ បដិសន្ធិំ អាកឌ្ឍតិ។

៦៨៧. អបរម្បិ ចតុព្ពិធំ កម្មំ – ជនកំ, ឧបត្ថម្ភកំ, ឧបបីឡកំ, ឧបឃាតកន្តិ។ តត្ថ **ជនកំ** នាម កុសលម្បិ ហោតិ អកុសលម្បិ។ តំ បដិសន្ធិយម្បិ បវត្តេបិ រូបារូបវិបាកក្ខន្ធេ ជនេតិ។ **ឧបត្ថម្ភកំ** បន វិបាកំ ជនេតុំ ន សក្កោតិ, អញ្ញេន កម្មេន ទិន្នាយ បដិសន្ធិយា ជនិតេ វិបាកេ ឧប្បជ្ជមានកសុខទុក្ខំ ឧបត្ថម្ភេតិ, អទ្ធានំ បវត្តេតិ។ **ឧបបីឡកំ** អញ្ញេន កម្មេន ទិន្នាយ បដិសន្ធិយា ជនិតេ វិបាកេ ឧប្បជ្ជមានកសុខទុក្ខំ បីឡេតិ ពាធតិ, អទ្ធានំ បវត្តិតុំ ន ទេតិ។ **ឧបឃាតកំ** បន សយំ កុសលម្បិ អកុសលម្បិ សមានំ អញ្ញំ ទុព្ពលកម្មំ ឃាតេត្វា តស្ស វិបាកំ បដិពាហិត្វា អត្តនោ វិបាកស្ស ឱកាសំ ករោតិ។ ឯវំ បន កម្មេន កតេ ឱកាសេ តំ វិបាកំ ឧប្បន្នំ នាម វុច្ចតិ។

ឥតិ ឥមេសំ ទ្វាទសន្នំ កម្មានំ កម្មន្តរញ្ចេវ វិបាកន្តរញ្ច ពុទ្ធានំ កម្មវិបាកញាណស្សេវ យាថាវសរសតោ បាកដំ ហោតិ, អសាធារណំ សាវកេហិ។ វិបស្សកេន បន កម្មន្តរញ្ច វិបាកន្តរញ្ច ឯកទេសតោ ជានិតព្ពំ។ តស្មា អយំ មុខមត្តទស្សនេន កម្មវិសេសោ បកាសិតោតិ។

៦៨៨. ឥតិ ឥមំ ទ្វាទសវិធំ កម្មំ កម្មវដ្ដេ បក្ខិបិត្វា ឯវំ ឯកោ កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេន នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ ករោតិ។ សោ ឯវំ កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេន បច្ចយតោ នាមរូបស្ស បវត្តិំ ទិស្វា “យថា ឥទំ ឯតរហិ, ឯវំ អតីតេបិ អទ្ធានេ កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេន បច្ចយតោ បវត្តិត្ថ, អនាគតេបិ កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេនេវ

បច្ចយតោ បវត្តិស្សតី”តិ។ ឥតិ កម្មញ្ចេវ កម្មវិបាកោ ច, កម្មវដ្ដញ្ច វិបាកវដ្ដញ្ច, កម្មបវត្តញ្ច វិបាកបវត្តញ្ច, កម្មសន្តតិ ច វិបាកសន្តតិ ច, កិរិយា ច កិរិយាផលញ្ច។

កម្មា វិបាកា វត្តន្តិ, វិបាកោ កម្មសម្ភវោ;
កម្មា បុនព្ភវោ ហោតិ, ឯវំ លោកោ បវត្តតីតិ។ –

សមនុបស្សតិ។ តស្សេវំ សមនុបស្សតោ យា សា បុព្ពន្តាទយោ អារព្ភ “អហោសិ នុ ខោ អហ”ន្តិអាទិនា នយេន វុត្តា សោឡសវិធា វិចិកិច្ឆា, សា សព្ពា បហីយតិ។ សព្ពភវយោនិគតិដ្ឋិតិនិវាសេសុ ហេតុផលសម្ពន្ធវសេន បវត្តមានំ នាមរូបមត្តមេវ ខាយតិ។ សោ នេវ ការណតោ ឧទ្ធំ ការកំ បស្សតិ, ន វិបាកប្បវត្តិតោ ឧទ្ធំ វិបាកបដិសំវេទកំ។ ការណេ បន សតិ “ការកោ”តិ, វិបាកប្បវត្តិយា សតិ “បដិសំវេទកោ”តិ សមញ្ញាមត្តេន បណ្ឌិតា វោហរន្តិច្ចេវស្ស សម្មប្បញ្ញាយ សុទិដ្ឋំ ហោតិ។

៦៨៩. តេនាហុ បោរាណា –

“កម្មស្ស ការកោ នត្ថិ, វិបាកស្ស ច វេទកោ;
សុទ្ធធម្មា បវត្តន្តិ, ឯវេតំ សម្មទស្សនំ។

“ឯវំ កម្មេ វិបាកេ ច, វត្តមានេ សហេតុកេ;
ពីជរុក្ខាទិកានំវ, បុព្ពា កោដិ ន នាយតិ;
អនាគតេបិ សំសារេ, អប្បវត្តំ ន ទិស្សតិ។

“ឯតមត្ថំ អនញ្ញាយ, តិត្ថិយា អសយំវសី;
សត្តសញ្ញំ គហេត្វាន, សស្សតុច្ឆេទទស្សិនោ;
ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋី គណ្ហន្តិ, អញ្ញមញ្ញវិរោធិតា។

“ទិដ្ឋិពន្ធនពទ្ធា តេ, តណ្ហាសោតេន វុយ្ហរេ;
តណ្ហាសោតេន វុយ្ហន្តា, ន តេ ទុក្ខា បមុច្ចរេ។

“ឯវមេតំ អភិញ្ញាយ, ភិក្ខុ ពុទ្ធស្ស សាវកោ;
គម្ភីរំ និបុណំ សុញ្ញំ, បច្ចយំ បដិវិជ្ឈតិ។

“កម្មំ នត្ថិ វិបាកម្ហិ, បាកោ កម្មេ ន វិជ្ជតិ;
អញ្ញមញ្ញំ ឧភោ សុញ្ញា, ន ច កម្មំ វិនា ផលំ។

“យថា ន សូរិយេ អគ្គិ, ន មណិម្ហិ ន គោមយេ;
ន តេសំ ពហិ សោ អត្ថិ, សម្ភារេហិ ច ជាយតិ។

“តថា ន អន្តោ កម្មស្ស, វិបាកោ ឧបលព្ភតិ;
ពហិទ្ធាបិ ន កម្មស្ស, ន កម្មំ តត្ថ វិជ្ជតិ។

“ផលេន សុញ្ញំ តំ កម្មំ, ផលំ កម្មេ ន វិជ្ជតិ;
កម្មញ្ច ខោ ឧបាទាយ, តតោ និព្ពត្តតេ ផលំ។

“ន ហេត្ថ ទេវោ ព្រហ្មា វា, សំសារស្សត្ថិការកោ;
សុទ្ធធម្មា បវត្តន្តិ, ហេតុសម្ភារបច្ចយា”តិ។

៦៩០. តស្សេវំ កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេន នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ កត្វា តីសុ អទ្ធាសុ បហីនវិចិកិច្ឆស្ស សព្ពេ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នធម្មា ចុតិបដិសន្ធិវសេន វិទិតា ហោន្តិ, សាស្ស ហោតិ **ញាតបរិញ្ញា**។

សោ ឯវំ បជានាតិ – យេ អតីតេ កម្មបច្ចយា និព្ពត្តា ខន្ធា, តេ តត្ថេវ និរុទ្ធា, អតីតកម្មបច្ចយា បន ឥមស្មិំ ភវេ អញ្ញេ និព្ពត្តា, អតីតភវតោ ឥមំ ភវំ អាគតោ ឯកធម្មោបិ នត្ថិ, ឥមស្មិម្បិ ភវេ កម្មបច្ចយេន

និព្ពត្តា ខន្ធា និរុជ្ឈិស្សន្តិ, បុនព្ភវេ អញ្ញេ និព្ពត្តិស្សន្តិ, ឥមម្ហា ភវា បុនព្ភវំ ឯកធម្មោបិ ន គមិស្សតិ។ អបិច ខោ យថា ន អាចរិយមុខតោ សជ្ឈាយោ អន្តេវាសិកស្ស មុខំ បវិសតិ, ន ច តប្បច្ចយា តស្ស មុខេ សជ្ឈាយោ ន វត្តតិ, ន ទូតេន មន្តោទកំ បីតំ រោគិនោ ឧទរំ បវិសតិ, ន ច តស្ស តប្បច្ចយា រោគោ ន វូបសម្មតិ, ន មុខេ មណ្ឌនវិធានំ អាទាសតលាទីសុ មុខនិមិត្តំ គច្ឆតិ, ន ច តត្ថ តប្បច្ចយា មណ្ឌនវិធានំ ន បញ្ញាយតិ, ន ឯកិស្សា វដ្ដិយា ទីបសិខា អញ្ញំ វដ្ដឹ សង្កមតិ, ន ច តត្ថ តប្បច្ចយា ទីបសិខា ន និព្ពត្តតិ, ឯវមេវ ន អតីតភវតោ ឥមំ ភវំ, ឥតោ វា បុនព្ភវំ កោចិ ធម្មោ សង្កមតិ, ន ច អតីតភវេ ខន្ធាយតនធាតុបច្ចយា ឥធ, ឥធ វា ខន្ធាយតនធាតុបច្ចយា បុនព្ភវេ ខន្ធាយតនធាតុយោ ន និព្ពត្តន្តីតិ។

យថេវ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, មនោធាតុអនន្តរំ;
ន ចេវ អាគតំ នាបិ, ន និព្ពត្តំ អនន្តរំ។

តថេវ បដិសន្ធិម្ហិ, វត្តតេ ចិត្តសន្តតិ;
បុរិមំ ភិជ្ជតេ ចិត្តំ, បច្ឆិមំ ជាយតេ តតោ។

តេសំ អន្តរិកា នត្ថិ, វីចិ តេសំ ន វិជ្ជតិ;
ន ចិតោ គច្ឆតិ កិញ្ចិ, បដិសន្ធិ ច ជាយតីតិ។

៦៨១. ឯវំ ចុតិបដិសន្ធិវសេន វិទិតសព្ពធម្មស្ស សព្ពាការេន នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហញាណំ ថាមគតំ ហោតិ, សោឡសវិធា កង្ខា សុដ្ឋុតរំ បហីយតិ។ ន កេវលញ្ច សា ឯវ, "សត្ថរិ កង្ខតី"តិ (ធ. ស. ១០០៨) អាទិនយប្បវត្តា អដ្ឋវិធាបិ កង្ខា បហីយតិយេវ, ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិគតានិ វិក្ខម្ភន្តិ។ ឯវំ នានានយេហិ នាមរូបបច្ចយបរិគ្គហណេន តីសុ អទ្ធាសុ កង្ខំ វិតរិត្វា ឋិតំ ញាណំ **កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធី**តិ វេទិតព្ពំ។ **ធម្មដ្ឋិតិញាណ**ន្តិបិ **យថាភូតញាណ**ន្តិបិ **សម្មាទស្សន**ន្តិបិ ឯតស្សេវាធិវចនំ។ វុត្តញ្ហេតំ –

"អវិជ្ជា បច្ចយោ, សង្ខារា បច្ចយសមុប្បន្នា។ ឧភោបេតេ ធម្មា បច្ចយសមុប្បន្នាតិ បច្ចយបរិគ្គហេ បញ្ញា ធម្មដ្ឋិតិញាណ"ន្តិ (បដិ. ម. ១.៤៦)។

"អនិច្ចតោ មនសិករោន្តោ កតមេ ធម្មេ យថាភូតំ ជានាតិ បស្សតិ, កថំ សម្មាទស្សនំ ហោតិ, កថំ តទន្វយេន សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចតោ សុទិដ្ឋា ហោន្តិ, កត្ថ កង្ខា បហីយតិ? ទុក្ខតោ...បេ.... អនត្តតោ មនសិករោន្តោ កតមេ ធម្មេ យថាភូតំ ជានាតិ បស្សតិ...បេ.... កត្ថ កង្ខា បហីយតីតិ?

"អនិច្ចតោ មនសិករោន្តោ និមិត្តំ យថាភូតំ ជានាតិ បស្សតិ, តេន វុច្ចតិ សម្មាទស្សនំ។ ឯវំ តទន្វយេន សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចតោ សុទិដ្ឋា ហោន្តិ។ ឯត្ថ កង្ខា បហីយតិ។ ទុក្ខតោ មនសិករោន្តោ បវត្តំ យថាភូតំ ជានាតិ បស្សតិ...បេ.... អនត្តតោ មនសិករោន្តោ និមិត្តញ្ច បវត្តញ្ច យថាភូតំ ជានាតិ បស្សតិ, តេន វុច្ចតិ សម្មាទស្សនំ។ ឯវំ តទន្វយេន សព្ពេ ធម្មា អនត្តតោ សុទិដ្ឋា ហោន្តិ។ ឯត្ថ កង្ខា បហីយតិ។

"យញ្ច យថាភូតញាណំ យញ្ច សម្មាទស្សនំ យា ច កង្ខាវិតរណា, ឥមេ ធម្មា នានត្ថា ចេវ នានាព្យញ្ជនា ច, ឧទាហុ ឯកត្ថា ព្យញ្ជនមេវ នានន្តិ? យញ្ច យថាភូតញាណំ យញ្ច សម្មាទស្សនំ យា ច កង្ខាវិតរណា, ឥមេ ធម្មា ឯកត្ថា, ព្យញ្ជនមេវ នាន"ន្តិ (បដិ. ម. ១.២២៧)។

ឥមិនា បន ញាណេន សមន្នាគតោ វិបស្សកោ ពុទ្ធសាសនេ លទ្ធស្សាសោ លទ្ធបតិដ្ឋោ និយតគតិកោ ចូឡសោតាបន្នោ នាម ហោតិ។

តស្មា ភិក្ខុ សទា សតោ, នាមរូបស្ស សព្ពសោ;
បច្ចយេ បរិគ្គណ្ហេយ្យ, កង្ខាវិតរណត្ថិកោតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ នាម

ឯកូនវីសតិមោ បរិច្ឆេទោ។

២០. មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ

សម្មសនញាណកថា

៦៩២. អយំ មគ្គោ, អយំ ន មគ្គោតិ ឯវំ មគ្គញ្ច អមគ្គញ្ច ញត្វា ឋិតំ ញាណំ បន **មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ** នាម។

តំ សម្បាទេតុកាមេន **កលាបសម្មសន**សង្ខាតាយ **នយវិបស្សនាយ** តាវ យោគោ ករណីយោ។ កស្មា? អារទ្ធវិបស្សកស្ស ឱភាសាទិសម្ភវេ មគ្គាមគ្គញាណសម្ភវតោ។ អារទ្ធវិបស្សកស្ស ហិ ឱភាសាទីសុ សម្ភូតេសុ មគ្គាមគ្គញាណំ ហោតិ, វិបស្សនាយ ច កលាបសម្មសនំ អាទិ។ តស្មា ឯតំ កង្ខាវិតរណានន្តរំ ឧទ្ទិដ្ឋំ។ អបិច យស្មា តីរណបរិញ្ញាយ វត្តមានាយ មគ្គាមគ្គញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តីរណបរិញ្ញា ច ញាតបរិញ្ញានន្តរា, តស្មាបិ តំ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធឹ សម្បាទេតុកាមេន កលាបសម្មសនេ តាវ យោគោ កាតព្ពោ។

៦៩៣. តត្រាយំ វិនិច្ឆយោ – តិស្សោ ហិ លោកិយបរិញ្ញា ញាតបរិញ្ញា តីរណបរិញ្ញា បហានបរិញ្ញា ច។ យា សន្ធាយ វុត្តំ "អភិញ្ញាបញ្ញា ញាតដ្ឋេ ញាណំ។ បរិញ្ញាបញ្ញា តីរណដ្ឋេ ញាណំ។ បហានបញ្ញា បរិច្ចាគដ្ឋេ ញាណ"ន្តិ (បដិ. ម. ១.៧៥)។ តត្ថ "រុប្បនលក្ខណំ រូបំ, វេទយិតលក្ខណា វេទនា"តិ ឯវំ តេសំ តេសំ ធម្មានំ បច្ចត្តលក្ខណសល្លក្ខណវសេន បវត្តា បញ្ញា **ញាតបរិញ្ញា** នាម។ "រូបំ អនិច្ចំ, វេទនា អនិច្ចា"តិអាទិនា នយេន តេសំយេវ ធម្មានំ សាមញ្ញលក្ខណំ អារោបេត្វា បវត្តា លក្ខណារម្មណិកវិបស្សនា បញ្ញា **តីរណបរិញ្ញា** នាម។ តេសុយេវ បន ធម្មេសុ និច្ចសញ្ញាទិបជហនវសេន បវត្តា លក្ខណារម្មណិកវិបស្សនា បញ្ញា **បហានបរិញ្ញា** នាម។

តត្ថ សង្ខារបរិច្ឆេទតោ បដ្ឋាយ យាវ បច្ចយបរិគ្គហា ញាតបរិញ្ញាយ ភូមិ។ ឯតស្មឹ ហិ អន្តរេ ធម្មានំ បច្ចត្តលក្ខណបដិវេធស្សេវ អាធិបច្ចំ ហោតិ។ កលាបសម្មសនតោ បន បដ្ឋាយ យាវ ឧទយព្ពយានុបស្សនា តីរណបរិញ្ញាយ ភូមិ។ ឯតស្មឹ ហិ អន្តរេ សាមញ្ញលក្ខណបដិវេធស្សេវ អាធិបច្ចំ ហោតិ។ ភង្គានុបស្សនំ អាទឹ កត្វា ឧបរិ បហានបរិញ្ញាយ ភូមិ ។ តតោ បដ្ឋាយ ហិ អនិច្ចតោ អនុបស្សន្តោ និច្ចសញ្ញំ បជហតិ, ទុក្ខតោ អនុបស្សន្តោ សុខសញ្ញំ, អនត្តតោ អនុបស្សន្តោ អត្តសញ្ញំ, និព្ពិន្ទន្តោ នន្ទឹ, វិរជ្ជន្តោ រាគំ, និរោធេន្តោ សមុទយំ, បដិនិស្សជ្ជន្តោ អាទានំ បជហតីតិ (បដិ. ម. ១.៥២) ឯវំ និច្ចសញ្ញាទិបហានសាធិកានំ សត្តន្នំ អនុបស្សនានំ អាធិបច្ចំ។ ឥតិ ឥមាសុ តីសុ បរិញ្ញាសុ សង្ខារបរិច្ឆេទស្ស ចេវ បច្ចយបរិគ្គហស្ស ច សាធិតត្តា ឥមិនា យោគិនា ញាតបរិញ្ញាវ អធិគតា ហោតិ, ឥតរា ច អធិគន្តព្ពា។ តេន វុត្តំ "យស្មា តីរណបរិញ្ញាយ វត្តមានាយ មគ្គាមគ្គញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តីរណបរិញ្ញា ច ញាតបរិញ្ញានន្តរា, តស្មាបិ តំ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធឹ សម្បាទេតុកាមេន កលាបសម្មសនេ តាវ យោគោ កាតព្ពោ"តិ។

៦៩៤. តត្រាយំ បាឡិ –

"កថំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នានំ ធម្មានំ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណំ? យំកិញ្ចិ រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ អជ្ឈត្តំ វា...បេ.... យំ ទូរេ សន្តិកេ វា, សព្ពំ រូបំ អនិច្ចតោ វវត្ថេបេតិ, ឯកំ សម្មសនំ។ ទុក្ខតោ វវត្ថេបេតិ, ឯកំ សម្មសនំ។ អនត្តតោ វវត្ថេបេតិ, ឯកំ សម្មសនំ។ យា កាចិ វេទនា...បេ.... យំកិញ្ចិ វិញ្ញាណំ...បេ.... អនត្តតោ វវត្ថេបេតិ, ឯកំ សម្មសនំ។

"ចក្ខុំ...បេ.... ជរាមរណំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ អនិច្ចតោ វវត្ថេបេតិ, ឯកំ សម្មសនំ។ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វវត្ថេបេតិ, ឯកំ សម្មសនំ។

"រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន, ទុក្ខំ ភយដ្ឋេន, អនត្តា អសារកដ្ឋេនាតិ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណំ។ វេទនំ... វិញ្ញាណំ... ចក្ខុំ...បេ.... ជរាមរណំ...បេ.... សម្មសនេ ញាណំ។

"រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ អនិច្ចំ សង្ខតំ បដិច្ចសមុប្បន្នំ ខយធម្មំ វយធម្មំ វិរាគធម្មំ និរោធធម្មន្តិ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណំ។ វេទនំ... វិញ្ញាណំ... ចក្ខុំ... ជរាមរណំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ អនិច្ចំ សង្ខតំ...បេ.... និរោធធម្មន្តិ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណំ។

“ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ, អសតិ ជាតិយា នត្ថិ ជរាមរណន្តិ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណំ។ អតីតម្បិ អទ្ធានំ, អនាគតម្បិ អទ្ធានំ ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ, អសតិ ជាតិយា នត្ថិ ជរាមរណន្តិ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណំ។ ភវបច្ចយា ជាតិ…បេ… អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, អសតិ អវិជ្ជាយ នត្ថិ សង្ខារាតិ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណំ។ អតីតម្បិ អទ្ធានំ, អនាគតម្បិ អទ្ធានំ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, អសតិ អវិជ្ជាយ នត្ថិ សង្ខារាតិ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណំ។

“តំ ញាតដ្ឋេន ញាណំ។ បជាននដ្ឋេន បញ្ញា។ តេន វុច្ចតិ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នានំ ធម្មានំ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា សម្មសនេ ញាណ”ន្តិ (បដិ. ម. ១.៤៨)។

ឯត្ថ ច ចក្ខុំ…បេ… ជរាមរណន្តិ ឥមិនា បេយ្យាលេន ទ្វារារម្មណេហិ សទ្ធឹ ទ្វារប្បវត្តា ធម្មា, បញ្ចក្ខន្ធា, ឆ ទ្វារានិ, ឆ អារម្មណានិ, ឆ វិញ្ញាណានិ, ឆ ផស្សា, ឆ វេទនា, ឆ សញ្ញា, ឆ ចេតនា, ឆ តណ្ហា, ឆ វិតក្កា, ឆ វិចារា, ឆ ធាតុយោ, ទស កសិណានិ, ទ្វត្តឹសកោដ្ឋាសា, ទ្វាទសាយតនានិ, អដ្ឋារស ធាតុយោ, ពាវីសតិ ឥន្ទ្រិយានិ, តិស្សោ ធាតុយោ, នវ ភវា, ចត្តារិ ឈានានិ, ចតស្សោ អប្បមញ្ញា, ចតស្សោ សមាបត្តិយោ, ទ្វាទស បដិច្ចសមុប្បាទង្គានីតិ ឥមេ ធម្មរាសយោ សំខិត្តាតិ វេទិតព្ពា។

វុត្តំ ហេតំ អភិញ្ញេយ្យនិទ្ទេសេ –

“សព្ពំ, ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យំ។ កិញ្ច, ភិក្ខវេ, សព្ពំ អភិញ្ញេយ្យំ? ចក្ខុ, ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យំ។ រូបា… ចក្ខុវិញ្ញាណំ… ចក្ខុសម្ផស្សោ… យម្បិទំ ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា ឧប្បជ្ជតិ វេទយិតំ សុខំ វា ទុក្ខំ វា អទុក្ខមសុខំ វា, តម្បិ អភិញ្ញេយ្យំ។ សោតំ…បេ… យម្បិទំ មនោសម្ផស្សបច្ចយា ឧប្បជ្ជតិ វេទយិតំ សុខំ វា ទុក្ខំ វា អទុក្ខមសុខំ វា, តម្បិ អភិញ្ញេយ្យំ។

“រូបំ…បេ… វិញ្ញាណំ… ចក្ខុ…បេ… មនោ… រូបា…បេ… ធម្មា… ចក្ខុវិញ្ញាណំ…បេ… មនោវិញ្ញាណំ… ចក្ខុសម្ផស្សោ…បេ… មនោសម្ផស្សោ…។

“ចក្ខុសម្ផស្សជា វេទនា…បេ… មនោសម្ផស្សជា វេទនា… រូបសញ្ញា…បេ… ធម្មសញ្ញា… រូបសញ្ចេតនា…បេ… ធម្មសញ្ចេតនា… រូបតណ្ហា…បេ… ធម្មតណ្ហា… រូបវិតក្កោ…បេ… ធម្មវិតក្កោ… រូបវិចារោ…បេ… ធម្មវិចារោ…។

“បថវីធាតុ…បេ… វិញ្ញាណធាតុ… បថវីកសិណំ…បេ… វិញ្ញាណកសិណំ… កេសា…បេ… មុត្តំ… មត្ថលុង្គំ…។

“ចក្ខាយតនំ…បេ… ធម្មាយតនំ… ចក្ខុធាតុ…បេ… មនោធាតុ… មនោវិញ្ញាណធាតុ… ចក្ខុន្ទ្រិយំ…បេ… អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ…។

“កាមធាតុ… រូបធាតុ… អរូបធាតុ… កាមភវោ… រូបភវោ… អរូបភវោ… សញ្ញាភវោ… អសញ្ញាភវោ… នេវសញ្ញានាសញ្ញាភវោ… ឯកវោការភវោ… ចតុវោការភវោ… បញ្ចវោការភវោ…។

“បឋមំ ឈានំ…បេ… ចតុត្ថំ ឈានំ… មេត្តាចេតោវិមុត្តិ…បេ… ឧបេក្ខាចេតោវិមុត្តិ… អាកាសានញ្ចាយតនសមាបត្តិ…បេ… នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិ… អវិជ្ជា អភិញ្ញេយ្យា…បេ… ជរាមរណំ អភិញ្ញេយ្យ”ន្តិ (បដិ. ម. ១.៣; សំ. និ. ៤.៤៦)។

តំ តត្ថ ឯវំ វិត្ថារេន វុត្តត្តា ឥធ សព្ពំ បេយ្យាលេន សំខិត្តំ។ ឯវំ សំខិត្តេ បនេត្ថ យេ លោកុត្តរា ធម្មា អាគតា, តេ អសម្មសនុបគត្តា ឥមស្មឹ អធិការេ ន គហេតព្ពា។ យេបិ ច សម្មសនុបគា , តេសុ **យេ យស្ស បាកដា ហោន្តិ សុខេន បរិគ្គហំ គច្ឆន្តិ, តេសុ តេន សម្មសនំ អារភិតព្ពំ។**

៦៩៥. តត្រាយំ ខន្ធវសេន អារព្ភវិធានយោជនា – យំកិញ្ចិ រូបំ…បេ… សព្ពំ រូបំ អនិច្ចតោ វវត្ថបេតិ, ឯកំ សម្មសនំ។ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វវត្ថបេតិ, ឯកំ សម្មសនន្តិ។ ឯត្តាវតា អយំ ភិក្ខុ “យំកិញ្ចិ រូប”ន្តិ ឯវំ អនិយមនិទ្දិដ្ឋំ សព្ពម្បិ រូបំ អតីតត្តិកេន ចេវ ចតូហិ ច អជ្ឈត្តាទិទុកេហីតិ ឯកាទសហិ ឱកាសេហិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា សព្ពំ រូបំ អនិច្ចតោ វវត្ថបេតិ, អនិច្ចន្តិ សម្មសតិ។

កថំ ? បរតោ វុត្តនយេន។ វុត្តញ្ហេតំ – “រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ **អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនា**”តិ (បដិ. ម. ១.៤៨)។

តស្មា ឯស យំ **អតីតំ** រូបំ, តំ យស្មា អតីតេយេវ ខីណំ, នយិមំ ភវំ សម្បត្តន្តិ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន។

យំ **អនាគតំ** អនន្តរភវេ និព្ពត្តិស្សតិ, តម្បិ តត្ថេវ ខីយិស្សតិ, ន តតោ បរំ ភវំ គមិស្សតីតិ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន។

យំ **បច្ចុប្បន្នំ** រូបំ, តម្បិ ឥធេវ ខីយតិ, ន ឥតោ គច្ឆតីតិ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន។

យំ **អជ្ឈត្តំ**, តម្បិ អជ្ឈត្តមេវ ខីយតិ, ន ពហិទ្ធាភាវំ គច្ឆតីតិ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន។

យំ **ពហិទ្ធា...បេ.... ឱឡារិកំ...បេ.... សុខុមំ...បេ.... ហីនំ...បេ.... បណីតំ...បេ.... ទូរេ...បេ.... សន្តិកេ**, តម្បិ តត្ថេវ ខីយតិ, ន ទូរភាវំ គច្ឆតីតិ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនាតិ សម្មសតិ។

ឥទំ សព្ពម្បិ “អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនា”តិ ឯតស្ស វសេន ឯកំ សម្មសនំ។ ភេទតោ បន ឯកាទសវិធំ ហោតិ។

សព្ពមេវ ច តំ **ទុក្ខំ** ភយដ្ឋេន។ **ភយដ្ឋេនា**តិ សប្បដិភយតាយ។ យញ្ហិ អនិច្ចំ, តំ ភយាវហំ ហោតិ សីហោបមសុត្តេ (សំ. និ. ៣.៧៨; អ. និ. ៤.៣៣) ទេវានំ វិយ។ ឥតិ ឥទម្បិ “ទុក្ខំ ភយដ្ឋេនា”តិ ឯតស្ស វសេន ឯកំ សម្មសនំ។ ភេទតោ បន ឯកាទសវិធំ ហោតិ។

យថា ច ទុក្ខំ, ឯវំ សព្ពម្បិ តំ **អនត្តា** អសារកដ្ឋេន។ **អសារកដ្ឋេនា**តិ “អត្តា និវាសី ការកោ វេទកោ សយំវសី”តិ ឯវំ បរិកប្បិតស្ស អត្តសារស្ស អភាវេន។ យញ្ហិ អនិច្ចំ, ទុក្ខំ, តំ អត្តនោបិ អនិច្ចតំ វា ឧទយព្ពយបីឡនំ វា វារេតុំ ន សក្កោតិ, កុតោ តស្ស ការកាទិភាវោ។ តេនាហ – “រូបញ្ច ហិទំ, ភិក្ខវេ, អត្តា អភវិស្ស។ នយិទំ រូបំ អាពាធាយ សំវត្តេយ្យា”តិអាទិ (សំ. និ. ៣.៥៩)។ ឥតិ ឥទម្បិ “អនត្តា អសារកដ្ឋេនា”តិ ឯតស្ស វសេន ឯកំ សម្មសនំ។ ភេទតោ បន ឯកាទសវិធំ ហោតិ។ ឯស នយោ វេទនាទីសុ។

៦៩៦. យំ បន អនិច្ចំ, តំ យស្មា និយមតោ សង្ខតាទិភេទំ ហោតិ។ តេនស្ស បរិយាយទស្សនត្ថំ, នានាការេហិ វា មនសិការប្បវត្តិទស្សនត្ថំ “រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ អនិច្ចំ សង្ខតំ បដិច្ចសមុប្បន្នំ ខយធម្មំ វយធម្មំ វិរាគធម្មំ និរោធធម្ម”ន្តិ បុន បាឡិ វុត្តា។ ឯស នយោ វេទនាទីសូតិ។

ចត្តារីសាការអនុបស្សនាកថា

៦៩៧. សោ តស្សេវ បញ្ចសុ ខន្ធេសុ អនិច្ចទុក្ខានត្តសម្មសនស្ស ថិរភាវត្ថាយ, យំ តំ ភគវតា “កតមេហិ ចត្តារីសាយ អាការេហិ អនុលោមិកំ ខន្តិំ បដិលភតិ, កតមេហិ ចត្តារីសាយ អាការេហិ សម្មត្តនិយាមំ ឱក្កមតី”តិ ឯតស្ស វិភង្គេ –

> “បញ្ចក្ខន្ធេ អនិច្ចតោ, ទុក្ខតោ, រោគតោ, គណ្ឌតោ, សល្លតោ, អឃតោ, អាពាធតោ, បរតោ, បលោកតោ, ឦតិតោ, ឧបទ្ទវតោ, ភយតោ, ឧបសគ្គតោ, ចលតោ, បភង្គុតោ, អទ្ធុវតោ, អតាណតោ, អលេណតោ, អសរណតោ, រិត្តតោ, តុច្ឆតោ, សុញ្ញតោ, អនត្តតោ, អាទីនវតោ, វិបរិណាមធម្មតោ, អសារកតោ, អឃមូលតោ, វធកតោ, វិភវតោ, សាសវតោ, សង្ខតតោ, មារាមិសតោ, ជាតិធម្មតោ, ជរាធម្មតោ, ព្យាធិធម្មតោ, មរណធម្មតោ , សោកធម្មតោ, បរិទេវធម្មតោ, ឧបាយាសធម្មតោ, សំកិលេសិកធម្មតោ”តិ (បដិ. ម. ៣.៣៧) –

ចត្តារីសាយ អាការេហិ,

“បញ្ចក្ខន្ធេ អនិច្ចតោ បស្សន្តោ អនុលោមិកំ ខន្តិំ បដិលភតិ។ បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ និរោធោ និច្ចំ និព្ពានន្តិ បស្សន្តោ សម្មត្តនិយាមំ ឱក្កមតី”តិអាទិនា (បដិ. ម. ៣.៣៨) នយេន,

អនុលោមញាណំ វិភជន្តេន បភេទតោ អនិច្ចាទិសម្មសនំ វុត្តំ។ តស្សាបិ វសេន ឥមេ បញ្ចក្ខន្ធេ សម្មសតិ។

៦៩៨. កថំ ? សោ ហិ ឯកេកំ ខន្ធំ អនច្ចន្តិកតាយ, អាទិអន្តវន្តតាយ ច **អនិច្ចតោ**។ ឧប្បាទវយបដិបីឡនតាយ, ទុក្ខវត្ថុតាយ ច **ទុក្ខតោ**។ បច្ចយយាបនីយតាយ, រោគមូលតាយ ច **រោគតោ**។ ទុក្ខតាសូលយោគិតាយ, កិលេសាសុចិបគ្ឃរណតាយ, ឧប្បាទជរាភង្គេហិ ឧទ្ធុមាតបរិបក្កបភិន្នតាយ ច **គណ្ឌតោ**។ បីឡាជនកតាយ, អន្តោតុទនតាយ, ទុន្នីហរណីយតាយ ច **សល្លតោ**។ វិគរហណីយតាយ, អវឌ្ឍិអាវហនតាយ, អឃវត្ថុតាយ ច **អឃតោ**។ អសេរិភាវជនកតាយ, អាពាធបទដ្ឋានតាយ ច **អាពាធតោ**។ អវសតាយ, អវិធេយ្យតាយ ច **បរតោ**។ ព្យាធិជរាមរណេហិ បលុជ្ជនតាយ **បលោកតោ**។ អនេក ព្យសនាវហនតាយ **ឦតិតោ**។ អវិទិតានំយេវ វិបុលានំ អនត្ថានំ អាវហនតោ, សព្ពុបទ្ទវវត្ថុតាយ ច **ឧបទ្ទវតោ**។ សព្ពភយានំ អាករតាយ, ទុក្ខវូបសមសង្ខាតស្ស បរមស្សាសស្ស បដិបក្ខភូតតាយ ច **ភយតោ**។ អនេកេហិ អនត្ថេហិ អនុពទ្ធតាយ, ទោសូបសដ្ឋតាយ, ឧបសគ្គោ វិយ អនធិវាសនារហតាយ ច **ឧបសគ្គតោ**។ ព្យាធិជរាមរណេហិ ចេវ លាភាលាភាទីហិ ច លោកធម្មេហិ បចលិតតាយ **ចលតោ**។ ឧបក្កមេន ចេវ សរសេន ច បភង្គុបគមនសីលតាយ **បភង្គុតោ**។ សព្ពាវត្ថនិបាតិតាយ, ថិរភាវស្ស ច អភាវតាយ **អទ្ធុវតោ**។ អតាយនតាយ ចេវ, អលព្ភនេយ្យខេមតាយ ច **អតាណតោ**។ អល្លីយិតុំ អនរហតាយ, អល្លីនានម្បិ ច លេណកិច្ចាការិតាយ **អលេណតោ**។ និស្សិតានំ ភយសារកត្តាភាវេន **អសរណតោ**។ យថាបរិកប្បិតេហិ ធុវសុភសុខត្តភាវេហិ រិត្តតាយ **រិត្តតោ**។ រិត្តតាយេវ តុច្ឆតោ អប្បកត្តា វា, អប្បកម្បិ ហិ លោកេ តុច្ឆន្តិ វុច្ចតិ។ សាមិ-និវាសិ-ការក-វេទកាធិដ្ឋាយកវិរហិតតាយ **សុញ្ញតោ**។ សយញ្ច អស្សាមិកភាវាទិតាយ **អនត្តតោ**។ បវត្តិទុក្ខតាយ, ទុក្ខស្ស ច អាទីនវតាយ **អាទីនវតោ,** អថ វា អាទីនំ វាតិ គច្ឆតិ បវត្តតីតិ អាទីនវោ, កបណមនុស្សស្សេតំ អធិវចនំ, ខន្ធាបិ ច កបណាយេវាតិ អាទីនវសទិសតាយ **អាទីនវតោ**។ ជរាយ ចេវ មរណេន ចាតិ ទ្វេធា បរិណាមបកតិតាយ **វិបរិណាមធម្មតោ**។ ទុព្ពលតាយ, ផេគ្គុ វិយ សុខភញ្ជនីយតាយ ច **អសារកតោ**។ អឃហេតុតាយ **អឃមូលតោ**។ មិត្តមុខសបត្តោ វិយ វិស្សាសឃាតិតាយ **វធកតោ**។ វិគតភវតាយ, វិភវសម្ភូតតាយ ច **វិភវតោ**។ អាសវបទដ្ឋានតាយ **សាសវតោ**។ ហេតុបច្ចយេហិ អភិសង្ខតតាយ **សង្ខតតោ**។ មច្ចុមារកិលេសមារានំ អាមិសភូតតាយ **មារាមិសតោ**។ ជាតិ-ជរា-ព្យាធិមរណបកតិតាយ **ជាតិ-ជរា-ព្យាធិ-មរណធម្មតោ**។ សោក-បរិទេវ-ឧបាយាសហេតុតាយ **សោក-បរិទេវឧបាយាសធម្មតោ**។ តណ្ហាទិដ្ឋិទុច្ចរិតសំកិលេសានំ វិសយធម្មតាយ **សំកិលេសិកធម្មតោ**តិ ឯវំ បភេទតោ វុត្តស្ស អនិច្ចាទិសម្មសនស្ស វសេន សម្មសតិ។

ឯត្ថ ហិ អនិច្ចតោ, បលោកតោ, ចលតោ, បភង្គុតោ, អទ្ធុវតោ, វិបរិណាមធម្មតោ, អសារកតោ, វិភវតោ, សង្ខតតោ, មរណធម្មតោតិ ឯកេកស្មឹ ខន្ធេ ទស ទស កត្វា បញ្ញាស **អនិច្ចានុបស្សនានិ**។ បរតោ, រិត្តតោ, តុច្ឆតោ, សុញ្ញតោ, អនត្តតោតិ ឯកេកស្មឹ ខន្ធេ បញ្ច បញ្ច កត្វា បញ្ចវីសតិ **អនត្តានុបស្សនានិ**។ សេសានិ ទុក្ខតោ, រោគតោតិអាទីនិ ឯកេកស្មឹ ខន្ធេ បញ្ចវីសតិ បញ្ចវីសតិ កត្វា បញ្ចវីសតិសតំ **ទុក្ខានុបស្សនានី**តិ។

តស្សេវំ តមិនា ទ្វិសតភេទេន អនិច្ចាទិសម្មសនេន បញ្ចក្ខន្ធេ សម្មសតោ តំ នយវិបស្សនាសង្ខាតំ អនិច្ចទុក្ខានត្តសម្មសនំ ថិរំ ហោតិ។ ឥទំ តាវេត្ថ បាឡិនយានុសារេន សម្មសនារម្ភវិធានំ។

ឥន្ទ្រិយតិក្ខការណនវកកថា

៦៩៩. យស្ស បន ឯវំ នយវិបស្សនាយ យោគំ ករោតោបិ នយវិបស្សនា ន សម្បជ្ជតិ, តេន “នវហាការេហិ ឥន្ទ្រិយានិ តិក្ខានិ ភវន្តិ – ឧប្បន្នុប្បន្នានំ សង្ខារានំ ខយមេវ បស្សតិ, តត្ថ ច សក្កច្ចកិរិយាយ សម្បាទេតិ, សាតច្ចកិរិយាយ សម្បាទេតិ, សប្បាយកិរិយាយ សម្បាទេតិ, សមាធិស្ស ច និមិត្តគ្គាហេន, ពោជ្ឈង្គានញ្ច អនុបវត្តនតាយ, កាយេ ច ជីវិតេ ច អនបេក្ខតំ ឧបដ្ឋាបេតិ, តត្ថ ច អភិភុយ្យ នេក្ខម្មេន, អន្តរា ច អព្យោសានេនា”តិ ឯវំ វុត្តានំ នវន្នំ អាការានំ វសេន ឥន្ទ្រិយានិ តិក្ខានិ កត្វា **បថវីកសិណនិទ្ទេសេ** វុត្តនយេន សត្ត អសប្បាយានិ វជ្ជេត្វា សត្ត សប្បាយានិ សេវមានេន កាលេន រូបំ សម្មសិតព្ពំ, កាលេន អរូបំ។ រូបំ សម្មសន្តេន រូបស្ស និព្ពត្តិ បស្សិតព្ពា។

រូបនិព្ពត្តិបស្សនាការកថា

៧០០. សេយ្យថិទំ – ឥទំ រូបំ នាម កម្មាទិវសេន ចតូហិ ការណេហិ និព្ពត្តតិ។ តត្ថ សព្ពេសំ សត្តានំ រូបំ និព្ពត្តមានំ បឋមំ កម្មតោ និព្ពត្តតិ។ បដិសន្ធិក្ខណេយេវ ហិ គព្ភសេយ្យកានំ តាវ តិសន្តតិវសេន វត្ថុ-កាយ-ភាវទសកសង្ខាតានិ តីស រូបានិ និព្ពត្តន្តិ, តានិ ច ខោ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេយេវ។ យថា ច ឧប្បាទក្ខណេ, តថា ឋិតិក្ខណេបិ ភង្គក្ខណេបិ។

តត្ថ រូបំ ទន្ធនិរោធំ គរុបរិវត្តិ, ចិត្តំ ខិប្បនិរោធំ លហុបរិវត្តិ។ តេនាហ – “នាហំ, ភិក្ខវេ, អញ្ញំ ឯកធម្មម្បិ សមនុបស្សាមិ, យំ ឯវំ លហុបរិវត្តំ យថយិទំ, ភិក្ខវេ, ចិត្ត”ន្តិ (អ. និ. ១.៤៨)។ រូបេ ធរន្តេយេវ ហិ សោឡសវារេ ភវង្គចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈតិ។ ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណោបិ ឋិតិក្ខណោបិ ភង្គក្ខណោបិ ឯកសទិសា។ រូបស្ស បន ឧប្បាទភង្គក្ខណាយេវ លហុកា, តេហិ សទិសា។ ឋិតិក្ខណោ បន មហា, យាវ សោឡស ចិត្តានិ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈន្តិ, តាវ វត្តតិ។ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នំ ឋានប្បត្តំ បុរេជាតំ វត្ថុំ និស្សាយ ទុតិយំ ភវង្គំ ឧប្បជ្ជតិ។ តេន សទ្ធឹ ឧប្បន្នំ ឋានប្បត្តំ បុរេជាតំ វត្ថុំ និស្សាយ តតិយំ ភវង្គំ ឧប្បជ្ជតិ។ ឥមិនា នយេន យាវតាយុកំ ចិត្តប្បវត្តិ វេទិតព្ពា។ អាសន្នមរណស្ស បន ឯកមេវ ឋានប្បត្តំ បុរេជាតំ វត្ថុំ និស្សាយ សោឡស ចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។

បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នំ រូបំ បដិសន្ធិចិត្តតោ ឧទ្ធំ សោឡសមេន ចិត្តេន សទ្ធឹ និរុជ្ឈតិ។ ឋានក្ខណេ ឧប្បន្នំ សត្តរសមស្ស ឧប្បាទក្ខណេន សទ្ធឹ និរុជ្ឈតិ។ ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នំ សត្តរសមស្ស ឋានក្ខណំ បត្វា និរុជ្ឈតិ។ យាវ បវត្តិ នាម អត្ថិ, ឯវមេវ បវត្តតិ។ ឱបបាតិកានម្បិ សត្តសន្តតិវសេន សត្តតិ រូបានិ ឯវមេវ បវត្តន្តិ។

៧០១. តត្ថ កម្មំ, កម្មសមុដ្ឋានំ, កម្មបច្ចយំ, កម្មបច្ចយចិត្តសមុដ្ឋានំ, កម្មបច្ចយអាហារសមុដ្ឋានំ, កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានន្តិ ឯស វិភាគោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ **កម្មំ** នាម កុសលាកុសលចេតនា។ **កម្មសមុដ្ឋានំ** នាម វិបាកក្ខន្ធា ច, ចក្ខុទសកាទិ សមសត្តតិរូបញ្ច។ **កម្មបច្ចយំ** នាម តទេវ, កម្មំ ហិ កម្មសមុដ្ឋានស្ស ឧបត្ថម្ភកបច្ចយោបិ ហោតិ។ **កម្មបច្ចយចិត្តសមុដ្ឋានំ** នាម វិបាកចិត្តសមុដ្ឋានំ រូបំ។ **កម្មបច្ចយអាហារសមុដ្ឋានំ** នាម កម្មសមុដ្ឋានរូបេសុ ឋានប្បត្តា ឱជា អញ្ញំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ, តត្រាបិ ឱជា ឋានំ បត្វា អញ្ញន្តិ ឯវំ ចតស្សោ វា បញ្ច វា បវត្តិយោ ឃដេតិ។ **កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ** នាម កម្មជតេជោធាតុ ឋានប្បត្តា ឧតុសមុដ្ឋានំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ, តត្រាបិ ឧតុ អញ្ញំ ឱជដ្ឋមកន្តិ ឯវំ ចតស្សោ វា បញ្ច វា បវត្តិយោ ឃដេតិ។ ឯវំ តាវ **កម្មជរូបស្ស និព្ពត្តិ** បស្សិតព្ពា។

៧០២. ចិត្តជេសុបិ ចិត្តំ, ចិត្តសមុដ្ឋានំ, ចិត្តបច្ចយំ, ចិត្តបច្ចយអាហារសមុដ្ឋានំ, ចិត្តបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានន្តិ ឯស វិភាគោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ **ចិត្តំ** នាម ឯកូននវុតិចិត្តានិ។

តេសុ ទ្វត្តឹស ចិត្តានិ, ឆព្ពីសេកូនវីសតិ;
សោឡស រូបិរិយាបថវិញ្ញត្តិជនកា មតា។

កាមាវចរតោ ហិ អដ្ឋ កុសលានិ, ទ្វាទសាកុសលានិ, មនោធាតុវជ្ជា ទស កិរិយា, កុសលកិរិយតោ ទ្វេ អភិញ្ញាចិត្តានីតិ ទ្វត្តឹស ចិត្តានិ រូបំ, ឥរិយាបថំ, វិញ្ញត្តិញ្ច ជនេន្តិ។ វិបាកវជ្ជានិ សេសទសរូបាវចរានិ, អដ្ឋ អរូបាវចរានិ, អដ្ឋ លោកុត្តរចិត្តានីតិ ឆព្ពីសតិ ចិត្តានិ រូបំ, ឥរិយាបថញ្ច ជនយន្តិ, ន វិញ្ញត្តឹ។ កាមាវចរេ ទស ភវង្គចិត្តានិ, រូបាវចរេ បញ្ច, តិស្សោ មនោធាតុយោ, ឯកា វិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុសោមនស្សសហគតាតិ ឯកូនវីសតិ ចិត្តានិ រូបមេវ ជនយន្តិ, ន ឥរិយាបថំ, ន វិញ្ញត្តឹ។ ទ្វេបញ្ចវិញ្ញាណានិ, សព្ពសត្តានំ បដិសន្ធិចិត្តំ, ខីណាសវានំ ចុតិចិត្តំ, ចត្តារិ អារុប្បវិបាកានីតិ សោឡស ចិត្តានិ នេវ រូបំ ជនយន្តិ, ន ឥរិយាបថំ, ន វិញ្ញត្តឹ។ យានិ ចេត្ថ រូបំ ជនេន្តិ, តានិ ន ឋិតិក្ខណេ, ភង្គក្ខណេ វា, តទា ហិ ចិត្តំ ទុព្ពលំ ហោតិ។ ឧប្បាទក្ខណេ បន ពលវំ, តស្មា តំ តទា បុរេជាតំ វត្ថុំ និស្សាយ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ។

ចិត្តសមុដ្ឋានំ នាម តយោ អរូបិនោ ខន្ធា, “សទ្ទនវកំ, កាយវិញ្ញត្តិ, វចីវិញ្ញត្តិ, អាកាសធាតុ, លហុតា, មុទុតា, កម្មញ្ញតា, ឧបចយោ, សន្តតី”តិ សត្តរសវិធំ រូបញ្ច។ **ចិត្តបច្ចយំ** នាម “បច្ឆាជាតា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្សា”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១១) ឯវំ វុត្តំ ចតុសមុដ្ឋានរូបំ។ **ចិត្តបច្ចយអាហារសមុដ្ឋានំ** នាម ចិត្តសមុដ្ឋានរូបេសុ ឋានប្បត្តា ឱជា អញ្ញំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឯវំ ទ្វេ តិស្សោ បវត្តិយោ ឃដេតិ។ **ចិត្តបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ** នាម ចិត្តសមុដ្ឋានោ ឧតុ ឋានប្បត្តោ អញ្ញំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឯវំ ទ្វេ តិស្សោ បវត្តិយោ ឃដេតិ។ ឯវំ **ចិត្តជរូបស្ស និព្ពត្តិ** បស្សិតព្ពា។

៧០៣. អាហារជេសុបិ អាហារោ, អាហារសមុដ្ឋានំ, អាហារបច្ចយំ, អាហារបច្ចយអាហារសមុដ្ឋានំ, អាហារបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានន្តិ ឯស វិភាគោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ **អាហារោ** នាម កពឡីការោ អាហារោ។ **អាហារសមុដ្ឋានំ** នាម ឧបាទិណ្ណំ កម្មជរូបំ បច្ចយំ លភិត្វា តត្ថ បតិដ្ឋាយ ឋានប្បត្តាយ ឱជាយ សមុដ្ឋាបិតំ ឱជដ្ឋមកំ, អាកាសធាតុ, លហុតា, មុទុតា, កម្មញ្ញតា, ឧបចយោ, សន្តតីតិ ចុទ្ទសវិធំ រូបំ។ **អាហារបច្ចយំ** នាម “កពឡីការោ អាហារោ ឥមស្ស កាយស្ស អាហារបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១៥) ឯវំ វុត្តំ ចតុសមុដ្ឋានរូបំ។ **អាហារបច្ចយអាហារសមុដ្ឋានំ** នាម អាហារសមុដ្ឋានេសុ រូបេសុ ឋានប្បត្តា ឱជា អញ្ញំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ, ត

គ្រាបិ ឱជា អញ្ញត្ថិ ឯវំ ទសទ្វាទសវារេ បវត្តី យេដតិ។ ឯកទិវសំ បរិភុត្តាហារោ សត្តាហម្បិ ឧបត្ថម្ភេតិ។ ទិព្វា បន ឱជា ឯកមាសំ ទ្វេមាសម្បិ ឧបត្ថម្ភេតិ។ មាតរា បរិភុត្តាហារោបិ ទារកស្ស សរីរំ ផរិត្វា រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ។ សរីរេ មក្ខិតាហារោបិ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ។ កម្មជាហារោ ឧបាទិណ្ណកាហារោ នាម។ សោបិ ឋានប្បត្តោ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ, តត្រាបិ ឱជា អញ្ញំ សមុដ្ឋាបេតីតិ ឯវំ ចតស្សោ វា បញ្ច វា បវត្តិយោ យេដតិ។ **អាហារបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ** នាម អាហារសមុដ្ឋានា តេជោធាតុ ឋានប្បត្តា ឧតុសមុដ្ឋានំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ។ តត្រាយំ អាហារោ អាហារសមុដ្ឋានានំ ជនកោ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ, សេសានំ និស្សយាហារអត្ថិអវិគតវសេនាតិ ឯវំ **អាហារជរូបស្ស និព្ពត្តិ** បស្សិតព្ពា។

៧០៤. ឧតុជេសុបិ ឧតុ, ឧតុសមុដ្ឋានំ, ឧតុបច្ចយំ, ឧតុបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ, ឧតុបច្ចយអាហារសមុដ្ឋានន្តិ ឯស វិភាគោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ **ឧតុ** នាម ចតុសមុដ្ឋានា តេជោធាតុ, ឧណ្ហឧតុ សីតឧតូតិ ឯវំ បនេស ទុវិធោ ហោតិ។ **ឧតុសមុដ្ឋានំ** នាម ចតុសមុដ្ឋានោ ឧតុ ឧបាទិណ្ណកំ បច្ចយំ លភិត្វា ឋានប្បត្តោ សរីរេ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ។ តំ សទ្ទនវកំ, អាកាសធាតុ , លហុតា, មុទុតា, កម្មញ្ញតា, ឧបចយោ, សន្តតីតិ បន្នរសវិធំ ហោតិ។ **ឧតុបច្ចយំ** នាម ឧតុ ចតុសមុដ្ឋានិករូបានំ បវត្តិយា ច វិនាសស្ស ច បច្ចយោ ហោតិ។ **ឧតុបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ** នាម ឧតុសមុដ្ឋានា តេជោធាតុ ឋានប្បត្តា អញ្ញំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ, តត្រាបិ ឧតុ អញ្ញន្តិ ឯវំ ទីឃម្បិ អទ្ធានំ អនុបាទិណ្ណបក្ខេ ឋត្វាបិ ឧតុសមុដ្ឋានំ បវត្តតិយេវ។ **ឧតុបច្ចយអាហារសមុដ្ឋានំ** នាម ឧតុសមុដ្ឋានា ឋានប្បត្តា ឱជា អញ្ញំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ, តត្រាបិ ឱជា អញ្ញន្តិ ឯវំ ទសទ្វាទសវារេ បវត្តី យេដតិ។ តត្រាយំ ឧតុ ឧតុសមុដ្ឋានានំ ជនកោ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ, សេសានំ និស្សយអត្ថិអវិគតវសេនាតិ ឯវំ **ឧតុជរូបស្ស និព្ពត្តិ** បស្សិតព្ពា។ ឯវញ្ហិ រូបស្ស និព្ពត្តិំ បស្សន្តោ កាលេន រូបំ សម្មសតិ នាម។

អរូបនិព្ពត្តិបស្សនាការកថា

៧០៥. យថា ច រូបំ សម្មសន្តេន រូបស្ស, ឯវំ អរូបំ សម្មសន្តេនបិ អរូបស្ស និព្ពត្តិ បស្សិតព្ពា។ សា ច ខោ ឯកាសីតិ លោកិយចិត្តុប្បាទវសេនេវ។

សេយ្យថិទំ – ឥទញ្ហិ អរូបំ នាម បុរិមភវេ អាយូហិតកម្មវសេន បដិសន្ធិយំ តាវ ឯកូនវីសតិចិត្តុប្បាទប្បភេទំ និព្ពត្តតិ។ និព្ពត្តនាការោ បនស្ស បដិច្ចសមុប្បាទនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ តទេវ បដិសន្ធិចិត្តស្ស អនន្តរចិត្តតោ បដ្ឋាយ ភវង្គវសេន, អាយុបរិយោសានេ ចុតិវសេន។ យំ តត្ថ កាមាវចរំ, តំ ឆសុ ទ្វារេសុ ពលវារម្មណេ តទារម្មណវសេន។

បវត្តេ បន អសម្ភិន្នត្តា ចក្ខុស្ស អាបាថគតត្តា រូបានំ អាលោកសន្និស្សិតំ មនសិការហេតុកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ និព្ពត្តតិ សទ្ធិំ សម្បយុត្តធម្មេហិ។ ចក្ខុបសាទស្ស ហិ ឋិតិក្ខណេ ឋិតិប្បត្តមេវ រូបំ ចក្ខុំ ឃដ្ដេតិ។ តស្មិំ ឃដ្ដិតេ ទ្វិក្ខត្តុំ ភវង្គំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈតិ។ តតោ តស្មិំយេវ អារម្មណេ កិរិយមនោធាតុ អាវជ្ជនកិច្ចំ សាធយមានា ឧប្បជ្ជតិ។ តទនន្តរំ តទេវ រូបំ បស្សមានំ កុសលវិបាកំ អកុសលវិបាកំ វា ចក្ខុវិញ្ញាណំ។ តតោ តទេវ រូបំ សម្បដិច្ឆមានា វិបាកមនោធាតុ។ តតោ តទេវ រូបំ សន្តីរយមានា វិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ។ តតោ តទេវ រូបំ វវត្ថាបយមានា កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ ឧបេក្ខាសហគតា ។ តតោ បរំ កាមាវចរកុសលាកុសលកិរិយចិត្តេសុ ឯកំ វា ឧបេក្ខាសហគតាហេតុកំ ចិត្តំ បញ្ច សត្ត វា ជវនានិ។ តតោ កាមាវចរសត្តានំ ឯកាទសសុ តទារម្មណចិត្តេសុ ជវនានុរូបំ យំកិញ្ចិ តទារម្មណន្តិ។ ឯស នយោ សេសទ្វារេសុបិ។ មនោទ្វារេ បន មហគ្គតចិត្តានិបិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ។ ឯវំ ឆសុ ទ្វារេសុ **អរូបស្ស និព្ពត្តិ** បស្សិតព្ពា។ ឯវញ្ហិ អរូបស្ស និព្ពត្តិំ បស្សន្តោ កាលេន អរូបំ សម្មសតិ នាម។

ឯវំ កាលេន រូបំ កាលេន អរូបំ សម្មសិត្វាបិ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា អនុក្កមេន បដិបជ្ជមានោ ឯកោ បញ្ញាភាវនំ សម្បាទេតិ។

រូបសត្តកសម្មសនកថា

៧០៦. អបរោ រូបសត្តកអរូបសត្តកវសេន តិលក្ខណំ អារោបេត្វា សង្ខារេ សម្មសតិ។ តត្ថ អាទាននិក្ខេបនតោ, វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ, អាហារមយតោ, ឧតុមយតោ, កម្មជតោ, ចិត្តសមុដ្ឋានតោ, ធម្មតារូបតោតិ ឥមេហិ អាការេហិ អារោបេត្វា សម្មសន្តោ រូបសត្តកវសេន អារោបេត្វា សម្មសតិ នាម។ តេនាហុ បោរាណា –

“អាទាននិក្ខេបនតោ, វយោវុឌ្ឍត្ថគាមិតោ;
អាហារតោ ច ឧតុតោ, កម្មតោ ចាបិ ចិត្តតោ;
ធម្មតារូបតោ សត្ត, វិត្ថារេន វិបស្សតី”តិ។

តត្ថ **អាទាន**ន្តិ បដិសន្ធិ។ **និក្ខេបន**ន្តិ ចុតិ។ ឥតិ យោគាវចរោ ឥមេហិ **អាទាននិក្ខេបេហិ** ឯកំ វស្សសតំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា សង្ខារេសុ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។ កថំ? ឯត្ថន្តរេ សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចា។ កស្មា? ឧប្បាទវយវត្តិតោ, វិបរិណាមតោ, តាវកាលិកតោ, និច្ចបដិក្ខេបតោ ច។ យស្មា បន ឧប្បន្នា សង្ខារា ឋិតិំ បាបុណន្តិ, ឋិតិយំ ជរាយ កិលមន្តិ, ជរំ បត្វា អវស្សំ ភិជ្ជន្តិ, តស្មា អភិណ្ហសម្បដិបីឡនតោ, ទុក្ខមតោ ទុក្ខវត្ថុតោ, សុខបដិក្ខេបតោ ច ទុក្ខា។ យស្មា ច “ឧប្បន្នា សង្ខារា ឋិតិំ មា បាបុណន្តុ, ឋានប្បត្តា មា ជីរន្តុ, ជរប្បត្តា មា ភិជ្ជន្តូ”តិ ឥមេសុ តីសុ ឋានេសុ កស្សចិ វសវត្តិភាវោ នត្ថិ, សុញ្ញា តេន វសវត្តនាការេន, តស្មា សុញ្ញតោ, អស្សាមិកតោ, អវសវត្តិតោ, អត្តបដិក្ខេបតោ ច អនត្តាតិ។

៧០៧. ឯវំ អាទាននិក្ខេបនវសេន វស្សសតបរិច្ឆិន្នេ រូបេ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា តតោ បរំ **វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ** អារោបេតិ។ តត្ថ **វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមោ** នាម វយវសេន វុឌ្ឍស្ស វឌ្ឍិតស្ស រូបស្ស អត្ថង្គមោ។ តស្ស វសេន តិលក្ខណំ អារោបេតីតិ អត្ថោ។

កថំ? សោ តមេវ វស្សសតំ បឋមវយេន មជ្ឈិមវយេន បច្ឆិមវយេនាតិ តីហិ វយេហិ បរិច្ឆិន្ទតិ។ តត្ថ អាទិតោ តេត្តឹស វស្សានិ បឋមវយោ នាម។ តតោ ចតុត្តឹស មជ្ឈិមវយោ នាម។ តតោ តេត្តឹស បច្ឆិមវយោ នាមាតិ។ ឥតិ ឥមេហិ តីហិ វយេហិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា, “បឋមវយេ បវត្តំ រូបំ មជ្ឈិមវយំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តំ អនិច្ចំ។ យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខំ។ យំ ទុក្ខំ, តទនត្តា។ មជ្ឈិមវយេ បវត្តរូបម្បិ បច្ឆិមវយំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តម្បិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា។ បច្ឆិមវយេ តេត្តឹស វស្សានិ បវត្តរូបម្បិ មរណតោ បរំ គមនសមត្ថំ នាម នត្ថិ, តស្មា តម្បិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

៧០៨. ឯវំ **បឋមវយាទិវសេន** វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា បុន “មន្ទទសកំ, ខិឌ្ឌាទសកំ, វណ្ណទសកំ, ពលទសកំ, បញ្ញាទសកំ, ហានិទសកំ, បព្ភារទសកំ, វង្កទសកំ, មោមូហទសកំ, សយនទសក”ន្តិ ឥមេសំ **ទសន្នំ ទសកានំ វសេន** វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

តត្ថ ទសកេសុ តាវ វស្សសតជីវិនោ បុគ្គលស្ស បឋមានិ ទស វស្សានិ **មន្ទទសកំ** នាម, តទា ហិ សោ មន្ទោ ហោតិ ចបលោ កុមារកោ។ តតោ បរានិ ទស **ខិឌ្ឌាទសកំ** នាម, តទា ហិ សោ ខិឌ្ឌារតិពហុលោ ហោតិ។ តតោ បរានិ ទស **វណ្ណទសកំ** នាម, តទា ហិស្ស វណ្ណាយតនំ វេបុល្លំ បាបុណាតិ។ តតោ បរានិ ទស **ពលទសកំ** នាម, តទា ហិស្ស ពលញ្ច ថាមោ ច វេបុល្លំ បាបុណាតិ។ តតោ បរានិ ទស **បញ្ញាទសកំ** នាម, តទា ហិស្ស បញ្ញា សុប្បតិដ្ឋិតា ហោតិ, បកតិយា កិរ ទុព្ពលបញ្ញស្សាបិ តស្មិំ កាលេ អប្បមត្តកា បញ្ញា ឧប្បជ្ជតិយេវ។ តតោ បរានិ ទស **ហានិទសកំ** នាម, តទា ហិស្ស ខិឌ្ឌារតិវណ្ណពលបញ្ញា បរិហាយន្តិ។ តតោ បរានិ ទស **បព្ភារទសកំ** នាម, តទា ហិស្ស អត្តភាវោ បុរតោ បព្ភារោ ហោតិ។ តតោ បរានិ ទស **វង្កទសកំ** នាម, តទា ហិស្ស អត្តភាវោ នង្គលកោដិ វិយ វង្កោ ហោតិ។ តតោ បរានិ ទស **មោមូហទសកំ** នាម។ តទា ហិ សោ មោមូហោ ហោតិ, កតំ កតំ បមុស្សតិ។ តតោ បរានិ ទស **សយនទសកំ** នាម, វស្សសតិកោ ហិ សយនពហុលោវ ហោតិ។

តត្រាយំ យោគី ឯតេសំ ទសកានំ វសេន វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ តិលក្ខណំ អារោបេតុំ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ – “បឋមទសកេ បវត្តរូបំ ទុតិយទសកំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា។ ទុតិយទសកេ…បេ.… នវមទសកេ បវត្តរូបំ ទសមទសកំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុជ្ឈតិ។ ទសមទសកេ បវត្តរូបំ បុនព្ភវំ អប្បត្វា ឥធេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តម្បិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

៧០៩. ឯវំ ទសកវសេន វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា បុន តទេវ វស្សសតំ បញ្ចបញ្ចវស្សវសេន វីសតិកោដ្ឋាសេ កត្វា វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។ កថំ? សោ ហិ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ – “បឋមេ វស្សបញ្ចកេ បវត្តរូបំ ទុតិយំ វស្សបញ្ចកំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា។ ទុតិយេ វស្សបញ្ចកេ បវត្តរូបំ តតិយំ…បេ.… ឯកូនវីសតិមេ វស្សបញ្ចកេ បវត្តរូបំ វីសតិមំ វស្សបញ្ចកំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុជ្ឈតិ។ វីសតិមេ វស្សបញ្ចកេ បវត្តរូបំ មរណតោ បរំ គមនសមត្ថំ នាម នត្ថិ, តស្មា តម្បិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ។

ឯវំ វីសតិកោដ្ឋាសវសេន វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា បុន បញ្ចវីសតិ កោដ្ឋាសេ កត្វា ចតុន្នំ ចតុន្នំ វស្សានំ វសេន អារោបេតិ។ តតោ តេត្តឹស កោដ្ឋាសេ កត្វា តិណ្ណំ តិណ្ណំ វស្សានំ វសេន, បញ្ញាស កោដ្ឋាសេ កត្វា ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ វស្សានំ វសេន, សតំ កោដ្ឋាសេ កត្វា ឯកេកវស្សវសេន។ តតោ ឯកំ វស្សំ តយោ កោដ្ឋាសេ កត្វា វស្សានហេមន្តគិម្ហេសុ តីសុ ឧតូសុ ឯកេកឧតុវសេន តស្មឹ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមរូបេ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

កថំ? “**វស្សានេ** ចតុមាសំ បវត្តរូបំ ហេមន្តំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ។ **ហេមន្តេ** បវត្តរូបំ គិម្ហំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ។ **គិម្ហេ** បវត្តរូបំ បុន វស្សានំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ, តស្មា តំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ។ ឯវំ អារោបេត្វា បុន ឯកំ វស្សំ ឆ កោដ្ឋាសេ កត្វា – “**វស្សានេ** ទ្វេមាសំ បវត្តរូបំ សរទំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ។ **សរទេ** បវត្តរូបំ ហេមន្តំ។ **ហេមន្តេ** បវត្តរូបំ សិសិរំ។ **សិសិរេ** បវត្តរូបំ វសន្តំ។ **វសន្តេ** បវត្តរូបំ គិម្ហំ។ **គិម្ហេ** បវត្តរូបំ បុន វស្សានំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ, តស្មា អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ ឯវំ តស្មឹ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមរូបេ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

ឯវំ អារោបេត្វា តតោ កាឡជុណ្ហវសេន – “កាឡេ បវត្តរូបំ ជុណ្ហំ អប្បត្វា។ ជុណ្ហេ បវត្តរូបំ កាឡំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ, តស្មា អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។ តតោ រត្តិន្ទិវវសេន – “រត្តិំ បវត្តរូបំ ទិវសំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ។ ទិវសំ បវត្តរូបម្បិ រត្តឹ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ, តស្មា អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។ តតោ តទេវ រត្តិន្ទិវំ បុព្ពណ្ហាទិវសេន ឆ កោដ្ឋាសេ កត្វា – “បុព្ពណ្ហេ បវត្តរូបំ មជ្ឈន្ហំ អប្បត្វា។ មជ្ឈន្ហេ បវត្តរូបំ សាយន្ហំ។ សាយន្ហេ បវត្តរូបំ បឋមយាមំ។ បឋមយាមេ បវត្តរូបំ មជ្ឈិមយាមំ។ មជ្ឈិមយាមេ បវត្តរូបំ បច្ឆិមយាមំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ។ បច្ឆិមយាមេ បវត្តរូបំ បុន បុព្ពណ្ហំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុទ្ធំ, តស្មា អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

៧១០. ឯវំ អារោបេត្វា បុន តស្មិំយេវ រូបេ អភិក្កមបដិក្កមអាលោកនវិលោកនសមិញ្ជនបសារណវសេន – “អភិក្កមេ បវត្តរូបំ បដិក្កមំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុជ្ឈតិ។ បដិក្កមេ បវត្តរូបំ អាលោកនំ។ អាលោកនេ បវត្តរូបំ វិលោកនំ។ វិលោកនេ បវត្តរូបំ សមិញ្ជនំ។ សមិញ្ជនេ បវត្តរូបំ បសារណំ អប្បត្វា តត្ថេវ និរុជ្ឈតិ។ តស្មា អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

តតោ ឯកបទវារំ ឧទ្ធរណ អតិហរណវីតិហរណវោស្សជ្ជនសន្និក្ខេបនសន្និរុម្ភនវសេន ឆ កោដ្ឋាសេ ករោតិ។

តត្ថ **ឧទ្ធរណំ** នាម បាទស្ស ភូមិតោ ឧក្ខិបនំ។ **អតិហរណំ** នាម បុរតោ ហរណំ។ **វីតិហរណំ** នាម ខាណុកណ្ដកទីឃជាតិអាទីសុ កិញ្ចិទេវ ទិស្វា តតោ ចិតោ ច បាទសញ្ចារណំ។ **វោស្សជ្ជនំ** នាម បាទស្ស ហេដ្ឋា ឱរោបនំ។ **សន្និក្ខេបនំ** នាម បថវីតលេ ឋបនំ។ **សន្និរុម្ភនំ** នាម បុន បាទុទ្ធរណកាលេ បាទស្ស បថវិយា សទ្ធិំ អភិនិប្បីឡនំ។ តត្ថ ឧទ្ធរណេ បថវីធាតុ អាបោធាតូតិ ទ្វេ ធាតុយោ ឱមត្តា ហោន្តិ មន្ទា, ឥតរា ទ្វេ អធិមត្តា ហោន្តិ ពលវតិយោ។ តថា អតិហរណវីតិហរណេសុ។ វោស្សជ្ជនេ តេជោធាតុ វាយោធាតូតិ ទ្វេ ធាតុយោ ឱមត្តា ហោន្តិ មន្ទា, ឥតរា ទ្វេ អធិមត្តា ហោន្តិ ពលវតិយោ។ តថា សន្និក្ខេបនសន្និរុម្ភនេសុ។ ឯវំ ឆ កោដ្ឋាសេ កត្វា តេសំ វសេន តស្មឹ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមរូបេ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

កថំ? សោ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ – “យា ឧទ្ធរណេ បវត្តា ធាតុយោ, យានិ ច តទុបាទាយរូបានិ, សព្ពេ តេ ធម្មា អតិហរណំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈន្តិ, តស្មា អនិច្ចា ទុក្ខា អនត្តា។ តថា អតិហរណេ បវត្តា វីតិហរណំ។ វីតិហរណេ បវត្តា វោស្សជ្ជនំ។ វោស្សជ្ជនេ បវត្តា សន្និក្ខេបនំ។ សន្និក្ខេបនេ បវត្តា សន្និរុម្ភនំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈន្តិ។ ឥតិ តត្ថ តត្ថ ឧប្បន្នា ឥតរំ ឥតរំ កោដ្ឋាសំ អប្បត្វា តត្ថ តត្ថេវ បព្ពំ បព្ពំ សន្ធិ សន្ធិ ឱធិ ឱធិ ហុត្វា តត្តកបាលេ បក្ខិត្តតិលា វិយ តដតដាយន្តា សង្ខារា ភិជ្ជន្តិ។ តស្មា អនិច្ចា ទុក្ខា អនត្តា”តិ។ តស្សេវំ បព្ពបព្ពគតេ សង្ខារេ វិបស្សតោ រូបសម្មសនំ សុខុមំ ហោតិ។

៧១១. សុខុមត្តេ ច បនស្ស ឥទំ ឱបម្មំ។ ឯកោ កិរ ទារុតិណុក្កាទីសុ កតបរិចយោ អទិដ្ឋបុព្ពបទីបោ បច្ចន្តវាសិកោ នគរមាគម្ម អន្តរាបណេ ជលមានំ បទីបំ ទិស្វា ឯកំ បុរិសំ បុច្ឆិ អម្ភោ “កឹ នាមេតំ ឯវំ មនាប”ន្តិ? តមេនំ សោ អាហ “កិមេត្ថ មនាបំ, បទីបោ នាមេស តេលក្ខយេន វដ្ដិក្ខយេន ច គតមគ្គោបិស្ស ន បញ្ញាយិស្សតី”តិ។ តមញ្ញោ ឯវមាហ “ឥទំ ឱឡារិកំ, ឥមិស្សា ហិ វដ្ដិយា អនុបុព្ពេន ឌយ្ហមានាយ តតិយភាគេ តតិយភាគេ ជាលា ឥតរីតរំ បទេសំ អប្បត្វាវ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ។ តមញ្ញោ ឯវមាហ “ឥទម្បិ ឱឡារិកំ, ឥមិស្សា ហិ អង្គុលង្គុលន្តរេ អឌ្ឍង្គុលឌ្ឍង្គុលន្តរេ តន្តុម្ហិ តន្តុម្ហិ អំសុម្ហិ អំសុម្ហិ ជាលា ឥតរីតរំ អំសុំ អប្បត្វាវ និរុជ្ឈិស្សតិ។ អំសុំ បន មុញ្ចិត្វា ន សក្កា ជាលំ បញ្ញាបេតុ”ន្តិ។

តត្ថ “តេលក្ខយេន វដ្ដិក្ខយេន ច បទីបស្ស គតមគ្គោបិ ន បញ្ញាយិស្សតី”តិ បុរិសស្ស ញាណំ វិយ យោគិនោ អាទាននិក្ខេបនតោ វស្សសតេន បរិច្ឆិន្នរូបេ តិលក្ខណារោបនំ។ “វដ្ដិយា តតិយភាគេ តតិយភាគេ ជាលា ឥតរីតរំ បទេសំ អប្បត្វាវ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ បុរិសស្ស ញាណំ វិយ យោគិនោ វស្សសតស្ស តតិយកោដ្ឋាសបរិច្ឆិន្នេ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមរូបេ តិលក្ខណារោបនំ។ “អង្គុលង្គុលន្តរេ ជាលា ឥតរីតរំ អប្បត្វាវ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ បុរិសស្ស ញាណំ វិយ យោគិនោ ទសវស្ស បញ្ចវស្ស ចតុវស្ស តិវស្ស ទ្វិវស្ស ឯកវស្ស បរិច្ឆិន្នេ រូបេ តិលក្ខណារោបនំ។ “អឌ្ឍង្គុលឌ្ឍង្គុលន្តរេ ជាលា ឥតរីតរំ អប្បត្វាវ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ បុរិសស្ស ញាណំ វិយ យោគិនោ ឯកេកឧតុវសេន ឯកំ វស្សំ តិធា, ឆធា ច វិភជិត្វា ចតុមាស-ទ្វិមាសបរិច្ឆិន្នេ រូបេ តិលក្ខណារោបនំ។ “តន្តុម្ហិ តន្តុម្ហិ ជាលា ឥតរីតរំ អប្បត្វាវ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ បុរិសស្ស ញាណំ វិយ យោគិនោ កាឡជុណ្ហវសេន, រត្តិន្ទិវវសេន, ឯករត្តិន្ទិវំ ឆ កោដ្ឋាសេ កត្វា បុព្ពណ្ហាទិវសេន ច បរិច្ឆិន្នេ រូបេ តិលក្ខណារោបនំ។ “អំសុម្ហិ អំសុម្ហិ ជាលា ឥតរីតរំ អប្បត្វាវ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ បុរិសស្ស ញាណំ វិយ យោគិនោ អភិក្កមាទិវសេន ចេវ ឧទ្ធរណាទីសុ ច ឯកេកកោដ្ឋាសវសេន បរិច្ឆិន្នេ រូបេ តិលក្ខណារោបនន្តិ។

៧១២. សោ ឯវំ នានាការេហិ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមរូបេ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា បុន តទេវ រូបំ វិសង្ខរិត្វា អាហារមយាទិវសេន ចត្តារោ កោដ្ឋាសេ កត្វា ឯកេកកោដ្ឋាសេ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។ តត្រាស្ស **អាហារមយំ រូបំ** ឆាតសុហិតវសេន បាកដំ ហោតិ។ ឆាតកាលេ សមុដ្ឋិតំ រូបំ ហិ ឈត្តំ ហោតិ កិលន្តំ, ឈាមខាណុកោ វិយ, អង្គារបច្ឆិយំ និលីនកាកោ វិយ ច ទុព្ពណ្ណំ ទុស្សណ្ឋិតំ។ សុហិតកាលេ សមុដ្ឋិតំ ធាតំ បីណិតំ មុទុ សិនិទ្ធំ ផស្សវន្តំ ហោតិ។ សោ តំ បរិគ្គហេត្វា “ឆាតកាលេ បវត្តរូបំ សុហិតកាលំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ។ សុហិតកាលេ សមុដ្ឋិតម្បិ ឆាតកាលំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ ឯវំ តត្ថ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

៧១៣. **ឧតុមយំ** សីតុណ្ហវសេន បាកដំ ហោតិ។ ឧណ្ហកាលេ សមុដ្ឋិតំ រូបំ ហិ ឈត្តំ ហោតិ កិលន្តំ ទុព្ពណ្ណំ។ សីតឧតុនា សមុដ្ឋិតំ រូបំ ធាតំ បីណិតំ សិនិទ្ធំ ហោតិ។ សោ តំ បរិគ្គហេត្វា “ឧណ្ហកាលេ បវត្តរូបំ សីតកាលំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ។ សីតកាលេ បវត្តរូបំ ឧណ្ហកាលំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ ឯវំ តត្ថ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

៧១៤. **កម្មជំ** អាយតនទ្វារវសេន បាកដំ ហោតិ។ ចក្ខុទ្វារស្មឹ ហិ ចក្ខុកាយភាវទសកវសេន តឹស កម្មជរូបានិ, ឧបត្ថម្ភកានិ បន តេសំ ឧតុចិត្តាហារសមុដ្ឋានានិ ចតុវីសតីតិ ចតុបណ្ណាស ហោន្តិ។ តថា សោតឃានជិវ្ហាទ្វារេសុ។ កាយទ្វារេ កាយភាវទសកវសេន ចេវ ឧតុសមុដ្ឋានាទិវសេន ច ចតុចត្តាលីស។ មនោទ្វារេ ហទយវត្ថុកាយភាវទសកវសេន ចេវ ឧតុសមុដ្ឋានាទិវសេន ច ចតុបណ្ណាសមេវ។

សោ សព្ពម្បិ តំ រូបំ បរិគ្គហេត្វា “ចក្ខុទ្វារេ បវត្តរូបំ សោតទ្វារំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ។ សោតទ្វារេ បវត្តរូបំ ឃានទ្វារំ។ ឃានទ្វារេ បវត្តរូបំ ជិវ្ហាទ្វារំ។ ជិវ្ហាទ្វារេ បវត្តរូបំ កាយទ្វារំ។ កាយទ្វារេ បវត្តរូបំ មនោទ្វារំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ ឯវំ តត្ថ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

៧១៥. **ចិត្តសមុដ្ឋានំ** សោមនស្សិតទោមនស្សិតវសេន បាកដំ ហោតិ, សោមនស្សិតកាលេ ឧប្បន្នំ ហិ រូបំ សិនិទ្ធំ មុទុ បីណិតំ ផស្សវន្តំ ហោតិ។ ទោមនស្សិតកាលេ ឧប្បន្នំ ឈត្តំ កិលន្តំ ទុព្ពណ្ណំ ហោតិ។ សោ តំ បរិគ្គហេត្វា “សោមនស្សិតកាលេ បវត្តរូបំ ទោមនស្សិតកាលំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ។ ទោមនស្សិតកាលេ បវត្តរូបំ សោមនស្សិតកាលំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ ឯវំ តត្ថ តិលក្ខណំ អារោបេតិ។

តស្សេវំ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបំ បរិគ្គហេត្វា តត្ថ តិលក្ខណំ អារោបយតោ អយមត្ថោ បាកដោ ហោតិ –

ជីវិតំ អត្តភាវោ ច, សុខទុក្ខា ច កេវលា;
ឯកចិត្តសមាយុត្តា, លហុសោ វត្តតេ ខណោ។

ចុល្លាសីតិ សហស្សានិ, កប្បំ តិដ្ឋន្តិ យេ មរូ;
ន ត្វេវ តេបិ តិដ្ឋន្តិ, ទ្វីហិ ចិត្តេហិ សមោហិតា។

យេ និរុទ្ធា មរន្តស្ស, តិដ្ឋមានស្ស វា ឥធ;
សព្ពេវ សទិសា ខន្ធា, គតា អប្បដិសន្ធិកា។

អនន្តរា ច យេ ភគ្គា, យេ ច ភគ្គា អនាគតេ;

តទន្តរា និរុទ្ធានំ, វេសមំ នត្ថិ លក្ខណេ។

អនិព្ពត្តេន ន ជាតោ, បច្ចុប្បន្នេន ជីវតិ;
ចិត្តភង្គា មតោ លោកោ, បញ្ញត្តិ បរមត្ថិយា។

អនិធានគតា ភគ្គា, បុញ្ជោ នត្ថិ អនាគតេ;
និព្ពត្តា យេបិ តិដ្ឋន្តិ, អារគ្គេ សាសបូបមា។

និព្ពត្តានញ្ច ធម្មានំ, ភង្គោ នេសំ បុរក្ខតោ;
បលោកធម្មា តិដ្ឋន្តិ, បុរាណេហិ អមិស្សិតា។

អទស្សនតោ អាយន្តិ, ភគ្គា គច្ឆន្តុទស្សនំ;
វិជ្ជុប្បាទោវ អាកាសេ, ឧប្បជ្ជន្តិ វយន្តិ ចាតិ។ (មហានិ. ១០);

៧១៦. ឯវំ អាហារមយាទីសុ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា បុន **ធម្មតារូបេ** តិលក្ខណំ អារោបេតិ។ **ធម្មតារូបំ** នាម ពហិទ្ធា អនិន្ទ្រិយពទ្ធំ អយលោហតិបុសីសសុវណ្ណរជតមុត្តាមណិវេឡុរិយសង្ខសិលាបវាឡលោហិតង្គមសារគល្ល ភូមិបាសាណបព្ពតតិណរុក្ខលតាទិភេទំ វិវដ្ដកប្បតោ បដ្ឋាយ ឧប្បជ្ជនករូបំ។ តទស្ស អសោកង្កុរាទិវសេន បាកដំ ហោតិ។

អសោកង្កុរំ ហិ អាទិតោវ តនុរត្តំ ហោតិ, តតោ ទ្វីហតីហច្ចយេន ឃនរត្តំ, បុន ទ្វីហតីហច្ចយេន មន្ទរត្តំ, តតោ តរុណបល្លវវណ្ណំ, តតោ បរិណតបល្លវវណ្ណំ, តតោ ហរិតបណ្ណវណ្ណំ។ តតោ នីលបណ្ណវណ្ណំ។ តតោ នីលបណ្ណវណ្ណកាលតោ បដ្ឋាយ សភាគរូបសន្តតិមនុប្បពន្ធាបយមានំ សំវច្ឆរមត្តេន បណ្ឌុបលាសំ ហុត្វា វណ្ដតោ ឆិជ្ជិត្វា បតតិ។

សោ តំ បរិគ្គហេត្វា “តនុរត្តកាលេ បវត្តរូបំ ឃនរត្តកាលំ អប្បត្វា និរុជ្ឈតិ។ ឃនរត្តកាលេ បវត្តរូបំ មន្ទរត្តកាលំ។ មន្ទរត្តកាលេ បវត្តរូបំ តរុណបល្លវវណ្ណកាលំ។ តរុណបល្លវវណ្ណកាលេ បវត្តំ បរិណតបល្លវវណ្ណកាលំ។ បរិណតបល្លវវណ្ណកាលេ បវត្តំ ហរិតបណ្ណវណ្ណកាលំ ។ ហរិតបណ្ណកាលេ បវត្តំ នីលបណ្ណវណ្ណកាលំ។ នីលបណ្ណវណ្ណកាលេ បវត្តំ បណ្ឌុបលាសកាលំ។ បណ្ឌុបលាសកាលេ បវត្តំ វណ្ដតោ ឆិជ្ជិត្វា បតនកាលំ អប្បត្វាវ និរុជ្ឈតិ, តស្មា តំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ តិលក្ខណំ អារោបេតិ, ឯវំ តត្ថ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា ឥមិនា នយេន សព្ពម្បិ ធម្មតារូបំ សម្មសតិ។

ឯវំ តាវ **រូបសត្តកវសេន** តិលក្ខណំ អារោបេត្វា សង្ខារេ សម្មសតិ។

អរូបសត្តកសម្មសនកថា

៧១៧. យំ បន វុត្តំ “អរូបសត្តកវសេនា”តិ, តត្ថ អយំ មាតិកា – កលាបតោ, យមកតោ, ខណិកតោ, បដិបាដិតោ, ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនតោ, មានសមុគ្ឃាដនតោ, និកន្តិបរិយាទានតោតិ។

តត្ថ **កលាបតោ**តិ ផស្សបញ្ចមកា ធម្មា។ កថំ កលាបតោ សម្មសតីតិ? ឥធ ភិក្ខុ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ – “យេ ឥមេ ‘កេសា អនិច្ចា ទុក្ខា អនត្តា’តិ សម្មសនេ ឧប្បន្នា ផស្សបញ្ចមកា ធម្មា, យេ ច ‘លោមា…បេ… មត្ថលុង្គំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា’តិ សម្មសនេ ឧប្បន្នា ផស្សបញ្ចមកា ធម្មា, សព្ពេ តេ ឥតរីតរំ អប្បត្វា បព្ពំបព្ពំ ឱធិឱធិ ហុត្វា តត្តកបាលេ បក្ខិត្តតិលា វិយ តដតដាយន្តា វិនដ្ឋា, តស្មា អនិច្ចា ទុក្ខា អនត្តា”តិ។ អយំ តាវ ***វិសុទ្ធិកថាយំ*** នយោ។

អរិយវំសកថាយំ បន “ហេដ្ឋា រូបសត្តកេ សត្តសុ ឋានេសុ ‘រូបំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា’តិ បវត្តំ ចិត្តំ អបរេន ចិត្តេន ‘អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា’តិ សម្មសន្តោ ‘កលាបតោ សម្មសតី’តិ” វុត្តំ, តំ យុត្តតរំ។ តស្មា សេសានិបិ តេនេវ នយេន វិភជិស្សាម។

៧១៨. **យមកតោ**តិ ឥធ ភិក្ខុ អាទាននិក្ខេបរូបំ “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសិត្វា តម្បិ ចិត្តំ អបរេន ចិត្តេន “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសតិ។ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមរូបំ, អាហារមយំ, ឧតុមយំ, កម្មជំ, ចិត្តសមុដ្ឋានំ,

ធម្មតារូបំ “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសិត្វា តម្បិ ចិត្តំ អបរេន ចិត្តេន “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសតិ។ ឯវំ យមកតោ សម្មសតិ នាម។

៧១៩. **ខណិកតោ**តិ ឥធ ភិក្ខុ អាទាននិក្ខេបរូបំ “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសិត្វា តំ បឋមចិត្តំ ទុតិយចិត្តេន, ទុតិយំ តតិយេន, តតិយំ ចតុត្ថេន, ចតុត្ថំ បញ្ចមេន “ឯតម្បិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសតិ។ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមរូបំ, អាហារមយំ, ឧតុមយំ, កម្មជំ, ចិត្តសមុដ្ឋានំ, ធម្មតារូបំ “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសិត្វា តំ បឋមចិត្តំ ទុតិយចិត្តេន, ទុតិយំ តតិយេន, តតិយំ ចតុត្ថេន, ចតុត្ថំ បញ្ចមេន “ឯតម្បិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសតិ។ ឯវំ រូបបរិគ្គាហកចិត្តតោ បដ្ឋាយ ចត្តារិ ចត្តារិ ចិត្តានិ សម្មសន្តោ ខណិកតោ សម្មសតិ នាម។

៧២០. **បដិបាដិតោ**តិ អាទាននិក្ខេបរូបំ “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសិត្វា តំ បឋមចិត្តំ ទុតិយចិត្តេន, ទុតិយំ តតិយេន, តតិយំ ចតុត្ថេន...បេ.... ទសមំ ឯកាទសមេន “ឯតម្បិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសតិ។ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមរូបំ, អាហារមយំ, ឧតុមយំ, កម្មជំ, ចិត្តសមុដ្ឋានំ, ធម្មតារូបំ “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សម្មសិត្វា តំ បឋមចិត្តំ ទុតិយចិត្តេន, ទុតិយំ តតិយេន, តតិយំ ចតុត្ថេន...បេ.... ទសមំ ឯកាទសមេន “ឯតម្បិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ ឯវំ វិបស្សនា បដិបាដិយា សកលម្បិ ទិវសភាគំ សម្មសិតុំ វដ្ដេយ្យ។ យាវ ទសមចិត្តសម្មសនា បន រូបកម្មដ្ឋានម្បិ អរូបកម្មដ្ឋានម្បិ បគុណំ ហោតិ។ តស្មា ទសមេយេវ ឋបេតព្ពន្តិ វុត្តំ។ ឯវំ សម្មសន្តោ បដិបាដិតោ សម្មសតិ នាម។

៧២១. **ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនតោ មានឧគ្ឃាដនតោ និកន្តិបរិយាទានតោ**តិ ឥមេសុ តីសុ វិសុំ សម្មសននយោ នាម នត្ថិ។ យំ បនេតំ ហេដ្ឋា រូបំ, ឥធ ច អរូបំ បរិគ្គហិតំ, តំ បស្សន្តោ រូបារូបតោ ឧទ្ធំ អញ្ញំ សត្តំ នាម ន បស្សតិ។ សត្តស្ស អទស្សនតោ បដ្ឋាយ សត្តសញ្ញា ឧគ្ឃាដិតា ហោតិ។ សត្តសញ្ញំ ឧគ្ឃាដិតចិត្តេន សង្ខារេ បរិគ្គណ្ហតោ ទិដ្ឋិ នុប្បជ្ជតិ។ ទិដ្ឋិយា អនុប្បជ្ជមានាយ **ទិដ្ឋិ ឧគ្ឃាដិតា** នាម ហោតិ។ ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដិតចិត្តេន សង្ខារេ បរិគ្គណ្ហតោ មានោ នុប្បជ្ជតិ។ មានេ អនុប្បជ្ជន្តេ **មានោ សមុគ្ឃាដិតោ** នាម ហោតិ។ មានសមុគ្ឃាដិតចិត្តេន សង្ខារេ បរិគ្គណ្ហតោ តណ្ហា នុប្បជ្ជតិ។ តណ្ហាយ អនុប្បជ្ជន្តិយា **និកន្តិ បរិយាទិណ្ណា** នាម ហោតីតិ ឥទំ តាវ **វិសុទ្ធិកថាយំ** វុត្តំ។

អរិយវំសកថាយំ បន “ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនតោ មានសមុគ្ឃាដនតោ និកន្តិបរិយាទានតោ”តិ មាតិកំ ឋបេត្វា អយំ នយោ ទស្សិតោ។

“អហំ វិបស្សាមិ, មម វិបស្សនា”តិ គណ្ហតោ ហិ ទិដ្ឋិសមុគ្ឃាដនំ នាម ន ហោតិ។ “សង្ខារាវ សង្ខារេ វិបស្សន្តិ សម្មសន្តិ វវត្ថបេន្តិ បរិគ្គណ្ហន្តិ បរិច្ឆិន្ទន្តី”តិ គណ្ហតោ បន **ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនំ** នាម ហោតិ។

“សុដ្ឋុ វិបស្សាមិ, មនាបំ វិបស្សាមី”តិ គណ្ហតោ មានសមុគ្ឃាដោ នាម ន ហោតិ។ “សង្ខារាវ សង្ខារេ វិបស្សន្តិ សម្មសន្តិ វវត្ថបេន្តិ បរិគ្គណ្ហន្តិ បរិច្ឆិន្ទន្តី”តិ គណ្ហតោ បន **មានសមុគ្ឃាដោ** នាម ហោតិ។

“វិបស្សិតុំ សក្កោមី”តិ វិបស្សនំ អស្សាទេន្តស្ស និកន្តិបរិយាទានំ នាម ន ហោតិ។ “សង្ខារាវ សង្ខារេ វិបស្សន្តិ សម្មសន្តិ វវត្ថបេន្តិ បរិគ្គណ្ហន្តិ បរិច្ឆិន្ទន្តី”តិ គណ្ហតោ បន **និកន្តិបរិយាទានំ** នាម ហោតិ។

សចេ សង្ខារា អត្តា ភវេយ្យុំ, អត្តាតិ គហេតុំ វដ្ដេយ្យុំ, អនត្តា ច បន អត្តាតិ គហិតា, តស្មា តេ អវសវត្តនដ្ឋេន អនត្តា, ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចា, ឧប្បាទវយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខាតិ បស្សតោ **ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនំ** នាម ហោតិ។

សចេ សង្ខារា និច្ចា ភវេយ្យុំ, និច្ចាតិ គហេតុំ វដ្ដេយ្យុំ, អនិច្ចា ច បន និច្ចាតិ គហិតា, តស្មា តេ ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចា, ឧប្បាទវយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខា, អវសវត្តនដ្ឋេន អនត្តាតិ បស្សតោ **មានសមុគ្ឃាដោ** នាម ហោតិ។

សចេ សង្ខារា សុខា ភវេយ្យុំ, សុខាតិ គហេតុំ វដ្ដេយ្យុំ, ទុក្ខា ច បន សុខាតិ គហិតា, តស្មា តេ ឧប្បាទវយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខា, ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចា, អវសវត្តនដ្ឋេន អនត្តាតិ បស្សតោ **និកន្តិបរិយាទានំ** នាម ហោតិ។

ឯវំ សង្ខារេ អនត្តតោ បស្សន្តស្ស **ទិដ្ឋិសមុគ្ឃាដនំ** នាម ហោតិ។ អនិច្ចតោ បស្សន្តស្ស **មានសមុគ្ឃាដនំ** នាម ហោតិ។ ទុក្ខតោ បស្សន្តស្ស **និកន្តិបរិយាទានំ** នាម ហោតិ។ ឥតិ អយំ វិបស្សនា អត្តនោ អត្តនោ ឋានេយេវ តិដ្ឋតីតិ។

ឯវំ **អរូបសត្តកវសេនា**បិ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា សង្ខារេ សម្មសតិ។ ឯត្តាវតា បនស្ស រូបកម្មដ្ឋានម្បិ អរូបកម្មដ្ឋានម្បិ បគុណំ ហោតិ។

៧២២. សោ ឯវំ បគុណរូបារូបកម្មដ្ឋានោ យា ឧបរិ ភង្គានុបស្សនតោ បដ្ឋាយ បហានបរិញ្ញាវសេន សព្ពាការតោ បត្តព្ពា អដ្ឋារស មហាវិបស្សនា, តាសំ ឥធេវ តាវ ឯកទេសំ បដិវិជ្ឈន្តោ តប្បដិបក្ខេ ធម្មេ បជហតិ។

អដ្ឋារស មហាវិបស្សនា នាម អនិច្ចានុបស្សនាទិកា បញ្ញា។ យាសុ អនិច្ចានុបស្សនំ ភាវេន្តោ និច្ចសញ្ញំ បជហតិ, ទុក្ខានុបស្សនំ ភាវេន្តោ សុខសញ្ញំ បជហតិ, អនត្តានុបស្សនំ ភាវេន្តោ អត្តសញ្ញំ បជហតិ, និព្ពិទានុបស្សនំ ភាវេន្តោ នន្ទឹ បជហតិ, វិរាគានុបស្សនំ ភាវេន្តោ រាគំ បជហតិ, និរោធានុបស្សនំ ភាវេន្តោ សមុទយំ បជហតិ, បដិនិស្សគ្គានុបស្សនំ ភាវេន្តោ អាទានំ បជហតិ, ខយានុបស្សនំ ភាវេន្តោ ឃនសញ្ញំ បជហតិ, វយានុបស្សនំ ភាវេន្តោ អាយូហនំ បជហតិ, វិបរិណាមានុបស្សនំ ភាវេន្តោ ធុវសញ្ញំ បជហតិ, អនិមិត្តានុបស្សនំ ភាវេន្តោ និមិត្តំ បជហតិ, អប្បណិហិតានុបស្សនំ ភាវេន្តោ បណិធឹ បជហតិ, សុញ្ញតានុបស្សនំ ភាវេន្តោ អភិនិវេសំ បជហតិ, អធិបញ្ញាធម្មវិបស្សនំ ភាវេន្តោ សារាទានាភិនិវេសំ បជហតិ, យថាភូតញាណទស្សនំ ភាវេន្តោ សម្មោហាភិនិវេសំ បជហតិ, អាទីនវានុបស្សនំ ភាវេន្តោ អាលយាភិនិវេសំ បជហតិ, បដិសង្ខានុបស្សនំ ភាវេន្តោ អប្បដិសង្ខំ បជហតិ, វិវដ្ដានុបស្សនំ ភាវេន្តោ សំយោគាភិនិវេសំ បជហតិ។

តាសុ យស្មា ឥមិនា អនិច្ចាទិលក្ខណត្តយវសេន សង្ខារា ទិដ្ឋា, តស្មា អនិច្ច-ទុក្ខ-អនត្តានុបស្សនា បដិវិទ្ធា ហោន្តិ។ យស្មា ច "យា ច អនិច្ចានុបស្សនា យា ច អនិមិត្តានុបស្សនា, ឥមេ ធម្មា ឯកត្ថា, ព្យញ្ជនមេវ នានំ"។ តថា "យា ច ទុក្ខានុបស្សនា យា ច អប្បណិហិតានុបស្សនា, ឥមេ ធម្មា ឯកត្ថា, ព្យញ្ជនមេវ នានំ"។ "យា ច អនត្តានុបស្សនា យា ច សុញ្ញតានុបស្សនា, ឥមេ ធម្មា ឯកត្ថា, ព្យញ្ជនមេវ នានន"ន្តិ (បដិ. ម. ១.២២៧) វុត្តំ។ តស្មា តាបិ បដិវិទ្ធា ហោន្តិ។

អធិបញ្ញាធម្មវិបស្សនា បន សព្ពាបិ វិបស្សនា។ យថាភូតញាណទស្សនំ កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិយា ឯវ សង្គហិតំ។ ឥតិ ឥទម្បិ ទ្វយំ បដិវិទ្ធមេវ ហោតិ។ សេសេសុ វិបស្សនាញាណេសុ កិញ្ចិ បដិវិទ្ធំ, កិញ្ចិ អប្បដិវិទ្ធំ, តេសំ វិភាគំ បរតោ អាវិករិស្សាម។

យទេវ ហិ បដិវិទ្ធំ, តំ សន្ធាយ ឥទំ វុត្តំ "ឯវំ បគុណរូបារូបកម្មដ្ឋានោ យា ឧបរិ ភង្គានុបស្សនតោ បដ្ឋាយ បហានបរិញ្ញាវសេន សព្ពាការតោ បត្តព្ពា អដ្ឋារស មហាវិបស្សនា។ តាសំ ឥធេវ តាវ ឯកទេសំ បដិវិជ្ឈន្តោ តប្បដិបក្ខេ ធម្មេ បជហតី"តិ។

ឧទយព្ពយញាណកថា

៧២៣. សោ ឯវំ អនិច្ចានុបស្សនាទិបដិបក្ខានំ និច្ចសញ្ញាទីនំ បហានេន វិសុទ្ធញាណោ សម្មសនញាណស្ស បារំ គន្ត្វា, យំ តំ សម្មសនញាណានន្តរំ "បច្ចុប្បន្នានំ ធម្មានំ វិបរិណាមានុបស្សនេ បញ្ញា ឧទយព្ពយានុបស្សនេ ញាណ"ន្តិ (បដិ. ម. មាតិកា ១.៦) **ឧទយព្ពយានុបស្សនំ** វុត្តំ, តស្ស អធិគមាយ យោគំ អារភតិ។ អារភមានោ ច សង្ខេបតោ តាវ អារភតិ។ តត្រាយំ បាឡិ –

> "កថំ បច្ចុប្បន្នានំ ធម្មានំ វិបរិណាមានុបស្សនេ បញ្ញា ឧទយព្ពយានុបស្សនេ ញាណំ? ជាតំ រូបំ បច្ចុប្បន្នំ, តស្ស និព្ពត្តិលក្ខណំ ឧទយោ, វិបរិណាមលក្ខណំ វយោ, អនុបស្សនា ញាណំ។ ជាតា វេទនា… សញ្ញា… សង្ខារា… វិញ្ញាណំ… ជាតំ ចក្ខុ…បេ…. ជាតោ ភវោ បច្ចុប្បន្នោ, តស្ស និព្ពត្តិលក្ខណំ ឧទយោ, វិបរិណាមលក្ខណំ វយោ, អនុបស្សនា ញាណ"ន្តិ (បដិ. ម. ១.៤៩)។

សោ ឥមិនា បាឡិនយេន ជាតស្ស នាមរូបស្ស និព្ពត្តិលក្ខណំ ជាតឹ ឧប្បាទំ អភិនវាការំ "ឧទយោ"តិ, វិបរិណាមលក្ខណំ ខយំ ភង្គំ "វយោ"តិ សមនុបស្សតិ។ សោ ឯវំ បជានាតិ "ឥមស្ស នាមរូបស្ស ឧប្បត្តិតោ បុព្ពេ អនុប្បន្នស្ស រាសិ វា និចយោ វា នត្ថិ, ឧប្បជ្ជមានស្សាបិ រាសិតោ វា និចយតោ វា អាគមនំ នាម នត្ថិ, និរុជ្ឈ

មានស្សាបិ ទិសាវិទិសាគមនំ នាម នត្ថិ, និរុទ្ធស្សាបិ ឯកស្មឹ ឋានេ រាសិតោ និចយតោ និធានតោ អវដ្ឋានំ នាម នត្ថិ។ យថា បន វីណាយ វាទិយមានាយ ឧប្បន្នសទ្ទស្ស នេវ ឧប្បត្តិតោ បុព្ពេ សន្និចយោ អត្ថិ, ន ឧប្បជ្ជមានោ សន្និចយតោ អាគតោ, ន និរុជ្ឈមានស្ស ទិសាវិទិសាគមនំ អត្ថិ, ន និរុទ្ធោ កត្ថចិ សន្និចិតោ តិដ្ឋតិ, អថ ខោ វីណញ្ច ឧបវីណញ្ច បុរិសស្ស ច តជ្ជំ វាយាមំ បដិច្ច អហុត្វា សម្ភោតិ, ហុត្វា បដិវេតិ។ ឯវំ សព្ពេបិ រូបារូបិនោ ធម្មា អហុត្វា សម្ភោន្តិ, ហុត្វា បដិវេន្តី”តិ។

៧២៤. ឯវំ សង្ខេបតោ ឧទយព្ពយមនសិការំ កត្វា បុន យានិ ឯតស្សេវ ឧទយព្ពយញាណស្ស វិភង្គេ –

> “អវិជ្ជាសមុទយា រូបសមុទយោតិ បច្ចយសមុទយដ្ឋេន រូបក្ខន្ធស្ស ឧទយំ បស្សតិ។ តណ្ហាសមុទយា… កម្មសមុទយា… អាហារសមុទយា រូបសមុទយោតិ បច្ចយសមុទយដ្ឋេន រូបក្ខន្ធស្ស ឧទយំ បស្សតិ។ និព្ពត្តិលក្ខណំ បស្សន្តោបិ រូបក្ខន្ធស្ស ឧទយំ បស្សតិ។ រូបក្ខន្ធស្ស ឧទយំ បស្សន្តោ ឥមានិ បញ្ច លក្ខណានិ បស្សតិ។
>
> “អវិជ្ជានិរោធា រូបនិរោធោតិ បច្ចយនិរោធដ្ឋេន រូបក្ខន្ធស្ស វយំ បស្សតិ។ តណ្ហានិរោធា… កម្មនិរោធា… អាហារនិរោធា រូបនិរោធោតិ បច្ចយនិរោធដ្ឋេន រូបក្ខន្ធស្ស វយំ បស្សតិ។ វិបរិណាមលក្ខណំ បស្សន្តោបិ រូបក្ខន្ធស្ស វយំ បស្សតិ។ រូបក្ខន្ធស្ស វយំ បស្សន្តោបិ ឥមានិ បញ្ច លក្ខណានិ បស្សតិ” (បដិ. ម. ១.៥០)។
>
> តថា “អវិជ្ជាសមុទយា វេទនាសមុទយោតិ បច្ចយសមុទយដ្ឋេន វេទនាក្ខន្ធស្ស ឧទយំ បស្សតិ។ តណ្ហាសមុទយា… កម្មសមុទយា… ផស្សសមុទយា វេទនាសមុទយោតិ បច្ចយសមុទយដ្ឋេន វេទនាក្ខន្ធស្ស ឧទយំ បស្សតិ។ និព្ពត្តិលក្ខណំ បស្សន្តោបិ វេទនាក្ខន្ធស្ស ឧទយំ បស្សតិ។ វេទនាក្ខន្ធស្ស ឧទយំ បស្សន្តោ ឥមានិ បញ្ច លក្ខណានិ បស្សតិ។ អវិជ្ជានិរោធា… តណ្ហានិរោធា… កម្មនិរោធា… ផស្សនិរោធា វេទនានិរោធោតិ បច្ចយនិរោធដ្ឋេន វេទនាក្ខន្ធស្ស វយំ បស្សតិ។ វិបរិណាមលក្ខណំ បស្សន្តោបិ វេទនាក្ខន្ធស្ស វយំ បស្សតិ។ វេទនាក្ខន្ធស្ស វយំ បស្សន្តោ ឥមានិ បញ្ច លក្ខណានិ បស្សតិ” (បដិ. ម. ១.៥០)។

វេទនាក្ខន្ធស្ស វិយ ច សញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណក្ខន្ធានំ។ អយំ បន វិសេសោ, វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស ផស្សដ្ឋានេ “នាមរូបសមុទយា, នាមរូបនិរោធា”តិ –

ឯវំ ឯកេកស្ស ខន្ធស្ស ឧទយព្ពយទស្សនេ ទស ទស កត្វា បញ្ញាស លក្ខណានិ វុត្តានិ។ តេសំ វសេន ឯវម្បិ រូបស្ស ឧទយោ ឯវម្បិ រូបស្ស វយោ, ឯវម្បិ រូបំ ឧទេតិ, ឯវម្បិ រូបំ វេតីតិ បច្ចយតោ ចេវ ខណតោ ច វិត្ថារេន មនសិការំ ករោតិ។

៧២៥. តស្សេវំ មនសិករោតោ “ឥតិ កិរិមេ ធម្មា អហុត្វា សម្ភោន្តិ, ហុត្វា បដិវេន្តី”តិ ញាណំ វិសទតរំ ហោតិ។ តស្សេវំ បច្ចយតោ ចេវ ខណតោ ច ទ្វេធា ឧទយព្ពយំ បស្សតោ សច្ចបដិច្ចសមុប្បាទនយលក្ខណភេទា បាកដា ហោន្តិ។

៧២៦. យញ្ហិ សោ អវិជ្ជាទិសមុទយា ខន្ធានំ សមុទយំ, អវិជ្ជាទិនិរោធា ច ខន្ធានំ និរោធំ បស្សតិ, ឥទមស្ស **បច្ចយតោ** ឧទយព្ពយទស្សនំ។ យំ បន និព្ពត្តិលក្ខណវិបរិណាមលក្ខណានិ បស្សន្តោ ខន្ធានំ ឧទយព្ពយំ បស្សតិ, ឥទមស្ស **ខណតោ** ឧទយព្ពយទស្សនំ, ឧប្បត្តិក្ខណេយេវ ហិ និព្ពត្តិលក្ខណំ។ ភង្គក្ខណេ ច វិបរិណាមលក្ខណំ។

៧២៧. ឥច្ចស្សេវំ បច្ចយតោ ចេវ ខណតោ ច ទ្វេធា ឧទយព្ពយំ បស្សតោ បច្ចយតោ ឧទយទស្សនេន **សមុទយសច្ចំ** បាកដំ ហោតិ ជនកាវពោធតោ។ ខណតោ ឧទយទស្សនេន **ទុក្ខសច្ចំ** បាកដំ ហោតិ ជាតិទុក្ខាវពោធតោ។ បច្ចយតោ វយទស្សនេន **និរោធសច្ចំ** បាកដំ ហោតិ បច្ចយានុប្បាទេន បច្ចយវតំ អនុប្បាទាវពោធតោ។ ខណតោ វយទស្សនេន **ទុក្ខសច្ចមេវ** បាកដំ ហោតិ មរណទុក្ខាវពោធតោ។ យញ្ចស្ស ឧទយព្ពយទស្សនំ, មគ្គោវាយំ លោកិកោតិ **មគ្គសច្ចំ** បាកដំ ហោតិ តត្រ សម្មោហវិឃាតតោ។

៧២៨. បច្ចយតោ ចស្ស ឧទយទស្សនេន **អនុលោមោ បដិច្ចសមុប្បាទោ** បាកដោ ហោតិ, “ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៤; សំ. និ. ២.២១; ឧទា. ១) អវពោធតោ។ បច្ចយតោ វយទស្សនេន **បដិលោមោ**

បដិច្ចសមុប្បាទោ បាកដោ ហោតិ, “ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៦; សំ. និ. ២.២១; ឧទា. ២) អវពោធតោ ។ ខណតោ បន ឧទយព្ពយទស្សនេន **បដិច្ចសមុប្បន្នា** ធម្មា បាកដា ហោន្តិ សង្ខត លក្ខណាវពោធតោ។ ឧទយព្ពយវន្តោ ហិ សង្ខតា, តេ ច បដិច្ចសមុប្បន្នាតិ។

៧២៩. បច្ចយតោ ចស្ស ឧទយទស្សនេន **ឯកត្តនយោ** បាកដោ ហោតិ ហេតុផលសម្ពន្ធេន សន្តានស្ស អនុបច្ឆេទាវពោធតោ។ អថ សុដ្ឋុតរំ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិំ បជហតិ។ ខណតោ ឧទយទស្សនេន **នានត្តនយោ** បាកដោ ហោតិ នវនវានំ ឧប្បាទាវពោធតោ។ អថ សុដ្ឋុតរំ សស្សតទិដ្ឋិំ បជហតិ។ បច្ចយតោ ចស្ស ឧទយព្ពយទស្សនេន **អព្យាបារនយោ** បាកដោ ហោតិ ធម្មានំ អវសវត្តិភាវាវពោធតោ។ អថ សុដ្ឋុតរំ អត្តទិដ្ឋិំ បជហតិ។ បច្ចយតោ បន ឧទយទស្សនេន **ឯវំធម្មតានយោ** បាកដោ ហោតិ បច្ចយានុរូបេន ផលស្ស ឧប្បាទាវពោធតោ។ អថ សុដ្ឋុតរំ អកិរិយទិដ្ឋិំ បជហតិ។

៧៣០. បច្ចយតោ ចស្ស ឧទយទស្សនេន **អនត្តលក្ខណំ** បាកដំ ហោតិ ធម្មានំ និរីហកត្តបច្ចយបដិពទ្ធ វុត្តិតាវពោធតោ។ ខណតោ ឧទយព្ពយទស្សនេន **អនិច្ចលក្ខណំ** បាកដំ ហោតិ ហុត្វា អភាវាវពោធតោ, បុព្ពន្តាបរន្តវិវេកាវពោធតោ ច។ **ទុក្ខលក្ខណ**ម្បិ បាកដំ ហោតិ ឧទយព្ពយេហិ បដិបីឡនាវពោធតោ។ **សភាវលក្ខណ**ម្បិ បាកដំ ហោតិ ឧទយព្ពយបរិច្ឆិន្នាវពោធតោ។ សភាវលក្ខណេ **សង្ខតលក្ខណស្ស** តាវកាលិកត្តម្បិ បាកដំ ហោតិ ឧទយក្ខណេ វយស្ស, វយក្ខណេ ច ឧទយស្ស អភាវាវពោធតោតិ។

៧៣១. តស្សេវំ បាកដីភូតសច្ចបដិច្ចសមុប្បាទនយលក្ខណភេទស្ស “ឯវំ កិរ នាមិមេ ធម្មា អនុប្បន្នបុព្ពា ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា និរុជ្ឈន្តី”តិ និច្ចនវាវ ហុត្វា សង្ខារា ឧបដ្ឋហន្តិ។ ន កេវលញ្ច និច្ចនវា, សូរិយុគ្គមនេ ឧស្សាវពិន្ទុ វិយ ឧទកពុព្ពុឡោ វិយ ឧទកេ ទណ្ឌរាជិ វិយ អារគ្គេ សាសបោ វិយ វិជ្ជុប្បាទោ វិយ ច បរិត្តដ្ឋាយិនោ។ មាយាមរីចិសុបិនន្តអលាតចក្កគន្ធព្ពនគរផេណកទលិអាទយោ វិយ អស្សារា និស្សារាតិ ចាបិ ឧបដ្ឋហន្តិ។

ឯត្តាវតានេន “វយធម្មមេវ ឧប្បជ្ជតិ, ឧប្បន្នញ្ច វយំ ឧបេតី”តិ ឥមិនា អាការេន សមបញ្ញាស លក្ខណានិ បដិវិជ្ឈិត្វា ឋិតំ **ឧទយព្ពយានុបស្សនំ** នាម **តរុណវិបស្សនាញាណំ** អធិគតំ ហោតិ, យស្សាធិគមា **អារទ្ធវិបស្សកោ**តិ សង្ខំ គច្ឆតិ។

វិបស្សនុបក្កិលេសកថា

៧៣២. អថស្ស ឥមាយ តរុណវិបស្សនាយ អារទ្ធវិបស្សកស្ស **ទស វិបស្សនុបក្កិលេសា** ឧប្បជ្ជន្តិ។ វិបស្សនុបក្កិលេសា ហិ បដិវេធប្បត្តស្ស អរិយសាវកស្ស ចេវ វិប្បដិបន្នកស្ស ច និក្ខិត្តកម្មដ្ឋានស្ស កុសីតបុគ្គលស្ស នុប្បជ្ជន្តិ។ សម្មាបដិបន្នកស្ស បន យុត្តបយុត្តស្ស អារទ្ធវិបស្សកស្ស កុលបុត្តស្ស ឧប្បជ្ជន្តិយេវ។

កតមេ បន តេ ទស ឧបក្កិលេសាតិ? ឱភាសោ, ញាណំ, បីតិ, បស្សទ្ធិ, សុខំ, អធិមោក្ខោ, បគ្គហោ, ឧបដ្ឋានំ, ឧបេក្ខា, និកន្តីតិ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“កថំ ធម្មុទ្ធច្ចវិគ្គហិតមានសំ ហោតិ? អនិច្ចតោ មនសិករោតោ ឱភាសោ ឧប្បជ្ជតិ, ‘ឱភាសោ ធម្មោ’តិ ឱភាសំ អាវជ្ជតិ, តតោ វិក្ខេបោ ឧទ្ធច្ចំ។ តេន ឧទ្ធច្ចេន វិគ្គហិតមានសោ អនិច្ចតោ ឧបដ្ឋានំ យថាភូតំ នប្បជានាតិ។ ទុក្ខតោ… អនត្តតោ ឧបដ្ឋានំ យថាភូតំ នប្បជានាតិ”។

តថា “អនិច្ចតោ មនសិករោតោ ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ…បេ…. បីតិ… បស្សទ្ធិ… សុខំ… អធិមោក្ខោ… បគ្គហោ… ឧបដ្ឋានំ… ឧបេក្ខា… និកន្តិ ឧប្បជ្ជតិ, ‘និកន្តិ ធម្មោ’តិ និកន្តិំ អាវជ្ជតិ, តតោ វិក្ខេបោ ឧទ្ធច្ចំ។ តេន ឧទ្ធច្ចេន វិគ្គហិតមានសោ អនិច្ចតោ ឧបដ្ឋានំ យថាភូតំ នប្បជានាតិ។ ទុក្ខតោ… អនត្តតោ ឧបដ្ឋានំ យថាភូតំ នប្បជានាតី”តិ (បដិ. ម. ២.៦)។

៧៣៣. តត្ថ **ឱភាសោ**តិ វិបស្សនោភាសោ។ តស្មិំ ឧប្បន្នេ យោគាវចរោ “ន វត មេ ឥតោ បុព្ពេ ឯវរូបោ ឱភាសោ ឧប្បន្នបុព្ពោ, អទ្ធា មគ្គប្បត្តោស្មិ ផលបត្តោស្មី”តិ អមគ្គមេវ “មគ្គោ”តិ, អផលមេវ ច “ផល”ន្តិ គណ្ហាតិ។ តស្ស អមគ្គំ “មគ្គោ”តិ អផលំ “ផល”ន្តិ គណ្ហតោ វិបស្សនាវីថិ ឧក្កន្តា នាម ហោតិ។ សោ អត្តនោ មូលកម្មដ្ឋានំ វិស្សជ្ជេត្វា ឱភាសមេវ អស្សាទេន្តោ និសីទតិ។

សោ ខោ បនាយំ ឱភាសោ កស្សចិ ភិក្ខុនោ បល្លង្កដ្ឋានមត្តមេវ ឱភាសេន្តោ ឧប្បជ្ជតិ។ កស្សចិ អន្តោគព្ភំ។ កស្សចិ ពហិគព្ភម្បិ។ កស្សចិ សកលវិហារំ, គាវុតំ, អឌ្ឍយោជនំ, យោជនំ, ទ្វិយោជនំ, តិយោជនំ...បេ... កស្សចិ បថវីតលតោ យាវ អកនិដ្ឋព្រហ្មលោកា ឯកាលោកំ កុរុមានោ។ ភគវតោ បន ទសសហស្សិលោកធាតុំ ឱភាសេន្តោ ឧទបាទិ។

ឯវំ វេមត្តតាយ ចស្ស ឥទំ វត្ថុ – ចិត្តលបព្ពតេ កិរ ទ្វិកុឌ្ឌគេហស្ស អន្តោ ទ្វេ ថេរា និសីទឹសុ។ តំទិវសញ្ច កាឡបក្ខុបោសថោ ហោតិ, មេឃបដលច្ឆន្នា ទិសា, រត្តិភាគេ ចតុរង្គសមន្នាគតំ តមំ បវត្តតិ។ អថេកោ ថេរោ អាហ – “ភន្តេ, មយ្ហំ ឥទានិ ចេតិយង្គណម្ហិ សីហាសនេ បញ្ចវណ្ណានិ កុសុមានិ បញ្ញាយន្តី”តិ។ តំ ឥតរោ អាហ – “អនច្ឆរិយំ, អាវុសោ, កថេសិ, មយ្ហំ បនេតរហិ មហាសមុទ្ទម្ហិ យោជនដ្ឋានេ មច្ឆកច្ឆបា បញ្ញាយន្តី”តិ។

អយំ បន វិបស្សនុបក្កិលេសោ យេភុយ្យេន សមថវិបស្សនាលាភិនោ ឧប្បជ្ជតិ។ សោ សមាបត្តិវិក្ខម្ភិតានំ កិលេសានំ អសមុទាចារតោ “អរហា អហ”ន្តិ ចិត្តំ ឧប្បាទេតិ ឧច្ចវាលិកវាសី មហានាគត្ថេរោ វិយ ហំកនកវាសី មហាទត្តត្ថេរោ វិយ ចិត្តលបព្ពតេ និង្កបេណ្ណកបធានឃរវាសី ចូឡសុមនត្ថេរោ វិយ ច។

តត្រិទំ ឯកវត្ថុបរិទីបនំ – តលង្គរវាសី ធម្មទិន្នត្ថេរោ កិរ នាម ឯកោ បភិន្នបដិសម្ភិទោ មហាខីណាសវោ មហតោ ភិក្ខុសង្ឃស្ស ឱវាទទាយកោ អហោសិ។ សោ ឯកទិវសំ អត្តនោ ទិវាដ្ឋានេ និសីទិត្វា “កិន្នុ ខោ អម្ហាកំ អាចរិយស្ស ឧច្ចវាលិកវាសីមហានាគត្ថេរស្ស សមណភាវកិច្ចំ មត្ថកំ បត្តំ, នោ”តិ អាវជ្ជន្តោ បុថុជ្ជនភាវមេវស្ស ទិស្វា “មយិ អគច្ឆន្តេ បុថុជ្ជនកាលកិរិយមេវ ករិស្សតី”តិ ច ញត្វា ឥទ្ធិយា វេហាសំ ឧប្បតិត្វា ទិវាដ្ឋានេ និសិន្នស្ស ថេរស្ស សមីបេ ឱរោហិត្វា វន្ទិត្វា វត្តំ ទស្សេត្វា ឯកមន្តំ និសីទិ។ “កឹ, អាវុសោ ធម្មទិន្ន, អកាលេ អាគតោសី”តិ ច វុត្តេ “បញ្ហំ, ភន្តេ, បុច្ឆិតុំ អាគតោម្ហី”តិ អាហ។ តតោ “បុច្ឆាវុសោ, ជានមានា កថយិស្សាមា”តិ វុត្តេ បញ្ហសហស្សំ បុច្ឆិ។

ថេរោ បុច្ឆិតបុច្ឆិតំ អសជ្ជមានោវ កថេសិ។ តតោ “អតិតិក្ខំ វោ, ភន្តេ, ញាណំ, កទា តុម្ហេហិ អយំ ធម្មោ អធិគតោ”តិ វុត្តេ “ឥតោ សដ្ឋិវស្សកាលេ, អាវុសោ”តិ អាហ។ សមាធិម្បិ, ភន្តេ, វឡញ្ជេថាតិ, ន យិទំ, អាវុសោ, ភារិយន្តិ។ តេន ហិ, ភន្តេ, ឯកំ ហត្ថឹ មាបេថាតិ ។ ថេរោ សព្ពសេតំ ហត្ថឹ មាបេសិ។ ឥទានិ, ភន្តេ, យថា អយំ ហត្ថី អញ្ចិតកណ្ណោ បសារិតនង្គុដ្ឋោ សោណ្ឌំ មុខេ បក្ខិបិត្វា ភេរវំ កោញ្ចនាទំ ករោន្តោ តុម្ហាកំ អភិមុខោ អាគច្ឆតិ, តថា នំ ករោថាតិ។ ថេរោ តថា កត្វា វេគេន អាគច្ឆតោ ហត្ថិស្ស ភេរវំ អាការំ ទិស្វា ឧដ្ឋាយ បលាយិតុំ អារទ្ធោ។ តមេនំ ខីណាសវត្ថេរោ ហត្ថំ បសារេត្វា ចីវរកណ្ណេ គហេត្វា “ភន្តេ, ខីណាសវស្ស សារជ្ជំ នាម ហោតី”តិ អាហ។

សោ តម្ហិ កាលេ អត្តនោ បុថុជ្ជនភាវំ ញត្វា “អវស្សយោ មេ, អាវុសោ, ធម្មទិន្ន ហោហី”តិ វត្វា បាទមូលេ ឧក្កុដិកំ និសីទិ។ “ភន្តេ, តុម្ហាកំ អវស្សយោ ភវិស្សាមិច្ចេវាហំ អាគតោ, មា ចិន្តយិត្ថា”តិ កម្មដ្ឋានំ កថេសិ។ ថេរោ កម្មដ្ឋានំ គហេត្វា ចង្កមំ អារុយ្ហ តតិយេ បទវារេ អគ្គផលំ អរហត្តំ បាបុណិ។ ថេរោ កិរ ទោសចរិតោ អហោសិ។ ឯវរូបា ភិក្ខូ ឱភាសេ កម្បន្តិ។

៧៣៤. ញាណន្តិ វិបស្សនាញាណំ។ តស្ស កិរ រូបារូបធម្មេ តុលយន្តស្ស តីរេន្តស្ស វិស្សដ្ឋឥន្ទវជិរមិវ អវិហតវេគំ តិខិណំ សូរំ អតិវិសទំ ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។

បីតីតិ វិបស្សនាបីតិ។ តស្ស កិរ តស្មិំ សមយេ ខុទ្ទកាបីតិ, ខណិកាបីតិ, ឱក្កន្តិកាបីតិ, ឧព្ពេគាបីតិ, ផរណាបីតីតិ អយំ បញ្ចវិធា បីតិ សកលសរីរំ បូរយមានា ឧប្បជ្ជតិ។

បស្សទ្ធីតិ វិបស្សនាបស្សទ្ធិ។ តស្ស កិរ តស្មិំ សមយេ រត្តិដ្ឋានេ វា ទិវាដ្ឋានេ វា និសិន្នស្ស កាយចិត្តានំ នេវ ទរថោ, ន គារវំ, ន កក្ខឡតា, ន អកម្មញ្ញតា, ន គេលញ្ញំ, ន វង្កតា ហោតិ, អថ ខោ បនស្ស កាយចិត្តានិ បស្សទ្ធានិ លហូនិ មុទូនិ កម្មញ្ញានិ សុវិសទានិ ឧជុកានិយេវ ហោន្តិ។ សោ ឥមេហិ បស្សទ្ធាទីហិ អនុគ្គហិតកាយចិត្តោ តស្មិំ សមយេ អមានុសឹ នាម រតឹ អនុភវតិ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ –

“សុញ្ញាគារំ បវិដ្ឋស្ស, សន្តចិត្តស្ស ភិក្ខុនោ;
អមានុសី រតិ ហោតិ, សម្មា ធម្មំ វិបស្សតោ។

“យតោ យតោ សម្មសតិ, ខន្ធានំ ឧទយព្ពយំ;

លភតិ បីតិបាមោជ្ជំ, អមតំ តំ វិជានត”ន្តិ។ (ធ. ប. ៣៧៣-៣៧៤);

ឯវមេតស្ស ឥមំ អមានុសី រតី សាធយមានា លហុតាទិសម្បយុត្តា បស្សទ្ធិ ឧប្បជ្ជតិ។

សុខន្តិ វិបស្សនាសុខំ។ តស្ស កិរ តស្មិំ សមយេ សកលសរីរំ អភិសន្ទយមានំ អតិបណីតំ សុខំ ឧប្បជ្ជតិ។

អធិមោក្ខោតិ សទ្ធា។ វិបស្សនាសម្បយុត្តាយេវ ហិស្ស ចិត្តចេតសិកានំ អតិសយបសាទភូតា ពលវតី សទ្ធា ឧប្បជ្ជតិ។

បគ្គហោតិ វីរិយំ។ វិបស្សនាសម្បយុត្តមេវ ហិស្ស អសិថិលំ អនច្ចារទ្ធំ សុបគ្គហិតំ វីរិយំ ឧប្បជ្ជតិ។

ឧបដ្ឋានន្តិ សតិ។ វិបស្សនាសម្បយុត្តាយេវ ហិស្ស សុបដ្ឋិតា សុបតិដ្ឋិតា និខាតា អចលា បព្ពតរាជសទិសា សតិ ឧប្បជ្ជតិ។ សោ យំ យំ ឋានំ អាវជ្ជតិ សមន្នាហរតិ មនសិករោតិ បច្ចវេក្ខតិ, តំ តំ ឋានមស្ស ឱក្ខន្ទិត្វា បក្ខន្ទិត្វា ទិព្ពចក្ខុនោ បរលោកោ វិយ សតិយា ឧបដ្ឋាតិ។

ឧបេក្ខាតិ វិបស្សនុបេក្ខា ចេវ អាវជ្ជនុបេក្ខា ច។ តស្មិំ ហិស្ស សមយេ សព្ពសង្ខារេសុ មជ្ឈត្តភូតា វិបស្សនុបេក្ខាបិ ពលវតី ឧប្បជ្ជតិ។ មនោទ្វារេ អាវជ្ជនុបេក្ខាបិ។ សា ហិស្ស តំ តំ ឋានំ អាវជ្ជន្តស្ស វិស្សដ្ឋឥន្ទវជិរមិវ បត្តបុដេ បក្ខិត្ត តត្តនារាចោ វិយ ច សូរា តិខិណា ហុត្វា វហតិ។

និកន្តីតិ វិបស្សនានិកន្តិ។ ឯវំ ឱភាសាទិបដិមណ្ឌិតាយ ហិស្ស វិបស្សនាយ អាលយំ កុរុមានា សុខុមា សន្តាការា និកន្តិ ឧប្បជ្ជតិ។ យា និកន្តិ កិលេសោតិ បរិគ្គហេតុម្បិ ន សក្កា ហោតិ។

យថា ច ឱភាសេ, ឯវំ ឯតេសុបិ អញ្ញតរស្មិំ ឧប្បន្នេ យោគាវចរោ “ន វត មេ ឥតោ បុព្ពេ ឯវរូបំ ញាណំ ឧប្បន្នបុព្ពំ, ឯវរូបា បីតិ, បស្សទ្ធិ, សុខំ, អធិមោក្ខោ, បគ្គហោ, ឧបដ្ឋានំ, ឧបេក្ខា, និកន្តិ ឧប្បន្នបុព្ពា, អទ្ធា មគ្គប្បត្តោស្មិ ផលប្បត្តោស្មី”តិ អមគ្គមេវ “មគ្គោ”តិ អផលមេវ ច “ផល”ន្តិ គណ្ហាតិ។ តស្ស អមគ្គំ “មគ្គោ”តិ អផលំ “ផល”ន្តិ គណ្ហតោ វិបស្សនាវីថិ ឧក្កន្តា នាម ហោតិ។ សោ អត្តនោ មូលកម្មដ្ឋានំ វិស្សជ្ជេត្វា និកន្តិមេវ អស្សាទេន្តោ និសីទតីតិ។

៧៣៥. ឯត្ថ ច ឱភាសាទយោ ឧបក្កិលេសវត្ថុតាយ ឧបក្កិលេសាតិ វុត្តា, ន អកុសលត្តា។ និកន្តិ បន ឧបក្កិលេសោ ចេវ ឧបក្កិលេសវត្ថុ ច។ វត្ថុវសេនេវ ចេតេ ទស។ គាហវសេន បន សមតឹស ហោន្តិ។ កថំ? “មម ឱភាសោ ឧប្បន្នោ”តិ គណ្ហតោ ហិ ទិដ្ឋិគាហោ ហោតិ, “មនាបោ វត ឱភាសោ ឧប្បន្នោ”តិ គណ្ហតោ មានគាហោ, ឱភាសំ អស្សាទយតោ តណ្ហាគាហោ, ឥតិ ឱភាសេ ទិដ្ឋិមានតណ្ហាវសេន តយោ គាហា។ តថា សេសេសុបីតិ ឯវំ គាហវសេន សមតឹស ឧបក្កិលេសា ហោន្តិ។ តេសំ វសេន អកុសលោ អព្យត្តោ យោគាវចរោ ឱភាសាទីសុ កម្បតិ វិក្ខិបតិ។ ឱភាសាទីសុ ឯកេកំ “ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា”តិ (ម. និ. ១.២៤១) សមនុបស្សតិ។ តេនាហុ បោរាណា –

“ឱភាសេ ចេវ ញាណេ ច, បីតិយា ច វិកម្បតិ;
បស្សទ្ធិយា សុខេ ចេវ, យេហិ ចិត្តំ បវេធតិ។

“អធិមោក្ខេ ច បក្កាហេ, ឧបដ្ឋានេ ច កម្បតិ;
ឧបេក្ខាវជ្ជនាយញ្ច, ឧបេក្ខាយ និកន្តិយា”តិ។ (បដិ. ម. ២.៧);

មគ្គាមគ្គវវត្ថានកថា

៧៣៦. កុសលោ បន បណ្ឌិតោ ព្យត្តោ ពុទ្ធិសម្បន្នោ យោគាវចរោ ឱភាសាទីសុ ឧប្បន្នេសុ “អយំ ខោ មេ ឱភាសោ ឧប្បន្នោ, សោ ខោ បនាយំ អនិច្ចោ សង្ខតោ បដិច្ចសមុប្បន្នោ ខយធម្មោ វយធម្មោ វិរាគធម្មោ និរោធធម្មោ”តិ ឥតិ វា តំ បញ្ញាយ បរិច្ឆិន្ទតិ ឧបបរិក្ខតិ។ អថ វា បនស្ស ឯវំ ហោតិ, “សចេ ឱភាសោ អត្តា ភវេយ្យ, ‘អត្តា’តិ គហេតុំ វដ្ដេយ្យ។ អនត្តា ច បនាយំ ‘អត្តា’តិ គហិតោ។ តស្មា សោ អវសវត្តនដ្ឋេន អនត្តា, ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចោ, ឧប្បាទវយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខោ”តិ សព្ពំ អរូបសត្តកេ វុត្តនយេន វិត្ថារេតព្ពំ។ យថា ច ឱភាសេ, ឯវំ សេសេសុបិ។

សោ ឯវំ ឧបបរិក្ខិត្វា ឱភាសំ “នេតំ មម, នេសោហមស្មិ, ន មេសោ អត្តា”តិ (ម. និ. ១.២៤១) សមនុបស្សតិ។ ញាណំ...បេ.... និកន្តិំ “នេតំ មម, នេសោហមស្មិ, ន មេសោ អត្តា”តិ (ម. និ. ១.២៤១) សមនុបស្សតិ។ ឯវំ សមនុបស្សន្តោ ឱភាសាទីសុ ន កម្បតិ ន វេធតិ។ តេនាហុ បោរាណា –

“ឥមានិ ទស ឋានានិ, បញ្ញាយស្ស បរិច្ចិតា;
ធម្មុទ្ធច្ចកុសលោ ហោតិ, ន ច វិក្ខេបំ គច្ឆតី”តិ។ (បដិ. ម. ២.៧);

សោ ឯវំ វិក្ខេបំ អគច្ឆន្តោ តំ សមតឹសវិធំ ឧបក្កិលេសជដំ វិជដេត្វា ឱភាសាទយោ ធម្មា ន មគ្គោ។ ឧបក្កិលេសវិមុត្តំ បន វីថិបដិបន្នំ វិបស្សនាញាណំ មគ្គោតិ មគ្គញ្ច អមគ្គញ្ច វវត្ថបេតិ។ តស្សេវំ “អយំ មគ្គោ, អយំ ន មគ្គោ”តិ មគ្គញ្ច អមគ្គញ្ច ញត្វា ឋិតំ ញាណំ **មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធី**តិ វេទិតព្ពំ។

ឯត្តាវតា ច បន តេន តិណ្ណំ សច្ចានំ វវត្ថានំ កតំ ហោតិ។ កថំ? **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិយំ** តាវ នាមរូបស្ស វវត្ថាបនេន **ទុក្ខសច្ចស្ស** វវត្ថានំ កតំ។ **កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិយំ** បច្ចយបរិគ្គហណេន **សមុទយសច្ចស្ស** វវត្ថានំ។ ឥមិស្សំ **មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិយំ** សម្មាមគ្គស្ស អវធារណេន **មគ្គសច្ចស្ស** វវត្ថានំ កតន្តិ, ឯវំ លោកិយេនេវ តាវ ញាណេន តិណ្ណំ សច្ចានំ វវត្ថានំ កតំ ហោតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ នាម

វីសតិមោ បរិច្ឆេទោ។

២១. បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ

ឧបក្កិលេសវិមុត្តឧទយព្ពយញាណកថា

៧៣៧. អដ្ឋន្នំ បន ញាណានំ វសេន សិខាប្បត្តា វិបស្សនា, នវមញ្ច សច្ចានុលោមិកញាណន្តិ អយំ **បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ** នាម។ **អដ្ឋន្ន**ន្តិ ចេត្ថ ឧបក្កិលេសវិមុត្តំ វីថិបដិបន្នវិបស្សនាសង្ខាតំ ឧទយព្ពយានុបស្សនាញាណំ, ភង្គានុបស្សនាញាណំ, ភយតុបដ្ឋានញាណំ, អាទីនវានុបស្សនាញាណំ, និព្ពិទានុបស្សនាញាណំ, មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ, បដិសង្ខានុបស្សនាញាណំ, សង្ខារុបេក្ខាញាណន្តិ ឥមានិ អដ្ឋ ញាណានិ វេទិតព្ពានិ។ **នវមំ សច្ចានុលោមិកញាណ**ន្តិ អនុលោមស្សេតំ អធិវចនំ។ តស្មា តំ សម្បាទេតុកាមេន ឧបក្កិលេសវិមុត្តំ ឧទយព្ពយញាណំ អាទិំ កត្វា ឯតេសុ ញាណេសុ យោគោ ករណីយោ។

៧៣៨. បុន ឧទយព្ពយញាណេ យោគោ កិមត្ថិយោតិ ចេ? លក្ខណសល្លក្ខណត្ថោ។ ឧទយព្ពយញាណំ ហិ ហេដ្ឋា ទសហិ ឧបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋំ ហុត្វា យាថាវសរសតោ តិលក្ខណំ សល្លក្ខេតុំ នាសក្ខិ។ ឧបក្កិលេសវិមុត្តំ បន សក្កោតិ។ តស្មា លក្ខណសល្លក្ខណត្ថមេត្ថ បុន យោគោ ករណីយោ។

៧៣៩. លក្ខណានិ បន កិស្ស អមនសិការា កេន បដិច្ឆន្នត្តា ន ឧបដ្ឋហន្តិ? **អនិច្ចលក្ខណំ** តាវ ឧទយព្ពយានំ អមនសិការា សន្តតិយា បដិច្ឆន្នត្តា ន ឧបដ្ឋាតិ។ **ទុក្ខលក្ខណំ** អភិណ្ហសម្បដិបីឡនស្ស អមនសិការា ឥរិយាបថេហិ បដិច្ឆន្នត្តា ន ឧបដ្ឋាតិ។ **អនត្តលក្ខណំ** នានាធាតុវិនិព្ភោគស្ស អមនសិការា ឃនេន បដិច្ឆន្នត្តា ន ឧបដ្ឋាតិ។ ឧទយព្ពយម្បន បរិគ្គហេត្វា សន្តតិយា វិកោបិតាយ អនិច្ចលក្ខណំ យាថាវសរសតោ ឧបដ្ឋាតិ។ អភិណ្ហសម្បដិបីឡនំ មនសិកត្វា ឥរិយាបថេ ឧគ្ឃាដិតេ ទុក្ខលក្ខណំ យាថាវសរសតោ ឧបដ្ឋាតិ។ នានាធាតុយោ វិនិព្ភុជិត្វា ឃនវិនិព្ភោគេ កតេ អនត្តលក្ខណំ យាថាវសរសតោ ឧបដ្ឋាតិ។

៧៤០. ឯត្ថ ច អនិច្ចំ, អនិច្ចលក្ខណំ, ទុក្ខំ, ទុក្ខលក្ខណំ, អនត្តា, អនត្តលក្ខណន្តិ អយំ វិភាគោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ **អនិច្ច**ន្តិ ខន្ធបញ្ចកំ។ កស្មា? ឧប្បាទវយញ្ញថត្តភាវា , ហុត្វា អភាវតោ វា។ ឧប្បាទវយញ្ញថត្តំ **អនិច្ចលក្ខណំ** ហុត្វា អភាវសង្ខាតោ វា អាការវិការោ។

“យទនិច្ចំ តំ ទុក្ខ”ន្តិ (សំ. និ. ៣.១៥) វចនតោ បន តទេវ ខន្ធបញ្ចកំ **ទុក្ខំ**។ កស្មា? អភិណ្ហបដិបីឡនា, អភិណ្ហបដិបីឡនាការោ **ទុក្ខលក្ខណំ**។

“យំ ទុក្ខំ តទនត្តា”តិ (សំ. និ. ៣.១៥) បន វចនតោ តទេវ ខន្ធបញ្ចកំ **អនត្តា**។ កស្មា? អវសវត្តនតោ, អវសវត្តនាការោ **អនត្តលក្ខណំ**។

តយិទំ សព្ពម្បិ អយំ យោគាវចរោ ឧបក្កិលេសវិមុត្តេន វីថិបដិបន្នវិបស្សនាសង្ខាតេន ឧទយព្ពយានុបស្សនាញាណេន យាថាវសរសតោ សល្លក្ខេតិ។

ឧបក្កិលេសវិមុត្តឧទយព្ពយញាណំ និដ្ឋិតំ។

ភង្គានុបស្សនាញាណកថា

៧៤១. តស្សេវំ សល្លក្ខេត្វា បុនប្បុនំ “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ រូបារូបធម្មេ តុលយតោ តីរយតោ តំ ញាណំ តិក្ខំ ហុត្វា វហតិ, សង្ខារា លហុំ ឧបដ្ឋហន្តិ, ញាណេ តិក្ខេ វហន្តេ សង្ខារេសុ លហុំ ឧបដ្ឋហន្តេសុ ឧប្បាទំ វា ឋិតិំ វា បវត្តំ វា និមិត្តំ វា ន សម្បាបុណាតិ។ ខយវយភេទនិរោធេយេវ សតិ សន្តិដ្ឋតិ។ តស្ស “ឯវំ ឧប្បជ្ជិត្វា ឯវំ នាម សង្ខារគតំ និរុជ្ឈតី”តិ បស្សតោ ឯតស្មិំ ឋានេ ភង្គានុបស្សនំ នាម វិបស្សនាញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ –

> “កថំ អារម្មណបដិសង្ខា ភង្គានុបស្សនេ បញ្ញា វិបស្សនេ ញាណំ? រូបារម្មណតា ចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជតិ, តំ អារម្មណំ បដិសង្ខា តស្ស ចិត្តស្ស ភង្គំ អនុបស្សតិ ។ **អនុបស្សតី**តិ កថំ អនុបស្សតិ? អនិច្ចតោ អនុបស្សតិ នោ និច្ចតោ, ទុក្ខតោ អនុបស្សតិ នោ សុខតោ, អនត្តតោ អនុបស្សតិ នោ អត្តតោ, និព្ពិន្ទតិ នោ នន្ទតិ, វិរជ្ជតិ នោ រជ្ជតិ, និរោធេតិ នោ សមុទេតិ, បដិនិស្សជ្ជតិ នោ អាទិយតិ។

“អនិច្ចតោ អនុបស្សន្តោ និច្ចសញ្ញំ បជហតិ។ ទុក្ខតោ អនុបស្សន្តោ សុខសញ្ញំ, អនត្តតោ អនុបស្សន្តោ អត្តសញ្ញំ, និព្ពិន្ទន្តោ នន្ទឹ, វិរជ្ជន្តោ រាគំ, និរោធេន្តោ សមុទយំ បដិនិស្សជ្ជន្តោ អាទានំ បជហតិ។

“វេទនារម្មណតា…បេ… សញ្ញារម្មណតា… សង្ខារារម្មណតា… វិញ្ញាណារម្មណតា… ចក្ខារម្មណតា…បេ… ជរាមរណារម្មណតា ចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជតិ…បេ… បដិនិស្សជ្ជន្តោ អាទានំ បជហតិ។

“វត្ថុសង្កមនា ចេវ, បញ្ញាយ ច វិវដ្ដនា;
អាវជ្ជនាពលញ្ចេវ, បដិសង្ខាវិបស្សនា។

“អារម្មណអន្វយេន, ឧភោ ឯកវវត្ថនា;
និរោធេ អធិមុត្តតា, វយលក្ខណវិបស្សនា។

“អារម្មណញ្ច បដិសង្ខា, ភង្គញ្ច អនុបស្សតិ;
សុញ្ញតោ ច ឧបដ្ឋានំ, អធិបញ្ញាវិបស្សនា។

“កុសលោ តីសុ អនុបស្សនាសុ, ចតស្សោ ច វិបស្សនាសុ;
តយោ ឧបដ្ឋានេ កុសលតា, នានាទិដ្ឋីសុ ន កម្បតី”តិ។

“តំ ញាតដ្ឋេន ញាណំ, បជាននដ្ឋេន បញ្ញា, តេន វុច្ចតិ ‘អារម្មណបដិសង្ខា ភង្គានុបស្សនេ បញ្ញា វិបស្សនេ ញាណ’”ន្តិ (បដិ. ម. ១.៥១-៥២)។

៧៤២. តត្ថ **អារម្មណបដិសង្ខា**តិ យំកិញ្ចិ អារម្មណំ បដិសង្ខាយ ជានិត្វា, ខយតោ វយតោ ទិស្វាតិ អត្ថោ។ **ភង្គានុបស្សនេ បញ្ញា**តិ តស្ស, អារម្មណំ ខយតោ វយតោ បដិសង្ខាយ ឧប្បន្នស្ស ញាណស្ស ភង្គំ អនុបស្សនេ យា បញ្ញា, ឥទំ វិបស្សនេ ញាណន្តិ វុត្តំ។ តំ កថំ ហោតីតិ អយំ តាវ កថេតុកម្យតាបុច្ឆាយ អត្ថោ។ តតោ យថា តំ ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ “រូបារម្មណតា”តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថ **រូបារម្មណតា ចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជតី**តិ រូបារម្មណំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជតិ។ អថ វា រូបារម្មណភាវេ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជតីតិ អត្ថោ។ **តំ អារម្មណំ បដិសង្ខា**តិ តំ រូបារម្មណំ បដិសង្ខាយ ជានិត្វា, ខយតោ វយតោ ទិស្វាតិ អត្ថោ។ **តស្ស ចិត្តស្ស ភង្គំ អនុបស្សតី**តិ យេន ចិត្តេន តំ រូបារម្មណំ ខយតោ វយតោ ទិដ្ឋំ, តស្ស ចិត្តស្ស អបរេន ចិត្តេន ភង្គំ អនុបស្សតីតិ អត្ថោ។ តេនាហុ បោរាណា “ញាតញ្ច ញាណញ្ច ឧភោបិ វិបស្សតី”តិ។

ឯត្ថ ច **អនុបស្សតី**តិ អនុ អនុ បស្សតិ, អនេកេហិ អាការេហិ បុនប្បុនំ បស្សតីតិ អត្ថោ។ តេនាហ – “អនុបស្សតីតិ កថំ អនុបស្សតិ។ អនិច្ចតោ អនុបស្សតី”តិអាទិ។

តត្ថ យស្មា ភង្គោ នាម អនិច្ចតាយ បរមា កោដិ, តស្មា សោ ភង្គានុបស្សកោ យោគាវចរោ សព្ពំ សង្ខារគតំ អនិច្ចតោ អនុបស្សតិ, នោ និច្ចតោ។ តតោ អនិច្ចស្ស ទុក្ខត្តា, ទុក្ខស្ស ច អនត្តត្តា តទេវ ទុក្ខតោ អនុបស្សតិ, នោ សុខតោ។ អនត្តតោ អនុបស្សតិ នោ អត្តតោ។

យស្មា បន យំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា, ន តំ អភិនន្ទិតព្ពំ។ យញ្ច អនភិនន្ទិតព្ពំ, ន តត្ថ រជ្ជិតព្ពំ។ តស្មា ឯតស្មឹ ភង្គានុបស្សនានុសារេន “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ ទិដ្ឋេ សង្ខារគតេ និព្ពិន្ទតិ, នោ នន្ទតិ។ វិរជ្ជតិ, នោ រជ្ជតិ។ សោ ឯវំ អរជ្ជន្តោ លោកិកេនេវ តាវ ញាណេន រាគំ និរោធេតិ, នោ សមុទេតិ។ សមុទយំ ន ករោតីតិ អត្ថោ។

អថ វា សោ ឯវំ វិរត្តោ យថា ទិដ្ឋំ សង្ខារគតំ, តថា អទិដ្ឋម្បិ អន្វយញាណវសេន និរោធេតិ , នោ សមុទេតិ។ និរោធតោវ មនសិករោតិ។ និរោធមេវស្ស បស្សតិ, នោ សមុទយន្តិ អត្ថោ។

សោ ឯវំ បដិបន្នោ បដិនិស្សជ្ជតិ, នោ អាទិយតិ។ កឹ វុត្តំ ហោតិ? អយម្បិ អនិច្ចាទិអនុបស្សនា តទង្គវសេន សទ្ធឹ ខន្ធាភិសង្ខារេហិ កិលេសានំ បរិច្ចជនតោ, សង្ខតទោសទស្សនេន ច តព្ពិបរីតេ និព្ពានេ តន្និន្នតាយ បក្ខន្ទនតោ បរិច្ចាគបដិនិស្សគ្គោ ចេវ បក្ខន្ទនបដិនិស្សគ្គោ ចាតិ វុច្ចតិ។ តស្មា តាយ

សមន្នាគតោ ភិក្ខុ យថាវុត្តេន នយេន កិលេសេ បរិច្ចជតិ, និព្ពានេ ច បក្ខន្ទតិ។ នាបិ និព្ពត្តនវសេន កិលេសេ អាទិយតិ, ន អទោសទស្សិតាវសេន សង្ខតារម្មណំ។ តេន វុច្ចតិ "បដិនិស្សជ្ជតិ នោ អាទិយតី"តិ។

៧៤៣. ឥទានិស្ស តេហិ ញាណេហិ យេសំ ធម្មានំ បហានំ ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ "អនិច្ចតោ អនុបស្សន្តោ និច្ចសញ្ញំ បជហតី"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **នន្ទិ**ន្តិ សប្បីតិកំ តណ្ហំ។ សេសំ វុត្តនយមេវ។

៧៤៤. គាថាសុ បន ***វត្ថុសង្កមនា***តិ រូបស្ស ភង្គំ ទិស្វា បុន យេន ចិត្តេន ភង្គោ ទិដ្ឋោ, តស្សាបិ ភង្គទស្សនវសេន បុរិមវត្ថុតោ អញ្ញវត្ថុសង្កមនា។ **បញ្ញាយ ច វិវដ្ដនា**តិ ឧទយំ បហាយ វយេ សន្តិដ្ឋនា។ **អាវជ្ជនាពលញ្ចេវា**តិ រូបស្ស ភង្គំ ទិស្វា បុន ភង្គារម្មណស្ស ចិត្តស្ស ភង្គទស្សនត្ថំ អនន្តរមេវ អាវជ្ជនសមត្ថតា។ **បដិសង្ខាវិបស្សនា**តិ ឯសា អារម្មណបដិសង្ខាភង្គានុបស្សនា នាម។

៧៤៥. ***អារម្មណអន្វយេន ឧភោ ឯកវវត្ថនា***តិ បច្ចក្ខតោ ទិដ្ឋស្ស អារម្មណស្ស អន្វយេន អនុគមនេន យថា ឥទំ, តថា អតីតេបិ សង្ខារគតំ ភិជ្ជិត្ថ, អនាគតេបិ ភិជ្ជិស្សតីតិ ឯវំ ឧភិន្នំ ឯកសភាវេនេវ វវត្ថាបនន្តិ អត្ថោ។

វុត្តម្បិ ចេតំ បោរាណេហិ –

"សំវិជ្ជមានម្ហិ វិសុទ្ធទស្សនោ,
តទន្វយំ នេតិ អតីតនាគតេ;
សព្ពេបិ សង្ខារគតា បលោកិនោ,
ឧស្សាវពិន្ទូ សូរិយេវ ឧគ្គតេ"តិ។

និរោធេ អធិមុត្តតាតិ ឯវំ ឧភិន្នំ ភង្គវសេន ឯកវវត្ថានំ កត្វា តស្មិញ្ញេវ ភង្គសង្ខាតេ និរោធេ អធិមុត្តតា តគ្គរុតា តន្និន្នតា តប្បោណតា តប្បព្ភារតាតិ អត្ថោ។ **វយលក្ខណវិបស្សនា**តិ ឯសា វយលក្ខណវិបស្សនា នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។

៧៤៦. ***អារម្មណញ្ច បដិសង្ខា***តិ បុរិមញ្ច រូបាទិអារម្មណំ ជានិត្វា។ ***ភង្គញ្ច អនុបស្សតី***តិ តស្សារម្មណស្ស ភង្គំ ទិស្វា តទារម្មណស្ស ចិត្តស្ស ភង្គំ អនុបស្សតិ។ **សុញ្ញតោ ច ឧបដ្ឋាន**ន្តិ តស្សេវំ ភង្គំ អនុបស្សតោ "សង្ខារាវ ភិជ្ជន្តិ, តេសំ ភេទោ មរណំ, ន អញ្ញោ កោចិ អត្ថី"តិ សុញ្ញតោ ឧបដ្ឋានំ ឥជ្ឈតិ។

តេនាហុ បោរាណា –

"ខន្ធា និរុជ្ឈន្តិ ន ចត្ថិ អញ្ញោ,
ខន្ធាន ភេទោ មរណន្តិ វុច្ចតិ;
តេសំ ខយំ បស្សតិ អប្បមត្តោ,
មណិំវ វិជ្ឈំ វជិរេន យោនិសោ"តិ។

អធិបញ្ញាវិបស្សនាតិ យា ច អារម្មណបដិសង្ខា យា ច ភង្គានុបស្សនា យញ្ច សុញ្ញតោ ឧបដ្ឋានំ, អយំ អធិបញ្ញាវិបស្សនា នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។

៧៤៧. **កុសលោ តីសុ អនុបស្សនាសូ**តិ អនិច្ចានុបស្សនាទីសុ តីសុ ឆេកោ ភិក្ខុ។ **ចតស្សោ ច វិបស្សនាសូ**តិ និព្ពិទាទីសុ ច ចតូសុ វិបស្សនាសុ។ **តយោ ឧបដ្ឋានេ កុសលតា**តិ ខយតោ វយតោ សុញ្ញតោតិ ឥមស្មិញ្ច តិវិធេ ឧបដ្ឋានេ កុសលតាយ។ **នានាទិដ្ឋីសុ ន កម្បតី**តិ សស្សតទិដ្ឋិអាទីសុ នានប្បការាសុ ទិដ្ឋីសុ ន វេធតិ។

៧៤៨. សោ ឯវំ អវេធមានោ "អនិរុទ្ធមេវ និរុជ្ឈតិ, អភិន្នមេវ ភិជ្ជតី"តិ បវត្តមនសិការោ ទុព្ពលភាជនស្ស វិយ ភិជ្ជមានស្ស, សុខុមរជស្សេវ វិប្បកិរិយមានស្ស, តិលានំ វិយ ភជ្ជិយមានានំ សព្ពសង្ខារានំ ឧប្បាទដ្ឋិតិបវត្តនិមិត្តំ វិស្សជ្ជេត្វា ភេទមេវ បស្សតិ។ សោ យថា នាម ចក្ខុមា បុរិសោ បោក្ខរណីតីរេ វា នទីតីរេ វា ឋិតោ ថូលផុសិតកេ ទេវេ វស្សន្តេ ឧទកបិដ្ឋេ មហន្តមហន្តានិ ឧទកពុព្ពុឡកានិ ឧប្បជ្ជិត្វា ឧប្បជ្ជិត្វា សីឃំ សីឃំ ភិជ្ជមានានិ បស្សេយ្យ, ឯវមេវ សព្ពេ សង្ខារា ភិជ្ជន្តិ ភិជ្ជន្តីតិ បស្សតិ។ ឯវរូបំ ហិ យោគាវចរំ សន្ធាយ វុត្តំ ភគវតា –

“យថា ពុព្ពុឡកំ បស្សេ, យថា បស្សេ មរីចិកំ;
ឯវំ លោកំ អវេក្ខន្តំ, មច្ចុរាជា ន បស្សតី”តិ។ (ធ. ប. ១៧០);

៧៤៩. តស្សេវំ “សព្ពេ សង្ខារា ភិជ្ជន្តិ ភិជ្ជន្តី”តិ អភិណ្ហំ បស្សតោ អដ្ឋានិសំសបរិវារំ ភង្គានុបស្សនាញាណំ ពលប្បត្តំ ហោតិ។ តត្រិមេ អដ្ឋានិសំសា – ភវទិដ្ឋិប្បហានំ, ជីវិតនិកន្តិបរិច្ចាគោ, សទាយុត្តបយុត្តតា, វិសុទ្ធាជីវិតា, ឧស្សុក្កប្បហានំ, វិគតភយតា, ខន្តិសោរច្ចបដិលាភោ, អរតិរតិសហនតាតិ។

តេនាហុ បោរាណា –

“ឥមានិ អដ្ឋគ្គុណមុត្តមានិ,
ទិស្វា តហឹ សម្មសតេ បុនប្បុនំ;
អាទិត្តចេលស្សិរសូបមោ មុនិ,
ភង្គានុបស្សី អមតស្ស បត្តិយា”តិ។

ភង្គានុបស្សនាញាណំ និដ្ឋិតំ។

ភយតុបដ្ឋានញាណកថា

៧៥០. តស្សេវំ សព្ពសង្ខារានំ ខយវយភេទនិរោធារម្មណំ ភង្គានុបស្សនំ អាសេវន្តស្ស ភាវេន្តស្ស ពហុលីករោន្តស្ស សព្ពភវយោនិគតិឋិតិសត្តាវាសេសុ បភេទកា សង្ខារា សុខេន ជីវិតុកាមស្ស ភីរុកបុរិសស្ស សីហព្យគ្ឃទីបិអច្ឆតរច្ឆយក្ខរក្ខសចណ្ឌគោណចណ្ឌកុក្កុរបភិន្នមទចណ្ឌហត្ថិឃោរអាសីវិសអសនិវិចក្កសុសានរណភូមិជលិតអង្គារកាសុអាទយោ វិយ មហាភយំ ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តិ។ តស្ស “អតីតា សង្ខារា និរុទ្ធា, បច្ចុប្បន្នា និរុជ្ឈន្តិ, អនាគតេ និព្ពត្តនកសង្ខារាបិ ឯវមេវ និរុជ្ឈិស្សន្តី”តិ បស្សតោ ឯតស្មិំ ឋានេ **ភយតុបដ្ឋានញាណំ** នាម ឧប្បជ្ជតិ។

តត្រាយំ ឧបមា – ឯកិស្សា កិរ ឥត្ថិយា តយោ បុត្តា រាជបរាធិកា, តេសំ រាជា សីសច្ឆេទំ អាណាបេសិ។ សា បុត្តេហិ សទ្ធិំ អាឃាតនំ អគមាសិ។ អថស្សា ជេដ្ឋបុត្តស្ស សីសំ ឆិន្ទិត្វា មជ្ឈិមស្ស ឆិន្ទិតុំ អារភឹសុ។ សា ជេដ្ឋស្ស សីសំ ឆិន្នំ មជ្ឈិមស្ស ច ឆិជ្ជមានំ ទិស្វា កនិដ្ឋម្ហិ អាលយំ វិស្សជ្ជិ “អយម្បិ ឯតេសញ្ញេវ សទិសោ ភវិស្សតី”តិ។ តត្ថ តស្សា ឥត្ថិយា ជេដ្ឋបុត្តស្ស ឆិន្នសីសទស្សនំ វិយ យោគិនោ អតីតសង្ខារានំ និរោធទស្សនំ, មជ្ឈិមស្ស ឆិជ្ជមានសីសទស្សនំ វិយ បច្ចុប្បន្នានំ និរោធទស្សនំ, “អយម្បិ ឯតេសញ្ញេវ សទិសោ ភវិស្សតី”តិ កនិដ្ឋបុត្តម្ហិ អាលយវិស្សជ្ជនំ វិយ “អនាគតេបិ និព្ពត្តនកសង្ខារា ភិជ្ជិស្សន្តី”តិ អនាគតានំ និរោធទស្សនំ។ តស្សេវំ បស្សតោ ឯតស្មិំ ឋានេ ឧប្បជ្ជតិ ភយតុបដ្ឋានញាណំ។

អបរាបិ ឧបមា – ឯកា កិរ បូតិបជា ឥត្ថី ទស ទារកេ វិជាយិ។ តេសុ នវ មតា, ឯកោ ហត្ថគតោ មរតិ, អបរោ កុច្ឆិយំ។ សា នវ ទារកេ មតេ ទសមញ្ច មីយមានំ ទិស្វា កុច្ឆិគតេ អាលយំ វិស្សជ្ជិ “អយម្បិ ឯតេសញ្ញេវ សទិសោ ភវិស្សតី”តិ។ តត្ថ តស្សា ឥត្ថិយា នវន្នំ ទារកានំ មរណានុស្សរណំ វិយ យោគិនោ អតីតសង្ខារានំ និរោធទស្សនំ, ហត្ថគតស្ស មីយមានភាវទស្សនំ វិយ យោគិនោ បច្ចុប្បន្នានំ និរោធទស្សនំ, កុច្ឆិគតេ អាលយវិស្សជ្ជនំ វិយ អនាគតានំ និរោធទស្សនំ។ តស្សេវំ បស្សតោ ឯតស្មិំ ខណេ ឧប្បជ្ជតិ ភយតុបដ្ឋានញាណំ។

៧៥១. ភយតុបដ្ឋានញាណំ បន ភាយតិ ន ភាយតីតិ? ន ភាយតិ។ តញ្ហិ អតីតា សង្ខារា និរុទ្ធា, បច្ចុប្បន្នា និរុជ្ឈន្តិ, អនាគតា និរុជ្ឈិស្សន្តីតិ តីរណមត្តមេវ ហោតិ។ តស្មា យថា នាម ចក្ខុមា បុរិសោ នគរទ្វារេ តិស្សោ អង្គារកាសុយោ ឱលោកយមានោ សយំ ន ភាយតិ, កេវលំ ហិស្ស “យេ យេ ឯត្ថ និបតិស្សន្តិ, សព្ពេ អនប្បកំ ទុក្ខមនុភវិស្សន្តី”តិ តីរណមត្តមេវ ហោតិ។ យថា វា បន ចក្ខុមា បុរិសោ ខទិរសូលំ អយោសូលំ សុវណ្ណសូលន្តិ បដិបាដិយា ឋបិតំ សូលត្តយំ ឱលោកយមានោ សយំ ន ភាយតិ, កេវលំ ហិស្ស “យេ យេ ឥមេសុ សូលេសុ និបតិស្សន្តិ, សព្ពេ អនប្បកំ ទុក្ខមនុភវិស្សន្តី”តិ តីរណមត្តមេវ ហោតិ, ឯវមេវ ភយតុបដ្ឋានញាណំ សយំ ន ភាយតិ, កេវលំ ហិស្ស អង្គារកាសុត្តយសទិសេសុ, សូលត្តយសទិសេសុ ច តីសុ ភវេសុ “អតីតា សង្ខារា និរុទ្ធា, បច្ចុប្បន្នា និរុជ្ឈន្តិ, អនាគតា និរុជ្ឈិស្សន្តី”តិ តីរណមត្តមេវ ហោតិ។ យស្មា បនស្ស កេវលំ សព្ពភវយោនិគតិឋិតិនិវាសគតា សង្ខារា ព្យសនាបន្នា សប្បដិភយា ហុត្វា ភយតោ ឧបដ្ឋហន្តិ, តស្មា **ភយតុបដ្ឋាន**ន្តិ វុច្ចតិ។

ឯវំ ភយតោ ឧបដ្ឋានេ បនស្ស អយំ បាឡិ –

“អនិច្ចតោ មនសិករោតោ កឹ ភយតោ ឧបដ្ឋាតិ? ទុក្ខតោ។ អនត្តតោ មនសិករោតោ កឹ ភយតោ ឧបដ្ឋាតីតិ? អនិច្ចតោ មនសិករោតោ និមិត្តំ ភយតោ ឧបដ្ឋាតិ។ ទុក្ខតោ មនសិករោតោ បវត្តំ ភយតោ ឧបដ្ឋាតិ។ អនត្តតោ មនសិករោតោ និមិត្តញ្ច បវត្តញ្ច ភយតោ ឧបដ្ឋាតី”តិ (បដិ. ម. ១.២២៧)។

តត្ថ **និមិត្ត**ន្តិ សង្ខារនិមិត្តំ។ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នានំ សង្ខារានមេវេតំ អធិវចនំ។ អនិច្ចតោ មនសិករោន្តោ ហិ សង្ខារានំ មរណមេវ បស្សតិ, តេនស្ស និមិត្តំ ភយតោ ឧបដ្ឋាតិ។ **បវត្ត**ន្តិ រូបារូបភវបវត្តិ។ ទុក្ខតោ មនសិករោន្តោ ហិ សុខសម្មតាយបិ បវត្តិយា អភិណ្ហបដិបីឡនភាវមេវ បស្សតិ, តេនស្ស បវត្តំ ភយតោ ឧបដ្ឋាតិ។ អនត្តតោ មនសិករោន្តោ បន ឧភយម្បេតំ សុញ្ញគាមំ វិយ មរីចិគន្ធព្ពនគរាទីនិ វិយ ច រិត្តំ តុច្ឆំ សុញ្ញំ អស្សាមិកំ អបរិណាយកំ បស្សតិ។ តេនស្ស និមិត្តញ្ច បវត្តញ្ច ឧភយំ ភយតោ ឧបដ្ឋាតីតិ។

ភយតុបដ្ឋានញាណំ និដ្ឋិតំ។

អាទីនវានុបស្សនាញាណកថា

៧៥២. តស្ស តំ ភយតុបដ្ឋានញាណំ អាសេវន្តស្ស ភាវេន្តស្ស ពហុលីករោន្តស្ស សព្ពភវយោនិគតិឋិតិសត្តាវាសេសុ នេវ តាណំ, ន លេណំ, ន គតិ, នប្បដិសរណំ បញ្ញាយតិ។ សព្ពភវយោនិគតិឋិតិនិវាសគតេសុ សង្ខារេសុ ឯកសង្ខារេបិ បត្ថនា វា បរាមាសោ វា ន ហោតិ។ តយោ ភវា វីតច្ចិកង្គារបុណ្ណអង្គារកាសុយោ វិយ, ចត្តារោ មហាភូតា ឃោរវិសអាសីវិសា វិយ, បញ្ចក្ខន្ធា ឧក្ខិត្តាសិកវធកា វិយ, ឆ អជ្ឈត្តិកាយតនានិ សុញ្ញគាមោ វិយ, ឆ ពាហិរាយតនានិ គាមឃាតកចោរា វិយ, សត្ត វិញ្ញាណដ្ឋិតិយោ, នវ ច សត្តាវាសា ឯកាទសហិ អគ្គីហិ អាទិត្តា សម្បជ្ជលិតា សជោតិភូតា វិយ ច, សព្ពេ សង្ខារា គណ្ឌភូតា រោគភូតា សល្លភូតា អឃភូតា អាពាធភូតា វិយ ច និរស្សាទា និរសា មហាអាទីនវរាសិភូតា ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តិ។

កថំ? សុខេន ជីវិតុកាមស្ស ភីរុកបុរិសស្ស រមណីយាការសណ្ឋិតម្បិ សវាឡកមិវ វនគហនំ, សសទ្ទូលា វិយ គុហា, សគាហរក្ខសំ វិយ ឧទកំ, សមុស្សិតខគ្គា វិយ បច្ចត្ថិកា, សវិសំ វិយ ភោជនំ, សចោរោ វិយ មគ្គោ, អាទិត្តមិវ អគារំ, ឧយ្យុត្តសេនា វិយ រណភូមិ។ យថា ហិ សោ បុរិសោ ឯតានិ សវាឡកវនគហនាទីនិ អាគម្ម ភីតោ សំវិគ្គោ លោមហដ្ឋជាតោ សមន្តតោ អាទីនវមេវ បស្សតិ, ឯវមេវាយំ យោគាវចរោ ភង្គានុបស្សនាវសេន សព្ពសង្ខារេសុ ភយតោ ឧបដ្ឋិតេសុ សមន្តតោ និរសំ និរស្សាទំ អាទីនវមេវ បស្សតិ។ តស្សេវំ បស្សតោ **អាទីនវញាណំ** នាម ឧប្បន្នំ ហោតិ។ យំ សន្ធាយ ឥទំ វុត្តំ –

“កថំ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ? ឧប្បាទោ ភយន្តិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ។ បវត្តំ ភយន្តិ... និមិត្តំ ភយន្តិ... អាយូហនា ភយន្តិ... បដិសន្ធិ ភយន្តិ... គតិ ភយន្តិ... និព្ពត្តិ ភយន្តិ... ឧបបត្តិ ភយន្តិ... ជាតិ ភយន្តិ... ជរា ភយន្តិ... ព្យាធិ ភយន្តិ... មរណំ ភយន្តិ... សោកោ ភយន្តិ... បរិទេវោ ភយន្តិ... ឧបាយាសោ ភយន្តិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ។ អនុប្បាទោ ខេមន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ អប្បវត្តំ...បេ.... អនុបាយាសោ ខេមន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ ឧប្បាទោ ភយំ, អនុប្បាទោ ខេមន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ បវត្តំ...បេ.... ឧបាយាសោ ភយំ, អនុបាយាសោ ខេមន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។

“ឧប្បាទោ ទុក្ខន្តិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ។ បវត្តំ...បេ.... ឧបាយាសោ ទុក្ខន្តិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ។ អនុប្បាទោ សុខន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ អប្បវត្តំ...បេ.... អនុបាយាសោ សុខន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ ឧប្បាទោ ទុក្ខំ, អនុប្បាទោ សុខន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ បវត្តំ...បេ.... ឧបាយាសោ ទុក្ខំ, អនុបាយាសោ សុខន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។

“ឧប្បាទោ សាមិសន្តិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ។ បវត្តំ...បេ.... ឧបាយាសោ សាមិសន្តិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ។ អនុប្បាទោ និរាមិសន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ អប្បវត្តំ...បេ.... អនុបាយាសោ និរាមិសន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ ឧប្បាទោ សាមិសំ, អនុប្បាទោ និរាមិសន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ បវត្តំ...បេ.... ឧបាយាសោ សាមិសំ, អនុបាយាសោ និរាមិសន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។

ឧប្បាទោ “សង្ខារាតិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ។ បវត្តំ...បេ.... ឧបាយាសោ សង្ខារាតិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណំ។ អនុប្បាទោ និព្ពានន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ អប្បវត្តំ...បេ.... អនុបាយាសោ និព្ពានន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ ឧប្បាទោ សង្ខារា, អនុប្បាទោ និព្ពានន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។ បវត្តំ...បេ.... ឧបាយាសោ សង្ខារា, អនុបាយាសោ និព្ពានន្តិ សន្តិបទេ ញាណំ។

“ឧប្បាទញ្ច បវត្តញ្ច, និមិត្តំ ទុក្ខន្តិ បស្សតិ;
អាយូហនំ បដិសន្ធិំ, ញាណំ អាទីនវេ ឥទំ។

“អនុប្បាទំ អប្បវត្តំ, អនិមិត្តំ សុខន្តិ ច;
អនាយូហនា អប្បដិសន្ធិ, ញាណំ សន្តិបទេ ឥទំ។

“ឥទំ អាទីនវេ ញាណំ, បញ្ចឋានេសុ ជាយតិ;
បញ្ចឋានេ សន្តិបទេ, ទស ញាណេ បជានាតិ;
ទ្វិន្នំ ញាណានំ កុសលតា, នានាទិដ្ឋីសុ ន កម្បតី”តិ។

“តំ ញាតដ្ឋេន ញាណំ។ បជាននដ្ឋេន បញ្ញា។ តេន វុច្ចតិ “ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណ”ន្តិ (បដិ. ម. ១.៥៣)។

៧៥៣. តត្ថ **ឧប្បាទោ**តិ បុរិមកម្មបច្ចយា ឥធ ឧប្បត្តិ។ **បវត្ត**ន្តិ តថា ឧប្បន្នស្ស បវត្តិ។ **និមិត្ត**ន្តិ សព្ពម្បិ សង្ខារនិមិត្តំ។ **អាយូហនា**តិ អាយតី បដិសន្ធិហេតុភូតំ កម្មំ។ **បដិសន្ធី**តិ អាយតី ឧប្បត្តិ។ **គតី**តិ យាយ គតិយា សា បដិសន្ធិ ហោតិ។ **និព្ពត្តី**តិ ខន្ធានំ និព្ពត្តនំ។ **ឧបបត្តី**តិ “សមាបន្នស្ស វា ឧបបន្នស្ស វា”តិ (ធ. ស. ១២៨៩, ១២៩១) ឯវំ វុត្តា វិបាកប្បវត្តិ។ **ជាតី**តិ ជរាទីនំ បច្ចយភូតា ភវបច្ចយា ជាតិ។ ជរាមរណាទយោ បាកដាឯវ។ ឯត្ថ ច ឧប្បាទាទយោ បញ្ចេវ អាទីនវញាណស្ស វត្ថុវសេន វុត្តា។ សេសា តេសំ វេវចនវសេន។ និព្ពត្តិ ជាតីតិ ឥទញ្ហិ ទ្វយំ ឧប្បាទស្ស ចេវ បដិសន្ធិយា ច វេវចនំ។ គតិ ឧបបត្តីតិ ឥទំ ទ្វយំ បវត្តស្ស។ ជរាទយោ និមិត្តស្សាតិ។ តេនាហ –

“ឧប្បាទញ្ច បវត្តញ្ច, និមិត្តំ ទុក្ខន្តិ បស្សតិ;
អាយូហនំ បដិសន្ធិំ, ញាណំ អាទីនវេ ឥទ”ន្តិ ច។
“ឥទំ អាទីនវេ ញាណំ, បញ្ចឋានេសុ ជាយតី”តិ ច។

អនុប្បាទោ ខេមន្តិ សន្តិបទេ ញាណន្តិអាទិ បន អាទីនវញាណស្ស បដិបក្ខញាណទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ ភយតុបដ្ឋានេន វា អាទីនវំ ទិស្វា ឧព្ពិគ្គហទយានំ អភយម្បិ អត្ថិ ខេមំ និរាទីនវន្តិ អស្សាសជននត្ថម្បិ ឯតំ វុត្តំ។ យស្មា វា បនស្ស ឧប្បាទាទយោ ភយតោ សូបដ្ឋិតា ហោន្តិ, តស្ស តប្បដិបក្ខនិន្នំ ចិត្តំ ហោតិ, តស្មា ភយតុបដ្ឋានវសេន សិទ្ធស្ស អាទីនវញាណស្ស អានិសំសទស្សនត្ថម្បេតំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឯត្ថ ច យំ ភយំ, តំ យស្មា និយមតោ **ទុក្ខំ**។ តំ វដ្ដាមិសលោកាមិសកិលេសាមិសេហិ អវិប្បមុត្តត្តា **សាមិសមេវ**។ យញ្ច សាមិសំ, តំ **សង្ខារមត្តមេវ**។ តស្មា “ឧប្បាទោ ទុក្ខន្តិ ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា អាទីនវេ ញាណ”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ ឯវំ សន្តេបិ ភយាការេន ទុក្ខាការេន សាមិសាការេនាតិ ឯវំ អាការនានត្តតោ បវត្តិវសេនេវេត្ថ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

ទសញាណេ បជានាតីតិ អាទីនវញាណំ បជានន្តោ ឧប្បាទាទិវត្ថុកានិ បញ្ច, អនុប្បាទាទិវត្ថុកានិ បញ្ចាតិ ទស ញាណានិ បជានាតិ បដិវិជ្ឈតិ សច្ឆិករោតិ។ **ទ្វិន្នំ ញាណានំ កុសលតា**តិ អាទីនវញាណស្ស ចេវ សន្តិបទញាណស្ស ចាតិ ឥមេសំ ទ្វិន្នំ កុសលតាយ។ **នានាទិដ្ឋីសុ ន កម្បតី**តិ បរមទិដ្ឋធម្មនិព្ពានាទិវសេន បវត្តាសុ ទិដ្ឋីសុ ន វេធតិ។ សេសមេត្ថ ឧត្តានមេវាតិ។

អាទីនវានុបស្សនាញាណំ និដ្ឋិតំ។

និព្ពិទានុបស្សនាញាណកថា

៧៥៤. សោ ឯវំ សព្ពសង្ខារេ អាទីនវតោ បស្សន្តោ សព្ពភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសគតេ សភេទកេ សង្ខារគតេ និព្ពិន្ទតិ ឧក្កណ្ឋតិ នាភិរមតិ។

សេយ្យថាបិ នាម, ចិត្តកូដបព្ពតបាទាភិរតោ សុវណ្ណរាជហំសោ អសុចិម្ហិ ចណ្ឌាលគាមទ្វារអាវាដេ នាភិរមតិ, សត្តសុ មហាសរេសុយេវ អភិរមតិ, ឯវមេវ អយម្បិ យោគីរាជហំសោ សុបរិទិដ្ឋាទីនវេ សភេទកេ សង្ខារគតេ នាភិរមតិ។ ភាវនារាមតាយ បន ភាវនារតិយា សមន្នាគតត្តា សត្តសុ អនុបស្សនាសុយេវ រមតិ។

យថា ច សុវណ្ណបញ្ជរេ បក្ខិត្តោ សីហោ មិគរាជា នាភិរមតិ, តិយោជនសហស្សវិត្ថតេ បន ហិមវន្តេយេវ រមតិ, ឯវមយំ យោគីសីហោ តិវិធេ សុគតិភវេបិ នាភិរមតិ, តីសុ បន អនុបស្សនាសុយេវ រមតិ។

យថា ច សព្ពសេតោ សត្តបតិដ្ឋោ ឥទ្ធិមា វេហាសង្គមោ ឆទ្ទន្តោ នាគរាជា នគរមជ្ឈេ នាភិរមតិ, ហិមវតិ ឆទ្ទន្តទហគហនេយេវ អភិរមតិ, ឯវមយំ យោគីវរវារណោ សព្ពស្មិម្បិ សង្ខារគតេ នាភិរមតិ, អនុប្បាទោ ខេមន្តិអាទិនា នយេន ទិដ្ឋេ សន្តិបទេយេវ អភិរមតិ, តន្និន្នតប្បោណតប្បព្ភារមានសោ ហោតីតិ។

និព្ពិទានុបស្សនាញាណំ និដ្ឋិតំ។

៧៥៥. តំ បនេតំ បុរិមេន ញាណទ្វយេន អត្ថតោ ឯកំ។ តេនាហុ បោរាណា –

“ភយតុបដ្ឋានំ ឯកមេវ តីណិ នាមានិ លភតិ, សព្ពសង្ខារេ ភយតោ អទ្ទសាតិ ភយតុបដ្ឋានំ នាម ជាតំ។ តេសុយេវ សង្ខារេសុ អាទីនវំ ឧប្បាទេតីតិ អាទីនវានុបស្សនា នាម ជាតំ។ តេសុយេវ សង្ខារេសុ និព្ពិន្ទមានំ ឧប្បន្នន្តិ និព្ពិទានុបស្សនា នាម ជាត”ន្តិ។

បាឡិយម្បិ វុត្តំ – “យា ច ភយតុបដ្ឋានេ បញ្ញា, យញ្ច អាទីនវេ ញាណំ, យា ច និព្ពិទា, ឥមេ ធម្មា ឯកត្ថា, ព្យញ្ជនមេវ នាន”ន្តិ (បដិ. ម. ១.២២៧)។

មុញ្ចិតុកម្យតាញាណកថា

៧៥៦. ឥមិនា បន និព្ពិទាញាណេន ឥមស្ស កុលបុត្តស្ស និព្ពិន្ទន្តស្ស ឧក្កណ្ឋន្តស្ស អនភិរមន្តស្ស សព្ពភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសគតេសុ សភេទកេសុ សង្ខារេសុ ឯកសង្ខារេបិ ចិត្តំ ន សជ្ជតិ, ន លគ្គតិ, ន ពជ្ឈតិ, សព្ពស្មា សង្ខារគតា មុច្ចិតុកាមំ និស្សរិតុកាមំ ហោតិ។ យថា កឹ? យថា នាម ជាលព្ភន្តរគតោ មច្ឆោ, សប្បមុខគតោ មណ្ឌូកោ, បញ្ជរបក្ខិត្តោ វនកុក្កុដោ, ទឡ្ហបាសវសគតោ មិគោ, អហិតុណ្ឌិកហត្ថគតោ សប្បោ, មហាបង្កបក្ខន្ទោ កុញ្ជរោ, សុបណ្ណមុខគតោ នាគរាជា, រាហុមុខប្បវិដ្ឋោ ចន្ទោ, សបត្តបរិវារិតោ បុរិសោតិ ឯវមាទយោ តតោ តតោ មុច្ចិតុកាមា និស្សរិតុកាមាវ ហោន្តិ, ឯវំ តស្ស យោគិនោ ចិត្តំ សព្ពស្មា សង្ខារគតា មុច្ចិតុកាមំ និស្សរិតុកាមំ ហោតិ។ អថស្ស ឯវំ សព្ពសង្ខារេសុ វិគតាលយស្ស សព្ពស្មា សង្ខារគតា មុច្ចិតុកាមស្ស ឧប្បជ្ជតិ មុញ្ចិតុកម្យតា ញាណន្តិ។

មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ និដ្ឋិតំ។

បដិសង្ខានុបស្សនាញាណកថា

៧៥៧. សោ ឯវំ សព្ពភវយោនិគតិដ្ឋិតិនិវាសគតេហិ សភេទកេហិ សង្ខារេហិ មុច្ចិតុកាមោ សព្ពស្មា សង្ខារគតា មុច្ចិតុំ បុន តេ ឯវំ សង្ខារេ បដិសង្ខានុបស្សនាញាណេន តិលក្ខណំ អារោបេត្វា បរិគ្គណ្ហាតិ។

សោ សព្ពសង្ខារេ អនច្ចន្តិកតោ, តាវកាលិកតោ, ឧប្បាទវយបរិច្ឆិន្នតោ, បលោកតោ, ចលតោ, បភង្គុតោ, អទ្ធុវតោ, វិបរិណាមធម្មតោ, អស្សារកតោ, វិភវតោ, សង្ខតតោ, មរណធម្មតោតិអាទីហិ ការណេហិ **អនិច្ចា**តិ បស្សតិ។

អភិណ្ហបដិបីឡនតោ, ទុក្ខមតោ, ទុក្ខវត្ថុតោ, រោគតោ, គណ្ឌតោ, សល្លតោ, អឃតោ, អាពាធតោ, ឦតិតោ, ឧបទ្ទវតោ, ភយតោ, ឧបសគ្គតោ, អតាណតោ, អលេណតោ, អសរណតោ, អាទីនវតោ, អឃមូលតោ, វធកតោ, សាសវតោ, មារាមិសតោ, ជាតិធម្មតោ, ជរាធម្មតោ, ព្យាធិធម្មតោ, សោកធម្មតោ, បរិទេវធម្មតោ, ឧបាយាសធម្មតោ, សំកិលេសិកធម្មតោតិអាទីហិ ការណេហិ **ទុក្ខា**តិ បស្សតិ។

អជញ្ញតោ, ទុគ្គន្ធតោ, ជេគុច្ឆតោ, បដិក្កូលតោ, អមណ្ឌនារហតោ, វិរូបតោ, ពីភច្ឆតោតិអាទីហិ ការណេហិ ទុក្ខលក្ខណស្ស បរិវារភូតតោ **អសុភតោ** បស្សតិ។

បរតោ, រិត្តតោ, តុច្ឆតោ, សុញ្ញតោ, អស្សាមិកតោ, អនិស្សរតោ, អវសវត្តិតោតិអាទីហិ ការណេហិ **អនត្តតោ** បស្សតិ។

៧៥៨. ឯវញ្ហិ បស្សតានេន តិលក្ខណំ អារោបេត្វា សង្ខារា បរិគ្គហិតា នាម ហោន្តិ។ កស្មា បនាយមេតេ ឯវំ បរិគ្គណ្ហាតីតិ? មុញ្ចនស្ស ឧបាយសម្បាទនត្ថំ។

តត្រាយំ ឧបមា – ឯកោ កិរ បុរិសោ “មច្ឆេ គហេស្សាមី”តិ មច្ឆខិប្បំ គហេត្វា ឧទកេ ខិប្បេសិ សោ ខិប្បមុខេន ហត្ថំ ឱតារេត្វា អន្តោឧទកេ សប្បំ គីវាយ គហេត្វា “មច្ឆោ មេ គហិតោ”តិ អត្តមនោ អហោសិ។ សោ “មហា វត មយា មច្ឆោ លទ្ធោ”តិ ឧក្ខិបិត្វា បស្សន្តោ សោវត្ថិកត្តយទស្សនេន សប្បោតិ សញ្ជានិត្វា ភីតោ អាទីនវំ ទិស្វា គហណេ និព្ពិន្នោ មុញ្ចិតុកាមោ ហុត្វា មុញ្ចនស្ស ឧបាយំ ករោន្តោ អគ្គនង្គុដ្ឋតោ បដ្ឋាយ ហត្ថំ និព្ពេឋេត្វា ពាហុំ ឧក្ខិបិត្វា ឧបរិសីសេ ទ្វេ តយោ វារេ អាវិញ្ឆិត្វា សប្បំ ទុព្ពលំ កត្វា “គច្ឆ ទុដ្ឋ សប្បា”តិ និស្សជ្ជិត្វា វេគេន តឡាកបាឡឹ អារុយ្ហ “មហន្តស្ស វត ភោ សប្បស្ស មុខតោ មុត្តោម្ហី”តិ អាគតមគ្គំ ឱលោកយមានោ អដ្ឋាសិ។

តត្ថ តស្ស បុរិសស្ស “មច្ឆោ”តិ សប្បំ គីវាយ គហេត្វា តុដ្ឋកាលោ វិយ ឥមស្សាបិ យោគិនោ អាទិតោវ អត្តភាវំ បដិលភិត្វា តុដ្ឋកាលោ, តស្ស ខិប្បមុខតោ សីសំ នីហរិត្វា សោវត្ថិកត្តយទស្សនំ វិយ ឥមស្ស ឃនវិនិព្ភោគំ កត្វា សង្ខារេសុ តិលក្ខណទស្សនំ, តស្ស ភីតកាលោ វិយ ឥមស្ស ភយតុបដ្ឋានញាណំ។ តតោ អាទីនវទស្សនំ វិយ អាទីនវានុបស្សនាញាណំ, គហណេ និព្ពិន្ទនំ វិយ និព្ពិទានុបស្សនាញាណំ។ សប្បំ មុញ្ចិតុកាមតា វិយ មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ, មុញ្ចនស្ស ឧបាយករណំ វិយ បដិសង្ខានុបស្សនាញាណេន សង្ខារេសុ តិលក្ខណារោបនំ។ យថា ហិ សោ បុរិសោ សប្បំ អាវិញ្ឆិត្វា ទុព្ពលំ កត្វា និវត្តេត្វា ឌំសិតុំ អសមត្ថភាវំ បាបេត្វា សុមុត្តំ មុញ្ចតិ, ឯវមយំ យោគាវចរោ តិលក្ខណារោបនេន សង្ខារេ អាវិញ្ឆិត្វា ទុព្ពលេ កត្វា បុន និច្ចសុខសុភអត្តាការេន ឧបដ្ឋាតុំ អសមត្ថតំ បាបេត្វា សុមុត្តំ មុញ្ចតិ។ តេន វុត្តំ “មុញ្ចនស្ស ឧបាយសម្បាទនត្ថំ ឯវំ បរិគ្គណ្ហាតី”តិ។

៧៥៩. ឯត្តាវតា តស្ស ឧប្បន្នំ ហោតិ **បដិសង្ខាញាណំ**។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ –

> “អនិច្ចតោ មនសិករោតោ កឹ បដិសង្ខា ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ? ទុក្ខតោ។ អនត្តតោ មនសិករោតោ កឹ បដិសង្ខា ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ? អនិច្ចតោ មនសិករោតោ និមិត្តំ បដិសង្ខា ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ ទុក្ខតោ មនសិករោតោ បវត្តំ បដិសង្ខា ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ អនត្តតោ មនសិករោតោ និមិត្តញ្ច បវត្តញ្ច បដិសង្ខា ញាណំ ឧប្បជ្ជតី”តិ (បដិ. ម. ១.២២៧)។

ឯត្ថ ច **និមិត្តំ បដិសង្ខា**តិ សង្ខារនិមិត្តំ “អទ្ធុវំ តាវកាលិក”ន្តិ អនិច្ចលក្ខណវសេន ជានិត្វា។ កាមញ្ច ន បឋមំ ជានិត្វា បច្ឆា ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, វោហារវសេន បន “មនញ្ច បដិច្ច ធម្មេ ច ឧប្បជ្ជតិ មនោវិញ្ញាណ”ន្តិអាទីនិ (ម. និ. ៣.៤២១) វិយ ឯវំ វុច្ចតិ។ ឯកត្តនយេន វា បុរិមញ្ច បច្ឆិមញ្ច ឯកំ កត្វា ឯវំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឥមិនា នយេន ឥតរស្មិម្បិ បទទ្វយេ អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។

បដិសង្ខានុបស្សនាញាណំ និដ្ឋិតំ។

សង្ខារុបេក្ខាញាណកថា

៧៦០. សោ ឯវំ បដិសង្ខានុបស្សនាញាណេន “សព្ពេ សង្ខារា សុញ្ញា”តិ បរិគ្គហេត្វា បុន “សុញ្ញមិទំ អត្តេន វា អត្តនិយេន វា”តិ (ម. និ. ៣.៦៩) ទ្វិកោដិកំ សុញ្ញតំ បរិគ្គណ្ហាតិ។ សោ ឯវំ នេវ អត្តានំ, ន បរំ កិញ្ចិ អត្តនោ បរិក្ខារភាវេ ឋិតំ ទិស្វា បុន “នាហំ ក្វចនិ, កស្សចិ កិញ្ចនតស្មឹ, ន ច មម ក្វចនិ, កិស្មិញ្ចិ កិញ្ចនតត្ថី”តិ យា ឯត្ថ ចតុកោដិកា សុញ្ញតា កថិតា, តំ បរិគ្គណ្ហាតិ។

កថំ? អយញ្ហិ **នាហំ ក្វចនី**តិ ក្វចិ អត្តានំ ន បស្សតិ។ **កស្សចិ កិញ្ចនតស្មិ**ន្តិ អត្តនោ អត្តានំ កស្សចិ បរស្ស កិញ្ចនភាវេ ឧបនេតព្ពំ ន បស្សតិ។ ភាតិដ្ឋានេ វា ភាតរំ, សហាយដ្ឋានេ វា សហាយំ, បរិក្ខារដ្ឋានេ វា បរិក្ខារំ មញ្ញិត្វា ឧបនេតព្ពំ ន បស្សតីតិ អត្ថោ។ **ន ច មម ក្វចនី**តិ ឯត្ថ មម-សទ្ទំ តាវ ឋបេត្វា **ន ច ក្វចនី**តិ បរស្ស ច អត្តានំ ក្វចិ នបស្សតីតិ អយមត្ថោ។ ឥទានិ មម-សទ្ទំ អាហរិត្វា **មម កិស្មិញ្ចិ កិញ្ចនតត្ថី**តិ សោ បរស្ស អត្តា មម កិស្មិញ្ចិ កិញ្ចនភាវេ អត្ថីតិ ន បស្សតីតិ។ អត្តនោ ភាតិដ្ឋានេ វា ភាតរំ, សហាយដ្ឋានេ វា សហាយំ បរិក្ខា

រង្គានេ វា បរិក្ខារន្តិ កិស្មិញ្ចិ ឋានេ បរស្ស អត្តានំ ឥមិនា កិញ្ចនភាវេន ឧបនេតព្ពំ ន បស្សតីតិ អត្ថោ។ ឯវមយំ យស្មា នេវ កត្ថចិ អត្តានំ បស្សតិ, ន តំ បរស្ស កិញ្ចនភាវេ ឧបនេតព្ពំ បស្សតិ, ន បរស្ស អត្តានំ បស្សតិ, ន បរស្ស អត្តានំ អត្តនោ កិញ្ចនភាវេ ឧបនេតព្ពំ បស្សតិ។ តស្មានេន ចតុកោដិកា សុញ្ញតា បរិគ្គហិតា ហោតីតិ។

៧៦១. ឯវំ ចតុកោដិកំ សុញ្ញតំ បរិគ្គហេត្វា បុន ឆហាការេហិ សុញ្ញតំ បរិគ្គណ្ហាតិ។ កថំ? ចក្ខុ សុញ្ញំ អត្តេន វា អត្តនិយេន វា និច្ចេន វា ធុវេន វា សស្សតេន វា អវិបរិណាមធម្មេន វា...បេ.... មនោ សុញ្ញោ។ រូបា សុញ្ញា...បេ.... ធម្មា សុញ្ញា។ ចក្ខុវិញ្ញាណំ...បេ.... មនោវិញ្ញាណំ។ ចក្ខុសម្ផស្សោតិ ឯវំ យាវ ជរាមរណា នយោ នេតព្ពោ។

៧៦២. ឯវំ ឆហាការេហិ សុញ្ញតំ បរិគ្គហេត្វា បុន អដ្ឋហាការេហិ បរិគ្គណ្ហាតិ។ សេយ្យថិទំ – រូបំ អសារំ និស្សារំ សារាបគតំ និច្ចសារសារេន វា ធុវសារសារេន វា សុខសារសារេន វា អត្តសារសារេន វា និច្ចេន វា ធុវេន វា សស្សតេន វា អវិបរិណាមធម្មេន វា។ វេទនា... សញ្ញា... សង្ខារា... វិញ្ញាណំ... ចក្ខុ...បេ.... ជរាមរណំ អសារំ និស្សារំ សារាបគតំ និច្ចសារសារេន វា ធុវសារសារេន វា សុខសារសារេន វា អត្តសារសារេន វា និច្ចេន វា ធុវេន វា សស្សតេន វា អវិបរិណាមធម្មេន វា។ យថា នឡោ អសារោ និស្សារោ សារាបគតោ។ យថា ឯរណ្ឌោ... យថា ឧទុម្ពរោ... យថា សេតវច្ឆោ... យថា បាឡិភទ្ទកោ... យថា ផេណបិណ្ឌោ... យថា ឧទកពុព្ពុឡំ... យថា មរីចិ... យថា កទលិក្ខន្ធោ... យថា មាយា អសារា និស្សារា សារាបគតា, ឯវមេវ រូបំ...បេ.... ជរាមរណំ អសារំ និស្សារំ សារាបគតំ និច្ចសារសារេន វា...បេ.... អវិបរិណាមធម្មេន វាតិ (ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៨)។

៧៦៣. សោ ឯវំ អដ្ឋហាការេហិ សុញ្ញតំ បរិគ្គហេត្វា បុន ទសហាការេហិ បរិគ្គណ្ហាតិ, រូបំ រិត្តតោ បស្សតិ។ តុច្ឆតោ... សុញ្ញតោ... អនត្តតោ... អនិស្សរិយតោ... អកាមការិយតោ... អលព្ភនីយតោ... អវសវត្តកតោ... បរតោ... វិវិត្តតោ បស្សតិ។ វេទនំ...បេ.... វិញ្ញាណំ រិត្តតោ...បេ.... វិវិត្តតោ បស្សតីតិ។

៧៦៤. ឯវំ ទសហាការេហិ សុញ្ញតំ បរិគ្គហេត្វា បុន ទ្វាទសហាការេហិ បរិគ្គណ្ហាតិ។ សេយ្យថិទំ – រូបំ ន សត្តោ, ន ជីវោ, ន នរោ, ន មាណវោ, ន ឥត្ថី, ន បុរិសោ, ន អត្តា, ន អត្តនិយំ។ នាហំ, ន មម, ន អញ្ញស្ស, ន កស្សចិ។ វេទនា...បេ.... វិញ្ញាណំ ន កស្សចីតិ (ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៨)។

៧៦៥. ឯវំ ទ្វាទសហាការេហិ សុញ្ញតំ បរិគ្គណ្ហិត្វា បុន តីរណបរិញ្ញាវសេន ទ្វាចត្តាលីសាយ អាការេហិ សុញ្ញតំ បរិគ្គណ្ហាតិ, រូបំ អនិច្ចតោ... ទុក្ខតោ... រោគតោ... គណ្ឌតោ... សល្លតោ... អឃតោ... អាពាធតោ... បរតោ... បលោកតោ... ឦតិតោ... ឧបទ្ទវតោ... ភយតោ... ឧបសគ្គតោ... ចលតោ... បភង្គុតោ... អទ្ធុវតោ... អតាណតោ... អលេណតោ... អសរណតោ... អសរណីភូតតោ... រិត្តតោ... តុច្ឆតោ... សុញ្ញតោ... អនត្តតោ... អនស្សាទតោ... អាទីនវតោ... វិបរិណាមធម្មតោ... អសារកតោ... អឃមូលតោ... វធកតោ... វិភវតោ... សាសវតោ... សង្ខតតោ... មារាមិសតោ... ជាតិធម្មតោ... ជរាធម្មតោ... ព្យាធិធម្មតោ... មរណធម្មតោ... សោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សុបាយាសធម្មតោ... សមុទយតោ... អត្ថង្គមតោ... អនស្សាទតោ ... អាទីនវតោ... និស្សរណតោ បស្សតិ។ វេទនំ...បេ.... វិញ្ញាណំ អនិច្ចតោ...បេ.... និស្សរណតោ បស្សតិ។

វុត្តម្បិ ចេតំ – ‘‘រូបំ អនិច្ចតោ...បេ.... និស្សរណតោ បស្សន្តោ សុញ្ញតោ លោកំ អវេក្ខតិ។ វេទនំ...បេ.... វិញ្ញាណំ អនិច្ចតោ...បេ.... និស្សរណតោ បស្សន្តោ សុញ្ញតោ លោកំ អវេក្ខតិ’’។

> ‘‘សុញ្ញតោ លោកំ អវេក្ខស្សុ, មោឃរាជ សទា សតោ;
> អត្តានុទិដ្ឋឹ ឩហច្ច, ឯវំ មច្ចុតរោ សិយា;
> ឯវំ លោកំ អវេក្ខន្តំ, មច្ចុរាជា ន បស្សតី’’តិ។ (សុ. និ. ១១២៥; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៨);

៧៦៦. ឯវំ សុញ្ញតោ ទិស្វា តិលក្ខណំ អារោបេត្វា សង្ខារេ បរិគ្គណ្ហន្តោ ភយញ្ច នន្ទិញ្ច វិប្បហាយ សង្ខារេសុ ឧទាសីនោ អហោសិ មជ្ឈត្តោ, អហន្តិ វា មមន្តិ វា ន គណ្ហាតិ វិស្សដ្ឋភរិយោ វិយ បុរិសោ។

យថា នាម បុរិសស្ស ភរិយា ភវេយ្យ ឥដ្ឋា កន្តា មនាបា, សោ តាយ វិនា មុហុត្តម្បិ អធិវាសេតុំ ន សក្កុណេយ្យ, អតិវិយ នំ មមាយេយ្យ, សោ តំ ឥត្ថឹ អញ្ញេន បុរិសេន សទ្ធឹ ឋិតំ វា និសិន្នំ វា កថេន្តឹ វា ហសន្តឹ វា ទិស្វា កុបិតោ អស្ស អនត្តមនោ, អធិមត្តំ ទោមនស្សំ បដិសំវេទេយ្យ។ សោ អបរេន សមយេន តស្សា ឥត្ថិយា ទោសំ ទិស្វា មុញ្ចិតុកាមោ ហុត្វា តំ វិស្សជ្ជេយ្យ, ន នំ មមាតិ គណ្ហេយ្យ។ តតោ បដ្ឋាយ តំ យេនកេនចិ សទ្ធឹ

យំកិញ្ចិ កុរុមានំ ទិស្វាបិ នេវ កុប្បេយ្យ, ន ទោមនស្សំ អាបជ្ជេយ្យ, អញ្ញទត្ថុ ឧទាសីនោវ ភវេយ្យ មជ្ឈត្តោ។ ឯវមេវាយំ សព្ពសង្ខារេហិ មុញ្ចិតុកាមោ ហុត្វា បដិសង្ខានុបស្សនាយ សង្ខារេ បរិគ្គណ្ហន្តោ អហំ មមាតិ គហេតព្ពំ អទិស្វា ភយញ្ច នន្ទិញ្ច វិប្បហាយ សព្ពសង្ខារេសុ ឧទាសីនោ ហោតិ មជ្ឈត្តោ។

តស្ស ឯវំ ជានតោ ឯវំ បស្សតោ តីសុ ភវេសុ ចតូសុ យោនីសុ បញ្ចសុ គតីសុ សត្តសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ នវសុ សត្តាវាសេសុ ចិត្តំ បតិលីយតិ បតិកុដតិ បតិវត្តតិ ន សម្បសារិយតិ, ឧបេក្ខា វា បាដិកុល្យតា វា សណ្ឋាតិ។

សេយ្យថាបិ នាម បទុមបលាសេ ឦសកបោណេ ឧទកផុសិតានិ បតិលីយន្តិ បតិកុដន្តិ បតិវត្តន្តិ ន សម្បសារិយន្តិ, ឯវមេវ...បេ.... សេយ្យថាបិ នាម កុក្កុដបត្តំ វា នហារុទទ្ទុលំ វា អគ្គិម្ហិ បក្ខិត្តំ បតិលីយតិ បតិកុដតិ បតិវត្តតិ ន សម្បសារិយតិ (អ. និ. ៧.៤៩), ឯវមេវ តស្ស តីសុ ភវេសុ ចិត្តំ...បេ.... ឧបេក្ខា វា បាដិកុល្យតា វា សណ្ឋាតិ។ ឥច្ចស្ស **សង្ខារុបេក្ខាញាណំ** នាម ឧប្បន្នំ ហោតិ។

៧៦៧. តំ បនេតំ សចេ សន្តិបទំ និព្ពានំ សន្តតោ បស្សតិ, សព្ពំ សង្ខារប្បវត្តំ វិស្សជ្ជេត្វា និព្ពានមេវ បក្ខន្ទតិ។ នោ ចេ និព្ពានំ សន្តតោ បស្សតិ, បុនប្បុនំ សង្ខារារម្មណមេវ ហុត្វា បវត្តតិ សាមុទ្ទិកានំ ទិសាកាកោ វិយ។ សាមុទ្ទិកា កិរ វាណិជកា នាវំ អារោហន្តា ទិសាកាកំ នាម គណ្ហន្តិ, តេ យទា នាវា វាតក្ខិត្តា វិទេសំ បក្ខន្ទតិ, តីរំ ន បញ្ញាយតិ, តទា ទិសាកាកំ វិស្សជ្ជេន្តិ។ សោ កូបកយដ្ឋិតោ អាកាសំ លង្ឃិត្វា សព្ពា ទិសា ច វិទិសា ច អនុគន្ត្វា សចេ តីរំ បស្សតិ, តទភិមុខោវ គច្ឆតិ។ នោ ចេ បស្សតិ, បុនប្បុនំ អាគន្ត្វា កូបកយដ្ឋិយេវ អល្លីយតិ។ ឯវមេវ សចេ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ សន្តិបទំ និព្ពានំ សន្តតោ បស្សតិ, សព្ពំ សង្ខារប្បវត្តំ វិស្សជ្ជេត្វា និព្ពានមេវ បក្ខន្ទតិ។ នោ ចេ បស្សតិ, បុនប្បុនំ សង្ខារារម្មណមេវ ហុត្វា បវត្តតិ។

តទិទំ សុប្បគ្គេ បិដ្ឋំ វដ្ដយមានំ វិយ។ និព្ពដ្ដិតកប្បាសំ វិហនមានំ វិយ នានប្បការតោ សង្ខារេ បរិគ្គហេត្វា ភយញ្ច នន្ទិញ្ច បហាយ សង្ខារវិចិននេ មជ្ឈត្តំ ហុត្វា តិវិធានុបស្សនាវសេន តិដ្ឋតិ។ ឯវំ តិដ្ឋមានំ តិវិធវិមោក្ខមុខភាវំ អាបជ្ជិត្វា សត្តអរិយបុគ្គលវិភាគាយ បច្ចយោ ហោតិ។

៧៦៨. តត្រិទំ តិវិធានុបស្សនាវសេន បវត្តនតោ តិណ្ណំ ឥន្ទ្រិយានំ អាធិបតេយ្យវសេន តិវិធវិមោក្ខមុខភាវំ អាបជ្ជតិ នាម។ តិស្សោ ហិ អនុបស្សនា តីណិ វិមោក្ខមុខានីតិ វុច្ចន្តិ។ យថាហ –

> “តីណិ ខោ បនិមានិ វិមោក្ខមុខានិ លោកនិយ្យានាយ សំវត្តន្តិ, សព្ពសង្ខារេ បរិច្ឆេទបរិវដុមតោ សមនុបស្សនតាយ, អនិមិត្តាយ ច ធាតុយា ចិត្តសម្បក្ខន្ទនតាយ, សព្ពសង្ខារេសុ មនោសមុត្តេជនតាយ, អប្បណិហិតាយ ច ធាតុយា ចិត្តសម្បក្ខន្ទនតាយ, សព្ពធម្មេ បរតោ សមនុបស្សនតាយ, សុញ្ញតាយ ច ធាតុយា ចិត្តសម្បក្ខន្ទនតាយ, ឥមានិ តីណិ វិមោក្ខមុខានិ លោកនិយ្យានាយ សំវត្តន្តី”តិ (បដិ. ម. ១.២១៩)។

តត្ថ **បរិច្ឆេទបរិវដុមតោ**តិ ឧទយព្ពយវសេន បរិច្ឆេទតោ ចេវ បរិវដុមតោ ច។ អនិច្ចានុបស្សនំ ហិ “ឧទយតោ បុព្ពេ សង្ខារា នត្ថី”តិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា តេសំ គតី សមន្នេសមានំ “វយតោ បរំ ន គច្ឆន្តិ, ឯត្ថេវ អន្តរធាយន្តី”តិ បរិវដុមតោ សមនុបស្សតិ។ **មនោសមុត្តេជនតាយា**តិ ចិត្តសំវេជនតាយ ។ ទុក្ខានុបស្សនេន ហិ សង្ខារេសុ ចិត្តំ សំវេជេតិ។ **បរតោ សមនុបស្សនតាយា**តិ “នាហំ, ន មមា”តិ ឯវំ អនត្តតោ សមនុបស្សនតាយ។ ឥតិ ឥមានិ តីណិ បទានិ អនិច្ចានុបស្សនាទីនំ វសេន វុត្តានីតិ វេទិតព្ពានិ។ តេនេវ តទនន្តរ បញ្ហវិស្សជ្ជនេ វុត្តំ – “អនិច្ចតោ មនសិករោតោ ខយតោ សង្ខារា ឧបដ្ឋហន្តិ។ ទុក្ខតោ មនសិករោតោ ភយតោ សង្ខារា ឧបដ្ឋហន្តិ។ អនត្តតោ មនសិករោតោ សុញ្ញតោ សង្ខារា ឧបដ្ឋហន្តី”តិ (បដិ. ម. ១.២១៩)។

៧៦៩. កតមេ បន តេ វិមោក្ខា, យេសំ ឥមានិ អនុបស្សនានិ មុខានីតិ? អនិមិត្តោ, អប្បណិហិតោ, សុញ្ញតោតិ ឯតេ តយោ។ វុត្តំ ហេតំ “អនិច្ចតោ មនសិករោន្តោ អធិមោក្ខពហុលោ អនិមិត្តំ វិមោក្ខំ បដិលភតិ។ ទុក្ខតោ មនសិករោន្តោ បស្សទ្ធិពហុលោ អប្បណិហិតំ វិមោក្ខំ បដិលភតិ។ អនត្តតោ មនសិករោន្តោ វេទពហុលោ សុញ្ញតវិមោក្ខំ បដិលភតី”តិ (បដិ. ម. ១.២២៣)។

ឯត្ថ ច **អនិមិត្តោ វិមោក្ខោ**តិ អនិមិត្តាការេន និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តោ អរិយមគ្គោ។ សោ ហិ អនិមិត្តាយ ធាតុយា ឧប្បន្នត្តា **អនិមិត្តោ**។ កិលេសេហិ ច វិមុត្តត្តា **វិមោក្ខោ**។ ឯតេនេវ នយេន អប្បណិហិតា

ការេន និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តោ **អប្បណិហិតោ**។ សុញ្ញតាការេន និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តោ **សុញ្ញតោ**តិ វេទិតព្ពោ។

៧៧០. យំ បន អភិធម្មេ “យស្មិំ សមយេ លោកុត្តរំ ឈានំ ភាវេតិ និយ្យានិកំ អបចយគាមិំ ទិដ្ឋិគតានំ បហានាយ បឋមាយ ភូមិយា បត្តិយា វិវិច្ចេវ កាមេហិ បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ អប្បណិហិតំ សុញ្ញត”ន្តិ (ធ. ស. ៣៤៣ អាទយោ) ឯវំ វិមោក្ខទ្វយមេវ វុត្តំ, តំ និប្បរិយាយតោ វិបស្សនាគមនំ សន្ធាយ។ វិបស្សនាញាណំ ហិ កិញ្ចាបិ **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** –

“អនិច្ចានុបស្សនាញាណំ និច្ចតោ អភិនិវេសំ មុញ្ចតីតិ សុញ្ញតោ វិមោក្ខោ។ ទុក្ខានុបស្សនាញាណំ សុខតោ អភិនិវេសំ។ អនត្តានុបស្សនាញាណំ អត្តតោ អភិនិវេសំ មុញ្ចតីតិ សុញ្ញតោ វិមោក្ខោ”តិ (បដិ. ម. ១.២២៩) ឯវំ អភិនិវេសំ មុញ្ចនវសេន **សុញ្ញតោ វិមោក្ខោ**តិ ច,

“អនិច្ចានុបស្សនាញាណំ និច្ចតោ និមិត្តំ មុញ្ចតីតិ អនិមិត្តោ វិមោក្ខោ។ ទុក្ខានុបស្សនាញាណំ សុខតោ និមិត្តំ, អនត្តានុបស្សនាញាណំ អត្តតោ និមិត្តំ មុញ្ចតីតិ អនិមិត្តោ វិមោក្ខោ”តិ (បដិ. ម. ១.២២៩) ឯវំ និមិត្តំ មុញ្ចនវសេន **អនិមិត្តោ វិមោក្ខោ**តិ ច,

“អនិច្ចានុបស្សនាញាណំ និច្ចតោ បណិធិំ មុញ្ចតីតិ អប្បណិហិតោ វិមោក្ខោ។ ទុក្ខានុបស្សនាញាណំ សុខតោ បណិធិំ។ អនត្តានុបស្សនាញាណំ អត្តតោ បណិធិំ មុញ្ចតីតិ អប្បណិហិតោ វិមោក្ខោ”តិ (បដិ. ម. ១.២២៩) ឯវំ បណិធិំ មុញ្ចនវសេន **អប្បណិហិតោ វិមោក្ខោ**តិ ច –

វុត្តំ។ តថាបិ តំ សង្ខារនិមិត្តស្ស អវិជហនតោ ន និប្បរិយាយេន អនិមិត្តំ។ និប្បរិយាយេន បន សុញ្ញតញ្ចេវ អប្បណិហិតញ្ច។ តស្ស ច អាគមនវសេន អរិយមគ្គក្ខណេ វិមោក្ខោ ឧទ្ធដោ។ តស្មា អប្បណិហិតំ សុញ្ញតន្តិ វិមោក្ខទ្វយមេវ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ អយំ តាវេត្ថ វិមោក្ខកថា។

៧៧១. យំ បន វុត្តំ “សត្តអរិយបុគ្គលវិភាគាយ បច្ចយោ ហោតី”តិ, តត្ថ សទ្ធានុសារី, សទ្ធាវិមុត្តោ, កាយសក្ខិ, ឧភតោភាគវិមុត្តោ, ធម្មានុសារី, ទិដ្ឋិប្បត្តោ, បញ្ញាវិមុត្តោតិ ឥមេ តាវ សត្ត អរិយបុគ្គលា, តេសំ វិភាគាយ ឥទំ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ បច្ចយោ ហោតិ។

៧៧២. យោ ហិ **អនិច្ចតោ** មនសិករោន្តោ អធិមោក្ខពហុលោ **សទ្ធិន្ទ្រិយំ** បដិលភតិ, សោ សោតាបត្តិមគ្គក្ខណេ **សទ្ធានុសារី** ហោតិ។ សេសេសុ សត្តសុ ឋានេសុ **សទ្ធាវិមុត្តោ**។

៧៧៣. យោ បន **ទុក្ខតោ** មនសិករោន្តោ បស្សទ្ធិពហុលោ **សមាធិន្ទ្រិយំ** បដិលភតិ, សោ សព្ពត្ថ **កាយសក្ខិ** នាម ហោតិ។ អរូបជ្ឈានំ បន បត្វា អគ្គផលប្បត្តោ **ឧភតោភាគវិមុត្តោ** នាម ហោតិ។

៧៧៤. យោ បន **អនត្តតោ** មនសិករោន្តោ វេទពហុលោ **បញ្ញិន្ទ្រិយំ** បដិលភតិ, សោ សោតាបត្តិមគ្គក្ខណេ **ធម្មានុសារី** ហោតិ។ ឆសុ ឋានេសុ **ទិដ្ឋិប្បត្តោ** អគ្គផលេ **បញ្ញាវិមុត្តោ**តិ។

៧៧៥. វុត្តំ ហេតំ –

“អនិច្ចតោ មនសិករោតោ សទ្ធិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតិ។ សទ្ធិន្ទ្រិយស្ស អធិមត្តត្តា សោតាបត្តិមគ្គំ បដិលភតិ, តេន វុច្ចតិ សទ្ធានុសារី”តិ។

តថា “អនិច្ចតោ មនសិករោតោ សទ្ធិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតិ, សទ្ធិន្ទ្រិយស្ស អធិមត្តត្តា សោតាបត្តិផលំ សច្ឆិកតំ ហោតិ, តេន វុច្ចតិ សទ្ធាវិមុត្តោ”តិអាទិ (បដិ. ម. ១.២២១)។

៧៧៦. អបរម្បិ វុត្តំ –

“សទ្ទហន្តោ វិមុត្តោតិ សទ្ធាវិមុត្តោ។ ផុដ្ឋន្តំ សច្ឆិកតោតិ កាយសក្ខិ។ ទិដ្ឋន្តំ បត្តោតិ ទិដ្ឋិប្បត្តោ។ សទ្ទហន្តោ វិមុច្ចតីតិ សទ្ធាវិមុត្តោ។ ឈានផស្សំ បឋមំ ផុសតិ បច្ឆា និរោធំ និព្ពានំ សច្ឆិករោតីតិ កាយសក្ខិ។ ‘ទុក្ខា សង្ខារា, សុខោ និរោធោ’តិ ញាតំ ហោតិ ទិដ្ឋំ វិទិតំ សច្ឆិកតំ ផុសិតំ បញ្ញាយាតិ ទិដ្ឋិប្បត្តោ”តិ (បដិ. ម. ១.២២១)។

៧៧៧. ឥតរេសុ បន ចតូសុ សទ្ធំ អនុសរតិ, សទ្ធាយ វា អនុសរតិ គច្ឆតីតិ **សទ្ធានុសារី**។ តថា បញ្ញាសង្ខាតំ ធម្មំ អនុសរតិ, ធម្មេន វា អនុសរតីតិ **ធម្មានុសារី**។ អរូបជ្ឈានេន ចេវ អរិយមគ្គេន ចាតិ ឧភតោភាគេន វិមុត្តោតិ **ឧភតោភាគវិមុត្តោ**។ បជាននោ្តា វិមុត្តោតិ **បញ្ញាវិមុត្តោ**តិ ឯវំ វចនត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។

សង្ខារុបេក្ខាញាណំ។

៧៧៨. តំ បនេតំ បុរិមេន ញាណទ្វយេន អត្ថតោ ឯកំ។ តេនាហុ បោរាណា – “ឥទំ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ ឯកមេវ តីណិ នាមានិ លភតិ, ហេដ្ឋា មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ នាម ជាតំ, មជ្ឈេ បដិសង្ខានុបស្សនាញាណំ នាម, អន្តេ ច សិខាប្បត្តំ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ នាម”។

៧៧៩. បាឡិយម្បិ វុត្តំ –

> “កថំ មុញ្ចិតុកម្យតា-បដិសង្ខា-សន្តិដ្ឋនា បញ្ញា សង្ខារុបេក្ខាសុ ញាណំ? ឧប្បាទំ មុញ្ចិតុកម្យតា-បដិសង្ខា-សន្តិដ្ឋនា បញ្ញា សង្ខារុបេក្ខាសុ ញាណំ។ បវត្តំ…បេ…. និមិត្តំ…បេ…. ឧបាយាសំ មុញ្ចិតុកម្យតាបដិសង្ខា-សន្តិដ្ឋនា បញ្ញា សង្ខារុបេក្ខាសុ ញាណំ។ ឧប្បាទោ ទុក្ខន្តិ…បេ…. ភយន្តិ…បេ.… សាមិសន្តិ…បេ…. ឧប្បាទោ សង្ខារាតិ…បេ…. ឧបាយាសោ សង្ខារាតិ មុញ្ចិតុកម្យតា-បដិសង្ខា-សន្តិដ្ឋនា បញ្ញា សង្ខារុបេក្ខាសុ ញាណ”ន្តិ (បដិ. ម. ១.៥៤)។

៧៨០. តត្ថ មុញ្ចិតុកម្យតា ច សា បដិសង្ខា ច សន្តិដ្ឋនា ចាតិ **មុញ្ចិតុកម្យតា-បដិសង្ខា-សន្តិដ្ឋនា**។ ឥតិ បុព្ពភាគេ និព្វិទាញាណេន និព្វិន្នស្ស ឧប្បាទាទីនិ បរិច្ចជិតុកាមតា **មុញ្ចិតុកាមតា**។ មុញ្ចនស្ស ឧបាយករណត្ថំ មជ្ឈេ បដិសង្ខានំ **បដិសង្ខា**។ មុញ្ចិត្វា អវសានេ អជ្ឈុបេក្ខនំ **សន្តិដ្ឋនា**។ យំ សន្ធាយ “ឧប្បាទោ សង្ខារា, តេ សង្ខារេ អជ្ឈុបេក្ខតីតិ សង្ខារុបេក្ខា”តិអាទិ (បដិ. ម. ១.៥៤) វុត្តំ។ ឯវំ ឯកមេវិទំ ញាណំ។

៧៨១. អបិច ឥមាយបិ បាឡិយា ឥទំ ឯកមេវាតិ វេទិតព្ពំ។ វុត្តំ ហេតំ – “យា ច មុញ្ចិតុកម្យតា, យា ច បដិសង្ខានុបស្សនា, យា ច សង្ខារុបេក្ខា, ឥមេ ធម្មា ឯកត្ថា, ព្យញ្ជនមេវ នាន”ន្តិ (បដិ. ម. ១.២២៧)។

៧៨២. ឯវំ អធិគតសង្ខារុបេក្ខស្ស បន ឥមស្ស កុលបុត្តស្ស វិបស្សនា សិខាប្បត្តា វុដ្ឋានគាមិនី ហោតិ។ សិខាប្បត្តា វិបស្សនាតិ វា វុដ្ឋានគាមិនីតិ វា សង្ខារុបេក្ខាទិញាណត្តយស្សេវ ឯតំ នាមំ។ សា ហិ សិខំ ឧត្តមភាវំ បត្តត្តា **សិខាប្បត្តា**។ វុដ្ឋានំ គច្ឆតីតិ **វុដ្ឋានគាមិនី**។ វុដ្ឋានំ វុច្ចតិ ពហិទ្ធានិមិត្តភូតតោ អភិនិវិដ្ឋវត្ថុតោ ចេវ អជ្ឈត្តបវត្តតោ ច វុដ្ឋហនតោ មគ្គោ, តំ គច្ឆតីតិ **វុដ្ឋានគាមិនី**, មគ្គេន សទ្ធឹ ឃដិយតីតិ អត្ថោ។

៧៨៣. តត្រាយំ អភិនិវេសវុដ្ឋានានំ អាវិភាវត្ថាយ មាតិកា – អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា អជ្ឈត្តា វុដ្ឋាតិ, អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា ពហិទ្ធា វុដ្ឋាតិ , ពហិទ្ធា អភិនិវិសិត្វា ពហិទ្ធា វុដ្ឋាតិ, ពហិទ្ធា អភិនិវិសិត្វា អជ្ឈត្តា វុដ្ឋាតិ, រូបេ អភិនិវិសិត្វា រូបា វុដ្ឋាតិ, រូបេ អភិនិវិសិត្វា អរូបា វុដ្ឋាតិ, អរូបេ អភិនិវិសិត្វា អរូបា វុដ្ឋាតិ, អរូបេ អភិនិវិសិត្វា រូបា វុដ្ឋាតិ, ឯកប្បហារេន បញ្ចហិ ខន្ធេហិ វុដ្ឋាតិ, អនិច្ចតោ អភិនិវិសិត្វា អនិច្ចតោ វុដ្ឋាតិ, អនិច្ចតោ អភិនិវិសិត្វា ទុក្ខតោ, អនត្តតោ វុដ្ឋាតិ, ទុក្ខតោ អភិនិវិសិត្វា ទុក្ខតោ, អនិច្ចតោ, អនត្តតោ វុដ្ឋាតិ, អនត្តតោ អភិនិវិសិត្វា អនត្តតោ, អនិច្ចតោ, ទុក្ខតោ វុដ្ឋាតិ។

៧៨៤. កថំ? ឥធេកច្ចោ អាទិតោវ អជ្ឈត្តសង្ខារេសុ អភិនិវិសតិ, អភិនិវិសិត្វា តេ បស្សតិ។ យស្មា បន ន សុទ្ធអជ្ឈត្តទស្សនមត្តេនេវ មគ្គវុដ្ឋានំ ហោតិ, ពហិទ្ធាបិ ទដ្ឋព្ពមេវ, តស្មា បរស្ស ខន្ធេបិ អនុបាទិណ្ណសង្ខារេបិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ បស្សតិ។ សោ កាលេន អជ្ឈត្តំ សម្មសតិ, កាលេន ពហិទ្ធា។ តស្សេវំ សម្មសតោ អជ្ឈត្តំ សម្មសនកាលេ វិបស្សនា មគ្គេន សទ្ធឹ ឃដិយតិ។ អយំ **អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា អជ្ឈត្តា វុដ្ឋាតិ** នាម។

សចេ បនស្ស ពហិទ្ធា សម្មសនកាលេ វិបស្សនា មគ្គេន សទ្ធឹ ឃដិយតិ, អយំ **អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា ពហិទ្ធា វុដ្ឋាតិ** នាម។ ឯស នយោ ពហិទ្ធា អភិនិវិសិត្វា ពហិទ្ធា ច អជ្ឈត្តា ច វុដ្ឋានេបិ។

៧៨៥. អបរោ អាទិតោវ រូបេ អភិនិវិសតិ, អភិនិវិសិត្វា ភូតរូបញ្ច ឧបាទារូបញ្ច រាសឹ កត្វា បស្សតិ។ យស្មា បន ន សុទ្ធរូបទស្សនមត្តេនេវ វុដ្ឋានំ ហោតិ, អរូបម្បិ ទដ្ឋព្ពមេវ។ តស្មា តំ រូបំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បន្នំ វេទនំ សញ្ញំ សង្ខារេ វិញ្ញាណញ្ច “ឥទំ អរូប”ន្តិ អរូបំ បស្សតិ។ សោ កាលេន រូបំ សម្មសតិ, កាលេន អរូបំ ។ តស្សេវំ សម្មសតោ រូបសម្មសនកាលេ វិបស្សនា មគ្គេន សទ្ធឹ ឃដិយតិ, អយំ **រូបេ អភិនិវិសិត្វា រូបា វុដ្ឋាតិ** នាម។

សចេ បនស្ស អរូបសម្មសនកាលេ វិបស្សនា មគ្គេន សទ្ធឹ យុជិយតិ, អយំ **អរូបេ អភិនិវិសិត្វា អរូបា វុដ្ឋាតិ** នាម។ ឯស នយោ អរូបេ អភិនិវិសិត្វា អរូបា ច រូបា ច វុដ្ឋានេបិ។

៧៨៦. “យំកិញ្ចិ សមុទយធម្មំ, សព្ពំ តំ និរោធធម្ម”ន្តិ (ទី. និ. ១.២៩៨) ឯវំ អភិនិវិសិត្វា ឯវមេវ វុដ្ឋានកាលេ បន **ឯកប្បហារេន បញ្ចហិ ខន្ធេហិ វុដ្ឋាតិ** នាម។

៧៨៧. ឯកោ អាទិតោវ អនិច្ចតោ សង្ខារេ សម្មសតិ។ យស្មា បន ន អនិច្ចតោ សម្មសនមត្តេនេវ វុដ្ឋានំ ហោតិ, ទុក្ខតោបិ អនត្តតោបិ សម្មសិតព្ពមេវ, តស្មា ទុក្ខតោបិ អនត្តតោបិ សម្មសតិ។ តស្សេវំ បដិបន្នស្ស អនិច្ចតោ សម្មសនកាលេ វុដ្ឋានំ ហោតិ, អយំ **អនិច្ចតោ អភិនិវិសិត្វា អនិច្ចតោ វុដ្ឋាតិ** នាម។

សចេ បនស្ស ទុក្ខតោ អនត្តតោ សម្មសនកាលេ វុដ្ឋានំ ហោតិ, អយំ **អនិច្ចតោ អភិនិវិសិត្វា ទុក្ខតោ, អនត្តតោ វុដ្ឋាតិ** នាម។ ឯស នយោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ អភិនិវិសិត្វា សេសវុដ្ឋានេសុបិ។

៧៨៨. ឯត្ថ ច យោបិ អនិច្ចតោ អភិនិវិដ្ឋោ, យោបិ ទុក្ខតោ, យោបិ អនត្តតោ, វុដ្ឋានកាលេ ច អនិច្ចតោ វុដ្ឋានំ ហោតិ។ តយោបិ ជនា អធិមោក្ខពហុលា ហោន្តិ, សទ្ធិន្ទ្រិយំ បដិលភន្តិ, អនិមិត្តវិមោក្ខេន វិមុច្ចន្តិ, បឋមមគ្គក្ខណេ សទ្ធានុសារិនោ ហោន្តិ, សត្តសុ ឋានេសុ សទ្ធាវិមុត្តា។ សចេ បន ទុក្ខតោ វុដ្ឋានំ ហោតិ, តយោបិ ជនា បស្សទ្ធិពហុលា ហោន្តិ, សមាធិន្ទ្រិយំ បដិលភន្តិ, អប្បណិហិតវិមោក្ខេន វិមុច្ចន្តិ, សព្ពត្ថ កាយសក្ខិនោ ហោន្តិ។ យស្ស បនេត្ថ អរូបជ្ឈានំ បាទកំ, សោ អគ្គផលេ ឧភតោភាគវិមុត្តោ ហោតិ។ អថ នេសំ អនត្តតោ វុដ្ឋានំ ហោតិ, តយោបិ ជនា វេទពហុលា ហោន្តិ, បញ្ញិន្ទ្រិយំ បដិលភន្តិ, សុញ្ញតវិមោក្ខេន វិមុច្ចន្តិ, បឋមមគ្គក្ខណេ ធម្មានុសារិនោ ហោន្តិ, ឆសុ ឋានេសុ ទិដ្ឋិប្បត្តា អគ្គផលេ បញ្ញាវិមុត្តាតិ។

៧៨៩. ឥទានិ សទ្ធឹ បុរិមបច្ឆិមញាណេហិ ឥមិស្សា វុដ្ឋានគាមិនិយា វិបស្សនាយ អាវិភាវត្ថំ ទ្វាទស ឧបមា វេទិតព្ពា។ តាសំ ឥទំ ឧទ្ទានំ –

> “វគ្គុលិ កណ្ហសប្បោ ច, ឃរំ គោ យក្ខិ ទារកោ;
> ខុទ្ទំ បិបាសំ សីតុណ្ហំ, អន្ធការំ វិសេន ចា”តិ។

ឥមា ច ឧបមា ភយតុបដ្ឋានតោ បភុតិ យត្ថ កត្ថចិ ញាណេ ឋត្វា អាហរិតុំ វដ្ដេយ្យុំ។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ អាហរិយមានាសុ ភយតុបដ្ឋានតោ យាវ ផលញាណំ សព្ពំ បាកដំ ហោតិ, តស្មា ឥធេវ អាហរិតព្ពាតិ វុត្តា។

៧៩០. **វគ្គុលី**តិ ឯកា កិរ វគ្គុលិ “ឯត្ថ បុប្ផំ វា ផលំ វា លភិស្សាមី”តិ បញ្ចសាខេ មធុករុក្ខេ និលីយិត្វា ឯកំ សាខំ បរាមសិត្វា ន តត្ថ កិញ្ចិ បុប្ផំ ផលំ វា គយ្ហូបគំ អទ្ទស។ យថា ច ឯកំ, ឯវំ ទុតិយំ, តតិយំ, ចតុត្ថំ។ បញ្ចមម្បិ សាខំ បរាមសិត្វា នាទ្ទស។ សា “អផលោ វតាយំ រុក្ខោ, នត្ថេត្ថ កិញ្ចិ គយ្ហូបគ”ន្តិ តស្មឹ រុក្ខេ អាលយំ វិស្សជ្ជេត្វា ឧជុកាយ សាខាយ អារុយ្ហ វិដបន្តរេន សីសំ នីហរិត្វា ឧទ្ធំ ឧល្លោកេត្វា អាកាសេ ឧប្បតិត្វា អញ្ញស្មឹ ផលរុក្ខេ និលីយតិ។

តត្ថ វគ្គុលិ វិយ យោគាវចរោ ទដ្ឋព្ពោ, បញ្ចសាខោ មធុករុក្ខោ វិយ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា, តត្ថ វគ្គុលិយា និលីយនំ វិយ យោគិនោ ខន្ធបញ្ចកេ អភិនិវេសោ, តស្សា ឯកេកំ សាខំ បរាមសិត្វា កិញ្ចិ គយ្ហូបគំ អទិស្វា អវសេសសាខាបរាមសនំ វិយ យោគិនោ រូបក្ខន្ធំ សម្មសិត្វា តត្ថ កិញ្ចិ គយ្ហូបគំ អទិស្វា អវសេសក្ខន្ធសម្មសនំ, តស្សា “អផលោ វតាយំ រុក្ខោ”តិ រុក្ខេ អាលយវិស្សជ្ជនំ វិយ យោគិនោ បញ្ចសុបិ ខន្ធេសុ អនិច្ចលក្ខណាទិទស្សនវសេន និព្ពិន្ទស្ស មុញ្ចិតុកម្យតាទិញាណត្តយំ, តស្សា ឧជុកាយ សាខាយ ឧបរិ អារោហនំ វិយ យោគិនោ អនុលោមំ, សីសំ នីហរិត្វា ឧទ្ធំ ឧល្លោកនំ វិយ គោត្រភុញាណំ, អាកាសេ ឧប្បតនំ វិយ មគ្គញាណំ, អញ្ញស្មឹ ផលរុក្ខេ និលីយនំ វិយ ផលញាណំ។

៧៩១. **កណ្ហសប្បូបមា** បដិសង្ខាញាណេ វុត្តាវ។ ឧបមាសំសន្ទនេ បនេត្ថ សប្បវិស្សជ្ជនំ វិយ គោត្រភុញាណំ, មុញ្ចិត្វា អាគតមគ្គំ ឱលោកេន្តស្ស ឋានំ វិយ មគ្គញាណំ, គន្ត្វា អភយដ្ឋានេ ឋានំ វិយ ផលញាណន្តិ អយំ វិសេសោ។

៧៩២. **ឃរ**ន្តិ ឃរសាមិកេ កិរ សាយំ ភុញ្ជិត្វា សយនំ អារុយ្ហ និទ្ទំ ឱក្កន្តេ ឃរំ អាទិត្តំ, សោ បពុជ្ឈិត្វា អគ្គឹ ទិស្វា “ភីតោ សាធុ វតស្ស សចេ អឌយ្ហមានោ និក្ខមេយ្យ”ន្តិ ឱលោកយមានោ មគ្គំ ទិស្វា និក្ខមិត្វា វេគេន ខេម

ដ្ឋានំ គន្ត្វា ឋិតោ។ តត្ថ យរសាមិកស្ស ភុញ្ជិត្វា សយនំ អារុយ្ហ និទ្ទោក្កមនំ វិយ ពាលបុថុជ្ជនស្ស ខន្ធបញ្ចកេ “អហំ មមា”តិ គហណំ។ បពុជ្ឈិត្វា អគ្គិំ ទិស្វា ភីតកាលោ វិយ សម្មាបដិបទំ បដិបជ្ជិត្វា លក្ខណំ ទិស្វា ភយតុប ដ្ឋានញាណំ, និក្ខមនមគ្គំ ឱលោកនំ វិយ មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ , មគ្គទស្សនំ វិយ អនុលោមំ, និក្ខមនំ វិយ គោត្រភុញាណំ, វេគេន គមនំ វិយ មគ្គញាណំ, ខេមដ្ឋានេ ឋានំ វិយ ផលញាណំ។

៧៩៣. គោតិ ឯកស្ស កិរ កស្សកស្ស រត្តិភាគេ និទ្ទំ ឱក្កន្តស្ស វជំ ភិន្ទិត្វា គោណា បលាតា, សោ បច្ចូសសមយេ តត្ថ គន្ត្វា ឱលោកេន្តោ តេសំ បលាតភាវំ ញត្វា អនុបទំ គន្ត្វា រញ្ញោ គោណេ អទ្ទស។ តេ “មយ្ហំ គោណា”តិ សល្លក្ខេត្វា អាហរន្តោ បភាតកាលេ “ន ឥមេ មយ្ហំ គោណា, រញ្ញោ គោណា”តិ សញ្ជានិត្វា “យាវ មំ ‘ចោរោ អយ’ន្តិ គហេត្វា រាជបុរិសា ន អនយព្យសនំ បាបេន្តិ, តាវទេវ បលាយិស្សាមី”តិ ភីតោ គោណេ បហាយ វេគេន បលាយិត្វា និព្ភយដ្ឋានេ អដ្ឋាសិ។ តត្ថ “មយ្ហំ គោណា”តិ រាជគោណានំ គហណំ វិយ ពាល បុថុជ្ជនស្ស “អហំ មមា”តិ ខន្ធានំ គហណំ, បភាតេ “រាជគោណា”តិ សញ្ជាននំ វិយ យោគិនោ តិលក្ខណវសេន ខន្ធានំ “អនិច្ចា ទុក្ខា អនត្តា”តិ សញ្ជាននំ, ភីតកាលោ វិយ ភយតុបដ្ឋានញាណំ, វិស្សជ្ជិត្វា គន្តុកាមតា វិយ មុញ្ចិតុកម្យតា, វិស្សជ្ជនំ វិយ គោត្រភុ, បលាយនំ វិយ មគ្គោ, បលាយិត្វា អភយទេសេ ឋានំ វិយ ផលំ។

៧៩៤. យក្ខីតិ ឯកោ កិរ បុរិសោ យក្ខិនិយា សទ្ធឹ សំវាសំ កប្បេសិ, សា រត្តិភាគេ “សុត្តោ អយ”ន្តិ មន្ត្វា អាមកសុសានំ គន្ត្វា មនុស្សមំសំ ខាទតិ។ សោ “កុហិំ ឯសា គច្ឆតី”តិ អនុពន្ធិត្វា មនុស្សមំសំ ខាទមានំ ទិស្វា តស្សា អមនុស្សិភាវំ ញត្វា “យាវ មំ ន ខាទតិ, តាវ បលាយិស្សាមី”តិ ភីតោ វេគេន បលាយិត្វា ខេមដ្ឋានេ អដ្ឋាសិ។ តត្ថ យក្ខិនិយា សទ្ធឹ សំវាសោ វិយ ខន្ធានំ “អហំ មមា”តិ គហណំ, សុសានេ មនុស្សមំសំ ខាទមានំ ទិស្វា “យក្ខិនី អយ”ន្តិ ជាននំ វិយ ខន្ធានំ តិលក្ខណំ ទិស្វា អនិច្ចាទិភាវជាននំ, ភីតកាលោ វិយ ភយតុបដ្ឋានំ, បលាយិតុកាមតា វិយ មុញ្ចិតុកម្យតា, សុសានវិជហនំ វិយ គោត្រភុ, វេគេន បលាយនំ វិយ មគ្គោ, អភយទេសេ ឋានំ វិយ ផលំ។

៧៩៥. ទារកោតិ ឯកា កិរ បុត្តគិទ្ធិនី ឥត្ថី, សា ឧបរិបាសាទេ និសិន្នាវ អន្តរវីថិយំ ទារកសទ្ទំ សុត្វា “បុត្តោ នុ ខោ មេ កេនចិ វិហេឋិយតី”តិ វេគសា គន្ត្វា “អត្តនោ បុត្តោ”តិ សញ្ញាយ បរបុត្តំ អគ្គហេសិ។ សា “បរបុត្តោ អយ”ន្តិ សញ្ជានិត្វា ឱត្តប្បមានា ឥតោ ចិតោ ច ឱលោកេត្វា “មា ហេវ មំ កោចិ ‘ទារកចោរី អយ’ន្តិ វទេយ្យា”តិ ទារកំ តត្ថេវ ឱរោបេត្វា បុន វេគសា បាសាទំ អារុយ្ហ និសីទិ។ តត្ថ អត្តនោ បុត្តសញ្ញាយ បរ បុត្តស្ស គហណំ វិយ “អហំ មមា”តិ បញ្ចក្ខន្ធគហណំ, “បរបុត្តោ អយ”ន្តិ សញ្ជាននំ វិយ តិលក្ខណវសេន “នាហំ, ន មមា”តិ សញ្ជាននំ, ឱត្តប្បនំ វិយ ភយតុបដ្ឋានំ, ឥតោ ចិតោ ច ឱលោកនំ វិយ មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ, តត្ថេវ ទារកស្ស ឱរោបនំ វិយ អនុលោមំ, ឱរោបេត្វា អន្តរវីថិយំ ឋិតកាលោ វិយ គោត្រភុ, បាសាទារូហនំ វិយ មគ្គោ, អារុយ្ហ និសីទនំ វិយ ផលំ។

៧៩៦. ខុទ្ទំ បិបាសំ សីតុណ្ហំ, អន្ធការំ វិសេន ចាតិ ឥមា បន ឆ ឧបមា វុដ្ឋានគាមិនិយា វិបស្សនាយ ឋិតស្ស លោកុត្តរធម្មាភិមុខនិន្នបោណបព្ភារភាវទស្សនត្ថំ វុត្តា។ យថា ហិ ខុទ្ទាយ អភិភូតោ សុជិឃច្ឆិតោ បុរិសោ សាទុរសំ ភោជនំ បត្ថេតិ, ឯវមេវាយំ សំសារវដ្ដជិឃច្ឆាយ ផុដ្ឋោ យោគាវចរោ អមតរសំ កាយគតាសតិ ភោជនំ បត្ថេតិ។

យថា ច បិបាសិតោ បុរិសោ បរិសុស្សមានកណ្ឋមុខោ អនេកង្គសម្ភារំ បានកំ បត្ថេតិ, ឯវមេវាយំ សំសារ វដ្ដបិបាសាយ ផុដ្ឋោ យោគាវចរោ អរិយំ អដ្ឋង្គិកមគ្គបានកំ បត្ថេតិ។

យថា បន សីតសម្ផុដ្ឋោ បុរិសោ ឧណ្ហំ បត្ថេតិ, ឯវមេវាយំ សំសារវដ្ដេ តណ្ហាសិនេហសីតេន ផុដ្ឋោ យោគាវចរោ កិលេសសន្តាបកំ មគ្គតេជំ បត្ថេតិ។

យថា ច ឧណ្ហសម្ផុដ្ឋោ បុរិសោ សីតំ បត្ថេតិ, ឯវមេវាយំ សំសារវដ្ដេ ឯកាទសគ្គិសន្តាបសន្តត្តោ យោគាវចរោ ឯកាទសគ្គិវូបសមំ និព្ពានំ បត្ថេតិ។

យថា បន អន្ធការបរេតោ បុរិសោ អាលោកំ បត្ថេតិ, ឯវមេវាយំ អវិជ្ជន្ធការេន ឱនទ្ធបរិយោនទ្ធោ យោគាវចរោ ញាណាលោកំ មគ្គភាវនំ បត្ថេតិ។

យថា ច វិសសម្ផុដ្ឋោ បុរិសោ វិសឃាតនំ ភេសជ្ជំ បត្ថេតិ, ឯវមេវាយំ កិលេសវិសសម្ផុដ្ឋោ យោគាវចរោ កិលេសវិសនិម្មថនំ អមតោសធំ និព្ពានំ បត្ថេតិ។ តេន វុត្តំ – “តស្សេវំ ជានតោ ឯវំ បស្សតោ តីសុ ភវេសុ…

បេ.... នវសុ សត្តាវាសេសុ ចិត្តំ បតិលីយតិ បតិកុដតិ បតិវត្តតិ ន សម្បសារិយតិ។ ឧបេក្ខា វា បាដិកុល្យតា វា សណ្ឋាតិ។ សេយ្យថាបិ នាម បទុមបលាសេ ឦសកបោណេ’’តិ សព្ពំ បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

៧៩៧. ឯត្តាវតា ច បនេស បតិលីនចរោ នាម ហោតិ, យំ សន្ធាយ វុត្តំ –

“បតិលីនចរស្ស ភិក្ខុនោ,
ភជមានស្ស វិវិត្តមាសនំ;
សាមគ្គិយមាហុ តស្ស តំ,
យោ អត្តានំ ភវនេ ន ទស្សយេ’’តិ។ (សុ. និ. ៨១៦; មហានិ. ៤៥);

ឯវមិទំ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ យោគិនោ បតិលីនចរភាវំ និយមេត្វា ឧត្តរិ អរិយមគ្គស្សាបិ ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គឈានង្គបដិបទាវិមោក្ខវិសេសំ និយមេតិ។ កេចិ ហិ ថេរា ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គឈានង្គានំ វិសេសំ បាទកជ្ឈានំ និយមេតីតិ វទន្តិ។ កេចិ វិបស្សនាយ អារម្មណភូតា ខន្ធា និយមេន្តីតិ វទន្តិ។ កេចិ បុគ្គលជ្ឈាសយោ និយមេតីតិ វទន្តិ។ តេសម្បិ វាទេសុ អយំ បុព្ពភាគវុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនាវ និយមេតីតិ វេទិតព្ពា។

៧៩៨. តត្រាយំ អនុបុព្ពិកថា – វិបស្សនានិយមេន ហិ សុក្ខវិបស្សកស្ស ឧប្បន្នមគ្គោបិ, សមាបត្តិលាភិនោ ឈានំ បាទកំ អកត្វា ឧប្បន្នមគ្គោបិ, បឋមជ្ឈានំ បាទកំ កត្វា បកិណ្ណកសង្ខារេ សម្មសិត្វា ឧប្បាទិតមគ្គោបិ បឋមជ្ឈានិកាវ ហោន្តិ។ សព្ពេសុ សត្ត ពោជ្ឈង្គានិ អដ្ឋ មគ្គង្គានិ បញ្ច ឈានង្គានិ ហោន្តិ។ តេសំ ហិ បុព្ពភាគវិបស្សនា សោមនស្សសហគតាបិ ឧបេក្ខាសហគតាបិ ហុត្វា វុដ្ឋានកាលេ សង្ខារុបេក្ខាភាវំ បត្វា សោមនស្សសហគតា ហោតិ។ បញ្ចកនយេ ទុតិយតតិយចតុត្ថជ្ឈានានិ បាទកានិ កត្វា ឧប្បាទិតមគ្គេសុ យថាក្កមេនេវ ឈានំ ចតុរង្គិកំ តិវង្គិកំ ទុវង្គិកញ្ច ហោតិ។ សព្ពេសុ បន សត្ត មគ្គង្គានិ ហោន្តិ។ ចតុត្ថេ ឆ ពោជ្ឈង្គានិ។ អយំ វិសេសោ បាទកជ្ឈាននិយមេន ចេវ វិបស្សនានិយមេន ច ហោតិ។ តេសម្បិ ហិ បុព្ពភាគវិបស្សនា សោមនស្សសហគតាបិ ឧបេក្ខាសហគតាបិ ហោតិ។ វុដ្ឋានគាមិនី សោមនស្សសហគតាវ។ បញ្ចមជ្ឈានំ បាទកំ កត្វា និព្ពត្តិតមគ្គេ បន ឧបេក្ខាចិត្តេកគ្គតាវសេន ទ្វេ ឈានង្គានិ ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គានិ ឆ សត្ត ចេវ។ អយម្បិ វិសេសោ ឧភយនិយមវសេន ហោតិ។ ឥមស្មិំ ហិ នយេ បុព្ពភាគវិបស្សនា សោមនស្សសហគតា វា ឧបេក្ខាសហគតា វា ហោតិ។ វុដ្ឋានគាមិនី ឧបេក្ខាសហគតាវ។ អរូបជ្ឈានានិ បាទកំ កត្វា ឧប្បាទិតមគ្គេបិ ឯសេវ នយោ។ ឯវំ បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ យេកេចិ សង្ខារេ សម្មសិត្វា និព្ពត្តិតមគ្គស្ស អាសន្នបទេសេ វុដ្ឋិតសមាបត្តិ អត្តនោ សទិសភាវំ ករោតិ ភូមិវណ្ណោ វិយ គោធាវណ្ណស្ស។

៧៩៩. ទុតិយត្ថេរវាទេ បន យតោ យតោ សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយ យេ យេ សមាបត្តិធម្មេ សម្មសិត្វា មគ្គោ និព្ពត្តិតោ ហោតិ, តំតំសមាបត្តិសទិសោវ ហោតិ។ តត្រាបិ ច វិបស្សនានិយមោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

៨០០. តតិយត្ថេរវាទេ អត្តនោ អត្តនោ អជ្ឈាសយានុរូបេន យំ យំ ឈានំ បាទកំ កត្វា យេ យេ ឈានធម្មេ សម្មសិត្វា មគ្គោ និព្ពត្តិតោ, តំតំឈានសទិសោវ ហោតិ។ បាទកជ្ឈានំ បន សម្មសិតជ្ឈានំ វា វិនា អជ្ឈាសយមត្តេនេវ តំ ន ឥជ្ឈតិ។ ស្វាយមត្ថោ នន្ទកោវាទសុត្តេន (ម. និ. ៣.៣៩៨ អាទយោ) ទីបេតព្ពោ។ ឯត្ថាបិ ច វិបស្សនានិយមោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ ឯវំ តាវ សង្ខារុបេក្ខា ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គឈានង្គានិ និយមេតីតិ វេទិតព្ពា។

៨០១. សចេ បនាយំ អាទិតោ កិលេសេ វិក្ខម្ភយមានា ទុក្ខេន សប្បយោគេន សសង្ខារេន វិក្ខម្ភេតុំ អសក្ខិ, ទុក្ខាបដិបទា នាម ហោតិ។ វិបរិយាយេន សុខាបដិបទា។ កិលេសេ បន វិក្ខម្ភេត្វា វិបស្សនាបរិវាសំ មគ្គបាតុភាវំ សណិកំ កុរុមានា ទន្ធាភិញ្ញា នាម ហោតិ។ វិបរិយាយេន ខិប្បាភិញ្ញា។ ឥតិ អយំ សង្ខារុបេក្ខា អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទេតិ។ តេន មគ្គោ ចត្តារិ នាមានិ លភតិ។

សា បនាយំ បដិបទា កស្សចិ ភិក្ខុនោ នានា ហោតិ, កស្សចិ ចតូសុបិ មគ្គេសុ ឯកាវ។ ពុទ្ធានំ បន ចត្តារោបិ មគ្គា សុខាបដិបទា ខិប្បាភិញ្ញាវ អហេសុំ។ តថា ធម្មសេនាបតិស្ស។ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរស្ស បន បឋមមគ្គោ សុខាបដិបទោ ខិប្បាភិញ្ញោ អហោសិ។ ឧបរិ តយោ ទុក្ខាបដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា។ យថា ច បដិបទា, ឯវំ អធិបតយោបិ កស្សចិ ភិក្ខុនោ ចតូសុ មគ្គេសុ នានា ហោន្តិ។ កស្សចិ ចតូសុបិ ឯកាវ។ ឯវំ សង្ខារុបេក្ខា បដិបទាវិសេសំ និយមេតិ។ យថា បន វិមោក្ខវិសេសំ និយមេតិ, តំ បុព្ពេ វុត្តមេវ។

៨០២. អបិច មគ្គោ នាម បញ្ចហិ ការណេហិ នាមំ លភតិ សរសេន វា បច្ចនីកេន វា សគុណេន វា អារម្មណេន វា អាគមនេន វា។ សចេ ហិ សង្ខារុបេក្ខា អនិច្ចតោ សង្ខារេ សម្មសិត្វា វុដ្ឋាតិ, អនិមិត្តវិមោក្ខេន វិមុច្ចតិ។ សចេ ទុក្ខតោ សម្មសិត្វា វុដ្ឋាតិ, អប្បណិហិតវិមោក្ខេន វិមុច្ចតិ។ សចេ អនត្តតោ សម្មសិត្វា វុដ្ឋាតិ, សុញ្ញតវិមោក្ខេន វិមុច្ចតិ។ ឥទំ **សរសតោ** នាមំ នាម។

យស្មា បនេស អនិច្ចានុបស្សនាយ សង្ខារានំ ឃនវិនិព្ភោគំ កត្វា និច្ចនិមិត្តធុវនិមិត្តសស្សតនិមិត្តានិ បជហន្តោ អាគតោ, តស្មា អនិមិត្តោ។ ទុក្ខានុបស្សនាយ បន សុខសញ្ញំ បហាយ បណិធឹ បត្ថនំ សុក្ខាបេត្វា អាគតត្តា អប្បណិហិតោ។ អនត្តានុបស្សនាយ អត្តសត្តបុគ្គលសញ្ញំ បហាយ សង្ខារានំ សុញ្ញតោ ទិដ្ឋត្តា សុញ្ញតោតិ ឥទំ **បច្ចនីកតោ** នាមំ នាម។

រាគាទីហិ បនេស សុញ្ញត្តា សុញ្ញតោ, រូបនិមិត្តាទីនំ រាគនិមិត្តាទីនញ្ញេវ វា អភាវេន អនិមិត្តោ, រាគបណិធិអាទីនំ អភាវតោ អប្បណិហិតោតិ ឥទមស្ស **សគុណតោ** នាមំ។

ស្វាយំ សុញ្ញំ អនិមិត្តំ អប្បណិហិតញ្ច និព្ពានំ អារម្មណំ ករោតីតិបិ សុញ្ញតោ អនិមិត្តោ អប្បណិហិតោតិ វុច្ចតិ។ ឥទមស្ស **អារម្មណតោ** នាមំ។

៨០៣. អាគមនំ បន ទុវិធំ វិបស្សនាគមនំ មគ្គាគមនញ្ច។ តត្ថ មគ្គេ វិបស្សនាគមនំ លភតិ, ផលេ មគ្គាគមនំ។ អនត្តានុបស្សនា ហិ សុញ្ញតា នាម, សុញ្ញតវិបស្សនាយ មគ្គោ សុញ្ញតោ, អនិច្ចានុបស្សនា អនិមិត្តា នាម , អនិមិត្តវិបស្សនាយ មគ្គោ អនិមិត្តោ។ ឥទំ បន នាមំ ន អភិធម្មបរិយាយេន លព្ភតិ, សុត្តន្តបរិយាយេន លព្ភតិ។ តត្រ ហិ គោត្រភុញាណំ អនិមិត្តំ និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា អនិមិត្តនាមកំ ហុត្វា សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា មគ្គស្ស នាមំ ទេតីតិ វទន្តិ។ តេន មគ្គោ អនិមិត្តោតិ វុត្តោ។ មគ្គាគមនេន បន ផលំ អនិមិត្តន្តិ យុជ្ជតិយេវ។ ទុក្ខានុបស្សនា សង្ខារេសុ បណិធឹ សុក្ខាបេត្វា អាគតត្តា អប្បណិហិតា នាម, អប្បណិហិតវិបស្សនាយ មគ្គោ អប្បណិហិតោ, អប្បណិហិតមគ្គស្ស ផលំ អប្បណិហិតំ។ ឯវំ វិបស្សនា អត្តនោ នាមំ មគ្គស្ស ទេតិ, មគ្គោ ផលស្សាតិ ឥទំ **អាគមនតោ** នាមំ។ ឯវមយំ សង្ខារុបេក្ខា វិមោក្ខវិសេសំ និយមេតីតិ។

សង្ខារុបេក្ខាញាណំ និដ្ឋិតំ។

អនុលោមញាណកថា

៨០៤. តស្ស តំ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ អាសេវន្តស្ស ភាវេន្តស្ស ពហុលីករោន្តស្ស អធិមោក្ខសទ្ធា ពលវតរា និព្ពត្តតិ, វីរិយំ សុបគ្គហិតំ ហោតិ, សតិ សូបដ្ឋិតា, ចិត្តំ សុសមាហិតំ, តិក្ខតរា សង្ខារុបេក្ខា ឧប្បជ្ជតិ។ តស្ស “ទានិ មគ្គោ ឧប្បជ្ជិស្សតី”តិ សង្ខារុបេក្ខា សង្ខារេ អនិច្ចាតិ វា ទុក្ខាតិ វា អនត្តាតិ វា សម្មសិត្វា ភវង្គំ ឱតរតិ។ ភវង្គានន្តរំ សង្ខារុបេក្ខាយ កតនយេនេវ សង្ខារេ អនិច្ចាតិ វា ទុក្ខាតិ វា អនត្តាតិ វា អារម្មណំ កុរុមានំ ឧប្បជ្ជតិ មនោទ្វារាវជ្ជនំ។ តតោ ភវង្គំ អាវដ្តេត្វា ឧប្បន្នស្ស តស្ស កិរិយចិត្តស្សានន្តរំ អវីចិកំ ចិត្តសន្តតឹ អនុប្បពន្ធមានំ តថេវ សង្ខារេ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជតិ បឋមំ ជវនចិត្តំ, យំ **បរិកម្ម**ន្តិ វុច្ចតិ។ តទនន្តរំ តថេវ សង្ខារេ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជតិ ទុតិយំ ជវនចិត្តំ, យំ **ឧបចារ**ន្តិ វុច្ចតិ។ តទនន្តរម្បិ តថេវ សង្ខារេ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជតិ តតិយំ ជវនចិត្តំ, យំ **អនុលោម**ន្តិ វុច្ចតិ។ ឥទំ នេសំ បាដិយេក្កំ នាមំ។

អវិសេសេន បន តិវិធម្បេតំ អាសេវនន្តិបិ បរិកម្មន្តិបិ ឧបចារន្តិបិ អនុលោមន្តិបិ វត្តុំ វដ្ដតិ។ កិស្សានុលោមំ? បុរិមភាគបច្ឆិមភាគានំ។ តញ្ហិ បុរិមានំ អដ្ឋន្នំ វិបស្សនាញាណានំ តថកិច្ចតាយ ច អនុលោមេតិ, ឧបរិ ច សត្តតឹសាយ ពោធិបក្ខិយធម្មានំ។ តញ្ហិ អនិច្ចលក្ខណាទិវសេន សង្ខារេ អារព្ភ បវត្តត្តា, “ឧទយព្ពយវន្តានំយេវ វត ធម្មានំ ឧទយព្ពយញាណំ ឧប្បាទវយេ អទ្ទសា”តិ ច, “ភង្គវន្តានំយេវ វត ភង្គានុបស្សនំ ភង្គំ អទ្ទសា”តិ ច, “សភយំយេវ វត ភយតុបដ្ឋានស្ស ភយតោ ឧបដ្ឋិត”ន្តិ ច, “សាទីនវេយេវ វត អាទីនវានុបស្សនំ អាទីនវំ អទ្ទសា”តិ ច, “និព្ពិន្ទិតព្ពេយេវ វត និព្ពិទាញាណំ និព្ពិន្ន”ន្តិ ច, “មុញ្ចិតព្ពម្ហិយេវ វត មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ មុញ្ចិតុកាមំ ជាត”ន្តិ ច, “បដិសង្ខាតព្ពំយេវ វត បដិសង្ខាញាណេន បដិសង្ខាត”ន្តិ ច, “ឧបេក្ខិតព្ពំយេវ វត សង្ខារុបេក្ខាយ ឧបេក្ខិត”ន្តិ ច អត្ថតោ វទមានំ វិយ ឥមេសញ្ច អដ្ឋន្នំ ញាណានំ តថកិច្ចតាយ អនុលោមេតិ, ឧបរិ ច សត្តតឹសាយ ពោធិបក្ខិយធម្មានំ តាយ បដិបត្តិយា បត្តព្ពត្តា។

យថា ហិ ធម្មិកោ រាជា វិនិច្ឆយដ្ឋានេ និសិន្នោ វោហារិកមហាមត្តានំ វិនិច្ឆយំ សុត្វា អគតិគមនំ បហាយ មជ្ឈត្តោ ហុត្វា "ឯវំ ហោតូ"តិ អនុមោទមានោ តេសញ្ច វិនិច្ឆយស្ស អនុលោមេតិ, បោរាណស្ស ច រាជធម្មស្ស, ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្វំ។ រាជា វិយ ហិ អនុលោមញាណំ, អដ្ឋ វោហារិកមហាមត្តា វិយ អដ្ឋ ញាណានិ, បោរាណោ រាជធម្មោ វិយ សត្តតិំស ពោធិបក្ខិយា។ តត្ថ យថា រាជា "ឯវំ ហោតូ"តិ វទមានោ វោហារិកានញ្ច វិនិច្ឆយស្ស, រាជធម្មស្ស ច អនុលោមេតិ, ឯវមិទំ អនិច្ចាទិវសេន សង្ខារេ អារព្ភ ឧប្បជ្ជមានំ អដ្ឋន្នញ្ច ញាណានំ តថកិច្ចតាយ អនុលោមេតិ, ឧបរិ ច សត្តតិំសាយ ពោធិបក្ខិយធម្មានំ។ តេនេវ **សច្ចានុលោមិកញាណ**ន្តិ វុច្ចតីតិ។

អនុលោមញាណំ និដ្ឋិតំ។

វុដ្ឋានគាមិនីវិបស្សនាកថា

៨០៥. ឥទញ្ច បន អនុលោមញាណំ សង្ខារារម្មណាយ វុដ្ឋានគាមិនិយា វិបស្សនាយ បរិយោសានំ ហោតិ។ សព្ពេន សព្ពំ បន គោត្រភុញាណំ វុដ្ឋានគាមិនិយា វិបស្សនាយ បរិយោសានំ។ ឥទានិ តស្សាយេវ វុដ្ឋានគាមិនិយា វិបស្សនាយ អសម្មោហត្ថំ អយំ សុត្តសំសន្ទនា វេទិតព្ពា។

សេយ្យថិទំ –

អយញ្ហិ វុដ្ឋានគាមិនី វិបស្សនា **សឡាយតនវិភង្គសុត្តេ** "អតម្មយតំ, ភិក្ខវេ, និស្សាយ អតម្មយតំ អាគម្ម យាយំ ឧបេក្ខា ឯកត្តា ឯកត្តសិតា, តំ បជហថ តំ សមតិក្កមថា"តិ (ម. និ. ៣.៣១០) ឯវំ **អតម្មយតា**តិ វុត្តា។

អលគទ្ទសុត្តន្តេ "និព្ពិន្ទំ វិរជ្ជតិ, វិរាគា វិមុច្ចតី"តិ (ម. និ. ១.២៤៥) ឯវំ **និព្ពិទា**តិ វុត្តា។

សុសិមសុត្តន្តេ "បុព្ពេ ខោ, សុសិម, ធម្មដ្ឋិតិញាណំ, បច្ឆា និព្ពានេ ញាណ"ន្តិ (សំ. និ. ២.៧០) ឯវំ **ធម្មដ្ឋិតិញាណ**ន្តិ វុត្តា។

បោដ្ឋបាទសុត្តន្តេ "សញ្ញា ខោ, បោដ្ឋបាទ, បឋមំ ឧប្បជ្ជតិ, បច្ឆា ញាណ"ន្តិ (ទី. និ. ១.៤១៦) ឯវំ សញ្ញគ្គន្តិ វុត្តា។

ទសុត្តរសុត្តន្តេ "បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ បារិសុទ្ធិបធានិយង្គ"ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៩) ឯវំ **បារិសុទ្ធិបធានិយង្គ**ន្តិ វុត្តា។

បដិសម្ភិទាមគ្គេ "យា ច **មុញ្ចិតុកម្យតា** យា ច **បដិសង្ខានុបស្សនា** យា ច **សង្ខារុបេក្ខា**, ឥមេ ធម្មា ឯកត្ថា ព្យញ្ជនមេវ នាន"ន្តិ (បដិ. ម. ១.២២៧) ឯវំ តីហិ នាមេហិ វុត្តា។

បដ្ឋានេ "**អនុលោមំ គោត្រភុស្ស**, អនុលោមំ **វោទានស្សា**"តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧) ឯវំ តីហិ នាមេហិ វុត្តា។

រថវិនីតសុត្តន្តេ "កិំ បនាវុសោ, បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធត្ថំ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតី"តិ (ម. និ. ១.២៥៧) ឯវំ **បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធី**តិ វុត្តា។

ឥតិនេកេហិ នាមេហិ, កិត្តិតា យា មហេសិនា;
វុដ្ឋានគាមិនី សន្តា, បរិសុទ្ធា វិបស្សនា។

វុដ្ឋាតុកាមោ សំសារ-ទុក្ខបង្កា មហព្ភយា;
ករេយ្យ សតតំ តត្ថ, យោគំ បណ្ឌិតជាតិកោតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ នាម

ឯកវីសតិមោ បរិច្ឆេទោ។

២២. ញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ

បឋមមគ្គញាណកថា

៨០៦. ឥតោ បរំ គោត្រភុញាណំ ហោតិ, តំ មគ្គស្ស អាវជ្ជនដ្ឋានិយត្តា នេវ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិំ ន ញាណទស្សនវិសុទ្ធិំ ភជតិ, អន្តរា អព្ពោហារិកមេវ ហោតិ។ វិបស្សនាសោតេ បតិតត្តា បន វិបស្សនាតិ សង្ខំ គច្ឆតិ។ សោតាបត្តិមគ្គោ សកទាគាមិមគ្គោ អនាគាមិមគ្គោ អរហត្តមគ្គោតិ ឥមេសុ បន ចតូសុ មគ្គេសុ ញាណំ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ នាម។

តត្ថ បឋមមគ្គញាណំ តាវ សម្បាទេតុកាមេន អញ្ញំ កិញ្ចិ កាតព្វំ នាម នត្ថិ។ យញ្ហិ អនេន កាតព្វំ សិយា, តំ អនុលោមាវសានំ វិបស្សនំ ឧប្បាទេន្តេន កតមេវ។ ឯវំ ឧប្បន្នអនុលោមញាណស្ស បនស្ស តេហិ តីហិបិ អនុលោមញាណេហិ អត្តនោ ពលានុរូបេន ថូលថូលេ សច្ចបដិច្ឆាទកេ តមម្ហិ អន្តរធាបិតេ សព្ពសង្ខារគតេសុ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ, ន សន្តិដ្ឋតិ, នាធិមុច្ចតិ, ន សជ្ជតិ, ន លគ្គតិ, ន ពជ្ឈតិ។ បទុមបលាសតោ ឧទកំ វិយ បតិលីយតិ បតិកុដតិ បតិវត្តតិ។ សព្ពំ និមិត្តារម្មណម្បិ សព្ពំ បវត្តារម្មណម្បិ បលិពោធតោ ឧបដ្ឋាតិ។ អថស្ស សព្ពស្មិំ និមិត្តបវត្តារម្មណេ បលិពោធតោ ឧបដ្ឋិតេ អនុលោមញាណស្ស អាសេវនន្តេ អនិមិត្តំ អប្បវត្តំ វិសង្ខារំ និរោធំ និព្ពានំ អារម្មណំ កុរុមានំ បុថុជ្ជនគោត្តំ បុថុជ្ជនសង្ខំ បុថុជ្ជនភូមិំ អតិក្កមមានំ អរិយគោត្តំ អរិយសង្ខំ អរិយភូមិំ ឱក្កមមានំ និព្ពានារម្មណេ បឋមាវដ្ដនបឋមាភោគបឋមសមន្នាហារភូតំ មគ្គស្ស អនន្តរសមនន្តរាសេវនឧបនិស្សយនត្ថិវិគតវសេន ឆហិ អាការេហិ បច្ចយភាវំ សាធយមានំ សិខាប្បត្តំ វិបស្សនាយ មុទ្ធភូតំ អបុនរាវដ្ដកំ ឧប្បជ្ជតិ គោត្រភុញាណំ។

យំ សន្ធាយ វុត្តំ –

> “កថំ ពហិទ្ធា វុដ្ឋានវិវដ្ដនេ បញ្ញា គោត្រភុញាណំ? ឧប្បាទំ អភិភុយ្យតីតិ គោត្រភុ។ បវត្តំ…បេ…. ឧបាយាសំ អភិភុយ្យតីតិ គោត្រភុ។ ពហិទ្ធា សង្ខារនិមិត្តំ អភិភុយ្យតីតិ គោត្រភុ។ អនុប្បាទំ បក្ខន្ទតីតិ គោត្រភុ។ អប្បវត្តំ…បេ…. អនុបាយាសំ និរោធំ និព្ពានំ បក្ខន្ទតីតិ គោត្រភុ។ ឧប្បាទំ អភិភុយ្យិត្វា អនុប្បាទំ បក្ខន្ទតីតិ គោត្រភូ”តិ (បដិ. ម. ១.៥៩) សព្ពំ វិត្ថារេតព្វំ។

៨០៧. តត្រាយំ ឯកាវជ្ជនេន ឯកវីថិយំ បវត្តមានានម្បិ អនុលោមគោត្រភូនំ នានារម្មណេ បវត្តនាការទីបិកា ឧបមា – យថា ហិ មហាមាតិកំ លង្ឃិត្វា បរតីរេ បតិដ្ឋាតុកាមោ បុរិសោ វេគេន ធាវិត្វា មាតិកាយ ឱរិមតីរេ រុក្ខសាខាយ ពន្ធិត្វា ឱលម្ពិតំ រជ្ជុំ វា យដ្ឋិំ វា គហេត្វា ឧល្លង្ឃិត្វា បរតីរនិន្នបោណបព្ភារកាយោ ហុត្វា បរតីរស្ស ឧបរិភាគំ បត្តោ តំ មុញ្ចិត្វា វេធមានោ បរតីរេ បតិត្វា សណិកំ បតិដ្ឋាតិ, ឯវមេវាយំ យោគាវចរោបិ ភវយោនិគតិដ្ឋិតិនិវាសានំ បរតីរភូតេ និព្ពានេ បតិដ្ឋាតុកាមោ ឧទយព្ពយានុបស្សនាទិនា វេគេន ធាវិត្វា អត្តភាវរុក្ខសាខាយ ពន្ធិត្វា ឱលម្ពិតំ រូបរជ្ជុំ វា វេទនាទីសុ អញ្ញតរទណ្ឌំ វា អនិច្ចន្តិ វា ទុក្ខន្តិ វា អនត្តាតិ វាតិ អនុលោមាវជ្ជនេន គហេត្វា តំ អមុញ្ចមានោវ បឋមេន អនុលោមចិត្តេន ឧល្លង្ឃិត្វា ទុតិយេន បរតីរនិន្នបោណបព្ភារកាយោ វិយ និព្ពាននិន្នបោណបព្ភារមានសោ ហុត្វា តតិយេន បរតីរស្ស ឧបរិភាគំ បត្តោ វិយ ឥទានិ បត្តព្ពស្ស និព្ពានស្ស អាសន្នោ ហុត្វា តស្ស ចិត្តស្ស និរោធេន តំ សង្ខារារម្មណំ មុញ្ចិត្វា គោត្រភុចិត្តេន វិសង្ខារេ បរតីរភូតេ និព្ពានេ បតតិ។ ឯការម្មណេ បន អលទ្ធាសេវនតាយ វេធមានោ សោ បុរិសោ វិយ ន តាវ សុប្បតិដ្ឋិតោ ហោតិ, តតោ មគ្គញាណេន បតិដ្ឋាតីតិ។

៨០៨. តត្ថ អនុលោមំ សច្ចបដិច្ឆាទកំ កិលេសតមំ វិនោទេតុំ សក្កោតិ, ន និព្ពានមារម្មណំ កាតុំ។ គោត្រភុ និព្ពានមេវ អារម្មណំ កាតុំ សក្កោតិ, ន សច្ចបដិច្ឆាទកំ តមំ វិនោទេតុំ។ តត្រាយំ ឧបមា – ឯកោ កិរ ចក្ខុមា បុរិសោ “នក្ខត្តយោគំ ជានិស្សាមី”តិ រត្តិភាគេ និក្ខមិត្វា ចន្ទំ បស្សិតុំ ឧទ្ធំ ឧល្លោកេសិ, តស្ស វលាហកេហិ បដិច្ឆន្នត្តា ចន្ទោ ន បញ្ញាយិត្ថ។ អថេកោ វាតោ ឧដ្ឋហិត្វា ថូលថូលេ វលាហកេ វិទ្ធំសេតិ។ អបរោ មជ្ឈិមេ, អបរោ សុខុមេតិ។ តតោ សោ បុរិសោ វិគតវលាហកេ នភេ ចន្ទំ ទិស្វា នក្ខត្តយោគំ អញ្ញាសិ។

តត្ថ តយោ វលាហកា វិយ សច្ចបដិច្ឆាទកថូលមជ្ឈិមសុខុមំ កិលេសន្ធការំ, តយោ វាតា វិយ តីណិ អនុលោមចិត្តានិ, ចក្ខុមា បុរិសោ វិយ គោត្រភុញាណំ, ចន្ទោ វិយ និព្ពានំ, ឯកេកស្ស វាតស្ស យថាក្កមេន វលាហកវិទ្ធំសនំ វិយ ឯកេកស្ស អនុលោមចិត្តស្ស សច្ចបដិច្ឆាទកតមវិនោទនំ, វិគតវលាហកេ នភេ តស្ស បុរិសស្ស វិសុទ្ធចន្ទទស្សនំ វិយ វិគតេ សច្ចបដិច្ឆាទកេ តមេ គោត្រភុញាណស្ស វិសុទ្ធនិព្ពានទស្សនំ។

យថេវ ហិ តយោ វាតា ចន្ទបដិច្ឆាទកេ វលាហកេយេវ វិទ្ធំសេតុំ សក្កោន្តិ, ន ចន្ទំ ទដ្ឋុំ, ឯវំ អនុលោមានិ សច្ចបដិច្ឆាទកំ តមញ្ញេវ វិនោទេតុំ សក្កោន្តិ, ន និព្ពានំ ទដ្ឋុំ។ យថា សោ បុរិសោ ចន្ទមេវ ទដ្ឋុំ សក្កោតិ, ន វលាហកេ វិទ្ធំសេតុំ, ឯវំ គោត្រភុញាណំ និព្ពានមេវ ទដ្ឋុំ សក្កោតិ, ន កិលេសតមំ វិនោទេតុំ។ តេនេវ ចេតំ មគ្គស្ស អាវជ្ជនន្តិ វុច្ចតិ។ តញ្ហិ អនាវជ្ជនម្បិ សមានំ អាវជ្ជនដ្ឋានេ ឋត្វា "ឯវំ និព្ពត្តាហី"តិ មគ្គស្ស សញ្ញំ ទត្វា វិយ និរុជ្ឈតិ។ មគ្គោបិ តេន ទិន្នសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វាវ អវីចិសន្តតិវសេន តំ ញាណំ អនុប្បពន្ធមានោ អនិព្ពិទ្ធបុព្ពំ អបទាលិតបុព្ពំ លោភក្ខន្ធំ ទោសក្ខន្ធំ មោហក្ខន្ធំ និព្ពិជ្ឈមានោវ បទាលយមានោវ និព្ពត្តតិ។

៨០៩. តត្រាយំ ឧបមា – ឯកោ កិរ ឥស្សាសោ អដ្ឋឧសភមត្តេ បទេសេ ផលកសតំ ឋបាបេត្វា វត្ថេន មុខំ វេឋេត្វា សរំ សន្នហិត្វា ចក្កយន្តេ អដ្ឋាសិ។ អញ្ញោ បុរិសោ ចក្កយន្តំ អាវិជ្ឈិត្វា យទា ឥស្សាសស្ស ផលកំ អភិមុខំ ហោតិ, តទា តត្ថ ទណ្ឌកេន សញ្ញំ ទេតិ។ ឥស្សាសោ ទណ្ឌកសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វាវ សរំ ខិបិត្វា ផលកសតំ និព្ពិជ្ឈតិ។ តត្ថ ទណ្ឌកសញ្ញំ វិយ គោត្រភុញាណំ, ឥស្សាសោ វិយ មគ្គញាណំ។ ឥស្សាសស្ស ទណ្ឌកសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វាវ ផលកសតនិព្ពិជ្ឈនំ វិយ មគ្គញាណស្ស គោត្រភុញាណេន ទិន្នសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វាវ និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា អនិព្ពិទ្ធបុព្ពានំ អបទាលិតបុព្ពានំ លោភទោសមោហក្ខន្ធានំ និព្ពិជ្ឈនបទាលនំ។

៨១០. ន កេវលញ្ចេស មគ្គោ លោភក្ខន្ធាទីនំ និព្ពិជ្ឈនមេវ ករោតិ, អបិច ខោ អនមតគ្គសំសារវដ្ដទុក្ខសមុទ្ទំ សោសេតិ, សព្ពអបាយទ្វារានិ បិទហតិ, សត្តន្នំ អរិយធនានំ សម្មុខីភាវំ ករោតិ, អដ្ឋង្គិកំ មិច្ឆាមគ្គំ បជហតិ, សព្ពវេរភយានិ វូបសមេតិ, សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស ឱរសបុត្តភាវំ ឧបនេតិ , អញ្ញេសញ្ច អនេកសតានំ អានិសំសានំ បដិលាភាយ សំវត្តតីតិ ឯវំ អនេកានិសំសទាយកេន សោតាបត្តិមគ្គេន សម្បយុត្តំ ញាណំ សោតាបត្តិមគ្គេ ញាណន្តិ។

បឋមមគ្គញាណំ និដ្ឋិតំ។

សោតាបន្នបុគ្គលកថា

៨១១. ឥមស្ស បន ញាណស្ស អនន្តរំ តស្សេវ វិបាកភូតានិ ទ្វេ តីណិ វា ផលចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ អនន្តរវិបាកត្តាយេវ ហិ លោកុត្តរកុសលានំ "សមាធិមានន្តរិកញ្ញមាហូ"តិ (ខុ. បា. ៦.៥) ច "ទន្ធំ អានន្តរិកំ បាបុណាតិ អាសវានំ ខយាយា"តិ (អ. និ. ៤.១៦២) ច អាទិ វុត្តំ។ កេចិ បន ឯកំ ទ្វេ តីណិ ចត្តារិ វា ផលចិត្តានីតិ វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ។

អនុលោមស្ស ហិ អាសេវនន្តេ គោត្រភុញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្មា សព្ពន្តិមេន បរិច្ឆេទេន ទ្វីហិ អនុលោមចិត្តេហិ ភវិតព្ពំ។ ន ហិ ឯកំ អាសេវនបច្ចយំ លភតិ, សត្តចិត្តបរមា ច ឯកាវជ្ជនវីថិ។ តស្មា យស្ស ទ្វេ អនុលោមានិ, តស្ស តតិយំ គោត្រភុ ចតុត្ថំ មគ្គចិត្តំ តីណិ ផលចិត្តានិ ហោន្តិ។ យស្ស តីណិ អនុលោមានិ, តស្ស ចតុត្ថំ គោត្រភុ បញ្ចមំ មគ្គចិត្តំ ទ្វេ ផលចិត្តានិ ហោន្តិ។ តេន វុត្តំ "ទ្វេ តីណិ វា ផលចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តី"តិ។

កេចិ បន យស្ស ចត្តារិ អនុលោមានិ, តស្ស បញ្ចមំ គោត្រភុ ឆដ្ឋំ មគ្គចិត្តំ ឯកំ ផលចិត្តន្តិ វទន្តិ, តំ បន យស្មា ចតុត្ថំ បញ្ចមំ វា អប្បេតិ, ន តតោ បរំ អាសន្នភវង្គត្តាតិ បដិក្ខិត្តំ។ តស្មា ន សារតោ បច្ចេតព្ពំ។

៨១២. ឯត្តាវតា ច បនេស **សោតាបន្នោ** នាម ទុតិយោ អរិយបុគ្គលោ ហោតិ។ ភុសំ បមត្តោបិ ហុត្វា សត្តក្ខត្តុំ ទេវេសុ ច មនុស្សេសុ ច សន្ធាវិត្វា សំសរិត្វា ទុក្ខស្សន្តស្ស ករណសមត្ថោ ហោតិ។ ផលបរិយោសានេ បនស្ស ចិត្តំ ភវង្គំ ឱតរតិ, តតោ ភវង្គំ ឧបច្ឆិន្ទិត្វា មគ្គបច្ចវេក្ខណត្ថាយ ឧប្បជ្ជតិ មនោទ្វារាវជ្ជនំ, តស្មិំ និរុទ្ធេ បដិបាដិយា សត្ត មគ្គបច្ចវេក្ខណជវនានីតិ។ បុន ភវង្គំ ឱតរិត្វា តេនេវ នយេន ផលាទីនំ បច្ចវេក្ខណត្ថាយ អាវជ្ជនាទីនិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ យេសំ ឧប្បត្តិយា ឯស មគ្គំ បច្ចវេក្ខតិ, ផលំ បច្ចវេក្ខតិ, បហីនកិលេសេ បច្ចវេក្ខតិ, អវសិដ្ឋកិលេសេ បច្ចវេក្ខតិ, និព្ពានំ បច្ចវេក្ខតិ។

សោ ហិ "ឥមិនា វតាហំ មគ្គេន អាគតោ"តិ មគ្គំ បច្ចវេក្ខតិ, តតោ "អយំ មេ អានិសំសោ លទ្ធោ"តិ ផលំ បច្ចវេក្ខតិ។ តតោ "ឥមេ នាម មេ កិលេសា បហីនា"តិ បហីនកិលេសេ បច្ចវេក្ខតិ។ តតោ "ឥមេ នាម មេ កិលេសា អវសិដ្ឋា"តិ ឧបរិមគ្គត្តយវជ្ឈេ កិលេសេ បច្ចវេក្ខតិ។ អវសានេ ច "អយំ មេ ធម្មោ អារម្មណតោ បដិវិទ្ធោ"តិ អមតំ និព្ពានំ បច្ចវេក្ខតិ។ ឥតិ សោតាបន្នស្ស អរិយសាវកស្ស បញ្ច បច្ចវេក្ខណានិ ហោន្តិ។ យថា ច សោតាបន្នស្ស, ឯវំ សកទាគាមិអនាគាមីនម្បិ។ អរហតោ បន អវសិដ្ឋកិលេសបច្ចវេក្ខណំ នាម នត្ថីតិ។ ឯវំ សព្ពានិបិ ឯកូនវីសតិ បច្ចវេក្ខណានិ នាម។

ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទោយេវ ចេសោ។ បហីនាវសិដ្ឋកិលេសបច្ចវេក្ខណញ្ហិ សេក្ខានម្បិ ហោតិ វា ន វា។ តស្ស ហិ បច្ចវេក្ខណស្ស អភាវេនេវ មហានាមោ ភគវន្តំ បុច្ឆិ “កោសុ នាម មេ ធម្មោ អជ្ឈត្តំ អប្បហីនោ, យេន មេ ឯកទា លោភធម្មាបិ ចិត្តំ បរិយាទាយ តិដ្ឋន្តី”តិ (ម. និ. ១.១៧៥) សព្ពំ វិត្ថារតោ វេទិតព្ពំ។

ទុតិយមគ្គញាណកថា

៨១៣. ឯវំ បច្ចវេក្ខិត្វា បន សោ សោតាបន្នោ អរិយសាវកោ តស្មិញ្ញេវ វា អាសនេ និសិន្នោ, អបរេន វា សមយេន កាមរាគព្យាបាទានំ តនុភាវាយ ទុតិយាយ ភូមិយា បត្តិយា យោគំ ករោតិ។ សោ ឥន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គានិ សមោធានេត្វា តទេវ រូបវេទនាសញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណភេទំ សង្ខារគតំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ ញាណេន បរិមទ្ទតិ, បរិវត្តេតិ, វិបស្សនាវីថិ ឱគាហតិ។ តស្សេវំ បដិបន្នស្ស វុត្តនយេនេវ សង្ខារុបេក្ខាវសានេ ឯកាវជ្ជនេន អនុលោមគោត្រភុញាណេសុ ឧប្បន្នេសុ គោត្រភុអនន្តរំ **សកទាគាមិមគ្គោ** ឧប្បជ្ជតិ។ តេន សម្បយុត្តំ ញាណំ **សកទាគាមិមគ្គេ ញាណ**ន្តិ។

ទុតិយញាណំ និដ្ឋិតំ។

តតិយមគ្គញាណកថា

៨១៤. ឥមស្សាបិ ញាណស្ស អនន្តរំ វុត្តនយេនេវ ផលចិត្តានិ វេទិតព្ពានិ។ ឯត្តាវតា ចេស **សកទាគាមី** នាម ចតុត្ថោ អរិយបុគ្គលោ ហោតិ សកិទេវ ឥមំ លោកំ អាគន្ត្វា ទុក្ខស្សន្តករណសមត្ថោ។ តតោ បរំ បច្ចវេក្ខណំ វុត្តនយមេវ។

ឯវំ បច្ចវេក្ខិត្វា ច សោ សកទាគាមី អរិយសាវកោ តស្មិញ្ញេវ វា អាសនេ និសិន្នោ អបរេន វា សមយេន កាមរាគព្យាបាទានំ អនវសេសប្បហានាយ តតិយាយ ភូមិយា បត្តិយា យោគំ ករោតិ, សោ ឥន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គានិ សមោធានេត្វា តទេវ សង្ខារគតំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ ញាណេន បរិមទ្ទតិ, បរិវត្តេតិ, វិបស្សនាវីថិ ឱគាហតិ។ តស្សេវំ បដិបន្នស្ស វុត្តនយេនេវ សង្ខារុបេក្ខាវសានេ ឯកាវជ្ជនេន អនុលោមគោត្រភុញាណេសុ ឧប្បន្នេសុ គោត្រភុអនន្តរំ **អនាគាមិមគ្គោ** ឧប្បជ្ជតិ, តេន សម្បយុត្តំ ញាណំ **អនាគាមិមគ្គេ ញាណ**ន្តិ។

តតិយញាណំ និដ្ឋិតំ។

ចតុត្ថមគ្គញាណកថា

៨១៥. ឥមស្សាបិ ញាណស្ស អនន្តរំ វុត្តនយេនេវ ផលចិត្តានិ វេទិតព្ពានិ។ ឯត្តាវតា ចេស **អនាគាមី** នាម ឆដ្ឋោ អរិយបុគ្គលោ ហោតិ ឱបបាតិកោ តត្ថបរិនិព្ពាយី អនាវត្តិធម្មោ បដិសន្ធិវសេន ឥមំ លោកំ បុន អនាគន្តា។ តតោ បរំ បច្ចវេក្ខណំ វុត្តនយមេវ។

ឯវំ បច្ចវេក្ខិត្វា ច សោ អនាគាមី អរិយសាវកោ តស្មិញ្ញេវ វា អាសនេ និសិន្នោ, អបរេន វា សមយេន រូបារូបរាគមានឧទ្ធច្ចអវិជ្ជានំ អនវសេសប្បហានាយ ចតុត្ថាយ ភូមិយា បត្តិយា យោគំ ករោតិ, សោ ឥន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គានិ សមោធានេត្វា តទេវ សង្ខារគតំ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ ញាណេន បរិមទ្ទតិ, បរិវត្តេតិ, វិបស្សនាវីថិ ឱគាហតិ។ តស្សេវំ បដិបន្នស្ស វុត្តនយេនេវ សង្ខារុបេក្ខាវសានេ ឯកាវជ្ជនេន អនុលោមគោត្រភុញាណេសុ ឧប្បន្នេសុ គោត្រភុអនន្តរំ **អរហត្តមគ្គោ** ឧប្បជ្ជតិ, តេន សម្បយុត្តំ ញាណំ **អរហត្តមគ្គេ ញាណ**ន្តិ។

ចតុត្ថញាណំ និដ្ឋិតំ។

អរហន្តបុគ្គលកថា

៨១៦. ឥមស្សាបិ ញាណស្ស អនន្តរំ វុត្តនយេនេវ ផលចិត្តានិ វេទិតព្ពានិ។ ឯត្តាវតា ចេស **អរហា** នាម អដ្ឋមោ អរិយបុគ្គលោ ហោតិ មហាខីណាសវោ អន្តិមទេហធារី ឱហិតភារោ អនុប្បត្តសទត្ថោ បរិក្ខីណភវសំយោជនោ សម្មទញ្ញា វិមុត្តោ សទេវកស្ស លោកស្ស អគ្គទក្ខិណេយ្យោតិ។

ឥតិ យំ តំ វុត្តំ “សោតាបត្តិមគ្គោ សកទាគាមិមគ្គោ អនាគាមិមគ្គោ អរហត្តមគ្គោតិ ឥមេសុ បន ចតូសុ មគ្គេសុ ញាណំ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ នាមា”តិ, តំ ឥមានិ ឥមិនា អនុក្កមេន បត្តព្ពានិ ចត្តារិ ញាណានិ សន្ធាយ

វុត្តំ។

ពោធិបក្ខិយកថា

៨១៧. ឥទានិ ឥមិស្សាយេវ ចតុញាណាយ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិយា អានុភាវវិជាននត្ថំ –

បរិបុណ្ណពោធិបក្ខិយ, ភាវោ វុដ្ឋានពលសមាយោគោ;
យេ យេន បហាតព្ពា, ធម្មា តេសំ បហានញ្ច។

កិច្ចានិ បរិញ្ញាទីនិ, យានិ វុត្តានិ អភិសមយកាលេ;
តានិ ច យថាសភាវេន, ជានិតព្ពានិ សព្ពានីតិ។

៨១៨. តត្ថ **បរិបុណ្ណពោធិបក្ខិយ, ភាវោ**តិ ពោធិបក្ខិយានំ បរិបុណ្ណភាវោ។ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា, ចត្តារោ សម្មប្បធានា, ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា, បញ្ចិន្ទ្រិយានិ, បញ្ច ពលានិ, សត្ត ពោជ្ឈង្គា, អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោតិ ហិ ឥមេ សត្តតឹស ធម្មា ពុជ្ឈនដ្ឋេន **ពោធោ**តិ លទ្ធនាមស្ស អរិយមគ្គស្ស បក្ខេ ភវត្តា **ពោធិបក្ខិយា** នាម។ **បក្ខេ ភវត្តា**តិ ឧបការភាវេ ឋិតត្តា។

៨១៩. តេសុ តេសុ អារម្មណេសុ ឱក្ខន្ទិត្វា បក្ខន្ទិត្វា ឧបដ្ឋានតោ បដ្ឋានំ។ សតិយេវ បដ្ឋានំ **សតិបដ្ឋានំ**។ កាយវេទនាចិត្តធម្មេសុ បនស្សា អសុភ-ទុក្ខ-អនិច្ច-អនត្តាការគហណវសេន សុភ-សុខ-និច្ច-អត្ត-សញ្ញាបហានកិច្ចសាធនវសេន ច បវត្តិតោ ចតុធា ភេទោ ហោតិ។ តស្មា ចត្តារោ សតិបដ្ឋានាតិ វុច្ចន្តិ។

៨២០. បទហន្តិ ឯតេនាតិ បធានំ។ សោភនំ បធានំ **សម្មប្បធានំ**។ សម្មា វា បទហន្តិ ឯតេនាតិ សម្មប្បធានំ។ សោភនំ វា តំ កិលេសវិរូបត្តវិរហតោ បធានញ្ច ហិតសុខនិប្ផាទកត្តេន សេដ្ឋភាវាវហនតោ បធានភាវការណតោ ចាតិ សម្មប្បធានំ។ វីរិយស្សេតំ អធិវចនំ។ តយិទំ ឧប្បន្នានុប្បន្នានំ អកុសលានំ បហានានុប្បត្តិកិច្ចំ អនុប្បន្នុប្បន្នានញ្ច កុសលានំ ឧប្បត្តិដ្ឋិតិកិច្ចំ សាធយតីតិ ចតុព្ពិធំ ហោតិ, តស្មា ចត្តារោ សម្មប្បធានាតិ វុច្ចន្តិ។

៨២១. បុព្ពេ វុត្តេន ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធិ។ តស្សា សម្បយុត្តាយ បុព្ពង្គមដ្ឋេន ផលភូតាយ បុព្ពភាគការណដ្ឋេន ច ឥទ្ធិយា បាទោតិ **ឥទ្ធិបាទោ**។ សោ ឆន្ទាទិវសេន ចតុព្ពិធោ ហោតិ, តស្មា ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទាតិ វុច្ចន្តិ។ យថាហ – “ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ឆន្ទិទ្ធិបាទោ ចិត្តិទ្ធិបាទោ វីរិយិទ្ធិបាទោ វីមំសិទ្ធិបាទោ”តិ (វិភ. ៤៥៧)។ ឥមេ លោកុត្តរាវ។ លោកិយា បន “ឆន្ទញ្ចេ ភិក្ខុ អធិបតឹ ករិត្វា លភតិ សមាធឹ, លភតិ ចិត្តស្ស ឯកគ្គតំ។ អយំ វុច្ចតិ ឆន្ទសមាធី”តិអាទិវចនតោ (វិភ. ៤៣២) ឆន្ទាទិអធិបតិវសេន បដិលទ្ធធម្មាបិ ហោន្តិ។

៨២២. អស្សទ្ធិយកោសជ្ជបមាទវិក្ខេបសម្មោហានំ អភិភវនតោ អភិភវនសង្ខាតេន អធិបតិយដ្ឋេន **ឥន្ទ្រិយំ**។ អស្សទ្ធិយាទីហិ ច អនភិភវនីយតោ អកម្បិយដ្ឋេន **ពលំ**។ តទុភយម្បិ សទ្ធាទិវសេន បញ្ចវិធំ ហោតិ, តស្មា បញ្ចិន្ទ្រិយានិ បញ្ច ពលានីតិ វុច្ចន្តិ។

៨២៣. ពុជ្ឈនកសត្តស្ស បន អង្គភាវេន សតិអាទយោ **សត្ត ពោជ្ឈង្គា**។ និយ្យានិកដ្ឋេន ច សម្មាទិដ្ឋិអាទយោ **អដ្ឋ មគ្គង្គា** ហោន្តិ។ តេន វុត្តំ “សត្ត ពោជ្ឈង្គា អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ”តិ។

៨២៤. ឥតិ ឥមេ សត្តតឹស ពោធិបក្ខិយធម្មា បុព្ពភាគេ លោកិយវិបស្សនាយ វត្តមានាយ ចុទ្ទសវិធេន កាយំ បរិគ្គណ្ហតោ ច កាយានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ, នវវិធេន វេទនំ បរិគ្គណ្ហតោ ច វេទនានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ, សោឡសវិធេន ចិត្តំ បរិគ្គណ្ហតោ ច ចិត្តានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ, បញ្ចវិធេន ធម្មេ បរិគ្គណ្ហតោ ច ធម្មានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ។ ឥមស្មឹ អត្តភាវេ អនុប្បន្នបុព្ពំ បរស្ស ឧប្បន្នំ អកុសលំ ទិស្វា “យថា បដិបន្នស្សេតំ ឧប្បន្នំ, ន តថា បដិបជ្ជិស្សាមិ ឯវំ មេ ឯតំ នុប្បជ្ជិស្សតី”តិ, តស្ស អនុប្បាទាយ វាយមនកាលេ បឋមំ សម្មប្បធានំ។ អត្តនោ សមុទាចារប្បត្តំ អកុសលំ ទិស្វា តស្ស បហានាយ វាយមនកាលេ ទុតិយំ។ ឥមស្មឹ អត្តភាវេ អនុប្បន្នបុព្ពំ ឈានំ វា វិបស្សនំ វា ឧប្បាទេតុំ វាយមន្តស្ស តតិយំ។ ឧប្បន្នំ យថា ន បរិហាយតិ, ឯវំ បុនប្បុនំ ឧប្បាទេន្តស្ស ចតុត្ថំ សម្មប្បធានំ។ ឆន្ទំ ធុរំ កត្វា កុសលុប្បាទនកាលេ ឆន្ទិទ្ធិបាទោ។ មិច្ឆាវាចាយ វិរមណកាលេ សម្មាវាចាតិ ឯវំ នានាចិត្តេសុ លព្ភន្តិ។ ឥមេសំ បន ចតុន្នំ ញាណានំ ឧប្បត្តិកាលេ ឯកចិត្តេ លព្ភន្តិ។ ផលក្ខណេ ឋបេត្វា ចត្តារោ សម្មប្បធានេ អវសេសា តេត្តឹស លព្ភន្តិ។

៨២៥. ឯវំ ឯកចិត្តេ លព្ភមានេសុ ចេតេសុ ឯការ និព្ពានារម្មណា សតិ កាយាទីសុ សុភសញ្ញាទិប្បហានកិច្ចសាធនវសេន ចត្តារោ សតិបដ្ឋានាតិ វុច្ចតិ។ ឯកមេវ ច វីរិយំ អនុប្បន្នានំ អនុប្បាទាទិកិច្ចសាធនវសេន ចត្តារោ សម្មប្បធានាតិ វុច្ចតិ។ សេសេសុ បន ហាបនវឌ្ឍនំ នត្ថិ។

៨២៦. អបិច តេសុ –

នវ ឯកវិធា ឯកោ, ទ្វេធាថ ចតុ បញ្ចធា;
អដ្ឋធា នវធា ចេវ, ឥតិ ឆទ្ធា ភវន្តិ តេ។

នវ ឯកវិធាតិ ឆន្ទោ, ចិត្តំ, បីតិ, បស្សទ្ធិ, ឧបេក្ខា, សង្កប្បោ, វាចា, កម្មន្តោ, អាជីវោតិ ឥមេ នវ ឆន្ទិទ្ធិបាទាទិវសេន ឯកវិធាវ ហោន្តិ, ន អញ្ញំ កោដ្ឋាសំ ភជន្តិ។ **ឯកោ ទ្វេធា**តិ សទ្ធា ឥន្ទ្រិយ, ពលវសេន ទ្វេធា ឋិតា។ **អថ ចតុ បញ្ចធា**តិ អថញ្ញោ ឯកោ ចតុធា, អញ្ញោ បញ្ចធា ឋិតោតិ អត្ថោ។ តត្ថ សមាធិ ឯកោ ឥន្ទ្រិយ, ពល, ពោជ្ឈង្គ, មគ្គង្គវសេន ចតុធា ឋិតោ។ បញ្ញា តេសញ្ច ចតុន្នំ ឥទ្ធិបាទកោដ្ឋាសស្ស ច វសេន បញ្ចធា។ **អដ្ឋធា នវធា ចេវា**តិ អបរោ ឯកោ អដ្ឋធា, ឯកោ នវធា ឋិតោតិ អត្ថោ។ ចតុសតិបដ្ឋាន, ឥន្ទ្រិយ, ពល, ពោជ្ឈង្គ, មគ្គង្គវសេន សតិ អដ្ឋធា ឋិតា។ ចតុសម្មប្បធាន, ឥទ្ធិបាទ, ឥន្ទ្រិយ, ពល, ពោជ្ឈង្គ, មគ្គង្គវសេន វីរិយំ នវធាតិ។ ឯវំ –

ចុទ្ទសេវ អសម្ភិន្នា, ហោន្តេតេ ពោធិបក្ខិយា;
កោដ្ឋាសតោ សត្តវិធា, សត្តតឹសប្បភេទតោ។

សកិច្ចនិប្ផាទនតោ, សរូបេន ច វុត្តិតោ;
សព្ពេវ អរិយមគ្គស្ស, សម្ភវេ សម្ភវន្តិ តេតិ។

ឯវំ តាវេត្ថ បរិបុណ្ណពោធិបក្ខិយភាវោ ជានិតព្ពោ។

វុដ្ឋានពលសមាយោគកថា

៨២៧. **វុដ្ឋានពលសមាយោគោ**តិ វុដ្ឋានញ្ចេវ ពលសមាយោគោ ច។ លោកិយវិបស្សនា ហិ និមិត្តារម្មណត្តា ចេវ បវត្តិការណស្ស ច សមុទយស្ស អសមុច្ឆិន្ទនតោ នេវ និមិត្តា ន បវត្តា វុដ្ឋាតិ។ គោត្រភុញាណំ សមុទយស្ស អសមុច្ឆិន្ទនតោ បវត្តា ន វុដ្ឋាតិ។ និព្ពានារម្មណតោ បន និមិត្តា វុដ្ឋាតីតិ ឯកតោ វុដ្ឋានំ ហោតិ។ តេនាហ “ពហិទ្ធាវុដ្ឋានវិវដ្ដនេ បញ្ញា គោត្រភុញាណ”ន្តិ (បដិ. ម. មាតិកា ១.១០)។ តថា “ឧប្បាទា វិវដ្ដិត្វា អនុប្បាទំ បក្ខន្ទតីតិ គោត្រភុ, បវត្តា វិវដ្ដិត្វា”តិ (បដិ. ម. ១.៥៩) សព្ពំ វេទិតព្ពំ។ ឥមានិ បន ចត្តារិបិ ញាណានិ អនិមិត្តារម្មណត្តា និមិត្តតោ វុដ្ឋហន្តិ, សមុទយស្ស សមុច្ឆិន្ទនតោ បវត្តា វុដ្ឋហន្តីតិ ទុភតោ វុដ្ឋានានិ ហោន្តិ។

តេន វុត្តំ –

“កថំ ទុភតោ វុដ្ឋានវិវដ្ដនេ បញ្ញា មគ្គេ ញាណំ?

“សោតាបត្តិមគ្គក្ខណេ ទស្សនដ្ឋេន សម្មាទិដ្ឋិ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា វុដ្ឋាតិ, តទនុវត្តកកិលេសេហិ ច ខន្ធេហិ ច វុដ្ឋាតិ, ពហិទ្ធា ច សព្ពនិមិត្តេហិ វុដ្ឋាតិ។ តេន វុច្ចតិ ទុភតោ វុដ្ឋានវិវដ្ដនេ បញ្ញា មគ្គេ ញាណំ។ អភិនិរោបនដ្ឋេន សម្មាសង្កប្បោ មិច្ឆាសង្កប្បា…បេ… បរិគ្គហដ្ឋេន សម្មាវាចា មិច្ឆាវាចាយ។ សមុដ្ឋានដ្ឋេន សម្មាកម្មន្តោ។ វោទានដ្ឋេន សម្មាអាជីវោ។ បគ្គហដ្ឋេន សម្មាវាយាមោ ។ ឧបដ្ឋានដ្ឋេន សម្មាសតិ។ អវិក្ខេបដ្ឋេន សម្មាសមាធិ មិច្ឆាសមាធិតោ វុដ្ឋាតិ, តទនុវត្តកកិលេសេហិ ច ខន្ធេហិ ច វុដ្ឋាតិ, ពហិទ្ធា ច សព្ពនិមិត្តេហិ វុដ្ឋាតិ។ តេន វុច្ចតិ ‘ទុភតោ វុដ្ឋានវិវដ្ដនេ បញ្ញា មគ្គេ ញាណ’ន្តិ។

“សកទាគាមិមគ្គក្ខណេ ទស្សនដ្ឋេន សម្មាទិដ្ឋិ…បេ… អវិក្ខេបដ្ឋេន សម្មាសមាធិ ឱឡារិកា កាមរាគសំយោជនា បដិឃសំយោជនា ឱឡារិកា កាមរាគានុសយា បដិឃានុសយា វុដ្ឋាតិ…បេ…។

“អនាគាមិមគ្គក្ខណេ ទស្សនដ្ឋេន សម្មាទិដ្ឋិ…បេ… អវិក្ខេបដ្ឋេន សម្មាសមាធិ អនុសហគតា កាមរាគសំយោជនា បដិឃសំយោជនា អនុសហគតា កាមរាគានុសយា បដិឃានុសយា វុដ្ឋាតិ…បេ…។

“អរហត្តមគ្គក្ខណេ ទស្សនដ្ឋេន សម្មាទិដ្ឋិ...បេ.... អវិក្ខេបដ្ឋេន សម្មាសមាធិ រូបរាគា អរូបរាគា មានា ឧទ្ធច្ចា អវិជ្ជាយ មានានុសយា ភវរាគានុសយា អវិជ្ជានុសយា វុដ្ឋាតិ, តទនុវត្តកកិលេសេហិ ច ខន្ធេហិ ច វុដ្ឋាតិ, ពហិទ្ធា ច សព្ពនិមិត្តេហិ វុដ្ឋាតិ។ តេន វុច្ចតិ ‘ទុភតោ វុដ្ឋានវិវដ្ដនេ បញ្ញា មគ្គេ ញាណ’”ន្តិ (បដិ. ម. ១.៦១)។

៨២៨. លោកិយានញ្ច អដ្ឋន្នំ សមាបត្តីនំ ភាវនាកាលេ សមថពលំ អធិកំ ហោតិ។ អនិច្ចានុបស្សនាទីនំ ភាវនាកាលេ វិបស្សនាពលំ។ អរិយមគ្គក្ខណេ បន យុគនទ្ធា តេ ធម្មា បវត្តន្តិ អញ្ញមញ្ញំ អនតិវត្តនដ្ឋេន។ តស្មា ឥមេសុ ចតូសុបិ ញាណេសុ ឧភយពលសមាយោគោ ហោតិ។ យថាហ –

“ឧទ្ធច្ចសហគតកិលេសេហិ ច ខន្ធេហិ ច វុដ្ឋហតោ ចិត្តស្ស ឯកគ្គតា អវិក្ខេបោ សមាធិ និរោធគោចរោ, អវិជ្ជាសហគតកិលេសេហិ ច ខន្ធេហិ ច វុដ្ឋហតោ អនុបស្សនដ្ឋេន វិបស្សនា និរោធគោចរា។ ឥតិ វុដ្ឋានដ្ឋេន សមថវិបស្សនា ឯករសា ហោន្តិ, យុគនទ្ធា ហោន្តិ, អញ្ញមញ្ញំ នាតិវត្តន្តីតិ។ តេន វុច្ចតិ វុដ្ឋានដ្ឋេន សមថវិបស្សនំ យុគនទ្ធំ ភាវេតី”តិ (បដិ. ម. ២.៥)។

ឯវមេត្ថ វុដ្ឋានពលសមាយោគោ វេទិតព្ពោ។

បហាតព្ពធម្មបហានកថា

៨២៩. **យេ យេន បហាតព្ពា ធម្មា, តេសំ បហានញ្ចា**តិ ឥមេសុ បន ចតូសុ ញាណេសុ យេ ធម្មា យេន ញាណេន បហាតព្ពា, តេសំ បហានញ្ច ជានិតព្ពំ។ ឯតានិ ហិ យថាយោគំ សំយោជនកិលេសមិច្ឆត្តលោកធម្មមច្ឆរិយវិបល្លាសគន្ថអគតិអាសវឱឃយោគនីវរណបរាមាសឧបាទានអនុសយមលអកុសលកម្មបថចិត្តុប្បាទសង្ខាតានំ ធម្មានំ បហានករានិ។

តត្ថ **សំយោជនានី**តិ ខន្ធេហិ ខន្ធានំ ផលេន កម្មស្ស ទុក្ខេន វា សត្តានំ សំយោជកត្តា រូបរាគាទយោ ទស ធម្មា វុច្ចន្តិ។ យាវញ្ហិ តេ, តាវ ឯតេសំ អនុបរមោតិ។ តត្រាបិ រូបរាគោ អរូបរាគោ មានោ ឧទ្ធច្ចំ អវិជ្ជាតិ ឥមេ បញ្ច ឧទ្ធំនិព្ពត្តនកខន្ធាទិសំយោជកត្តា **ឧទ្ធំភាគិយសំយោជនានិ** នាម។ សក្កាយទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា សីលព្ពតបរាមាសោ កាមរាគោ បដិឃោតិ ឥមេ បញ្ច អធោនិព្ពត្តនកខន្ធាទិសំយោជកត្តា **អធោភាគិយសំយោជនានិ** នាម។

កិលេសាតិ សយំ សំកិលិដ្ឋត្តា សម្បយុត្តធម្មានញ្ច សំកិលេសិកត្តា លោភោ ទោសោ មោហោ មានោ ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ ឥមេ ទស ធម្មា។

មិច្ឆត្តាតិ មិច្ឆាបវត្តនតោ មិច្ឆាទិដ្ឋិ មិច្ឆាសង្កប្បោ មិច្ឆាវាចា មិច្ឆាកម្មន្តោ មិច្ឆាអាជីវោ មិច្ឆាវាយាមោ មិច្ឆាសតិ មិច្ឆាសមាធីតិ ឥមេ អដ្ឋ ធម្មា។ មិច្ឆាវិមុត្តិមិច្ឆាញាណេហិ វា សទ្ធិំ ទស។

លោកធម្មាតិ លោកប្បវត្តិយា សតិ អនុបរមធម្មកត្តា លាភោ អលាភោ យសោ អយសោ សុខំ ទុក្ខំ និន្ទា បសំសាតិ ឥមេ អដ្ឋ។ ឥធ បន ការណោបចារេន លាភាទិវត្ថុកស្ស អនុនយស្ស អលាភាទិវត្ថុកស្ស បដិឃស្ស ចេតំ លោកធម្មគ្គហណេន គហណំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។

មច្ឆរិយានីតិ អាវាសមច្ឆរិយំ កុលមច្ឆរិយំ លាភមច្ឆរិយំ ធម្មមច្ឆរិយំ វណ្ណមច្ឆរិយន្តិ ឥមាសុ អាវាសាទីសុ អញ្ញេសំ សាធារណភាវេ អសហនាការេន បវត្តានិ បញ្ច មច្ឆរិយានិ។

វិបល្លាសាតិ អនិច្ចទុក្ខអនត្តអសុភេសុយេវ វត្ថូសុ “និច្ចំ សុខំ អត្តា សុភ”ន្តិ ឯវំ បវត្តោ សញ្ញាវិបល្លាសោ ចិត្តវិបល្លាសោ ទិដ្ឋិវិបល្លាសោតិ ឥមេ តយោ។

គន្ថាតិ នាមកាយស្ស ចេវ រូបកាយស្ស ច គន្ថនតោ អភិជ្ឈាទយោ ចត្តារោ។ តថា ហិ តេ អភិជ្ឈា កាយគន្ថោ, ព្យាបាទោ កាយគន្ថោ, សីលព្ពតបរាមាសោ កាយគន្ថោ, ឥទំសច្ចាភិនិវេសោ កាយគន្ថោ ឥច្ចេវ វុត្តា។

អគតីតិ ឆន្ទទោសមោហភយេហិ អកត្តព្ពករណស្ស, កត្តព្ពាករណស្ស ច អធិវចនំ។ តញ្ហិ អរិយេហិ អគន្តព្ពត្តា អគតីតិ វុច្ចតិ។

អាសវាតិ អារម្មណវសេន អាគោត្រភុតោ, អាភវគ្គតោ ច សវនា, អសំវុតេហិ វា ទ្វារេហិ ឃដឆិទ្ទេហិ ឧទកំ វិយ សវនតោ និច្ចបគ្ឃរណដ្ឋេន សំសារទុក្ខស្ស វា សវនតោ កាមរាគភវរាគមិច្ឆាទិដ្ឋិអវិជ្ជានមេតំ អធិវចនំ។

ភវសាគរេ អាកឌ្ឍនដ្ឋេន ទុរុត្តរណដ្ឋេន ច **ឱឃា**តិបិ, អារម្មណវិយោគស្ស ចេវ ទុក្ខវិយោគស្ស ច អប្បទានតោ **យោគា**តិបិ តេសញ្ញេវ អធិវចនំ។

នីវរណានីតិ ចិត្តស្ស អាវរណនីវរណបដិច្ឆាទនដ្ឋេន កាមច្ឆន្ទាទយោ បញ្ច។

បរាមាសោតិ តស្ស តស្ស ធម្មស្ស សភាវំ អតិក្កម្ម បរតោ អភូតំ សភាវំ អាមសនាការេន បវត្តនតោ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា ឯតំ អធិវចនំ។

ឧបាទានានីតិ សព្ពាការេន បដិច្ចសមុប្បាទនិទ្ទេសេ វុត្តានិ កាមុបាទានាទីនិ ចត្តារិ។

អនុសយាតិ ថាមគតដ្ឋេន កាមរាគានុសយោ, បដិឃ, មាន, ទិដ្ឋិ, វិចិកិច្ឆា, ភវរាគ, អវិជ្ជានុសយោតិ ឯវំ វុត្តា កាមរាគាទយោ សត្ត ។ តេ ហិ ថាមគតត្តា បុនប្បុនំ កាមរាគាទីនំ ឧប្បត្តិហេតុភាវេន អនុសេន្តិយេវាតិ អនុសយា។

មលាតិ តេលញ្ជនកលលំ វិយ សយញ្ច អសុទ្ធត្តា, អញ្ញេសញ្ច អសុទ្ធភាវករណតោ លោភទោសមោហា តយោ។

អកុសលកម្មបថាតិ អកុសលកម្មភាវេន ចេវ ទុគ្គតីនញ្ច បថភាវេន បាណាតិបាតោ អទិន្នាទានំ កាមេសុមិច្ឆាចារោ មុសាវាទោ បិសុណវាចា ផរុសវាចា សម្ផប្បលាបោ អភិជ្ឈា ព្យាបាទោ មិច្ឆាទិដ្ឋីតិ ឥមេ ទស។

អកុសលចិត្តុប្បាទាតិ លោភមូលា អដ្ឋ ទោសមូលា ទ្វេ មោហមូលា ទ្វេតិ ឥមេ ទ្វាទស។

៨៣០. ឥតិ ឯតេសំ សំយោជនាទីនំ ធម្មានំ ឯតានិ យថាយោគំ បហានករានិ។ កថំ? សំយោជនេសុ តាវ សក្កាយទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា សីលព្ពតបរាមាសោ អបាយគមនីយា ច កាមរាគបដិឃាតិ ឯតេ បញ្ច ធម្មា បឋមញាណវជ្ឈា, សេសា កាមរាគបដិឃា ឱឡារិកា ទុតិយញាណវជ្ឈា, សុខុមា តតិយញាណវជ្ឈា, រូបរាគាទយោ បញ្ចបិ ចតុត្ថញាណវជ្ឈា ឯវ។ បរតោបិ ច យត្ថ យត្ថ ឯវសទ្ទេន និយមំ ន ករិស្សាម។ តត្ថ តត្ថ យំ យំ “ឧបរិញាណវជ្ឈោ”តិ វក្ខាម, សោ សោ បុរិមញាណេហិ ហតាបាយគមនីយាទិភាវោវ ហុត្វា ឧបរិញាណវជ្ឈោ ហោតីតិ វេទិតព្ពោ។

កិលេសេសុ ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆា បឋមញាណវជ្ឈា, ទោសោ តតិយញាណវជ្ឈោ, លោភមោហមានថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកអនោត្តប្បានិ ចតុត្ថញាណវជ្ឈានិ។

មិច្ឆត្តេសុ មិច្ឆាទិដ្ឋិ មុសាវាទោ មិច្ឆាកម្មន្តោ មិច្ឆាអាជីវោតិ ឥមេ បឋមញាណវជ្ឈា, មិច្ឆាសង្កប្បោ បិសុណវាចា ផរុសវាចាតិ ឥមេ តតិយញាណវជ្ឈា, ចេតនាយេវ ចេត្ថ **វាចា**តិ វេទិតព្ពា។ សម្ផប្បលាបមិច្ឆាវាយាមសតិសមាធិវិមុត្តិញាណានិ ចតុត្ថញាណវជ្ឈានិ។

លោកធម្មេសុ បដិឃោ តតិយញាណវជ្ឈោ, អនុនយោ ចតុត្ថញាណវជ្ឈោ, យសេ ច បសំសាយ ច អនុនយោ ចតុត្ថញាណវជ្ឈោតិ ឯកេ។ មច្ឆរិយានិ បឋមញាណវជ្ឈានេវ។

វិបល្លាសេសុ អនិច្ចេ និច្ចំ, អនត្តនិ អត្តាតិ ច សញ្ញាចិត្តទិដ្ឋិវិបល្លាសា, ទុក្ខេ សុខំ, អសុភេ សុភន្តិ ទិដ្ឋិវិបល្លាសោ ចាតិ ឥមេ បឋមញាណវជ្ឈា, អសុភេ សុភន្តិ សញ្ញាចិត្តវិបល្លាសា តតិយញាណវជ្ឈា, ទុក្ខេ សុខន្តិ សញ្ញាចិត្តវិបល្លាសា ចតុត្ថញាណវជ្ឈា។

គន្ថេសុ សីលព្ពតបរាមាសឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថា បឋមញាណវជ្ឈា, ព្យាបាទកាយគន្ថោ តតិយញាណវជ្ឈោ, ឥតរោ ចតុត្ថញាណវជ្ឈោ។

អគតិ បឋមញាណវជ្ឈាវ។

អាសវេសុ ទិដ្ឋាសវោ បឋមញាណវជ្ឈោ, កាមាសវោ តតិយញាណវជ្ឈោ, ឥតរេ ទ្វេ ចតុត្ថញាណវជ្ឈា។ ឱឃយោគេសុបិ ឯសេវ នយោ។

នីវរណេសុ វិចិកិច្ឆានីវរណំ បឋមញាណវជ្ឈំ, កាមច្ឆន្ទោ ព្យាបាទោ កុក្កុច្ចន្តិ តីណិ តតិយញាណវជ្ឈានិ, ថិនមិទ្ធឧទ្ធច្ចានិ ចតុត្ថញាណវជ្ឈានិ។

បរាមាសោ បឋមញាណវជ្ឈោវ។

ឧបាទានេសុ សព្ពេសម្បិ លោកិយធម្មានំ វត្ថុកាមវសេន កាមាតិ អាគតត្តា រូបារូបរាគោបិ កាមុបាទានេ បតតិ, តស្មា តំ ចតុត្ថញាណវជ្ឈំ, សេសានិ បឋមញាណវជ្ឈានិ។

អនុសយេសុ ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆានុសយា បឋមញាណវជ្ឈាវ, កាមរាគបដិឃានុសយា តតិយញាណវជ្ឈា, មានភវរាគាវិជ្ជានុសយា ចតុត្ថញាណវជ្ឈា។

មលេសុ ទោសមលំ តតិយញាណវជ្ឈំ, ឥតរានិ ចតុត្ថញាណវជ្ឈានិ។

អកុសលកម្មបថេសុ បាណាតិបាតោ អទិន្នាទានំ មិច្ឆាចារោ មុសាវាទោ មិច្ឆាទិដ្ឋីតិ ឥមេ បឋមញាណវជ្ឈា , បិសុណវាចា ផរុសវាចា ព្យាបាទោតិ តយោ តតិយញាណវជ្ឈា, សម្ផប្បលាបាភិជ្ឈា ចតុត្ថញាណវជ្ឈា។

អកុសលចិត្តុប្បាទេសុ ចត្តារោ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តា វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តោ ចាតិ បញ្ច បឋមញាណវជ្ឈាវ, ទ្វេ បដិឃសម្បយុត្តា តតិយញាណវជ្ឈា, សេសា ចតុត្ថញាណវជ្ឈាតិ។

យញ្ច យេន វជ្ឈំ, តំ តេន បហាតព្ពំ នាម។ តេន វុត្តំ “ឥតិ ឯតេសំ សំយោជនាទីនំ ធម្មានំ ឯតានិ យថាយោគំ បហានករានី”តិ។

៨៣១. កឹ បនេតានិ ឯតេ ធម្មេ អតីតានាគតេ បជហន្តិ ឧទាហុ បច្ចុប្បន្នេតិ។ កឹ បនេត្ថ យទិ តាវ អតីតានាគតេ, អផលោ វាយាមោ អាបជ្ជតិ។ កស្មា? បហាតព្ពានំ នត្ថិតាយ។ អថ បច្ចុប្បន្នេ, តថាបិ អផលោ, វាយាមេន សទ្ធឹ បហាតព្ពានំ អត្ថិតាយ, សំកិលេសិកា ច មគ្គភាវនា អាបជ្ជតិ, វិប្បយុត្តតា វា កិលេសានំ, ន ច បច្ចុប្បន្នកិលេសោ ចិត្តវិប្បយុត្តោ នាម អត្ថីតិ។ នាយំ អាវេណិកា ចោទនា។ បាឡិយំយេវ ហិ “ស្វាយំ កិលេសេ បជហតិ, អតីតេ កិលេសេ បជហតិ, អនាគតេ កិលេសេ បជហតិ, បច្ចុប្បន្នេ កិលេសេ បជហតី”តិ វត្វា, បុន “ហញ្ចិ អតីតេ កិលេសេ បជហតិ, តេនហិ ខីណំ ខេបេតិ, និរុទ្ធំ និរោធេតិ, វិគតំ វិគមេតិ, អត្ថង្គតំ អត្ថង្គមេតិ។ អតីតំ យំ នត្ថិ, តំ បជហតី”តិ (បដិ. ម. ៣.២១) ច វត្វា, “ន អតីតេ កិលេសេ បជហតី”តិ បដិក្ខិត្តំ។

តថា “ហញ្ចិ អនាគតេ កិលេសេ បជហតិ, តេនហិ អជាតំ បជហតិ, អនិព្ពត្តំ បជហតិ, អនុប្បន្នំ បជហតិ, អបាតុភូតំ បជហតិ។ អនាគតំ យំ នត្ថិ, តំ បជហតី”តិ ច វត្វា, “ន អនាគតេ កិលេសេ បជហតី”តិ បដិក្ខិត្តំ។

តថា “ហញ្ចិ បច្ចុប្បន្នេ កិលេសេ បជហតិ, តេនហិ រត្តោ រាគំ បជហតិ។ ទុដ្ឋោ ទោសំ, មូឡ្ហោ មោហំ, វិនិពទ្ធោ មានំ, បរាមដ្ឋោ ទិដ្ឋឹ, វិក្ខេបគតោ ឧទ្ធច្ចំ, អនិដ្ឋង្គតោ វិចិកិច្ឆំ, ថាមគតោ អនុសយំ បជហតិ។ កណ្ហសុក្កា ធម្មា យុគនទ្ធាវ វត្តន្តិ។ សំកិលេសិកា មគ្គភាវនា ហោតី”តិ ច វត្វា, “ន អតីតេ កិលេសេ បជហតិ, ន អនាគតេ, ន បច្ចុប្បន្នេ កិលេសេ បជហតី”តិ សព្ពំ បដិក្ខិបិត្វា, “តេនហិ នត្ថិ មគ្គភាវនា, នត្ថិ ផលសច្ឆិកិរិយា , នត្ថិ កិលេសប្បហានំ, នត្ថិ ធម្មាភិសមយោ”តិ បញ្ហាបរិយោសានេ “ន ហិ នត្ថិ មគ្គភាវនា…បេ.… នត្ថិ ធម្មាភិសមយោ”តិ បដិជានិត្វា “យថា កថំ វិយា”តិ វុត្តេ ឥទំ វុត្តំ –

> “សេយ្យថាបិ តរុណោ រុក្ខោ អជាតផលោ, តមេនំ បុរិសោ មូលេ ឆិន្ទេយ្យ, យេ តស្ស រុក្ខស្ស អជាតផលា, តេ អជាតាយេវ ន ជាយន្តិ, អនិព្ពត្តាយេវ ន និព្ពត្តន្តិ, អនុប្បន្នាយេវ ន ឧប្បជ្ជន្តិ, អបាតុភូតាយេវ ន បាតុភវន្តិ, ឯវមេវ ឧប្បាទោ ហេតុ ឧប្បាទោ បច្ចយោ កិលេសានំ និព្ពត្តិយាតិ ឧប្បាទេ អាទីនវំ ទិស្វា អនុប្បាទេ ចិត្តំ បក្ខន្ទតិ, អនុប្បាទេ ចិត្តស្ស បក្ខន្ទត្តា យេ អាយូហនបច្ចយា កិលេសា និព្ពត្តេយ្យុំ, តេ អជាតាយេវ ន ជាយន្តិ…បេ.… អបាតុភូតាយេវ ន បាតុភវន្តិ, ឯវំ ហេតុ

និរោធា ទុក្ខនិរោធោ។ បវត្តំ ហេតុ...បេ.... និមិត្តំ ហេតុ...បេ.... អាយូហនា ហេតុ...បេ.... អនាយូហនេ ចិត្តស្ស បក្ខន្ទត្តា យេ អាយូហនបច្ចយា កិលេសា និព្វត្តេយ្យុំ, តេ អជាតាយេវ...បេ.... អបាតុភូតាយេវ ន បាតុភវន្តិ, ឯវំ ហេតុនិរោធា ទុក្ខនិរោធោ។ ឯវំ អត្ថិ មគ្គភាវនា, អត្ថិ ផលសច្ឆិកិរិយា, អត្ថិ កិលេសប្បហានំ, អត្ថិ ធម្មាភិសមយោ”តិ (បដិ. ម. ៣.២១)។

៨៣២. ឯតេន កឹ ទីបិតំ ហោតិ? ភូមិលទ្ធានំ កិលេសានំ បហានំ ទីបិតំ ហោតិ។ ភូមិលទ្ធា បន កឹ អតីតានាគតា ឧទាហុ បច្ចុប្បន្នាតិ។ ភូមិលទ្ធុប្បន្នា ឯវ នាម តេ។

៨៣៣. ឧប្បន្នំ ហិ វត្តមានភូតាបគតោកាសកតភូមិលទ្ធវសេន អនេកប្បភេទំ។ តត្ថ សព្ពម្បិ ឧប្បាទជរាភង្គសមង្គិសង្ខាតំ **វត្តមានុប្បន្នំ** នាម។ អារម្មណរសំ អនុភវិត្វា និរុទ្ធំ អនុភូតាបគតសង្ខាតំ កុសលាកុសលំ ឧប្បាទាទិត្តយំ អនុប្បត្វា និរុទ្ធំ ភូតាបគតសង្ខាតំ សេសសង្ខតញ្ច **ភូតាបគតុប្បន្នំ** នាម។ “យានិស្ស តានិ បុព្ពេកតានិ កម្មានី”តិ (ម. និ. ៣.២៤៨) ឯវមាទិនា នយេន វុត្តំ កម្មំ អតីតម្បិ សមានំ អញ្ញំ វិបាកំ បដិពាហិត្វា អត្តនោ វិបាកស្សោកាសំ កត្វា ឋិតត្តា តថា កតោកាសញ្ច វិបាកំ អនុប្បន្នម្បិ សមានំ ឯវំ កតេ ឱកាសេ ឯកន្តេន ឧប្បជ្ជនតោ **ឱកាសកតុប្បន្នំ** នាម។ តាសុ តាសុ ភូមីសុ អសមូហតំ អកុសលំ **ភូមិលទ្ធុប្បន្នំ** នាម។

៨៣៤. ឯត្ថ ច ភូមិយា ភូមិលទ្ធស្ស ច នានត្តំ វេទិតព្ពំ។ **ភូមី**តិ ហិ វិបស្សនាយ អារម្មណភូតា តេភូមកា បញ្ចក្ខន្ធា។ **ភូមិលទ្ធំ** នាម តេសុ ខន្ធេសុ ឧប្បត្តិរហំ កិលេសជាតំ។ តេនហិ សា ភូមិ លទ្ធា នាម ហោតីតិ តស្មា ភូមិលទ្ធន្តិ វុច្ចតិ, សា ច ខោ ន អារម្មណវសេន។ អារម្មណវសេន ហិ សព្ពេបិ អតីតានាគតេ បរិញ្ញាតេបិ ច ខីណាសវានំ ខន្ធេ អារព្ភ កិលេសា ឧប្បជ្ជន្តិ មហាកច្ចានឧប្បលវណ្ណាទីនំ ខន្ធេ អារព្ភ សោរេយ្យសេដ្ឋិនន្ទមាណវកាទីនំ វិយ។ យទិ ច តំ ភូមិលទ្ធំ នាម សិយា, តស្ស អប្បហេយ្យតោ ន កោចិ ភវមូលំ បជហេយ្យ។ វត្ថុវសេន បន ភូមិលទ្ធំ វេទិតព្ពំ។ យត្ថ យត្ថ ហិ វិបស្សនាយ អបរិញ្ញាតា ខន្ធា ឧប្បជ្ជន្តិ, តត្ថ តត្ថ ឧប្បាទតោ បភុតិ តេសុ វដ្ដមូលំ កិលេសជាតំ អនុសេតិ។ តំ អប្បហីនដ្ឋេន ភូមិលទ្ធន្តិ វេទិតព្ពំ។

៨៣៥. តត្ថ ច យស្ស យេសុ ខន្ធេសុ អប្បហីនដ្ឋេន អនុសយិតា កិលេសា, តស្ស តេ ឯវ ខន្ធា តេសំ កិលេសានំ វត្ថុ, ន អញ្ញេសំ សន្តកា ខន្ធា។ អតីតក្ខន្ធេសុ ច អប្បហីនានុសយិតានំ កិលេសានំ អតីតក្ខន្ធាវ វត្ថុ, ន ឥតរេ។ ឯស នយោ អនាគតាទីសុ។ តថា កាមាវចរក្ខន្ធេសុ អប្បហីនានុសយិតានំ កិលេសានំ កាមាវចរក្ខន្ធាវ វត្ថុ, ន ឥតរេ។ ឯស នយោ រូបារូបាវចរេសុ។ សោតាបន្នាទីសុ បន យស្ស យស្ស អរិយបុគ្គលស្ស ខន្ធេសុ តំ តំ វដ្ដមូលំ កិលេសជាតំ តេន តេន មគ្គេន បហីនំ, តស្ស តស្ស តេ តេ ខន្ធា បហីនានំ តេសំ តេសំ វដ្ដមូលកិលេសានំ អវត្ថុតោ ភូមីតិ សង្ខំ ន លភន្តិ។ បុថុជ្ជនស្ស សព្ពសោវ វដ្ដមូលកិលេសានំ អប្បហីនត្តា យំកិញ្ចិ ករិយមានំ កម្មំ កុសលំ អកុសលំ វា ហោតិ។ ឥច្ចស្ស កម្មកិលេសបច្ចយា វដ្ដំ វដ្ដតិ។ តស្សេតំ វដ្ដមូលំ រូបក្ខន្ធេយេវ, ន វេទនាក្ខន្ធាទីសុ។ វិញ្ញាណក្ខន្ធេយេវ វា, ន រូបក្ខន្ធាទីសូតិ ន វត្តព្ពំ។ កស្មា? អវិសេសេន បញ្ចសុបិ ខន្ធេសុ អនុសយិតត្តា។

៨៣៦. កថំ? បថវីរសាទិ វិយ រុក្ខេ។ យថា ហិ មហារុក្ខេ បថវីតលំ អធិដ្ឋាយ បថវីរសញ្ច អាបោរសញ្ច និស្សាយ តប្បច្ចយា មូលខន្ធសាខបសាខបល្លវបលាសបុប្ផផលេហិ វឌ្ឍិត្វា នភំ បូរេត្វា យាវ កប្បាវសានា ពីជបរម្បរាយ រុក្ខបវេណិ សន្តានយមានេ ឋិតេ តំ បថវីរសាទិ មូលេយេវ, ន ខន្ធាទីសុ...បេ.... ផលេយេវ វា, ន មូលាទីសូតិ ន វត្តព្ពំ។ កស្មា? អវិសេសេន សព្ពេសុ មូលាទីសុ អនុគតត្តាតិ។

យថា បន តស្សេវ រុក្ខស្ស បុប្ផផលាទីសុ និព្ពិន្នោ កោចិ បុរិសោ ចតូសុ ទិសាសុ មណ្ឌូកកណ្ដកំ នាម វិសកណ្ដកំ អាកោដេយ្យ, អថ សោ រុក្ខោ តេន វិសសម្ផស្សេន ផុដ្ឋោ បថវីរសអាបោរសានំ បរិយាទិណ្ណត្តា អប្បសវនធម្មតំ អាគម្ម បុន សន្តានំ និព្ពត្តេតុំ ន សក្កុណេយ្យ, ឯវមេវ ខន្ធបវត្តិយំ និព្ពិន្នោ កុលបុត្តោ តស្ស បុរិសស្ស ចតូសុ ទិសាសុ រុក្ខេ វិសយោជនំ វិយ អត្តនោ សន្តានេ ចតុមគ្គភាវនំ អារភតិ។ អថស្ស សោ ខន្ធសន្តានោ តេន ចតុមគ្គវិសសម្ផស្សេន សព្ពសោ វដ្ដមូលកកិលេសានំ បរិយាទិណ្ណត្តា កិរិយភាវមត្តឧបគតកាយកម្មាទិសព្ពកម្មប្បភេទោ ហុត្វា អាយតឹ បុនព្ភវានភិនិព្ពត្តនធម្មតំ អាគម្ម ភវន្តរសន្តានំ និព្ពត្តេតុំ ន សក្កោតិ។ កេវលំ ចរិមវិញ្ញាណនិរោធេន និរិន្ធនោ វិយ ជាតវេទោ អនុបាទានោ បរិនិព្ពាយតិ, ឯវំ ភូមិយា ភូមិលទ្ធស្ស ច នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

៨៣៧. អបិច អបរម្បិ សមុទាចារអារម្មណាធិគ្គហិតអវិក្ខម្ភិតអសមូហតវសេន ចតុព្ពិធំ ឧប្បន្នំ។ តត្ថ វត្តមានុប្បន្នមេវ **សមុទាចារុប្បន្នំ**។ ចក្ខាទីនំ បន អាបាថគតេ អារម្មណេ បុព្ពភាគេ អនុប្បជ្ជមានម្បិ កិលេស

ជាតំ អារម្មណស្ស អធិគ្គហិតត្តា ឯវ អបរភាគេ ឯកន្តេន ឧប្បត្តិតោ **អារម្មណាធិគ្គហិតុប្បន្ន**ន្តិ វុច្ចតិ, កល្យាណិគាមេ បិណ្ឌាយ ចរតោ មហាតិស្សត្ថេរស្ស វិសភាគរូបទស្សនេន ឧប្បន្នកិលេសជាតំ វិយ។ សមថវិបស្សនានំ អញ្ញតរវសេន អវិក្ខម្ភិតំ កិលេសជាតំ ចិត្តសន្តតិមនារូឡ្ហម្បិ ឧប្បត្តិនិវារកស្ស ហេតុនោ អភាវា **អវិក្ខម្ភិតុប្បន្នំ** នាម។ សមថវិបស្សនាវសេន បន វិក្ខម្ភិតម្បិ អរិយមគ្គេន អសមូហតត្តា ឧប្បត្តិធម្មតំ អនតីតតាយ **អសមូហតុប្បន្ន**ន្តិ វុច្ចតិ, អាកាសេន គច្ឆន្តស្ស អដ្ឋសមាបត្តិលាភិនោ ថេរស្ស កុសុមិតរុក្ខេ ឧបវនេ បុប្ផានិ ឧច្ចិនន្តស្ស មធុរេន សរេន គាយតោ មាតុគាមស្ស គីតសវនេន ឧប្បន្នកិលេសជាតំ វិយ។ តិវិធម្បិ ចេតំ អារម្មណាធិគ្គហិតាវិក្ខម្ភិតអសមូហតុប្បន្នំ ភូមិលទ្ធេនេវ សង្គហំ គច្ឆតីតិ វេទិតព្ពំ។

៨៣៨. ឥច្ចេតស្មិំ វុត្តប្បភេទេ ឧប្បន្នេ យទេតំ វត្តមានភូតាបគតោកាសកតសមុទាចារសង្ខាតំ ចតុព្ពិធំ ឧប្បន្នំ, តំ អមគ្គវជ្ឈត្តា កេនចិបិ ញាណេន បហាតព្ពំ ន ហោតិ។ យំ បនេតំ ភូមិលទ្ធារម្មណាធិគ្គហិតអវិក្ខម្ភិតអសមូហតសង្ខាតំ ឧប្បន្នំ, តស្ស តំ ឧប្បន្នភាវំ វិនាសយមានំ យស្មា តំ តំ លោកិយលោកុត្តរញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា តំ សព្ពម្បិ បហាតព្ពំ ហោតីតិ។ ឯវមេត្ថ យេ យេន បហាតព្ពា ធម្មា, តេសំ បហានញ្ច ជានិតព្ពំ។

បរិញ្ញាទិកិច្ចកថា

៨៣៩. កិច្ចានិ បរិញ្ញាទីនិ, យានិ វុត្តានិ អភិសមយកាលេ;
តានិ ច យថាសភាវេន, ជានិតព្ពានិ សព្ពានីតិ។

សច្ចាភិសមយកាលំ ហិ ឯតេសុ ចតូសុ ញាណេសុ ឯកេកស្ស ឯកក្ខណេ បរិញ្ញា បហានំ សច្ឆិកិរិយា ភាវនាតិ ឯតានិ បរិញ្ញាទីនិ ចត្តារិ កិច្ចានិ វុត្តានិ, តានិ យថាសភាវេន ជានិតព្ពានិ។ វុត្តំ ហេតំ បោរាណេហិ –

“យថា បទីបោ អបុព្ពំ អចរិមំ ឯកក្ខណេ ចត្តារិ កិច្ចានិ ករោតិ, វដ្ដិំ ឈាបេតិ, អន្ធការំ វិធមតិ, អាលោកំ បរិវិទំសេតិ, សិនេហំ បរិយាទិយតិ, ឯវមេវ មគ្គញាណំ អបុព្ពំ អចរិមំ ឯកក្ខណេ ចត្តារិ សច្ចានិ អភិសមេតិ, ទុក្ខំ បរិញ្ញាភិសមយេន អភិសមេតិ, សមុទយំ បហានាភិសមយេន អភិសមេតិ, មគ្គំ ភាវនាភិសមយេន អភិសមេតិ, និរោធំ សច្ឆិកិរិយាភិសមយេន អភិសមេតិ។ កិំ វុត្តំ ហោតិ? និរោធំ អារម្មណំ ករិត្វា ចត្តារិបិ សច្ចានិ បាបុណាតិ បស្សតិ បដិវិជ្ឈតី”តិ។

វុត្តម្បិ ចេតំ “យោ, ភិក្ខវេ, ទុក្ខំ បស្សតិ, ទុក្ខសមុទយម្បិ សោ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធម្បិ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទម្បិ បស្សតី”តិ (សំ. និ. ៥.១១០០) សព្ពំ វេទិតព្ពំ។

អបរម្បិ វុត្តំ “មគ្គសមង្គិស្ស ញាណំ, ទុក្ខេបេតំ ញាណំ, ទុក្ខសមុទយេបេតំ ញាណំ, ទុក្ខនិរោធេបេតំ ញាណំ, ទុក្ខនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយបេតំ ញាណ”ន្តិ (វិភ. ៧៩៤; បដិ. ម. ១.១០៩)។

តត្ថ យថា បទីបោ វដ្ដិំ ឈាបេតិ, ឯវំ មគ្គញាណំ ទុក្ខំ បរិជានាតិ។ យថា អន្ធការំ វិធមតិ, ឯវំ សមុទយំ បជហតិ។ យថា អាលោកំ បរិវិទំសេតិ, ឯវំ សហជាតាទិបច្ចយតាយ សម្មាសង្កប្បាទិធម្មសង្ខាតំ មគ្គំ ភាវេតិ។ យថា សិនេហំ បរិយាទិយតិ, ឯវំ កិលេសបរិយាទានំ និរោធំ សច្ឆិករោតីតិ ឯវំ ឧបមាសំសន្ទនំ វេទិតព្ពំ។

៨៤០. អបរោ នយោ – យថា សូរិយោ ឧទយន្តោ អបុព្ពំ អចរិមំ សហ បាតុភាវា ចត្តារិ កិច្ចានិ ករោតិ, រូបគតានិ ឱភាសេតិ, អន្ធការំ វិធមតិ, អាលោកំ ទស្សេតិ, សីតំ បដិប្បស្សម្ភេតិ, ឯវមេវ មគ្គញាណំ…បេ… និរោធំ សច្ឆិកិរិយាភិសមយេន អភិសមេតិ។ ឥធាបិ យថា សូរិយោ រូបគតានិ ឱភាសេតិ, ឯវំ មគ្គញាណំ ទុក្ខំ បរិជានាតិ។ យថា អន្ធការំ វិធមតិ, ឯវំ សមុទយំ បជហតិ។ យថា អាលោកំ ទស្សេតិ, ឯវំ សហជាតាទិបច្ចយតាយ មគ្គំ ភាវេតិ។ យថា សីតំ បដិប្បស្សម្ភេតិ, ឯវំ កិលេសបដិប្បស្សទ្ធិំ និរោធំ សច្ឆិករោតីតិ ឯវំ ឧបមាសំសន្ទនំ វេទិតព្ពំ។

៨៤១. អបរោ នយោ – យថា នាវា អបុព្ពំ អចរិមំ ឯកក្ខណេ ចត្តារិ កិច្ចានិ ករោតិ, ឱរិមតីរំ បជហតិ, សោតំ ឆិន្ទតិ, ភណ្ឌំ វហតិ, បារិមតីរំ អប្បេតិ, ឯវមេវ មគ្គញាណំ…បេ… និរោធំ សច្ឆិកិរិយាភិសមយេន អភិសមេតិ។ ឯត្ថាបិ យថា នាវា ឱរិមតីរំ បជហតិ, ឯវំ មគ្គញាណំ ទុក្ខំ បរិជានាតិ។ យថា សោតំ ឆិន្ទតិ, ឯវំ សមុទយំ បជហតិ។ យថា ភណ្ឌំ វហតិ, ឯវំ សហជាតាទិបច្ចយតាយ មគ្គំ ភាវេតិ។ យថា បារិមតីរំ អប្បេតិ, ឯវំ បារិមតីរភូតំ និរោធំ សច្ឆិករោតីតិ ឯវំ ឧបមាសំសន្ទនំ វេទិតព្ពំ។

៨៤២. ឯវំ សច្ចាភិសមយកាលស្មឹ ឯកក្ខណេ ចតុន្នំ កិច្ចានំ វសេន បវត្តញាណស្ស បនស្ស សោឡស ហាការេហិ តថដ្ឋេន ចត្តារិ កិច្ចានិ ឯកបដិវេធានិ ហោន្តិ។ យថាហ –

> “កថំ តថដ្ឋេន ចត្តារិ កិច្ចានិ ឯកបដិវេធានិ? សោឡសហិ អាការេហិ តថដ្ឋេន ចត្តារិ កិច្ចានិ ឯកបដិវេធានិ។ **ទុក្ខស្ស** បីឡនដ្ឋោ, សង្ខតដ្ឋោ, សន្តាបដ្ឋោ, វិបរិណាមដ្ឋោ, តថដ្ឋោ។ **សមុទយស្ស** អាយូហនដ្ឋោ, និទានដ្ឋោ, សំយោគដ្ឋោ, បលិពោធដ្ឋោ, តថដ្ឋោ។ **និរោធស្ស** និស្សរណដ្ឋោ, វិវេកដ្ឋោ, អសង្ខតដ្ឋោ, អមតដ្ឋោ, តថដ្ឋោ។ **មគ្គស្ស** និយ្យានដ្ឋោ, ហេតុដ្ឋោ, ទស្សនដ្ឋោ, អធិបតេយ្យដ្ឋោ, តថដ្ឋោ។ ឥមេហិ សោឡសហិ អាការេហិ តថដ្ឋេន ចត្តារិ សច្ចានិ ឯកសង្គហិតានិ។ យំ ឯកសង្គហិតំ, តំ ឯកត្តំ។ យំ ឯកត្តំ, តំ ឯកេន ញាណេន បដិវិជ្ឈតីតិ ចត្តារិ សច្ចានិ ឯកបដិវេធានី”តិ (បដិ. ម. ២.១១)។

៨៤៣. តត្ថ សិយា យទា ទុក្ខាទីនំ អញ្ញេបិ រោគគណ្ឌាទយោ អត្ថា អត្ថិ, អថ កស្មា ចត្តារោយេវ វុត្តាតិ។ ឯត្ថ វទាម, អញ្ញសច្ចទស្សនវសេន អាវិភាវតោ។ “តត្ថ កតមំ ទុក្ខេ ញាណំ? ទុក្ខំ អារព្ភ យា ឧប្បជ្ជតិ បញ្ញា បជាននា”តិអាទិនា (វិភ. ៧៩៤; បដិ. ម. ១.១០៩) ហិ នយេន ឯកេកសច្ចារម្មណវសេនាបិ សច្ចញាណំ វុត្តំ។ “យោ, ភិក្ខវេ, ទុក្ខំ បស្សតិ, សមុទយម្បិ សោ បស្សតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១១០០) នយេន ឯកំ សច្ចំ អារម្មណំ កត្វា សេសេសុបិ កិច្ចនិប្ផត្តិវសេនាបិ វុត្តំ។

តត្ថ យទា ឯកេកំ សច្ចំ អារម្មណំ ករោតិ, តទា សមុទយទស្សនេន តាវ សភាវតោ បីឡនលក្ខណស្សាបិ **ទុក្ខស្ស**, យស្មា តំ អាយូហនលក្ខណេន សមុទយេន អាយូហិតំ សង្ខតំ រាសិកតំ, តស្មាស្ស សោ សង្ខតដ្ឋោ អាវិភវតិ។ យស្មា បន មគ្គោ កិលេសសន្តាបហរោ សុសីតលោ, តស្មាស្ស មគ្គស្ស ទស្សនេន សន្តាបដ្ឋោ អាវិភវតិ អាយស្មតោ នន្ទស្ស អច្ឆរាទស្សនេន សុន្ទរិយា អនភិរូបភាវោ វិយ។ អវិបរិណាមធម្មស្ស បន និរោធស្ស ទស្សនេនស្ស វិបរិណាមដ្ឋោ អាវិភវតីតិ វត្តព្ពមេវេត្ថ នត្ថិ។

តថា សភាវតោ អាយូហនលក្ខណស្សាបិ **សមុទយស្ស**, ទុក្ខទស្សនេន និទានដ្ឋោ អាវិភវតិ អសប្បាយ ភោជនតោ ឧប្បន្នព្យាធិទស្សនេន ភោជនស្ស ព្យាធិនិទានភាវោ វិយ។ វិសំយោគភូតស្ស និរោធស្ស ទស្សនេន សំយោគដ្ឋោ។ និយ្យានភូតស្ស ច មគ្គស្ស ទស្សនេន បលិពោធដ្ឋោតិ។

តថា និស្សរណលក្ខណស្សាបិ **និរោធស្ស**, អវិវេកភូតស្ស សមុទយស្ស ទស្សនេន វិវេកដ្ឋោ អាវិភវតិ។ មគ្គទស្សនេន អសង្ខតដ្ឋោ, ឥមិនា ហិ អនមតគ្គសំសារេ មគ្គោ នទិដ្ឋបុព្ពោ, សោបិ ច សប្បច្ចយត្តា សង្ខតោយេវាតិ អប្បច្ចយធម្មស្ស អសង្ខតភាវោ អតិវិយ បាកដោ ហោតិ។ ទុក្ខទស្សនេន បនស្ស អមតដ្ឋោ អាវិភវតិ, ទុក្ខំ ហិ វិសំ, អមតំ និព្ពានន្តិ។

តថា និយ្យានលក្ខណស្សាបិ **មគ្គស្ស**, សមុទយទស្សនេន “នាយំ ហេតុ និព្ពានស្ស បត្តិយា, អយំ ហេតូ”តិ ហេតុដ្ឋោ អាវិភវតិ។ និរោធទស្សនេន ទស្សនដ្ឋោ, បរមសុខុមានិ រូបានិ បស្សតោ “វិប្បសន្នំ វត មេ ចក្ខូ”ន្តិ ចក្ខុស្ស វិប្បសន្នភាវោ វិយ។ ទុក្ខទស្សនេន អធិបតេយ្យដ្ឋោ, អនេករោគាតុរកបណជនទស្សនេន ឥស្សរជនស្ស ឧឡារភាវោ វិយាតិ ឯវមេត្ថ សលក្ខណវសេន ឯកេកស្ស, អញ្ញសច្ចទស្សនវសេន ច ឥតរេសំ តិណ្ណំ តិណ្ណំ អាវិភាវតោ ឯកេកស្ស ចត្តារោ ចត្តារោ អត្ថា វុត្តា។ មគ្គក្ខណេ បន សព្ពេ ចេតេ អត្ថា ឯកេនេវ ទុក្ខាទីសុ ចតុកិច្ចេន ញាណេន បដិវេធំ គច្ឆន្តីតិ។ យេ បន នានាភិសមយំ ឥច្ឆន្តិ, តេសំ ឧត្តរំ អភិធម្មេ កថាវត្ថុស្មឹ វុត្តមេវ។

បរិញ្ញាទិប្បភេទកថា

៨៤៤. ឥទានិ យានិ តានិ បរិញ្ញាទីនិ ចត្តារិ កិច្ចានិ វុត្តានិ, តេសុ –

> តិវិធា ហោតិ បរិញ្ញា, តថា បហានម្បិ សច្ឆិកិរិយាបិ;
> ទ្វេ ភាវនា អភិមតា, វិនិច្ឆយោ តត្ថ ញាតព្ពោ។

៨៤៥. ***តិវិធា ហោតិ បរិញ្ញា***តិ ញាតបរិញ្ញា តីរណបរិញ្ញា បហានបរិញ្ញាតិ ឯវំ បរិញ្ញា តិវិធា ហោតិ។ តត្ថ “អភិញ្ញាបញ្ញា ញាតដ្ឋេន ញាណ”ន្តិ (បដិ. ម. មាតិកា ១.២០) ឯវំ ឧទ្ទិសិត្វា “យេ យេ ធម្មា អភិញ្ញាតា ហោន្តិ, តេ តេ ធម្មា ញាតា ហោន្តី”តិ (បដិ. ម. ១.៧៥) ឯវំ សង្ខេបតោ, “សព្ពំ, ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យំ។ កិញ្ច, ភិក្ខវេ, សព្ពំ

អភិញ្ញេយ្យំ? ចក្ខុំ, ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យ’’ន្តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.២) នយេន វិត្ថារតោ វុត្តា **ញាតបរិញ្ញា** នាម។ តស្សា សប្បច្ចយនាមរូបាភិជាននា អាវេណិកា ភូមិ។

៨៤៦. ‘‘បរិញ្ញាបញ្ញា តីរណដ្ឋេន ញាណ’’ន្តិ (បដិ. ម. មាតិកា ១.២១) ឯវំ ឧទ្ទិសិត្វា បន ‘‘យេ យេ ធម្មា បរិញ្ញាតា ហោន្តិ, តេ តេ ធម្មា តីរិតា ហោន្តី’’តិ (បដិ. ម. ១.៧៥) ឯវំ សង្ខេបតោ, ‘‘សព្ពំ, ភិក្ខវេ, បរិញ្ញេយ្យំ។ កិញ្ច, ភិក្ខវេ, សព្ពំ បរិញ្ញេយ្យំ? ចក្ខុំ, ភិក្ខវេ, បរិញ្ញេយ្យ’’ន្តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.២១) នយេន វិត្ថារតោ វុត្តា **តីរណបរិញ្ញា** នាម។ តស្សា កលាបសម្មសនតោ បដ្ឋាយ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ តីរណវសេន បវត្តមានាយ យាវ អនុលោមា អាវេណិកា ភូមិ។

៨៤៧. ‘‘បហានបញ្ញា បរិច្ចាគដ្ឋេន ញាណ’’ន្តិ (បដិ. ម. មាតិកា ១.២២) ឯវំ បន ឧទ្ទិសិត្វា ‘‘យេ យេ ធម្មា បហីនា ហោន្តិ, តេ តេ ធម្មា បរិច្ចត្តា ហោន្តី’’តិ (បដិ. ម. ១.៧៥) ឯវំ វិត្ថារតោ វុត្តា ‘‘អនិច្ចានុបស្សនាយ និច្ចសញ្ញំ បជហតី’’តិអាទិនយប្បវត្តា **បហានបរិញ្ញា**។ តស្សា ភង្គានុបស្សនតោ បដ្ឋាយ យាវ មគ្គញាណា ភូមិ, អយំ ឥធ អធិប្បេតា។

យស្មា វា ញាតតីរណបរិញ្ញាយោបិ តទត្ថាយេវ, យស្មា ច យេ ធម្មេ បជហតិ, តេ និយមតោ ញាតា ចេវ តីរិតា ច ហោន្តិ, តស្មា បរិញ្ញាត្តយម្បិ ឥមិនា បរិយាយេន មគ្គញាណស្ស កិច្ចន្តិ វេទិតព្ពំ។

៨៤៨. **តថា បហានម្បីតិ** បហានម្បិ ហិ វិក្ខម្ភនប្បហានំ តទង្គប្បហានំ សមុច្ឆេទប្បហានន្តិ បរិញ្ញា វិយ តិវិធមេវ ហោតិ។ តត្ថ យំ សសេវាលេ ឧទកេ បក្ខិត្តេន ឃដេន សេវាលស្ស វិយ តេន តេន លោកិយសមាធិនា នីវរណាទីនំ បច្ចនីកធម្មានំ វិក្ខម្ភនំ, ឥទំ **វិក្ខម្ភនប្បហានំ** នាម។ បាឡិយំ បន ‘‘វិក្ខម្ភនប្បហានញ្ច នីវរណានំ បឋមំ ឈានំ ភាវយតោ’’តិ (បដិ. ម. ១.២៤) នីវរណានញ្ញេវ វិក្ខម្ភនំ វុត្តំ, តំ បាកដត្តា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ នីវរណានិ ហិ ឈានស្ស បុព្ពភាគេបិ បច្ឆាភាគេបិ ន សហសា ចិត្តំ អជ្ឈោត្ថរន្តិ, វិតក្កាទយោ អប្បិតក្ខណេយេវ។ តស្មា នីវរណានំ វិក្ខម្ភនំ បាកដំ។

៨៤៩. យំ បន រត្តិភាគេ សមុជ្ជលិតេន បទីបេន អន្ធការស្ស វិយ តេន តេន វិបស្សនាយ អវយវភូតេន ញាណង្គេន បដិបក្ខវសេនេវ តស្ស តស្ស បហាតព្ពធម្មស្ស បហានំ, ឥទំ **តទង្គប្បហានំ** នាម។ សេយ្យថិទំ – នាមរូបបរិច្ឆេទេន តាវ សក្កាយទិដ្ឋិយា។ បច្ចយបរិគ្គហេន អហេតុវិសមហេតុទិដ្ឋិយា ចេវ កង្ខាមលស្ស ច។ កលាបសម្មសនេន ‘‘អហំ មមា’’តិ សមូហគាហស្ស។ មគ្គាមគ្គវវត្ថានេន អមគ្គេ មគ្គសញ្ញាយ។ ឧទយទស្សនេន ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា។ វយទស្សនេន សស្សតទិដ្ឋិយា។ ភយតុបដ្ឋានេន សភយេ អភយសញ្ញាយ។ អាទីនវទស្សនេន អស្សាទសញ្ញាយ។ និព្ពិទានុបស្សនេន អភិរតិសញ្ញាយ។ មុញ្ចិតុកម្យតាយ អមុញ្ចិតុកាមភាវស្ស។ បដិសង្ខានេន អប្បដិសង្ខានស្ស។ ឧបេក្ខាយ អនុបេក្ខនស្ស។ អនុលោមេន សច្ចបដិលោមគាហស្ស បហានំ។

យំ វា បន អដ្ឋារសសុ មហាវិបស្សនាសុ អនិច្ចានុបស្សនាយ និច្ចសញ្ញាយ។ ទុក្ខានុបស្សនាយ សុខសញ្ញាយ។ អនត្តានុបស្សនាយ អត្តសញ្ញាយ។ និព្ពិទានុបស្សនាយ នន្ទិយា។ វិរាគានុបស្សនាយ រាគស្ស។ និរោធានុបស្សនាយ សមុទយស្ស។ បដិនិស្សគ្គានុបស្សនាយ អាទានស្ស។ ខយានុបស្សនាយ ឃនសញ្ញាយ។ វយានុបស្សនាយ អាយូហនស្ស។ វិបរិណាមានុបស្សនាយ ធុវសញ្ញាយ។ អនិមិត្តានុបស្សនាយ និមិត្តស្ស។ អប្បណិហិតានុបស្សនាយ បណិធិយា។ សុញ្ញតានុបស្សនាយ អភិនិវេសស្ស។ អធិបញ្ញាធម្មវិបស្សនាយ សារាទានាភិនិវេសស្ស។ យថាភូតញាណទស្សនេន សម្មោហាភិនិវេសស្ស។ អាទីនវានុបស្សនាយ អាលយាភិនិវេសស្ស។ បដិសង្ខានុបស្សនាយ អប្បដិសង្ខាយ។ វិវដ្ដានុបស្សនាយ សំយោគាភិនិវេសស្ស បហានំ។ ឥទម្បិ **តទង្គប្បហាន**មេវ។

៨៥០. តត្ថ យថា អនិច្ចានុបស្សនាទីហិ សត្តហិ និច្ចសញ្ញាទីនំ បហានំ ហោតិ, តំ ភង្គានុបស្សនេ វុត្តមេវ។

ខយានុបស្សនាតិ បន ឃនវិនិព្ភោគំ កត្វា អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនាតិ ឯវំ ខយំ បស្សតោ ញាណំ។ តេន ឃនសញ្ញាយ បហានំ ហោតិ។

វយានុបស្សនាតិ –

> អារម្មណាន្វយេន, ឧភោ ឯកវវត្ថានា;
> និរោធេ អធិមុត្តតា, វយលក្ខណវិបស្សនាតិ។ –

ឯវំ វុត្តា បច្ចក្ខតោ ចេវ អន្វយតោ ច សង្ខារានំ ភង្គំ ទិស្វា តស្មិញ្ញេវ ភង្គសង្ខាតេ និរោធេ អធិមុត្តតា, តាយ អាយូហនស្ស បហានំ ហោតិ។ យេសំ ហិ អត្ថាយ អាយូហេយ្យ, “តេ ឯវំ វយធម្មា”តិ វិបស្សតោ អាយូហនេ ចិត្តំ ន នមតិ។

វិបរិណាមានុបស្សនាតិ រូបសត្តកាទិវសេន តំ តំ បរិច្ឆេទំ អតិក្កម្ម អញ្ញថាបវត្តិទស្សនំ។ ឧប្បន្នស្ស វា ជរាយ ចេវ មរណេន ច ទ្វីហាការេហិ វិបរិណាមទស្សនំ, តាយ ធុវសញ្ញាយ បហានំ ហោតិ។

អនិមិត្តានុបស្សនាតិ អនិច្ចានុបស្សនាវ, តាយ និច្ចនិមិត្តស្ស បហានំ ហោតិ។

អប្បណិហិតានុបស្សនាតិ ទុក្ខានុបស្សនាវ, តាយ សុខបណិធិសុខបត្ថនាបហានំ ហោតិ។

សុញ្ញតានុបស្សនាតិ អនត្តានុបស្សនាវ, តាយ “អត្ថិ អត្តា”តិ អភិនិវេសស្ស បហានំ ហោតិ។

អធិបញ្ញាធម្មវិបស្សនាតិ –

“អារម្មណញ្ច បដិសង្ខា, ភង្គញ្ច អនុបស្សតិ;
សុញ្ញតោ ច ឧបដ្ឋានំ, អធិបញ្ញា វិបស្សនា”តិ។ –

ឯវំ វុត្តា រូបាទិអារម្មណំ ជានិត្វា តស្ស ច អារម្មណស្ស តទារម្មណស្ស ច ចិត្តស្ស ភង្គំ ទិស្វា “សង្ខារាវ ភិជ្ជន្តិ, សង្ខារានំ មរណំ, ន អញ្ញោ កោចិ អត្ថី”តិ ភង្គវសេន សុញ្ញតំ គហេត្វា បវត្តា វិបស្សនា។ សា អធិបញ្ញា ច ធម្មេសុ ច វិបស្សនាតិ កត្វា អធិបញ្ញាធម្មវិបស្សនាតិ វុច្ចតិ, តាយ និច្ចសារាភាវស្ស ច អត្តសារាភាវស្ស ច សុដ្ឋុ ទិដ្ឋត្តា សារាទានាភិនិវេសស្ស បហានំ ហោតិ។

យថាភូតញាណទស្សនន្តិ សប្បច្ចយនាមរូបបរិគ្គហោ, តេន “អហោសិ នុ ខោ អហំ អតីតមទ្ធាន”ន្តិអាទិវសេន ចេវ, “ឥស្សរតោ លោកោ សម្ភោតី”តិអាទិវសេន ច បវត្តស្ស សម្មោហាភិនិវេសស្ស បហានំ ហោតិ។

អាទីនវានុបស្សនាតិ ភយតុបដ្ឋានវសេន ឧប្បន្នំ សព្ពភវាទីសុ អាទីនវទស្សនញាណំ, តេន “កិញ្ចិ អល្លីយិតព្ពំ ន ទិស្សតី”តិ អាលយាភិនិវេសស្ស បហានំ ហោតិ។

បដិសង្ខានុបស្សនាតិ មុញ្ចនស្ស ឧបាយករណំ បដិសង្ខាញាណំ, តេន អប្បដិសង្ខាយ បហានំ ហោតិ។

វិវដ្ដានុបស្សនាតិ សង្ខារុបេក្ខា ចេវ អនុលោមញ្ច។ តទា ហិស្ស ចិត្តំ ឦសកបោណេ បទុមបលាសេ ឧទកពិន្ទុ វិយ សព្ពស្មា សង្ខារគតា បតិលីយតិ, បតិកុដតិ, បតិវត្តតីតិ វុត្តំ។ តស្មា តាយ សំយោគាភិនិវេសស្ស បហានំ ហោតិ, កាមសំយោគាទិកស្ស កិលេសាភិនិវេសស្ស កិលេសប្បវត្តិយា បហានំ ហោតីតិ អត្ថោ។ ឯវំ វិត្ថារតោ តទង្គប្បហានំ វេទិតព្ពំ។ បាឡិយំ បន “តទង្គប្បហានញ្ច ទិដ្ឋិគតានំ និព្ពេធភាគិយំ សមាធឹ ភាវយតោ”តិ (បដិ. ម. ១.២៤) សង្ខេបេនេវ វុត្តំ។

៨៥១. យំ បន អសនិវិចក្កាភិហតស្ស រុក្ខស្ស វិយ អរិយមគ្គញាណេន សំយោជនាទីនំ ធម្មានំ យថា ន បុន បវត្តិ, ឯវំ បហានំ, ឥទំ **សមុច្ឆេទប្បហានំ** នាម។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ “សមុច្ឆេទប្បហានញ្ច លោកុត្តរំ ខយគាមិមគ្គំ ភាវយតោ”តិ (បដិ. ម. ១.២៤) ។ ឥតិ ឥមេសុ តីសុ បហានេសុ សមុច្ឆេទប្បហានមេវ ឥធ អធិប្បេតំ។ យស្មា បន តស្ស យោគិនោ បុព្ពភាគេ វិក្ខម្ភនតទង្គប្បហានានិបិ តទត្ថានេវ, តស្មា បហានត្តយម្បិ ឥមិនា បរិយាយេន មគ្គញាណស្ស កិច្ចន្តិ វេទិតព្ពំ។ បដិរាជានំ វធិត្វា រជ្ជំ បត្តេន ហិ យម្បិ តតោ បុព្ពេ កតំ, សព្ពំ “ឥទញ្ចិទញ្ច រញ្ញា កត”ន្តិយេវ វុច្ចតិ។

៨៥២. **សច្ឆិកិរិយាបី**តិ លោកិយសច្ឆិកិរិយា លោកុត្តរសច្ឆិកិរិយាតិ ទ្វេធា ភិន្នាបិ លោកុត្តរាយ ទស្សនភាវនាវសេន ភេទតោ តិវិធា ហោតិ។ តត្ថ “បឋមស្ស ឈានស្ស លាភីម្ហិ, វសីម្ហិ, បឋមជ្ឈានំ សច្ឆិកតំ មយា”តិអាទិនា (បារា. ២០៣-២០៤) នយេន អាគតា បឋមជ្ឈានាទីនំ ផស្សនា លោកិយសច្ឆិកិរិយា នាម។ **ផស្សនា**តិ អធិគន្ត្វា “ឥទំ មយា អធិគត”ន្តិ បច្ចក្ខតោ ញាណផស្សេន ផុសនា។ ឥមមេវ ហិ អត្ថំ សន្ធាយ “សច្ឆិកិរិយា បញ្ញា ផស្សនដ្ឋេ ញាណ”ន្តិ (បដិ. ម. មាតិកា ១.២៤) ឧទ្ទិសិត្វា “យេ យេ ធម្មា សច្ឆិកតា ហោន្តិ, តេ តេ ធម្មា ផស្សិតា ហោន្តី”តិ (បដិ. ម. ១.៧៥) សច្ឆិកិរិយនិទ្ទេសោ វុត្តោ។

អបិច អត្តនោ សន្តានេ អនុប្បាទេត្វាបិ យេ ធម្មា កេវលំ អបរប្បច្ចយេន ញាណេន ញាតា, តេ សច្ឆិកតា ហោន្តិ។ តេនេវ ហិ “សព្ពំ, ភិក្ខវេ, សច្ឆិកាតព្ពំ។ កិញ្ច, ភិក្ខវេ, សព្ពំ សច្ឆិកាតព្ពំ? ចក្ខុ, ភិក្ខវេ, សច្ឆិកាតព្ព”ន្តិអាទិ (បដិ. ម. ១.២៩) វុត្តំ។

អបរម្បិ វុត្តំ “រូបំ បស្សន្តោ សច្ឆិករោតិ។ វេទនំ...បេ.... វិញ្ញាណំ បស្សន្តោ សច្ឆិករោតិ។ ចក្ខុំ...បេ.... ជរាមរណំ...បេ.... អមតោគធំ និព្ពានំ បស្សន្តោ សច្ឆិករោតីតិ។ យេ យេ ធម្មា សច្ឆិកតា ហោន្តិ, តេ តេ ធម្មា ផស្សិតា ហោន្តី”តិ (បដិ. ម. ១.២៩)។

បឋមមគ្គក្ខណេ បន និព្ពានទស្សនំ ទស្សនសច្ឆិកិរិយា។ សេសមគ្គក្ខណេសុ ភាវនាសច្ឆិកិរិយាតិ។ សា ទុវិធាបិ ឥធ អធិប្បេតា។ តស្មា ទស្សនភាវនាវសេន និព្ពានស្ស សច្ឆិកិរិយា ឥមស្ស ញាណស្ស កិច្ចន្តិ វេទិតព្ពំ។

៨៥៣. ទ្វេ ភាវនា អភិមតាតិ ភាវនា បន លោកិយភាវនា លោកុត្តរភាវនាតិ ទ្វេយេវ អភិមតា។ តត្ថ លោកិយានំ សីលសមាធិបញ្ញានំ ឧប្បាទនំ, តាហិ ច សន្តានវាសនំ លោកិយភាវនា។ លោកុត្តរានំ ឧប្បាទនំ, តាហិ ច សន្តានវាសនំ លោកុត្តរភាវនា។ តាសុ ឥធ លោកុត្តរា អធិប្បេតា។ លោកុត្តរានិ ហិ សីលាទីនិ ចតុព្ពិធម្បេតំ ញាណំ ឧប្បាទេតិ។ តេសំ សហជាតបច្ចយាទិតាយ តេហិ ច សន្តានំ វាសេតីតិ លោកុត្តរភាវនាវស្ស កិច្ចន្តិ។

ឯវំ –

> កិច្ចានិ បរិញ្ញាទីនិ, យានិ វុត្តានិ អភិសមយកាលេ;
> តានិ ច យថាសភាវេន, ជានិតព្ពានិ សព្ពានីតិ។

ឯត្តាវតា ច –

> “សីលេ បតិដ្ឋាយ នរោ សបញ្ញោ, ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយ”ន្តិ។ –

ឯវំ សរូបេនេវ អាគតាយ បញ្ញាភាវនាយ វិធានទស្សនត្ថំ យំ វុត្តំ “មូលភូតា ទ្វេ វិសុទ្ធិយោ សម្បាទេត្វា សរីរភូតា បញ្ច វិសុទ្ធិយោ សម្បាទេន្តេន ភាវេតព្ពា”តិ, តំ វិត្ថារិតំ ហោតិ។ កថំ ភាវេតព្ពាតិ អយញ្ច បញ្ហោ វិស្សជ្ជិតោតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

ញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ នាម

ពាវីសតិមោ បរិច្ឆេទោ។

២៣. បញ្ញាភាវនានិសំសនិទ្ទេសោ

អានិសំសបកាសនា

៨៥៤. យំ បន វុត្តំ “បញ្ញាភាវនាយ កោ អានិសំសោ”តិ, តត្ថ វទាម។ អយញ្ហិ បញ្ញាភាវនា នាម អនេកសតានិសំសា។ តស្សា ទីឃេនាបិ អទ្ធុនា ន សុករំ វិត្ថារតោ អានិសំសំ បកាសេតុំ។ សង្ខេបតោ បនស្សា នានាកិលេសវិទ្ធំសនំ, អរិយផលរសានុភវនំ, និរោធសមាបត្តិសមាបជ្ជនសមត្ថតា, អាហុនេយ្យភាវាទិសិទ្ធីតិ អយមានិសំសោ វេទិតព្ពោ។

នានាកិលេសវិទ្ធំសនកថា

៨៥៥. តត្ថ យំ នាមរូបបរិច្ឆេទតោ បដ្ឋាយ សក្កាយទិដ្ឋាទីនំ វសេន **នានាកិលេសវិទ្ធំសនំ** វុត្តំ, អយំ លោកិកាយ បញ្ញាភាវនាយ អានិសំសោ។ យំ អរិយមគ្គក្ខណេ សំយោជនាទីនំ វសេន **នានាកិលេសវិទ្ធំសនំ** វុត្តំ, អយំ លោកុត្តរាយ បញ្ញាភាវនាយ អានិសំសោតិ វេទិតព្ពោ។

ភីមវេគានុបតិតា, អសនីវ សិលុច្ចយេ;
វាយុវេគសមុដ្ឋិតោ, អរញ្ញមិវ បាវកោ។

អន្ធការំ វិយ រវិ, សតេជុជ្ជលមណ្ឌលោ;
ទីឃរត្តានុបតិតំ, សព្ពានត្ថវិធាយកំ។

កិលេសជាលំ បញ្ញា ហិ, វិទ្ធំសយតិ ភាវិតា;
សន្ទិដ្ឋិកមតោ ជញ្ញា, អានិសំសមិមំ ឥធ។

ផលសមាបត្តិកថា

៨៥៦. **អរិយផលរសានុភវន**ន្តិ ន កេវលញ្ច កិលេសវិទ្ធំសនញ្ញេវ, អរិយផលរសានុភវនម្បិ បញ្ញាភាវនាយ អានិសំសោ។ អរិយផលន្តិ ហិ សោតាបត្តិផលាទិ សាមញ្ញផលំ វុច្ចតិ។ តស្ស ទ្វីហាការេហិ រសានុភវនំ ហោតិ។ មគ្គវីថិយញ្ច ផលសមាបត្តិវសេន ច បវត្តិយំ។ តត្រាស្ស មគ្គវីថិយំ បវត្តិ ទស្សិតាយេវ។

៨៥៧. អបិច យេ “សំយោជនប្បហានមត្តមេវ ផលំ នាម, ន កោចិ អញ្ញោ ធម្មោ អត្ថី”តិ វទន្តិ, តេសំ អនុនយត្ថំ ឥទំ សុត្តម្បិ ទស្សេតព្ពំ – “កថំ បយោគបដិប្បស្សទ្ធិបញ្ញា ផលេ ញាណំ? សោតាបត្តិមគ្គក្ខណេ ទស្សនដ្ឋេន សម្មាទិដ្ឋិ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា វុដ្ឋាតិ, តទនុវត្តកកិលេសេហិ ច ខន្ធេហិ ច វុដ្ឋាតិ, ពហិទ្ធា ច សព្ពនិមិត្តេហិ វុដ្ឋាតិ។ តប្បយោគបដិប្បស្សទ្ធត្តា ឧប្បជ្ជតិ សម្មាទិដ្ឋិ, មគ្គស្សេតំ ផល”ន្តិ (បដិ. ម. ១.៦៣) វិត្ថារេតព្ពំ។

“ចត្តារោ មគ្គា អបរិយាបន្នា, ចត្តារិ ច សាមញ្ញផលានិ, ឥមេ ធម្មា អប្បមាណារម្មណា” (ធ. ស. ១៤២២)។ “មហគ្គតោ ធម្មោ អប្បមាណស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១២.៦២) ឯវមាទីនិបិ ចេត្ថ សាធកានិ។

៨៥៨. ផលសមាបត្តិយំ បវត្តិទស្សនត្ថំ បនស្ស ឥទំ បញ្ហាកម្មំ – កា ផលសមាបត្តិ, កេ តំ សមាបជ្ជន្តិ, កេ ន សមាបជ្ជន្តិ, កស្មា សមាបជ្ជន្តិ, កថញ្ចស្សា សមាបជ្ជនំ ហោតិ, កថំ ឋានំ, កថំ វុដ្ឋានំ, កឹ ផលស្ស អនន្តរំ, កស្ស ច ផលំ អនន្តរន្តិ?

៨៥៩. តត្ថ **កា ផលសមាបត្តី**តិ យា អរិយផលស្ស និរោធេ អប្បនា។

៨៦០. **កេ តំ សមាបជ្ជន្តិ, កេ ន សមាបជ្ជន្តី**តិ សព្ពេបិ បុថុជ្ជនា ន សមាបជ្ជន្តិ។ កស្មា? អនធិគតត្តា។ អរិយា បន សព្ពេបិ សមាបជ្ជន្តិ។ កស្មា? អធិគតត្តា។ ឧបរិមា បន ហេដ្ឋិមំ ន សមាបជ្ជន្តិ, បុគ្គលន្តរភាវុបគមនេន បដិប្បស្សទ្ធត្តា។ ហេដ្ឋិមា ច ឧបរិមំ, អនធិគតត្តា។ អត្តនោ អត្តនោយេវ បន ផលំ សមាបជ្ជន្តីតិ ឥទមេត្ថ សន្និដ្ឋានំ។

កេចិ បន “សោតាបន្នសកទាគាមិនោបិ ន សមាបជ្ជន្តិ។ ឧបរិមា ទ្វេយេវ សមាបជ្ជន្តី”តិ វទន្តិ។ តទញ្ញ តេសំ ការណំ, ឯតេ ហិ សមាធិស្មឹ បរិបូរការិនោតិ។ តំ បុថុជ្ជនស្សាបិ អត្តនា បដិលទ្ធលោកិយសមាធិ សមាបជ្ជនតោ អការណមេវ។ កិញ្ចេត្ថ ការណាការណចិន្តាយ។ ននុ បាឡិយំយេវ វុត្តំ – “កតមេ ទស គោត្រភុធម្មា វិបស្សនាវសេន ឧប្បជ្ជន្តិ? សោតាបត្តិមគ្គបដិលាភត្ថាយ ឧប្បាទំ បវត្តំ…បេ.... ឧបាយាសំ ពហិទ្ធា សង្ខារនិមិត្តំ អភិភុយ្យតីតិ គោត្រភុ។ សោតាបត្តិផលសមាបត្តត្ថាយ សកទាគាមិមគ្គំ ...បេ.... អរហត្តផលសមាបត្តត្ថាយ... សុញ្ញតវិហារសមាបត្តត្ថាយ... អនិមិត្តវិហារសមាបត្តត្ថាយ ឧប្បាទំ…បេ.... ពហិទ្ធា សង្ខារនិមិត្តំ អភិភុយ្យតីតិ គោត្រភូ”តិ (បដិ. ម. ១.៦០)។ តស្មា សព្ពេបិ អរិយា អត្តនោ អត្តនោ ផលំ សមាបជ្ជន្តីតិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ។

៨៦១. កស្មា សមាបជ្ជន្តីតិ ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារត្ថំ។ យថា ហិ រាជា រជ្ជសុខំ, ទេវតា ទិព្ពសុខំ អនុភវន្តិ, ឯវំ អរិយា “អរិយំ លោកុត្តរសុខំ អនុភវិស្សាមា”តិ អទ្ធានបរិច្ឆេទំ កត្វា ឥច្ឆិតិច្ឆិតក្ខណេ ផលសមាបត្តឹ សមាបជ្ជន្តិ។

៨៦២. កថញ្ចស្សា សមាបជ្ជនំ ហោតិ, កថំ ឋានំ, កថំ វុដ្ឋានន្តិ ទ្វីហិ តាវ អាការេហិ អស្សា សមាបជ្ជនំ ហោតិ – និព្ពានតោ អញ្ញស្ស អារម្មណស្ស អមនសិការា និព្ពានស្ស ច មនសិការា។ យថាហ – “ទ្វេ ខោ, អាវុសោ, បច្ចយា អនិមិត្តាយ ចេតោវិមុត្តិយា សមាបត្តិយា សព្ពនិមិត្តានញ្ច អមនសិការោ, អនិមិត្តាយ ច ធាតុយា មនសិការោ”តិ (ម. និ. ១.៤៥៨)។

៨៦៣. អយម្បនេត្ថ សមាបជ្ជនក្កមោ។ ផលសមាបត្តត្ថិកេន ហិ អរិយសាវកេន រហោគតេន បដិសល្លីនេន ឧទយព្ពយាទិវសេន សង្ខារា វិបស្សិតព្ពា។ តស្ស បវត្តានុបុព្ពវិបស្សនស្ស សង្ខារារម្មណ គោត្រភុញាណានន្តរា ផលសមាបត្តិវសេន និរោធេ ចិត្តំ អប្បេតិ។ ផលសមាបត្តិនិន្នតាយ ចេត្ថ សេក្ខស្សាបិ ផលមេវ ឧប្បជ្ជតិ, ន មគ្គោ។

យេ បន វទន្តិ “សោតាបន្នោ ‘ផលសមាបត្តឹ សមាបជ្ជិស្សាមី’តិ វិបស្សនំ បដ្ឋបេត្វា សកទាគាមី ហោតិ។ សកទាគាមី ច អនាគាមី”តិ, តេ វត្តព្ពា “ឯវំ សតិ អនាគាមី អរហា ភវិស្សតិ, អរហា បច្ចេកពុទ្ធោ, បច្ចេកពុទ្ធោ ច ពុទ្ធោ។ តស្មា ន កិញ្ចិ ឯតំ, បាឡិវសេនេវ ច បដិក្ខិត្ត”ន្តិបិ ន គហេតព្ពំ។ ឥទមេវ បន គហេតព្ពំ – សេក្ខស្សាបិ ផលមេវ ឧប្បជ្ជតិ, ន មគ្គោ។ ផលញ្ចស្ស សចេ អនេន បឋមជ្ឈានិកោ មគ្គោ អធិគតោ ហោតិ។ បឋមជ្ឈានិកមេវ ឧប្បជ្ជតិ។ សចេ ទុតិយាទីសុ អញ្ញតរជ្ឈានិកោ, ទុតិយាទីសុ អញ្ញតរជ្ឈានិកមេវាតិ។ ឯវំ តាវស្សា សមាបជ្ជនំ ហោតិ។

៨៦៤. “តយោ ខោ, អាវុសោ, បច្ចយា អនិមិត្តាយ ចេតោវិមុត្តិយា ឋិតិយា សព្ពនិមិត្តានញ្ច អមនសិការោ, អនិមិត្តាយ ច ធាតុយា មនសិការោ, បុព្ពេ ច អភិសង្ខារោ”តិ (ម. និ. ១.៤៥៨) វចនតោ បនស្សា តីហាការេហិ ឋានំ ហោតិ។ តត្ថ **បុព្ពេ ច អភិសង្ខារោ**តិ សមាបត្តិតោ បុព្ពេ កាលបរិច្ឆេទោ។ “អសុកស្មឹ នាម កាលេ វុដ្ឋហិស្សាមី”តិ បរិច្ឆិន្នត្តា ហិស្សា យាវ សោ កាលោ នាគច្ឆតិ, តាវ ឋានំ ហោតិ។ ឯវមស្សា ឋានំ ហោតីតិ។

៨៦៥. “ទ្វេ ខោ, អាវុសោ, បច្ចយា អនិមិត្តាយ ចេតោវិមុត្តិយា វុដ្ឋានាយ សព្ពនិមិត្តានញ្ច មនសិការោ, អនិមិត្តាយ ច ធាតុយា អមនសិការោ”តិ (ម. និ. ១.៤៥៨) វចនតោ បនស្សា ទ្វីហាការេហិ វុដ្ឋានំ ហោតិ។ តត្ថ **សព្ពនិមិត្តាន**ន្តិ រូបនិមិត្តវេទនាសញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណនិមិត្តានំ។ កាមញ្ច ន សព្ពានេវេតានិ ឯកតោ មនសិករោតិ សព្ពសង្គាហិកវសេន បនេតំ វុត្តំ។ តស្មា យំ ភវង្គស្ស អារម្មណំ ហោតិ, តំ មនសិករោតោ ផលសមាបត្តិវុដ្ឋានំ ហោតីតិ ឯវមស្សា វុដ្ឋានំ វេទិតព្ពំ។

៨៦៦. កឹ ផលស្ស អនន្តរំ, កស្ស ច ផលំ អនន្តរន្តិ ផលស្ស តាវ ផលមេវ វា អនន្តរំ ហោតិ, ភវង្គំ វា។ ផលំ បន អត្ថិ មគ្គានន្តរំ, អត្ថិ ផលានន្តរំ, អត្ថិ គោត្រភុអនន្តរំ, អត្ថិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនានន្តរំ។ តត្ថ មគ្គវីថិយំ មគ្គានន្តរំ, បុរិមស្ស បុរិមស្ស បច្ឆិមំ បច្ឆិមំ ផលានន្តរំ។ ផលសមាបត្តីសុ បុរិមំ បុរិមំ គោត្រភុអនន្តរំ។ **គោត្រភូ**តិ ចេត្ថ អនុលោមំ វេទិតព្ពំ។ វុត្តញ្ហេតំ បដ្ឋានេ – “អរហតោ អនុលោមំ ផលសមាបត្តិយា អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ។ សេក្ខានំ អនុលោមំ ផលសមាបត្តិយា អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧)។ យេន ផលេន និរោធា វុដ្ឋានំ ហោតិ, តំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនានន្តរន្តិ។ តត្ថ ឋបេត្វា មគ្គវីថិយំ ឧប្បន្នំ ផលំ អវសេសំ សព្ពំ ផលសមាបត្តិវសេន បវត្តំ នាម។ ឯវមេតំ មគ្គវីថិយំ ផលសមាបត្តិយំ វា ឧប្បជ្ជនវសេន,

បដិប្បស្សទ្ធទរថំ, អមតារម្មណំ សុភំ;
វន្តលោកាមិសំ សន្តំ, សាមញ្ញផលមុត្តមំ។

ឱជវន្តេន សុចិនា, សុខេន អភិសន្ទិតំ;
យេន សាតាតិសាតេន, អមតេន មធុំ វិយ។

តំ សុខំ តស្ស អរិយស្ស, រសភូតមនុត្តរំ;
ផលស្ស បញ្ញំ ភាវេត្វា, យស្មា វិន្ទតិ បណ្ឌិតោ។

តស្មា អរិយផលស្សេតំ, រសានុភវនំ ឥធ;
វិបស្សនាភាវនាយ, អានិសំសោតិ វុច្ចតិ។

និរោធសមាបត្តិកថា

៨៦៧. **និរោធសមាបត្តិសមាបជ្ជនសមត្ថតា**តិ ន កេវលញ្ច អរិយផលរសានុភវនំយេវ, អយំ បន និរោធសមាបត្តិយា សមាបជ្ជនសមត្ថតាបិ ឥមិស្សា បញ្ញាភាវនាយ អានិសំសោតិ វេទិតព្ពោ។

តត្រិទំ និរោធសមាបត្តិយា វិភាវនត្ថំ បញ្ហាកម្មំ – កា និរោធសមាបត្តិ, កេ តំ សមាបជ្ជន្តិ, កេ ន សមាបជ្ជន្តិ, កត្ថ សមាបជ្ជន្តិ, កស្មា សមាបជ្ជន្តិ, កថញ្ចស្សា សមាបជ្ជនំ ហោតិ, កថំ ឋានំ, កថំ វុដ្ឋានំ, វុដ្ឋិតស្ស កឹនិន្នំ ចិត្តំ ហោតិ, មតស្ស ច សមាបន្នស្ស ច កោ វិសេសោ, និរោធសមាបត្តិ កឹ សង្ខតា អសង្ខតា លោកិយា លោកុត្តរា និប្ផន្នា អនិប្ផន្នាតិ?

៨៦៨. តត្ថ **កា និរោធសមាបត្តី**តិ យា អនុបុព្ពនិរោធវសេន ចិត្តចេតសិកានំ ធម្មានំ អប្បវត្តិ។ **កេ តំ សមាបជ្ជន្តិ, កេ ន សមាបជ្ជន្តី**តិ សព្ពេបិ បុថុជ្ជនា, សោតាបន្នា, សកទាគាមិនោ, សុក្ខវិបស្សកា ច អនាគាមិនោ, អរហន្តោ ន សមាបជ្ជន្តិ។ អដ្ឋសមាបត្តិលាភិនោ បន អនាគាមិនោ, ខីណាសវា ច សមាបជ្ជន្តិ។ “ទ្វីហិ ពលេហិ សមន្នាគតត្តា, តយោ ច សង្ខារានំ បដិប្បស្សទ្ធិយា, សោឡសហិ ញាណចរិយាហិ, នវហិ សមាធិចរិយាហិ វសីភាវតា បញ្ញា និរោធសមាបត្តិយា ញាណ”ន្តិ (បដិ. ម. មាតិកា ១.៣៤) ហិ វុត្តំ។ អយញ្ច សម្បទា ឋបេត្វា អដ្ឋសមាបត្តិលាភិនោ អនាគាមិខីណាសវេ អញ្ញេសំ នត្ថិ។ តស្មា តេយេវ សមាបជ្ជន្តិ, ន អញ្ញេ។

៨៦៩. កតមានិ បនេត្ថ ទ្វេ ពលានិ…បេ… កតមា វសីភាវតាតិ? ន ឯត្ថ កិញ្ចិ អម្ហេហិ វត្តព្ពំ អត្ថិ។ សព្ពមិទំ ឯតស្ស ឧទ្ទេសស្ស និទ្ទេសេ វុត្តមេវ។ យថាហ –

> “**ទ្វីហិ ពលេហី**តិ ទ្វេ ពលានិ សមថពលំ វិបស្សនាពលំ។ កតមំ សមថពលំ? នេក្ខម្មវសេន ចិត្តស្ស ឯកគ្គតា អវិក្ខេបោ សមថពលំ។ អព្យាបាទវសេន… អាលោកសញ្ញាវសេន… អវិក្ខេបវសេន…បេ… បដិនិស្សគ្គានុបស្សិអស្សាសវសេន… បដិនិស្សគ្គានុបស្សិបស្សាសវសេន ចិត្តស្ស ឯកគ្គតា អវិក្ខេបោ សមថពលន្តិ។ កេនដ្ឋេន សមថពលំ? បឋមជ្ឈានេន នីវរណេ ន កម្បតីតិ សមថពលំ។ ទុតិយជ្ឈានេន វិតក្កវិចារេ…បេ… នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិយា អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញាយ ន កម្បតីតិ សមថពលំ។ ឧទ្ធច្ចេ ច ឧទ្ធច្ចសហគតកិលេសេ ច ខន្ធេ ច ន កម្បតិ ន ចលតិ ន វេធតីតិ សមថពលំ។ ឥទំ **សមថពលំ**។
>
> “កតមំ វិបស្សនាពលំ? អនិច្ចានុបស្សនា វិបស្សនាពលំ។ ទុក្ខានុបស្សនា… អនត្តានុបស្សនា… និព្ពិទានុបស្សនា… វិរាគានុបស្សនា… និរោធានុបស្សនា… បដិនិស្សគ្គានុបស្សនា វិបស្សនាពលំ។ រូបេ អនិច្ចានុបស្សនា…បេ… រូបេ បដិនិស្សគ្គានុបស្សនា វិបស្សនាពលំ។ វេទនាយ… សញ្ញាយ… សង្ខារេសុ… វិញ្ញាណេ… ចក្ខុស្មឹ…បេ… ជរាមរណេ អនិច្ចានុបស្សនា។ ជរាមរណេ បដិនិស្សគ្គានុបស្សនា វិបស្សនាពលន្តិ។ កេនដ្ឋេន វិបស្សនាពលំ? អនិច្ចានុបស្សនាយ និច្ចសញ្ញាយ ន កម្បតីតិ វិបស្សនាពលំ។ ទុក្ខានុបស្សនាយ សុខសញ្ញាយ ន កម្បតីតិ… អនត្តានុបស្សនាយ អត្តសញ្ញាយ ន កម្បតីតិ… និព្ពិទានុបស្សនាយ នន្ទិយា ន កម្បតីតិ… វិរាគានុបស្សនាយ រាគេ ន កម្បតីតិ… និរោធានុបស្សនាយ សមុទយេ ន កម្បតីតិ… បដិនិស្សគ្គានុបស្សនាយ អាទានេ ន កម្បតីតិ វិបស្សនាពលំ។ អវិជ្ជាយ ច អវិជ្ជាសហគតកិលេសេ ច ខន្ធេ ច ន កម្បតិ ន ចលតិ ន វេធតីតិ វិបស្សនាពលំ។ ឥទំ **វិបស្សនាពលំ**។

“**តយោ ច សង្ខារានំ បដិប្បស្សទ្ធិយា**តិ កតមេសំ តិណ្ណន្នំ សង្ខារានំ បដិប្បស្សទ្ធិយា? ទុតិយជ្ឈានំ សមាបន្នស្ស វិតក្កវិចារា វចីសង្ខារា បដិប្បស្សទ្ធា ហោន្តិ។ ចតុត្ថំ ឈានំ សមាបន្នស្ស អស្សាសបស្សាសា កាយសង្ខារា បដិប្បស្សទ្ធា ហោន្តិ។ សញ្ញាវេទយិតនិរោធំ សមាបន្នស្ស សញ្ញា ច វេទនា ច ចិត្តសង្ខារា បដិប្បស្សទ្ធា ហោន្តិ។ ឥមេសំ តិណ្ណន្នំ សង្ខារានំ បដិប្បស្សទ្ធិយា។

“**សោឡសហិ ញាណចរិយាហី**តិ កតមាហិ សោឡសហិ ញាណចរិយាហិ? អនិច្ចានុបស្សនា ញាណចរិយា។ ទុក្ខា... អនត្តា... និព្ពិទា... វិរាគា... និរោធា... បដិនិស្សគ្គា... វិវដ្ដានុបស្សនា ញាណចរិយា។ សោតាបត្តិមគ្គោ ញាណចរិយា។ សោតាបត្តិផលសមាបត្តិ ញាណចរិយា។ សកទាគាមិមគ្គោ...បេ.... អរហត្តផលសមាបត្តិ ញាណចរិយា។ ឥមាហិ សោឡសហិ ញាណចរិយាហិ។

“**នវហិ សមាធិចរិយាហី**តិ កតមាហិ នវហិ សមាធិចរិយាហិ? បឋមជ្ឈានំ សមាធិចរិយា។ ទុតិយជ្ឈានំ...បេ.... នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិ សមាធិចរិយា។ បឋមជ្ឈានបដិលាភត្ថាយ វិតក្កោ ច វិចារោ ច បីតិ ច សុខញ្ច ចិត្តេកគ្គតា ច...បេ.... នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិ បដិលាភត្ថាយ វិតក្កោ ច វិចារោ ច បីតិ ច សុខញ្ច ចិត្តេកគ្គតា ច។ ឥមាហិ នវហិ សមាធិចរិយាហិ។

“**វសី**តិ បញ្ច វសិយោ – អាវជ្ជនវសី, សមាបជ្ជនវសី, អធិដ្ឋានវសី, វុដ្ឋានវសី, បច្ចវេក្ខណវសី។ បឋមជ្ឈានំ យត្ថិច្ឆកំ យទិច្ឆកំ យាវតិច្ឆកំ អាវជ្ជតិ, អាវជ្ជនាយ ទន្ធាយិតត្តំ នត្ថីតិ អាវជ្ជនវសី។ បឋមជ្ឈានំ យត្ថិច្ឆកំ យទិច្ឆកំ យាវតិច្ឆកំ សមាបជ្ជតិ, សមាបជ្ជនាយ ទន្ធាយិតត្តំ នត្ថីតិ សមាបជ្ជនវសី...បេ.... អធិដ្ឋាតិ អធិដ្ឋានេ...បេ.... វុដ្ឋាតិ វុដ្ឋានេ...បេ.... បច្ចវេក្ខតិ បច្ចវេក្ខណាយ ទន្ធាយិតត្តំ នត្ថីតិ បច្ចវេក្ខណវសី។ ទុតិយំ...បេ.... នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិំ យត្ថិច្ឆកំ យទិច្ឆកំ យាវតិច្ឆកំ អាវជ្ជតិ ...បេ.... បច្ចវេក្ខតិ។ បច្ចវេក្ខណាយ ទន្ធាយិតត្តំ នត្ថីតិ បច្ចវេក្ខណវសី។ ឥមា បញ្ច វសិយោ”តិ (បដិ. ម. ១.៨៣)។

៨៧០. ឯត្ថ ច “សោឡសហិ ញាណចរិយាហី”តិ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសោ ឯស។ អនាគាមិនោ បន ចុទ្ទសហិ ញាណចរិយាហិ ហោតិ។ យទិ ឯវំ សកទាគាមិនោ ទ្វាទសហិ សោតាបន្នស្ស ច ទសហិ កឹ ន ហោតីតិ? ន ហោតិ, សមាធិបារិពន្ថិកស្ស បញ្ច កាមគុណិករាគស្ស អប្បហីនត្តា។ តេសំ ហិ សោ អប្បហីនោ។ តស្មា សមថពលំ ន បរិបុណ្ណំ ហោតិ, តស្មិំ អបរិបូរេ ទ្វីហិ ពលេហិ សមាបជ្ជិតព្ពំ និរោធសមាបត្តិំ ពលវេកល្លេន សមាបជ្ជិតុំ ន សក្កោន្តិ។ អនាគាមិស្ស បន សោ បហីនោ, តស្មា ឯស បរិបុណ្ណពលោ ហោតិ។ បរិបុណ្ណពលត្តា សក្កោតិ។ តេនាហ ភគវា – “និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលំ ផលសមាបត្តិយា អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧)។ ឥទញ្ហិ បដ្ឋានេ មហាបករណេ អនាគាមិនោវ និរោធា វុដ្ឋានំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ។

៨៧១. កត្ថ សមាបជ្ជន្តីតិ បញ្ចវោការភវេ។ កស្មា? អនុបុព្ពសមាបត្តិសព្ភាវតោ។ ចតុវោការភវេ បន បឋមជ្ឈានាទីនំ ឧប្បត្តិ នត្ថិ។ តស្មា ន សក្កា តត្ថ សមាបជ្ជិតុន្តិ។ កេចិ បន “វត្ថុស្ស អភាវា”តិ វទន្តិ។

៨៧២. កស្មា សមាបជ្ជន្តីតិ សង្ខារានំ បវត្តិភេទេ ឧក្កណ្ឋិត្វា ទិដ្ឋេវ ធម្មេ អចិត្តកា ហុត្វា “និរោធំ និព្ពានំ បត្វា សុខំ វិហរិស្សាមា”តិ សមាបជ្ជន្តិ។

៨៧៣. កថញ្ចស្សា សមាបជ្ជនំ ហោតីតិ សមថវិបស្សនាវសេន ឧស្សក្កិត្វា កតបុព្ពកិច្ចស្ស នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ និរោធយតោ, ឯវមស្ស សមាបជ្ជនំ ហោតិ។ យោ ហិ សមថវសេនេវ ឧស្សក្កតិ, សោ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិំ បត្វា តិដ្ឋតិ។ យោ បន វិបស្សនាវសេនេវ ឧស្សក្កតិ, សោ ផលសមាបត្តិំ បត្វា តិដ្ឋតិ។ យោ បន ឧភយវសេនេវ ឧស្សក្កិត្វា បុព្ពកិច្ចំ កត្វា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ និរោធេតិ, សោ តំ សមាបជ្ជតីតិ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។

៨៧៤. អយំ បន វិត្ថារោ – ឥធ ភិក្ខុ និរោធំ សមាបជ្ជិតុកាមោ កតភត្តកិច្ចោ សុធោតហត្ថបាទោ វិវិត្តេ ឱកាសេ សុបញ្ញត្តម្ហិ អាសនេ និសីទតិ បល្លង្កំ អាភុជិត្វា ឧជុំ កាយំ បណិធាយ បរិមុខំ សតិំ ឧបដ្ឋបេត្វា, សោ បឋមំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ តត្ថ សង្ខារេ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សតិ។

វិបស្សនា បនេសា តិវិធា ហោតិ – សង្ខារបរិគ្គណ្ហនកវិបស្សនា, ផលសមាបត្តិវិបស្សនា, និរោធសមាបត្តិវិបស្សនាតិ។ តត្ថ សង្ខារបរិគ្គណ្ហនកវិបស្សនា មន្ទា វា ហោតុ តិក្ខា វា, មគ្គស្ស បទដ្ឋានំ ហោតិយេវ។ ផល

សមាបត្តិវិបស្សនា តិក្ខាវ វត្តតិ មគ្គភាវនាសទិសា។ និរោធសមាបត្តិវិបស្សនា បន នាតិមន្ទនាតិតិក្ខា វត្តតិ។ តស្មា ឯស នាតិមន្ទាយ នាតិតិក្ខាយ វិបស្សនាយ តេ សង្ខារេ វិបស្សតិ។

តតោ ទុតិយំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ តត្ថ សង្ខារេ តថេវ វិបស្សតិ។ តតោ តតិយំ ឈានំ...បេ.... តតោ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ តត្ថ សង្ខារេ តថេវ វិបស្សតិ។ តថា អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ ចតុព្ពិធំ បុព្ពកិច្ចំ ករោតិ – នានាពទ្ធអវិកោបនំ, សង្ឃបដិមាននំ, សត្ថុបក្កោសនំ, អទ្ធានបរិច្ឆេទន្តិ។

៨៧៥. តត្ថ **នានាពទ្ធអវិកោបន**ន្តិ យំ ឥមិនា ភិក្ខុនា សទ្ធិំ ឯកាពទ្ធំ ន ហោតិ, នានាពទ្ធំ ហុត្វា ឋិតំ បត្តចីវរំ វា មញ្ចបីឋំ វា និវាសគេហំ វា អញ្ញំ វា បន កិញ្ចិ បរិក្ខារជាតំ, តំ យថា ន វិកុប្បតិ, អគ្គិឧទកវាតចោរឧន្ទូរាទីនំ វសេន ន វិនស្សតិ, ឯវំ អធិដ្ឋាតព្ពំ។

តត្រិទំ អធិដ្ឋានវិធានំ “ឥទញ្ច ឥទញ្ច ឥមស្មិំ សត្តាហព្ភន្តរេ មា អគ្គិនា ឈាយតុ, មា ឧទកេន វុយ្ហតុ, មា វាតេន វិទ្ធំសតុ, មា ចោរេហិ ហរិយតុ, មា ឧន្ទូរាទីហិ ខជ្ជតូ”តិ។ ឯវំ អធិដ្ឋិតេ តំ សត្តាហំ តស្ស ន កោចិ បរិស្សយោ ហោតិ។

អនធិដ្ឋហតោ បន អគ្គិអាទីហិ វិនស្សតិ មហានាគត្ថេរស្ស វិយ។ ថេរោ កិរ មាតុឧបាសិកាយ គាមំ បិណ្ឌាយ បាវិសិ។ ឧបាសិកា យាគុំ ទត្វា អាសនសាលាយ និសីទាបេសិ។ ថេរោ និរោធំ សមាបជ្ជិត្វា និសីទិ។ តស្មិំ និសិន្នេ អាសនសាលាយ អគ្គិនា គហិតាយ សេសភិក្ខូ អត្តនោ អត្តនោ និសិន្នាសនំ គហេត្វា បលាយឹសុ។ គាមវាសិកា សន្និបតិត្វា ថេរំ ទិស្វា “អលសសមណោ”តិ អាហំសុ។ អគ្គិ តិណវេណុកដ្ឋានិ ឈាបេត្វា ថេរំ បរិក្ខិបិត្វា អដ្ឋាសិ។ មនុស្សា ឃដេហិ ឧទកំ អាហរិត្វា និព្ពាបេត្វា ឆារិកំ អបនេត្វា បរិភណ្ឌំ កត្វា បុប្ផានិ វិកិរិត្វា នមស្សមានា អដ្ឋំសុ។ ថេរោ បរិច្ឆិន្នកាលវសេន វុដ្ឋាយ តេ ទិស្វា “បាកដោម្ហិ ជាតោ”តិ វេហាសំ ឧប្បតិត្វា បិយង្គុទីបំ អគមាសិ។ ឥទំ នានាពទ្ធអវិកោបនំ នាម។

យំ ឯកាពទ្ធំ ហោតិ និវាសនបារុបនំ វា និសិន្នាសនំ វា, តត្ថ វិសុំ អធិដ្ឋានកិច្ចំ នត្ថិ។ សមាបត្តិវសេនេវ នំ រក្ខតិ អាយស្មតោ សញ្ជីវស្ស វិយ ។ វុត្តម្បិ ចេតំ “អាយស្មតោ សញ្ជីវស្ស សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធិ, អាយស្មតោ សារិបុត្តស្ស សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធី”តិ។

៨៧៦. **សង្ឃបដិមានន**ន្តិ សង្ឃស្ស បដិមាននំ ឧទិក្ខនំ។ យាវ ឯសោ ភិក្ខុ អាគច្ឆតិ, តាវ សង្ឃកម្មស្ស អករណន្តិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច ន បដិមាននំ ឯតស្ស បុព្ពកិច្ចំ, បដិមាននាវជ្ជនំ បន បុព្ពកិច្ចំ។ តស្មា ឯវំ អាវជ្ជិតព្ពំ “សចេ មយិ សត្តាហំ និរោធំ សមាបជ្ជិត្វា និសិន្នេ សង្ឃោ ឧត្តិកម្មាទីសុ កិញ្ចិទេវ កម្មំ កត្តុកាមោ ហោតិ, យាវ មំ កោចិ ភិក្ខុ អាគន្ត្វា ន បក្កោសតិ, តាវទេវ វុដ្ឋហិស្សាមី”តិ។ ឯវំ កត្វា សមាបន្នោ ហិ តស្មិំ សមយេ វុដ្ឋាតិយេវ។

យោ បន ឯវំ ន ករោតិ, សង្ឃោ ច សន្និបតិត្វា តំ អបស្សន្តោ “អសុកោ ភិក្ខុ កុហិ”ន្តិ “និរោធសមាបន្នោ”តិ វុត្តេ សង្ឃោ កញ្ចិ ភិក្ខុំ បេសេតិ “គច្ឆ នំ សង្ឃស្ស វចនេន បក្កោសាហី”តិ។ អថស្ស តេន ភិក្ខុនា សវនូបចារេ ឋត្វា “សង្ឃោ តំ អាវុសោ បដិមានេតី”តិ វុត្តមត្តេវ វុដ្ឋានំ ហោតិ។ ឯវំ គរុកា ហិ សង្ឃស្ស អាណា នាម។ តស្មា តំ អាវជ្ជិត្វា យថា សយមេវ វុដ្ឋាតិ, ឯវំ សមាបជ្ជិតព្ពំ។

៨៧៧. **សត្ថុបក្កោសន**ន្តិ ឥធាបិ សត្ថុបក្កោសនាវជ្ជនមេវ ឥមស្ស កិច្ចំ។ តស្មា តម្បិ ឯវំ អាវជ្ជិតព្ពំ “សចេ មយិ សត្តាហំ និរោធំ សមាបជ្ជិត្វា និសិន្នេ សត្ថា ឱតិណ្ណវត្ថុស្មិំ សិក្ខាបទំ វា បញ្ញបេតិ, តថារូបាយ វា អត្ថុប្បត្តិយា ធម្មំ ទេសេតិ, យាវ មំ កោចិ អាគន្ត្វា ន បក្កោសតិ, តាវទេវ វុដ្ឋហិស្សាមី”តិ។ ឯវំ កត្វា និសិន្នោ ហិ តស្មិំ សមយេ វុដ្ឋាតិយេវ។

យោ បន ឯវំ ន ករោតិ, សត្ថា ច សង្ឃេ សន្និបតិតេ តំ អបស្សន្តោ “អសុកោ ភិក្ខុ កុហិ”ន្តិ “និរោធសមាបន្នោ”តិ វុត្តេ កញ្ចិ ភិក្ខុំ បេសេតិ “គច្ឆ នំ មម វចនេន បក្កោសា”តិ។ អថស្ស តេន ភិក្ខុនា សវនូបចារេ ឋត្វា “សត្ថា អាយស្មន្តំ អាមន្តេតី”តិ វុត្តមត្តេវ វុដ្ឋានំ ហោតិ។ ឯវំ គរុកំ ហិ សត្ថុបក្កោសនំ, តស្មា តំ អាវជ្ជិត្វា យថា សយមេវ វុដ្ឋាតិ, ឯវំ សមាបជ្ជិតព្ពំ។

៨៧៨. **អទ្ធានបរិច្ឆេទោ**តិ ជីវិតទ្ធានស្ស បរិច្ឆេទោ។ ឥមិនា ភិក្ខុនា អទ្ធានបរិច្ឆេទេ សុកុសលេន ភវិតព្ពំ។ អត្តនោ “អាយុសង្ខារា សត្តាហំ បវត្តិស្សន្តិ ន បវត្តិស្សន្តី”តិ អាវជ្ជិត្វាវ សមាបជ្ជិតព្ពំ។ សចេ ហិ

សត្តាហព្ភន្តរេ និរុជ្ឈនកេ អាយុសង្ខារេ អនាវជ្ជិត្វាវ សមាបជ្ជតិ, នាស្ស និរោធសមាបត្តិ មរណំ បដិពាហិតុំ សក្កោតិ។ អន្តោនិរោធេ មរណស្ស នត្ថិតាយ អន្តរាវ សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាតិ។ តស្មា ឯតំ អាវជ្ជិត្វាវ សមាបជ្ជិតព្ពំ។ អវសេសំ ហិ អនាវជ្ជិតុម្បិ វដ្ដតិ។ ឥទំ បន អាវជ្ជិតព្ពមេវាតិ វុត្តំ។

៨៧៩. សោ ឯវំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ ឥមំ បុព្ពកិច្ចំ កត្វា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជតិ។ អថេកំ វា ទ្វេ វា ចិត្តវារេ អតិក្កមិត្វា អចិត្តកោ ហោតិ, និរោធំ ផុសតិ។ កស្មា បនស្ស ទ្វិន្នំ ចិត្តានំ ឧបរិចិត្តានិ ន បវត្តន្តីតិ? និរោធស្ស បយោគត្តា។ ឥទញ្ហិ ឥមស្ស ភិក្ខុនោ ទ្វេ សមថវិបស្សនាធម្មេ យុគនទ្ធេ កត្វា អដ្ឋ សមាបត្តិអារោហនំ អនុបុព្ពនិរោធស្ស បយោគោ, ន នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិយាតិ និរោធស្ស បយោគត្តា ទ្វិន្នំ ចិត្តានំ ឧបរិ ន បវត្តន្តិ។

យោ បន ភិក្ខុ អាកិញ្ចញ្ញាយតនតោ វុដ្ឋាយ ឥទំ បុព្ពកិច្ចំ អកត្វា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជតិ, សោ បរតោ អចិត្តកោ ភវិតុំ ន សក្កោតិ, បដិនិវត្តិត្វា បុន អាកិញ្ចញ្ញាយតនេយេវ បតិដ្ឋាតិ។ មគ្គំ អគតបុព្ពបុរិសូបមា ចេត្ថ វត្តព្ពា –

ឯកោ កិរ បុរិសោ ឯកំ មគ្គំ អគតបុព្ពោ អន្តរា ឧទកកន្ទរំ វា គម្ភីរំ ឧទកចិក្ខល្លំ អតិក្កមិត្វា ឋបិតំ ចណ្ឌាតបសន្តត្តបាសាណំ វា អាគម្ម តំ និវាសនបារុបណំ អសណ្ឋបេត្វាវ កន្ទរំ ឱរូឡ្ហោ បរិក្ខារតេមនភយេន បុនទេវ តីរេ បតិដ្ឋាតិ។ បាសាណំ អក្កមិត្វាបិ សន្តត្តបាទោ បុនទេវ ឱរភាគេ បតិដ្ឋាតិ។ តត្ថ យថា សោ បុរិសោ អសណ្ឋបិតនិវាសនបារុបណត្តា កន្ទរំ ឱតិណ្ណមត្តោវ, តត្តបាសាណំ អក្កន្តមត្តោ ឯវ ច បដិនិវត្តិត្វា ឱរតោវ បតិដ្ឋាតិ, ឯវំ យោគាវចរោបិ បុព្ពកិច្ចស្ស អកតត្តា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សមាបន្នមត្តោវ បដិនិវត្តិត្វា អាកិញ្ចញ្ញាយតនេ បតិដ្ឋាតិ។

យថា បន បុព្ពេបិ តំ មគ្គំ គតបុព្ពបុរិសោ តំ ឋានំ អាគម្ម ឯកំ សាដកំ ទឡ្ហំ និវាសេត្វា អបរំ ហត្ថេន គហេត្វា កន្ទរំ ឧត្តរិត្វា តត្តបាសាណំ វា អក្កន្តមត្តកមេវ ករិត្វា បរតោ គច្ឆតិ, ឯវមេវ កតបុព្ពកិច្ចោ ភិក្ខុ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជិត្វាវ បរតោ អចិត្តកោ ហុត្វា និរោធំ ផុសិត្វា វិហរតិ។

៨៨០. **កថំ ឋាន**ន្តិ ឯវំ សមាបន្នាយ បនស្សា កាលបរិច្ឆេទវសេន ចេវ អន្តរាអាយុក្ខយសង្ឃបដិមាននសត្ថុបក្កោសនាភាវេន ច ឋានំ ហោតិ។

៨៨១. **កថំ វុដ្ឋាន**ន្តិ អនាគាមិស្ស អនាគាមិផលុប្បត្តិយា, អរហតោ អរហត្តផលុប្បត្តិយាតិ ឯវំ ទ្វេធា វុដ្ឋានំ ហោតិ។

៨៨២. **វុដ្ឋិតស្ស កឹនិន្នំ ចិត្តំ ហោតី**តិ និព្ពាននិន្នំ។ វុត្តំ ហេតំ “សញ្ញាវេទយិតនិរោធសមាបត្តិយា វុដ្ឋិតស្ស ខោ, អាវុសោ វិសាខ, ភិក្ខុនោ វិវេកនិន្នំ ចិត្តំ ហោតិ វិវេកបោណំ វិវេកបព្ភារ”ន្តិ (ម. និ. ១.៤៦៤)។

៨៨៣. **មតស្ស ច សមាបន្នស្ស ច កោ វិសេសោ**តិ អយម្បិ អត្ថោ សុត្តេ វុត្តោយេវ។ យថាហ – “យ្វាយំ, អាវុសោ, មតោ កាលង្កតោ, តស្ស កាយសង្ខារា និរុទ្ធា បដិប្បស្សទ្ធា, វចីសង្ខារា... ចិត្តសង្ខារា និរុទ្ធា បដិប្បស្សទ្ធា, អាយុ បរិក្ខីណោ, ឧស្មា វូបសន្តា, ឥន្ទ្រិយានិ បរិភិន្នានិ។ យោ ចាយំ ភិក្ខុ សញ្ញាវេទយិតនិរោធំ សមាបន្នោ, តស្សបិ កាយសង្ខារា និរុទ្ធា បដិប្បស្សទ្ធា, វចីសង្ខារា... ចិត្តសង្ខារា និរុទ្ធា បដិប្បស្សទ្ធា, អាយុ អបរិក្ខីណោ, ឧស្មា អវូបសន្តា, ឥន្ទ្រិយានិ អបរិភិន្នានី”តិ (ម. និ. ១.៤៥៧)។

៨៨៤. **និរោធសមាបត្តិ សង្ខតា**តិអាទិបុច្ឆាយំ បន សង្ខតាតិបិ អសង្ខតាតិបិ លោកិយាតិបិ លោកុត្តរាតិបិ ន វត្តព្ពា។ កស្មា? សភាវតោ នត្ថិតាយ។ យស្មា បនស្សា សមាបជ្ជន្តស្ស វសេន សមាបន្នា នាម ហោតិ, តស្មា និប្ផន្នាតិ វត្តុំ វដ្ដតិ, នោ អនិប្ផន្នា។

ឥតិ សន្តំ សមាបត្តិំ, ឥមំ អរិយនិសេវិតំ;
ទិដ្ឋេវ ធម្មេ និព្ពានមិតិសង្ខំ ឧបាគតំ;
ភាវេត្វា អរិយំ បញ្ញំ, សមាបជ្ជន្តិ បណ្ឌិតា។

យស្មា តស្មា ឥមិស្សាបិ, សមាបត្តិសមត្ថតា;
អរិយមគ្គេសុ បញ្ញាយ, អានិសំសោតិ វុច្ចតីតិ។

អាហុនេយ្យភាវាទិសិទ្ធិកថា

៨៨៥. **អាហុនេយ្យភាវាទិសិទ្ធី**តិ ន កេវលញ្ច និរោធសមាបត្តិយា សមាបជ្ជនសមត្ថតាវ, អយំ បន អាហុនេយ្យភាវាទិសិទ្ធិបិ ឥមិស្សា លោកុត្តរបញ្ញាភាវនាយ អានិសំសោតិ វេទិតព្ពោ។ អវិសេសេន ហិ ចតុព្ពិធាយបិ ឯតិស្សា ភាវិតត្តា ភាវិតបញ្ញោ បុគ្គលោ សទេវកស្ស លោកស្ស អាហុនេយ្យោ ហោតិ បាហុនេយ្យោ ទក្ខិណេយ្យោ អញ្ជលិករណីយោ អនុត្តរំ បុញ្ញក្ខេត្តំ លោកស្ស។

៨៨៦. វិសេសតោ បនេត្ថ បឋមមគ្គបញ្ញំ តាវ ភាវេត្វា មន្ទាយ វិបស្សនាយ អាគតោ មុទិន្ទ្រិយោបិ **សត្តក្ខត្តុបរមោ** នាម ហោតិ, សត្តសុគតិភវេ សំសរិត្វា ទុក្ខស្សន្តំ ករោតិ។ មជ្ឈិមាយ វិបស្សនាយ អាគតោ មជ្ឈិមិន្ទ្រិយោ **កោលំកោលោ** នាម ហោតិ, ទ្វេ វា តីណិ វា កុលានិ សន្ធាវិត្វា សំសរិត្វា ទុក្ខស្សន្តំ ករោតិ។ តិក្ខាយ វិបស្សនាយ អាគតោ តិក្ខិន្ទ្រិយោ **ឯកពីជី** នាម ហោតិ, ឯកញ្ញេវ មានុសកំ ភវំ និព្ពត្តេត្វា ទុក្ខស្សន្តំ ករោតិ។

៨៨៧. ទុតិយមគ្គបញ្ញំ ភាវេត្វា **សកទាគាមី** នាម ហោតិ, សកិទេវ ឥមំ លោកំ អាគន្ត្វា ទុក្ខស្សន្តំ ករោតិ។

៨៨៨. តតិយមគ្គបញ្ញំ ភាវេត្វា **អនាគាមី** នាម ហោតិ។ សោ ឥន្ទ្រិយវេមត្តតាវសេន អន្តរាបរិនិព្ពាយី, ឧបហច្ចបរិនិព្ពាយី, អសង្ខារបរិនិព្ពាយី, សសង្ខារបរិនិព្ពាយី, ឧទ្ធំសោតោ អកនិដ្ឋគាមីតិ បញ្ចធា។ ឥធ វិហាយនិដ្ឋោ ហោតិ។ តត្ថ **អន្តរាបរិនិព្ពាយី**តិ យត្ថ កត្ថចិ សុទ្ធាវាសភវេ ឧបបជ្ជិត្វា អាយុវេមជ្ឈំ អប្បត្វាវ បរិនិព្ពាយតិ។ **ឧបហច្ចបរិនិព្ពាយី**តិ អាយុវេមជ្ឈំ អតិក្កមិត្វា បរិនិព្ពាយតិ។ **អសង្ខារបរិនិព្ពាយី**តិ អសង្ខារេន អប្បយោគេន ឧបរិមគ្គំ និព្ពត្តេតិ។ **សសង្ខារបរិនិព្ពាយី**តិ សសង្ខារេន សប្បយោគេន ឧបរិមគ្គំ និព្ពត្តេតិ។ **ឧទ្ធំសោតោ អកនិដ្ឋគាមី**តិ យត្ថុបបន្នោ, តតោ ឧទ្ធំ យាវ អកនិដ្ឋភវា អារុយ្ហ តត្ថ បរិនិព្ពាយតិ។

៨៨៩. ចតុត្ថមគ្គបញ្ញំ ភាវេត្វា កោចិ **សទ្ធាវិមុត្តោ** ហោតិ, កោចិ **បញ្ញាវិមុត្តោ** ហោតិ, កោចិ **ឧភតោភាគវិមុត្តោ** ហោតិ, កោចិ **តេវិជ្ជោ**, កោចិ **ឆឡភិញ្ញោ**, កោចិ **បដិសម្ភិទប្បភេទប្បត្តោ** មហាខីណាសវោ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ “មគ្គក្ខណេ បនេស តំ ជដំ វិជដេតិ នាម ។ ផលក្ខណេ វិជដិតជដោ សទេវកស្ស លោកស្ស អគ្គទក្ខិណេយ្យោ ហោតី”តិ។

ឯវំ អនេកានិសំសា, អរិយបញ្ញាយ ភាវនា;
យស្មា តស្មា ករេយ្យាថ, រតិំ តត្ថ វិចក្ខណោ។

៨៩០. ឯត្តាវតា ច –

សីលេ បតិដ្ឋាយ នរោ សបញ្ញោ, ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយំ;
អាតាបី និបកោ ភិក្ខុ, សោ ឥមំ វិជដយេ ជដន្តិ។ –

ឥមិស្សា គាថាយ សីលសមាធិបញ្ញាមុខេន ទេសិតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ សានិសំសា បញ្ញាភាវនា បរិទីបិតា ហោតីតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតេ វិសុទ្ធិមគ្គេ

បញ្ញាភាវនាធិការេ

បញ្ញាភាវនានិសំសនិទ្ទេសោ នាម

តេវីសតិមោ បរិច្ឆេទោ។

និគមនកថា

៨៩១. ឯត្តាវតា ច –

“សីលេ បតិដ្ឋាយ នរោ សបញ្ញោ, ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយំ;

អាតាបី និបកោ ភិក្ខុ, សោ ឥមំ វិជដយេ ជដ”ន្តិ។ –

ឥមំ គាថំ និក្ខិបិត្វា យទវោចុម្ហ –

“តស្សា ទានិ គាថាយ, កថិតាយ មហេសិនា;
វណ្ណយន្តោ យថាភូតំ, អត្ថំ សីលាទិភេទនំ។

“សុទុល្លភំ លភិត្វាន, បព្ពជ្ជំ ជិនសាសនេ;
សីលាទិសង្គហំ ខេមំ, ឧជុំ មគ្គំ វិសុទ្ធិយា។

“យថាភូតំ អជានន្តា, សុទ្ធិកាមាបិ យេ ឥធ;
វិសុទ្ធឹ នាធិគច្ឆន្តិ, វាយមន្តាបិ យោគិនោ។

“តេសំ បាមោជ្ជករណំ, សុវិសុទ្ធវិនិច្ឆយំ;
មហាវិហារវាសីនំ, ទេសនានយនិស្សិតំ។

“វិសុទ្ធិមគ្គំ ភាសិស្សំ, តំ មេ សក្កច្ច ភាសតោ;
វិសុទ្ធិកាមា សព្ពេបិ, និសាមយថ សាធវោ”តិ។

ស្វាយំ ភាសិតោ ហោតិ។

៨៩២. តត្ថ ច –

តេសំ សីលាទិភេទានំ, អត្ថានំ យោ វិនិច្ឆយោ;
បញ្ចន្នម្បិ និកាយានំ, វុត្តោ អដ្ឋកថានយេ។

សមាហរិត្វា តំ សព្ពំ, យេភុយ្យេន សនិច្ឆយោ;
សព្ពសង្ករទោសេហិ, មុត្តោ យស្មា បកាសិតោ។

តស្មា វិសុទ្ធិកាមេហិ, សុទ្ធបញ្ញេហិ យោគិហិ;
វិសុទ្ធិមគ្គេ ឯតស្មឹ, ករណីយោវ អាទរោតិ។

៨៩៣. វិភជ្ជវាទិសេដ្ឋានំ , ថេរិយានំ យសស្សិនំ;
មហាវិហារវាសីនំ, វំសជស្ស វិភាវិនោ។

ភទន្តសង្ឃបាលស្ស, សុចិសល្លេខវុត្តិនោ;
វិនយាចារយុត្តស្ស, យុត្តស្ស បដិបត្តិយំ។

ខន្តិសោរច្ចមេត្តាទិ-គុណភូសិតចេតសោ;
អជ្ឈេសនំ គហេត្វាន, ករោន្តេន ឥមំ មយា។

សទ្ធម្មដ្ឋិតិកាមេន , យោ បត្តោ បុញ្ញសញ្ចយោ;
តស្ស តេជេន សព្ពេបិ, សុខមេធន្តុ បាណិនោ។

៨៩៤. វិសុទ្ធិមគ្គោ ឯសោ ច, អន្តរាយំ វិនា ឥធ;
និដ្ឋិតោ អដ្ឋបញ្ញាស-ភាណវារាយ បាឡិយា។

យថា តថេវ លោកស្ស, សព្ពេ កល្យាណនិស្សិតា;
អនន្តរាយា ឥជ្ឈន្តុ, សីឃំ សីឃំ មនោរថាតិ។

៨៩៥. បរម វិសុទ្ធ សទ្ធា ពុទ្ធិ វីរិយ បដិមណ្ឌិតេន សីលាចារជ្ជវ មទ្ទវាទិគុណសមុទយសមុទិតេន សកសមយ សមយន្តរគហនជ្ឈោគាហណសមត្ថេន បញ្ញាវេយ្យត្តិយសមន្នាគតេន តិបិដកបរិយត្តិភេទេ

សាដ្ឋកថេ សត្ថុសាសនេ អប្បដិហតញាណប្បភាវេន មហាវេយ្យាករណេន ករណសម្បត្តិជនិតសុខវិនិគ្គត មធុរោទារវចនលាវណ្ណយុត្តេន យុត្តមុត្តវាទិនា វាទីវរេន មហាកវិនា ឆឡភិញ្ញាបដិសម្ភិទាទិ ភេទគុណ បដិមណ្ឌិតេ ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ អប្បដិហតពុទ្ធីនំ ថេរវំសប្បទីបានំ ថេរានំ មហាវិហារវាសីនំ វំសាលង្ការភូតេន វិបុលវិសុទ្ធពុទ្ធិនា **ពុទ្ធឃោសោ**តិ គរូហិ គហិតនាមធេយ្យេន ថេរេន មុទន្តខេទកវត្តពេ្លន កតោ វិសុទ្ធិមគ្គោ នាម។

៨៩៦. តាវ តិដ្ឋតុ លោកស្មឹ, លោកនិត្ថរណេសិនំ;
ទស្សេន្តោ កុលបុត្តានំ, នយំ សីលាទិសុទ្ធិយា។

យាវ ពុទ្ធោតិ នាមម្បិ, សុទ្ធចិត្តស្ស តាទិនោ;
លោកម្ហិ លោកជេដ្ឋស្ស, បវត្តតិ មហេសិនោតិ។

ឥតិ សាធុជនបាមោជ្ជត្ថាយ កតា វិសុទ្ធិមគ្គកថា,

បាឡិគណនាយ បន សា អដ្ឋបញ្ញាសភាណវារា ហោតីតិ។

វិសុទ្ធិមគ្គបករណំ និដ្ឋិតំ។